

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 9

Том I

Одеса
2017

Головний редактор: Петлюченко Н.В.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов № 2
Національного університету «Одеська юридична академія»

Відповідальний секретар: Томчаковська Ю.О.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 2
Національного університету «Одеська юридична академія»

Редакційна колегія:

Таранець В.Г. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри іноземних мов № 2 Національного університету «Одеська юридична академія»

Кузнєцова Т.В. – д-р наук із соціальних комунікацій, декан факультету журналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Мамич М.В. – д-р філол. наук, доцент, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Ступак І.В. – д-р філол. наук, професор, декан факультету лінгвістики та перекладу, завідувач кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету

Мізецька В.Я. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету

Образцова О.М. – д-р філол. наук, професор, декан факультету іноземних мов Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

Морошану Л.І. – канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету

Колегаєва І.М. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри лексикології та стилістики англійської мови Національного університету імені І.І. Мечникова

Воробйова О.П. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Бабелюк О.А. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Валігура О.Р. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету

Селіванова О.О. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Светозарова Н.Д. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри фонетики і методики викладання іноземних мов Санкт-Петербурзького державного університету (Росія)

Козлова Р.М. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри російського, загального та слов'янського мовознавства Гомельського державного університету імені Франциска Скорини (Білорусія)

Крістіан Саллок – професор Інституту російської культури імені Лотмана, факультет філології, Рурський університет, м. Бохум (Німеччина)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 7 від 21.04.2017 р.)

Науково-практичний журнал «Одеський лінгвістичний вісник»
zareєстровано Державною реєстраційною службою України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20331-10131 р.)

«Одеський лінгвістичний вісник» внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 793 від 04.07.2014 р. (Додаток № 8).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus International** (Республіка Польща).

Сайт видання: www.oljournal.in.ua

РОЗДІЛ І ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'373+81'42

Акішина М. О.

ЩОДО МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗНОСТІ АНГЛОМОВНОГО ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу особливостей різноманітних підходів, у руслі яких досліджується поетичний дискурс ХХІ століття й відбувається осмислення механізму функціонування тропеїки. Аналізуються основні методи та підходи, що застосовуються при вивченні поетичного дискурсу.

Ключові слова: поетичний дискурс, троп, образність.

Акішина М. А. О методике исследования образности англоязычного поэтического дискурса ХХІ века. – Статья.

Статья посвящена анализу особенностей подходов, в русле которых исследуется поэтический дискурс ХХІ века и происходит осмысление механизма функционирования тропеики. Анализируются основные методы и подходы, которые применяются при изучении поэтического дискурса.

Ключевые слова: поэтический дискурс, образность, тропы.

Akishina M. A. The methodology of investigation of imagery of English poetic discourse of the XXI-st century. – Article.

The article focuses on the analysis of the approaches which are represented while analyzing the poetic discourse of the 21st century, especially the mechanisms of tropes. The approaches to investigation of imagery have been described. This work focuses on revealing the specific features of the imagery of the English Poetic Discourse of the 21st century in linguistic and cognitive perspectives.

Key words: poetic discourse, imagery, tropes.

Наразі актуальним є дослідження дискурсивних відмінностей тропів в англomовному поетичному мовленні. Дискурсивні особливості функціонування тропів у поетичному тексті не отримали достатнього висвітлення, що вплинуло на вибір теми статті. *Актуальність* дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення дискурсивних особливостей тропеїки англomовного художнього дискурсу ХХІ століття. **Мета** статті – окреслити методіку дослідження образності поетичного дискурсу ХХІ століття. *Об'єкт* статті – образність поетичного дискурсу ХХІ століття, *предмет* – методи дослідження поетичного дискурсу.

Дослідження дискурсивної проблематики тропеїки поетичних творів передбачає насамперед звернення до аналізу питань теорії й практики літературно-художньої творчості, усвідомлення аспектів, пов'язаних із типологією дискурсу, посиленням когнітивних процесів, розробленням і тлумаченням концептуальних засад поетичного дискурсу. Під час аналізу поетичного дискурсу в руслі когнітивної лінгвістики є доцільною побудова ментальних моделей тексту, когнітивних моделей розуміння чи когнітивних механізмів сприйняття світу.

Аналіз функціонування образності, що пропонується в нашому дослідженні, базується на комплексному підході до її тлумачення, що передбачає об'єднання різних типів аналізу в межах конкретного дослідження й взаємодоповнення власне лінгвального й екстралінгвального планів інтелектуально-духовної діяльності людини.

Комплексний підхід передбачає не лише осмислення й поєднання різних поглядів, удосконалення нових лінгвокогнітивних методів традиційного аналізу художньої семантики тропів і фігур, але й дослідження функціональних особливостей образотворчих засобів у поетичному тексті, пояснення взаємодії між мовою та мисленням, знанням і його втіленням у словесну тканину тексту [3, с. 145], відображення прагматичних особливостей поетичного тексту. Розроблений нами комплексний підхід до вивчення образності англomовного поетичного дискурсу передбачає застосування певних методів.

Доцільним у царині дослідження поетичного тексту видається метод асоціативно-концептуального аналізу, за допомогою якого з'ясовуються домінуючі смисли поетичного тексту. Цей аналіз об'єднує конкретні дослідницькі дії: контекстуальний аналіз, інтерпретаційний аналіз, культурологічний аналіз, концептуальний аналіз.

Контекстуальний аналіз поетичного тексту передбачає наявність певного контексту, в якому текст вивчається й аналізується. Контекстуальний аналіз завжди полягає в найпильнішій, найбільшій увазі до тексту як форми вираження авторського суб'єктивного трактування об'єктивного світу. Контекстуальний аналіз вірша Девіда Крігера (*David Krieger*) "Greeting Bush in Baghdad" сприяє адекватній інтерпретації тексту: "This is a farewell kiss, you dog." / – *Muntader al-Zaidi / You are a guest in my country, unwanted / surely, but still a guest. / You stand before us waiting for praise, but how can we praise you? / You*

come after your planes have rained death on our cities. / Your soldiers broke down our doors, humiliated our men, disgraced our women. / We are not a frontier town and you are not / our marshal. / You are a torturer. We know you force water down the throats of our prisoners. / We have seen the pictures of our naked prisoners / threatened by your snarling dogs. / You are a maker of widows and orphans, / a most unwelcome guest. / I have only this for you, my left shoe that I hurl at your lost and smirking face, / and my right shoe that I throw at your face of no remorse" (14). Інтерпретація епіграфа до вірша "This is a farewell kiss, you dog", підписаного Мунтазером аль-Заїдом, видається неможливою без знання контекстуального підґрунтя. Мунтазер Аль-Заїд – іракський журналіст, кореспондент іракської телекомпанії Аль-Багдадія, який став відомим завдяки інциденту 14 грудня 2008 р., коли під час прес-конференції кинув у Джорджа Буша двома черевиками, вигукнувши «Це тобі, собако, поцілунок на прощання від іракського народу» та «Це тобі за вдів і сиріт й усіх, хто загинув в Іраку». Цей вияв зневаги до президента США отримав загальну підтримку в арабському світі й надав Аль-Заїду культового статусу в мусульманських країнах. Тільки звернення до контексту про події, пов'язані з постаттю Мунтазера аль-Заїда, допомагає читачеві правильно зрозуміти вислів "This is a farewell kiss, you dog".

Щодо інтерпретаційного аналізу поетичного тексту, його метою є розширення лінгвістичної компетенції читача, збагачення духовної культури. Основні труднощі цього аналізу пов'язані з психологічними особливостями читачької свідомості [6, с. 34]. Так, вірш Деvida Крігера (David Krieger) "Greeting Bush in Baghdad" просякнутий описом жахливих подій війни між Америкою й Іраком: "Your planes have rained / death on our cities. / Your soldiers broke down our doors, / humiliated our men, disgraced our women... you force water / down the throats of our prisoners. / We have seen the pictures of our naked prisoners / threatened by your snarling dogs". Читач уявляє картини, змальовані автором, і відчуває відразу до тих подій. У такий спосіб автор апелює до естетично-емотивної сфери свідомості читача.

Культурологічний аналіз співвідносить текстові смисли з інформацією загальнокультурного фонду. Так, наприклад, у процесі аналізу вірша "Greeting Bush in Baghdad" культурологічний аналіз сприяє виявленню особливостей національної культури та менталітету іракців, зокрема, традиція шанобливого ставлення до гостей прослідковується в рядках: "You are a guest in my country, unwanted / surely, but still a guest. / You stand before us waiting for praise, / but how can we praise you?" Рядки "I have only this for you, my left shoe that I hurl / at your lost and smirking face, / and my right shoe that I throw at your face of no remorse" стають зрозумілими читачеві завдяки культурологічному

аналізу, адже хоча обидва черевики не влучили в президента, такий учинок вважається в арабській культурі однією з найгірших образ.

Концептуальний аналіз покликаний виявляти концепти-ідеї як нормативно-ціннісні факти в поетичній творчості [4; 7; 8; 9; 5]. Когнітивний образ сформований метафоричним осмисленням відповідного предмета або явища. Специфіка образності полягає в тому, що образ виявляється не тільки засобом підвищення експресивності, емоційності та створення естетичного ефекту, але й виступає в якості фактора інтенсифікації співтворчості читача й засобом компресії інформації [1, с. 88]. Концепт ВЛАДА в особі президента Джорджа Буша простежується у віршах з антитерористичними мотивами та мотивами війни. У вірші "War" Синтії Андерсон описується, як вояків США відправляють на війну в Ірак "So we loaded our planes / With our guns and our tanks / And we sent all the soldiers / To Kuwaits outer banks / From Kuwait, from Turkey / From Saudi and more / <...> / We bombed all the buildings / Till the fires were glowing / While Baby Bush yelled / Keep the oil pipes flowing! / He should be a magician / Our Baby Bush, cuz you see / He created the biggest illusion / The WMD's". Концепт ВЛАДА актуалізується у виразі *Baby Bush*. Інформаційний зміст концепту складає безпосередня ідентифікація особи президента США Джорджа Буша, образний зміст виявляється в саркастичному ставленні автора під час розповіді про Джорджа Буша-молодшого, адже він називає його *Baby Bush*, що передає однозначну зневажливу позицію автора щодо постаті Джорджа Буша-молодшого. В основі сарказму лежить гострий дошкульний глум, сповнений презирства. Сарказм заснований не лише на посиленому контрасті між тим, що мається на увазі, і тим, що висловлюється, але й на безпосередньому навмисному оголенні того, про що йдеться. Цей стилістичний засіб може відкриватися позитивним судженням, але в цілому завжди містить негативне забарвлення й указує на недолік людини, предмета чи явища. Стилістика сарказму віддзеркалює боротьбу з ворожими явищами дійсності через їх осміювання, а сам автор прагне досягти перлокутивного ефекту засудження дій президента.

Далі бачимо власні назви та лексичні одиниці на позначення родинних зв'язків: "For Daddy, and Barbara / And Baby Bush too / There is no such thing / As too much oil revenue". Власні назви активують знання про сім'ю Буша-старшого, якого автор називає *Daddy*, його дружину Барбару Пірс, матір Джорджа Буша-молодшого. Згадування автором сім'ї Джорджа Буша-молодшого не є випадковим, адже політику батька продовжує син: саме Джордж Буш-старший почав справу, яку продовжив його син, – війну в Іраку.

Інтерпретаційний зміст концепту бачимо у виведенні знання про засудження дій президен-

та щодо війни в Іраку. Концепт ВЛАДА в особі Дж. Буша міститься у вірші Девіда Крігера (*David Krieger*) “*Greeting Bush in Baghdad*”, концепт актуалізується у виразах *unwanted guest, torturer, a maker of widows and orphans, a most unwelcome guest*. Негативна конотація номінативних одиниць *unwanted, torturer, widows and orphans, unwelcome* допомагає читачеві побачити негативне ставлення автора до дій влади США.

Метод семантичного аналізу використовується для виявлення знань, які опредметнюються в семантиці тропів за допомогою дії лінгвокогнітивних механізмів, зокрема, мапування як когнітивної операції. Так, наприклад, у вірші Тоні Кана “*There Are Ghosts Abroad In Fukushima*” описується, що навколо Фукусіми ходять привиди, примарні постаті яких не можуть спочити, поховані у водних могилах; вони пропустили попереджувальний сигнал і покинули цей світ в обідній час, вони як локшина, що звисає з паличок для їжі. Це душі людей, що загинули внаслідок екологічної катастрофи на атомній електростанції та під час цунамі в Японії в 2011 році: “*There are ghosts abroad in Fukushima / Spectral presences denied resting places / Interred in watery graves they bristle / They who missed the warning whistle / Who left this earth at the lunch hour / Noodles dangling from chop sticks*”.

Для інтерпретації метафори *interred in watery graves they bristle* залучаємо процедуру наративного мапування, яке (як і Л. Белехова) розуміємо як лінгвокогнітивну операцію проектування знань про відомі мотиви чи сюжети художньої літератури на новий поетичний текст шляхом їх пересмислення й інакомовного втілення в словесних поетичних образах. В основі такої операції лежить параболічне поетичне мислення [3, с. 121].

Можливість параболічного мислення зумовлена здібністю людини до наративної уяви – інакомовлення, оскільки повсякденний досвід людини структурований у вигляді наративного потоку (оповіді) [12; 3]. Така здібність є здебільшого позасвідомою й не потребує жодних зусиль у проектуванні однієї розповіді на іншу. Наративне мапування – це комплексна лінгвокогнітивна операція, яка залучає різні види мапувань через проектування сюжету, теми, мотиву чи ідеї з будь-яких творів світової культури або відомих історичних подій на словесний поетичний образ, утілюючи їх у ньому шляхом іносказання, параболи [2, с. 19]. У вищевказаному прикладі спостерігаємо складний образ – метафтонімію. Під метафтонімією розуміємо троп, в основі якого лежить взаємодія двох стилістичних прийомів – метафори та метонімії, тобто взаємодія когнітивних механізмів, які виступають у якості центральних аспектів концептуального апарату та є провідними когнітивними процесами при розширенні значення слів [12, с. 45]. Так, в основі концептуальних метафор

і метонімії лежить складна ієрархічна мережа, що може слугувати причиною виникнення синтезу метафоро-метонімічних трансформацій. Оскільки метафора та метонімія – концептуальні феномени, вони можуть належати до одних і тих самих концептуальних доменів, відповідно, взаємодіяти в межах концептуальної системи. Отже, у рядках “*There are ghosts abroad in Fukushima/ Spectral presences denied resting places*” бачимо метафтонімію – метонімію всередині метафори, що належить до метафоричних висловів, які містять метонімічне коріння. Метонімія тут актуалізується в лексичних одиницях *ghosts, spectral presences*. На нашу думку, тут механізм метонімії полягає в суміжності понять «привиди, примари» – «загиблі люди». Загинули невинні люди, і вони стали примарами, тому що не знайшли спокою в місцях спочинку; словосполучення *resting places* також є прикладом метонімії.

У прикладі спостерігаємо вербалізацію концепту СМЕРТЬ через номінативні одиниці *ghosts, spectral presences, resting places, interred, graves, left this earth*, що сприяє інтенсифікації емоційного навантаження.

Приклад метафтонімії міститься також у рядку “*Noodles dangling from chop sticks*”, де метонімічний елемент *noodles* (локшина) уособлює образ жертв трагедії, а дієприкметник *dangling* (що звисає) передає безпорадність загиблих людей перед обличчям долі, адже це поняття асоціюється з утратою енергії, в’ялістю, утратою життєвої сили. Недаремно автор уживає назву одного з пристосувань для їжі (*chop sticks*), яке притаманне саме кухні східних країн, зокрема Японії. Це допомагає читачеві створити повний образ, концентруючи увагу на культурних традиціях країни, про яку йдеться.

В основі нарративного методу лежать положення наратології та когнітивної лінгвістики про наявність у людини літературного мислення (*literary mind*) [12, с. 11], конструктивної здатності людського розуму висловлювати думки алегорично, апелюючи до відомих «історій», подій і ситуацій, уже розказаних і відбитих у світовій літературній практиці. У вірші “*A Little Ramshackle Shack*” Даніеля Мура, присвяченому подіям 11 вересня 2001 р., спостерігаємо образи-параболи в таких рядках: “*A little ramshackle shack on a hill blown apart by the wind / door roof and walls lofted aloft and sent flying / no weightier than paper / upon which is casually written a name / twists in the air almost signals goodbye then / suddenly is gone / only bare hillside left behind / a goat now stands upon two goats a small herd / after the wind’s died down / straggle along distractedly chewing*”.

Автор порівнює життя зі стареньким будиночком, що стоїть на горі та дуже легко може бути зруйнований вітром, наче паперовий. Папірці,

на яких зазвичай пишуть імена, летять за вітром і падають на землю, де пасуться два цапи. На нашу думку, рядок “*A little ramshackle shack on a hill blown apart by the wind*” є метафтонімією, де *little ramshackle shack* (старенький будиночок) є метонімією, що уособлює образ життя, яке може обірватися будь-якої миті. Образ цапів уособлює людей, а лексична одиниця *herd* доповнює образ (люди – стадо, і вони не знають, що робити далі) у метафорі *straggle along distractedly / chewing*. Автор говорить, що продовження життя не уникнути, воно триває, тому лексема *chewing* (жування, уживання їжі) утілює концепт ЖИТТЯ, адже їжа є невід’ємним компонентом існування. Слід зазначити, що автором ужито графічні засоби експресивності, адже вірш побудований у формі ядерного вибуху.

Ще один образ-параболу спостерігаємо в таких рядках: “*Madame X is led out to the guillotine where a / head once encircled by ermine on a tall neck once / encircled by strings of pearls and glittering diamonds / rolls like a dark pearl into a basket / Its eyes rolled heavenward its body relaxed / backward like a flung necklace onto a / marble tabletop in an / empty room after the / ball is over*” [15].

У вірші йдеться про Мадам Х, яку ведуть на страту гільйотиною, її голова, що колись була в хутрі горностая, а на довгій шиї було намисто з перлів і блискучих діамантів, котиться подібно до темної перлини в кошик, очі закриваються, а розслаблене тіло падає, як намисто на мармурову поверхню столу в порожній кімнаті після закінчення балу.

На нашу думку, метонімія *Madame X* утілює образ США. Події 11 вересня 2001 р. стали для Америки гільйотиною. Метафора “*head once encircled by ermine on a tall neck once / encircled by strings of pearls and glittering diamonds*” передає образ багатства країни, адже містить словосполучення *хутро горностая* – символ влади, що застосовувався для прикрашення одягу й амуніції королів. Порівняння *head... rolls like a dark pearl into a basket* є метафоричним та уособлює падіння Сполучених Штатів як непереможної держави. Чорна перлина є символом досконалості та краси, абсолютної реальності та мудрості, чистоти людської душі, що міститься в тілі. На наш погляд, автор має на увазі, що душею Сполучених Штатів Америки є Нью-Йорк і Всесвітній торговий центр зокрема. Отже, голова, що котиться в кошик – це душа, яку втратила Америка, це її чорна перлина.

Порівняння “*eyes rolled heavenward its body relaxed / backward like a flung necklace onto a / marble tabletop in an / empty room after the / ball is over*” дає читачеві змогу відчувати звук намиста, що падає на мармурову поверхню в порожній кімнаті. Автор недаремно обирає це порівняння, адже подібний звук завжди викликає почуття тривоги

та страху. Образ порожньої кімнати, що виникає завдяки словосполученню *empty room*, уособлює пустоту, самотність, розчарування. Метафора *ball is over* символізує закінчення ери величності могутньої країни.

Асоціативний метод базується на виявленні в художньому тексті асоціативних зв’язків між словами – асоціатів. Наприклад, інтерпретація вірша Девіда Крігера (*David Krieger*) “*Zaid’s Misfortune*”, у якому йдеться про Мунтазера Аль-Заїда, стає можливою завдяки застосуванню асоціативного методу: “*Zaid had the misfortune / of being born in Iraq, a country rich with oil. / Iraq had the misfortune / of being invaded by a country / greedy for oil. / The country greedy for oil / had the misfortune of being led / by a man too eager for war. / Zaid’s misfortune multiplied / when his parents were shot down / in front of their medical clinic. / Being eleven and haunted / by the deaths of one’s parents / is a great misfortune. / In Zaid’s misfortune / a distant silence engulfs*” [14].

У рядках “*Iraq had the misfortune / of being invaded by a country / greedy for oil*” під виразом *a country greedy for oil* вбачаємо образ США. Завдяки асоціату другого рівня асоціюємо *greedy for oil* із причиною виникнення нафтового конфлікту між Іраком і США.

Рядки “*the country greedy for oil / had the misfortune of being led / by a man too eager for war*” містять образ президента США – Дж. Буша. За допомогою асоціату другого рівня, тобто того, що частково вербалізується в тексті, вираз *a man too eager for war* інтерпретуємо як зображення постації президента, адже саме він розв’язав війну.

Інформаційно-смісловий метод забезпечує аналіз смислового розгортання тексту й спрямований на вивчення процесу смислоформування на основі інформації, представленій в поетичному тексті. У вірші “*Zaid’s Misfortune*” спостерігаємо, як автор пов’язує одну подію з іншою. Автор будує інформаційно-смісловий ряд, де розташовує інформацію, використовуючи модель «щаблів», коли одне є причиною іншого: нещастя Заїда в тому, що він народився в цій країні, нещастя країни в тому, на неї напали США, нещастя США в тому, що при владі той, хто жадає війни, і т. п.

Функціональний метод, що базується на засадах комунікативно-прагматичного підходу, передбачає дослідження мови в дії, у процесі функціонування з огляду на цілеспрямовану природу мовних одиниць і явищ. Наприклад, у вірші Біла Мітттона “*Young sons*” у перших рядках твору описуються ніжні почуття матері до сина, її спогади про його дитинство: “*A mother takes down a photo / And she holds it to her breast / Just has she’d done the child it shows / The little boy she’d washed and dressed / She remembers how his hair felt / His soft scent still fills her nose*” [14].

Напруження наростає в наступних рядках твору, коли мати розуміє, який вибір зробив її син: *“With boyish smile, and happiness / he'd picked the shilling and the gun / she remembered still the fear and dread / when he told her what he'd done”* [14]. В останніх рядках твору (*“So young sons often come home / fulfilling all their mothers fears / Not with happy smiles and laughter / but, draped in flags and mother's tears”*) описується, що страхи матері знаходять своє втілення в реальності, бо сини повертаються додому без усмішок, мертві. Мотив смерті імплікований у метафорі *draped in flags* (*загорнуті у стяги*), адже саме труни військових США загортають у стяги, щоб увіковічнити пам'ять про них як про людей, відданих країні. Апелюючи до емоційної сфери читача шляхом уведення імпліцитних смислів у текст, автор прагне досягти перлокутивного ефекту – співчуття трагедії батьків, у яких загинули діти.

На відміну від підтексту, який реалізується в масштабі всього поетичного твору й допомагає більш повно розкрити його ідею, імплікація відображає ситуацію з окремим епізодом [1, с. 85].

Отже, розроблений нами комплексний підхід уможливорює аналіз образності поетичного дискурсу ХХІ століття з урахуванням його специфіки. Це видається можливим завдяки низці методів, які застосовуються під час аналізу, а саме: метод асоціативно-концептуального аналізу (компонентний аналіз, контекстуальний аналіз, концептуальний аналіз, естетико-стилістичний аналіз, культурологічний аналіз), метод семантичного аналізу, метод наративного аналізу, асоціативний метод, інформаційно-смысловий метод. Комплексна методика аналізу допомагає розкрити багатшарову та різнобічну структуру образності й виявити індивідуальні замисли автора, які актуалізуються в поетичному тексті.

Література

1. Арнольд И. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования) / И. Арнольд – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Белехова Л. Словесний поетичний образ у когнітивній парадигмі: огляд робіт американських лінгвістів / Л. Белехова // Філологічні студії. Науковий часопис Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2001. – № 2. – Луцьк : Волинський академічний дім «Планета». – С. 24–31
3. Белехова Л. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : [моногр.] / Л. Белехова. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с.
4. Дем'янкoв В. Текст и дискурс как термины и как слова обыденного языка / В. Дем'янкoв // Язык. Личность. Текст : Сборник к 70-летию Т.М. Николаевой. – М. : Языки славянских культур, 2005. – 342 с.
5. Кухаренко В. Интерпретация текста : [Учебник для студентов филологических специальностей] / В. Кухаренко. – 3-е изд., испр. – Одесса : Латстар, 2002. – 292 с.
6. Ніфака Т. Естетико-стилістичний аналіз художніх текстів у підготовці викладачів англійської мови / Т. Ніфака // Іноземні мови. – 1995. – № 2. – С. 32–36.
7. Приходько А. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. Приходько – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
8. Приходько Л. Художній час і простір у поезії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Л. Приходько. – Кіровоград, 2004. – 19 с.
9. Прохоров А. Активация фрейма как основа механизма инференции / А. Прохоров // Вестник ТГУ. – Вып. 9 (65), 2008. – С. 231–233.
10. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Кожиной ; члены редколлегии : Е. Баженова, М. Котурова, А. Сковородников. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 696 с.
11. Goossens L. Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic actions // Metaphor and metonymy in comparison and contrast (Cognitive linguistic research) / [ed. Rene Dirven, Ralf Porings] / Louis Goossens. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2002. – P. 349–378.
12. Turner M. The Literary Mind: The Origins of Thought and Language / M. Turner. – Oxford : University Press, 1996. – 103 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

13. Anti-terrorist poems [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poetry.about.com/od/ourpoemcollections/a/poemsafterattac.htm>.
14. Krieger D. Zaid's Misfortune [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wagingpeace.org/zaid-misfortune/>.
15. More D. A Little Ramshackle Shack [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poetry.about.com/library/weekly/aa092501d.htm>.

КОНСТРУЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ АВТОРИЗАЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТТЯХ

Індивідуальна авторизація як вияв автора англomовного журнального тексту розглядається у статті з опертям на конструктивну граматику, яка відзначається єдністю форми та значення. Конструкції, що вказують на індивідуальну авторизацію, складаються із займенників першої особи в однині або множині у взаємодії з дієсловами на позначення перцептивного й емотивного сприйняття, розумової та результативної діяльності, комунікативної взаємодії, які сполучаються з додатками або підрядними додатковими частинами.

Ключові слова: індивідуальна авторизація, англomовний журнальний текст, конструкція.

Андрішчина Е. И. Конструирование индивидуальной авторизации в англоязычных журнальных статьях. – Статья. Индивидуальная авторизация как проявление автора англоязычного журнального текста рассматривается в статье с опорой на конструкционную грамматику, которая отличается единством формы и значения. Конструкции, указывающие на индивидуальную авторизацию, состоят из личных местоимений первого лица в единственном или множественном числе во взаимодействии с глаголами, обладающими значениями перцептивного и эмотивного восприятия, умственной и результативной деятельности, коммуникативного взаимодействия, которые сочетаются с дополнениями или придаточными предложениями.

Ключевые слова: индивидуальная авторизация, англоязычный журнальный текст, конструкция.

Andriishyna K. I. Constructing of individual authorization in English journal articles. – Article.

The individual authorization as revealing of author of English journal text is observed in the article with the support of construction grammar, which is distinguished by a unity of form and meaning. Reflection constructions of individual author use personal pronouns singular or plural in connection with the verbs denoting perceptive and emotive perception, mental and resultative activity, communicative contact in connection with objects and object clauses.

Key words: individual authorization, English journal text, construction.

Авторизація як вияв творця тексту реалізується в текстах різних жанрів, виконуючи роль універсального текстотвірного компонента, який унаслідок співвіднесення з категорією автора ототожнюється з нею, але не є їй ідентичним. Авторизація досліджується в кількох аспектах: граматичному як обов'язкова характеристика висловлення, що вказує на автора, його констатації або оцінки дійсності [2, с. 263]; текстовому як прагматичний компонент тексту, який полягає у відображенні авторської позиції через поєднання прийомів соціально й індивідуально вербалізованого осмислення явищ дійсності, що вказують на автора [5, с. 256]; стилеметричному, зосередженому на вимірюванні стильових характеристик текстів із метою їх упорядкування та систематизації [1, с. 41]. Розвиток засобів масової інформації зумовив формування медійної авторизації як вияву автора, його констатацій або оцінок під час конструювання дійсності. Специфіка медійної авторизації полягає в тому, що текст створюється багатьма учасниками комунікативного процесу, кількість яких інколи сягає восьми [6, с. 48]. Тому медійна авторизація постає як континуум, що охоплює три основні різновиди адресанта: індивідуальний, представлений окремим автором, який знаходимо в американських новинних часописах *Time* і *Newsweek*; колективний, що відбиває співпрацю групи авторів, поширену в журналі *Time*; інституційний, який виявляється у відсутності вказівки на автора, притаманний британському виданню *The Economist*.

Найбільш поширена в англomовних журнальних текстах індивідуальна авторизація. Подібно

до художніх творів вона полягає у внесенні до журнального тексту авторських оцінок, які можна виявити, досліджуючи статті, підписані одним автором. Цей різновид авторизації відображає власне світосприйняття автора, його бачення теми та підхід до розгляду й аналізу змісту. Більше того, за індивідуальної авторизації адресант може розглядатися з урахуванням його біографічних, соціальних і культурних властивостей [3, с. 151].

Вербальне втілення журнальної авторизації виявляємо з опертям на конструкційну граматику [7; 8], яка враховує єдність форми й значення конструкцій із повнозначними дієсловами в ролі присудка у взаємодії з підметом і додатком, які при формуванні нового значення функціонують як одне ціле [7, с. 225]. Конструкцію, яка утворюється внаслідок взаємопроникнення елементів [4, с. 13], визначаємо як мовний знак, певний аспект плану вираження й плану змісту, який можна пояснити через поєднання форми та значення його компонентів [8, с. 219].

Відповідно, **мета** цієї розвідки полягає у виявленні конструкцій, що в англomовному журнальному тексті супроводжують індивідуальну авторизацію. Досягнення вказаної мети передбачає розв'язання таких **завдань**: дати визначення індивідуальної авторизації в англomовному журнальному дискурсі; диференціювати конструкції, що представляють індивідуальну авторизацію в досліджуваному дискурсі; установити зв'язок між індивідуальною авторизацією й конструкціями з притаманними їм формою та значенням. **Матеріалом** дослідження слугують статті з індивідуаль-

ною авторизацією, представлені в англomовному виданні *Time* [www.time.com].

Індивідуальну авторизацію в англomовному журнальному дискурсі визначаємо як вияв автора часопису, який відкрито себе позиціонує в тексті, надаючи оцінки описаним подіям і особистостям, вказуючи своє ім'я при поданні статті до друку.

Адресанти журнальних статей з індивідуальною авторизацією відображені експліцитними конструкціями з особовими займенниками першої особи однини або множини в називному відмінку (*I, we*) у функції підмета або об'єктному (*me, us*) відмінку як додаток [6, с. 226] у сполученні з дієсловами у взаємодії з додатками або підрядними додатковими частинами. Відповідно до взаємодії форми та значення складників експліцитних конструкцій виокремлюємо такі її різновиди, які відображають індивідуальну авторизацію: *перцептивне сприйняття автора; розумова діяльність; емотивне відображення; авторська діяльність; комунікативна взаємодія автора.*

Конструкції на позначення індивідуальної перцептивної авторизації диференціюють візуальне й аудитивне зображення вербалізованого змісту, відбиваючи безпосередні контакти автора. Конструкції з дієсловом *see* на позначення зорової перцепції вказують на сприйняття автором самого себе, що може досягатися через власну родину (*my son*), напр., *"I saw myself through my son's words – and didn't like how I looked"* (12, 22), або описуючи місце його діяльності (*school*), напр., *"It's been half a century since we've seen U.S. schools so roiled"* (12, 15). У наведених прикладах дієслова взаємодіють із додатками на позначення конкретного явища родини та більш загального – шкільної системи. Конструкція з дієсловом *notice* на позначення короткочасного зорового сприйняття й особового займенника *we* підбиває підсумок викладених раніше відомостей про описані взаємини акторів: *"As their characters fell in live onscreen, the stars developed a fond rapport. As Mara says with a smile, "Our relationship wasn't really something that we had to work on." Yes, we noticed"* (15, 122).

Аудитивний аспект індивідуальної авторизації представлений конструкціями, у складі яких дієслово *hear* сполучається з особовим займенником *I* та додатком на позначення іншої особи, представленій дружиною автора, напр., *"I hear my wife say"* (6, 63), або з інклюзивним займенником *we*, що з іменником *voice* вказує на сприйняття мовлення, наприклад, голосу відомої телезірки (Робертс): *"Roberts doesn't get much screen time, but we hear her voice, a lot, through Lee's earphone"* (10, 52–53).

Менш частотним дієсловом у складі індивідуальних конструкцій на позначення аудитивного сприйняття з особовим займенником *we* є *listen*, яке в наступному прикладі взаємодіє з додатком

one another, вказуючи, що на думку активіста Тома Хейдена, демократія спирається на взаєморозуміння членів суспільства: *"Tom was relentless activist and a loyal friend – a giant who never stopped pushing for peace and justice. He firmly believed that a strong democracy is a democracy in which we listen to one another <...>"* (14, 11).

Конструкції на позначення індивідуальної розумової авторизації диференціюються додатками, які відображають мисленнєву діяльність автора через сполучення з дієсловами *know, rate, review, think, believe, mean* та виразом *be aware*.

Експліцитна конструкція з особовим займенником *I* та дієсловом *know*, сполученим із додатком на позначення людини (*Boris Nemtsov*), вказує на авторське особисте з ним знайомство: *"I knew Boris very well"* (9, 16). Крім того, у конструкції із цим дієсловом та інклюзивним займенником *we* додаток позначає діяльність головних дійових осіб статті невдало через нестабільний час (*the Cold War is in its last stage*), наприклад: *"But neither faith nor ferocious scrambling can save them from inevitable. We know their mission will fail. It's 1983, and the Cold War is in its last stage"* (12, 49).

Конструкції на позначення розумової авторизації утворені особовим займенником *we* з дієсловами *rate, review*, які взаємодіють із додатком, вираженим неозначеним займенником *everything* абстрактного змісту: *"We were all rating and reviewing everything"* (13, 59).

Конструкції індивідуальної авторизації, що уточнюють авторську думку, формуються внаслідок взаємодії дієслова *mean* із додатком на позначення найменування людини, наприклад, зірки американського телебачення Джона Стюарта (*Jon Stewart*): *"I don't mean media filter in the usual sense of someone who takes in a great deal of news, scans over it and highlights those bits most worthy of your attention. I mean a filter like you find in a pool or a sewage-treatment plant, or you bloodstream <...>. In the body of American civil discourse, Jon Stewart was our liver"* (10, 51–52).

Конструкції із займенником *I*, дієсловом *know* у взаємодії з підрядною додатковою частиною відбивають знання автора про можливі наслідки написання своєї статті: *"All I know is that as soon as I rate the experience of writing this column I'm getting on the horn with the FTC"* (13, 59).

Конструкції на позначення мислення утворюються взаємодією особового займенника *I* із дієсловом *think* і підрядною додатковою частиною, вказуючи на авторське ставлення до осіб із високим політичним статусом (президентів): *"I think the initiative to adopt such a resolution should come from Donald Trump and Vladimir Putin"* (16, 22), а конструкція вказаного дієслова з особовим займенником першої особи множини в об'єктному відмінку *us* виражає спільну думку автора з

аудиторією (*most of us*), взаємодіючи з підрядним реченням, що висловлює ставлення автора до родини (“*Most of us think we grew up in a family of freaks*” (13, 15)).

Конструкція за участю особового займенника *I* і виразу *be aware* в поєднанні з підрядною додатковою частиною виражає авторську іронію, наприклад: “*I’m aware it’s ironic that I’m whining about a less informed America after spending 17 years filling page that could have been about war or climate change with jokes*” (12, 59).

Конструкції на позначення віри та сподівання передаються сполученням дієслова *believe* з підрядною додатковою частиною та відбивають авторську ідею, що покращення економіки Росії призведе до реальних реформ у політичній сфері: “*Boris and I believed that if you improved the Russian economy enough, it would ultimately pave the way for real reform on the political side*” (9, 16).

Конструкції на позначення індивідуальної емотивної авторизації відбивають власний емоційний стан автора за допомогою дієслів *feel*, *miss*, *worry*. Конструкція з дієсловом *feel* передає позитивні почуття автора прислівником *beautiful* стосовно його власного стану: “*I was feeling almost effortlessly beautiful*” (13, 59), а сполучення дієслова *miss* із додатком указує на авторське ставлення до певної людини, якою може бути медійна особа, наприклад, Джон Стюарт: “*Of all the ways I’ll miss The Daily Show host Jon Stewart – as comedian, truth teller, BS caller – above all I will miss him as a media filter*” (11, 16). Конструкція на позначення почуття занепокоєння автора через певні тенденції, яке він розділяє з аудиторією, використовуючи особовий займенник *we*, виявляється за допомогою вживання дієслова *worry* в пасивному стані *to be worried*: “*Should we be worried about these trends?*” (12, 24).

Конструкції на позначення індивідуальної діяльнісної авторизації спираються на взаємодію особового займенника першої особи в однині або множині з дієсловами, які позначають діяльність автора, та додатків. Відповідно до семантики дієслова позначають діяльність (*do*, *write*), зміну стану речей (*break*, *fix*), рух (*spend*, *go*), протидію (*face*).

Сполучення особового займенника *I* з дієсловом *do* та підрядним додатковим реченням указує на активну дієву позицію окремого автора: “*I did what any self-respecting woman would do*” (13, 59). Поширеним дієсловом у конструкціях на позначення результатів діяльності автора є *write*, яке позиціонує його в професійній діяльності написання книги (*I wrote*; *I was writing my book*): “*I was writing my book “The sibling effect”; as I wrote at the time*” (13, 23–24). Інклюзивне *we* з дієсловами на позначення зміни стану речей *break*, *fix* формує конструкції для вказівки на спільну дію автора з читачами – написання правил (*we wrote*), їх змі-

ну – руйнування (*to break*) та залагодження (*to fix*), наприклад: “*We wrote the rules. We broke them. And we can fix them*” (12, 26–32).

Конструкції на позначення руху включають дієслова *spend* або *go*: “*I spent several years immersed in the science of brothers and sisters*” (13, 23–24). Наведене висловлення позначає метафоричний рух, спрямований на представлення автора (*spend several years*), для вказівки на його кількарічне захоплення наукою вивчення братів і сестер. Індивідуальна авторська конструкція на позначення руху з дієсловом *go* вказує на діяльність, спільну для автора й аудиторії (інклюзивне *we*): “*We have gone from three television networks to a thousand*” (13, 29).

Конструкція з дієсловом на позначення протидії *face* сполучається з додатком *global problems*, указуючи на глобальні проблеми, з якими доводиться стикатися автору разом із читачами, позначеними об’єднувальним *we*, наприклад: “*In the modern world, wars must be outlawed, because none of the global problems we are facing can be resolved by war*” (16, 22).

Конструкції на позначення індивідуальної комунікативної авторизації вказують на індивідуальну вербальну авторизацію й індивідуальне ставлення.

Конструкції на позначення індивідуальної вербальної авторизації зображають авторську діяльність із найменуванням мови як засобу спілкування дієсловами *tell*, *discuss*, *call*, передаючи безпосередню авторську взаємодію з особами, позначеними додатками. Конструкція з дієсловом *talk about* і додатком указує на предмет спілкування, а дієслова *urge* і *propose* позначають авторське примушення до дії.

Індивідуальна авторська конструкція з особовим займенником *I* і дієсловом *tell* у взаємодії з додатком на позначення певних осіб указує на коло авторського спілкування, наприклад, на його родину, представлену братами: “*I also did not tell my brothers*” (13, 23–24). У конструкціях із дієсловами *discuss* та *talk about* автор представлений особовим займенником *I* або інклюзивним *we*, а додатки виражають загальний предмет обговорення, позначений займенником *it*, наприклад: “*I didn’t discuss it with them*” (13, 23–24), та більш конкретний – іменником: “*Without a word, they sum up what we talk about when we talk about love*” (12, 55). Сполучення займенника *we* з дієсловом на позначення вербального спілкування *call* і додатком, який указує на риси людини, характеризує фемінізм відомої зірки Бейонсе: “*It’s the product of what we might call Beyonce feminism: sexually liberated, high gross and to argue with. Which is fitting*” (13, 53).

Конструкції на позначення авторського примушення до дії утворюються за допомогою особово-

го займенника *I*, дієслів *urge* та *propose*, додатка, що позначає певних осіб (*members*), та підрядного додаткового речення, яке вказує на авторську пропозицію, наприклад: “*I urge the members of the U.N. Security Council ... to take the first step*” (16, 22); “*Specifically, I propose that a Security Council meeting at the level of heads of state adopt a resolution*” (16, 22).

Конструкції на позначення авторського ставлення відображають індивідуальний підхід до описуваного; конструкції зі значенням бажання й оцінки виражені додатком. У конструкціях із семантикою бажання використовується дієслово *want*, наприклад: “*I do not want to be in a committed, dynamic relationship*” (13, 59). У наведеному прикладі автор висловлює своє небажання бути в позначених додатком відносинах (*relationship*). Сполучення інклюзивного *we* з інфінітивом дієслова *believe* відсилає до спільного бажання групи людей вірити у виражену додатком ідею (*myth*): “*We want to believe the viral myth because it’s uplifting*” (17, 21).

Конструкції на позначення оцінки з особовим займенником *I* та дієсловами *appreciate*, *react* відображають власне ставлення автора до позначеного додатком повідомлення, наприклад, е-мэйла (“*I appreciate the email from user-support*” (13, 59)), та спосіб реакції автора: “*I reacted the way most children do*” (17, 23–24).

Окрему групу утворюють модальні конструкції з інклюзивним займенником *we*, модальними дієсловами *can*, *need* у сполученні з інфінітивами

й у взаємодії з додатками на позначення певних речей, названих загальним іменником *thing* та конкретним явищем *political dialogue*, що відбивають авторський заклик до аудиторії, наприклад: “*But we can change things*” (12, 26–32); “*We need to resume political dialogue aimed at joint decisions and joint action*” (16, 22).

Отже, індивідуальна авторизація здебільшого виражена індивідуальним адресантом, позначеним особовим займенником *I*, та об’єднувальною позицією, представленою інклюзивним *we*. Індивідуальна авторизація репрезентована експліцитними конструкціями, що позначають авторську перцепцію з диференціацією візуального й аудитивного зображення вербалізованого змісту; розумову діяльність автора, авторський емоційний стан; діяльність автора; індивідуальну вербальну комунікацію автора та його ставлення до описуваного. Установлено, що конструкції з особовим займенником *I* є більш конкретними, відображають відомих осіб або певні речі, на відміну від більш загальних конструкцій із *we*, яким притаманне абстрактне значення. Виявлено, що в аспекті індивідуальної авторизації домінують конструкції на позначення перцептивної та розумової діяльності автора. Перспективи дослідження вбачаємо в розгляді конструкцій імпліцитного виявлення індивідуальної авторизації, яке зумовлене особистим зверненням автора до читацької аудиторії за допомогою особового займенника *you* та незайменникових конструкцій.

Література

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику : [учеб. пособие] / А.Н. Баранов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 347 с.
2. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова. – М. : Наука, 1973. – 351 с.
3. Располова С.С. Автор как реальный человек и образ автора в медиатексте / С.С. Располова // Вопросы теории и практики журналистики. – 2015. – Т. 4, № 2. – С. 149–158.
4. Рахилина Е.В. Лингвистика конструкций / Е.В. Рахилина. – М. : Азбувик, 2010. – 285 с.
5. Сыроватская Н.С. Авторизация: проблемы определения и научного описания на уровне предложения и текста / Н.С. Сыроватская // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – № 12(89) (январь). – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2009. – С. 250–256.
6. Fairclough N. Media Discourse / N. Fairclough. – L. : Arnold Publishers, 1995. – 224 p.
7. Goldberg A.E. Constructions: a construction grammar approach to argument structure / A.E. Goldberg. – Chicago & London : University of Chicago Press, 1995. – 256 p.
8. Goldberg A.E. Constructions: a new theoretical approach to language / A.E. Goldberg. – TRENDS in cognitive sciences. – 2003. – Vol. 7, No. 5. – P. 219–224.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Time 16.03.2015.
10. Time 17.08.2015.
11. Time 16.03.2016.
12. Time 23.05.2016.
13. Time 30.05.2016.
14. Time 7.11.2016.
15. Time 30.11.2016.
16. Time 13.02.2017.
17. Time 20.02.2017.

УДК 811.111'06:314.6

Андрусяк І. В.

АНГЛІЙСЬКА НОВІТНЯ ЛЕКСИКА СФЕРИ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

Стаття присвячена дослідженню основних тенденцій збагачення англійської лексики XXI століття, що співвідноситься зі сферою сімейного життя. У роботі аналізуються особливості утворення нових лексичних одиниць, що позначають різноманітні аспекти функціонування сім'ї на фоні змін і новітніх тенденцій, які є характерними для родинних відносин в сучасному англомовному суспільстві.

Ключові слова: *неологізм, інновація, новоутворення, сім'я, родина.*

Андрусяк И. В. Английская новая лексика сферы семейной жизни. – Статья.

Статья посвящена исследованию основных тенденций обогащения английской лексики XXI века, которая соотносится со сферой семейной жизни. В работе анализируются особенности образования новых лексических единиц, которые обозначают различные аспекты функционирования семьи на фоне изменений и новейших тенденций, характерных для семейных отношений в современном англоязычном обществе.

Ключевые слова: *неологизм, инновация, новообразование, семья, родня.*

Andrusiak I. V. New English Vocabulary in the Domain of Family Life. – Article.

The article explores the main tendencies of the enrichment of the 21st English vocabulary that is related to the domain of family life. It examines the peculiarities of the formation of new lexical units to denote various aspects of the family institution against the background of changes and new tendencies inherent in family relations in contemporary English-speaking society.

Key words: *neologism, innovation, new formation, family, household.*

Постановка проблеми. Природною особливістю будь-якої живої мови є здатність постійно змінюватися й розвиватися, відповідаючи на потреби мовців. Загально визнано, що з усіх мовних рівнів словниковий склад є найбільш мінливим, оскільки саме лексика першою реагує на позамовні чинники, відображаючи зміни в суспільстві, політиці, економіці, науці й техніці, на появу нових предметів і явищ у навколишньому світі.

Лексичному складові мови властива взаємодія статичного й динамічного. Статичний характер словникового складу насамперед виявляється в існуванні постійного ядра, яке залишається практично незмінним протягом історії розвитку мови й без якого було б неможливе не тільки порозуміння між різними поколіннями мовців, а й саме існування мови як найціннішого надбання кожної нації протягом віків. Розвиток лексичного складу мови відображається, з одного боку, у появі нових слів і значень у відповідь на потребу дати назву новим об'єктам екстралінгвістичної дійсності або нові назви старим предметам та явищам, а з іншого – у віднесенні до периферії мовної системи або в повному позбавленні від застарілих одиниць, що є проявом його динамічного характеру. У книзі «Шок майбутнього» Елвін Тоффлер наводить цікаві підрахунки С.Б. Флекснера, старшого редактора словника англійської мови «Random House Dictionary», щодо лексичних змін: із 450 000 постійно вживаних слів сучасної англійської мови тільки 250 000 були б зрозумілі Вільяму Шекспіру [18, с. 169]. Іншими словами, знаменитий бард Ейвона міг би розуміти тільки п'ять із дев'яти слів сучасної англійської мови. При цьому зазначається, що тенденція слів до змін у вкрай прискореному темпі притаманна не тільки англійській, але й іншим мовам світу, зокрема, французькій і японській.

Хоча, як зазначалося вище, лексичний розвиток мови відбувається завдяки взаємодії двох протилежних тенденцій (появі нових і зникненню застарілих слів і значень), кількість лексичних одиниць, які з'являються в мові, є набагато більшою, ніж кількість тих, що зникають. Тому розвиток словникового складу описується як процес безперервного росту. Це стосується насамперед англійської мови, яка серед усіх мов світу щороку вирізняється поповненням безпрецедентною кількістю нових слів, значень і виразів. Наприклад, 10 червня 2009 р. англійська мова стала мовою-мільйонером: лексема *web 2.0* була офіційно задекларована мільйонним словом [17]. Термін *web 2.0* позначає соціальний інтернет-простір, що виник близько 2000 р. і пов'язаний з об'єднанням нової генерації соціальних технологій. За даними Е. Бодла, щороку в англійській мові утворюється приблизно 5400 нових одиниць, з яких близько 1000 стають загальноживаними лексичними одиницями [6]. Такі самі цифри наводить А. Стівенсон, редактор онлайн-версії Оксфордського словника англійської мови, зазначаючи, що в середньому онлайн-видання поповнюється 1000 нових слів кожного року [20]. Учені Гарвардського університету наводять ще більш вражаючі відомості. Аналізуючи базу даних, що складається з 5 мільйонів книг різних стилів, опублікованих між 1800 і 2000 рр., гарвардська команда вчених установила, що приблизно 8500 нових слів поповнювало англійську мову кожного року, а її лексичний склад виріс на 70% з 1950 по 2000 рр. [14, с. 176]. Проте, як стверджують учені, більшість із цих слів ніколи не стають частиною словника, а отже мови, утворюючи таким чином «прірву» між словниками та реально існуючим лексиконом: «За нашими підрахунками, 52%

англійського лексикону – більшість слів, що вжиті в англійських книгах, – складає лексична «темна матерія», незареєстрована в стандартних довідкових джерелах» (переклад наш – *I. A.*) [14, с. 177].

При такому рівні зростання словникового складу англійської мови тримати руку на пульсі змін надзвичайно важко. З огляду на це необхідним є системний і ґрунтовний аналіз нової лексики англійської мови. Дослідження особливостей утворення, структури, значення та функцій нової лексики сприяє вирішенню цілої низки лінгвістичних проблем, пов'язаних зі співвідношенням концептів і відповідних їм мовних одиниць, роллю позамовних і мовних чинників у розвитку словникового складу, співвідношенням між мовою та мовленням, включенням слів до словників і їхнім лексикографічним описом і т. ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Більше ніж півстоліття дослідження нових слів було основним полем діяльності неології – галузі лінгвістики, яка займається вивченням інноваційних процесів у мові, новотворами, способами їхнього утворення й особливостями функціонування в мовленні. Вважається, що сучасна неологія поєднує два напрями досліджень: власне лінгвістичний і культурологічний [9, с. 221]. З одного боку, наукові пошуки зосереджені на вивченні природи мовних змін на лексичному рівні мови, з іншого – такі зміни аналізуються на фоні перетворень у певній культурі відповідної мовної спільноти. Із суто лінгвістичного погляду більшість досліджень інноваційних процесів зосереджена на вивченні основних тенденцій утворення нової лексики та дії лінгвокогнітивних і соціофункціональних чинників [3; 4; 13]. Крім цього, новими напрямами сучасної неології є контрастивне дослідження інноваційних процесів у різних мовах із метою виявлення загальних тенденцій розвитку словникового складу й тих, які зумовлені специфікою окремо взятої мови [16]; застосування здобутків корпусної та комп'ютерної лінгвістики для ідентифікації, аналізу становлення й розвитку неологізмів як одиниць мови, вивчення їхньої «поведінки» [7; 10; 11] та для вирішення практичних проблем, які виникають із новими словами під час перекладу [15].

Сучасна лінгвістика розмежовує неологію та неографію й трактує їх як дві окремі, але взаємопов'язані галузі. Увага неографів зосереджена на проблемах включення нових слів у словники, укладанні додатків до тлумачних словників і створенні словників нових слів [1, с. 486].

В англійській мові величезна кількість нових слів з'являється в результаті позамовних чинників – змін, що відбуваються в житті сучасного англійського суспільства. Кількість неологізмів у кожній окремій предметній групі залежить від змін, які відбуваються в тій сфері позамовної

дійсності, яка з нею співвідноситься. Предметом нашого розгляду є нові англійські слова, які співвідносяться зі сферою сімейного життя сучасного англійського суспільства. В еру глобалізації, комп'ютеризації, пошквального інтеграційних процесів на різних рівнях англійського суспільства, зміни ціннісних і культурних орієнтирів піддається фундаментальним перетворенням і інститут сім'ї, що насамперед відображається в лексиці сучасної англійської мови.

Актуальність нашого дослідження обумовлена зверненням до аналізу англійських неологізмів, які з'явилися в XXI столітті й описують сучасні тенденції функціонування сучасного англійського соціального інституту сім'ї. З лінгвістичного погляду вивчення новітньої сімейної лексики робить певний внесок у дослідження причин і результатів якісних змін у способах і засобах збагачення цього фрагмента англійського словникового складу. Зміни в одному з основних соціальних інститутів англійського суспільства – інституті сім'ї – також вимагають проведення соціолінгвістичного аналізу інноваційних процесів у досліджуваній предметній сфері.

Мета статті полягає у визначенні й описі основних тенденцій збагачення англійської лексики XXI століття, що співвідноситься зі сферою сімейного життя. **Завданням** наукової розвідки є проаналізувати способи утворення нових лексичних одиниць предметної групи «Сім'я» на фоні змін і новітніх тенденцій, що є характерними для сфери сімейного життя англійського суспільства.

Матеріалом дослідження є 112 неологізмів, утворених із 2001 по 2016 рр., які відображають різноманітні аспекти сімейного життя сучасної англійської людини. Неологізми були відібрані методом суцільної вибірки з онлайн-баз даних англійської нової лексики: "Merriam-Webster's New Words and Slang" [19], "Word Spy" [23], "The Rice University Neologisms Database" [22], "Recent Updates to the OED" [21]. Перевагою використання онлайн-версій словників, їхніх доповнень і глосаріїв є те, що вони регулярно поповнюються новими одиницями.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні неологізми трактуємо як слова (або сполучення слів), нові за змістом чи формою або за змістом і формою, що виникли в певній мові та сприймаються як нові мовною свідомістю її носіїв у певний період часу. У лінгвістичній літературі для позначення нової лексики вживається ціла низка термінів: інновація, новотвір, новоутворення, неологізм, неосема і т. ін. Аналізуючи сутність основних термінів неології, Н. Ємчура, зокрема, робить висновок, що відмінності між ними пов'язані насамперед із рівнем мови, якому належить нова одиниця: термін «інновація» відображає зміни на будь-якому рівні мовної системи (мор-

фологічному, фонетичному, лексичному); термін «новоутворення» може вживатися так само, як «інновація», або тільки для позначення словотвірних неологізмів [2, с. 3]. У нашій роботі терміни «інновація», «неологізм» і «новоутворення» використовуються як синоніми.

Результати дослідження частиномовної приналежності неологізмів, які належать до предметної сфери «Сім'я», показують, що в переважній більшості вони є іменниками. Нами зафіксовано три фрази: *post-mortem divorce*, що позначає особливу умову, відповідно до якої після смерті подружжя має бути поховане окремо одне від одного; *the Bank of Mum and Dad / the Bank of Mom and Dad*, що вживається стосовно батьків, які розглядаються як джерело фінансової підтримки, особливо при великих покупках, наприклад, нерухомості; *living apart together*, що описує ситуацію, коли неодружена пара проживає окремо, але підтримує інтимні стосунки.

Наступним етапом нашого аналізу є визначення й опис особливостей утворення досліджуваних неологізмів, що передбачає встановлення способів їхньої деривації. Слідом за Н. Костенко словотворення трактуємо широко як механізм утворення нової лексики, що включає словотвірні процеси, результатом яких є утворення лексичної одиниці, нової за формою й змістом; семантичні модифікації, тобто утворення семантичних неологізмів – одиниць, нових за змістом; формальні трансформації, до яких належать різні типи скорочень [3, с. 6].

Усі неологізми нашої вибірки – похідні одиниці, тобто утворені за допомогою різних способів словотворення. Переважна більшість досліджуваних одиниць утворена за допомогою словоскладання, скорочення й афіксації. Розглянемо кожен із цих способів детальніше.

Більшість неологізмів-комполітів утворені за дериваційною моделлю $n + n \rightarrow N$. У цьому разі нові іменники є результатом поєднання двох субстантивних твірних основ: *tiger mother*, *trophy kid*, *twilight mom*, *Wikipedia kid*, *divorce doula*, *mommy card*, *momcave*, *jigsaw family*, *lawnmower parent*, *flat daddy*, *twilight mom*, *alpha earner*.

У нашій вибірці нові композити утворені також за іншими моделями словоскладання: $PN + n \rightarrow N$, до складу якої входить дієприкметник минулого часу (*broken nester*); $acr + n \rightarrow N$, яка є поєднанням акроніма із субстантивною основою – *NASCAR dad*, де *NASCAR* – це акронім назви асоціації “National Association of Stock Car Automobile Racing”; $a + n \rightarrow N$, структура якої включає ад’єктивну й субстантивну твірні основи (*elder orphan*; *brokeback marriage*).

З огляду на їхню структуру нові композити є поєднанням твірних основ різного ступеня складності. Виключенням є моделі, до складу яких вхо-

дять прості твірні основи: нами не зафіксовано жодного такого неологізму. Серед досліджуваних лексичних інновацій є композити, однією з твірних основ яких є похідна або складна одиниця. Неологізми першої групи мають у своєму складі основу, яка утворена за допомогою афіксації або скорочення, наприклад, *NASCAR dad*, *elderly orphan*, *alpha earner*, *twilight mom*, *flat daddy*. Прикладами нових комполітів, твірною основою яких є складне слово, є неологізм *office-park dad*, утворений від складної твірної основи *office park* (територія біля міста, де збудовано багато офісів); лексема *jigsaw family*, однією зі складових частин якої є композит *jigsaw*. За такою моделлю, де перша твірна основа є складною, побудовані також інновації *beanpole family* та *webcast wedding*. Обидві твірні основи неологізму *rug-rat race* складні за структурою одиниці: *rug rat* та *rat race*.

Однією з особливостей словоскладання як способу утворення англійської нової лексики є поєднання із семантичною деривацією, головно з метафорою та метонімією. Наприклад, метафоричне переосмислення значення простежується в утворенні таких досліджуваних одиниць:

– іменник *sandwich generation*, що позначає людей, які повинні піклуватися і про своїх дітей, і про батьків, або людей, які виростили своїх дітей і зараз повинні піклуватися про батьків; він базується на такій метафорі: так само, як у сандвічі, представники «покоління сандвічів» затиснуті між бунтівною молоддю, яка намагається звільнитися й стати незалежною, та старшим поколінням, яке тисне зверху. Цікавою є також лексична інновація *club-sandwich generation*, твірною основою якої є *sandwich generation*. Вона позначає дідуся та бабусю, у яких є ще живі батьки, і які піклуються й про них, і про своїх дітей. Метафора «сандвіч» у цьому разі має ще один додатковий прошарок із хліба;

– нове складне слово *beanpole family*, що позначає родину, один чи два члени якої належать до різних поколінь, відображає нове уявлення про сім'ю: сучасна родина більше подібна до тички, по якій в'ється квасоля (*beanpole*), аніж до традиційного образу густого розгалуженого дерева;

– Інновація *rug-rat race* заслуговує на особливу увагу, оскільки слова, які стали її твірними основами, зазнали дії семантичної деривації. Композит *rug rat* був уперше зафіксований в англійській мові близько 1970 р. для позначення маленької дитини, яка ще не вміє ходити й лише повзає. Тобто при його утворенні чітко простежується метафора – діти пересуваються подібно до пацюків на килимі. Складне слово *rat race* є старшим і функціонує в англійській мові з 1930-х рр. для позначення стилю життя, який полягає в щоденній гонитві за кращим життям. Тобто люди в шаленій погоні за багатством і владою уподібнюються до лабораторних пацюків, які бігають по лабіринту, щоб отримати шматочок

сиру. Інновація *tug-rat race* поєднує обидва значення й указує на сильний тиск батьків на дітей із метою досягнення ними ранніх успіхів у навчанні, які, як вважають батьки, відкривають шлях їхнім нащадкам до елітного прошарку суспільства.

Поєднання словоскладання та метонімії можна проілюструвати на прикладі новоутворення *silver alert*, що позначає публічне повідомлення, яке містить інформацію про зниклу людину похилого віку з когнітивним порушенням, особливо зі слабощем або хворобою Альцгеймера, і в якому сім'я просить про допомогу в пошуку. Ця інновація була утворена за аналогією з неологізмом 90-х рр. XX століття *AMBER alert*. Лексема *AMBER* – це бекронім, тобто вираз, який був сконструйований для нового пояснення вже наявної в мові аббревіатури чи слова [8, с. 207]. Неологізм *AMBER alert* був утворений від імені дев'ятирічного хлопчика (Amber Hagerman), який був викрадений і вбитий у 1996 р. в Арлінгтоні, Техас [5]. Згодом перше слово *AMBER* було переосмислене як скорочення й розшифроване як “America’s Missing: Broadcast Emergency Response”. Проте дія аналогії при утворенні інновації *silver alert* базується на значенні кольору слова *amber* (колір бурштину): *silver alert* означає те саме, що й *AMBER alert*, але тільки для людей похилого віку, які мають сиве волосся, що в англійській мові передається словом *silver*.

У сучасній лінгвістиці скорочення трактується як спосіб словотворення, що полягає в усіченні або відсіканні частини твірної основи, яка може бути як окремим словом, так і виразом [12, с. 89]. Традиційно скорочення як дериваційний механізм розглядається в рамках другорядних способів словотворення, словотвірний потенціал яких в англійській мові з кожним роком зростає. У нашому дослідженні термін «другорядний спосіб словотворення» вказує на особливий дериваційний статус скорочення як словотвірного механізму, особливістю якого є відсутність дериваційних моделей та/або регулярності. У сучасній лінгвістиці виділяють такі типи скорочень:

- складові скорочення, до складу яких входить фрагмент або фрагменти одного слова (усічення);
- складноскладові скорочення, до складу яких входять редуковані частини слів і повні слова (бленди);
- ініціальні скорочення, які утворюються з початкових літер слова або фрази.

У нашій вибірці зафіксовані скорочення останніх двох типів, тобто бленди й ініціальні скорочення. Бленд розглядається нами як лінгвістична форма, утворена на основі поєднання сегментів двох (рідше трьох) слів. Для опису структурних моделей утворення блендів використовуємо такі символи: *ab* – перше слово, де *a* – його початок, а *b* – кінець; *cd* – друге слово, де *c* – його початок, а *d* – кінець. Наприклад, неологізм *sharent* (*share* +

parent) утворений за моделлю $ab + cd \rightarrow ab|cd$, особливістю якої є накладання двох фрагментів на межі їхнього з'єднання. Новоутворення *family* (*friends* + *family*) описує дериваційна модель $ab + cd \rightarrow ad$; до складу інновацій *glam-ma* (*glamorous* + *mother*) та *NoMo* (*not* + *mother*) входять початкові фрагменти першого й другого слів (дериваційна модель $ab + cd \rightarrow ac$). Дію словотвірної моделі $ab + cd \rightarrow abd$, тобто поєднання цілого першого слова з кінцевим фрагментом другого, ілюструє слово *momcologist* (*mom* + *oncologist*). Цікавим є неологізм *nephlings*, який містить фрагменти трьох слів: *niece*, *nephew* та *siblings*.

Ініціальні скорочення в нашому матеріалі представлені двома типами: акронімами та складовими аббревіатурами. Акронім – це скорочення, яке складається з початкових літер слів фрази і яке вимовляється як слово, наприклад, *SMUM*, *n* (*smart*, *middle-class*, *uninvolved*, *mother*), *PANK*, *n* (*professional aunt no kids*), *kipper*, *n* (*kids in parents' pockets eroding retirement savings*).

До складових аббревіатур відносимо одиниці, які утворені на основі поєднання цілого слова з початковою літерою іншого слова. У нашій вибірці прикладами таких скорочень є терміни, що позначають різні покоління людей, наприклад, *generation D* (*generation* + *digital*), *generation O* (*generation* + *Obama*).

Серед афіксальних неологізмів результати словотвірного аналізу дозволяють виділити такі категорії:

– суфіксальні похідні, наприклад: *splitter*, утворене за дериваційною моделлю $v + -er \rightarrow N$, *caving* ($n + -ing \rightarrow N$), *benching* ($n + -ing \rightarrow N$), *social swarming* ($n + -ing \rightarrow N$), *multidadding* ($v + -ing \rightarrow N$), *otherhood* (*pron* + *-hood* → *N*). Як бачимо, у більшості випадків твірні основи є простими за будовою;

– похідні, утворені за допомогою комбінувальних форм (*combining forms*), наприклад, неологізм *bullycide*, що позначає самовбивство дитини, скоєне через переслідування та знущання в школі. Комбінувальна форма *-cide* походить від іменника *suicide* і вживається для утворення слів, що вказують на різні типи самовбивств. Інновація *minimoon* зі значенням короткого медового місяця утворена за допомогою комбінувальної форми *mini-* та усіченої форми іменника *honeymoon*.

Результати соціолінгвістичного аналізу дозволяють простежити взаємозв'язок явищ мови й екстралінгвістичних чинників, тобто через дослідження лексичних інновацій предметної групи «Сім'я» визначити нові явища, тенденції, проблеми, розуміння, а також суб'єкти родинних відносин, які є актуальними для сучасного англійського суспільства і які сприяють появі лексичних інновацій.

Багато досліджуваних неологізмів фіксують нові ролі й статуси батьків і дітей у родині. По-перше,

виділяється група лексичних одиниць, які вживаються для позначення й батька, і матері. Наприклад, неологізм *sharent* уживається для позначення одного з батьків, який/яка повідомляє занадто багато інформації про своїх дітей широкому загалу людей. *Broken nester* описує батька або матір, які побиваються за померлою дитиною й несуть важкий тягар упродовж свого життя. *Lawnmower parent* указує на тип батьків-«гелікоптерів», які роблять усе можливе, щоб життя їхніх дітей було безтурботним і легким, часто вирішуючи за них їхні проблеми.

Результати нашого аналізу свідчать також, що в англomовному суспільстві змінюється роль жінки й матері в сім'ї. Дуже часто саме жінка приносить до родини більшу частину доходу й стає головним годувальником сім'ї, що лінгвістично відтворює неологізм *alpha earner*. Сучасна жінка відрізняється від попередніх поколінь і в своєму ставленні до дітей. Інновація *SMUM* позначає жінку, яку не цікавить материнство, оскільки вона вважає, що діти занадто втомлюють. Протилежний тип жінки, яка є мамою за обставинами, а не за власним вибором, відтворює новоутворення *NoMo*. Мама, на яку вказує інновація *security mom*, занадто переймається питаннями національної безпеки й тероризму. Сучасній жінці вдається поєднувати любов і вимогливість у вихованні дітей, така мама називається *tiger mother*. Багато сучасних родин борються з невиліковними хворобами. Так, англійська мова має слово *momcologist* для позначення мами, яка піклується про дитину, хвору на рак.

Серед групи лексичних інновацій, які є назвами різних типів батьків, цікавими є такі: *NASCAR dad* – білий батько, який є представником робочого класу; *office-park dad*, що вказує на представника нової демографічної групи англomовного суспільства віком 25–40 років: батько, одружений на працюючій жінці, який проживає в передмісті й працює в офісі; *multidad* лінгвістично відтворює результат багатьох шлюбів і стосунків: батько, який має дітей від різних партнерок. Тероризм і військові конфлікти також впливають на сімейне життя сучасної англomовної людини. Інновація *flat daddy* позначає велику фотографію, яка фіксує різні моменти життя родини з батьком і яка служить утіхою для родини, коли тато знаходиться на службі.

Для сучасного англomовного суспільства характерною є також і зміна ролі дітей. Здебільшого це пов'язано з їхнім вихованням і фінансами. Наприклад, інновація *trophy kid* стосується людини, яку в дитинстві батьки постійно хвалили, і ставши дорослою, вона очікує на повагу й винагороду за

все, що робить. Інновація *kipper* позначає дорослу людину 30 років, яка все ще живе з батьками.

Крім членів нуклеарної родини (батьків і дітей), увага англomовної людини звернена й на представників великої сім'ї. Наприклад, неологізм *PANK* є назвою тітки, яка не має власних дітей і любить до нестями своїх племінників і племінниць. Для останніх у сучасній англійській мові існує збірна назва *nephlings*. Інновація *glam-ma* стосується нового типу бабусі – самодостатньої гламурної жінки з відчуттям стилю й власної гідності. І навпаки, *elderly orphan* позначає людину похилого віку, яка не має сім'ї або чия сім'я не може піклуватися про неї.

У сучасному англomовному суспільстві зазнало змін і саме поняття родини. Зростання кількості розлучень і повторних шлюбів призвело до виникнення нового типу родини, в якій разом живуть діти від попередніх шлюбів батьків. В англійській мові такий феномен відображає лексема *jigsaw family*. Як зазначалося вище, сучасна родина більше схожа на тичку, по якій в'ється квасоля – *beanpole*, а не на розлоге дерево. Така ситуація отримала лінгвістичну фіксацію за допомогою неологізму *beanpole family*: хоча сім'я складається з представників декількох поколінь, цих представників небагато. Проте сучасна родина для англomовної людини – це не тільки родичі, але й близькі друзі, що позначається інновацією *framily*. Неологізм *brokeback marriage* позначає дійсний або попередній шлюб, у якому один із партнерів має нетрадиційну орієнтацію.

Висновки. Сучасна англomовна лексика сфери сімейних відносин збагачується новими лексичними одиницями завдяки використанню внутрішніх словотвірних ресурсів мови. При цьому високу дериваційну активність виявляють основні та другорядні способи словотворення: словоскладання, скорочення й афіксація. Особливістю словоскладання є тенденція до поєднання із семантичною деривацією. До основних екстралінгвістичних чинників, які стимулюють розвиток англійської лексики сфери сімейних відносин, належать зміна поглядів на сексуальну мораль, зростання фінансової незалежності жінки, збільшення кількості розлучень і повторних шлюбів, переосмислення ролі основних членів нуклеарної й розширеної родини. Перспективами подальших досліджень може бути аналіз англійських неологізмів інших сфер, функціонування нової лексики в різних типах текстів і контрастивне дослідження неологізмів на базі декількох неспоріднених мов.

Література

1. Алаторцева С. Словари новых слов / С. Алаторцева // История русской лексикографии. – СПб., 1988. – С. 485–503.
2. Ємчура Н. Неологізація чеської суспільно-політичної лексики кінця ХХ – початку ХХІ століть : автореферат дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 «Слов'янські мови» / Н. Ємчура ; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2015. – 20 с.

3. Костенко Н. Структурно-семантичні та функціональні параметри англомовних інновацій семантичного поля «Навчання» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «германські мови» / Н. Костенко. – Запоріжжя, 2016. – 28 с.
4. Соколов В. Лінгвокогнітивні й соціофункціональні параметри інновацій англійської мови сфери медицини й охорони здоров'я : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «германські мови» / В. Соколов. – Запоріжжя, 2012. – 22 с.
5. AMBERT Alert // Wikipedia. – Website [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/AMBER_Alert.
6. Bodle A. How New Words are Born / Andy Bodle // The Guardian. – Thursday, Feb. 4, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.theguardian.com/media/mind-your-language/2016/feb/04/english-neologisms-new-words>.
7. Cabre T. Towards a New Approach to the Study of Neology / T. Cabre, R. Nazar // *Neologica : Revue internationale de neologie*. – 2012. – No 6. – P. 63–80.
8. Dribniuk V. English Medical Abbreviation / V. Dribniuk // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2009. – Випуск 11. – С. 206–209.
9. Fjeld R. Lexical Neography in Modern Norwegian / R. Fjeld, L. Nygaard // *Exploring Newspaper Language : Using the Web to Create and Investigate a Large Corpus of Modern Norwegian* / [Ed. Gisle Andersen]. – John Benjamins Publishing, 2012. – P. 221–240.
10. Janssen M. Orthographic Neologisms : Selection Criteria and Semi-Automatic Detection / M. Janssen. – 2013. – 13 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minajanssen.nl/Papers/neologisms.pdf>.
11. Kristiansen M. Corpus Approaches to Neology and their Relevance for Dynamic Domains / M. Kristiansen, G. Andersen // *Neologica : Revue internationale de neologie*. – 2012. – No 6. – P. 43–62.
12. Leshcheva L. Words in English. A Course in Modern English Lexicology / L. Leshchova. – Minsk, 2001. – 180 p.
13. Mattiello E. Analogical Neologisms in English / E. Mattiello // *Italian Journal of Linguistics*. – 2016. – No 28.2. – P. 1–40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.italian-journal-linguistics.com/wp-content/uploads/Mattiello3b.pdf>.
14. Quantitative Analysis of Culture Using Millions of Digitized Books / [J.-B. Michel, Y. Shen, A. Aiden, A. Veres, M. Gray, the Google Books Team et al] // *Science*. – 331, 176. – 2011. – P. 176–182.
15. Renouf A. Defining Neology to Meet the Needs of the Translator : a Corpus-Based Perspective / A. Renouf // *Neologica : Revue internationale de neologie*. – 2012. – No 6. – P. 17–42.
16. Stojičić V. Sociolinguistic Stimuli to Development of the English Lexicon – Language Contact and Social Need / V. Stojičić // *FACTA UNIVERSITATIS. Series: Linguistics and Literature*. – 2004. – Vol. 3. – No 1. – P. 29–36.
17. The Number of Words in the English Language // The Global Language Monitor. – Website. – Nov. 24, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.languagemonitor.com/global-english/no-of-words/>.
18. Toffler A. *Future Shock* / A. Toffler. – New York : Bantam Books, 1971. – 430 p.
19. New Words and Slang : The Open Dictionary : Archives // Merriam-Webster Online. – Website [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nws.merriam-webster.com/pendictionary/newword_display_recent.php?last=1250.
20. OxfordDictionaries.com // Oxford Dictionaries : August 2013 new words update. – Website. – Aug. 28, 2013, Oxford, UK [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.oxforddictionaries.com/august-2013-update/>.
21. Recent Updates to the OED // OED : Oxford English Dictionary . – Website [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://public.oed.com/the-oed-today/recent-updates-to-the-oed/>.
22. The Rice University Neologisms Database/ [Ed. Derek McGrath] . – Website. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dereksmcgrath.wordpress.com/2014/06/09/the-rice-university-neologisms-database/>.
23. Word spy. – Website. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wordspy.com/>.

Артеменко Ю. О.

ДИСКУРСОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТРАТЕГІЇ НЕВВІЧЛИВОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Пропонована стаття присвячена аналізу дискурсотвірного потенціалу стратегії неввічливості в англomовному діалогічному дискурсі. Аналіз фактичного матеріалу доводить, що стратегія неввічливості є локальною щодо глобальної дискурсивної полемічної стратегії і здатна сприяти утворенню деструктивного типу дискурсу.

Ключові слова: англomовний діалогічний дискурс, глобальні й локальні дискурсивні стратегії, дискурсотвірний потенціал, стратегія неввічливості.

Артеменко Ю. А. Дискурсообразующий потенциал стратегии невежливости в англоязычном диалогическом дискурсе. – Стаття.

Стаття посвячена аналізу дискурсообразующего потенциала стратегии невежливости в англоязычном диалогическом дискурсе. Анализ фактического материала доказывает, что стратегия невежливости локальна по отношению к глобальной дискурсивной полемической стратегии и может способствовать образованию деструктивного типа дискурса.

Ключевые слова: англоязычный диалогический дискурс, глобальные и локальные дискурсивные стратегии, дискурсообразующий потенциал, стратегия невежливости.

Artemenko Y. O. Discourse forming potential of impoliteness strategy in the English language dialogic discourse. – Article.

This paper deals with the analysis of impoliteness strategy discourse forming potential. The factual analysis shows that impoliteness strategy is local towards global discourse polemic strategy, and has the ability to form a destructive type of discourse.

Key words: English language dialogic discourse, global and local discourse strategies, discourse forming potential, impoliteness strategy.

Постановка проблеми. Антропоцентричний основоположний принцип сучасної науки зумовлює гармонійну інтеграцію комунікативно-функціонального та когнітивного векторів лінгвістичного аналізу. Поєднання цих напрямів є аксіоматичним для студій дискурсу, під яким розуміють когнітивно-комунікативну діяльність, що являє собою сукупність процесу й результату й містить екстралінгвальний і власне лінгвальний аспекти [12, с. 38]. У такому трактуванні дискурс постає як інтегральний феномен, до складу якого входять три обов'язкових компоненти: комуніканти, дискурсивний контекст і текст.

Людина в дискурсі постає як індивід, який вступає в комунікацію з певними знаннями про світ, думками, установками, цілями [8, с. 8]. Виходячи з цього, дискурс трактується як розумово-мовленнєва діяльність комунікантів, у межах якої вони спілкуються й впливають один на одного, що приводить дослідників до постановки проблеми стратегій і тактик, які мовці застосовують задля досягнення власних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальність цієї студії визначається інтересом лінгвістики до когнітивно-комунікативного ракурсу вивчення дискурсу на базі діялісно орієнтованої прагматики (Григор'єва, 2007; Морозова, 2005, 2014; Приходько, 2009; Фролова, 2015; Шевченко, 2005; Шевченко, Сусов, Безуглая, 2008; Carston, 2002). Її об'єктом є стратегія неввічливості, що аналізується на предмет її дискурсотвірного потенціалу на матеріалі діалогічного розмовного дискурсу, який охоплює спілкування на американській англійській. Корпус вибірки сформовано з фрагментів скриптів семи сезонів

телесеріалу *Gilmore Girls*, які містять висловлення з імплікативними предикатами. Під останніми розуміємо головні предикати речення, здатні відкривати актантну позицію для цілої пропозиції та пресупонувати її істинне значення [16]. Метою статті є визначення дискурсотвірного потенціалу стратегії неввічливості в англomовному дискурсі, що передбачає виконання таких завдань: окреслити сутність поняття «дискурсивна стратегія», побудувати типологію дискурсивних стратегій, знайти в ній місце стратегії неввічливості й визначити її потенціал у творенні дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Дії, вчинки та мовленнєва діяльність комунікантів скеровуються низкою їх потреб, бажань, інтересів, тобто мотивами [2, с. 83], які зумовлюють формування *стратегій* [5, с. 56], – когнітивно-прагматичних програм спілкування, що визначають характер реалізації комунікативних актів у дискурсі [2, с. 83]. *Тактика* трактується як складова частина стратегії, що впливає на вибір мовцем засобів здійснення комунікативних дій [2, с. 85]. Інструментами тактики є *прийоми* – різноманітні способи її реалізації. Досліджуючи стратегії, які комуніканти розробляють для досягнення мети спілкування, характеризуємо їх як дискурсивні, що дозволяє конкретизувати сферу, яку вони регулюють [1, с. 138].

Незважаючи на значну кількість студій стратегій, проблема їх загальної класифікації є невирішеною з огляду на незліченну кількість ситуацій мовленнєвої інтеракції й унікальну комбінацію людських мотивів, які є підґрунтям для їх розвитку. Очевидно, побудова універсальної типології дискурсивних задумів є практично нездійсненним завданням. У нашому дослідженні ми керу-

валися доцільністю вибіркового аналізу стратегій, відправним пунктом якого є фактичний матеріал, що містить одиниці, на які спрямовано наш науковий інтерес – висловлення з імплікативними предикатами. Ми виходили з того, що імплікативні предикати, що входять до складу певних висловлень поряд з іншими елементами лінгвального плану дискурсу, можуть трактуватися як маркери стратегічного задуму й тактичних завдань мовця [5, с. 129–130].

Аналіз емпіричного корпусу та відповідних студій дає підстави говорити про дві універсальні стратегії, виокремлені на основі характеру визначальної установки адресанта й адресата на спілкування, які реалізуються будь-якими комунікантами незалежно від їх етнічної, соціальної або гендерної приналежності, – *консенсусу* та *полеміки*.

Відаємо перевагу терміну «консенсусна стратегія» перед терміном «кооперативна стратегія» як такому, що підкреслює конструктивний характер установки комунікантів. Другий термін такої особливості не має, адже відкрита конфронтація – це також кооперація комунікантів, хоча й деструктивна [2, с. 50; 11, с. 70]. Реалізуючи стратегію консенсусу, комуніканти, кожен з яких робить внесок для досягнення обоюдно прийнятних цілей спілкування, знаходяться в зоні порозуміння [10, с. 18].

В опозиції до стратегії консенсусу перебуває полемічна стратегія. У разі, коли хоча б один із комунікантів реалізує цей дискурсивний задум, спілкування здійснюється в тональності незгоди, що призводить як мінімум до виникнення дружньої суперечки, або виливається у відкриту конфронтацію.

Розуміємо стратегії консенсусу й полеміки як глобальні дискурсивні стратегії, тобто як такі, що на визначеному етапі дискурсивної взаємодії є найбільш значущими з погляду ієрархії мотивів і цілей. Стратегії, які сприяють оптимальному впливу на партнера по комунікації, розуміємо як локальні дискурсивні стратегії.

У ситуації, коли комуніканти керуються деструктивною установкою на мовленнєву інтеракцію, деякі висловлення, які вони реалізують, здатні призвести до виникнення конфлікту в більшій мірі, ніж інші. У випадках, коли мовець свідомо націлений на демонстрацію негативного ставлення до ситуації спілкування, партнера по комунікації, рівня їхньої соціальної взаємодії тощо, говоримо про реалізацію ним стратегії *неввічливості*, яку визначаємо як локальну до глобальної дискурсивної стратегії полеміки.

Неввічливість, поряд із ввічливістю, є невід'ємною частиною нашого повсякденного життя, характерною формою соціальної поведінки [7, с. 90; 18, с. 18]. Дослідники говорять про так званий розмовний договір, неписані норми якого негласно керують комунікативною поведінкою

співрозмовників. Якщо поведінка комунікантів засвідчує, що вони діють згідно з таким договором, це минає непоміченим. І лише коли один із комунікантів не дотримується виконання власних комунікативних обов'язків і порушує права партнера, його поведінку визначають як неввічливу [14, с. 15].

Так само, як П. Браун і С. Левінсон [13], Дж. Ліч використовує поняття «негативної» й «позитивної» ввічливості, але визначає їх у дещо інший спосіб – як мінімізацію неввічливості в неввічливих висловленнях і максимізацію ввічливості у ввічливих [17, с. 81]. Із цього випливає, що існують ввічливі й неввічливі ілюкції, а отже, окремі різновиди мовленнєвих актів за своєю суттю є ввічливими (приміром, привітання, похвала), інші – неввічливими (критика, докір, звинувачення) і потребують мінімізації неввічливості у вигляді інтродуктивних формул на зразок «Я засмучений, що мушу це сказати, але ...» [15, с. 236; 18, с. 69].

Ввічливість є соціальним контрактом, дотримання умов якого ми очікуємо від партнера під час кожної розмови. Вважається, що бути ввічливим означає давати співрозмовнику ту соціальну роль, на яку він претендує (або вищу); бути неввічливим – надавати партнеру роль, нижчу за ту, на яку він претендує [10, с. 51].

За нашими спостереженнями, стратегія ввічливості є не лише локальною щодо глобальної дискурсивної стратегії полеміки, але й може бути супровідною щодо всіх локальних полемічних стратегій. Спектр ситуацій, у яких комуніканти вдаються до глобальної дискурсивної полемічної стратегії, є широким зі шкалою від дружньої суперечки до гострого конфлікту. Їх характерною рисою є «комунікативний саботаж», до якого вдаються інтерактанти. Виділяють чотири типи зриву процесу комунікативної інтеракції: установка на нав'язування партнеру власної думки з приводу ситуації, що обговорюється; небажання давати очікувану відповідь на поставлене запитання; намагання відійти від теми бесіди; бажання образити партнера [6, с. 226]. Цей погляд підтверджується результатами нашого аналізу, які дозволили виокремити три локальні дискурсивні стратегії, підпорядковані глобальній стратегії полеміки: стратегія переконування, розподілу комунікативної ініціативи й дискредитації.

Найбільш продуктивною для творення деструктивного типу дискурсу стратегія неввічливості є в поєднанні зі стратегією *дискредитації*, яку реалізує мовець, свідомо націлений на нанесення образи партнеру по комунікації. Наприклад, за відомостями нашого корпусу, вербалізація мовцем негативної оцінки адресата з високим ступенем вірогідності призводить до конфронтації, стимулює вербалізацію адресатом негативної

оцінки партнера у відповідь та в особливо гострих випадках спричиняє розірвання комунікативного контакту.

Саме поняття дискредитації, яке тлумачать зокрема як применшення авторитету партнера по комунікації, нанесення шкоди його репутації [19, с. 298; 9, с. 35; 20], у нашому розумінні невідривно пов'язане з поняттям невічливості. Реалізуючи локальну дискурсивну стратегію дискредитації, мовець свідомо максимізує невічливість іллокуцій, його мовленнєві дії мають на меті дистанціювання від партнера. Вони маніфестують незгоду з поглядами адресата, негативну оцінку його дій, недовіру, образу, незадоволення, відсторонення й ворожість [3, с. 26]. Стратегічно невічливий мовець свідомо прагне зашкодити позитивному / негативному обличчю співрозмовника.

Мовець, який має на меті образити співбесідника, вдається до тактик негативної оцінки, звинувачення, докору й образи. Часто межі між ними є розмитими. Прийоми однієї тактики можуть входити як компоненти до складу іншої. Розглянемо ці тактики в порядку зменшення їх частотності в нашому корпусі.

Тактика **докору** найчастіше реалізується за допомогою експресивних мовленнєвих актів або асертивів із супутньою експресивною іллокуцією. У таких випадках мовець прагне донести до адресата власну оцінку поведінки останнього. Висловлення з імплікативним предикатом при цьому є потужним засобом імплементації тактики докору завдяки пресупозиціям в основі імплікативного предиката. Яскравий приклад того, як адресант удається до докорів адресату, демонструє наступний приклад, у якому мовець (Емілі) у ході сварки дорікає доньці через її надмірну гордість.

“Emily: *And think of where you would've been if you had accepted a little help, hmm? And where would Rory have been? If it weren't for your ridiculous pride your life could've been better. But no. You were too proud to take anything from anyone. (>> You didn't take anything from anyone) You were always too proud to accept anything from anyone. (>> You never accepted anything from anyone)*

Lorelai: *I wasn't too proud to come here to you two, begging for money for my kid's school, was I? (>> I came here to you two)*

Emily: *No, but you're too proud to let her know where you got it from, aren't you? (>> You didn't let her know where you'd got it) *Well, fine. You have your precious pride. And I have my weekly dinners. Isn't that nice? We both win”.* (Gilmore Girls, s. 1, pilot ep.).*

Засобами реалізації тактики **негативної оцінки**, як правило, є висловлення з імплікативними предикатами, які ми визначаємо як негативно заряджені прямі й непрямі евалютиви. У наступному дискурсивному фрагменті мовець реалізує непрямий експресивний мовленнєвий акт на базі

риторичного запитання, що експлуатує пресупозицію імплікативного предиката позитивної імплікації *bother*. Контекст цієї ситуації такий: донька Лорелай Рорі поновила стосунки з екс-коханом, який тепер має дружину. Лорелай не може повірити, що її донька тепер чиясь коханка:

“Rory: *We didn't get around to discussing everything.* <...>

Lorelai: *You, of all people – the girl who thinks everything through, the list maker – you didn't bother to discuss those things before jumping into bed with a married guy? (+>> You didn't discuss those things before jumping into bed with a married guy > you didn't even try to discuss those things before jumping into bed with a married guy)*

Rory: *He's not a married guy. He's Dean – my Dean”* (Gilmore Girls, s. 4, ep. 22).

Тактика **образи** реалізується за допомогою таких прийомів, як натяк і сарказм. Адресант може також удаватися до прямих евалютивів. Від тактики негативної оцінки тактика образи відрізняється ступенем інтенсивності зневаги й метою, якщо в першому випадку мовець прагне поінформувати адресата про свою несхвальну оцінку, то в другому він цілеспрямовано намагається завдати партнеру моральної шкоди, принизити. У наступному дискурсивному фрагменті мовець (Емілі) експлікує низку образ на адресу співрозмовниці, яка вважає онучку мовця не вартою уваги свого сина:

“Emily: *Now, let's talk about your money. You were a two-bit gold digger fresh off the bus from Hicksville when you met Mitchum at whatever bar you happened to stumble into. (+>> You stumbled into a bar > You were hanging about bars) *And what made Mitchum choose you to marry amongst the pack of women he was bedding at the time, I'll never know, but hats off to you for bagging him. He's still a playboy, you know. Well, of course you know. That would explain why your weight goes up and down thirty pounds every other month”* (Gilmore Girls, s. 6, ep. 5).*

Звинуваючи співрозмовника в чомусь, мовець найчастіше вдається до використання висловлень з імплікативними предикатами каузації на зразок *manipulate, make, push, trick, seduce* тощо та позитивної імплікації із семантикою аспекту дії (її продовження), на зразок *keep*. У фокусі мовця, який використовує висловлення з імплікативним предикатом каузації, перебуває дія, відображена у введений пропозиції. За допомогою імплікативного предиката в граматичній формі пасивного стану він знімає провину за її реалізацію із себе й покладає її на адресата. Імплікативний предикат із семантикою продовження дії мовець вводить у висловлення задля створення ефекту настирності й нав'язливості з боку адресата, як у наступному дискурсивному фрагменті. Рорі й Лорелай запізнюються, через що сваряться, з'ясовуючи, хто з них у цьому винен:

“Rory: *Who was the one who said, “Hey, I’ve got room for another piece of pie”?*”

Lorelai: *Ah! You kept making all that pointless conversation, all those thank you’s and please’s. (+>> You were making all that pointless conversation > It was you. Who wasted our time) What, are you running for Miss Congeniality?”* (Gilmore Girls, s. 3, ep. 15).

Стратегія неввічливості може супроводжувати стратегію **переконування** з підпорядкованими їй тактиками аргументації, заперечення, виправдання й наполягання, як у наступному дискурсивному фрагменті, де мовець **аргументує** своє вперте бажання зробити благодійний внесок на користь приватної школи онучки, акцентуючи увагу на нездатності її байдужої матері зробити це:

“Emily: *Well as a major contributor to Rory’s education I figured I had the right to ask for a newsletter to be sent to my house. (Emily goes to get her copy of the newsletter.)*

Lorelai: *Are you serious?*

Emily: *And it’s a good thing, too, since you don’t bother to read yours. (+>> You don’t read yours > You are not interested in your daughter’s affairs) One of us should be up to date on the goings-on at Rory’s school. <...>*

Lorelai: *Mom, don’t be giving donations on Rory’s behalf. I’ll do that.*

Emily: *How can you do that when you don’t bother to read the newsletter? (+>> You don’t read the newsletter > > You are not interested in your daughter’s affairs)”* (Gilmore Girls, s. 1, ep. 9).

Стратегія неввічливості є ефективним супроводом до стратегії **розподілу комунікативної ініціативи**, яка запроваджується мовцем через тактики утримання, перерозподілу й підпорядкування комунікативній ініціативі мовця. Наприклад, тактика **утримання комунікативної ініціативи** націлена на ініціацію й підтримку теми, у розвитку якої зацікавлений комунікант-ініціатор. Чим агресивніше він налаштований на протистояння, тим активніше намагається підпорядкувати діалог власній меті, навіть з утратами для партнера. Ініціатор прагне нав’язати свої правила гри за допомогою різноманітних установчих дискурсивних ходів – ініціативних запитань, спонукань, провокативних заяв, указівок, докорів тощо [4, с. 79], виражених через висловлення з імплікативними

предикатами. У наступному дискурсивному фрагменті мовець (Емілі) хоче отримати від адресата (Лорелай) чітку відповідь щодо її участі у вечері, яку влаштовує. Емілі дуже роздратована, що доводиться телефонувати, але пам’ятаючи про те, що Лорелай зазвичай кладе слухавку під різними приводами, намагається домогтися відповіді нахрапом. Вона активно просуває власну тему, постійно шпиняючи доньку, яка й собі демонструє матері відверте небажання підтримувати бесіду:

“Lorelai [answers]: *Hello?*”

Emily: *Do you know what one of life’s great mysteries is?*

Lorelai: *Uh, Mom...*

Emily: *Whether or not you’re going to be joining us for Friday night dinner.*

Lorelai: *Uh huh.*

Emily: *And since you pretend to be ignorant of the concept of the RSVP even though I know it was taught to you as a child, I am reduced to calling and asking you, are you coming? (+>> You are not ignorant of the concept of the RSVP; +>> I am calling and asking you > You reduce me to calling and asking you > I don’t want to call you but I have to)*

Lorelai: *Uh huh.*

Emily: *Is that “uh huh, yes, I’m coming” or “uh huh, I was reading while you were talking”?”* (Gilmore Girls, s. 4, ep. 5).

Висновки з дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Стратегічно неввічливі висловлення характеризуються високим ступенем конфліктогенності, вони стимулюють адресата до їх дзеркального відображення в реактивних дискурсивних ходах, що може призвести до конфронтації й бажання розірвати соціальний контакт. Характерною ознакою стратегічно неввічливих висловлень є практично повна відсутність прийомів, що здатні пом’якшити іллокуцію. Таким чином, стратегія неввічливості є надзвичайно продуктивною для творення деструктивного типу дискурсу. Подальше вивчення дискурсивного потенціалу стратегії неввічливості може здійснюватися з позиції з’ясування тенденцій вибору мовцем вербальних засобів її реалізації. Результативними також будуть подібні дослідження на матеріалі інших мов, зокрема в аспекті міжкультурної комунікації.

Література

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : [Підручник] / Ф. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
2. Безугла Л. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
3. Велівченко В. Непряме втілення емотивно-оцінного змісту «ОСУД» у сучасній англійській мові / В. Велівченко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2012. – Вип. 1022. – С. 25–30.
4. Гребенщикова Т. Реалізація отношений доминирования-подчинения между членами семьи в повседневном дискурсе / Т. Гребенщикова, И. Зачесова // Экспериментальная психология. – Т. 4. – № 4. – М., 2011. – С. 75–87.
5. Иссерс О. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. Иссерс. – М. : Издательство ЛКИ, 2012. – 288 с.
6. Николаева Т. О принципе «некооперации» и/или категориях социолингвистического воздействия / Т. Николаева // Логический анализ языка. Противоречивость и аномальность текста. – М., 1990. – С. 225–235.

7. Петренко О. Функціональні типи неввічливості / О. Петренко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2012. – Вип. 1022. – С. 90–94.
8. Петров В. Вступительная статья / В. Петров, Ю. Караулов // Дейк Г.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация [пер. с англ., изд. 2-е]. – М. : Эдиториал УРСС, 2015. – С. 5–11.
9. Сідак О. Гумористичний ефект як умова комунікативної успішності тактики образи в англomовному політичному дискурсі / О. Сідак // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2012. – Вип. 1002. – С. 34–38.
10. Формановская Н. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н. Формановская. – М. : Изд-во «Русский язык», 2002. – 216 с.
11. Фролова І. Конфронтація як різновид міжособистісної взаємодії / І. Фролова // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2010. – Вип. 928. – С. 68–74.
12. Шевченко І. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И. Шевченко, Е. Морозова // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2003. – Вип. 586. – С. 33–38.
13. Brown P. Politeness: Some universals in language usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1987. – 376 p.
14. Fraser B. The association of deference with linguistic form / B. Fraser, W. Nolen // International Journal of the Sociology of Language, 27. – 1981. – P. 93–111.
15. Fraser B. Perspectives on politeness / B. Fraser // Journal of Pragmatics, 14(2). – 1990. – P. 219–236.
16. Karttunen L. Implicative verbs / L. Karttunen // Language. – Vol. 47, № 2. – 1971. – P. 340–358.
17. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – L., N.Y. : Longman, 1983. – 250 p.
18. Watts R. Politeness / R. Watts. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2003. – 304 p.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад і голов. ред. В. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
20. Macmillan Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/>.

Джерела ілюстративного матеріалу

21. Gilmore Girls [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crazy-internet-people.com/site/gilmoregirls/scripts.html>.

УДК 811.112.2'373.46

Боднар О. М.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ЕКОЛОГІЇ

Результатом цієї наукової розвідки є визначення методологічного інструментарію, залученого для виявлення лінгвістичних особливостей німецької фахової мови екології. Було встановлено, що загальнонауковим методологічним підґрунтям дослідження є антропоцентризм, діахронічний і синхронічний аналізи, системність, структуралізм, функціоналізм, принцип ономазіологічного та семасіологічного підходів. Розроблено комплексну методіку дослідження з використанням загальнонаукових методів і власне лінгвістичних.

Ключові слова: фахова мова, метод, системність, структурність, функціоналізм.

Боднар О. М. Методологические основы лингвистического анализа немецкого профессионального языка экологии. – Статья.

Результатом этой научной работы является определение методологического инструментария, привлеченного для выявления лингвистических особенностей немецкого профессионального языка экологии. Было установлено, что общенаучным методологическим основанием исследования являются антропоцентризм, диахронический и синхронический анализы, системность, структурализм, функционализм, принцип ономазиологического и семасиологического подходов. Разработана комплексная методика исследования с использованием общенаучных методов и собственно лингвистических.

Ключевые слова: профессиональный язык, метод, системность, структурность, функционализм.

Bodnar O. M. Methodological principles of linguistic analysis of the German professional language of ecology. – Article.

The results of scientific research under consideration have allowed to determine the methodological tools used to identify linguistic features the German professional language on ecology. Anthropocentrism, diachronic and synchronic analyses, systematic character, structuralism, functionalism, principles of onomasiological and semasiological approaches have been found to be the general methodological basis of research. The complex methods of research have been worked out involving scientific methods and own linguistic.

Key words: professional language, method, system, structure, functionalism.

Визначення комплексу науково-дослідницьких методів є невід'ємною частиною кожної мовознавчої праці, яка інформує про результати, отримані в ході здійсненої теоретичної й емпіричної розвідки. У цьому ракурсі подана стаття, в якій уперше на прикладі німецької фахової мови екології розглядається науково-методологічне підґрунтя її дослідження, є актуальною й новою. Теоретичні засади статті спираються на наукові здобутки лінгвістів Н. Артикуці, С. Вовчанської, І. Голубовської, Т. Кияка, М. Кочергана, А. Лємова, О. Мосейчука, О. Швець, О. Селіванової, Е. Скороходька, Т. Рьолке та ін. Стаття є теоретичним оглядом і аналізом праць вищезазначених лінгвістів.

Метою цієї статті є розроблення комплексної методіки лінгвістичного аналізу німецької фахової мови екології для визначення її лексико-семантичних, граматичних і функціональних особливостей. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: 1) уточнення понять «методологічні принципи», а саме: «антропоцентризм», «діахронія», «синхронія», «системність», «структуралізм», «функціоналізм», «принцип ономазіологічного та семасіологічного підходів»; 2) визначення релевантності й цілей використання загальнонаукових і власне лінгвістичних методів на окремих етапах проведеного дослідження.

У науковому дослідженні розрізняють методологію, метод і методіку. Методологія, визначаючи метод і методіку, розглядається як застосування певних принципів світобачення, тобто співвіднесення отриманих у процесі наукового пошуку ві-

домостей з іншими фундаментальними науками, насамперед філософією. Метод відповідає теоретичному осмисленню досліджуваного матеріалу, а методіка – сукупності прийомів відбору, систематизації й опису матеріалу [15, с. 6].

У ході виявлення лінгвістичних характеристик фахової мови екології основоположним став принцип *антропоцентризму*. Лінгвісти слушно вважають, що мова є найважливішою функціонально-відмінною рисою людини як біологічного виду, продуктом її діяльності, який неможливо вивчати поза самою людиною [22, с. 134]. Виходячи з цього, ми використовуємо концепцію антропоцентризму як основного принципу лінгвістичних досліджень, суть якого полягає в перебуванні в центрі уваги дослідника особистості носія мови для встановлення структурно-семантичних, лексико-граматичних і комунікативно-функціональних особливостей німецької фахової мови екології з метою врахування ролі людського фактору в конструюванні цього функціонального різновиду мови залежно від комунікативного наміру мовця, сфери його професійної діяльності, їх функцій у мовленні фахівців-екологів.

Принцип *діахронічного підходу* до вивчення фахової мови екології дав можливість простежити еволюцію її становлення у взаємозв'язку з історією науки екології, чинниками культурного, економічного, суспільно-політичного розвитку. Для сучасного дослідження німецької фахової мови екології цей напрям є актуальним, оскільки, як зазначає Н. Артикуца, без ґрунтового знан-

ня історії розвитку предмета дослідження (екологічної термінології) ми не можемо об'єктивно оцінювати сучасні мовно-термінологічні процеси [1, с. 56]. Дослідниця пише, що розуміння загальної історії формування терміносистеми, крім власне історико-лексикологічного аспекту, дає можливість спостереження процесів термінотворення в їх динаміці, відбору словотворчих засобів для мотивованої номінації спеціальних понять, спеціалізації морфем і моделей для вираження певних стандартних значень, використання різних засобів термінотворення та ін. [1, с. 56].

Синхронічний підхід передбачав вивчення стану екологічної термінології як системи взаємозв'язаних терміноелементів в абстрагуванні від її змін і часового чинника на сучасному етапі розвитку досліджуваної фахової мови. Таким чином, під синхронією, слідом за М. Кочерганом, розуміємо стан мови, зокрема й фахової, у певний момент її розвитку; сукупність її взаємозумовлених елементів, які наявні й функціонують у певний умовно виділений період [11, с. 92]. Статичний аспект уможлиблює детальний опис і моделювання окремої терміносистеми в усіх її фрагментах, вивчення співвідношення її складових частин в одному хронологічному зрізі поза їхньою еволюцією [1, с. 56].

Головним положенням принципу *системного підходу* до вивчення мовних явищ є розгляд останніх у системі, тобто в їх зв'язках з іншими явищами тієї системи, до якої вони належать. Як слушно зазначає М. Кочерган, лінгвісту важливо з'ясувати, що в мові зумовлено внутрішньосистемними зв'язками, а що – позамовною дійсністю [22, с. 135]. Отже, згідно з принципом системності розглядаємо екологічну термінологію як цілісну впорядковану й внутрішньо організовану сукупність взаємодіючих і взаємопов'язаних терміноодиниць, які історично розвиваються під впливом як лінгвальних, так і екстралінгвальних законів і чинників.

У тісному взаємозв'язку з принципом системного підходу перебуває *структуралізм*, для якого характерне розуміння мови як чітко структурованої знакової системи й прагнення до суворого (наближеного до точних наук) формального її опису [11, с. 92]. Структуралістська наукова парадигма, на думку О. Селіванової, спрямована на дослідження мови як системи з притаманними їй: 1) інваріантними елементами, що в мовленні співвідносяться з їхніми регламентованими конкретними реалізаціями; 2) відношеннями між елементами (синтагматичними, парадигматичними й епідигматичними), упорядкованими в ієрархію мовних рівнів [18, с. 28]. Наявність у межах терміносистеми усталених зв'язків, які забезпечують цілісність і збереження її основних властивостей (незважаючи на зміни зовнішнього й внутрішнього характеру), свідчать про структурну організацію терміно-

системи, на що вказує Н. Артикуца [1, с. 56]. Далі вона підкреслює, що в процесі дослідження терміносистеми домінує системно-структурний підхід, який дозволяє не тільки чітко визначити основні структурні елементи термінологічної системи в цілому (галузева терміносистема, підгалузева терміносистема, термінологічна група на позначення галузевого поняття, термінологічний ланцюжок, термінологічна одиниця, терміноелемент), але й розглядати самі ці елементи як системно-структурні утворення, виявляти типи системних зв'язків між структурними елементами.

Наступним принципом у нашому дослідженні фахової мови екології став *функціоналізм*. Функціональний підхід забезпечує дослідження мови як діяльнісного, цілеспрямованого живого організму, представленого численними мовленнєвими продуктами у відповідних актах комунікації [18, с. 31], а мовно-термінологічну систему та її компоненти представляє насамперед із погляду їх функцій і функціонування на мовленнєвому рівні та репрезентує реалізоване призначення, тобто досягнуто в мовленні мету [1, с. 56]. З цього приводу А. Лемов слушно зауважує, що саме в процесі функціонування виникають типові ситуації, які порушують симетрію мовного знака-терміна, еволюціонують, а іноді й здійснюють революцію в наукових термінологічно-понятійних системах [14, с. 33]. Фахова мова екології як сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються в екологічній галузі комунікації, повинна забезпечувати точне, економне й чітке взаємопорозуміння між спеціалістами в межах цієї сфери професійної діяльності й має бути спрямована на використання та примноження фахових екологічних знань, науково-дослідницьких результатів, виробничих показників і на ефективність. Для виконання цих завдань у фаховій комунікації екологів вона виявляє низку функціональних властивостей, а саме: виразність, зрозумілість, економічність і анонімність. Згідно з найважливішою функціональною властивістю фахових мов – виразністю, фахова мова екології здатна відтворювати адекватне відношення до фахових предметів і стану речей, дій, а також процесів, при цьому акцент робиться на важливості лексичного складу та фахових мовних висловлюваннях. Зрозумілість реалізується шляхом адекватного створення змісту екологічної сфери знань для реципієнта. Фахова мова екології повинна здійснювати безпомилкову передачу фахових знань, що гарантується деякими особливостями цієї фахової мовної системи, а саме: лексикою та синтаксисом. Утілення функції зображення фахової мови екології пов'язуємо з урахуванням мовних затрат, які є обов'язковими в цій професійній комунікації. Про економічність фахової мови екології йдеться лише тоді, коли з використанням певних мовних засобів досягається

ся максимальне фахове екологічне зображення або коли визначене фахове екологічне зображення створюється шляхом мінімального використання мовних засобів [25, с. 188].

Не менш вагомим для нашого наукового пошуку став принцип *ономасіологічного підходу*, який, маючи семіотичне спрямування, націлений на пояснення зв'язку між предметом (явищем) дійсності та його найменуванням у мові й орієнтується передусім на мовця, котрий переводить екстралінгвістичний зміст у форму [6, с. 102]. Ономасіологічний підхід до вивчення фахової мови екології дав можливість дослідити структурні форми фахових лексем екології, процеси найменування відповідних фахових понять і спрогнозувати відбір оптимальних форм для їх найменування в майбутньому.

Семасіологічний підхід, який передбачає вивчення значеннєвої структури слова й умов його семантичного варіювання в системі мови й у мовленні [6, с. 102], дозволив простежити проблеми, пов'язані зі значенням (семантикою) фахових лексем екології, зміною значень і семантичними явищами – гіперо-гіпонімією, синонімією, антонімією, полісемією й омонімією.

Охарактеризовані основні методологічні принципи аналізу фахової мови екології сприяли комплексному вивченню предмета дослідження, дали змогу глибоко проникнути в матеріал наукового вивчення, отримати його конкретні результати.

З метою дослідження лексико-семантичних, граматичних і функціональних особливостей німецької фахової мови екології застосовано комплекс науково-дослідницьких методів, обраних з урахуванням поставлених завдань, а саме: лінгвістичного та соціолінгвістичного аналізу (історичного, дескриптивного, морфемного та словотвірного, структурно-семантичного, лексико-семантичного, компонентного та дефініційного, контекстуально-інтерпретаційного), а також елементів кількісного аналізу, методу кореляції соціальних явищ з інноваційними мовними. Вивчення наведених аспектів відбувалося послідовно й передбачало декілька етапів. На всіх етапах наукового пошуку за допомогою використання методу зіставлення встановлено універсальні та специфічні структурно-семантичні й прагматичні риси досліджуваних мовних одиниць. Досягнення й формулювання результатів і висновків роботи уможливило застосування індуктивних і дедуктивних методів.

На *першому етапі* дослідження проаналізовано основні підходи до фахової мови й терміна й сформульовано визначення лінгвістичних понять, що використовуються в роботі. За допомогою *історичного методу* описано закономірності формування, розвитку та становлення фахової мови екології.

Метою *другого етапу* роботи було сформувати матеріал дослідження. *Методом суцільної вибірки* з корпусу німецькомовної фахової літератури з екологічної тематики та лексикографічних джерел дібрано 5052 німецьких екологічних терміни. Джерелом матеріалу стали словники, енциклопедії, наукові видання, журнальні публікації, довідники, дисертації, підручники, науково-теоретичні статті.

Дескриптивна методика з прийомами спостереження використовувалася для інвентаризації, систематизації та класифікації екологічних терміноодиниць, інтерпретації їх структурно-семантичних і лексико-граматичних особливостей на конкретному етапі розвитку фахової мови екології.

На *третьому етапі* встановлено словотвірну структуру екологічних термінів і специфіку деривації в досліджуваній терміносистемі. Найпродуктивнішим методом творення термінів екології є морфологічний, далі за спадною активністю характерними є синтаксичний і морфолого-синтаксичний.

За допомогою *морфемного та словотвірного аналізу* встановлено, що способи номінації німецьких екологічних термінів базуються на словотвірній системі сучасної німецької мови та характеризуються різною регулярністю свого використання. Екологічні терміносполучення класифіковано за структурними типами й проаналізовано основні моделі, за якими реалізуються двочленні термінологічні словосполучення.

Під час дослідження структурно-семантичних особливостей німецьких двокомпонентних екологічних термінів ми користувалися методикою, розробленою Е. Скороходьком та уточненою Т. Кияком – *методом побудови структурно-семантичних моделей* [19; 9]. Для всіх досліджуваних термінів побудовано їх структурні та семантичні моделі, виявлено низку закономірностей.

Семантична модель відображає лексико-семантичні категорії компонентів слова чи словосполучення та тип семантичного зв'язку між ними [19, с. 46]. Під семантичною моделлю розуміють також категорії предметів і зв'язки між ними, відображені у внутрішній формі [9, с. 49].

Для побудови семантичних моделей ми використали *семантичну мову RX кодів* [9, с. 49–50]. Цей спосіб полягає в тому, що система семантичних зв'язків задається у вигляді формул, компонентами яких є символи X та R із відповідними індексами, де X позначає лексико-семантичні категорії. Ми розрізняємо такі категорії: X_{020} (дія), X_{040} (тіло), X_{060} (властивість). R у цих моделях позначає відношення між лексико-семантичними категоріями. Так, R_{001} позначає відношення «бути елементом класу». Протилежні відношення позначаються за допомогою штриха у верхньому індексі (наприклад, R'_{061} – «бути атрибутом», R'_{061} – «мати атрибутом»). Заперечні відношення

позначаються за допомогою знака заперечення ($\neg R_{061}$, $\neg R'_{061}$). До найчастіше вживаних типів семантичних відношень належать: 1) R_{001} – «бути підкласом»; 2) R_{002} – «бути частиною»; 3) R'_{002} – «мати частиною»; 4) $\neg R'_{002}$ – «не мати частиною»; 5) R_{003} – «бути призначеним для використання»; 6) R_{050} – «бути суб'єктом»; 7) R'_{050} – «мати суб'єктом»; 8) R_{051} – «бути потенційним суб'єктом»; 9) R_{052} – «бути призначеним для»; 10) R_{053} – «бути об'єктом»; 11) R'_{053} – «мати об'єктом»; 12) R_{055} – «бути результатом»; 13) R'_{055} – «мати результатом»; 14) R_{057} – «бути місцем»; 15) R_{061} – «бути атрибутом»; 16) R'_{061} – «мати атрибутом»; 17) R'_{067} – «мати найменуванням»; 18) R_{100} – «бути подібним»; 19) R'_{121} – «мати об'єктом дії»; 20) R'_{123} – «мати інструментом»; 21) R_{150} – «бути місцем дії»; 22) R'_{150} – «мати місцем дії» [9, с. 49–50].

Семантична модель характеризує значення терміна, а його граматична структура передається структурною моделлю, яка вказує на частини мови, до яких належать компоненти терміна, їх морфемний склад і їх послідовність у терміні [20, с. 90].

У нашому дослідженні використано такі вихідні компоненти структурних моделей: 1) S – іменник; 2) S_s – іменник із суфіксом; 3) S_v – іменник, утворений від дієслова; 4) S_a – іменник, утворений від прикметника; 5) a – прикметник як складник словосполучення; 6) A – прикметник як складник складного слова; 7) $Pron$ – займенник.

На *четвертому етапі* дослідження за допомогою *лексико-семантичного аналізу* визначено семантико-структурні та функціональні особливості екологічних термінів. Це передбачало опис терміносистеми як системи термінів певної галузі знання чи професійної діяльності (лексичні особливості), яка співвідноситься з термінополем – системою понять відповідної сфери знання (семантичні особливості).

Відповідно до смислової віднесеності до певної галузі знання виокремлюють різні семантичні або тематичні термінополя [23, с. 14].

Наявність тематичних чи лексико-семантичних груп є показником системності галузевої термінології. Під семантичною групою розуміють підгрупу слів у межах однієї частини мови, які об'єднані спільністю значень, а під тематичною групою – низку слів, які об'єднуються спільністю родових значень, тобто слова, які називають різновиди одного й того ж ряду предметів [5, с. 55].

Л. Васильєв відносить до тематичної групи лише такі класи слів, які поєднуються однією типовою ситуацією чи темою, але спільна (ядерна) сема для них є необов'язковою [2, с. 110]. Від тематичних груп слів слід відмежовувати лексико-семантичні групи, які формуються з опертям на внутрішньомовні критерії, а не на екстралінгвістичну пов'язаність понять [6, с. 108].

На нашу думку, німецькі екологічні терміни доцільно проаналізувати за тематичними й лексико-семантичними ознаками, виділивши спеціальні розряди термінів чи відповідної групи.

Кількість і склад тематичних груп визначаються будовою категорійно-поняттєвого апарату певної професійної галузі знань. Ф. Філін зауважує: «Об'єднання слів базуються не на лексико-семантичних зв'язках, а на класифікації самих предметів і явищ, такі об'єднання слів можна назвати тематичними словниковими групами» [24, с. 526]. А. Критенко вважає, що предмет відповідає слову не прямо, а через систему значень слова, з одного боку, і через систему близьких, тематично об'єднаних слів – з іншого [12, с. 199].

Тематичні групи екологічної термінології сучасної німецької мови – це специфічні мікроутворення, що відображають семантичну структуру лексики мови сфери екології. У складі екологічної терміносистеми виділено дев'ять тематичних терміногруп, з яких найбільшу кількість термінів нараховує група «Назви екологічних дій і процесів» (близько 1700 термінів).

Компонентний аналіз і аналіз словникових дефініцій дав змогу встановити, що німецька фахова мова екології є ієрархічною системою, одиниці якої знаходяться в синонімічних, антонімічних і полісемантичних відношеннях. Аналіз термінології німецького тлумачного словника екології (2003) [27] уможливив проведення кількісного підрахунку синонімічних парадигм досліджуваної нами терміносистеми за семантичним критерієм, формою вираження та їх функціональними особливостями. Аналіз вибраного нами масиву екологічних термінів засвідчив, що номінації, поєднані антонімічними відношеннями, є типовими для термінології екології й найчастіше утворюють пари, а то й цілі мікросистеми лексичних одиниць [16, с. 236]. Установлене відсоткове співвідношення екологічних термінів-антонімів за видами протилежності, морфологічною структурою, частинимовним вираженням і способом словотвору. Беручи за основу нашого дослідження класифікацію антонімів, здійснену Л. Новіковим, виділено контрарні, комплементарні та векторні антоніми. Під час дослідження екологічної термінології німецької мови виявлено 318 пар-антонімів, що репрезентують усі види протилежності.

Аналіз терміносистеми екології уможливив установлення багатозначності термінологічних одиниць зазначеної фахової мови і їх групування за ознаками прояву на внутрішньосистемному, міжсистемному та зовнішньосистемному рівні.

На *п'ятому етапі* проаналізовано лексичні інновації сфери екології в їхньому взаємозв'язку з лінгвістичними й екстралінгвістичними факторами, а також склад екологічної термінології відносно генези її складників (питома лексика,

запозичення, інтернаціональні елементи). *Метод кореляції мовних і соціальних явищ* на цьому етапі дослідження дав можливість урахувати соціальні чинники, які впливають на семантику й характер екологічної термінології.

На *початковому етапі* дослідження комунікативно-функціональної специфіки текстів німецької фахової мови екології було уточнено поняття «фаховий текст». Так, під фаховим текстом у дослідженні розглядаємо інструмент і результат мовленнєво-комунікативної діяльності, що складається з кінцевої впорядкованої кількості логічних, синтаксичних, семантичних і когерентних речень або лексичних одиниць, які є комплексними мовними знаками й відповідають типовим висловлюванням у свідомості людини й загальному стану речей в об'єктивній дійсності [26, с. 233].

Фактографічна інформація закладена у фаховий текст через вузькогалузеві терміни. Рівень концентрації таких термінів у тексті впливає на передачу фахового знання в німецькій фаховій мові екології.

Матеріалом дослідження слугували німецькомовні тексти з екології (5792 сторінки), які було розподілено на групи, кожна з яких мала свій ступінь абстракції, мовну форму виразу, сферу функціонування, користувачів. С. Вискушенко слушно вважає, що ці групи репрезентують такі види текстів: 1) власне наукові, науково-теоретичні чи академічні тексти (монографії, дисертації, навчальні посібники, фахові наукові статті (доповіді науковців)); 2) науково-ділові тексти (стандарты, договори, звіти, протоколи, законодавчі акти); 3) газетно-журнальні тексти (короткі статті спеціалізованих журналів і газет, фахові брошури, інформаційні повідомлення) [3].

Термінологічний аналіз текстів передбачає поєднання лінгвістичних методів загалом і термінознавчих зокрема, а також логічних методів, математико-статистичних та ін. [17, с. 216].

Повноцінність фахової комунікації та взаєморозуміння між спеціалістами досягається завдяки коректному використанню вузькогалузових і міжгалузових термінів. Останній чинник характеризується фактором термінологічної насиченості тексту. Термінологічна насиченість виражається у відсотках, її можна оцінити з точністю 0,05 і достовірністю 95% [21, с. 18].

Термінологічна насиченість німецьких екологічних фахових текстів оцінювалася на матеріалі 12 вибірок. Обсяг кожної вибірки становив від 350 до 500 одиниць фахової лексики. Відсоткова частка вузькогалузової, загальнонавчальної, міжфахової та зовнішньофахової лексики вираховувалася за формулою, запропонованою С. Вовчанською: $\rho = \frac{\Sigma m-v.}{\Sigma n.c-v.} \times 100\%$, де ρ – термінологічна насиченість тексту, $\rho_{v-g} m.$ – насиченість тексту вузькогалузовими термінами; $\rho_{m-g} m.$ – насиченість

тексту міжгалузовими термінами; $\rho_{z-n} m.$ – насиченість тексту загальнонауковими термінами; $\Sigma m-v.$ – множина терміновживань у тексті; $\Sigma v-g m-v.$ – множина вузькогалузових терміновживань у тексті; $\Sigma m-g m-v.$ – множина міжгалузових терміновживань у тексті; $\Sigma z-n m-v.$ – множина загальнонаукових терміновживань у тексті; $\Sigma n.c-v.$ – множина повнозначних слововживань у тексті [4, с. 177].

За принципом частотності вживання термінів у текстах їх можна поділити на: 1) часто вживані (ключові слова); 2) терміни середньої частоти вживання; 3) зрідка вживані терміни. Визначення частотності (що відносно корелює з продуктивністю терміна) може застосовуватися, наприклад, під час укладання частотних термінологічних словників, для створення спеціальних предметних словників, термінологічних словників мінімумів і термінологічних тезаурусів. Для підрахунків частотності вживання фахових лексем широко використовується *метод квантитативного (кількісного) аналізу*. Під термінологічною частотністю розуміють частку вживання термінів серед усіх слововживань у тексті, тобто частоту вживання термінологічних одиниць у тексті [21, с. 16], розрізняючи при цьому абсолютну й відносну частотність уживання термінів. Абсолютна частотність показує, як часто термін або терміносполучення трапляється в досліджуваному тексті, і залежить від розміру вибірки, тому слугує вихідною величиною для розрахунку відносної частотності. Відносну частотність отримуємо, коли ділимо абсолютну частотність на величину вибірки, тобто відносна частотність певного явища – це відношення між числом його дійсного вживання і числом теоретично можливого вживання [4, с. 176]. Сума термінологічних частот кожного терміна може виступати як сукупна термінологічна частотність усього фахового тексту.

Подальше використання *контекстуально-інтерпретаційного методу* сприяло розкриттю граматичних характеристик термінів у різнотипових фахових текстах з екології, а також функціональних особливостей екологічної професійної мови.

На *завершальному етапі* роботи використано *метод структурно-семантичного* квазіреферування, розробленого Е. Скороходьком [20] і доповненого в роботах Т. Кияка [9]. Механізм квазіреферування показаний на екологічному тексті. Головне призначення квазіреферату як вторинного документа полягає в поданні актуальної фахової інформації за результатами її смислової переробки. Цей метод визначає кількісні параметри семантичної сітки тексту і його окремих елементів – слів і речень. Основними параметрами тут є функціональна вага слова, лінійний коефіцієнт і функціональна вага речень [20, с. 89]. Визначальною гіпотезою методу квазіреферування вважається припущення про те, що ключовий термін /

терміносполучення фахового тексту демонструє найбільшу кількість лексичних зв'язків з іншими реченнями тексту. Повторюваність однакових основ указує на наявність лексичного зв'язку. Поділяємо думку Т. Кияка та З. Куделько про те, що термінологічні одиниці з погляду інформативності наділені в тексті найбільшим смисловим навантаженням, а кількість лексичних зв'язків речення знаходиться в прямо пропорційній залежності від наявності в ньому релевантних галузевих термінів [8; 13]. Це те, що С. Грінєв називає семантичною еквівалентністю вторинного тексту, згідно з якою інформативність його одиниці (у нашому випадку – термінологічної) обернено пропорційна довжині вторинного тексту, тобто чим коротший текст, тим більш інформативною повинна бути кожна його одиниця [7, с. 54].

Функціональну вагу речення встановлюємо за допомогою формули дерева семантичних зв'язків, запропонованої Т. Кияком [9, с. 89], яка експлікує рівень віддаленості основи від вершини дерева. Використана формула $F = t : l(n-1)$ має такі складники: F – функціональна вага речення; t – кількість спільних лексичних зв'язків цього речення з іншими реченнями; l – кількість лексичних основ у реченні; n – кількість речень у тексті.

За допомогою такої методики визначаємо речення з найбільшою функціональною вагою. Кількість речень квазіреферата з найвищою сумарною кількістю лексичних зв'язків встановлюється замовником і пропонується дослідником. Як показали наші практичні пошуки, за будь-якої кількості замовленої довжини квазіреферату останній має пристойний вигляд. Ця методика дозволяє автоматизувати пошук речень із найбільшою максимальною функціональною вагою, що свого часу вже було запропоновано Т. Кияком [10].

Таким чином, теоретико-методологічне підґрунтя дослідження формують *антропоцентризм*, який надає визначальну роль суб'єктив-

ному чиннику в конструюванні німецької фахової мови екології; *принцип системно-структурного підходу*, згідно з яким термінологія сфери екології розглядається як цілісна впорядкована й внутрішньо організована сукупність взаємозв'язаних термінологічних одиниць; *функціоналізм*, який представляє екологічну мовно-термінологічну систему в цілому, а також її компоненти з позицій їх призначення й реалізації у фаховому тексті. Дескриптивний метод уможливив класифікацію лексичного складу німецької фахової мови екології з урахуванням таких параметрів аналізу: 1) словотвірні та структурні характеристики німецьких термінів екології; 2) функціональна диференціація мовних одиниць; 3) системно-семантичні відношення (синонімія, антонімія, полісемія, омонімія). За допомогою лексико-семантичного аналізу визначено семантико-структурні та функціональні особливості німецької фахової мови екології. Морфемний і словотвірний аналіз дозволив установити структурні й терміноствірні характеристики лексичного складу зазначеної фахової мови. За допомогою компонентного аналізу й аналізу словникових дефініцій виявлено, що німецька фахова мова екології – ієрархічна система, одиниці якої знаходяться в синонімічних, антонімічних і полісемантичних відношеннях. Використання контекстологічного методу сприяло визначенню типових мовних (морфологічних і синтаксичних) засобів, характерних для фахової комунікації сфери екології, а також функціональних особливостей екологічної професійної мови. Метод структурно-семантичного реферування уможливив установлення функціональної ваги речення у фахових текстах з екології й сприяв розкриттю механізму їх квазіреферування.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому поглибленні аналізу концептосфери екологічного дискурсу на матеріалі різних жанрових форм.

Література

1. Артикуца Н. Методичний інструментарій юридичного термінознавства / Н. Артикуца // Наукові записки. Юридичні науки. – К. : ВПЦ НАУКМА, 2012. – Том 129. – С. 53–59.
2. Васильєв Л. Теория семантических полей / Л. Васильєв // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 105–113.
3. Вискушенко С. Термінологічна насиченість текстів англійської фахової мови тваринництва / С. Вискушенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/14503/1/Стаття.pdf>.
4. Вовчанська С. Німецька фахова мова маркетингу : структурно-семантичний, лінгвопрагматичний та функціональний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / С. Вовчанська. – Івано-Франківськ, 2014. – 395 с.
5. Ганич Д. Словник лінгвістичних термінів / Д. Ганич, І. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
6. Голубовська І. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики : курс лекцій / І. Голубовська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 223 с.
7. Гринєв С. Введение в лингвистику текста / С. Гринєв. – М. : МПУ, 1999. – 58 с.
8. Кияк Т. Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів / Т. Кияк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2008. – № 620. – С. 3–5.
9. Кияк Т. Лингвистические аспекты терминоведения : [учеб. пособ.] / Т. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
10. Кияк Т. Мотивированность лексических единиц (качественные и количественные характеристики) : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.19 / Т. Кияк. – Черновці, 1987. – 442 с.
11. Кочерган М. Загальне мовознавство : [підручник] / М. Кочерган. – К. : Видавничий центр Академія, 2006. – 464 с.

12. Критенко А. Тематичні групи слів і омонімія / А. Критенко // Слов'янське мовознавство. – К., 1962. – Вип. 4. – С. 198–211.
13. Куделько З. Англійська терміносистема ринкових взаємин : синтагматичні та парадигматичні особливості : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / З. Куделько. – Чернівці, 2003. – 245 с.
14. Лемов А. Система, структура и функционирование научного термина / А. Лемов. – Саранск : изд-во Мордовского ун-та, 2000. – 192 с.
15. Мосейчук О. Методи проведення лінгвістичних досліджень : [навчально-методичний посібник] / О. Мосейчук. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – 75 с.
16. Новиков Л. Антонимия в русском языке / Л. Новиков. – М. : МГУ, 1973. – 290 с.
17. Ріба О. Термінологічна насиченість німецьких фахових текстів із нафтової промисловості / О. Ріба // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – № 47. – С. 216–219.
18. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
19. Скороходько Э. Вопросы теории английского словообразования и ее применения к машинному переводу / Э. Скороходько. – К., 1964. – С. 46–47.
20. Скороходько Э. Семантические сети и автоматическая обработка текста / Э. Скороходько. – К. : Наукова думка, 1983. – 218 с.
21. Циткина Ф. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения) / Ф. Циткина. – Львов : Вища школа, 1988. – 153 с.
22. Швець О. Методологічна основа аналізу номінативних речень різноструктурних мов / О. Швець // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна. – Острог : Вид-во національного університету «Острозька академія», 2014. – Випуск 49. – С. 134–137.
23. Шмелев Д. Проблема семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
24. Филин Ф. О лексико-семантических группах слов / Ф. Филин // Езиковедски изследования в честь на акад. Ст. Младенов. – София : Издание на българската академия науките, 1957. – С. 523–538.
25. Roelcke T. Fachsprachen / T. Roelcke. – Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH, 1999. – 250 S.
26. Roelcke T. Fachsprachen / T. Roelcke. – Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH, 2005. – 250 S.
27. Schaefer M. Wörterbuch der Ökologie / M. Schaefer. – Heidelberg, Berlin : Spektrum Akademischer Verlag, 2003. – 452 S.

ІТЕРАТИВНІСТЬ ЯК УМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРФОРМАТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті висвітлюється теоретичний аспект дослідження поняття ітеративності, яка характеризується повторюваністю й динамікою відтворення індексального знаку. З'ясовано, що письмовий знак може виконувати комунікативну функцію в ролі ітеративного знаку, що в контексті теорії мовленнєвих актів виявляє посередницькі властивості перформативів.

Ключові слова: перформатив, повторення, ітеративність, цитування.

Будій З. І. Итеративность как условие функционирования перформативных речевых актов (на материале английского языка). – Статья.

В статье освещается теоретический аспект исследования понятия итеративности, которая характеризуется повторяемостью и динамикой воспроизведения индексального знака. Выявлено, что письменный знак может выполнять коммуникативную функцию будучи итеративным знаком, что в контексте теории речевых актов указывает на посреднические свойства перформативов.

Ключевые слова: перформатив, итеративность, цитирование.

Budiy Z. I. Iterability as a prerequisite for the functioning of performative speech acts (on the material of the English language). – Article.

The article deals with the term 'iterability' which was developed by J. Derrida. While investigating oral communication, language and writing, he studied iterability as the condition of intersubjective communication in the process of which language, its linguistic and nonlinguistic sign was identified as the primary means of communicating meaning. It denotes that every sign, spoken or written, can be cited. Iterability characterizes all language, and therefore all speech acts and performatives.

Key words: performative, iterability, citationality.

У результаті аналізу гуманітарних досліджень можна констатувати, що пріоритет сучасного наукового інтересу зміщується від лінгвофілософських умов успішності мовленнєвих актів до дискурсивних умов їх утілення. З одного боку, це є результатом проникнення теорії перформативності, розробленої Дж. Остіном, у сучасні наукові парадигми, а з іншого – висвітленням зміни пріоритетів у вивченні комплексної діяльності соціального суб'єкта. Адже на сучасному етапі дослідників цікавить уже не те, *що* і *як* (істинно чи неістинно) суб'єкти говорять про світ, а *що* вони говорить про свої дії, коли спілкуються всередині світу. За певних умов слова стають (чи можуть стати) діями, незалежно від того, мають вони стосунок до референційної дійсності чи ні, а чи є лишень симулякр канонічного перформатива [23, с. 55].

Якщо розглядати перформативність як акт утілення знаків і у фокус дослідження поставити питання про матеріальність знаку як феномена, то поняття перформативності опиняється на перетині проблем означування й копіювання, тобто виявляється водночас прагматичною проблемою породження та передачі сенсів. Епістемологічна значущість такого підходу полягає в тому, що визначаються ті проблеми перформативності, які залучають до свого розв'язання ілюкутивну силу, ітерацію й мовне втілення індексального знаку.

Загострення уваги на наявності готових формул, процедур, дій, які можна використовувати багаторазово та повторювати в нових контекстах і за нових умов, залучає до перформативної теорії поняття *ітеративності*, що імплікує форму театральності, яка застосовується як у сценічних

постановках, так і в буденних подіях. Практика мовної перформативності перетинається з практикою театральності перформансу й долучається до театрознавства та інших культурологічних досліджень, тому в культурології почали послугуватися поняттям *перформативність* для дослідження театральних дійств, у результаті чого було порушено проблему *цитування* та зближення перформативності мовленнєвих актів і поняття *ітеративності*, які характеризуються умовами безпосереднього виконання дій.

Уважається, що залучення гуманітарними дисциплінами терміна *перформативність* у свою понятійну й дослідницьку сферу відбулося під впливом такої тенденції, як зближення понять *перформативність*, *ітеративність* [10] та *індексальний знак* [3], тому деякі дослідники зазначають, що ітеративність є однією з основних характерних рис письмового тексту [22], і вважають, що в літературних текстах перформативам притаманна ітеративність [20]; інші розглядають основні функції ітеративності, які забезпечують можливості для повторення, репродукції, репрезентації, цитування, зміни та копіювання [1]. У процесі дослідження перебуває невирішене питання впливу ітеративності на прочитання текстів у різних контекстах.

Мета статті – висвітлити теоретичні засади дослідження поняття ітеративності в контексті теорії мовленнєвих актів, завданням є з'ясувати вплив ітеративності висловлення на функціонування перформативних мовленнєвих актів.

У вихідних логіко-філософських теоріях і концепціях перформативні висловлювання трак-

туються як системоутворювальні одиниці відповідних мовленнєвих дій, які здійснюються за певних умов. Залучення цього поняття до різних дослідницьких напрямів сучасності призводить до широкого трактування і трансформування його основних конститутивних ознак, зводячи функціонально-змістову спрямованість і комунікативну специфіку *перформатива* (*performative*) до формально діяльнісного вияву мовленнєвих дій і дискурсів у вигляді здійснення зазвичай за сценарієм певних інтеракцій, іменованих у науковому гуманітарному дискурсі *перформансом* [4; 15; 24; 26].

Проблема термінологічної схожості та неодноразового заміщення понять *перформативності* й *перформансу* висвітлюється в працях низки дослідників [5; 7; 17; 23], оскільки на близькість цих понять указує те, що *перформанс* і *перформативність* є дуже схожими формами, де «перформативний акт здійснює оптимум перформансу» [2, с. 30]. Однак перформанс характерний для театрального середовища й масових заходів, які включають режисуру, а *перформативність*, на думку У. Вірта, необхідно розглядати як навмисне виконання мовленнєвих актів будь-якого порядку у вигляді втілення інсценованої реалізації театральних або ритуальних (повторюваних чи ітеративних) дій [25, с. 1–5].

Ж. Дерріда твердить, що повторення «кодованого» чи ітеративного висловлення як готової формули забезпечує успішність перформативного висловлювання, тобто формула, яку хтось промовляє, щоб відкрити збори, спустити на воду корабель, зареєструвати шлюб тощо, повинна, відповідно, збігатися з повторюваними зразками, певним чином може бути ідентифікована як «цитата» [13].

Дж. Батлер також відзначає вирішальну роль цитування, стверджуючи, що кожне застосування закону, як це відбувається, наприклад, у рамках судового засідання, без винятку ґрунтується на цитуванні, тому констативний акт іменування повинен розумітися як перформативний акт із директивною, респективною й декларативною функціями, що спонукає до здійснення перформансу – самоінсценування, у рамках якого особа повинна «цитувати» норму загальноприйнятої поведінки, щоб бути кваліфікованою як існуючий суб'єкт [9].

Основним аспектом у теорії мовленнєвих актів була комунікативна функція і, як наслідок, проблема успішності комунікативного акту за функціональних умов, а в сучасних дослідженнях створюється типологія ітеративних форм різних дискурсів, умови безпосереднього виконання яких багато в чому визначаються динамікою відтворення та повторюваністю, тобто «мовчазними процедурами, беззвучною матеріальністю засобів посередництва, у яких протікає наше буття в мові» [18, с. 39].

Аспекти посередництва й матеріальності перформативних актів визначені в праці «Археологія знання» М. Фуко, у якій автор висловлює думку про насиченість фактами знакових подій у сенсі їх історичної монументальності, а також про повторюваність матеріальних актів утілення [6, с. 149]. Матеріальність висловлювання є конститутивним складником для самого висловлювання, оскільки висловлювання передбачає «субстанцію, мовця, місце й час». Щойно ці ситуативні ознаки змінюються, висловлювання змінює свою ідентичність [6, с. 147].

За М. Фуко, дискурсно-аналітична сила «історичного висловлювання» утворюється не з того, що було сказано чи що *робить* висловлювання, а з того факту, що воно *було вимовлено*, як результат, це висловлювання отримує семіотичний статус індексу істинності. Отже, іллокутивний акт – це не те, що відбувається в думках автора до моменту висловлювання; не те, що може відбутися після висловлювання; не слід, який воно залишило після себе; і не наслідки, які воно створило; а те, що висловлювання мало місце – і саме це висловлювання, а не якась інше – за цілком конкретних умов [6, с. 121].

Визнаючи матеріальність висловлювання, М. Фуко розрізняє *висловлювання* та *висловлення*: висловлювання – це одинична неповторювана подія, яка має свої особливості: воно є визначеним і датованим, його не можна редукувати; *висловлення* натомість не може бути зарахованим до «чистого висловлювання, оскільки, незважаючи на його матеріальність, воно може бути повторюваним» [6, с. 148]. Отже, автор порушує проблему правил і механізмів повторюваної матеріальності висловлювання в лінгвістиці.

У сучасній теорії мови формується думка про зовнішній бік, або специфічну «формальність знаку», яка виявляється або в грі письма, або в монументальності написаного, в обох випадках це стосується посередництва знаку, перформансу втіленої мови. При цьому посередницькі властивості перформативного акту розглядаються не лише як моменти конкретної мовної реалізації, а і як конститутивні елементи людської здатності володіти мовою, власне, у тому сенсі, коли різні засоби забезпечують різноманітні мовні дії [18, с. 39], під час яких використання мови є цитованим або має сценічний характер. Отже, предметом аналізу стають умови втілення й інсценування усних і письмових висловлювань [26, с. 32], способи й шляхи передачі повідомлення та інформації, які створюють вплив на внутрішній мовний і культурний процеси та можливі умови здійснення перформативних актів.

Безпосередня передача смислу і змісту інформації з використанням перформативності як посередника здійснюється в процесі спілкуван-

ня мовців, однак письмо також може виконувати комунікативну функцію в ролі мовлення, даючи можливість співрозмовникам подолати можливу неминучу відсутність одного з них. Письмо слугує засобом передачі ідей, думок, інтенцій автора щодо написаного на відстані, у просторі й часі, отже, відбувається комунікація. У цьому сенсі функція мови зводиться до функції письма, ключову роль у якому виконує ітеративний знак. У контексті теорії мовленнєвих актів повторюваність дії або ітеративність пов'язує поняття *перформативності* з поняттям *письма*; згідно з концепцією Ж. Дерріда, поняття ітеративності пояснює сутність лінгвістичної перформативності завдяки декільком факторам.

По-перше, для передачі значення в усній чи письмовій формі необхідною є ітеративність лінгвістичних елементів. Поняття ітеративності вказує на здатність лінгвістичної одиниці повторюватися. Це є властивістю, яка притаманна знакові, а отже, і мовним знакам.

По-друге, саме повторюваність або ітеративність знаку надає незворотної відмінності структурі знаку. Іншими словами, знак ніколи не є ідентичним самому собі, і ця ознака є конститутивною для знаку.

По-третє, знак не належить жодному конкретному контексту. Оскільки він є ітеративним, то його можна вилучити з будь-якого лінгвістичного чи соціального оточення й помістити в інше, не змінюючи в ньому нічого. Іншими словами, його можна цитувати, в принципі, безкінечно. Ця здатність знаку забезпечує можливість переносити в будь-який контекст риси інших контекстів, у яких він з'являвся. Але це не означає, що знак може існувати поза контекстом. Це контекст може бути без центру [10, с. 12].

Зі сказаного вище випливає, що внаслідок своєї ітеративності письмова семантико-синтаксична одиниця мови завжди може бути вилучена з того оточення, у якому вона подається, не втративши жодної можливості свого функціонування або комунікативних можливостей. При цьому ця одиниця може отримати нові можливості, будучи залученою в інші синтагматичні оточення. Жоден із контекстів не може повною мірою вичерпати сенс і функцію мовного знаку. Як уважає Ж. Дерріда, будь-який знак може бути процитованим – поміщеним у лапки – і на основі цитованості «розпрощатися з будь-яким контекстом та абсолютно нескінченно продукувати безкінечну кількість нових контекстів». Постійно існуюча можливість «вилучення» й «розсіювання» у вигляді цитат належить до структури будь-якого письмового чи усного знаку, є, отже, конститутивною для функціонування будь-якого знаку [10].

Аргумент Ж. Дерріда спрямований на те, щоб показати, що функціонування перформативних

висловлювань передбачає можливість саме того феномена, якого Дж. Остін намагається уникати у своїх дослідженнях. Для Ж. Дерріди вирішальним моментом є те, що суто епістемологічно умотивоване заперечення можливостей цитування й інсценізації виявляється необґрунтованим, коли з'ясовується, що будь-яке використання знаку необхідним чином детермінується загальною цитованістю або «загальною ітеративністю» [10], адже всі висловлення можна цитувати й повторювати поза межами їх первинного вживання. І це є звичним явищем: воно відбувається повсякчас та всюди [19, с. 13].

Для представників теорії мовленнєвих актів цитований вислів втрачає ту іллокутивну силу, яку він мав як висловлювання в первинному контексті. Як констатує Ю. Габермас, так відбувається й із поетичною мовою, яка характеризується втратою іллокутивної сили, що призводить до умовних наслідків мовленнєвих актів і вивільнення учасників інтеракції з прагматичного тиску «зобов'язань, які випливають із цих актів» [16, с. 236].

На відміну від Ю. Габермаса, для котрого важливою є іллокуція як оригінальний модус мовного вживання і який, відповідно, хоче показати, «як фіктивне мовлення потрібно відрізнити від 'нормального', тобто повсякденного вживання мови» [16, с. 234], Ж. Дерріда дотримується думки, що як художня, так і повсякденна мова, описова й уживана, однаковою мірою визначаються динамікою ітеративного руху. При цьому він не оскаржує ні іллокутивного, ні перлокутивного впливів перформативного висловлення, а, навпаки, стверджує, що повторюваність знаків – це більш визначальна умова здійснення комунікації, ніж виконання умов іллокутивної функції. Ж. Дерріда закликає до створення «типології ітеративних форм», у яких категорія інтенції хоча й не зникне, але вже й не буде повною мірою визначати всю організацію висловлювання [10].

Дж. Серль наполягає на важливості інтенції мовця в момент говоріння як на основному факторі валідності мовленнєвого акту. Цікавим для дослідників у цьому плані є мовленнєвий акт обіцянки, який містить темпоральний аспект – очікування власної успішності. Якщо обіцянка не потребує виконання в момент мовлення, а зобов'язує мовця до виконання в майбутньому, то її можна давати легко й у довільний час. І якщо визначення успішності цієї обіцянки залежить від того, яким буде світ, а не від того, яким він є в момент мовлення, то неможливо розрізнити, успішний це акт чи неуспішний [14, с. 32–40]. Але якщо успішність будь-якого мовленнєвого акту залежить від мовленнєвої ситуації, то обіцянка є сумнівною, тому що вона має іллокутивну силу ще до або вже після підтвердження її успішності [11, с. 93–94].

Отже, чинність обіцянки залежить не лише від відповідності встановленим умовам.

Якщо успішність кожного мовленнєвого акту – це функція його підпорядкування наявним умовам, іншими словами, якщо кожен мовленнєвий акт опирається на попередній (мовленнєвий акт), який, у свою чергу, опирається на попередній (мовленнєвий акт) тощо, відповідно, виникає питання: де знаходиться початкова точка? Якими можуть бути умови успішності такого мовленнєвого акту, який не залежить від мовленнєвого акту власної інституції?

Клас декларативів Дж. Серль назвав чистими перформативами, тому що цей вид висловлювань чинить дію у процесі говоріння [21, с. 536], а їх іллокутивна сила задається функцією умов успішності мовленнєвих актів. Проте ще Дж. Остін визнавав, що конститутивна сила декларативів не залежить від наявних умов [8]. Цю думку підтверджує Ж. Дерріда, беручи за аргумент Декларацію незалежності Сполучених Штатів Америки 1776 року, яка вважається вихідним взірцем перформативності. Проблема полягає в тому, що текст апелює до наявних умов успішності й водночас намагається призначити ці умови. Як зазначає Ж. Дерріда, чинність цієї декларації базується на парадоксальній єдності цих двох аспектів, без якої неможлива її успішність [12, с. 51]. Дослідник упевнений, що це можливо завдяки ітеративності знаку, який може полишати будь-який контекст і вписуватися в новий контекст, відкривати код, який є частиною невідомого майбутнього, адже ітеративність не дає можливості контексту стати закритою системою. У підтексті ітеративнос-

ті знаходиться поняття *подібності*, яка базується на відмінності й повторюваності, що робить знак завжди відмінним самому собі або відкритим для інших знаків. Ітеративність – це квазіконцепт граничних меж концепту [10, с. 119].

Ця властивість ітеративності підтверджується тим, що Ж.Ф. Ліотар назвав «іманентною прагматикою» народних наративних розповідей, які традиційно оповідач розпочинає й завершує конкретними формулами: «Побіжний аналіз такої подвійної прагматичної вказівки демонструє таке: оповідач історії володіє компетенцією лише тому, що він був колись слухачем. Сьогоднішній слухач завдяки цьому слуханню отримує потенційно таку саму можливість» [2, 57].

Отже, у контексті сучасної гуманітарної думки поняття перформативності набуває глибшого й ширшого значення щодо свого початкового трактування. Сьогодні перформативність уже не ототожнюється лише з мовленнєвим актом, а тісно пов'язується з *перформансом* у сенсі *здійснення дії* в процесі комунікації, коли будь-яке висловлювання розглядається як дія, вплив на співрозмовника, а в центрі уваги опиняється процес породження висловлень, їх інтерпретація та дослідження процесу розгортання знаку в дію, тобто динаміка мовлення, у результаті чого у фокус наукового інтересу ставиться проблема цитування, знаковий аспект мови та ітеративний характер перформативності. Перспектива подальшого дослідження в цьому напрямі передбачає виявлення механізмів ітеративності перформативного висловлення в письмових текстах.

Література

1. Азарова Ю.А. Концепт «ітеративність» в філософії Ж. Дерріда / Ю.О. Азарова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». – Харків : Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. – № 980. – Вип. 45. – С. 166–173.
2. Ліотар Ж.-Ф. Состояние постмодернизма / Ж.-Ф. Лиотар. – СПб. : Кролик, 1998. – 286 с.
3. Пирс Ч.С. Избранные философские произведения / Ч.С. Пирс ; пер. с англ. К. Голубовича, К. Чухрукидзе, Т. Дмитриева. – М. : Логос, 2000. – 448 с.
4. Романов А.А. Перформативный дискурс в парадигме социального конструкционизма / А.А. Романов, Л.А. Романова // Культура как текст : сборник научных статей. – Вып. VII. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2007. – С. 81–96.
5. Романова Л.А. К разграничению понятий перформативности и перформанса в научном дискурсе / Л.А. Романова // Культура как текст : сборник научн. статей. – Вып. VIII. – М. ; Смоленск : Ин-т языкознания РАН, 2008. – С. 81–88.
6. Фуко М. Археология знания / М. Фуко ; пер. с фр. ; общ. ред. Бр. Левченко. – К. : Ника-Центр, 1996. – 208 с.
7. Четыркина И.В. Перформативность речевых практик как конститутивный признак культуры : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 / И.В. Четыркина. – М., 2006. – 287 с.
8. Austin J.L. How to Do Things with Words / J.L. Austin. – Cambridge : Harvard University Press, 1975. – 164 p.
9. Butler J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity / J. Butler. – New York, London : Routledge, 2006. – 272 p.
10. Derrida J. Limited Inc / J. Derrida. – Evanston : Chicago University Press, 1988. – 160 p.
11. Derrida J. Memoires: for Paul de Man / J. Derrida. – New York : Columbia University Press, 1989. – 263 p.
12. Derrida J. Negotiations: Interventions and Interviews 1971–2001 / J. Derrida. – Stanford : Stanford University Press, 2002. – 404 p.
13. Derrida J. Signature Event Context / J. Derrida // Limited Inc. – Evanston : Northwestern University Press, 1988. – P. 1–25.
14. Felman S. The Scandal of the Speaking Body: Don Juan with J.L. Austin, or Seduction in Two Languages / S. Felman. – Stanford : Stanford University Press, 2002. – 154 p.
15. Fischer-Lichte E. Grenzgänge und Tauschhandel. Auf dem Weg zu einer performativen Kultur / E. Fischer-Lichte [U. Wirth (Hrsg.)] // Performanz. Zwischen Sprachphilosophie und Kulturwissenschaften. – Frankfurt/M. : Hirschgraben, 2002. – S. 277–300.
16. Habermas J. Der philosophische Diskurs der Moderne / J. Habermas. – 12 Vorlesungen, 3 Aufl. – Frankfurt/M. : Suhrkamp, 1991. – 421 S.

17. Huber M. Performance, Performance, Performance / M. Huber // Bildpunkt. Zeitschrift der IG Bildende Kunst. – 2006. – № 3. – S. 15–19.
18. Krämer S. Sprache – Stimme – Schrift: Sieben Gedanken über Performativität als Medialität / S. Krämer [U. Wirth (Hrsg.)] // Performanz. Zwischen Sprachphilosophie und Kulturwissenschaften. – Frankfurt/M. : Suhrkamp, 2002 – S. 343–346.
19. Loxley J. Performativity / J. Loxley. – London and New York : Routledge, 2007. – 185 p.
20. Miller J. Hillis. Derrida and Literature / J. Hillis Miller // Jacques Derrida and the Humanities: A Critical Reader [T. Cohen (ed.)]. – Cambridge University Press, 2001. – P. 58–81.
21. Searle J. How Performatives Work / J. Searle // Linguistics and Philosophy. – 1989. – № 12. – P. 535–558.
22. Skrzypczak P. Derrida i Wittgenstein: o iterowalności i kierowaniu się regułą / P. Skrzypczak. – Diametros, 2010. – No 24. – S. 107–124.
23. Stahlhut M. Das “Performative” als Thema der Sprach und Kulturphilosophie / E. Fischer-Lichte [Ch. Wulf (Hg.)] // Theorien des Performativen. – Paragrana: Internationale Zeitschrift für Historische Anthropologie. – Bd. 10, Heft 1. – Berlin : FU, 2001. – S. 35–64.
24. Winkler H. Diskursökonomie. Versuch über die innere Ökonomie der Medien / H. Winkler. – Frankfurt/M. : Suhrkamp, 2004. – 234 S.
25. Wirth U. Der Performanzbegriff im Spannungsfeld von Illokutionen, Iteration und Indexikalität / U. Wirth (Hrsg.) // Performanz. Zwischen Sprachphilosophie und Kulturwissenschaften. – Frankfurt/M. : Fink, 2002. – S. 1–29.
26. Wirth U. Performanz. Zwischen Sprachphilosophie und Kulturwissenschaften / U. Wirth (Hrsg.). – Frankfurt/M. : Suhrkamp, 2002. – 435 S.

УДК 811.112.2'373.7(045)

Ганжело С. М.

СУБСТИТУЦІЯ ЯК ЗАСІБ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається явище фразеологічної субституції фразеологізмів німецької мови, вивчаються й описуються шляхи та механізми заміни елементів у структурі фразеологічних одиниць, розрізняються два види субституції: парадигматично зумовлена субституція та контекстуальна субституція.

Ключові слова: фразеологічна трансформація, модифікація, субституція, парадигматично зумовлена субституція, контекстуальна субституція.

Ганжело С. Н. Субституция как способ структурно-семантической трансформации фразеологических единиц немецкого языка. – Стаття.

В статье рассматривается явление фразеологической субституции фразеологизмов немецкого языка, изучаются и описываются пути и механизмы замены элементов в структуре фразеологических единиц, различаются два вида субституции: парадигматически обусловленная субституция и контекстуальная субституция.

Ключевые слова: фразеологическая трансформация, модификация, субституция, парадигматически обусловленная субституция, контекстуальная субституция.

Ganzhelo S. M. Substitution as means of structural-semantic transformation of phraseological units in the German language. – Article.

The article gives coverage of the phenomenon of phraseological substitution of phraseological units in German, examines and describes the ways and techniques of substitution of the components in the structure of phraseological units, distinguishes between two types of substitution: paradigm-based and context-based substitution.

Key words: phraseological transformation, modification, substitution, paradigm-based substitution, context-based substitution.

Для кваліфікації різного роду перетворень фразеологізмів, що найточніше відбивають специфіку цього явища, існує термін *трансформація фразеологізму*, під яким розуміється будь-яке (фонетичне, лексичне, синтаксичне та ін.) відхилення від загальноприйнятої норми. Здатність фразеологізмів до трансформації визначається їхнім образним характером, специфікою внутрішньої форми, розчленованою граматичною структурою. Спроможність фразеологічних одиниць (далі – ФО) перетворюватися досить різноманітна й залежить від структурно-семантичних особливостей фразеологізму [5, с. 85].

Актуальність наукового дослідження визначається необхідністю системного вивчення трансформаційних процесів у фразеології, що обумовлюють динамічний стан і розвиток системи фразеологізму й мови в цілому. Опис особливостей (умов, механізмів, результатів) одного з прийомів оказіонального перетворення ФО дозволяє виявити, з одного боку, прагматичні можливості оказіональних фразеологізмів як експресивних знаків, що є яскравим виразним засобом, а з іншого – креативні здібності носіїв мови як користувачів мови, що прагнуть до максимально точного вираження й повного прояву оцінності й експресії щодо явищ навколишньої дійсності.

Спосіб утворення оказіоналізмів шляхом заміни компонентів розглядався в роботах А.П. Василенко, І.В. Дубинського, О.В. Куніна, Ю.А. Маркітантова, А.М. Мелерович, В.М. Мокієнко, Н.М. Шанського, Н.Л. Шадріна, В.Л. Архангельського, В.П. Жукова та ін.

Лінгвісти виокремлюють зазвичай два типи індивідуально-авторських перетворень: семантичні та структурно-семантичні трансформації. Саме ці останні є *об'єктом* нашого наукового інтересу.

Структурно-семантичними перетвореннями фразеологізмів є смислові перетворення, пов'язані зі зміною лексичного складу й / або граматичної форми ФО. Такі перетворення призводять до різних наслідків: 1) не відбувається порушення тотожності ФО; 2) у результаті перетворень виникають оказіональні (індивідуально-авторські) фразеологізми чи слова.

Метою структурно-семантичних трансформацій є утворення нових ФО, нових відтінків значення, наближення фразеологізмів до ситуації, посилення або послаблення інтенсивності вираження емоцій, зміна оцінки тощо [3, с. 12].

Виокремлюють такі різновиди структурно-семантичних змін ФО в художніх текстах: субституцію, експансію, фразеологічний еліпсис, фразеологічну алюзію (фразеологічний натяк), фразеологічну контамінацію, сегментацію ФО, аглютинацію як спосіб відфразеологічного словотворення, розширення складу фразеологізму, а також комбіновані типи структурно-семантичних трансформацій ФО. У нашій статті докладніше зупинимося на аналізі фразеологічної субституції як одного з найпоширеніших типів цих модифікацій.

Предметом дослідження є фразеологічні одиниці, які долучаються до процесу субституції.

Метою статті є вивчення специфіки цієї модифікації фразеологізмів, розгляд видів субституції й виявлення комунікативної та національно-культурної специфіки й прагматичної спрямованості ФО.

Авторська заміна відрізняється від нормативної тим, що вибір слова-замінника зумовлює насамперед контекст. Залежно від виду співвідношення корелятивів, тобто компонентів-замінників, розрізняють синонімічну, омонімічну, антонімічну, полісемічну й інші субституції [2, с. 35].

Під субституцією ми розуміємо заміну одного або декількох компонентів фразеологізму іншим / іншими. Наслідки субституції полягають у співвідношенні між вихідним словом і словом-замінником. Чим більшою є семантична різниця, тим сильніше діє субституція на читача та виявляється для нього прозорою, тобто зрозумілою. Такий вид субституції, залежно від того, чи є значення схожим, чи зовсім іншим, називають:

а) парадигматично зумовленою субституцією, у якій субстантивні компоненти перебувають у системному відношенні значення (у синонімічному чи антонімічному відношенні): *ein jähes Ende finden* – приклад парадигматично зумовленої субституції від фразеологізму *kein Ende finden*;

б) субституцією, пов'язаною з текстом, під час якої не виникає співвідношення значення між субстантивними елементами. У цьому разі йдеться не про відношення значення. Слід зауважити, що значення цих елементів залежить виключно від контексту [5, с. 139].

Найчастіше субституції підлягають ФО, які вже мають варіанти, зафіксовані в словнику, але оказіонально варіюватися в німецькій мові може не лише той компонент, варіанти якого представлені в словниках, але й постійний компонент. Цей факт можна пояснити ослабленим зв'язком між компонентами ФО. При цьому необхідно розрізняти заміну мовну й оказіональну. Головною відмінністю лексичних варіантів ФО від оказіональних заміни є відтворюваність перших і невідтворюваність усіх інших.

Н.Л. Шадрін, розмірковуючи над різними випадками заміни компонентів, писав: «Контекстуальна заміна компонентів реалізується поза рамками варіантності фразеологізму й структурної синонімії і є цілком довільною в тому сенсі, що вибір компонентів-замінників залежить не від обмеженого мовною системою кола слів, а виключно від художньо-естетичних намірів письменника. Замінюваний компонент може знаходитися в різних відносинах зі словом, що витісняє його, – синонімічних, антонімічних, паронімічних» [8, с. 81]. Таку точку зору поділяє І.Ю. Третьякова: «Замінюваний і замінюючий компоненти можуть знаходитися в стосунках синонімічних, антонімічних, гіперо-гіпонімічних, паронімічних, входить до однієї тематичної групи» [7, с. 69].

Семантичний ефект є яскравішим і більш несподіваним, якщо замінюваний і замінюючий компоненти сильно відрізняються один від одного як за своїм значенням, так і стилістично: «Характер зміни «семантичного результату» фразеологізму, характер трансформації його значення цілком залежить від міри «семантичної віддаленості», приналежності до різних семантичних полів, з одного боку, тих лексем, які витісняють ті, що існували раніше в компонентному складі, і, з іншого боку, саме тих лексем, які піддаються витісненню» [6, с. 52].

Заміна словникових компонентів фразеологізмів також використовується для їхнього іронічного переосмислення. Подібне перетворення виразів фразеологізмів призводить іноді до повної зміни їхнього значення та створює гостро сатиричний ефект: *Liebe auf den ersten Schluck* (вихідна форма – *Liebe auf den ersten Blick*) [1, с. 105].

Модифікація *Wärme hassen wie der Teufel das Weihwasser* (вихідна форма: *j-n., etw. fürchten wie der Teufel das Weihwasser* зі значенням “*vor j-m., etw. große Angst haben*”) визначається як субституція. Первинне значення залишається незмінним і відрізняється від вихідної форми тільки використанням іншого дієслова. Важливим є те, що фразеологізм модифікує більш потужне з погляду значення дієслово. Результатом субституції є підвищення інтенсивності сприйняття реципієнтів [1, с. 655].

Оказіональний фразеологізм *gegen seine einstigen Favoriten Pumpspeicher, Windkraft, Biogasanlagen und sogar die Stromtrassen kämpfen* (вихідна форма – *mit/ gegen Windmühle kämpfen* зі значенням “*gegen etw. kämpfen, was überhaupt nicht besteht*”) є чітким і легко впізнається читачем. Вихідна ФО пристосована тематично до актуальної теми. Метою модифікації є жартівлива й іронічна реакція на тему енергії вітру [1, с. 333].

Цікавою, на наш погляд, є модифікована одиниця *die linke Gehirnhälfte weiß nicht mehr; was die rechte macht* (вихідна форма – *die linke Hand weiß nicht, was die rechte tut* зі значенням “*in einem Unternehmen, einer Organisation sind die einzelnen Handlungen, Anordnungen u. Ä. nicht aufeinander abgestimmt*”), яка використовується автором, щоб уплинути на почуття реципієнтів. Модифікований фразеологізм чітко виражає емоції та думку автора, можливо, і надто гостро [1, с. 283].

Модифікація *der Teufel liegt im Detail* (вихідна форма – *der Teufel steckt im Detail* зі значенням “*gerade bei den Einzelheiten, bei Kleinigkeiten kann es große Probleme geben*”) [1, с. 143]. Існують дві можливості, як розглядати цю заміну. Наведений приклад субституції можна віднести до варіації, тому що субституція здійснюється на синонімічному рівні. Заміна дієслова *stecken* дієсловом *liegen* діє непомітно. Читач має бути уважним, щоб помітити модифікацію. Але якщо розглядати цей приклад із погляду семантики, можна кваліфікувати його як лексичну субституцію, тому що йдеться про заміну слова.

У модифікації *zahn wie ein Goldfisch* (вихідна форма – *zahn / sanft wie ein Lamm sein* зі значенням “*sehr sanftmütig sein*”) спостерігаємо подвійну субституцію. Автор використовує модифіковану форму для розваги читачів, адже це є однією з найважливіших функцій модифікації. Первинне значення фразеологізму при цьому залишається незмінним [1, с. 385].

Модифікація *weggehen wie die Beweise einer vertuschten Tat* (вихідна форма – *weggehen / sich*

verkaufen wie die warme Semmel зі значенням “*sich sehr gut verkaufen*”) вводиться компонентами, зрозумілими з контексту, та впливає на реципієнтів більш інтенсивно [1, с. 600].

Слід зазначити, що зміни в структурі ФО при збереженні основного образу можуть призвести до порушення передбачення компонентів ФО в мовленні, яке зумовлює стійкий характер структурного та компонентного складу ФО. Це означає, що під час введення одного чи кількох компонентів допускається поява інших. Відомий у стилістиці «ефект обманутого очікування» надає додаткового емоційно-експресивного забарвлення. Це явище виникає, наприклад, під час заміни постійних компонентів ФО.

Таким чином, експресивність та інформативність ФО можуть підвищуватися за рахунок модифікації ФО.

Аналіз модифікації фразеологізму потребує чіткого розрізнення оказіонального й узуального вживання, тому що окремі фразеологізми допускають варіювання компонентів або синтаксичне варіювання (наприклад, пасивізацію), тоді як структура інших накладає обмеження на їхнє використання.

В.Н. Вакуров зазначає, що прийом «переслідує декілька стилістичних цілей: пристосувати ФО до конкретної ситуації, оживити й видозмінити образ фразеологізму, створити комічний ефект, висловити своє ставлення до зображуваного» [2, с. 35]. Різні типи заміни впливатимуть на різні значення ФО: в одному випадку – на раціональну частину значення, в іншому – на його стилістичний потенціал. Одна з проблем заміни компонента в структурі ФО полягає в умотивованості їхнього сенсу значеннями слів-компонентів і входить до їхнього складу [4, с. 3].

Тому основна проблема під час вивчення цього виду перетворення – співвідношення корелятивів, тобто заміників і замінюваних компонентів. Для корелятивів властиві 4 типи відношень: 1) синонімічні; 2) антонімічні; 3) паронімічні; 4) несистемні відношення.

1. Синонімічний компонент, що замінює, повинен співвідноситися за сенсом із фразеологізмом і мотивованим контекстом. Мета субституції – пристосувати ФО до конкретної ситуації, оживити образ, підвищити емоційно-оцінне забарвлення загальновідомого висловлювання.

2. Оновлення лексико-граматичного складу ФО відбувається на основі антонімії компонента початкового посилання й субституції. Ефект антонімічної заміни компонентів полягає в парадоксальності образу, який надає усьому висловлюванню каламбурний, іронічний сенс.

3. Обігравання фразеологізму може здійснюватися шляхом зміни звукової оболонки одного з компонентів:

3а) найбільш ефектним є такий різновид прийому гри слів, як каламбур, заснований на звуковій

подібності субституції компонента, що заміщається. Автор здійснює заміну одного зі слів, що входить до складу стійкого словосполучення, орієнтуючись не лише на ефект новизни, але й прагне максимально актуалізувати нову експресему [5, с. 139]. Фоносемантичні заміни оказіонального типу мають частіше ситуативну прив'язку. Наприклад, використання ФО зі включенням ситуативно орієнтованого фоносеманта, у результаті якого відбувається буквалізація;

3б) однією з ефективних форм підвищення іронічності є свідоме вживання в порівняно вузькому контексті (зазвичай у межах однієї фрази) співзвучних слів. Це співзвуччя є своєрідною «магнітною» силою взаємного тяжіння таких слів, між якими можуть виникати гнучкі й влучно схоплені смислові зв'язки й відношення [5, с. 141].

4. Прийом несистемної (або парадоксальної) заміни компонентів ФО моделює контекст неспіввіднесеності мовного прогнозу вживання ФО та реалізації цього прогнозу, що викликає ефект несподіванки, невиправданості при сприйнятті субституції в експериментальних умовах реалізації.

Поза сумнівом, прийом субституції забезпечує привертання уваги нестандартністю, вимагає зіставлення мовного прототипу ФО та відповідного корелята за семантико-стилістичними параметрами, що виступають у ролі індикаторів його нестандартної інтерпретації, зверненої до лінгвістичної компетенції, інтуїції, почуття читачів [3, с. 176].

Наведені приклади об'єднуються іноді екстралінгвістичною мотивацією «сміху заради сміху» й злого глузування. Загальновідомо, що сучасний мовний простір рясніє великою кількістю подібних переробок.

У мовному арсеналі є чимало методів і засобів впливу на читача. Фразеологізми та їхні модифікації – найпотужніші серед них. Фразеологічні модифікації привертають увагу читачів, наближують важкий для сприймання текст до аудиторії будь-якого рівня, поглиблюють зміст, надають додаткових відтінків і гумористичного, сатиричного звучання темі, що висвітлюється.

Нарешті, можна сказати, що субституція ФО набуває дуже широкого розповсюдження. У результаті заміни компонентів загальноживаного звороту відомий усім вираз перетворюється на особливий, несподіваний, такий, що концентрує увагу читача. Субституція ФО – це пошук нетрадиційних шляхів оновлення міркування, закладеного у зворотному боці образу, це свідчення невичерпності виражальних можливостей мови.

Перспективою дослідження вважаємо подальше системне, комплексне вивчення одного з найпоширеніших засобів підвищення емоційно-експресивного забарвлення – субституції, зокрема шляхом зіставного аналізу модифікованих одиниць у творах різних авторів.

Література

1. Бинович Л.Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Л.Э. Бинович ; под ред. С.И. Константиновой. – М. : Аквариум, 1995. – 768 с.
2. Вакуров В.Н. Основы стилистики фразеологических единиц / В.Н. Вакуров. – М., 1980. – 174 с.
3. Гусейнова Т.С. Трансформация фразеологических единиц как способ реализации газетной экспрессии : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Т.С. Гусейнова. – М. : Просвещение, 1997. – 188 с.
4. Диброва Е.И. Вариантность ФЕ в современном русском языке / Е.И. Диброва. – Ростов-на-Дону, 1979. – 192 с.
5. Куклина И.Н. Явления фразеологизации и дефразеологизации в языке современной прессы : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / И.Н. Куклина ; Московский государственный областной университет. – Москва, 2006. – 251 с.
6. Попов Р.Н. Новые слова и словосочетания в языке современной прессы / Р.Н. Попов // Русский язык в школе. – 1996. – № 5. – С. 70–74.
7. Третьякова И.Ю. Оказиональная фразеология : [монография] / И.Ю. Третьякова ; под науч. ред. А.М. Мелерович. – Кострома : КГУ им. Н.А. Некрасова, 2011. – 290 с.
8. Шадрин Н.Л. Структурно-семантические речевые преобразования ФЕ / Н.Л. Шадрин // Сб. науч. тр., Новосибирск. ун-т. – Вып. III. Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1974. – С. 106–109.

УДК 811.112.2'373.43

Горбач О. В.

АТРИБУТИВНІ НЕОЛОГІЗМИ-КОМПОЗИТИ ЛЕКСИКИ МАРКЕТИНГУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Установлено перевагу атрибутивних неологізмів-комполитів у складі лексики маркетингу сучасної німецької мови та їх структурно-семантичні особливості (зокрема, утворення серій комполитів зі спільним ініціальним або фінальним компонентом, які характеризуються економічністю порівняно з відповідними словосполученнями), а також частотні характеристики повторюваних компонентів.

Ключові слова: неологізм-комполит, частотний компонент, семантична структура, атрибутивний комполит, серія комполитів.

Горбач О. В. Атрибутивные неологизмы-комполиты лексики маркетинга (на материале современного немецкого языка). – Стаття.

Установлено преобладание атрибутивных неологизмов-комполитов в составе лексики маркетинга современного немецкого языка и их структурно-семантические особенности (в частности, создание серий комполитов с общим инициальным или финальным компонентом, которые характеризуются экономичностью по сравнению с соответствующими словосочетаниями), а также частотные характеристики повторяющихся компонентов.

Ключевые слова: неологизм-комполит, частотный компонент, семантическая структура, атрибутивный комполит, серия комполитов.

Horbach O. V. Attributive composite neologisms in marketing vocabulary (based on the modern German language). – Article.

The preference of attributive composite neologisms as a part of marketing lexicon of modern German language and their structural and semantic features is established, including the formation of series of composites with a common initial or final component which is economical in comparison with the corresponding phrases, and also repetitive frequency characteristics of the components.

Key words: composite neologism, frequency component, semantic structure, attributive composite, series of composites.

Одним із найпоширеніших і найпродуктивніших способів словотвору є словоскладання, результатом дії якого є нові найменування, що утворюються сполученням двох чи більше повнозначних одиниць, про конкретний зміст яких дізнаємося через установлення відношень між знаками, що сполучаються в межах одного слова. Популярність та ефективність саме комполитотворення у відносно молодих терміносистемах зумовлена, імовірно, бажанням найбільш наочно відобразити кореляцію окремих понять [4, с. 24] і виконати конкретне змістове завдання, суть якого (відповідно до актуального на сучасному етапі закону мовної економії) полягає в передачі великої кількості інформації в стислому вигляді.

Наукова проблема статті полягає в необхідності висвітлення структурно-семантичних і словотвірних особливостей атрибутивних неологізмів-комполитів у новій галузі німецькомовної економіки – у лексиці маркетингу.

Для аналізу сформульованої проблеми важливими є результати сучасних досліджень німецького словотвору (W. Fleischer, I. Barz, М.Д. Степанова, Л.Д. Маєвська), положення про комполитологію (О.С. Кубрякова, Л.Ф. Омельченко, Ю.І. Височинський, А.Т. Кукушкіна), про складні інновації (Є.В. Розен, Ю.А. Зацний, Р.К. Махачашвілі), а також семантичні та соціолінгвістичні аспекти терміноутворення (А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько). Зокрема, О.С. Кубрякова, визнаючи важливість найпростіших логічних операцій під час створення комполита, виділяє такі мисленеві операції [2, с. 18]: 1) ототожнення одного предмета з іншим; 2) порівняння;

3) родовидову класифікацію, яка, за нашими дослідженнями, є властивою більшості складних слів лексики маркетингу. В основі цього виду логічного зв'язку між компонентами складного слова лежить деталізація видовим компонентом (перший компонент) родового (останній компонент), що ідентифікує нове складне слово за його входженням до певного граматичного класу предметів із категоріальним значенням предметності, ознаки, дії. У процесах терміноутворення важливим є збереження семантичного зв'язку між термінами, яке забезпечується використанням в якості лексичної «сировини» внутрішніх ресурсів мови, до яких належить як корінна лексика, так і засвоєні запозичені елементи [1, с. 107]. Складне слово порівнюють із реченням, оскільки в плані складного слова спостерігається розташування тих же комунікативних компонентів актуального членування висловлювання, як і в реченні. Однак на відміну від плану речення, у складному слові ремарний елемент знаходиться на першому місці (Vorfeld), а категоріально-узагальнюючий елемент – на останньому (Nachfeld) [3, с. 89].

Мета статті полягає у встановленні структурно-семантичних особливостей складних неологізмів лексики маркетингу та передбачає вирішення таких завдань: 1) виявити частотні компоненти в складі аналізованих лексичних одиниць; 2) визначити кількісні характеристики ініціальних і фінальних компонентів та їх роль у формуванні лексичного значення комполитів; 3) описати словотвірні та семантичні особливості ускладненого типу означальних іменників-комполитів на матеріалі аналізованої лексики.

Важливе значення для семантичної структури складного слова як єдиного лексичного утворення, в основі якого лежить словосполучення, мають особливості внутрішнього синтаксису композиту – порядок розташування та зв'язок його компонентів. Відповідно до семантико-синтаксичного принципу класифікації складних слів у лексиці маркетингу переважно функціонують означальні (детермінативні) іменники з підрядним типом синтаксичного зв'язку між складовими компонентами, які ідентифікують новий предмет, процес, явище за їх індивідуальною, конкретизуючою ознакою. Використовуючи метод аналізу за безпосередніми складниками (UK-Analyse), атрибутивний композит завжди можна розкласти на дві частини (незалежно від кількості компонентів), що ілюструє його бінарну структуру [6, с. 52], наприклад: *Absatzfähigkeit* – це передусім *Fähigkeit* «здатність», індивідуальною лексичною семою якої є те, що вона проявляється у сфері збуту товару чи продукції, таким чином, другий (основний) компонент, що порівнюється зі словниковим значенням «здатність, уміння, обдарованість, дар», характеризується в цьому разі предметно-ситуативним значенням, тобто значенням, що проявляється тільки в певній предметній ситуації, названий залежним компонентом; *Marketingforschung* – це передусім *Forschung* («дослідження»), що здійснюється у сфері маркетингу, основний компонент уживається в предметно-логічному значенні відповідно до значень, наведених у словнику, а залежний компонент уточнює сферу функціонування цього процесу.

Для детермінативних складних слів, під якими розуміють композити, у яких предмет, позначений основним словом (Grundwort), детермінується визначальним компонентом (Bestimmungswort), характерним є утворення серій, або рядів (Reihen-, oder Serienbildung) – однотипно організованих складних композитів зі спільним початковим (ініціальним) чи спільним кінцевим (фінальним) компонентом. Накопичення слів, що мають спільний ініціальний або фінальний компонент, може сприяти зміні словотвірного статусу цього компонента, перетворюючи його на так званий частотний компонент, або напівафікс, тобто словотвірний компонент, який за своїм складом є ідентичним звичайному, вільно функціонуючому слову, етимологічно та семантично з ним пов'язаному, входить до складу ряду аналогічно утворених слів і серій і досить легко переходить від однієї основи до іншої, створюючи монолітні лексичні одиниці [5, с. 529]. Частотні компоненти, за допомогою яких утворюється значна кількість складних неологізмів лексики маркетингу, володіють переважно всіма характеристиками напівафікса, крім семантичної, оскільки в них спостерігається мінімальний або взагалі відсутній зсув значення, наприклад:

Absatz-, Marketing-, Service-, Garantie-, Transport-, Handelskosten;

Folge-, Grund-, Konsum-, Massen-, Saison-, Spitzenbedarf.

Перевагою таких серій слів є передусім їх економичність порівняно з адекватними словосполученнями. Подібні серії слів часто спостерігаються в лексиці маркетингу з різними іменниками, які виступають у ролі фінальних компонентів, наприклад, *-ziel*, *-politik*, *-anstieg*, *-forschung*, *-planung*, *-rabatt*, *-leistung*, *-verbrauch* тощо.

Найбільш частотні фінальні компоненти, за допомогою яких утворюються неологізми-композити лексики маркетингу, та частотність їх уживання продемонстровані в діаграмі 1.

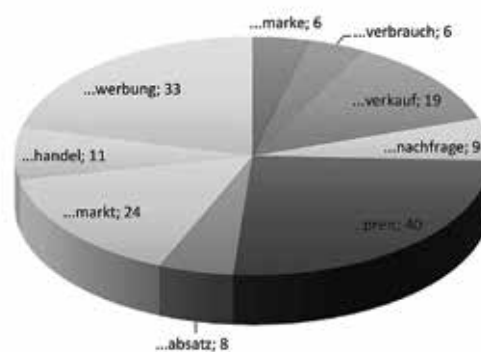

Рис. 1. Фінальні компоненти неологізмів-композитів

Більш численними є випадки утворення складних слів, у яких константним є ініціальний компонент:

Handelsabkommen, -agent, -artikel, -forschung, -fragen, -kette, -sortiment, -weg, -reisende;

Verbraucherbefragung, -befriedigung, -beratung, -beschwerden, -erwartung, -rechte, -test, -verhalten, -wünsche;

Kaufangebot, -anlaß, -gegenstand, -gewohnheiten, -hemmung, -interessent, -kraft, -lust, -nachlaß, -unlust;

Konsumartikel, -ausgaben, -bedarf, -bereich, -bereitschaft, -einschränkung, -klima, -korb, -kraft, -wahl, -waren, -welle;

Umsatzausweitung, -boom, -einbruch, -potential, -rückgang, -schätzung, -steigerung, -volumen, -vorschau, -wachstum, -zahlen, -ziel, -zuwachs;

Einführungsangebot, -kampagne, -phase, -rabatt, -werbung.

Уживання однакового ініціального компонента в ряді слів указує на наявність у відповідних поняттях спільної ознаки. Наприклад, слова зі спільним ініціальним компонентом *Einführung-Einführungsangebot, -kampagne, -phase, -preis, -rabatt, -werbung* указують на те, що всі поняття, названі композитами («кампанія», «ціна» тощо), стосуються процесу запровадження, введення нового товару на ринок.

Частотність найбільш уживаних ініціальних компонентів аналізованих композитів наведено в діаграмі 2.

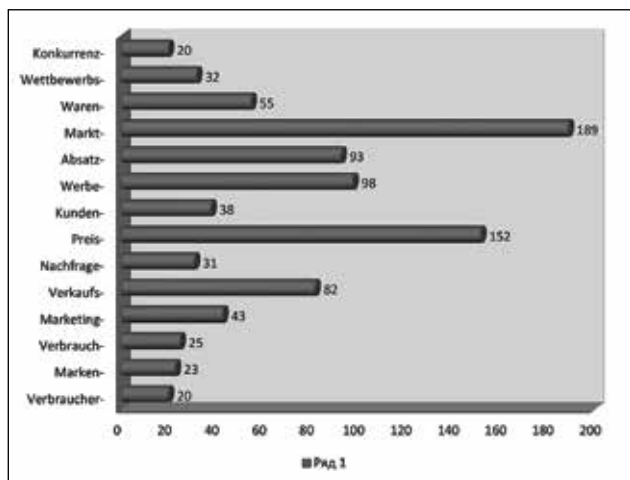

Рис. 2. Ініціальні компоненти неологізмів-композитів

Найбільшою чисельністю відзначаються серії (ряди) композитів, ініціальним або фінальним компонентом яких є слова на позначення центральних понять маркетинга: *Marken* (більше 20 композитів з ініціальним компонентом), *Verbrauch* (більше 20 композитів з ініціальним компонентом), *Marketing* (більше 40 композитів із першим компонентом), *Verkauf* (більше 35 композитів із першим компонентом), *Nachfrage* (більше 30 композитів із першим компонентом), *Preis* (більше 70 композитів із першим компонентом), *Kunde* (більше 30 композитів із першим компонентом), *Werbung* (з останнім компонентом *-werbung*), *Absatz* (більше 90 композитів із першим компонентом). Слід зазначити, що ці компоненти можуть виступати як у ролі першого, так і в ролі останнього компонента:

Markenartikel, *-bild*, *-erzeugnis*, *-familie*, *-harmonisierung*, *-identität*, *-schutz*, *-treue*, *-wechsel*, *-werbung*;

Verbrauchsartikel, *-belebung*, *-forschung*, *-gewohnheiten*, *-menge*;

Marketingabkommen, *-abteilung*, *-aktivität*, *-aufwendungen*, *-beratung*, *-budget*, *-controlling*, *-dienst*, *-direktor*, *-forschung*, *-gesellschaft* – *Handels-*, *Absatz-*, *Produktmarketing*;

Verkaufsanalyse, *-angebot*, *-anreiz*, *-anstieg*, *-bedingungen*, *-berater*, *-bezirk*, *-büro*, *-erwartungen*, *-förderung*, *-menge*, *-möglichkeit*, *-netz* – *Telefon-*, *Termin-*, *Straßenverkauf*;

Nachfrageausfall, *-ausweitung*, *-dämpfung*, *-drosselung*, *-entwicklung*, *-lenkung*, *-macht*, *-stabilisierung*, *-überhang* – *Rest-*, *Konsumenten-*, *Inlandsnachfrage*;

Preisänderung, *-anfrage*, *-angleichung*, *-band*, *-beobachtung*, *-bewegung*, *-empfehlung*, *-führer*,

-gebaren, *-kojunktur*, *-prognose* – *Laden-*, *Kampf-*, *Discountpreis*;

Kundenaufklärung, *-bedürfnisse*, *-bestand*, *-gespräch*, *-kreis*, *-schulung*, *-verbindung*;

Rundfunk-, *Personal-*, *Straßen-*, *Prospekt-*, *Plakatwerbung* – *Werbungskosten-*, *mittler*;

Absatzaussichten, *-chancen*, *-erfolg*, *-flaute*, *-lage*, *-niveau*, *-politik*, *-regelung*, *-rückgang*, *-stockung*, *-ziffern* – *Produkt-*, *Güter-*, *Auslandsabsatz*.

Частотність найбільш уживаних компонентів, які можуть уживатися як у ролі ініціальних, так і в ролі фінальних, наведено в діаграмі 3.

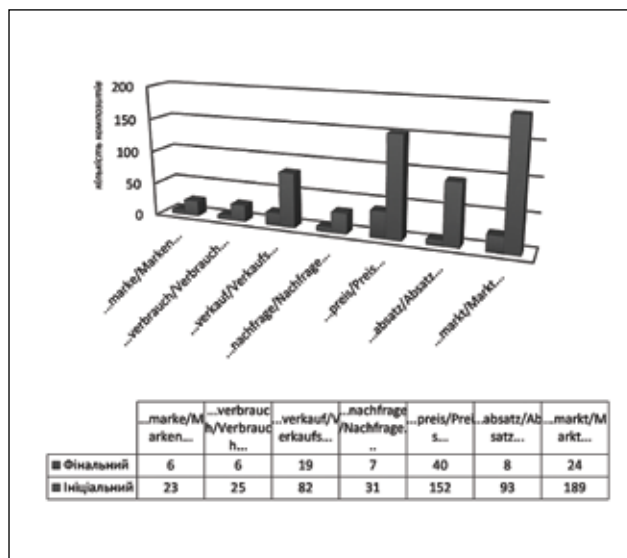

Рис. 3. Компоненти неологізмів-композитів, які вживаються в ініціальній і фінальній позиції

Найбільш продуктивною основою для утворення як 2-компонентних, так і 3-компонентних композитів в ініціальній позиції є основа *Markt-*, за допомогою якої в лексиці маркетингу утворено близько 190 складних іменників, найуживанішими серед яких є *Marktabgrenzung* – *Marktabgrenzungsabkommen*, *Marktattraktivität*, *Marktangebot*, *Marktbearbeitung* – *Marktbearbeitungsstrategie*, *Markteintritt* – *Markteintrittsschranken*, *Marktforschung* – *Marktforschungsunternehmen* тощо.

У складі композитів, утворених поєднанням прикметникової й іменникової основ, виділяється певна кількість слів з ініціальним частотним компонентом *Direkt-*: *Direktabnehmer*, *-absatz*, *-bezug*, *-einkauf*, *-geschäft*, *-verkauf*, *-vermarktung*, *-werbung*.

Найбільшою активністю серед композитів *Verb + Substantiv* виділяється частотний компонент *Werbe-*, за участю якого в лексиці маркетингу утворено більше 70 композитів, серед них:

Werbefachmann, *-film*, *-funk*, *-gabe*, *-grundsätze*, *-leistung*, *-maßnahmen*, *-neuheit*, *-sendung*, *-träger* тощо.

У ролі частотного компонента серед прислівникових і прийменникових основ виступають такі:

Mindest-: *Mindestabnahme*, *-absatz*, *-angebot*;

Binnen-: *Binnenkonsum*, *-markt*, *-nachfrage*, *-verbrauch*;

Sonder-: *Sonderangebot*, *-verkauf*, *-bedarf*;

Neu-: *Neuanfertigung*, *-bedarf*, *-kauf*.

Багатокомпонентні зі структурного погляду складні слова (*mehrgliedrige Zusammensetzungen*) являють собою ускладнений тип означальних складних слів (за класифікацією М.Д. Степанової). Іменники цього типу також складаються з означального й основного слів, тільки одна із цих частин є складним словом. Наприклад, композит *Drucksachenwerbung* складається з означального слова *Drucksachen* і основного *Werbung*, причому означальне складається з двох компонентів *Druck* та *Sache*. Основне слово також може складатися з двох частин, наприклад, як у наведених композитах *Fabrikabgabepreis*, *Frühbezugsrabatt*, *Marktforschungsunternehmen*, *Wohnimmobilienmarketing*.

Дослідження лексичних одиниць аналізованої структури показало, що й серед 3-компонентних неологізмів мають місце активно функціонуючі частотні компоненти переважно в ініціальній позиції. Наприклад, зі складним ініціальним компонентом *Kaufkraft-*, *Absatzmarkt-*, *Abschöpfungspreis-*, *Dienstleistungs-*, *Endverbraucher-*, *Kundendienst-* утворюється значна кількість неологізмів другого порядку:

Kaufkraftanstieg, *-ausfall*, *-entwicklung*, *-vergleich*, *-volumen*, *verlust*;

Absatzmarktausdehnung, *-forschung*;

Abschöpfungspreispolitik, *-strategie*;

Dienstleistungsangebot, *-gewerbe*, *-markt*, *-verkehr*;

Endverbrauchernachfrage, *-preis*, *-werbung*;

Kundendienstabteilung, *-fachkräfte*, *-leistungen*, *-netz*, *-station*, *-stützpunkt*.

Поява одного й того ж ініціального компонента в одній і тій же семантичній функції в ряді слів сприяє створенню більше десяти семантичних рядів (*Marken-*, *Verbrauch-*, *Marketing-*, *Verkauf-*, *Nachfrage-*, *Preis-*, *Kunde-*, *Werbe-*, *Absatz-*, *Markt-*, *Verbraucher-*, *Konkurrenz-*, *Wettbewerb-*, *Waren-*), що нараховують загалом 901 композит, особливих

структурно-лексичних моделей у межах загальної структурної моделі означального композита.

Складні іменники з однаковим фінальним компонентом (156 композитів) також утворюють семантичні ряди (*-verbrauch*, *-preis*, *-markt*, *-marke*, *-nachfrage*, *-absatz*, *-verkauf*, *-handel*), узагальнюються, підводяться під одну спільну лексичну категорію, беруть участь в утворенні складних іменників лексики маркетингу. Згідно з існуючими в мові традиціями семантичні ряди набувають стійкості і, як правило, поступово збільшуються. Такі структурно-лексичні моделі створюють додаткові словотвірні можливості в німецькій мові, сприяючи кількісному збільшенню лексичного складу як мови взагалі, так і аналізованої терміносистеми зокрема.

Висновки. Суть словоскладання як одного з продуктивних способів словотвору сучасної німецької мови взагалі та фахової мови економіки зокрема полягає в ідентифікації нового предмета, процесу, явища за їх індивідуальною, конкретизуючою ознакою. З позиції синтаксично-семантичної класифікації серед складних неологізмів лексики маркетингу в кількісному відношенні виділяються атрибутивні (детермінативні, або означальні) складні іменники (*Bestimmungszusammensetzungen*), складові компоненти яких пов'язані між собою підрядним зв'язком, а специфічний порядок їхнього розташування зумовлює їх семантичні особливості. Для детермінативних складних іменників лексики маркетингу характерним є явище утворення серій, або рядів, зі спільним ініціальним чи фінальним компонентом, який завдяки частотності вживання може набувати статусу напівафіксу. У процесі дослідження 2- та 3-компонентних композитів (тобто представників ускладненого типу означальних складних слів) визначені групи частотних ініціальних і фінальних компонентів, за допомогою яких утворюється велика кількість неологізмів-композитів на позначення процесів, ознак і явищ маркетингу, та встановлено частотні характеристики їх уживання в складі композитів аналізованої лексики.

Одним із перспективних напрямів подальшого дослідження у сфері маркетингової лексики є встановлення особливостей словотвірної семантики на матеріалі композитів, які належать до інших частин мови.

Література

1. Д'яков А.С. Основы терминотворения: Семантические та социолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 218 с.
2. Кубрякова Е.С. Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики / Е.С. Кубрякова // Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц : межвуз. сб. науч. тр. / Пятигор. гос. пед. ин-т иностр. яз.; отв. ред. Е.С. Кубрякова. – Пятигорск, 1988. – С. 3–23.
3. Кукушкина А.Т. Особенности языковой экономии в структуре сложного слова. К вопросу о плане сложного слова / А.Т. Кукушкина // Теоретические вопросы немецкой филологии / Горьков. гос. пед. ин-т иностр. яз. ; ред. А.Т. Кукушкина. – Горький, 1974. – С. 82–91.

4. Махачашвілі Р.К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття : [монографія] / Р.К. Махачашвілі ; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2008. – 204 с.
5. Степанова М.Д. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / М.Д. Степанова, А.Н. Зуев, И.Д. Молчанов. – М. : Русский язык, 1979. – 537 с.
6. Donalies E. Die Wortbildung des Deutschen / E. Donalies // Studien zur deutschen Sprache; Bd. 27.– Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2005. – 192 S.

УДК 811.112.2'373.611

Гринюк О. С.

СЕМАНТИЧНА КАТЕГОРІЯ ДІЇ ТА ЇЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В СЕМАНТИЧНИХ СТРУКТУРАХ АФІКСІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню семантичних структур афіксів у межах семантичної категорії дії сучасної німецької мови. Аналізуються віддієслівні похідні іменники, утворені за допомогою формантів на позначення дії.

Ключові слова: семантична категорія, афікс, девербатив, деривація.

Гринюк О. С. Семантическая категория действия и ее репрезентация в семантических структурах аффиксов современного немецкого языка. – Статья.

Статья посвящена исследованию семантической категории действия в пределах семантических структур аффиксов современного немецкого языка. Анализируются отглагольные производные имена существительные, которые образуются при помощи формантов, обозначающих действие.

Ключевые слова: семантическая категория, аффикс, девербатив, деривация.

Hryniuk O. S. The semantic category of action and its representation in the semantic structure of affixes in modern German. – Article.

The given article deals with the investigation of the semantic category of action within the semantic structures of affixes in modern German. The paper analyzes the verbal derivative nouns, which are formed by means of formants, denoting action.

Key words: semantic category, affix deverbativ, derivation.

Семантичний план мови є простором, у якому виділяються внаслідок об'єктивної відокремленості предметів семантичні ознаки різного роду абстракції. Деякі із цих ознак є категоріальними. У семантичній ознаці виділяються стабільна та варіативна частини, тобто великий і невеликий зміст. Великий зміст семантичних ознак має й інтенціонал, й імплікаціонал, включає асоціативні зв'язки та забезпечує необхідну варіативність. Великий і малий зміст впливають з прототипової природи значення; пам'ять людини зберігає не диференційні ознаки предметів, явищ, а цілісні ознаки, прототипи, гештальти, з якими зіставляються предмети та явища. Виявлення семантичних ознак, які характеризує концепт, здійснюється аналізом простору між великим і малим змістом різними видами тлумачення (словникова дефініція, предметне, поняттєве, самодостатнє). Отже, категоріальна ознака – це семантична ознака особливого типу, ознака категоріального заміщення дійсності.

Більшість слів, що входить до класу іменників зі значенням дії, – це похідні іменники. У центрі цієї категорії є дієслівні похідні, утворення яких є категоріальним: atmen (дихати) – Atmung (дихання), beleben (оживляти) – Belebung (оживлення), laufen (бігати) – Lauferei (біг), verletzen (травмувати) – Verletzung (травма). Словотвірна основа цих похідних іменників має значення процесуальності. Додаткові відтінки процесуальності можуть розвиватися в абстрактному найменуванні, в результаті чого спостерігається перехід слів з одного класу до іншого, наприклад, із класу слів зі значенням абстрактної ознаки до класу слів зі значенням дії або процесуальності.

Метою статті є аналіз семантичних структур афіксів на позначення дії в межах семантичної категорії дії сучасної німецької мови та визначен-

ня понять «категорія» й «категоріальна ознака». Указана мета визначила такі завдання: проаналізувати семантичні структури афіксів; дослідити специфіку поєднання визначених афіксів із віддієслівними основами; визначити категоріальні ознаки віддієслівних іменників і їх належність до семантичної категорії дії.

Спроба виділити семантичні властивості одиниць словотвору, особливості організації словотвірної семантики, «що має сприяти побудові повного й системного опису цієї сфери мови», здійснювалася й раніше. Значення форманта визначалося як словотвірне значення: «Словотвірне значення має спеціальний засіб вираження – словотвірний формант» [12, с. 5–10]. Таке визначення семантики форманта видається зараз не зовсім удалим. Одним із серйозних доказів проти такого трактування семантики форманта можуть слугувати численні випадки конверсії, де наявне словотвірне значення, але немає його формального вираження. Тенденція ототожнювати словотвірне значення та значення форманта – це свого роду заміщення словотвірного аналізу морфемним. Однак відомо, що «слова виникають шляхом механічного поєднання морфем» [6, с. 11] і потребують більш детального аналізу. Однак ми погоджуємося з тим, що значення форманта (тобто словотвірне значення) не є індивідуальним значенням окремого слова. Формант є тим спільним, що типове для цілого класу слів, об'єднаних за деяким лексико-семантичним принципом і за формою. Водночас правильно зауважується, що «словотвірне значення завжди має вказівку на відношення мотивованого слова до мотивуючого». Тобто саме словотвірне значення несе в собі відношення (референцію) похідного до дійсності. Наділяти формант здатністю передавати ці відношення було б неправильно, тому що саме

таке трактування словотвірного значення призводить до невиправданого приписування форманту нових значень, тобто підтримує ідею полісемії суфікса. Сама ідея полісемії форманта не нова й доволі популярна серед дослідників явищ словотвору англійської мови. Дериваційні афікси, як й інші елементи мовної системи, підлягають семантичним змінам; як наслідок, багато дериваційних формантів є полісемічними, існує достатня кількість полісемантичних, омонімічних і синонімічних дериваційних афіксів. Прикладом доказу існування полісемії такого роду слугує дериват із суфіксом *-er*, у якому форманту приписують значення: 1) особи, яка працює в деякій галузі чи має спеціальну професію; 2) особи, яка виконує якусь дію в цей момент; 3) знаряддя виконання дії [3].

Засобом механічного вичленювання значення мотивуючого слова зі значення мотивованого в плані вираження в прихильників полісемії форманта залишається лише суфікс, а в плані змісту – деяке значення, і цим значенням наділяється формант. Згідно з такою формальною процедурою визначається значення тих чи інших суфіксів. Водночас практика показує, що такий стан речей не завжди справедливий.

Отже, перед дослідженням постає дилема: якщо визначати значення суфікса як словотвірне, то неодмінно виникає питання про полісемію суфікса; якщо вважати, що словотвірне значення та значення форманта не одне й те саме, то питання виявляється в з'ясуванні способів передачі словотвірного значення і його презентації в похідному.

Існує думка, що, «як і слова, суфікси та префікси характеризуються синонімічними відношеннями, володіють антонімічністю, як і слова, афікси можуть бути й полісемічними», що, на думку автора, свідчить про близькість афіксів до слів [13, с. 17–18]. Виходячи із цього, можемо констатувати, що сума значень мотивуючого слова як основного компонента і значення афікса (полісемантичного), що несе додатковий зміст, дає в результаті значення похідного. При цьому, визначаючи значення суфікса *-er* як «особа, що здійснює дію» [13, с. 25], можемо сказати, що виникає суперечність теоретичним положенням, поряд із живим творцями дії (особами-агентами) існують і численні назви інструментів.

Лінгвісти, які відстоюють ідею тотожності словотвірного значення та значення форманта, вважають, що вирішення схожих суперечностей полягає в розмежуванні так званих семантично інваріантних і неінваріантних формантів, що природно впливає з ідеї полісемії формантів. Значення перших устанавлюється «шляхом зведення до семантичного інваріанта різних компонентів немотивованої частини значень слів із цим суфіксом»; а значення других визначається шляхом виділення тотожних компонентів немо-

тивуючої частини значень слів із цими суфіксами [8, с. 522; 12, с. 89].

Згідно із цією теорією, в мові інваріантний суфікс має максимально загальне значення, яке входить як складовий елемент в окремі словотвірні значення (тобто в окремі значення формантів) у мовленні. При цьому кількість таких мовленнєвих реалізацій інваріантних формантів не обмежена. Навпаки, неінваріантний формант, відповідно до теорії, може мати лише один, семантично ідентичний корелят у мовленні. Тоді основна перешкода в описі явищ афіксації – це 1) вироблення критеріїв аналізу похідних, що дає змогу трактувати формант як неінваріантний/інваріантний, що передбачає 2) вироблення способів виводу інваріантного значення форманта.

Уважається, що в такому ототожненні, яке провадиться не на рівні мови, а на матеріалі мовленнєвих реалізацій, і приховуються джерела «полісемії афіксів» [2, с. 22–23]. Полісемія, у свою чергу, має дуже обмежений характер, що зумовлено передусім обсягом нашої пам'яті й загалом характером концептуалізації світу людиною, на що й указує автор.

Майже всі дослідники, які звертаються до семантики іменників на *-ung*, виділяють у значеннях цих іменників такі категорії: дії, результат дії (значення стану), значення предмета як результату дії. Розвиток категорії дії та її перехід в інші категорії розглядається як «упредметнення» дії. При транспозиції «дієслово – іменник» дієслівна основа втрачає активний динамічний характер процесуального значення. Зазвичай утрачаються водночас із цим і синтагматичні властивості твірного дієслова, успадковані іменником дії. Нейтралізація цих властивостей призводить до звуження лексичних і зміни синтаксичних зв'язків упредметненого віддієслівного іменника.

Оскільки девербативи можуть набувати вторинних, предметних значень, які віддаляють їх від мотивуючих дієслів, розрізняють два їх різновиди: іменники на *-ung*, які означають відповідний процес, тобто іменники дії як такі; іменники, які означають результат процесу чи явища (упредметнений стан), тобто вже не іменники дії як такі. Утративши процесуальний компонент у своїй семантиці, вони стоять ближче до конкретних іменників [10].

Для іменників на *-ung* характерна двопластова семантика, оскільки їх формують дієслово як частина мови, до якого належить твірна основа, та іменник як частина мови, в рамках якої створюється похідне слово (*beseitigen – Beseitigung*). Дієслово володіє більшим обсягом семантичних зв'язків, ніж іменник, і тому мають складатися непрямолинійні семантичні взаємовідносини між мотивуючими й мотивованими віддієслівними іменниками на *-ung*. Дослідниками фіксують-

ся три головні тенденції в семантичній картині іменників на *-ung*: збіг семантичних обсягів мотивуючих дієслів і віддієслівних іменників; диференціація лексико-семантичних варіантів мотивуючих дієслів у створених від них девербативах; розходження в семантиці мотивованих похідних і співвідносних дієслів [14]. У перших двох випадках дериват може бути пов'язаний зі всіма значеннями вихідної дієслівної основи, з деякими з них чи тільки з одним. В останньому випадку має місце повна втрата зв'язку з вихідним дієсловом, демотивація, яка виражається в набутті іменниками більш конкретних, предметних значень, у т. ч. переносних. Для багатьох віддієслівних абстрактних іменників предметні значення стають із часом їх основними значеннями.

Власне процесуальними значеннями є значення дії, процесу, стану. Суфікс *-ung* – суфікс жіночого роду, який надає іменникам [9, с. 432–434] значення дії, процесу, а також окремих дій, актив: *Abartung* (відхилення від норми, видозміна, виродження) ← *abarten* (відхилятися, видозмінюватися), *Beaufsichtigung* (нагляд, спостереження) ← *beaufsichtigen* (наглядати, спостерігати), *Benutzung* (використання, користування, вживання) ← *benutzen* (користуватися, використовувати); значення дії й одночасно предмета чи явища, яке виникло як результат цієї дії: *Abbildung* (зображення, репродукція, малюнок, ілюстрація) ← *abbilden* (зображувати, представляти); значення дії й одночасно предмета, технічного приладу, який слугує для здійснення дії: *Erfrischung* (освіжування, прохолодний напій, легка закуска) – *erfrischen* (освіжати, оживляти) та *sich erfrischen* (освіжатися, підкріплятися); значення неживих предметів, деколи збірного характеру: *Besegelung* (вітрила, оснащення корабля) ← *besegeeln* (плавати під вітрилами, оснащувати вітрилами); *Gewandung* (вбрання, драпіровка) ← *Gewand* (вбрання, плаття); значення дії й одночасно значення збірності (щодо осіб) при основах префіксальних дієслів: *Bedienung* (прислужування, обслуговування, нервування (дія), прислуга, обслуговуючий персонал) ← *bedienen* (прислужувати, обслуговувати); значення неживих предметів і явищ (часто в спеціальній термінології) при унікальних основах і рідко при основах дієслів та іменників: *Innung* (корпорація, гільдія, цех, союз ремісників), *Losung* (заклик, лозунг, пароль, пропуск, біблійне висловлювання), *Los* (жероб, виграш, доля).

В іменниках, утворених за допомогою суфіксів *-ei*, *-erei*, *-elei*, зі значенням «процес дії» можна виділити такі групи: 1) абстрактні іменники, які означають розмову, шум, шурхіт: *Singerei* – «спів», *Flenneri* – «хмикання»; 2) іменники, які означають рух: *Rennerei*, *Lauferei* – «бігання», *Fahrerei* – «безладна їзда» тощо; 3) іменники, які вказують

на заняття, професію особи: *Gesundbeterei* – «знахарство», *Schacherei* – «спекуляція», *Stickeri* – «в'язання» тощо.

Іменники, утворені із суфіксами *-ei*, *-erei*, *-elei*, часто мають відтінок зневаги: *Esserei* – «переїдання», *Gangelei* – «набридлива опіка», *Dieberei* – «злочинство».

Дослідники неодноразово вказували на характер твірних основ, із якими інтегруються суфікси *-ei*, *(-erei, -elei)*, відзначали специфіку його десигната приносити в семантичну структуру похідного елемент осуду [17; 18], робили спробу виявити залежність сфери його функціонування від характеру дистрибуції та кореляційних зв'язків з утвореннями інших моделей [4; 16], визначали окремі риси системності на основі дослідження словотвірного блоку збірних іменників [1].

Створюючи іменники, що називають продукт дії, суфікс *-e* інтегрується з основами перехідних дієслів. Їх семантика передбачає завершеність дії. Вони називають фізичну діяльність нейтрального значення: *spalten*, *spleissen*. Компонент продукції дії виявляється на основі трансформації: *Falte*, *Spalte*; акт мовлення: *fragen*, *aussagen*; рух, переміщення: *reisen*, *abreisen*; стан: *sorgen*, *pfliegen*; виховна діяльність: *lehren*.

Усі основи називають нейтральні факти реальної дійсності. Дистрибуція суфікса виявляє перевагу неперехідних дієслів, що називають стан: *liegen*, *ruhen*, *eilen*. До цього ж семантичного угруповання належать основи перехідних дієслів: *lieben i vorlieben*.

Суфікс *-e* є суфіксом іменників жіночого роду. Він надає іменникам [9, с. 112] значення дії людини та їх результату: *Absage* (відмова, скасування) ← *absagen* (скасовувати захід, візит), *Beichte* (сповідь, визнання) ← *beichten* (сповідатися, визнавати), у зрощеннях на основі стійких сполучень (другим компонентом є *-nahme*): *Einsichtnahme* (ознайомлення, перегляд) ← *in etw. Einsicht nehmen* (переглядати, ознайомлюватися з чимось), *Kenntnisnahme* (прийняття до уваги, ознайомлення) ← *von etw. Kenntnis nehmen* (ознайомитися з чимось, взяти до уваги щось); значення предмета, який призначений для окремої функції, інструмента при основах дієслів: *Binde* (пов'язка, бинт) ← *binden* (зв'язувати, перев'язувати), *Leuchte* (ліхтар, світильник) ← *leuchten* (світити, сяяти), *Reibe* (терка) ← *reiben* (терти, протирати); значення дій людини та одночасно значення предметів, які виникли як результат цих дій, а також приміщень, закладів при основах дієслів: *Ablage* (склад, гардероб, відкладання) ← *ablegen* (залишати, відкладати), *Aufnahme* (прийм, запис, приймальне відділення) ← *aufnehmen* (приймати, фотографувати, записувати), *Ausleihe* (прокат, видача на прокат, прокатний пункт) ← *ausleihen* (давати на прокат, брати на прокат).

Непродуктивний суфікс *-nis* середнього роду надає іменникам значення дії, вчинків, стану людини, її здібностей до чогось, які виникли як результат чи внаслідок цієї дії: *Bedürfnis* (потреба, запит) ← *bedürfen* (потребувати чогось), *Bekanntnis* (визнання) ← *bekennen* (визнати, усвідомлювати, признаватися); значення подій, які пов'язані з людиною, при основах зазвичай префіксальних дієслів: *Begebenis* (подія, випадок) ← *sich begeben* (траплятися); *Ereignis* (подія, випадок) ← *sich ereignen* (траплятися), *Erlebnis* (подія в житті) ← *erleben* (переживати, випробувати), *Geschehnis* (подія, випадок) ← *geschehen* (траплятися) [9, с. 329].

Префікс *Ge-* надає іменникам [9, с. 171]: 1) значення множинності, збірності при основах іменників, які означають живі та неживі предмети, інколи з одночасним приєднанням суфікса *-e*: *Gebirge* (гори) ← *Berg* (гора), *Gerippe* (скелет) ← *Rippe* (ребро); при подвійному (дієслівному та субстантивному) спрямуванні похідності: *Gepäck* (багаж, спорядження) – *packen* (упаковувати), *Gepäck* (багаж, спорядження) – *Pack* (пакет); 2) значення тривалості чи повторюваності дії при основах дієслів, які означають звуки: *Gedonner* (грим, гуркіт) ← *donnern* (гриміти), *Geheul* (вита, рев) ← *heulen* (вити, ревіти); при подвійному (дієслівному та субстантивному) спрямуванні похідності: *Geläut* (дзвін дзвіночків) – *Laut* (звук, дзвін) і *läuten* (дзвонити); 3) значення тривалості чи повторюваності дії з відтінком нехтування при основах дієслів, що означають звуки: *Gejammer* (постійний стогін, плач) ← *jammern* (кричати, стогнати); при основах дієслів з одночасним приєднанням суфікса *-e*: *Geklopfe* (набридливий стукіт, постукування) ← *klopfen* (стукати), *Gefrage* (безкінечні запитання) ← *fragen* (запитувати); 4) значення предмета, що є результатом якоїсь дії при основах дієслів, інколи з приєднанням суфіксів *-e*, *-de*, *-sel*: *Gebäude* (споруда) ← *bauen* (будувати), *Gebinde* (зв'язка, букет, пучок) ← *binden* (зв'язувати); при унікальних основах: *Geschirr* (посуд), *Geschmeide* (прикраси); 4) рідко значення осіб за їхнім сумісним перебуванням, їхньої сумісної діяльності, спільних занять, інколи за сімейними відносинами при основах іменників чи дієслів з одночасним приєднанням суфікса *-e*: *Gefährte* (супутник, товариш) ← *Fahrt* (подорож, їзда), *Gehilfe* (помічник, співучасник) ← *helfen* (допомагати); при подвійному (субстантивному та дієслівному) спрямуванні похідності з одночасним приєднанням суфікса *-e*: *Gespiele* (друг дитинства) – *Spiel* (гра), *-spielen* (грати); при зв'язаних основах і при унікальних основах із приєднанням суфікса *-e*: *Genosse* (товариш) ← *geniessen* (користуватися).

Віддієслівні іменники на позначення дії утворюються також за допомогою непродуктивного суфікса жіночого роду *-de*. Він надає іменникам

значення властивостей, схильності, дій людини при основах іменників і дієслів: *Freude* (радість). Зустрічається також в іменників середнього роду: *Gemälde* (картина).

Суфікс *-de* надає іменника значення дій людини, властивостей [9, с. 104]: при основах іменників і дієслів: *Freude* (радість) ← *freuen* (радувати); при подвійному (субстантивному та дієслівному) спрямуванні похідності: *Begierde* (бажання, жадність) – *Begier* (бажання), *begehren* (вимагати, бажати); при унікальних основах: *Behörde* (влада, відомство), *Fehde* (спір, ворожнеча).

Суфікс *-er* є надзвичайно продуктивним. Значення похідних слів, утворених за допомогою цього суфікса, не вичерпується позначенням одних лише сутностей, що можуть розвивати значення діяча. Така точка зору суперечить думці І.С. Улуханова, який підтримує традиційний погляд щодо приписувати значення агентивності саме форманту. Від відзначає, що «таке значення, як, наприклад, «агентивність», є словотвірним: воно властиве частині іменників і виражене спеціальними суфіксами» [12, с. 10].

Окрім інших, серед дериватів із цим формантом зустрічаються як позначення інструментів (творці дії), так і взагалі імена не діячів, що особливо конфліктує з тенденцією приписувати цьому суфіксу значення агенса [5].

Так, різні автори виявляють у суфікса *-er*, окрім «агента дії», ще як мінімум п'ять значень: назви тварин; діяч (не особа); нематеріальний агент; найменування предметів одягу; позначення місця дії.

Можна стверджувати, що цей список далеко не вичерпаний перерахованими значеннями, може бути доповнений. Саме така «нестабільність» значення, його відкритість змушують замислитись, що справжнє значення цього суфікса в системі інше, відрізняється від вищезгаданих. Суфікс *-er* слугує для позначення [9, с. 133–134] осіб за професією, родом занять, діями: *Ausbilder* (інструктор) ← *ausbilden* (навчати), *Dreher* (токарь) ← *drehen* (точити), *Maler* (художник) ← *malen* (малювати), *Fleischer* (м'ясник) ← *fleisch* (м'ясо), *Gärtner* (садівник) ← *Garten* (сад); у зрощеннях на базі стійких дієслівних сполучень: *Antragsteller* (заявник), *Arbeitgeber* (роботодавець); осіб, які володіють негативними рисами характеру, схильностями: *Blender* (брехун) ← *blenden* (брехати), *Säufer* (пияк) ← *saufen* (пиячити); осіб за родом занять і водночас технічних приладів, які інколи виконують функції людини, при основах дієслів, рідко при подвійному (дієслівному та субстантивному) спрямуванні похідності: *Rechner* (обчислювач, математик, обчислювальна машина, прилад) ← *rechnen* (рахувати, обчислювати); представників тваринного світу за визначеними фізіологічними ознаками: *Gründer* (із затемненою семантичною умотивованістю – риба піскар) ← *Grund* (дно); *Säuger* (ссавець) ← *säugen* (годувати); дій людини: *Stauer*

(удар, поштовх, прочухан) ← *stauchen* (ударити, штовхнути, дати прочухана); осіб і водночас їхніх дій: *Nicker* (кивок, той, хто киває, короткий сон) ← *nicken* (кивати, дрімати).

Зустрічаються в запозиченнях з англійської та інших германських мов запозичення, більшість яких означають осіб: *Manager* (керівник, організатор) ← *managen* (керувати), *Trainer* (тренер) ← *trainieren* (тренувати).

Отже, семантична характеристика суфікса історично визначається особливостями його функціонування. Важливо зазначити такі моменти:

– у німецькій мові суфікси прикріплені до визначеної частини мови, яка регламентує рамки їх семантичного наповнення (в межах процесуального, ознакового й інших значень);

– лексико-граматичні та лексичні особливості твірних одиниць впливають на семантичну характеристику суфікса [11]. Про вплив мотивуючої семантики на формування суфіксального значення доводиться говорити тому, що суфікси є абсолютно зв'язаними частинами слова, в силу чого їх значення не може бути визначено без урахування їх «семантичного оточення». Мова йде про семантичну валентність суфікса і твірної одиниці. Фактична сполучуваність твірної основи й суфікса є виявом матеріалізованого результату функціональної діяльності суфікса у визначеному його значенні;

– семантична характеристика суфікса залежить від сфери його функціонування: «всередині однієї частини мови», коли за його допомогою утворюються нові слова іншої, у порівнянні з мотивуючою одиницею, частини мови (мотивуючі одиниці переводяться в іншу частину мови).

Під час розгляду кожного суфіксального значення варто враховувати всю сукупність факторів, які створюють його семантичний контекст. Дослідження такого контексту є дослідженням словотвірного типу, тому що він відображає всі вищеперераховані особливості функціонування суфікса [15, с. 19].

Значення афікса розглядається в рамках так званої семантичної сітки, тобто системи, яка складається з окремих конкретних значень, семантичних операцій (правил переходу від одного значення до іншого), правил реалізації значень у тексті (розподіл за семантичними та прагматичними типами основ і контекстів), значень більш високих рівнів абстракції («локальних» інваріантних значень, можливо, інваріантів інваріантів першого рівня тощо). Отже, семантичний опис афікса виявляється аналогічним до семантичного опису лексеми, але додається ще один фактор: ураховується не тільки семантика контексту, а й семантика мотивуючої основи [7, с. 185].

Отже, семантична категорія – це абстрактна змістовна (у своїй основі – поняттєва) категорія мови, що виражається засобами неприхованої та прихованої граматики. До найважливіших засобів неприхованої граматики належать частини мови та їх граматичні категорії (морфологічні й синтаксичні), а до найбільш важливих засобів прихованої граматики – селективні компоненти сем, дериваційні компоненти й поняттєві. До системи семантичних категорій належать такі як «предметність», «дія», «ознака», «збірність», «абстрактність» тощо, які охоплюють на основі спільності форм словотвору великі масиви або системи слів. Типи семантичних категорій різноманітні, вони розрізняються за ступенем абстрактності й самостійності, за обсягом змісту та його внутрішнього розчленування, за зовнішніми засобами вираження змісту, за характером зв'язків з іншими семантичними категоріями.

Перспектива наукової розвідки полягає в дослідженні й аналізі інших семантичних категорій: найбільш абстрактними та логічно самостійними є семантичні категорії предмета, ознаки, буття, відношення, стану, кількості, якості, простору, які можуть виражатися граматичними, лексичними, словотвірними, морфологічними й синтаксичними засобами.

Література

1. Артемчук Г.І. Словотвірне значення та форми його реалізації (на матеріалі похідних синонімів німецької мови) / Г.І. Артемчук, Н.Г. Іщенко // Вісник КЛУ. Серія «Філологія». – 2001. – Т. 4. – № 2. – С. 24–31.
2. Архипов И.К. Семантика производного слова английского языка / И.К. Архипов. – М. : Просвещение, 1984. – 128 с.
3. Гинзбург Е.Л. Многозначное производное как образ противопоставлений, определяющих производящее / Е.Л. Гинзбург // Словообразование и семантико-синтаксические процессы в языке : межвузовский сборник научных трудов. – Пермь : Пермь. ун-т, 1977. – С. 14–27.
4. Гогличидзе Ц.В. Производные абстрактные имена существительные в современном немецком языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ц.В. Гогличидзе. – Тбилиси, 1963. – 20 с.
5. Гречина Г.А. Семантическая и синтаксическая характеристика глаголов с отделяемым компонентом -auf : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Г.А. Гречина. – М., 1973. – 171 с.
6. Карашук П.М. Словообразование английского языка / П.М. Карашук. – М. : Высшая школа, 1977. – 303с.
7. Кронхауз М.А. Семантика / М.О. Кронхауз. – М. : Академия, 2005. – 352 с.
8. Манучарян Р.С. К типологии словообразовательных значений / Р.С. Манучарян // Изв. АН СССР. Серия «Лит. и язык». – М., 1974. – Т. 33. – № 6. – С. 516–523.
9. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / [А.Н. Зуев, И.Д. Молчанова, Р.З. Мурясов и др.] ; под рук. М.Д. Степановой. – М. : Русский язык, 1979. – 536 с.

10. Степанова М.Д. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке / М.Д. Степанова, Г. Хельбиг. – М. : Высшая школа, 1978. – 259 с.
11. Улуханов И.С. Значения словообразовательных аффиксов и части речи мотивирующих слов / И.С. Улуханов // Филологические науки: научные доклады высшей школы. – 1974. – № 4.
12. Улуханов И.С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / И.С. Улуханов. – М. : Наука, 2007. – 256 с.
13. Царев П.В. Продуктивное именное словообразование в современном английском языке / П.В. Царев. – М. : Наука, 1991. – 240 с.
14. Шагинуров Э.А. Семантико-словообразовательные отношения отвлеченных имен действия к базовым глаголам в современном русском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Э.А. Шагинуров. – М., 1971. – 20 с.
15. Янценецкая М.Н. Заметки о суффиксальном значении. Глагольные суффиксы / М.Н. Янценецкая // Вопросы словообразования в индоевропейских языках. – Томск, 1978. – Вып. 2. – С. 17–34.
16. Fleischer W. Grundzüge der Wortbildung des Verbs in der deutschen Sprache der Gegenwart / W. Fleischer // Deutsch als Fremdsprache. – Leipzig, 1983. – Jg. 4.H.4. – S. 1–16.
17. Henzen W. Deutsche Wortbildung / W. Henzen. – [3. Aufl.] – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1965. – 314 S.
18. Wellman H. Die Bedeutung der Nominalkomposita / H. Wellman // Synchrone und diachrone Aspekte der Wortbildung im Deutschen. – Heidelberg : Winter, 1993. – S. 147–168.

УДК 811.111:801.631.5:81'38

Гриняк О. О.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІМПЛІКАТИВ НА ФОНОГРАФІЧНОМУ РІВНІ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ–ХХІ СТОЛІТЬ)

У статті поставлено за мету виявити фонографічні особливості формування індикаторів імплікатів у поетичних текстах (на прикладі американської поезії ХХ–ХХІ століть). На основі теоретичних положень когнітивної поетики розроблено методику інференційного аналізу імплікатів, що включає комплекс послідовних лінгвокогнітивних операцій щодо опрацювання інформації, яка міститься на фонографічному рівні поетичного тексту.

Ключові слова: імплікативний простір, імплікат, індикатор імплікату, алітерація, асонанс.

Гриняк О. А. Актуализация имплицатов на фонографическом уровне поэтического текста (на материале американской поэзии XX–XXI столетий). – Статья.

Статья посвящена выявлению фонографических особенностей формирования индикаторов имплицатов в поэтических текстах. На основании теоретических положений когнитивной поэтики разработана методика инференционного анализа имплицатов, которая представляет собой комплекс последовательных операций по обработке информации, содержащейся на фонетическом уровне поэтического текста.

Ключевые слова: имплицативное пространство, имплицат, индикатор имплицата, аллитерация, ассонанс.

Grynyak O. A. Actualization of Implicates on the Phonographic Level of a Poetic Text (on the material of American poetry of the XX–XXI centuries). – Article.

The article deals with the revelation of the phonographic features of indicators of implicates formation in poetic texts (American verses of the XX–XXI centuries taken for illustration). The study provides an inferential analysis of indicators of the implicit senses. The inferential analysis is the complex of successive operations of information processing on the phonographic text level.

Key words: implicative space, implicate, indicator of an implicate, alliteration, assonance.

Носіями прихованого смислу в поетичному тексті є індикатори імплікатів, які привертають до себе увагу в ході прочитання тексту завдяки стилістичній маркованості. Стилістична маркованість зумовлена більшою мірою стилістичним прийомом висунення (foregrounding). Висунення – пошуковий стимул чи «ключ» у процесах мовної обробки інформації [6, с. 21], вимагає від читача (дослідника) залучення більшої кількості когнітивних зусиль для опрацювання змісту індикаторів і вилучення імпліцитного смислу. Індикатори імплікатів на фонографічному рівні представлені як вербальними, так і паравербальними чинниками (графіко-зображальне оформлення поетичного тексту). Г.Г. Москальчук зазначає, що в самій формі тексту міститься прихований зміст, постійно відтворюваний у кожному окремому тексті на неусвідомлюваному рівні [8, с. 180].

Імпліцитний смисл міститься у висунених (foregrounded) одиницях синтагматичного ланцюга. На фонетичному рівні він міститься в алітерації, асонансі, на графічному – на нього вказує довжина віршових рядків, поділ на строфи, який створює в цілому тексті деякий ритмічний малюнок, оголює внутрішню динаміку художнього мовлення.

Кожен художній текст, як поетичний, так і прозовий, є певною послідовністю звуків, із якої виникає послідовність слів, фраз, речень, цілого повідомлення [3, с. 249]. Ще з часів Платона й Аристотеля звучання слова привертало увагу мислителів і теоретиків не тільки у зв'язку з його змістом, а й саме по собі [2; 7, с. 15].

Актуальність обраної теми полягає в її відповідності загальній спрямованості сучасної лінгві-

стики на розгляд семантики художнього тексту в площині ментальних процесів, що допомагає уточнити характер взаємодії між мовою та мисленням, з'ясувати й виявити механізми породження прихованих смислів. Метою статті є ідентифікація індикаторів імплікатів на фонетичному рівні сучасних американських поетичних текстів.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- систематизувати різні погляди на проблему звукової образності;
- визначити поняття імплікативного простору й з'ясувати особливості його формування як в окремому поетичному тексті, так і в американській поезії загалом;
- побудувати інтегративну когнітивну модель імплікативного простору шляхом розкриття механізмів його формування на різних рівнях поетичного тексту;
- окреслити конфігурацію й наповнення імплікативного простору віршованих текстів американської поезії в певних поетичних напрямках загалом та в окремому поетичному тексті зокрема.

В американській поезії ХХ століття представники як модернізму, так і постмодернізму значну увагу приділяють фонографічному оформленню поетичних текстів, що не випадково, адже кожен звук, кожна деталь у художньому тексті несе на собі велике смислове навантаження, є невід'ємною ланкою у формуванні імплікативного простору – лінгвокогнітивного конструкту, що виявляється під час прочитання й осмислення поетичного тексту.

Звукова образність і звуковий символізм в останні десятиліття стали предметом багатьох філо-

логічних досліджень [1, с. 76]. Англійські вчені помітили, що там, де йдеться про щось, пов'язане з негативними емоціями, концентрація голосних звуків [a], [o], [u], дифтонгів [au], [ou] вища за звичайну [7, с. 15]. Наприклад, такі рядки поетичного тексту "Storm Fear" («Буря, що навіює жах»)
Р. Фроста:

*When the wind works against us in the dark,
And pelts with snow
The lower chamber window on the east
And whispers with a sort of stifled bark,
The beast,
"Come out! Come out!"* [12, с. 539–540].
*Коли у темряві вирує вітер проти нас
І висипає сніг в низьке віконце,
Із сторони, де сходить сонце,
Лунає його тваринне здавлене гарчання:
«Виходь, Виходь!»*

Для опису бурі використано асонанс, який створює в читача звукові асоціації із завиванням вітру. Повтор голосних звуків є індикатором імплікату **страх** перед викликом долі.

Якщо в поетичному тексті "Storm Fear" указано на східний напрямок вітру, то у вірші "To the Thawing Wind" («Дружелюбному вітру присвячується») зміна напрямку вітру "Southwester!" (нісденно-західний) імпліцитно вказує на те, що все в житті змінюється, за темною смугою слідує світла. Асонанс звуків [i], [e] передає світлий, веселий настрій, який виникає під впливом сугестії – навіювання, натяку на приховані думки, переживання за допомогою фонем:

*Come with rain, O loud Southwester!
Give the buried flower a dream;
Make the settled snow-bank steam;
Find the brown beneath the white* [12, с. 540].
Принеси з собою дощу, о дзвінкий південно-західний вітер!

*Хай прокинуться квіти від зимового сну,
Хай замети зіллються у річку одну,
Хай земля швидше скине білу ковдру свою.*

У наступній строфі використано слово-символ "window" (вікно), який у творчості Р. Фроста є індикатором імплікату **душа**.

*But whate'er you do to-night,
Bathe my window, make it flow,
Melt it as the ice will go...* [12, с. 540].
*Роби все, що захочеш ти,
Розтопи лід на моєму вікні,
Хай потечуть з нього веселі струмені.*

Контактне співположення номінативних одиниць "bathe, flow" (купатися, струментися), які активують архетип ВОДА, зі словом-символом "window" вказує на прихований за експліцитним імпліцитний смисл: **очищення душі**. При цьому номінативні одиниці "night, ice" (ніч, лід), що є архетипними символами СМЕРТІ, БАЙДУЖОСТІ, в яких повторюється дифтонг [ai], відходять на

другий план. Асонанс звуків [e] (*Southwester, melt*), [i] (*window, it, will*), дифтонгу [ei] (*bathe, make*) імпліцитно вказує на оптимістичний настрій.

У поетичному тексті "Hum Bomb!" А. Гінзберга асонанс звуків [u:, i:, o] та специфічна ритмічна будова, створена за допомогою послідовного чергування питальних і окличних речень, є індикаторами імплікату **необхідність мирного існування**. При цьому словниковий склад вірша налічує вісім односкладових номінативних одиниць, значення яких у ході багаторазового відтворення переосмислюється:

Whom bomb? We bomb them! Whom bomb? We bomb them! Whom bomb? We bomb them!
Whom bomb? You bomb you!
What do we do? Who do we bomb? What do we do? Who do we bomb?
Whom bomb? You bomb you! [11].
Кого бомбити? Ми бомбимо їх! Кого бомбити? Ми бомбимо їх! Кого бомбити? Ми бомбимо їх!
Кого бомбити? Себе!
Що ми робимо? Кого бомбимо? Що ми робимо? Кого бомбимо?
Кого бомбимо? Себе!

Багаторазовий повтор номінативної одиниці "bomb", що має ономотопічні властивості, слугує засобом сугестивності, необхідної для створення атмосфери перебування в зоні військових дій, де розриваються снаряди. Риторичні питання "What do we do? Who do we bomb? Whom bomb?" імпліцитно вказують на безглуздя війни, що ведеться проти собі подібних, а отже, проти самих себе "You bomb you!"

У поетичному тексті Р. Фроста "Mowing" опис косовиці створено за допомогою алітерації звуків [s], [z], [t], [w]. Повтор приголосних звуків імітує «шепіт коси» (*scythe whispering*):

*There was never a sound beside the wood but one,
And that was my long scythe whispering to the ground.*

*What was it it whispered? I knew not well myself;
Perhaps it was something about the heat of the sun,*

*Something, perhaps, about the lack of sound –
And that was why it whispered and did not speak* [12, с. 541].

*І не було ні шереху поблизу лісу, окрім того,
Що тихо шепотіла моя коса, мов розмовляючи з землею.*

Про що той шепіт був? Я точно не скажу, бо сам не знаю,

*Мабуть, це стосувалось сонця спеки,
А може, про якийсь таємний звук,
Так ось чому вона так тихо говорила.*

Поєднання глухих і дзвінких приголосних створює атмосферу присутності на полі, навіює спокій, напівдрімоту. Інтертекстуальний зв'язок простежується з українським віршем Д. Загу-

ла: «*Між межами жваво, живо / Жовте жито жнуть жєнці*» [10, с. 156].

Алітерація звуків [d], [k] в поетичному тексті Р. Фроста “Come in” («Увійди») є індикатором імплікату *старість*:

*It was dusk outside,
Inside it was dark.
Too dark in the wood for a bird...* [11, 238].

*Коли на дворі ще смеркало,
На ліс вже темрява спадала,
Що птиці очі засліпляла.*

Оскільки в поетичному тексті “Come in” ідеться про птаха (*bird*), то наголоси, паузи, звуки дуже важливі для того, щоб передати його спів. Короткий розмір (комбінація трьохскладового і двоскладового розмірів: анапеста і ямба) слугує для надання найбільшого навантаження на кожну літеру, кожну цезуру (особлива ритмічна пауза в середині віршованого рядка [9, с. 465]), кожну кому [4].

*The last of the light of the sun
That have died in the west
Still lived for one song more
In the thrush's breast* [12, с. 238].

*Останній сонця промінець
І ось уже заходу кінець,
Та в грудях дрозда цей промінь живе,
Останню пісню він заспіває.*

Слово-символ “*bird*” у поезії Р. Фроста імплікує людину похилого віку. Особливість ритмічної побудови наведеної строфи полягає в тому, що кожне слово ніби затримує хід думки: *The last* – цезура – *of the light* – цезура – *of the sun* – кінець строфи представлений великою цезурою, створює образ поступового переходу від життя до смерті. Птах слідкує за відблиском світла до його зникнення, яке означає смерть (*have died*). Але «світло» і «сонце» – нескінченні, тому буде ще одна пісня, що продовжить життя: “*Still lived for one song more*” – цезура – “*In a thrush's breast*” – кінець строфи. За допомогою цезури в останній строфі досягається протиставлення світла в грудях дрозда й темряви лісу, що є архетипними символами ЖИТТЯ і СМЕРТІ.

У поезії модерну, так само як і постмодерну, особливого значення набула графічна форма поетичного тексту. Так, наприклад, особливість графічної побудови вірша А. Гінзберга “Song” («Пісня») нагадує вісь:

*The weight of the world
is love
Under the burden
of solitude,
Under the burden
of dissatisfaction
the weight,
the weight we carry
is love* [11].

*Сила руху землі
любов.*

*Під тягарем
самотності,
під тягарем
невдоволеності
ноша, що її несемо, –
любов.*

Графічно виділена номінативна одиниця “*love*” (*любов*) несе на собі імпліцитне навантаження. З категорії почуттів *любов* переходить на вищий рівень, на рівень рушійної сили “*the weight of the world*”, смисл поглиблюється завдяки інтертекстуалізації, процедурі виявлення міжтекстових зв’язків. Так, рядок “*The weight of the world is love*” перегукується з відомим висловом Данте: «*Що рушить сонце і світила? Любов!*» [5, с. 75]. Цезури, позначені переносом слова на наступний рядок, не тільки слугують для подовження паузи, а й призводять до переосмислення значення виділених у такий спосіб номінативних одиниць. Так, наприклад, переосмислення слова “*weight*” спричиняє зміну ракурсу сприйняття «*любові*» вже не як «*сили руху*», а як «*ноші*», імпліцитно вказуючи на підкорюючу своїй волі силу почуття. Підвладність бажанню кохати й бути коханим загострює інші почуття, позначені номінативними одиницями: “*solitude, dissatisfaction*” (*самотність, невдоволення*), які також виділені цезурами.

Імплікат *одвічне прагнення кохання* виявляємо за допомогою аналізу ритмічної побудови поетичного тексту “Song”: “*No rest* – цезура – *without love*, – цезура – *no sleep* – цезура – *without dreams* – цезура – *of love* – цезура – *be mad or chill* – цезура – *obsessed with angels* – цезура – *or machines*, – цезура – *the final wish* – цезура – *is love*” (*немає перепочинку / без любові / немає сну / без мрії про любов / хоч божеволій, хоч терпи, / хоч ангелів, а хочеш, ти прогрес на поміч позови, / не зможеш жити без любові*). Займаючи смисловий центр поетичного тексту, ритмічно виділена номінативна одиниця “*love*” концентрує на собі читацьку увагу, її багаторазовий повтор сприяє глибшому осмисленню значення кохання в житті.

У вірші “Home Burial” Р. Фроста цезури слугують для того, щоб передати послідовність дії, представити зображуване у вигляді кінострічки. Кожна строфа закінчується паузою, що передує «зміні кадру» [4, с. 351]. У читача виникають зорові асоціації, такі як під час перегляду кіно: “*She was starting down*” (*Вона збирається спуститись*) – один кадр. “*Looking back over her shoulder at some fear*” (*І обернулася на страшну примару*) – другий кадр, фактично великий план, читач фактично бачить вираз обличчя героїні. “*She took a doubtful step and then undid it*” (*Спустилася на сходінку вниз, вернулася*) – наступний кадр, знову великий план – ноги. “*To raise herself and look*

again” (Підвелась і подивилась знову) – четвертий кадр, зображення в повний зріст. Алітерація приголосних [d], [t] створює звуковий фон (*she took a doubtful step and then undid it*), який навіює *неспокій, знервованість*.

Р. Фрост створив теорію про так звані «звуко-речення». Вона пов’язана з його спостереженням, сутність якого полягає в тому, що звучання й тональність людської мови так само семантичні, як і реальні слова [13, с. 367]. Роберт Фрост пише: «Ви чуєте розмову двох людей через закриті двері кімнати. Ви не чуєте слів, але розумієте загальний зміст діалогу й можете досить точно домислити, про що йдеться» [13, с. 368]. Повтор того чи іншого слова, його звукового образу створює своєрідну мелодію. При такому повторі, за словами Й.Б. Бродського, значення слова відходить на другий план і читач сприймає лише емоції героїв [24, с. 365]:

She let him look, sure that he wouldn't see.

Blind creature; and awhile he didn't see.

“What is it – what?” she said.

“Just that I see”.

“The wonder is I didn't see at once” [12, с. 101].

Вона дозволила йому поглянути,

Упевнена, що сліпий не може побачити.

Він дивився і зміг побачити.

– Що, що? – вона спитала.

Так, я побачив, як я раніше це не бачив.

Повтор номінативної одиниці “see” (побачити) надає ритму висловлюванню й імпліцитно вказує на напружену атмосферу конфлікту, що наростає, між чоловіком і жінкою.

У вірші Р. Фроста “Home Burial”, як і в багатьох інших його поетичних текстах, переважає п’ятистопний ямб, пентаметр, що наближається за звучанням до розмовної мови. Окрім цього, деякі рядки поетичних творів Р. Фроста, завдяки пентаметру, набувають рис народних прислів’їв і приказок, що виражають авторську позицію: “*He said twice over before he knew himself*” (він зрозумів, коли промовив двічі), “*Live in society and be able to forgive*” (жити в суспільстві – значить прощати), “*the best way out is all the way throughout*” [12, с. 102] (кращий вихід завжди наскрізь).

Послідовне чергування наголошених і ненаголошених складів, чітка ритмічна організація налаштовують читача на легке сприйняття висловленого й розуміння прихованого смислу: **невисловленість почуттів, уміння прощати, відсутність страху перед перешкодами**. Отже, Р. Фрост дає читачу можливість пізнати свої погляди на життя й разом із тим дає поради, спираючись на власний досвід.

Отже, така мінімальна одиниця, як звук, що не має власного семантичного змісту, й особливості графічної побудови поетичних текстів у відповідних контекстах є індикаторами імплікативів. Центральне місце в імплікативному просторі модерністської поезії посідають імплікати, які належать до сфери почуттів, переживань, у поезії постмодерну – імплікати, які мають антивоєнне спрямування, що пов’язано з історичними подіями другої половини ХХ століття. Перспективними вважаємо дослідження американської поезії ХХІ століття на різних текстових рівнях.

Література

1. Абрамова Е.Ю. Аллюзия в лирике: функциональный аспект (на материале произведений И.А. Бродского, А.С. Кушнера, А.А. Тарковского) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Е.Ю. Абрамова. – Симферополь, 1994. – 231 с.
2. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории / Аристотель. – Минск : Литература, 1998. – 1392 с.
3. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка / И.В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 301 с.
4. Бродский И.Б. Форма времени. Стихи, эссе, пьесы : в 2 т. / И.Б. Бродский ; сост. В.И. Уфленд. – Минск : Эридан, 1992. – Т. 2. – 1992. – 473 с.
5. Данте А. Божественная комедия / А. Данте. – М. : Просвещение, 1988. – 136 с.
6. Кубрякова Е.С. О новых путях исследования значения (теория айсберга) / Е.С. Кубрякова // Проблемы семантического описания единиц языка и речи : материалы Междунар. конф. – Минск, 1998. – Ч. I. – 1998. – С. 38–39.
7. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
8. Москальчук Г.Г. Структура текста как синергетический процесс / Г.Г. Москальчук. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 296 с.
9. Когнитивные аспекты лексикографии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.infolex.ru/cs15.html.
10. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – 685 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Ginsberg A. All Poems / A. Ginsberg [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.poemhunter.com/allen-ginsberg/poems/.
12. Frost R. Robert Frost's Poems / R. Frost. – N.Y. ; L. ; Toronto : Washington Square Press, Inc, 1960. – 124 p.
13. Frost R. The Mentor Book of Major American Poets / R. Frost ; Ed. by O. Williams and E. Honig. – Bergenfield (N. J.) : A Mentor Book, 1999. – P. 235–254.

УДК 811.111'42'38

Давидюк Ю. Б.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ АРХЕТИПНИХ КОНЦЕПТІВ *FIRE* / *ВОГОНЬ* І *WATER* / *ВОДА* В ІДІОСТИЛІ РЕЯ БРЕДБЕРІ

Стаття присвячена виявленню особливостей вербалізації архетипних концептів *FIRE* / *ВОГОНЬ* і *WATER* / *ВОДА* в ідіостилі Рея Бредбері. У роботі досліджена компонентна модель опису структури концептів, яка інтегрує в собі поняттєвий, образний і смисловий компоненти. Особлива увага зосереджена на метафоричних образах, що віддзеркалюють образне втілення архетипних концептів *FIRE* / *ВОГОНЬ* і *WATER* / *ВОДА*.

Ключові слова: архетипний концепт, компонент, метафоричний образ, ідіостиль.

Давидюк Ю. Б. Вербализация архетипных концептов *FIRE* / *ОГОНЬ* и *WATER* / *ВОДА* в идиостиле Рея Бредберы. – Статья.

Статья посвящена выявлению особенностей вербализации архетипных концептов *FIRE* / *ОГОНЬ* и *WATER* / *ВОДА* в идиостиле Рея Бредберы. В работе исследована компонентная модель описания структуры концептов, которая интегрирует в себе понятийный, образный и смысловой компоненты. Особое внимание сосредоточено на метафорических образах, которые отражают образное воплощение архетипных концептов *FIRE* / *ОГОНЬ* и *WATER* / *ВОДА*.

Ключевые слова: архетипный концепт, компонент, метафорический образ, идиостиль.

Davydyuk Yu. B. Verbalization of the archetypal *FIRE* and *WATER* concepts in Ray Bradbury's idiostyle. – Article.

The article focuses on the peculiarities of verbalized archetypal *FIRE* and *WATER* concepts in Ray Bradbury's idiostyle. A componential model of concepts, that comprises notional, image- and sense-bearing components, has been examined. Special attention is drawn to metaphorical images that reflect the imaginative embodiment of archetypal *FIRE* and *WATER* concepts.

Key words: archetypal concept, component, metaphorical image, idiostyle.

У вирі сучасної науки проблема дослідження архетипних концептів видається плідною для дослідження та дискусій, особливо зважаючи на «парасольковість» понять «концепт» і «архетип» у терміносистемах багатьох наук. Поаспектне вивчення кожного терміна висвітлювалося в низці ґрунтовних праць із лінгвокультурології, лінгвокогнітології, концептології і т. д. [2; 3; 9; 10; 11; 13; 15; 17; 25].

Архетипні концепти вважаються лінгвоментальними утвореннями, які притаманні всім представникам етносу та/або людству в цілому й виявляються у свідомості й мовленні кожного індивіда [7, с. 5]. У найповнішому обсязі архетипні концепти проявляються в художньому вимірі, оскільки внаслідок введення в художній контекст вони обростають індивідуально-авторськими смислами. Тож цілком слушною видається думка про те, що більшість із тих смислів, які дослідники художньої творчості часто інтерпретують як індивідуально-авторські, суб'єктивні інтенції письменника, насправді мають підґрунтям архетипи [20, с. 439]. Таким чином, архетипні концепти стають обов'язковим елементом дискурсивних практик і текстотворчої діяльності [21].

Метою нашої роботи є визначення особливостей мовленнєвого втілення архетипних концептів *FIRE* / *ВОГОНЬ* і *WATER* / *ВОДА* в ідіостилі відомого американського письменника Рея Бредбері. Зауважимо, що мета нашого дослідження перекликається з перспективою подальших досліджень, описаною у статті відомого науковця, професора Л.І. Белехової [3], яка, досліджуючи архетип, архетипний смисл і образ, вдало відмітила, що подальша перспектива досліджень архетипу полягає у виявленні архетипів в англомовних прозових текстах і визначенні

когнітивного стилю письменників на основі аналізу *преференцій у вживанні того чи іншого архетипу* [курсив наш – Ю. Д.] в побудові художніх образів [3, с. 14]. Теоретико-методологічним підґрунтям нашої розвідки є роботи вітчизняних і зарубіжних науковців, які займаються проблематикою розрізнення типів концептів, визначенням їх структури та побудовою типологій [1; 5; 16; 17; 18; 22; 23; 26 та ін.]. Згідно з положеннями, пропонованими цими вченими, будь-який концепт має складну багаторівневу структуру – пошарову будову, яка трактується по-різному, проте сам зміст цієї структури висвітлюється з позиції базової трикомпонентної моделі, в якій ми виділяємо поняттєвий, образний і смисловий складники. Перший (поняттєвий) компонент містить інформацію, що відображає його інформаційну сутність у вигляді низки дефініційних ознак [6; 10; 13]. Опис поняттєвого складника здійснюється шляхом установаження семантичної структури основних лексем на позначення концептів і ґрунтується на компонентному та дефініційному аналізах словникових тлумачень цих лексем [8]. Образний компонент виявляється за допомогою реконструкції різних метафоричних схем. Для реконструкції цих образів задіяна методика концептуального аналізу в термінах концептуальних метафор Дж. Лакоффа та М. Джонсона [27; 28]. Смисловий компонент формується системою смислових атрибутів, які виділяються на основі компонентного аналізу словникових дефініцій лексем на позначення концептів-корелятивів у складі концептуальних метафоричних схем [14].

Архетипні концепти *FIRE* / *ВОГОНЬ* і *WATER* / *ВОДА* широко представлені у творчому здобутку Рея Бредбері, у його художньому світі існують постійні образи, які переходять із сюжету в сюжет і

зводяться до рівня концепт-символів. Це чотири стихії: Вогонь, Вода, Земля, Повітря [12]. Як одвічні супротивники людини, ці стихії ведуть постійну боротьбу з головними персонажами Р. Бредбері. Центральними рушійними силами та стихіями в його творчості є архетипи Вогонь і Вода, які, символізуючи протиріччя матеріального світу, постають найнебезпечнішими ворогами всього людства й кожної людини зокрема, разом із тим утілюючи й позитивне смислове наповнення. Це пояснюється тим, що ці концепт-архетипи є дуалістичними за своєю суттю: смислові компоненти в їхніх структурах мають яскраво виражені позитивні й негативні ознаки. Звернімося до розгляду кожного концепт-архетипу окремо, приділяючи особливу увагу образному складнику як найцікавішому компоненту в структурі концепту, оскільки він утілює оригінальні метафоричні образи.

Архетипний концепт FIRE / ВОГОНЬ утілюється в багатьох оповіданнях Р. Бредбері, наприклад, “Golden Apples of the Sun”, “Embroidery”, “The Great Fire”, “Happiness Machine”, “Internal In Sunlight”, “The Scythe” “The Burning Man” та інших. Зміст цього концепту розкривається в значеннях лексеми *fire*, відображених у таких сучасних словниках англійської мови, як *Cambridge Lerner’s Dictionary* та *Longman Dictionary of Contemporary English*. Поняттєвий складник має такі основні значення: 1) heat, light, and flames that are produced when something burns; 2) an event when something burns in a way that causes damage and cannot be controlled; 3) a pile of wood, coal, etc. that is burning to produce heat; 4) the shooting of guns and other weapons; 5) flames that destroy things; 6) emotion; 7) heating equipment [33; 34]. Виходячи з цих словникових дефініцій, поняттєвий компонент має такі основні значення, як “flame” (полум’я), “heat” (жар, тепло), “burning” (горіння), “feeling” (почуття), “damage” (пошкодження, завдання збитків), “destruction” (руйнування).

Образний компонент містить інформацію конотативного й асоціативного плану [4; 24; 25]. Концепт FIRE / ВОГОНЬ в ідіостилі Рея Бредбері представлений різноманітними образами – від образу людини, тварини, артефакту й абстрактної сутності до образу руйнівної сили, убивці та пожирача, що приносить смерть, проте найчастішою є персоніфікація ВОГНЮ в образі ЛЮДИНИ, зазвичай ЧОЛОВІКА або ЖІНКИ, або зворотна метафоризація ЛЮДИНИ, яка постає в образі ВОГНЮ. Так, в оповіданні “The Burning Man” (36) головний герой – чоловік-сонце (*the man of the sun*), що має характерний зовнішній вигляд (“*bronzed body to the waist, his hair ripened to wheat color by July, the man’s eyes burned fiery blue in a nest of sun wrinkles*”), народжується внаслідок сильної спеки (“*What if the intense heat, I mean the really hot hot heat of a month like this...just baked the Ornerly Man*”). У цьому прикладі актуалізуються одразу три концептуальні метафори: 1) ІС-

ТОТА – ОБ’ЄКТ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ (ЛЮДИНА Є СОНЦЕ) як частина структури ВЕЛИКИЙ ЛАНЦЮГ БУТТЯ [27; 30], представлена у зворотному ракурсі; 2) СОНЦЕ Є ВОГОНЬ; 3) ОБ’ЄКТ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ Є ІСТОТА (ВОГОНЬ Є ЛЮДИНА). Р. Бредбері зображує людину-сонце подібно до лева: “*the creature in the back, with his great lion ruff of hair and mint-fresh yellow eyes... Neva gave a quick, critical look at the lion, the intruder in the back seat, to see if she could shut his jaws with a glance. They shut*”, що породжує ще одну концептуальну метафору, пов’язану з ВЕЛИКИМ ЛАНЦЮГОМ БУТТЯ – ЛЮДИНА Є ТВАРИНА. Оскільки в цьому оповіданні ВОГОНЬ Є ЛЮДИНОЮ (ЧОЛОВІКОМ-ЛЕВОМ), то ми можемо реконструювати ще одну концептуальну метафору – ОБ’ЄКТ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ Є ТВАРИНА (ВОГОНЬ Є ТВАРИНА).

Аналогічний персоніфікований образ вогню (ВОГОНЬ Є ЛЮДИНА) відтворений в оповіданні “The Fire Balloons”: ВОГОНЬ зображується у вигляді ШАРІВ, що мають душу й пам’ять, розмовляють із людиною та навіть розуміють її, тому що колись були втіленням чоловіків: “*But globes of fire!... these fiery spheres have souls ... Oh, the memory of those lovely Fire Balloons... “You see?” said Father Peregrine ... They know. They understand. They are not animals ... So very long ago we became these things that we now are. Once we were men, with bodies and legs and arms such as yours*” (35).

В оповіданні “Bright Phoenix” образ вогню втілюється в чорній, обмазаній смолою сміттєспалювальної печі (*incinerator*) з червоно-помаранчевими та синіми язиками вогню; маючи шлунок, ця піч пожирає книги з апетитом: “*We crossed the green lawn where a huge portable Hell was drawn up hungrily, a fat black tar-daubed own from which shot red-orange and gaseous blue flames...The Baal incinerator rumbled its appetite, spark-burned the lawn. Barnes stared full at the blind yellow-red sun in its raving stomach*” (36). Таке олюднення артефакту (печі) виводить нас на загальну концептуальну метафору ВОГОНЬ Є ЛЮДИНА.

Ще одним прикладом олюднення вогню є оповідання “Fever Dream”: сильний жар (*high fever*) заволодів тілом головного героя – маленького хлопчика – і буквально з’їв його: “*Now he had no body. It was all gone. It was under him, but it was filled with a vast pulse of burning... The disease had eaten his body*” (35). Жар (*fever*), який асоціюється з вогнем (*fire*) і горінням (*burning*), персоніфікується, що дає змогу реконструювати такі концептуальні метафори, як 1) ФІЗИЧНІ Й ЕМОЦІЙНІ СТАНИ Є ІСТОТАМИ ВСЕРЕДИНИ ЛЮДИНИ (PHYSICAL AND EMOTIONAL STATES ARE ENTITIES WITHIN A PERSON) [28, с. 50], 2) ВОГОНЬ (ЖАР) Є ЛЮДИНА; 3) ВОГОНЬ (ЖАР) Є ПОЖИРАЧ. На піку своєї хвороби хлопчик перетворився на людину, яка дихає вогнем, що актуалізує зворотну концептуаль-

ну метафору ЛЮДИНА Є ВОГОНЬ (ЖАР): *“Now the warmth was stealing up his neck, into his cheeks, like a hot wine. His lips burned, his eyelids, like leaves, caught fire. His nostrils breathed out blue flame, faintly, faintly”*.

В оповіданні “The Great Fire” головна героїня – молода дівчина, яка «горить» коханням до хлопця: *“The morning the great fire started, nobody in the house could put it out. It was Mother’s niece, Marianne, living with us while her parents were in Europe, who was all aflame. So nobody could smash the little window in the red box at the corner and pull the trigger to bring the gushing hoses and the hatted firemen”* (35). Використання образу вогню як символу кохання дає змогу актуалізувати таку поширену концептуальну метафору, як КОХАННЯ Є ВОГОНЬ [29, с. 26], де ВОГОНЬ виступає в якості концепт-корелята до концепт-референта, вираженого абстрактною сутністю. Те, що героїня була «вся у вогні» (*was all aflame*), актуалізує образ дівчини, яка перетворилася на ВОГОНЬ; згідно з ВЕЛИКИМ ЛАНЦЮГОМ БУТТЯ такий образ реконструює концептуальну метафору ІСТОТА Є ОБ’ЄКТ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ (ЛЮДИНА Є ВОГОНЬ).

В оповіданні “Pillar of Fire” ВОГОНЬ приносить СМЕРТЬ: людей, які помирили, спалювали в крематорії, який нагадував стовп вогню: *“In a moment he will be dead. What happens? <...> his relatives pack him into a car-beetle and drive him swiftly to the Incinerator! That functional finger, that Pillar of Fire pointing at the stars”* (35). У цьому прикладі концепт-архетип FIRE / ВОГОНЬ набуває негативної конотації, що дозволяє актуалізувати такі концептуальні метафори, як ВОГОНЬ Є СМЕРТЬ і ВОГОНЬ Є РУЙНІВНИК. Подібний образ вогню-руйнівника з’являється в оповіданні “Kaleidoscope”, де чоловіки через вибух ракети опинились у відкритому космосі та повільно згорали: *“The first concussion cut the rocket up the side with a giant can opener. The men were thrown into space <...> They fell as pebbles fall down wells. I’ll burn like a match... Tomorrow night I’ll hit Earth’s atmosphere. I’ll burn, he thought, and be scattered in ashes all over the continental lands”* (35).

Вогонь, що спалює все навкруги, зображується й в оповіданні “Embroidery”: три жінки, які вишивали на ганку, раптом опинились у полоні вогню, який охопив їхні візерунки, країну, місто, дім і врешті-решт спалив їх самих: *“Somewhere, at the side of her vision, she saw the world brighten and catch fire. She kept her head down, for she knew what it was ... They didn’t glance about to see what was happening to the country, the town, this house, or even this porch... She watched a fire, in slow motion almost, catch upon the embroidered house <...> she watched the fire come along her fingers and arms and body <...> and at last it found her heart, a soft red rose sewn with fire”* (35). Головна ідея цього твору – показати людству

(трьом представницям жіночої статі), що якщо на Землі станеться ядерний вибух або війна, такий вибух знищить все прекрасне на Землі, уся краса буття зникне, як вишивка в оповіданні. Концепт FIRE / ВОГОНЬ тут представлений в образі руйнівної сили-пожирача, що вбиває все прекрасне й приносить смерть. Підґрунтям такого метафоричного осмислення вогню є концептуальні схеми ВОГОНЬ Є РУЙНІВНИК / ПОЖИРАЧ / УБИВЦЯ / СМЕРТЬ.

Абсолютно протилежні образи вогню містяться в оповіданні “Million-year picnic” – ще одному творі Р. Бредбері, де домінуючою темою є концепт-архетип FIRE / ВОГОНЬ. Головні герої цього оповідання – сім’я, яка втекла на Марс через війну на Землі. Перебуваючи на Марсі, вони спалюють на вогнищі все, що голова сімейства взяв із собою, зокрема карту Землі, оскільки Земля відтепер для них загинула: *“He laid the papers in a clutter in an old courtyard and set them afire... “I’m burning a way of life, just like that way of life is being burned clean of Earth right now...” Timothy looked at the last thing that Dad tossed in the fire. It was a map of the World”* (35). Вогонь, що спалює всі залишки Землі, є водночас і символом відродження, адже спалюючи рештки старого життя, головний герой одночасно оновлює й відроджує нове життя своєї земної сім’ї на Марсі. Таким чином, вогонь постає як відродження та відновлення нової родини на новій планеті, а також є надією сім’ї на краще майбутнє (ВОГОНЬ Є ВІДРОДЖЕННЯ / ВІДНОВЛЕННЯ / НАДІЯ).

Виходячи з поняттєвого й образного шару архетипного концепту FIRE / ВОГОНЬ, смисловими атрибутами цього концепту є такі лексичні одиниці, як *тепло, палкість, руйнування, оновлення, пожирання, палання* і т. д.

Отже, концепт-референт FIRE / ВОГОНЬ має прямо протилежні образи – від негативного (як вогонь, що пожирає, убиває та руйнує людину й предмети, що її оточують) до позитивного, де ВОГОНЬ виступає в якості надії, очищення та відродження. Це повністю виправдовує смислову структуру архетипного концепту, яка позначена амбівалентністю. Слід відзначити, що одним із найбільш уживаних метафоричних образів утілення вогню є концептуальна структура ВОГОНЬ Є ЛЮДИНА. Окрім концепт-референта, концепт FIRE / ВОГОНЬ у зворотному ракурсі постає як концепт-корелят до референта ЛЮДИНА, природного явища (СОНЦЕ) й абстрактного явища (КОХАННЯ).

Архетипний концепт WATER / ВОДА є одним із найулюбленіших тем і стихій, які використовує Рей Бредбері у своїх творах. ВОДА для Рея Бредбері найчастіше пов’язана з дощем, річкою чи морем. У його творчому доробку є два оповідання, “All Summer in a Day” та “The Long Rain”, події яких відбуваються на планеті Венера; це так звані “Венеріанський цикл”. В уяві Р. Бредбері на цій планеті постійно йде дощ, що дозволяє створити дуже незвичну атмосфе-

ру й дає привід піддати героїв неабияким випробуванням [19]. Концепт-архетип WATER / ВОДА уособлюється в таких оповіданнях, як “The One Who Waits”, “The Undersea Doctor”, “The Leave-Taking”, “The Shoreline at Sunset”, “The Women”, “The Lake”, “The Day it Rained Before”, “All summer in a Day”, “And the Sailor, Home from the Sea”, “The Fog Horn”, “The Long Rain”, “Yes, We’ll Gather at the River” та багатьох інших [35; 36].

Згідно зі словниковими дефініціями, поняттєвий складник концепту WATER / ВОДА має такі значення: 1) the clear liquid that falls from the sky as rain and that is in seas, lakes, and rivers; 2) an area in the sea or in a river or lake; 3) the clear liquid without colour, smell, or taste that falls as rain and that is used for drinking, washing; 4) the surface of a lake, river [33; 34]. Виходячи із цих значень, вода має такі основні ознаки, як “clearness” (чистота, прозорість) “liquid” (рідина), “area” (ділянка), “sea” (море), “rain” (дош), “lake” (озеро), “surface” (поверхня), “falling” (падіння) та “drink” (напій).

Образний компонент представлений різними метафоричними схемами, що реконструюються в певних тематичних фрагментах наведених вище оповідань. Так, в оповіданнях “The One Who Waits” і “The Undersea Doctor” концепт WATER / ВОДА набуває рис ЛЮДИНИ. Перше оповідання починається з опису невідомого нам явища, яке живе в колодязі; воно не може рухатись, проте вміє чекати, бачити сонце та співати пісні; це явище має почуття (уміє сумувати) і проливається дощем у колодязь: *“I live in a well. I live like smoke in the well. Like vapour in a stone throat. I don’t move. I don’t do anything but wait. Overhead I see the cold stars of night and morning, and I see the sun. And sometimes I sing old songs of this world when it was young. How can I tell you what I am when I don’t know? I cannot. I am simply waiting. I am mist and moonlight and memory. I am sad and I am old. Sometimes I fall like rain into the well”* (35). Читач здогадується, що Р. Бредбері описує саме ВОДУ, яка падає у вигляді дощу в колодязь. Оскільки ВОДА набуває рис людської істоти (бачить, живе, співає, сумує та має вік), ми можемо стверджувати, що підґрунтям для образного осмислення зазначеного концепту слугує концептуальна схема ВОДА Є ЛЮДИНА.

За сюжетом вищезазначеного оповідання, ВОДА розправляється з трьома чоловіками, які разом із командою прилетіли із Землі на Марс: спочатку вона вселяється в чоловіків, що скуштували її з колодязя (*“How is it, Regent? The water.” “Pure as silver. Have a glass” <...> Now I know who I am. My name is Stephen Leonard Jones and I am twenty-five years old and I have just come in a rocket from a planet called Earth and I am standing with my good friends Regent and Shaw by an old well on the planet Mars*) (35), а потім по черзі вбиває їх: *“Regent’s in the well!” “He must have fallen...” “He’s dead,” says someone <...>*

“Captain, you don’t look too well, sir.” <...> “Good God, he’s killed himself!” У цих текстових фрагментах експлікуються одразу три концептуальні схеми: 1) ІСТОТА (ЧОЛОВІК) Є ОБ’ЄКТ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ (ЛЮДИНА Є ВОДА) як частина структури ВЕЛИКИЙ ЛАНЦЮГ БУТТЯ, представлена у зворотному ракурсі; 2) ВОДА Є СМЕРТЬ; 3) ВОДА Є ВБИВЦЯ. Уподібнення ВОДИ до людини підкреслюється в оповіданні виразом (*“It is called a Soul Well”*), де концепт WATER / ВОДА і його лексичний репрезентант колодязь (*well*) має душу, як і людина.

Закінчується це оповідання схожим абзацом, що був на початку: *“I live in a well. I live like smoke in a well. Like vapour in a stone throat. Overhead I see the cold stars of night and morning, and I see the sun. And sometimes I sing old songs of this world when it was young. How can I tell you what I am when even I don’t know? I cannot. I am simply waiting”*. Автор-оповідач використовує стилістичний прийом кільцевого повтору як відображення коловороту життя та безперервного процесу кругообігу ВОДИ в природі. Це цілком відповідає основним характеристикам архетипу ВОДА як першооснови всього суцього [31] і емблеми всіх рідин і принципів циркуляції у матеріальному світі [32].

Ще одне перевтілення ВОДИ в людину відбувається в оповіданні “The Shoreline at Sunset”, головні герої якого знайшли на березі моря жінку-русалку дивовижної краси: *“She came out of water <...> she’s got a fish’s tail... Her face was white sand, with a few water drops shimmering on it like summer rain upon a cream-colored rose. Her face was that moon when seen by day is pale and unbelievable in the blue sky. The mouse was a pale flushed sea-rose... and her neck was slender and white”* (35). Ця жінка-перлина була втіленням самого моря: *“Pearl woman, woman of a whiteness, made of cream-water and clear sky... The woman was the sea, the sea was the woman”*. Зовнішній опис цієї дивовижної істоти актуалізує такі концептуальні структури: 1) ЖІНКА (РУСАЛКА) Є ПЕРЛИНА з морських глибин; 2) ІСТОТА Є ОБ’ЄКТ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ (ЛЮДИНА Є ВОДА); 3) ВОДА Є ЛЮДИНА (ЖІНКА). Подібний зворотний образ води-жінки прослідковується в оповіданні “The Women”: Р. Бредбері зображує море як істоту з характерними ознаками жінки: *“It was of the sea. And being of the sea it was – feminine... it had a woman’s ways, the silken, sly and hidden ways. It moved with a woman’s grace”* (35). Персоніфікація концепту WATER / ВОДА базується на концептуальній метафорі ОБ’ЄКТ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ Є ІСТОТА (ВОДА Є ЛЮДИНА).

Негативний образ води-вбивці втілюється в оповіданні “And the Sailor, Home from the Sea” (36), в якому головний герой – чоловік, провівши все своє життя в морі та загубивши в ньому своє кохання, будує на суші дім-корабель, на якому щодня відправляється в подорож. Його кохана загинула в морі під час

шторму: *“The calm over, one storm began. Another followed. Of the two storms, one ended abruptly – the fever that raged in Kate and burned her to a white dust. A great silence moved in her body and then did not move at all”*. Отже, ВОДА принесла СМЕРТЬ і розчарування: капітан покинув корабель і більше ніколи не повертався на нього. Ці метафоричні образи реконструюють такі концептуальні схеми, як ВОДА Є СМЕРТЬ і ВОДА Є РУЙНАЦІЯ. У фіналі оповідання ВОДА приносить смерть самому головному герою: капітан помирає, випивши стакан води, на який налетів тайфун: *“One cup. Oh, if only <...> He shifted it in his rusted hands. A typhoon swarmed from nowhere, filling the cup. It was a black storm raging in a small place. He raised the cup and drank the typhoon”*. Окрім руйнівного образу, ВОДА виступає в цьому оповіданні в ролі сили, що відроджує: капітан, посадивши океан пшениці, після довгих років мовчання знову зміг відчути звук моря: *“On this land, then, he walked out and cast forth seed, prepared himself for his first harvest and called himself farmer. But one night in that first summer of living as far from the sea as any man could get, he was waked by an incredible, a familiar, sound. Trembling in his bed, he whispered, No, no, it can't be – I'm mad! But... listen!”*. Підґрунтям метафоричного осмислення концепту ВОДА в цьому фрагменті слугують концептуальні метафори ВОДА Є ВІДРОДЖЕННЯ та ВОДА Є ОНОВЛЕННЯ.

В оповіданні “Leave-Taking” смерть старенької прабабусі зображується як занурення в теплий сніговий замет і море, яке накопало хвилиною та віднесло прабабусю від берега життя: *“Deeper in the warm snow hill she turned her head upon her pillow. That was better. Now, yes, now she saw it shaping in her mind quietly, and with a serenity like a sea moving along an endless and self-refreshing shore. Now she let the old dream touch and lift her from the snow and drift her above the scarce-remembered bed... And the sea moved her back down the shore”* (35). Таке метафоричне осмислення води також утілюється в концептуальній метафорі ВОДА Є СМЕРТЬ.

Образ ВОДИ як абстрактного явища й артефакту відтворений в оповіданні “The Day it Rained Forever” – головні герої, які так довго чекали на дощ, нарешті отримали його, але не у вигляді справжньої води – то були звуки арфи, на якій грала ЖІНКА: *“Miss Hillgood drew a chair under her, rested the golden harp gently back on her shoulder, and put her hands to the strings... And then Miss Hillgood moved her hands... Like a girl, they both thought wildly, like a little girl putting her hands out of a window to feel what? Why, of course, of course! To feel the rain. The echo of the first shower vanished down remote causeways*

and roof-drains, away. Miss Hillgood played” (35). Підґрунтям такого образного осмислення ВОДИ є загальна концептуальна схема ОБ'ЄКТ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ Є АБСТРАКТНЕ ЯВИЩЕ, де 1) ВОДА (ДОЩ) Є МУЗИКА: *“She played and it wasn't a tune they knew at all, but it was a tune they had heard a thousand times... She played and each time her fingers moved, the rain fell pattering through the dark hotel. The rain fell cool at the open windows and the rain rinsed down the baked floorboards of the porch... It washed the windows and laid the dust and filled the rain-barrels”*; 2) ВОДА (ДОЩ) Є ЗВУКИ арфи, яку головні герої настільки заслухались, що відчували, як на їхні обличчя падає дощ: *“The sound of the harp playing, the sound of the cool water falling every night and every night of their lives, after this... Seated there, they felt their heads tilt slowly back to let the rain fall where it would”*; 3) ВОДА (ДОЩ) Є АРТЕФАКТ (АРФА): *“The harp, the harp. Listen, listen! The fifty years of drought were over. The time of the long rains had come”* (35). Зазначимо, що в ширшому сенсі ЖІНКА, яка грала на арфі, викликаючи таким чином у свідомості головних героїв образ ДОЩУ, також перевтілюється в образ ВОДИ, що експлікує таку концептуальну метафору, як ІСТОТА Є ОБ'ЄКТ НЕЖИВОЇ ПРИРОДИ (ЛЮДИНА Є ВОДА).

Отже, у більшості випадків образи, що віддзеркалюють утілення архетипного концепту WATER / ВОДА, персоніфікуються й набувають рис ЛЮДИНИ, причому як чоловіка, так і жінки, або ж отримують метафорично-образне втілення СМЕРТІ, УБИВЦІ, АРТЕФАКТУ й АБСТРАКТНОГО ЯВИЩА. Зворотна концептуальна схема, у якій ВОДА є концепт-корелятом до концепт-референта ЛЮДИНА, також присутня в аналізованих прикладах. Смысловими атрибутами концепту ВОДА є такі лексичні одиниці, як *оновлення, переродження, загибель, смерть, прозріння, руйнація* і т. д.

На нашу думку, вербалізовані архетипні концепти FIRE / ВОГОНЬ і WATER / ВОДА є лише частиною великого мегаконцепту NATURE / ПРИРОДА, який утілюється в оповіданнях Рея Бредбері. Наше дослідження показало, що архетипні концепти FIRE / ВОГОНЬ і WATER / ВОДА мають як позитивні, так і негативні образи, проте найбільш уживаними метафоричними образами є саме персоніфіковані концептуальні структури, де ВОГОНЬ і ВОДА виступають у ролі ЛЮДИНИ (ЧОЛОВІКА або ЖІНКИ).

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розгляді особливостей вербалізації інших концепт-архетипів в ідіостилі Рея Бредбері, зокрема концепт-архетипів ЗЕМЛЯ / EARTH і ПОВІТРЯ / AIR.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Образ, метафора, символ в контексте жизни и культуры / Н.Д. Арутюнова // Res Philologica: Филологические исследования памяти академика Г.В. Степанова. – Москва-Ленинград : Наука, 1990. – С. 71–88.

2. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) / Л.І. Белехова. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с.
3. Белехова Л.І. Архетип, архетипний смисл, архетипний образ у лінгвокогнітивному висвітленні (на матеріалі віршованих текстів американської поезії) / Л.І. Белехова // Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. – Дрогобич : ДДПУ імені І. Франка, 2015. – № 3 – С. 6–16.
4. Болотова Н.С. О методике изучения ассоциативного слоя художественного концепта в тексте / Н.С. Болотова // Вестник ТГПУ, Серия: ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ (ФИЛОЛОГИЯ), 2(65). – Томск : ТГПУ, 2007. – С. 74–79.
5. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – Москва: «Русские словари», 1996. – 416 с.
6. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачев. – Москва : ИГДГК «Гнозис», 2004. – 236 с.
7. Гринько О.С. Концепти-архетипи в прозі В. Голдінга : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.С. Гринько. – Одеса : ОДУ імені І.І. Мечнікова, 2013. – 20 с.
8. Изотова Н.П. Текстовий концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ в англomовних біографічних романах ХХ століття: семантико-когнітивний та наративний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н.П. Изотова. – Київ : КНЛУ, 2009. – 22 с.
9. Карасик В.И. Иная ментальность / В.И. Карасик, О.Г. Прохвачева, Я.В. Зубкова, Э.В. Грабарова. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с.
10. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
11. Лингвоконцептология: перспективные направления : [монография] / под. ред. А.Э. Левицкого, С.И. Потапенко, И.В. Недайновой. – Луганск : Изд-во ГУ «ЛНУ имени Тараса Шевченко», 2013. – 623 с.
12. Маркина Н.В. Художественный мир Рэя Брэдбери: традиции и новаторство : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (литература США)» / Н.В. Маркина. – Самара : СГПУ, 2006. – 17 с.
13. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : [учебное пособие] / В.А. Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
14. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / В.Г. Ніконова. – Київ : КНЛУ, 2008. – 558 с.
15. Огнева Е.А. Когнитивно-коммуникативное пространство концептосферы художественного текста: результаты и перспективы моделирования / Е.А. Огнева // В пространстве лингвистической мысли: сб. науч. ст. Н.А. Беседина (отв. ред.). – Белгород : Планета-Полиграф, 2010. – С. 120–128.
16. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Москва : АСТ, Восток-Запад, 2010. – 314 с.
17. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 331 с.
18. Радзівєвська Т.В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість / Т.В. Радзівєвська. – Київ : Інформаційно-аналітичне агентство, 2010. – 491 с.
19. Рэй Брэдбери [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://raybradbury.ru>.
20. Слюніна О.В. Лінгвософське осмислення природної стихії «вогонь» : етимологічний та семантичний аспекти / О.В. Слюніна // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – Вип. 6. – С. 438–448.
21. Слюніна О.В. Поняття архетипного концепту крізь призму лінгвопоетики / О.В. Слюніна // Слов'янський збірник : збірник наукових праць. – Одеса : ОНУ ім. І.І. Мечнікова, 2012. – Вип. 17, Ч. 1. – С. 208–214.
22. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – Москва : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
23. Степанов Ю.С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю.С. Степанов. – Москва : Языки славянских культур, 2007. – 248 с.
24. Тарасова И.А. Художественный концепт: диалог лингвистики и литературоведения / И.А. Тарасова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – Нижний Новгород : Нижегородский университет им. Н.И. Лобачевского, 2010. – № 4 (2). – С. 742–745.
25. Тарасова И.А. Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте / И.А. Тарасова. – Москва : Издательство «ФЛИНТА», 2012. – 196 с.
26. Шевченко И.С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И.С. Шевченко // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Харків : ХНУ, 2006. – № 725. – С. 192–195.
27. Lakoff G. More than cool reason: A field guide to poetic metaphor / G. Lakoff, M. Turner. – London : The University of Chicago Press, 1989. – 230 p.
28. Lakoff G. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson. – London : The University of Chicago Press, 2003. – 274 p.
29. Kövecses Z. Metaphor and emotion. Language, culture and body in human feeling / Z. Kövecses. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 223 p.
30. Turner M. The literary mind. The Origins of Thought and Language / M. Turner. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 187 p.

Довідкова література

31. Аверинцев С.С. София-Логос : [Словарь] / С.С. Аверинцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://azbyka.ru/otechnik/Sergej_Averincev/sofija-logos-slovar/.
32. Тресиддер Д. Словарь символов / Д. Тресиддер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/JekTresidder/.
33. Cambridge Learner's Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org>.
34. Longman dictionary of contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com>.

Джерела ілюстративного матеріалу

35. Bradbury R. The stories of Ray Bradbury / R. Bradbury. – New York : Knopf : Distributed by Random House, 1980. – 884 p.
36. Bradbury R. Bradbury Stories: 100 of his most celebrated tales / R. Bradbury. – New York : HarpersCollins Publishers, 2003. – 893 p.

УДК 81'373.611

Dyachenko G. F., Tsynovaya M. V., Sirotenko T. V.

THE VERBS OF COMMON LEXICAL LAYER IN THE TEXTS OF SCIENTIFIC STYLE “ACOUSTICS AND ULTRASONICS”

The paper represents the description of the results of analysis of lexical, statistical and semantic features of the verbs in common lexical layer. The text corpus “Acoustics and Ultrasonics” is based on the articles from scientific journals of the USA and Great Britain.

Key words: lexical-semantic group, polysemous word, stratification layer, word token.

Дьяченко Г. Ф., Цинова М. В., Сиротенко Т. В. Дієслова загальноживаного шару лексики в текстах наукового стилю «Акустика й ультразвукова техніка». – Стаття.

Стаття подає опис результатів аналізу лексичних, статистичних і семантичних особливостей дієслів, які входять у загальноживаний шар лексики. Матеріалом для текстового корпусу «Акустика й ультразвукова техніка» послуговували статті з наукових журналів США та Великої Британії.

Ключові слова: лексико-семантична група, багатозначне дієслово, слововживання, стратифікаційний шар.

Дьяченко Г. Ф., Циновья М. В., Сиротенко Т. В. Глаголы общеупотребительного слоя лексики в текстах научного стиля «Акустика и ультразвуковая техника». – Статья.

Статья представляет описание результатов анализа лексических, статистических и семантических особенностей глаголов, входящих в общеупотребительный слой лексики. Материалом для текстового корпуса «Акустика и ультразвуковая техника» послужили статьи из научных журналов США и Великобритании.

Ключевые слова: лексико-семантическая группа, многозначные глаголы, словупотребление, стратификационный слой.

Cross-disciplinary researches carried out in different fields or in different parts of the same field are more and more preferred in the world science. In theoretical linguistics, in the authors' opinion, lexical stratification, breaking of the word list into lexical layers with the purpose to reveal lexical meaning of a word, performs the necessary role of a “connector” of different parts of the language. Lexical stratification makes it possible to carry out analyses which help to state definite dependencies, often escaping grammar researchers' notice, concerning exclusively grammar description of functioning of various units in the language or speech, and find out the real cause of frequency usage or absence of these grammar units which probably lies in their lexical nature, i.e. in lexical meaning of the words.

That is why recently full attention is given to lexical stratification [2; 10; 11]. Novelty of the present article is the following. Firstly, it is in the study material itself that is the text corpus of the technical specialty “Acoustics and ultrasonics” (A&E) which is quite in demand in naval shipbuilding. The text corpus in this branch of knowledge has been investigated for the first time. Secondly, in the article there is not just one of the methods for determining stratification layers but a number of methods: statistical method, contextual method, expert evaluation method, quantitative method of calculation, etc.

The purpose of the article is to describe the results of common lexical layer formation (one of the stratification lexical layer) of the class of verbs belonging to the vocabulary of the probability statistical model (frequency vocabulary) of the technical specialty “Acoustics and ultrasonics” (A&E).

The following tasks were performed:

– the probability statistical model (frequency vocabulary) of the technical specialty “Acoustics

and ultrasonics” (A&E) was created on the basis of “Acoustics and ultrasonics” (A&E) text corpus which was formed by the continuous sampling method;

– the list of verbal word forms was selected from A&E frequency vocabulary and then they were brought into initial infinitive form;

– all frequency list of verbal units was divided into lexical layers to determine common lexical units;

– common lexical layer verbs were divided into lexical semantic groups.

The articles from the corresponding scientific journals published in the USA and Great Britain: Journal of Acoustic Society of America, Journal of the Audio Engineering Society, Applied Acoustics, IEEE Transactions of Antennae and Propagation, Journal of the Society of America, were used for the text corpus.

To determine common lexical meaning of a verb, statistical analysis or so called range correlation, i.e. range comparison of words registered in two frequency dictionaries was carried out. With this purpose frequency common-literary dictionary by Thorndike, Lordge [13] was used. Correlation resulted in the verbs giving the minimum range difference, i.e. the most similar to common-literary lexis. All of them were sorted to the common lexical layer.

Common verbs have high frequency of usage in texts of various scientific and technical branches and that is proved by research of some frequency dictionaries in other scientific technical fields [4; 8; 11]. These verbs are also used in fiction, publicistic texts, and as it was mentioned above, the corresponding ranges of verbal units in Thorndike, Lorge dictionary are evidence of that, not only in the English language, but in other languages [5, p. 7].

Statistical analysis of A&E text corpus showed that the quantity of common verbal units (202 verbs,

24 334 word tokens) is more than terminological ones (96 verbs, 3360 word tokens), and common scientific ones (107 verbs, 7 003 word tokens); common verbal units are the most numerous as in quantity of different words as in quantity of word tokens and make 43, 4% of the total quantity of verbs in A&E frequency dictionary.

The most frequently used unit in the group of common lexical verbs turned out to be the verb *be* (F= 9 956), and the least frequently used was the verb *assess* (F= 9). Research of common verbs showed that the frequency range of the given group is quite big: from F= 9 956 to F= 9, but nevertheless, the main quantity of common verbs is concentrated in high frequency zone of A&E frequency list.

The common lexical verb corpus is heterogeneous by its composition because this group includes auxiliary and modal verbs along with full verbs. First of all, let's consider full verbs. Most full verbs are neutral as for style, for example: *show* – показывать, обнаруживать, демонстрировать; *receive* – получать, принимать; *follow* – следовать; *require* – требовать; *find* – находить, обнаруживать; *correspond* – соответствовать; *study* – исследовать; *present* – представлять; *take* – брать, принимать значения; *express* – выражать, отражать, and others.

Despite the fact that common full verbs in fictional texts are used as polysemantic ones and have a lot of meanings, for example: *achieve* – достигать, доводить до конца; *appear* – оказываться, показываться, проявляться, появляться, казаться; *employ* – предоставлять работу, употреблять, применять; *satisfy* – удовлетворять, утолять (жажду), убеждать; *depend* – зависеть, рассчитывать /на/, находиться на иждивении; *discuss* – обсуждать, дискутировать, смаковать; *consist* – состоять /из/, заключаться /в/, совпадать /с/, and others, in A&E corpus, semantic structure of the verbs of this layer registered in standard English dictionaries [12, p. 14], is revealed incompletely. Even mentioned above verbs became actual in one meaning, sometimes in two ones, and less commonly in three meanings, for example: *achieve* – достигать, оказываться, *employ* – использовать, *satisfy* – удовлетворять, *depend* – зависеть, *discuss* – обсуждать, *consist* – состоять /из/, and others. Thus, in A&E text corpus the verb “achieve” is registered only in the meaning «достигать», for example: *Nondestructive testing is of course the key requirement to achieve the necessary reliability for this type of equipment.* – «Испытание без нарушения образца, безусловно, является основным требованием для того, чтобы достигнуть необходимую прочность оборудования этого типа».

One more example: *In order to reject interference and achieve optimum array performance, we seek a set of shading coefficients ...* – «Для того чтобы

отклонить помехи и достигнуть оптимальной характеристики антенной решетки, мы находим ряд экранирующих коэффициентов ...».

It follows from the examples that narrowing of semantic verb usage in the analysed texts is caused by the particular qualities of the functional style. First of all, it is emotional neutrality of the words, definite stereotype of described phenomena and processes, etc. Besides, the fact of narrowing of semantic word usage can be explained by peculiar “selectivity” of scientific texts as for selection of common vocabulary. As Galperin I.R [3, p. 424] noted lexis selection in scientific style texts pursues one objective to bring the described phenomenon to the reader adequately considering all diversity of features characterizing this phenomenon.

However, monosemous usage of verbs in technical texts is not a standard, polysemous verbs were also registered, for example: *associate* – ассоциировать, объединять; *observe* – наблюдать, обнаруживать; *occur* – иметь место, случаться; *form* – образовывать, формулировать; *illustrate* – иллюстрировать, пояснять; *vary* – изменять(ся), различать(ся); *need* – нуждаться; требоваться; *display* – обнаруживать, показывать, and others. This phenomenon is quite explicable if it concerns common vocabulary of any classes of words. Strict topic areas in which terms function are not characteristic for common vocabulary. They can be used in various textual situations, describe various objects of special character because they are not strictly connected with one technical area.

Full verbs representing most verbal units (193 verbs, 10 965 word tokens) make 31,6% of all word tokens of verbal vocabulary and 45,1% of verbal word tokens of the common lexical layer.

Verbal units functioning in A&E texts as auxiliary verbs are not numerous, only 3 verbs (11 188 word tokens): *be* (F=9 956), *have* (F=1040), *do* (F=192), but they make a considerable fraction of all verb word tokens of the text corpus, that is 32, 3%, and the fraction of word tokens in the common lexical layer is 45, 9%. These verbs are of high frequency in A&E frequency dictionary.

The modal verbs: *can* (F=1115), *will* (F=345), *may* (F=292), *would* (F=199), *must* (F=151), *should* (F=69) represent a separate group of the verbs registered in the common lexical layer of A&E corpus. The modal verbs represented by 6 units make 2 171 word tokens, i.e. 6,3% of all verbal word tokens functioning in A&E text corpus and 8,9% of verbal word tokens of the common lexical layer.

The results of this research allowed to reveal regularity of common verb usage in acoustics and ultrasonics text corpus. Since common verbal vocabulary make 43,4% of all verbs of A&E corpus, it means that approximately each second verb should belong to the common lexical layer.

To prove the conclusion that common verbs make each second verb, the control text that was not in A&E corpus was used. Research of the control text corroborated correctness of our conclusion made in the result of the statistical analysis of the verbs. Below, an abstract of the article “Fast beam forming processor” from the journal “Acoustical Holography” is cited; the abstract belongs to one of the subtopics of A&E specialty and it was used to check the mentioned above thesis.

“A beam former implementation is described which combines the computational efficiency of a Fast Fourier Transform algorithm with the speed and economy of analog signal processing hardware. The fast transform algorithm enables single processor module to provide 32 simultaneous beams when used with a line array of 32 equidistantly – spaced transducers. The signal processing required to implement this function is the equivalent of performing, in real-time, a 32 point Fast Fourier Transfers on 32 continuous 100 kilometers input signals, 100 kilohertz being the isonifier frequency. The fast analog transform techniques allow this amount of processing to be performed on a single circuit board, whereas a digital implementation would require a great number of high speed calculations. The operational amplifier circuit configurations which perform the multiplications and summations, and the algorithm characteristics which facilitate analog implementation, are described. The use of multiple Fast Beam forming Processor modules for the real-time generation of two-dimensional images is also discussed.

Two-dimensional image formation can be accomplished by the multiple execution of a one-dimensional transform. An acoustic 1 waging system has been developed which implements a Fast Fourier Transform (FFT) algorithm in analog circuitry. The basis one-dimensional FFT circuit is followed by phase-shifting and combining network to produce a complete, efficient one-dimensional beam former. When used with a line array of N equidistantly-spaced transducers, the beam former provides 1 separate output. One output corresponds to the broadside beam aimed along the normal to the array. Two groups of $(N/2)-1$ outputs each correspond to beams aimed at increasing positive and negative angles of incidence. The one is remaining output responds to wave fronts arriving at both positive and negative maximum viewing angles. The angle magnitudes are determined by the transducer spacing, the isonifier operating frequency, and the wavelength of the acoustic radiation in the media. Beam forming in two dimensions with an orthogonal array of $N \times N$ transducers is provided by 2H Past Beam forming Processor modules whose final outputs produce N^2 simultaneous beams. Image processing for an $N \times N$ planar array is accomplished in two stages”.

In the cited above text consisting of 300 word token, 54 verbal word forms were selected; having

been reduced to the lexeme, the main calculation unit of our research, they made 28 verbal lexemes. After comparing the list of verbs from the control text and the list of verbal lexemes from the frequency dictionary of A&E sublanguage, it resulted in the fact that 15 verbs from the control text belong to the common lexical layer: *accomplish, allow, be, can, correspond, describe, develop, discuss, enable, facilitate, follow, have, perform, require, use*; 10 verbs – to the general scientific one: *combine, determine, increase, image, implement, operate, produce, provide, shift, space*; and 3 verbs – to the terminological one: *aim, phase, process*.

Thus, the analysis of the verbal units from the control text corroborated the conclusion that in acoustics and ultrasonics technical texts each second verb is of common meaning.

It should be noted that it is rather difficult to draw a clear distinction between separate lexical layers. Firstly, statistical analysis used for emphasizing the units of stratification layer and, in particular, of common lexis does not give necessary accuracy when defining such characteristic as degree of lexical unit terminology that leads to necessity for contextual analysis. Secondly, among the verbs functioning in the A&E text corpus the phenomenon of common lexis terminologisation is observed when lexical units of one layer pass into another one, i.e. quite often common verbs become the source of forming terminological and general scientific vocabulary. And, as a consequence, it is possible to observe the phenomenon of simultaneous occurrence of the same verbal lexical unit in different stratification layers. For example, polysemous common verbs can belong both to their “native” layer and to the terms depending on the meaning they are used in the context. Thus, the verb “behave” in A&E texts is used as a common verb meaning “work or function in a specified way”, for example, *The tubes lens will behave according to the ray-theory description if the frequency is large enough.* – «Если частота будет достаточно большой, то линза электронно-лучевой трубки будет вести себя в соответствии с теорией луча». However, functioning in the word combination “behave logarithmically” with the meaning “change according to the logarithmic law” used in A&E texts, the verb “behave” serves as a term.

As appears from the above example, under the conditions of the definite context the lexical units pass from one layer into another one, in other words it is possible to talk about relativity of the results when discriminating lexical layers with great probability. That is why in the event of controversial cases the authors consulted specialists in the given subject matter.

One of the points of the research of common layer of verbal vocabulary was lexicological classification, i.e. breaking down verbs into lexical-semantic groups.

Since polysemous verbs function in verbal vocabulary of the common layer, their classification into lexical-semantic groups is of considerable difficulties. Due to the fact that a verb in the text has this or that meaning, it can belong to different lexical-semantic groups. In this case the context is considered as the aggregate of definite linguistic conditions in which the content of the polysemous lexeme is revealed unambiguously [7, p. 95]. Thus, with the help of contextual analysis it was ascertained that the verb “result” in A&E sublanguage is used in three meanings: 1) occur as the consequence of something, 2) bring about, 3) arise out of. When the verb “result” is used in the first or third meanings, it can be put down to lexical-semantic group with the meaning “outcome of an action”, for example: *This method results from a set of linear simultaneous equations which can be solved easily.* – «Этот метод вытекает из ряда систем линейных уравнений, которые могут быть легко решены». One more example: *Conclusions that result from this article are very important.* – «Выводы, которые вытекают из данной статьи очень важны».

In the second meaning “bring about” the verb “result” belongs to the lexical-semantic group of verbs with the meaning “achieving outcome of an action”, for example, *The sequential interpolation algorithms will result in a specific example.* – «Последовательное использование интерполяционных алгоритмов приведет к характерному примеру». The mentioned above classification of the meanings of the verb “result” according to lexical-semantic groups is one of the examples of difficulties which the authors of the article met in the process of analysis of common verbal units on the lexicological level. Nevertheless, after investigating the given lexical layer we have managed to distinguish some lexical-semantic groups quite precisely.

To distinguish lexical-semantic groups of verbs, i.e. the verbs having rather close basic semantic content and belonging to the same semantic field, we used transformation of explanation [1, p. 94] that lies in replacing the word in one or another meaning by its dictionary definition. The definition, being the synonym with periphrasis to word, acts in the form of a syntagma composed in the described language and, consequently, according to its syntactical and lexical structural rules it indicates the elements which make it possible to distinguish (recognize, understand) the signifier: a word or a sign [6, p. 292]. With the knowledge of different types of interpretation of the given group of verbs in monolingual dictionaries we have distinguished the following lexical groups on the basis of commonness of at least one of semantic components of the meaning:

1) verbs of information (utterances): *speak, comment, explain, suggest, state, report, resolve, predict, discuss, say, express, note, mention, answer, etc.*;

2) verbs of statement of facts: *find, describe, represent, note, state, confirm, justify, verify, emphasize, etc.*;

3) verbs of assumption: *consider, let, predict, expect, propose, see, suppose, understand, account, believe, notice, imply, etc.*;

4) verbs of indicating start or end of an action: *accomplish, approach, arrive, reach, begin, leave, complete, perform, achieve, etc.*;

5) verbs indicating display of an action, phenomenon, event: *show, illustrate, display, demonstrate, exhibit*;

6) verbs meaning movement: *go, direct, pass, travel, recall, enter, advance, jump, etc.*;

7) verbs of perception: *see, recognize, realize, look, surprise, view, distinguish, idealize, prefer, assess, etc.*;

8) verbs meaning an action in publishing: *form, publish, work, check, write, rewrite, list, establish, describe, trade, up-date, etc.*

Analysis of the verbs belonging to the given lexical-semantic groups shows that they mainly have frequency from F=90 to F=9. Verbal lexical units situated in this interval are, as a rule, monosemous, whereas the verbs having higher frequency are not monosemous quite often; this fact causes objective difficulties when grouping them according to their lexical-semantic meaning.

Due to the fact that common verbal vocabulary is characteristic not only for scientific and technical texts but also for fictional ones, and subject classification provides for subdivision within some one specialized vocabulary, common lexical verbal units were not grouped thematically.

It should be noted that common verbs represent the group of relatively independent units used for linking scientific concepts consequently serving for providing text coherence, and also for material description when estimating the research results.

Summing up the results of the research of A&E common verbal vocabulary it is possible to conclude the following:

1. Common lexical layer of verbal vocabulary is the most numerous in a quantitative sense. The quantity of various words is two times more than terminological and general scientific layers, and the quantity of word usage is eight and three and a half times more, correspondingly. Its fraction in all verbs used in the analyzed texts of A&E specialty makes 43,3%, i.e. practically every second verb of A&E text corpus has common meaning.

2. Most units of common lexical layer are notional verbs: 193 verbs used in 10965 word tokens. Their fraction makes 31,6% of all verbs, 45,1% of verbal word token of common lexical layer.

3. Not numerous group, only three verbs make auxiliary verbs. They are on the very top of A&E probability statistical model, that is why the quantity of their

word tokens is quite considerable, it makes 11 188, i.e. 32,3% of all verbal word tokens in the text corpus and 49,5% of word tokens in the common lexical layer.

4. Modal verbs are quite small in numbers, the group includes just six verbs. The quantity of word tokens makes 6,3% of all verbal word of A&E text corpus and 8,9% of verbal word tokens in the common lexical layer.

5. Along with monosemous verbs, polysemous verbal lexemes were registered in the common lexical layer, and that fact complicated forming the analyzed stratification layer.

6. When investigating verbal lexis some cases of terminologisation of common lexis and also presence of the same verb having several lexical meanings in different lexical layers simultaneously were observed.

7. Verbal vocabulary of the common lexical layer is quite various in its lexicological character and make eight lexical-semantic groups.

The authors suppose that further research will be devoted to the analysis of the two other stratification layers of verbal vocabulary: general scientific and terminological ones.

References

1. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика ее исследования (на материале имени существительного) / И.В. Арнольд. – Л. : Просвещение, 1966. – 192 с.
2. Борисенко Т.И. Английские модальные глагольные конструкции в подъязыках техники: дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т.И. Борисенко. – Одесса, 1989. – 180 с.
3. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1958. – 458 с.
4. Неврева М.Н. Методические указания по работе с английской специальной лексикой для студентов специальности «Химическое машиностроение» (Частотный словарь-минимум) / М.Н. Неврева. – Одесса : Изд-во ОПИ, 1984. – 80 с.
5. Пиотровский Р.Г. От редактора / Р.Г. Пиотровский // Частотный англо-русский словарь-минимум по электронике. – М. : Воениздат Мин. обороны, 1971. – С. 7–15.
6. Рей А. Проблемы и антиномии лексикографии / А. Рей, С. Демсаль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1983. – Вып. XIV. – С. 261–300.
7. Токарева Т.Е. Роль контекста при изучении семантической структуры многозначных прилагательных / Т.Е. Токарева // НДВШ. Серия «Филологические науки». – 1976. – № 2. – С. 93–101.
8. Томасевич Н.П. Методические указания по работе с английской специальной лексикой для студентов специальности «Автомобилестроение» (Частотный словарь-минимум) / Н.П. Томасевич. – Одесса : Изд-во ОПИ, 1983. – 80 с.
9. Циновая М.В. Типология моделей с глаголом *must* на структурно-семантическом уровне (на материале английских подъязыков техники) / М.В. Циновая // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2015. – № 14.
10. Циновая М.В. Формы и содержание синтаксических конструкций с глаголом *may/might* в текстах научной коммуникации / М.В. Циновая // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – 2015. – № 14. – Ч. 2. – С. 92–96.
11. Шапа Л.Н. Формы и функции имен прилагательных в научно-техническом тексте (на материале подъязыка электроснабжения): дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.Н. Шапа. – Одесса, 1991. – 308 с.
12. Oxford Advanced Learner's Dictionary / [edited by A.S. Hornby]. – 7th edition. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 1539 p.
13. Thorndike E. The Teacher's Word book of 30 000 words / E. Thorndike, I. Lordge. –New York : Columbia University Teacher's college press, 1968. – 274 p.
14. Webster's New World Roget's A-Z Thesaurus (Eng-Eng) 4th edition, 1999, Wiley Publishing, Inc., Cleveland, Ohio.

УДК 811.111'373

Єсипенко Н. Г.

ЛІНГВОСТАТИСТИЧНІ МЕТОДИ У ВИВЧЕННІ ВЕРБАЛІЗОВАНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ КОНЦЕПТІВ

Стаття присвячена порівняльному аналізу застосування якісних і кількісних методів у вивченні структури ментальних одиниць, концептів і їх актуалізації в дискурсі. Пропонуються приклади застосування статистичних прийомів у роботі з лексемами-вербалізаторами концептів для отримання статистично верифікованих даних про вербальне втілення концептів.

Ключові слова: квантитативні методи, статистичні прийоми, концептуальний аналіз, концепт, критерій χ^2 -квадрат.

Єсипенко Н. Г. Лингвостатистические методы в изучении вербализированных английских художественных концептов. – Статья.

Статья посвящена сравнительному анализу использования качественных и количественных методов в изучении структуры ментальных единиц, концептов и их актуализации в дискурсе. Предлагаются примеры использования статистических приёмов в работе с лексемами-вербаллизаторами концептов для получения статистически верифицированных данных о вербальном воплощении концептов.

Ключевые слова: квантитативные методы, статистические приёмы, концептуальный анализ, концепт, критерий χ^2 -квадрат.

Yesypenko N. G. Linguo Statistic Methods in the Study of Verbalized English Literary Concepts. – Article.

The article deals with the comparative analysis of the possibility to apply qualitative and quantitative methods in the study of the mental units structure, e.g. concepts, and their embodiment in the discourse. The examples of the statistic methods application are provided. They show how usage frequency of lexemes that represent a concept in the text can be statistically verified.

Key words: quantitative methods, statistic test, conceptual analysis, concept, χ^2 test.

Практика отримання кількісних оцінок посідає значне місце в дослідженні мови й мовлення, адже багато праць опираються на цифрові дані для підтвердження висновків під час аналізу лінгвістичного матеріалу. Статистичні методи використовуються для аналізу індивідуального стилю письменника чи визначення автора твору, для складання частотних словників. В організації та проведенні подібних досліджень провідне місце належить групі «Статистика мовлення», очолюваній Р.Г. Піотровським [10]. Квантитативна типологія кількісно підраховувала окремі параметри морфемної будови слова: ступінь складності, спосіб зв'язку, частотність кореневих, дериваційних і словозмінних морфем тощо. Імовірнісне прогнозування використовується під час вивчення мовленнєвої поведінки людини, про що свідчать і праці з автоматичного розпізнавання мовлення, і дослідження інформаційної структури тексту, і психометричні експерименти з визначення частотності слів і неосмислених буквосполучень, і досліди із зорового розпізнавання елементів тексту, і нейропсихологічні дослідження психічної діяльності людини, і дані про вплив дистрибутивних закономірностей на сприйняття мовлення. Питання теорії та методики квантитативного обстеження лексичного складу вирішувалися у вітчизняному мовознавстві О.С. Ахмановою, В.В. Левицьким, І.О. Носенко, О.Д. Огуєм, М.Е. Білинським, Н.Г. Єсипенко, О.В. Павлишенко й ін.

Мета статті полягає в розкритті основних принципів використання квантитативних методів у дослідженні вербалізації концептів у художньому дискурсі. **Завдання** дослідження передбачають визначення передумов здійснення статистичного аналізу актуалізації концепту в тексті; ілюстра-

цію дії статистичного прийому χ^2 -квадрат тест під час роботи з мовним матеріалом; окреслення перспектив застосування квантитативних методів у концептуальному аналізі.

Зі зміною вектора сучасної лінгвістичної науки від суто лінгвістичних проблем до антропоцентричного напрямку робиться спроба вивчити людську природу, привідкрити завісу мозкової діяльності людини й глибше проникнути в когнітивні процеси людського мислення. Використання статистичних методів видається неможливим, адже як математично виміряти ментальні чи психічні процеси, що відбуваються під час концептуалізації дійсності? Проте не варто забувати, що антрополінгвістика одним із наріжних каменів у свою основу поклала принцип логоцентризму й у такий спосіб визнала мову животворним джерелом духовної креативності будь-якого етнокультурного суспільства. Мова є виразником думки, а слово – першою іпостассю розуму, що може утворювати ціннісно-смысловий простір мовленнєво-мисленнєвої діяльності, в якій людина височіє над рештою живого світу [1, с. 8]. Факт визнання мови важливим інструментом відтворення фрагмента довоколишнього світу дає можливість квантитативним методам працювати саме зі знаковою формою репрезентації різних ментальних утворень. Але одні статистичні методи не здатні вичерпно дескриптивно пояснити процес вербального втілення ментальних сутностей, тому застосування якісного опису і квантитативних прийомів як взаємодоповнюючих дослідницьких інструментів виявляється ефективним у царині когнітивної лінгвістики. Використовуючи два протилежні методи, треба чітко усвідомлювати їх основні відмінності особливо у вивченні складних мисленнєвих, але мовно виражених конструкцій.

Різниця між якісним і квантитативним аналізами полягає в тому, що якісний аналіз не визнає частотність тієї чи іншої лінгвістичної одиниці, лінгвістичного явища, феномена лінгвістичною характеристикою. Квантитативний аналіз, зі свого боку, класифікує лінгвістичні явища, підраховує їх і навіть конструює складні моделі на основі статистичних даних із поясненням отриманих результатів. У якісних дослідженнях вибірка використовується тільки як основа для ідентифікуючих та описових аспектів мовного явища/одиниці й для забезпечення прикладів на підтвердження того чи іншого факту.

На думку професора Дж. Шміда, етап якісного дослідження є предтечею квантитативного аналізу, адже перед класифікацією й підрахунками характеристик певного лінгвістичного явища мають бути визначені категорії для класифікації [12]. Отже, щоб використати квантитативні прийоми для аналізу концептів, варто принаймні чітко знати, які аспекти цих ментальних утворень уже описані. Відразу зазначимо, що наявні дослідження концептів ґрунтуються на якісному аналізові цього явища, основним в якому є опис, що не опирається на статистичні розрахунки, а ґрунтується або на логіко-філософському принципі (Р. І. Павіленіс), або на «логічному аналізі мови» (Н.Д. Арутюнова), або на лінгвофілософському аналізі (Л.О. Чернейко), або на інтуїтивному описі (М. Шелер та Н. Гартман). Для опису значень культурних концептів була залучена спеціальна Природна Семантична Метамова (А. Вежбиць-

ка), головним принципом якої є те, що значення тлумачиться за допомогою універсальних концептів у формі спрощеного перифразу. Таких прикладів можна навести чимало, бо саме в такому руслі (якісного аналізу) ведуться дослідження в царині когнітивної лінгвістики впродовж останніх десятиліть. Кожен із провідних дослідників у галузі лінгвокультурології, когнітивної семантики, когнітивної лінгвістики включає в монографії приклади «модельовання концептів за єдиним планом» [8, с. 159] – описом ознак концептів: аналізом словникових дефініцій, аналізом дискурсивної реалізації концепту на основі прикладів із бази даних Cobuild Bank of English, опитуванням респондентів для виявлення асоціативних реакцій на концепт, виявленням ціннісної сторони концепту на основі висловлювань, афоризмів, фразеологізмів. Численні дисертаційні дослідження йдуть проторованим шляхом якісного аналізу, часто ігноруючи процедури верифікації отриманих результатів. Отже, зважаючи на думку Дж. Шміда, що якісний аналіз забезпечує ідентифікацію необхідних характеристик, квантитативний аналіз має класифікувати, обчислити, пояснити описані якісним аналізом характеристики й або підтвердити й статистично аргументувати висновки, зроблені на основі якісного опису, або спростувати їх.

На противагу якісному аналізу, що зосереджується швидше на детальному описові, ніж на квантифікації, квантитативний аналіз допомагає відділити «зерно від половини»: виявити явища, що є істинною рефлексією мовної поведінки, і випад-

Таблиця 1

Підрахунки χ^2 для парцел (ЛСК іменників)

Парцели (ЛСК іменників)	Британська література XVIII століття					
	Ann Radcliffe “The Mysteries of Udolpho”	Jonathan Swift “Gulliver’s Travels”	Daniel Defoe “Robinson Crusoe”	Oliver Goldsmith “The Vicar of Wakefield”	Henry Fielding “The History of Tom Jones, a Foundling”	Laurence Sterne “The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman”
	χ^2	χ^2	χ^2	χ^2	χ^2	χ^2
1. Час/вік			7,97			
2. Сім’я/родина				10,16	12,48	6,27
3. Дія/Діяльність						
4. Їжа/харчування			54,34			
5. Небесні сили						
6. Відпочинок					4,84	
7. Розлука/вигнання						
8. Прибуття/ повернення					9,43	
9. Почуття/ емоції	17,40					
10. Речі/меблі			14,51			

кові факти. Квантитативний аналіз вибірки відтворює точну картину частотності або нерозповсюдженості певного мовного явища, відповідно, його стандартність чи відхилення від норми. Квантифікація залучає процес класифікації. Для статистичних цілей класифікація може здійснюватися за «аристотелівським» типом (Aristotelian type), згідно з яким одиниця або належить до класу x , або ні. Але на практиці, з огляду на полісемантизм англійської мови, багато мовних одиниць не вписуються в аристотелівську модель. Тому новішим підходом до класифікації є «нечітка множина» (fuzzy set), коли одні одиниці чітко належать до класу x , але інші потенційно належать до більше ніж одного класу [3]. Звідси випливає важливість контексту під час класифікації в разі текстової актуалізації концепту слів-консоціатів до імені концепту.

Під час квантитативного аналізу беруться до уваги ті параметри концепту, які доступні для статистичного опрацювання: його мовне вираження в художньому творі. Незалежно від обсягу підрахунку, перший (вибірка характеристик) і завершальний (інтерпретація цифрових показників) етапи мають якісний характер. Дослідження з використанням квантитативного та якісного аналізів поєднує точні статистичні розрахунки з якісним описом отриманих даних. Ми дотримуємося думки, що статистичні дослідження уточнюють деякі спостереження й гіпотези, встановлюють ті або інші закономірності, визначають імовірність певного лінгвістичного явища; завдяки цим методам можна проникнути у творчу лабораторію автора під час відтворення концепту в тексті.

Досліджуючи вербалізацію концепту, варто пам'ятати, що абсолютні закономірності в мові – швидше винятки, ніж правила, є результатом послідовно реалізованих імовірнісних обмежень. «Як синхронні стани, так і діахронічні зміни кожної природної мови повністю вибудовані на толерантних кореляціях» [2, с. 268]. «Взаємовідносини лінгвальних явищ у більшості випадків тільки ймовірнісні, а не обов'язкові» [11, с. 28]. Це пов'язано із самим типом мовної системи. Природна мова – це «неповна» система, в якій «для вираження знаків використовуються не всі теоретично можливі комбінації цих елементів» [5, с. 120]. Допустимі комбінації вживаються вибірково, з різним ступенем імовірності [7, с. 494], який піддається обчисленню за допомогою лінгвостатистичних методів.

Концепт як багатовимірне ментально-вербальне утворення включає в себе принаймні три складові компоненти: поняттєвий, образний і тілесно-знаковий (С.Х. Ляпин, С.Г. Воркачев). Ми погоджуємося з таким розумінням структури концепту, але в запропонованому дослідженні сфокусуємо увагу на прикладі встановлення сфер вираження концептів (доменів), що визначається

за допомогою семантичної сполучуваності лексеми-імені концепту і слів-консоціатів у текстовому фрагменті, яка піддається статистичній обробці та цифровому представленню для подальшого інтерпретування. Саме знакова, лінгвістична природа концепту передбачає його закріпленість за певними вербальними засобами реалізації, сукупність яких утворює план вираження відповідного домену, що вибудовується для адекватного сприйняття концепту, поіменованого словом-терміном.

На думку С.А. Аскольдова [4, с. 267], художній концепт – це мисленнєве утворення, що не має жорстко детермінованого зв'язку з реальною дійсністю й не підкоряється законам логіки. Тільки аналіз фону вираження концепту (контексту реалізації лексеми-імені концепту та слів-консоціатів) об'єднує інгредієнти художнього концепту в єдине, цілісне уявлення завдяки асоціативним зв'язкам інгерентного й адгерентного характеру, що відтворюються в семантичній сполучуваності лексем-вербалізаторів. Художня реалізація таких концептів прямо залежить від когнітивних механізмів їх структурування й вербального вираження. Завдяки своїй художній цінності концепти цього типу значно інформативніші, ніж інші пізнавальні концепти, оскільки, крім поняття, індукують у нашій свідомості додаткові асоціації. Під час сприйняття й відтворення художнього концепту ознаки-уявлення, актуалізуючись, здатні утворювати різні за конфігураціями домени, що сплітаються в єдину, неповторну для кожного автора матрицю доменів.

Слова-консоціати, що вживаються з лексемою-іменем концепту в одному контексті, діляться нами на лексико-семантичні класи (далі – ЛСК) за принципом семантичної відповідності одній темі. Кожен ЛСК отримує свою назву – узагальнене поняття, що семантично об'єднує всі елементи групи. Назви ЛСК утворюють своєрідні тематичні фони (парцели), які своєю наявністю в концептуальній структурі реалізованого в тексті концепту вказують на точки конденсації смислу, точки концептуалізації сем, що характеризують ім'я концепту, тому терміни «парцели» і «ЛСК» вживаємо як взаємозамінні. Зазвичай у процесі вивчення так званих асоціативних норм ураховується лише один спосіб смислової конденсації – частотність тих чи інших лексем, що демонструють певні характеристики імені концепту [9]. Але ми використовуємо складніший квантитативний прийом – критерій χ^2 . Найбільш розповсюджена формула для обчислення χ^2 така:

$$\chi^2 = \sum \frac{(O - E)^2}{E}$$

де O – фактично досліджені величини; E – теоретично очікувані, знак Σ означає суму. Чим більше емпіричні величини відхиляються від теоретичних, тим більшою в результаті виявля-

ється сума χ^2 . Наявність суттєвої різниці в розподілі частот ознак вважається встановленою, якщо χ^2 перевищує критичне значення 3,84.

Пропонуємо приклад обчислення величини χ^2 для перших десяти парцел, утворених лексико-семантичними класами іменників-консоціатів до імені концепту „home” у творах XVIII століття.

Перевищення показника χ^2 свідчить про перевагу емпіричного вживання ЛСК над теоретично очікуваним, отже, таке вживання має селективний характер, що підкреслює важливість саме цієї парцели для вираження досліджуваного концепту: у трьох авторів (Oliver Goldsmith, Henry Fielding, Laurence Sterne) домівка актуалізується на фоні сім'ї/родини; для двох авторів (Daniel Defoe й Henry Fielding) концепт HOME має по три сфери вираження – час/вік, їжа/харчування та речі/меблі й сім'я/родина, відпочинок і прибуття/повернення додому; у творі Анни Редкліф „The Mysteries of Udolpho” домівка виражається в почуттях та емоціях, що вирують удома.

Для вагомшої картини втілення концепту в художніх текстах статистичні розрахунки можна проводити для ЛСК дієслів, прикметників і прислівників, що вживаються в одному контексті з номінативною лексемою концепту. Отримані результати статистичного аналізу χ^2 уможливають отримання фактичних даних про засоби вербального втілення того чи іншого концепту для подальшого їх якісного інтерпретування.

Використання якісних і статистичних методів у вивченні концептів слугує запорукою об'єктивного й надійного аналізу фактів, якими оперує дослідник, а інтегрована методика є надійним інструментом для проникнення в приховані для зовнішнього спостереження концептуальні структури та їх вербальні проєкції.

Перспективу подальших розвідок убачаємо в апробації статистичних методів аналізу для вивчення складних ментальних утворень, що знаходять своє втілення в різних типах дискурсу.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка : [учебное пособие] / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Флинта ; Наука, 2010. – 288 с.
2. Андреев Н.Д. Хомский и хомскианство / Н.Д. Андреев // Андреев Н.Д. Философские основы зарубежных направлений в языкознании / Н.Д. Андреев. – М. : Наука, 1977. – 295 с.
3. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – 1976. – 550 с.
4. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : [антология] / под ред. проф. В.П. Нерозака. – М. : Языки русской культуры, 1997. – С. 267–279.
5. Гамкрелидзе Т.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы / Т.В. Гамкрелидзе, В.В. Иванов. – Тбилиси, 1984. – Ч. I. – 1984. – 520 с.
6. Єсипенко Н.Г. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів: когнітивно-квантитативний підхід : [монографія] / Н.Г. Єсипенко. – Чернівці : Золоті литаври, 2012. – 320 с.
7. Зубкова Л.Г. Принцип знака в системі мови / Л.Г. Зубкова. – М. : Языки славянской культуры, 2010. – 752 с.
8. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 406 с.
9. Караулов Ю.Н. Ассоциативная грамматика русского языка / Ю.Н. Караулов. – 2-е изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 328 с.
10. Пиотровский Р.Г. О некоторых стилистических категориях / Р.Г. Пиотровский // Вопросы языкознания. – 1954. – № 1. – С. 55–68.
11. Скаличка В. К вопросу о типологии / В. Скаличка // Вопросы языкознания. – 1966. – № 4. – С. 22–30.
12. Schmied J. Qualitative and quantitative research approaches to English relative constructions / J. Schmied. – New York : Souter and Atwell, 1993. – 260 p.
13. Yesypenko N. Cognitive Semantics and the Corpus-based Approach to Concept Structure / N. Yesypenko // Studies in Quantitative Linguistics. – Ludenscheid: RAM-Verlag, 2011. – P. 1–22.

УДК 811.111'373.611:616.1

Запоточна Л. І.

ВПЛИВ ГРЕЦЬКИХ І ЛАТИНСЬКИХ ТЕРМІНОЕЛЕМЕНТІВ НА ФОРМУВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ФАХОВОЇ МОВИ КАРДІОЛОГІЇ

Стаття присвячена дослідженню англійських термінів-комполітів фахової мови кардіології. Аналізуються терміноелементи грецького й латинського походження та їх вплив на формування англійських кардіологічних термінів, а також визначено найбільш продуктивні міжнародні терміноелементи, які входять у структуру слів-комполітів англійської кардіологічної термінології.

Ключові слова: кардіологічна термінологія, терміни-комполіти, запозичення, міжнародні терміноелементи.

Запоточная Л. И. Влияние греческих и латинских терминологических элементов на формирование английских терминов сферы кардиологии. – Статья.

Статья посвящена исследованию английских терминов-комполітов профессионального языка кардиологии. Анализируются терминологические элементы греческого и латинского происхождения и их влияние на формирование английских кардиологических терминов, а также определены наиболее производительные международные элементы, которые принадлежат к структуре слов-комполітов английской кардиологической терминологии.

Ключевые слова: кардиологическая терминология, термины-комполіты, заимствования, международные терминологические элементы.

Zapotochna L. I. The influence of Greek and Latin terminological elements on the formation of English cardiologic terminology. – Article.

The given article deals with the investigation of English compound terms of cardiology. Terminological elements of Greek and Latin origin, their influence on the formation of English cardiologic terms and the most productive international terminological word components, which belong to the structure of compound words of English cardiologic terminology are being analysed in the article.

Key words: cardiologic terminology, compound words, loans, international terminological components.

Сучасна медична термінологія становить величезну надскладну макротерміносистему, до складу якої входять численні терміносистеми, які включають фахові вузькогалузеві термінологічні одиниці, клінічні терміни, номенклатурні одиниці. Відомо, що в медичній фаховій лексиці відображена тисячолітня історія розвитку медицини як науки. Давньогрецька та латинська мови сформували «кістяк», базовий матеріал для медичної термінології. Цей греко-латинський матеріал зумовив подальший інтернаціональний характер медичної термінології. В епоху середньовіччя латина була офіційним засобом комунікації у медицині. І лише у XVIII–XIX століттях вона почала замінюватися національними мовами. Але, незважаючи на виникнення значної кількості власне національних термінів, латинські та грецькі терміноелементи й терміни існують в англійській мові паралельно з власномовними одиницями, формуючи терміни-дублети, складні та гібридні утворення, терміни-комполіти. Терміни-комполіти є поширеними структурними одиницями в англійській фаховій мові кардіології (далі – АФМК), які займають помітну нішу в її словнику. Актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення способів творення англійських термінів-комполітів фахової мови кардіології. Метою розвідки є аналіз творення термінів-комполітів у сучасній англійській кардіологічній термінології, а саме використання латинських і грецьких міжнародних елементів, визначення найбільш продуктивних термінів-комполітів в АФМК.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: дослідити проблему

термінів-комполітів; проаналізувати шляхи творення термінів-комполітів; виявити міжнародні терміноелементи, які беруть участь у творенні термінів-комполітів фахової мови кардіології, визначити їх місце в досліджуваній галузі науки. Для виконання поставлених завдань у роботі застосовано комплексну методику дослідження. Використані такі методи дослідження: метод суцільної вибірки, метод кількісних підрахунків, компонентний аналіз, аналіз словникових дефініцій. Джерелами дослідження слугували: Ілюстрований медичний словник Дорланда у 2 томах; п'ятимовний Медичний словник за ред. Г.Д. Арнаудова й Новий англо-український медичний словник В.Л. Ривкіна. Методом суцільної вибірки виокремлено 1 430 термінів-комполітів фахової мови кардіології та проаналізовано 117 терміноелементів.

Особливості вживання слів із міжнародними терміноелементами й процеси інтернаціоналізації досліджувалися українськими та зарубіжними науковцями: Г. Абрамовою, І. Білодідом, Я. Боровським, С. Гореліковою, В. Гусятинською, Т. Канделакі, І. Кочан, Т. Кияком, В. Лейчик О. Есперсен, А. Мейє та іншими. Фахову медичну лексику з міжнародними компонентами розглядали: І. Гнатишена (німецьку медичну термінологію), Д. Вольфберг (термінологію дитячих інфекцій), Л. Дубровіна (англійські медичні терміни), Т. Кирилова (дерматовенерологію), С. Маджаєва (медсестринство), І. Стоянова (травматологію), М. Токарева (нефрологію, урологію) тощо. Терміни-комполіти як номінативні одиниці вивчали такі науковці, як Л. Азарова, О. Василевська,

Таблиця 1

**Міжнародні терміноелементи в складі
сучасних англійських термінів-композитів сфери кардіології**

Терміно-елемент	Походження	Статус	Кількість	Відсоток	Приклади
a	лат. віддалення, відхилення, відсутність	префікс	6	0,5	affibrinogenemia
ad	лат. наближення, приєднання	префікс	4	0,5	adsorbability
aemia	гр. <i>αἷμα, αἱματος haima haimatos</i> кров	суфікс	33	3	pseudoanemia macrocythemia
algia	гр. <i>ἄλγος algos</i> біль	суфікс	10	1	cardialgia sternalgia, angialgia
an	гр. <i>αν- an-</i> префікс, який означає заперечення, відсутність або протилежність	префікс	9	1	anhydremia anerythrocyte
angi	гр. <i>αγγειον angeion</i> судина	корінь	35	3	angiectomy, angioclast, angiolysis
aort	гр. <i>ἀορτή aorte αἶρω = ἀείρω airo</i> = <i>aeiro</i> піднімати, піднімати серце	корінь	14	1	aortotomy aortoplasty
arteri	гр. <i>αἴρ aer</i> повітря + <i>τηρέω tereo</i> зберігати, затримувати, буквально перекладається – «той, що містить повітря»	корінь	33	3	arteriectasia arteriomotor arteriography
auto	гр. <i>αὐτός autos</i> сам, сам по собі	префікс	11	1	autohemotransfusion autoreinfusion
capillar	лат. <i>capillus</i> від <i>capitis pilus</i> волосина голови	корінь	5	0,5	capillarectasia capillarioscopy
card	гр. <i>καρδία cardia</i> серце; вхід у шлунок	корінь (початковий терміноелемент)	74	7	cardioacceleration cardioactive
cardia	гр. <i>καρδία cardia</i> серце	Корінь (кінцевий терміноелемент)	42	4	bathycardia bradycardia bradycardia
cyte	гр. <i>κύτος kytos</i> порожнина, клітина	суфікс	29	2,5	granulocyte
dys	гр. <i>δυσ- dys-</i> префікс, який означає порушення, відхилення від норми	префікс	7	0,5	dysarteriotomy dysglycemia
echo	гр. <i>ἠχώ echo</i> ехо, відлуння	префікс	10	1	echocardiograph echoaortography
ectasia	гр. <i>ἔκτασις ektasis</i> розтягнення трубчастого або порожнистого органа, розширення	корінь	7	0,5	hemangiectasia phlebarteriectasia
ectomia	гр. <i>ἐκτομή ektome</i> вирізання, видалення	корінь	7	0,5	cardiectomy infundibulectomy
electro	гр. <i>ἤλεκτρον elektron</i> бурштин, під час тертя якого утворюється електричний заряд	корінь	12	1	electrocardioscope electrocardiographic
endo	гр. <i>ἔνδον endon</i> усередині, внутрішнє розміщення	префікс	7	0,5	endotheliosis endotoxemia
erythro	гр. <i>ἐρυθρός erythros</i> червоний	корінь	33	3	erythroblastemia erythrocytosis
graphia	гр. <i>γραφω grapho</i> писати, малювати	суфікс	32	3	cardiography apexcardiography, cardiokymography, echocardiography, electrocardiography, kinetocardiography, phonocardiography, telecardiography, vectorcardiography

Продовження таблиці 1

graph	гр. <i>γραφο grapho</i> писати, малювати	суфікс	12	1	hemadromograph echocardiograph
haem	гр. <i>αἷμα, αἱματος haima haimatos</i> кров +	корінь	210	19	haemagglutination haemanalysis
hemi	гр. <i>ἡμι hemi</i> в складних словах пів-, напів-, такий, що належить до однієї сторони	префікс	11	1	hemicardia hemiglobin
hyper	гр. <i>ὑπέρ hyper</i> над, зверху, надлишок	префікс	27	2,5	hyperglobulia hyperkinemia
hypo	гр. <i>ὑπό hypo</i> під, зменшення	префікс	9	1	hypoferremia hypoxyphoremia
in	лат. <i>in-</i> заперечення основного поняття, <i>не-</i> ; рух усередину	префікс	7	0,5	incoagulable incompatible
intra	лат. <i>intra</i> всередині, положення всередині	префікс	9	1	intracardiac intramural
leuko	гр. <i>λευκός leukos</i> білий	корінь	34	3	leukocytotaxis leukemogenesis
logia	гр. <i>λόγος logos</i> наука, учення	корінь	9	1	cardiovasology angiology
lymph	лат. <i>lymph</i> прозора вода	корінь	13	1	lymphangitis lymphoblastosis
macro	гр. <i>μακρός makros</i> довгий, великий		7	0,5	macrocardia macrocythemia
meter	гр. <i>μέτρον metron</i> міра	корінь	21	2	erythrocytometer halometer
metry	гр. <i>μέτρον metron</i> міра, вимірювання	суфікс	6	0,5	conductometry hemadromometry
micro	гр. <i>μικρός micros</i> малий, маленький	префікс	11	1	microaggregates microcirculation
myel	гр. <i>μυελός myelos</i> кістковий мозок, спинний мозок	корінь	14	1	myeloblastemia myelopoiesis
normo	лат. <i>norma</i> міра, норма, правило	префікс	10	1	normochromia normoglycemic
oma	лат. <i>oma</i> пухлина	суфікс	16	1,5	phlebangioma angiolymphoma
osis	гр. закінчення, що означає хворобливий стан незапального характеру, ненормальне збільшення чи поширення	суфікс	57	5	elliptocytosis hemadostenosis normocytosis
peri	гр. <i>περί peri</i> коло, близько, біля	префікс	21	2	periaortic periauricular
phleb	гр. <i>φλέψ, φλεβός phleps, phlebos</i> вена	корінь	31	3	phlebectomy phleboclysis – phlebodynamics
plasm	гр. <i>πλάσμα plasma</i> щось утворене, оформлене	корінь	26	2	plasmacytoblast plasmocytopenia
poly	гр. <i>πολύ poly</i> багато	префікс	10	1	polycardia polychromemia
post	лат. <i>post</i> після, позаду, за	префікс	15	1	postcapillary postinfarction
pro	гр. <i>πρό- pro-</i> перед	префікс	14	1	proerythrocyte prothrombinase
rrhaphia	гр. <i>ῥαφή rharhe</i> шов, зшивання, накладання хірургічного шва	суфікс	9	1	cardiorrhaphy myocardiorrhaphy
rrhagia	гр. <i>ρήγνυμι rhegnymi</i> ламати, розривати; кровотеча	суфікс	7	0,5	encephalorrhagia enterorrhagia
tomia	гр. <i>τόμος tomos</i> розріз, розтин	суфікс	14	1	endvenectomy coleotomy
tonia	гр. <i>τόνος tonos</i> напруження, тонус	суфікс	11	1	cardiotonic vasotonia
thromb	гр. <i>θρόμβος thrombos</i> кулька, згусток	корінь	31	3	thrombectomy thromboclasia
vas	лат. <i>vas, vasis</i> судина, ваза	корінь	25	2	vasoconstriction vasodepression
Усього			1117	100%	

В. Григор'єв, О. Кубрякова, Н. Клименко, О. Селіванова, А. Суперанська, Н. Родзевич.

Дериваційні процеси в термінології кардіології викликають особливе зацікавлення. Основними способами творення термінів англійської кардіологічної термінології є афіксація (префіксація, суфіксація, префіксально-суфіксальний спосіб), конверсія та словоскладання. На сучасному етапі простежується тенденція до зростання продуктивності такого різновиду морфологічного способу творення термінів кардіології, як композиція, що уможливорює репрезентацію лексичного значення через номінацію одного нерозчленованого поняття. Композит (лат. *compositus* – складний, складений із частин) – номінативна одиниця, цілісно оформлена графічно й лексико-граматично, яка має дві чи більше ономазіологічні ознаки [5, с. 257]. Це номінації, утворені основокладанням – «поєднанням кількох основ слів за допомогою інтерфіксів або без них» [6, с. 158]. За спостереженнями О. Кубрякової, ці способи в англійській мові становлять 27,4% від інших способів [5, с. 257]. За нашими підрахунками, терміни-композити в АФМК становлять 27,1% (виокремлено 1 430 термінів композитів із загальної кількості в 5 275 усіх термінів сфери кардіології).

Складниками термінів-композитів у термінології кардіології досить часто є терміноелементи грецького та латинського походження. За Р. Беляєвим, «терміноелемент – це словосполучення, слово, морфема, її частина, які структурно виленоуються в термінах певної терміносистеми, маючи постійну форму, регулярно використовуються для позначення одного чи кількох близьких понять або ознак понять відповідної науки, характеризуються зазначеними ознаками більше ніж в одному терміні» [1, с. 64–65]. Терміноелемент – це регулярно повторюваний і відтворюваний компонент складних похідних термінів, який посідає певне місце в структурі терміна й має стабільне узагальнене значення [2, с. 162]. На сучасному етапі міжнародні терміноелементи є одним із продуктивних способів творення термінів, бо «короткі грецькі та латинські основи, виконуючи функцію терміноелементів, нерідко позначають ознаки, які вимагають громіздких конструкцій складених слів і словосполучень» [3, с. 35]. Такі елементи мають ознаки «загальновідомості (загальнозрозумілості), частотності, соціальної значимості та психолінгвістичну ознаку оптимальної довжини» [4, с. 12].

За своєю структурою терміни-композити є с3а своєю структурою терміни-композити є складними утвореннями, компоненти яких можуть бути як власно мовними, так і гібридними, тобто такими, які містять латинські й грецькі словотвірні елементи (префікси, суфікси, корені, основи). Досліджуючи вживання грецьких і латинських еле-

ментів у складі англійських кардіологічних термінів, простежуємо їх часте поєднання в одному терміні з можливим використанням власномовних суфіксів. Наприклад, **agranulocyte** *n* [лат. *á-* відсутність + лат. *granulum* зернятко + гр. *κύτος kytos* клітина] – агранулоцит, незернистий лейкоцит; **anginophobia** *n* [лат. *angere* (ango) притискати, звужувати, душити від гр. *αἴχος ancho* душити, стискати + гр. *φόβος phobos* страх] – ангінофобія (патологічна боязнь приступів стенокардії); **areocardia** *n* [лат. *areola* *areola* невелика площина, місце + *cardia* *cardia* серце] – брадикардія (знижена частота серцевих скорочень); **arteriopressor** *n* [гр. *αἴρ* *aer* повітря + *τηρέω tereo* зберігати, затримувати, буквально перекладається – «той, що містить повітря» + ст. франц. *сpresseure* + *-or*] – засіб, що підвищує артеріальний тиск; **hemoculture** *n* [гр. *αἷμα, αἵματος haima* *haimatos* кров + лат. *cultura* оброблення, бактеріальна культура] – гемокультура; **hemomanometer** *n* [гр. *αἷμα, αἵματος haima* *haimatos* кров + лат. *manus* рука + гр. *μέτρον metron* міра] – прилад для вимірювання кров'яного тиску; **incoagulability** *n* [лат. *in-* заперечення основного поняття, не- + лат. *coagulum* закваска, згусток + *ability*] – нездатність згортатися; відсутність здатності згортатися; гіпокоагуляція.

У слові міжнародні терміноелементи можуть перебувати в препозиції, тобто знаходитися на початку терміна, – початкові терміноелементи, інтерпозиції – у середині терміна, в постпозиції – у кінці терміна, тобто кінцеві терміноелементи [2, с. 217]. Початкові інтернаціональні кардіологічні терміноелементи – це в основному грецькі дублетні позначення латинських назв анатомічних об'єктів. При цьому латинські назви переважно функціонують в анатомії, тоді як грецькі – у клінічній термінології, наприклад, **capillariomotor** *adj* [лат. *capillus* від *capitis pilus* волосина голови + *motio* рух від *movēre* рухати, приводити в рух] – капіляроруховий, вазомоторний – такий, що стосується функціональної активності капілярів; **lymphocyte** *n* [лат. *lymphā* прозора вода + *κύτος kytos* порожнина, клітина] – лімфоцит; **ventriculonector** *n* [лат. *ventriculus* шлуночок + *fasciculus* пучок, зокрема нервових чи м'язових волокон] – передсердно-шлуночковий (атріовентрикулярний) пучок, пучок Гіса; **vertebroarterial** *adj* [лат. *vertebra* гр. *σπόνδυλος spondylos* хребет + гр. *αἴρ* *aer* повітря + *τηρέω tereo* зберігати, затримувати, буквально перекладається – «той, що містить повітря»] – хребетно-артеріальний; **stenocardia** *n* [гр. *στενός stenos* вузький + *cardia* *cardia* серце] – стенокардія, грудна жаба; **thrombasthenia** *n* [гр. *θρόμβος thrombos* кулька, згусток + *α-не* + *σθενός sthenos* сила, міць] – тромбастенія, тромбастенічна гемофілія; **miosphygmia** *n* [гр. *μῦς μύς mys*, *μυός mys* м'яз +

σφυγμός sphugmos пульс] – дефіцит пульсу, симптом Джексона; *cardiospasm* *n* [грец. *cardia* *cardia* серце; вхід у шлунок + *σπασμός spasmos* спазм] – кардіоспазм, ахалазія кардії. Варто також пам'ятати, що в анатомічній літературі можуть функціонувати латинізовані грецькі назви кардіологічних термінів, наприклад *aorta* – *aortocoronary adj* [гр. *ἀορτή aorte* *αἶρω* = *ἀείρω airo* = *aeiro* піднімати, піднімати серце + *κορὼνη korone* корона, утворення, подібне короні] – аортокоронарний; *arteria* – *arterioloventricular adj* [гр. *αἴρ aer* повітря + *τηρέω tereo* зберігати, затримувати, буквально перекладається – «той, що містить повітря» + лат. *venula* зменш. від *vena*] – артеріоловенулярний; який (що) належить до артерій і вен.

Одним зі шляхів поповнення і збагачення англійської фахової мови кардіології є використання латинських і грецьких префіксів у творенні термінів-комполітів. Змінюючи лексичне значення слова, префікси переважно не впливають на його граматичний компонент, тому похідні слова, утворені шляхом префіксації, належать до однієї й тієї самої частини мови. Наприклад, *pericarditis n* – перикардит (запалення перикарду) та *endopericarditis n* – панкардит (запалення всіх шарів стінки серця); *anacrotic adj* – анакротичний і *dicrotic adj* – дикротичний; *cardiac adj* – серцевий та *intracardiac adj* – внутрішньосерцевий; *glycemia n* – глікемія (наявність глюкози в крові) та *hyperglycemia n* – гіперглікемія.

Визначальною ознакою інтернаціональних термінологічних суфіксів, які функціонують у клінічній термінології фахової мови кардіології, є наявність семантичного значення, характерного саме для медичної галузі. Назви захворювань запального походження здебільшого утворюються за допомогою суфікса *-itis* (*mediastinopericarditis* – медиастиноперикард (запалення перикарда й довколишньої клітковини середостіння); *mesophlebitis* – мезофлебіт (запалення середньої оболонки вени); *polyangiitis* – ангіопатія (запалення багатьох кровоносних судин)), назви захворювань незапального характеру, патологічних станів і процесів утворюються переважно за допомогою суфіксів *-ismus*, *-ōsis*, *-iāsis* (*hyperorthocytosis* – гіперлейкоцитоз із нормальною лейкоцитарною формулою; *leucocytosis* – лейкоцитоз; *phlebectasis* – флебектазія, вен ектазія; *lymphoblastosis* – лімфатобластоз (наявність лімфатобластів у крові); *phlebismus* – розширення вен і венозний застій), а назви захворювань пухлинного характеру – за допомогою суфікса *-ōma* (*phlebangioma* – венозна аневризма;

plasmocytoma – плазмоцитома; *telangioma* – гемангіома, судинний невус; *angioma* – ангіома, судинна пухлина).

Варто зазначити, що в англійській фаховій мові кардіології зустрічаються терміноелементи-омофони (гр. *ὁμός* – однаковий і *φωνή* – звук), які мають однакове звучання, але різне написання і значення. Наприклад, *haem(at)* – кров: *hemorrhage n* [гр. *αἷμα, αἵματος haima haimatos* кров] – сильна кровотеча й *hem(i)* – половина: *hemicardia n* [гр. *ἡμι hemi* в складних словах пів-, напів-, такий, що належить до однієї сторони] – 1. ліва чи права половина серця 2. недорозвиненість лівої чи правої половини серця, «двокамерне серце»; *my(o)* – м'яз: *myohemoglobin n* [гр. *μῦς μῦός mys, mysos* м'яз] – міоглобін, м'язовий гемоглобін, міогемоглобін і *mi(o)* – зменшення: *miosphygmia n* – дефіцит пульсу, симптом Джексона, *sten(stenosis)* – вузькість: *stenocardia n* – стенокардія, грудна жаба, звуження і *sthen* – сила: *asthenia n* – астенія, слабкість.

У таблиці 1 охарактеризовано найпоширеніші терміноелементи англійської фахової мови кардіології, вказано їх походження, статус, кількісне співвідношення та подано приклади вживання.

За результатами проведеного дослідження можемо зробити висновок, що в структурі термінів-комполітів АФМК найбільш продуктивними є такі терміноелементи грецького та латинського походження: *haem-* (19%), *card-* (7%), *-osis* (5%), *-cardia* (4%), *-aemia*, *angi-*, *arteri-*, *erythro-*, *-graphia*, *leuko-*, *thromb-* (3%), *-cyte*, *hyper-* (2,5%), *-meter*, *vas-* (2%). Варто звернути увагу на те, що складні терміни можуть містити від двох до чотирьох міжнародних елементів, але переважають такі, що містять у своєму складі два і три інтернаціональні компоненти: *angiolysis*, *endvenectomy*, *hemadostenosis*, *myeloblastemia*, *myocardiorrhaphy*, *normocytosis*, *postcapillary*, *vectorcardiography*. Отже, терміни-інтернаціоналізми посідають вагоме місце у творенні англійських термінів сфери кардіології, полегшуючи взаєморозуміння між медичними фахівцями та розвиток науково-технічних зв'язків між країнами в досліджуваній галузі, окрім того, з них легко утворити нові лексичні одиниці в тих випадках, коли з національних терміноелементів побудувати короткий і точний термін не вдається. Перспективою подальшого дослідження є більш детальний аналіз терміноелементів кардіології англійської мови, розподіл досліджуваних компонентів за структурно-семантичними групами й моделями та їх графічне оформлення.

Література

1. Беляєв Р.С. Поняття терміноелемента з погляду теорії номінації / Р.С. Беляєв // Мовознавство. – 1990. – № 3. – С. 64–65.
2. Латинська мова для студентів стоматологічних факультетів / [О.М. Беляєва, В.Г. Синиця, Л.Ю. Смольська, М.І. Гуцол]. – К. : ВСВ «Медицина», 2015. – 495 с.

3. Кочан І.М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові : [монографія] / І.М. Кочан. – Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 519 с. – С. 35.
4. Лейчик В.М. О некоторых современных способах словообразования / В.М. Лейчик // Особенности словообразования в научном стиле и литературной норме. – Владивосток : ДВНЦ АН СССР, 1984. – С. 3–15. – С. 12.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / за ред. М.Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1994. – 414 с. – С. 158

Словники

1. Арнаудов Г.Д. Медицинская терминология на пяти языках: Latinum. Русский. English. Français. Deutch / Г.Д. Арнаудов. – 4-е русск. изд., испр. – София : Государственное издательство «Медицина и физкультура», 1979. – 943 с.
2. Ілюстрований медичний словник Дорланда : у 2 т. / голов. ред. П. Джуль, Б. Зіменковський. – Укр. пер. 29-го амер. вид. – Львів : Вид. дім «НАУТІЛУС», 2003. – Т. 1. – 2003. – С. 1–1354; Т. 2. – 2003. – С. 1355–2688.
3. Новий англо-український медичний словник / за ред. В.Л. Ривкіна, М.С. Бенюмовича. – К. : Арій, 2007. – 782 с.

УДК 801.8:81'22

Івасишин М. Р.

ФЕНОМЕН МУЛЬТИМОДАЛЬНОСТІ В КОМІКСАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядається феномен мультимодальності та вербальні й невербальні засоби його експлікації на матеріалі англomовного коміксу. За допомогою елементів мультимодальності здійснюється тлумачення отриманої з тексту інформації. У статті висвітлено основні рівні мультимодальності тексту – часткову та повну мультимодальність. Явище мультимодальності висвітлюється на матеріалі коміксу «Captain America».

Ключові слова: модальність, мультимодальність, мультимодальний текст, семиотична система, повна мультимодальність, часткова мультимодальність.

Івасишин М. Р. Феномен мультимодальності в коміксах (на матеріалі англійського мови). – Стаття.

В статті розглядається феномен мультимодальності, а також вербальні та невербальні засоби його експлікації в англomовному коміксі. С допомогою цих елементів здійснюється тлумачення отриманої з тексту інформації. В статті висвітлено основні рівні мультимодальності тексту – частковий та повний мультимодальності. Феномен мультимодальності розглядається на матеріалі коміксу «Captain America».

Ключевые слова: модальность, мультимодальность, мультимодальный текст, семиотическая система, полная мультимодальность, частичная мультимодальность.

Ivasyshyn M. R. Phenomenon of multimodality in comic books (as exemplified in English language). – Article.

The article presents the phenomenon of multimodality and the means of its realization in English-language comics. These means are represented by verbal and non-verbal components. These components improve the reader's comprehension of the information presented in the text. The author highlights two levels of multimodality in the text. These levels are presented by complete or partial creolization. On the basis on "Captain America" comic book, the article reveals the phenomenon of creolization.

Key words: modality, multimodality, multimodal text, semiotic system, complete creolization, partial creolization.

Постановка проблеми. Серед вітчизняних і зарубіжних науковців усе більше зацікавлення викликає поняття мультимодального тексту та його особливостей. Поява й подальше поєднання інноваційних технологій створює нові методи й засоби поширення інформації та здійснення комунікації. Про підвищений інтерес до мультимодальності тексту в лінгвістиці свідчить поява багатьох робіт, присвячених цій сфері досліджень.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема мультимодальності досліджується в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, таких, як Ш. Баллі, О.С. Анісімова, Г. Кресс, В.З. Панфілов, Т. ван Ліувен, Н.Я. Град, І.А. Бехта, М.А. Карп, Д.П. Борис, Л.Л. Макарук та ін.

Мета статті – виявити візуально-графічні та вербальні прояви феномена мультимодальності в мультимодальному тексті (коміксі).

Завдання статті – здійснити критичний огляд праць із досліджуваної проблеми; дати визначення поняттю мультимодальності, яким ми оперуємо в роботі; визначити шляхи й типи прояву мультимодальності в мультимодальному тексті.

Матеріалом дослідження є комікс «Captain America». Вибір матеріалу зумовлений наявністю графічно-візуальних і вербальних засобів у коміксах як маніфестантах мультимодального тексту англomовної культури, а «Captain America» відібраний як найбільш популярний комікс [8].

Виклад основного матеріалу. Модальність – це функціонально-семантична категорія, що виражає відношення висловлювання до реальності, а також суб'єктивну кваліфікацію того, що повідомляється [4, с. 303]. Швейцарський учений Ш. Баллі вважає,

що «модальність – це душа твердження; як і думка, твердження є результатом активної діяльності мовця» [1, с. 44].

Уперше теорію мультимодальності представили Гюнтер Кресс і Тео ван Ліувен у своїй спільній роботі «Мультимодальний дискурс» у 2001 році. Вони визначають мультимодальність як тісну взаємодію двох або більше різних семиотичних систем у тексті [11, с. 15]. Учені також пояснюють мультимодальний текст як такий, що включає в себе різні семиотичні системи для отримання детальнішої інформації [13, с. 56].

Гюнтер Кресс і Тео ван Ліувен презентують твердження, що невербальні компоненти є мультимодальними. Мультимодальність як візуалізація сприймається як фактор, що привертає увагу лінгвістів до природи, походження, структури і складових компонентів засобів, які формують сучасний текст [12, с. 27]. Лінгвісти Ю.А. Сорокін і Е.Ф. Тарасов визначають мультимодальний текст як такий, фактура якого складається з двох чи більше негомогенних частин, а саме: вербальної (мовної) та невербальної (інші знакові системи). Мультимодальні тексти – це семиотичні об'єднання, які охоплюють знакову систему мови (усна, письмова чи друкована форми) і будь-яку іншу знакову систему (фотографії, малюнки, танці чи музика) [6, с. 181].

Семиотичні системи сприймаються за допомогою органів чуття (слуху, зору, дотику, смаку, нюху). Оскільки семиотичні системи можуть переплітатися, то вони можуть сприйматися різними способами. Однак мультимодальність тексту сприймається за допомогою зору людини [3]. Семиотичні системи виконують три основні функції: 1) створення інтер-

комунікації між людьми (interpersonal); 2) формування понять (ideational function); 3) структурування й організацію тексту (textual) [14, с. 26]. Оскільки ці функції притаманні всім семантичним системам, вони притаманні також і мультимодальному тексту.

Із кожним днем технології стають дедалі продуктивнішими й більш розвиненими, тому графічні засоби відіграють усе більшу роль у формуванні сучасного тексту. Сучасне суспільство несвідомо відходить від звичних лінгвістичних підходів до процесу подачі інформації та дедалі більше орієнтується на графічні засоби комунікації. Процес актуалізації графічних засобів проявили в компанії Хьюлетт-Паккард у 2004 році [12, с. 27]. Пояснення ґрунтується на тому факті, що людина запам'ятовує лише 10% з усього почутого, 20% – із прочитаного та 80% – із побаченого [12, с. 27]. Звичайно, графічні засоби досить давно репрезентували тексти. Зокрема, із XVII століття цей прийом використовувався в газетах. Сучасна актуалізація графічних компонентів зумовлюється посиленням інтересу науковців до них як до складових частин лінгвістики. Передача інформації за допомогою графічних компонентів відбувається двома шляхами: без використання вербальних засобів, коли значення графічного елемента є зрозумілим без пояснень, та з використанням вербальних засобів (окремі слова, словосполучення або роз'яснювальні речення) [12, с. 28].

Мультимодальний текст включає в себе два неоднорідні складники: вербальний і невербальний. Ступінь мультимодальності залежить від ідеологічного компонента тексту [10, с. 200].

Невербальні компоненти, які створюють мультимодальність тексту, є частиною візуальної комунікації [12, с. 26]. Зазвичай, коли йдеться про матеріал, який містить вербальні та невербальні компоненти, українські лінгвісти вживають термін «креолізований текст». Однак цей термін майже ніколи не вживається зарубіжними філологами, оскільки вони зазвичай використовують визначення «мультимодальність» (multimodality) [12, с. 27].

Існує багато нетекстуальних, тобто невербальних засобів «графічної гри», які є частиною мультимодальності тексту. До них належить власне графічний елемент, його розташування, міжрядковий інтервал, шрифт, колір, підкреслення, чіткість, прозорість [12, с. 28].

Сучасні лінгвісти вважають, що текст не просто складається з речень, а власне кодується в них [9]. До вербальної частини тексту належать слова, у той час як візуальний складник охоплює візуальні (фото, малюнки), колажовані або графічні елементи, які є актуальними для того, на кого скерований цей текст. Як вербальний, так і невербальний складник містить важливу інформацію, яку не можна просто ігнорувати. Візуальний складник є невід'ємною частиною мультимодальності. Однак для створення цілісного образу візуальна складова частина має бути поєдна-

на в тексті з вербальною частиною. Ні візуальний, ні вербальний складник не можуть існувати окремо, тому що вони не є самодостатніми, а доповнюють один одного, цим самим створюючи загальний і логічний зміст тексту [2, с. 88–89].

Мультимодальність усіх текстів представлена на трьох рівнях: тексти з нульовою, частковою та повною мультимодальністю. Текст із нульовою мультимодальністю містить зображення, які не мають значення для його організації. Тексти з частковою та повною мультимодальністю містять зображення, які беруть участь у їхній організації. Як у частковій, так і в повній мультимодальності існує певний зв'язок між словесними та графічними компонентами. При частковій мультимодальності тексту вербальна частина є відносно автономною й не залежить від зображення, а між словесними та графічними компонентами існують семантичні відносини. У такому разі графічний елемент лише супроводжує вербальну частину тексту й не є обов'язковим для організації тексту. Повна мультимодальність тексту передбачає нерозривний зв'язок між вербальною частиною та графічним елементом. У такому разі словесні елементи не можуть існувати окремо від графічних, а між ними наявні тісні семантичні відношення. Словесна частина орієнтована на графічний компонент і відсилає до нього [5, с. 15].

У коміксах інформація сприймається візуально, тому графічний компонент є необхідним елементом організації коміксу, де вербальна частина супроводжує візуальну й навпаки. У коміксах присутні тільки два рівні мультимодальності: часткова й повна. Комікс не може бути текстом із нульовою мультимодальністю, оскільки графічний компонент завжди присутній і повністю або частково стосується вербальної частини. Читач може отримати інформацію з коміксу навіть якщо розглядати тільки картинки й не звертати уваги на вербальну частину. Картинки та слова в коміксах мають взаємну доповнюючу або супроводжуючу функцію – вербальна частина може доповнювати або супроводжувати картинку й навпаки.

У наведених нижче фрагментах коміксу «Captain America» простежується як повна, так і часткова мультимодальність тексту. У випусках коміксу Капітан Америка бореться зі своїми ворогами – нацистами, які становлять загрозу для його держави [CAGAM]. Для кращої передачі читачеві інформації про те, що відбувається в коміксі, застосовуються різні засоби, які доповнюють картину подій боротьби Капітана Америки з його ворогами. Одним із графічних елементів, які стосуються боротьби Капітана Америки з нацистами, є свастика (див. фрагмент № 1).

Свастика трапляється в коміксі безліч разів. Вона зображена й на одязі нацистів і їхніх створінь, таких, як the Red Skull (що є уособленням смерті) (рис. 1), і в їхніх документах, і на стінах їхньої штаб-кварти-

ри. Цей символ є власне вираженням мультимодальності тексту.

Рис. 1. Фрагмент № 1 коміксу «Captain America»

У такій ситуації присутні два її рівні. Згідно з теорією цей приклад є проявом часткової мультимодальності, коли читач звертає увагу на символ і без вербальної частини тексту розуміє, що йдеться про нацистів. Повна мультимодальність проявляється тоді, коли слова, які супроводжують картинку, пояснюють, що нацисти є ворогом Капітана Америки. Такий випадок є прикладом повної мультимодальності, де текст має нерозривні семантичні зв'язки з візуальним компонентом, тобто текст супроводжує графічний елемент і доповнює його.

Іншим прикладом мультимодальності є герой Hurricane [CAGAM, с. 53] (див. фрагмент № 2). З кількох причин читач одразу розуміє, що цей герой, так само, як і Капітан Америка, буде боротися з ворогами.

Рис. 2. Фрагмент № 2 коміксу «Captain America»

По-перше, його розташування на обкладинці відіграє важливу роль. Образ цього героя займає найбільше текстового простору в колажі зображень, завдяки цьому читач розуміє, що події будуть розгортатися саме довкола нього. По-друге, на обкладинці увагу читача привертає стіл, на якому стоїть табличка «Murder Ltd.», тож імовірно, що саме це ворог героя Харрікейн (див. рис. 2). У такій ситуації проявляється повна мультимодальність, коли читачеві не потрібна словесна частина, щоб зрозуміти героя та його цілі загалом. Однак тут присутня й часткова мультимодальність.

Для того, щоб читач пізнав героя детальніше, подається його опис, який і супроводжує зображення. У фрагменті № 2 йдеться про те, що Харрікейн – "...son of Thor, god of thunder, and the last descendent of the ancient Greek immortals, returns to earth to fight his ancestral enemy, Pluto, the devil <...> whose horrible crimes have almost ruined civilization" (див. рис. 2). Тому без вербальної частини картинка, де зображений Hurricane, може існувати, але вона не є повноцінним елементом інформації.

Окреме місце посідає слово автора, яке часто супроводжує картинку. Автор переважно подає свої слова на кольоровому фоні, тоді як слова героїв – на білому. У випуску про Харрікейна автор часто описує події, які зображені на картинках. Так, наприклад, на рис. № 3 зображений Харрікейн, який маскується під звичайного смертного та їде в таксі до місця, де перебуває його ворог. Таксі їде повільно, тому Харрікейн дає автомобілю крила, щоб пришвидшити його рух (див. фрагмент № 3).

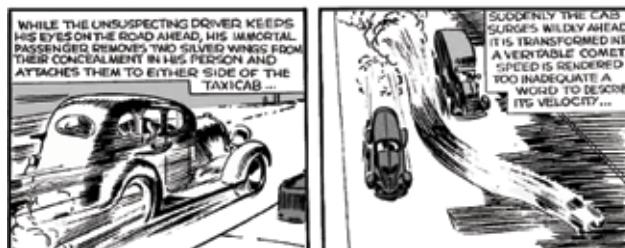

Рис. 3. Фрагмент № 3 коміксу «Captain America»

У фрагменті № 3 коміксу «Captain America» зображене таксі, яке з крилами з обох сторін їде з надзвичайною швидкістю. Саме цей невербальний компонент автор доповнює словами «... while the driver keeps his eyes on the road, his immortal passenger removes two silver wings from their concealment in his person and attaches them to either side of the taxi» [CAGAM, с. 54] (див. рис. 3). У цій ситуації спостерігається часткова мультимодальність, тому що зображення не може існувати незалежно від тексту, оскільки саме вербальний елемент супроводжує графічний.

Слова автора на кольоровому фоні є необхідним елементом для кращого сприйняття коміксу, оскільки найчастіше саме вони супроводжують події, які подаються в зображенні. Так, наприклад, після ще одного успішного завдання Капітан Америка, він же Стів Роджерс, уже зображений у формі солдата у військовому таборі (див. фрагмент № 4).

Рис. 4. Фрагмент № 4 коміксу «Captain America»

Невербальна частина супроводжується словами автора: «*the next day... Captain America once more becomes private Steve Rogers...*», «*Private Rogers – fall in!*» [CAGAM, с. 44] (див. рис. 4). Читач розуміє, що наступного дня, після ще одного успішно виконаного завдання, Капітан Америка знову став звичайним солдатом, якого звали Стів Роджерс.

Слова автора у фрагменті № 5 «*Like an angry tornado... Captain America bursts into the room*» [CAGAM, с. 47] (див. рис. 5) супроводжують дії Капітана, коли він вривається в кімнату до свого ворога, який ховається за маскою смерті.

Рис. 5. Фрагмент № 5 коміксу «Captain America»

В одному з випусків коміксу в Капітана та його друга Баккі з'являються нові вороги – гіганти Ageless Orientals [CAGAM, с. 71], які становлять загрозу для всієї Америки, тому що вони дуже сильні, убивають людей, руйнують усе на своєму шляху, але їх неможливо вбити.

Обкладинка цього випуску містить як вербальні, так і невербальні компоненти. Графічні елементи супроводжують вербальні та навпаки. На обкладинці зображений страшний гігант, який тримає жінку (імовірно, хоче її вбити), і Капітан Америка разом із Баккі (див. рис. 6).

У фрагменті № 6 коміксу «Captain America» автор повідомляє читачам про те, що Капітан Америка та Баккі знову готові боротися з воро-

гом: «*They (безсмертні гіганти – M. I.) can't be killed! <...> Betty Ross (розвідник уряду США – M. I.) was swiftly plunged into a horrifying mystery that involved a nation's life blood – that challenged the might of miraculous Captain America and his young friend Bucky! What was the secret of the Oriental Giants?*» [CAGAM, с. 71] (див. рис. 6).

Зі слів автора читач розуміє, що ця жінка в руці створіння – Бетті Росс, а Капітан Америка й Баккі мають зупинити та подолати цього гіганта. Вербальні компоненти на цій обкладинці доповнюють зображення, що є прикладом часткової мультимодальності.

Рис. 6. Фрагмент № 6 коміксу «Captain America»

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зображення різною мірою бере участь в організації тексту. Залежно від наявності зображення й характеру його зв'язку з вербальною частиною можуть бути виділені три основні групи текстів: тексти з нульовою мультимодальністю, тексти з частковою мультимодальністю, тексти з повною мультимодальністю [4].

На відміну від візуальної частини тексту, вербальна передає більше інформації. Саме у вербальній частині інформація подається зрозуміло та відкрито. Візуальний компонент тексту супроводжує передавання вербальної інформації, створюючи нові поняття та додаткові значення. Невербальні засоби розширюють можливості вербальних елементів у передачі інформації. Це пояснюється тим, що будь-які візуальні засоби привертають увагу та справляють конкретне враження [2, с. 89].

У коміксі про Капітана Америку графічний елемент є невід'ємним його складником. У тексті звертається увага насамперед на зображення. Чи-

тач може отримати інформацію про події в коміксі навіть тільки з малюнків. Однак вербальний елемент необхідний для повноцінного та правильного сприйняття його змісту. У коміксах вербальна складова супроводжує текст і навпаки, цим самим вони доповнюють одне одного. Феномен мультимодальності в коміксі представлений лише на двох рівнях: повна й часткова мультимодальність. Нульова мультимодальність у коміксі «Captain America» не спостерігається, тому що графічний елемент завжди поєднаний із вербальним. Вагоме

місце посідає виокремлення слів автора як метод мультимодальності. За допомогою слів автора, які подані на кольоровому фоні, читач отримує більше інформації про героїв та їхні дії в коміксі. Мультимодальність є однією з найбільш актуальних проблем візуально-графічного тексту, яка потребує подальшого дослідження.

Перспектива досліджень полягає в більш детальному дослідженні як вербальних, так і невербальних засобів мультимодальності у візуально-графічному тексті.

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли М. : Иностранная литература, 1955. – 416 с.
2. Бехта І.А. Мультимодальні засоби когезії та когерентності у сучасних літературних казках : теоретико-методологічна інтерпретація / І.А. Бехта, М.А. Карп // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. – Вип. 13. – Одеса, 2014. – С. 87–90.
3. Гудзь Н.О. Мультимодальність як визначальна риса вебсайтів екологічної тематики. Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень і проблем перекладу / Н.О. Гудзь // Тези доповідей всеукраїнської наукової конференції пам'яті доктора філологічних наук, професора Д.І. Квеселевича. – Житомир, 2014. – С. 24–27.
4. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение / Дж. Лайонз. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 658 с.
5. Рижкова В.В. Креолізовані тексти в аспекті вивчення реклами в банківській сфері України / В.В. Рижкова. – К., 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/znpkhnpu_lingv/2008_25/24.html.
6. Сорокин Ю.А. Креолізованые тексты и их коммуникативная функция / Ю.А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : 1990. – С. 180–195.
7. (CAGAM) Captain America Golden Age Masterworks. Vol. 1. Comic book [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.readcomics.tv/comic/captain-america-golden-age-masterworks-vol.-1>.
8. Hall J. Why Captain America is Now Marvel's Greatest Superhero. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://screencrush.com/captain-america-greatest-superhero/>.
9. Halliday M.A.K. Cohesion in English / M.A.K. Halliday, R. Hasan. – London; New York : Routledge, Taylor and Francis Group, 2013. – 374 p.
10. Homem R.C. Relational Designs in Literature and the Arts: Page and Stage, Canvas and Screen / R.C. Homem. – New York, 2012. – 424 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://books.google.com.ua/books?id=BGFoP8cxWMQC&pg=RA1-PA100&lpg=RA1-PA100&dq=creolized+text&source=bl&ots=1c13Ht3vZf&sig=o8UCwf-SbeGrzAF638nRrUz2OSI&hl=ru&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=creolized%20text&f=false.
11. Kress G.R. Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communication. / G.R. Kress, T. van Leeuwen. – London : Edward Arnold, 2002. – 152 p.
12. Malec W. Within language, beyond theories / W. Malec // Discourse Analysis, Pragmatics and Corpus-based Studies Rusinek. – Cambridge, 2015. – Volume III. – 244 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://books.google.com.ua/books?id=HoLWCgAAQBAJ&pg=PA27&lpg=PA27&dq=verbal+components+in+creolized+text&source=bl&ots=qcUL8IUIMo&sig=NZVivXQoS QY1_K41hpMexZi5iRw&hl=ru&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=visualization&f=false.
13. Nørgaard N. Key terms in Stylistics / N. Nørgaard, B. Busse, R. Montoro. – London : Bloomsbury, 2010. – 269 p.
14. Eija V. Perspectives on Multimodality / V. Eija, C. Cassily, M. Kaltenbacher. – John Benjamins Publishing, 2004. – 249 p.

УДК 811.111.373

Ищенко Н. Г.

СЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ В СИСТЕМІ ОДНОКОРЕНЕВИХ УТВОРЕНЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається проблема семантичних зв'язків між однокореневими похідними на парадигматичному рівні на основі спільності й диференціації їх форми і змісту, що призводить до зміни їх мовного статусу.

Ключові слова: парадигматика, мовний статус, спільність і диференціація форми і змісту.

Ищенко Н. Г. Семантические связи в системе однокоренных образований в современном немецком языке. – Статья. В статье рассматривается проблема семантических отношений между однокоренными производными на парадигматическом уровне на основе общности и дифференциации их формы и содержания, что приводит к изменению языкового статуса производных

Ключевые слова: парадигматика, языковой статус, общность и дифференциация формы и содержания.

Ischenko N. G. Semantic relations between the same stem derivatives in Germany. – Article.

The article deals with the problem of semantic relations between the same stem derivatives on the paradigmatic level on the basis of identity and differentiation of their form and contents, it brings to change of their language status.

Key words: paradigmatic, language status, identity and differentiation of form and contents.

Мова – сукупність мовних елементів, які но-
мінуються в межах тієї чи іншої системи, мікро-
системи, ряду, формуються на основі наявних у
системі моделей і підпорядковуються парадигма-
тичному параметру, представленому різними опо-
зиціями. На парадигматичному рівні мовні одини-
ці можуть вступати в різні семантичні відношення
на основі спільних і відмінних ознак форми та
змісту.

Об'єктом дослідження є семантичні зв'язки
між однокореневими паралелями в сучасній ні-
мецькій мові.

Предметом статті є однокореневі похідні, їх
взаємозв'язки з іншими однокореневими мовни-
ми одиницями й визначення статусу цих одиниць
у системі мови.

У сучасній німецькій мові є значна кількість
похідних слів типу Unsinn – Widersinn, Häuslein –
Häuschen, Studentenschaft – Studententum, які ма-
ють спільну кореневу морфему й різні словотворчі
форманти, семантично спільні або близькі за од-
ним чи кількома компонентами свого лексичного
значення, відрізняються семантичними і стиліс-
тичними відтінками, лексичною і словотворчою
валентністю й дистрибуцією. Але встановлен-
ня статусу цих утворень залишається до цих пір
спірним: розглядати їх словотвірними дублетами,
словотвірними варіантами чи словотвірними си-
нонімами?

Метою статті є визначення мовного статусу
однокореневих словотвірних структур на основі
формальних і семантичних критеріїв парадигма-
тичного рівня.

У системі мови однокореневі лексичні одини-
ці вступають у певні семантичні відношення на
основі наявних чи розроблених критеріїв. Мовна
міжслівна варіантність ґрунтується на тотожності
лексичного значення слів за незначних відміннос-
тей структурного або функціонального характеру.

Словотвірна варіантність установлюється не
лише за рахунок тотожних основ, а й шляхом при-
єднання до однокореневих основ варіантних афік-
сів. Серед словотворчих афіксів сучасної німецької
мови є певна кількість суфіксів, які можна зарахува-
ти до варіантних. Такими суфіксами є модифіковані
словотворчі морфемі, що не утворюють регулярних
рядів словотворчих моделей і не порушують то-
тожності. Варто відзначити, що **варіантні суфікси**
відзначаються «генетичною спільністю», гомоген-
ністю, тотожністю значення, незначними змінами
у фонетичному оформленні й стилістично-функ-
ціональному забарвленні. Варіантні суфікси – це
внутрішньокатегоріальні суфікси, які виконують,
по-перше, транспонуючу, класифікаційну функцію,
що переводить слова в інший лексико-граматичний
клас, по-друге, модифікаційну, семантико-стиліс-
тичну функцію, яка не змінює, а тільки модифікує
лексико-категоріальне значення твірної основи й
лексико-категоріальне значення похідного слова
та/або надає стилістичного забарвлення похідному
слову [3, с. 184–190]. Вимогам варіантності відпо-
відають такі німецькі суфікси: -ei, -erei, -elei, -heit,
-keit, -igkeit, -tat, -itat, -ion, -tion [2, с. 180–195]. Ва-
ріантні суфікси, приєднуючись до однієї й тієї самої
основи, утворюють словотворчі варіанти:

– від одного й того самого кореня за допомо-
гою варіантних суфіксів -ei, -elei -erei, -heit, -keit,
-igkeit, -ion, -tion, генетична спільність яких дове-
дена всім ходом історичного розвитку німецької
мови;

– варіантні суфікси не порушують тотожності
слів: Spöttelei – Spöttereі; Deutelei – Deuterei;
Kindheit – Kindlichkeit;

– за допомогою непродуктивних афіксів, се-
мантика яких залишається незмінною, що обмежує
появу нових семантичних категорій у значен-
невих структурах цих суфіксів: Base – Basis,
Dose – Dosis; Fahrt – Fahrte;

– від одного й того самого кореня за допомогою того самого афікса: *Wandlung – Wandelung, Gebumm – Gebumme*.

У разі словотвірної варіації незначна структурна зміна лексеми не впливає на значення – тотожність слів. Тому необхідною умовою словотвірної варіації є відсутність семантичних розходжень під час додавання чи відсікання словотвірної морфеми й відсутність додаткової інформації.

Похідні слова виявляються як словотвірні варіанти, коли вони відповідають таким критеріям, в основі яких лежить набір спільних і диференційних ознак [3, с. 191–195]. **Спільними ознаками** є такі:

– фонетична спільність;

одна й та сама похідна основа, яка забезпечує однакові співвідношення між твірними та похідними лексемами як у плані вираження, так і в плані змісту;

однакові граматичні показники варіативних елементів, що стосуються роду та синтаксичної валентності;

наявність семантичної рівнозначності;

збіг систем значень лексико-семантичних варіантів у структурі кожного слова, система значень варіантних слів задана словником.

Слова-варіанти як паралельні лексичні одиниці на словотвірному рівні системи мови можуть відрізнятися один від одного певними **диференційними** ознаками:

– мінімальним фонетичним розходженням між варіантами в плані фонологічної структури – одна/дві фонем в афіксальних морфемах чи зміна наголосу;

– виявом словотвірної розбіжності, яка демонструється наявністю різних словотвірних елементів у структурі слів-варіантів;

– незначною функціональною чи стилістичною диференціацією.

З погляду **структури** словотвірні варіанти мають майже повну зовнішню подібність із мінімальним одно- чи двофонемним розходженням (*Wandlung – Wandelung*) чи одноморфемним (*Dose – Dosis*), а також однакову твірну основу однієї й тієї самої частини мови. Словотвірні морфеми не відіграють суттєвої ролі в модифікації лексичного значення.

З погляду **семантики** словотвірні варіанти цілком тотожні за всіма компонентами лексичного значення, не мають жодних семантичних відтінків, включають однакову сполучуваність, однакову дистрибуцію, вживаються в тих самих словосполученнях: *akkumulierte Dose – akkumulierte Dosis, eine starke Dose Arznei – eine starke Dosis Arznei*. Розходження між ними мають незначний стилістичний характер, не порушують єдності слова в його варіантах і є поверховими, неглибокими [4, с. 84–86]. Варіантність належить як до

формотворчого типу (оскільки маємо формальне вираження одних і тих самих лексичних значень, пов'язаних з однією й тією самою лексемою: *Kommas – Kommata*), так і до словотвірної категорії, тому що з нею пов'язане творення нових слів, модифікація яких не торкається сутності лексичного значення: *Gier – Gierde. Zusprache – Zuspruch, Vertrauen – Zutrauen*. Територіальна й функціональна диференціація між словотвірними варіантами стає яскраво вираженою, спричиняє спочатку незначну семантичну диференціацію, що може бути пов'язана з виникненням у значеневій структурі додаткових значень метафоричного чи метонімічного характеру: *Pose* («поза») – *Positur* («поза»). Іменники *Pose* («поза») – *Positur* («поза») визнаються словотвірними варіантами.

Отже, ті однокореневі лексичні одиниці, що відповідають сукупності названих критеріїв спільних і диференційних ознак, між якими встановлюються парадигматичні відношення лексико-семантичної тотожності чи лексико-семантичної рівності й водночас структурних і функціональних відмінностей, є **словотвірними варіантами**.

Характер варіантних зв'язків не залишається постійним, він змінюється, і це відбувається, коли незначні стилістичні розходження між словотвірними варіантами стають істотними з низки причин: зміна характеру функціонального забарвлення одного з варіантів, спеціалізація афіксів, розширення семантичного обсягу значень одного з варіантів, перехід з одного стилю в інший [2, с. 98–114]. За наявності таких розходжень межею варіації й у плані змісту, і в плані вираження може стати **словотвірна синонімія**, яка ґрунтується на тотожному або близькому значенні. Синонімічні зв'язки між однокореновими словами виникають у разі розриву лексико-семантичної тотожності між варіантами одного слова. Причинами розриву тотожності може бути зміна системи значень чи семантична диференціація одного з варіантів, найчастіше суфіксального. Синонімічні відношення між лексичними одиницями в мові будуються зазвичай на розходженнях, на розпізнавальних відтінках слів.

Словотвірні синоніми характеризуються різним ступенем синонімічності, яка залежить від ступеня близькості лексичного значення (максимальної, неповної або середньої, мінімальної), на основі якої виділяються відповідні синоніми з максимальним, середнім і мінімальним ступенем синонімічності. Статусу постійних набувають словотвірні синоніми із середнім ступенем синонімічності, оскільки між ними існує морфологічна та семантична диференціація, яка утримує їх у системі мови: *das Fest – die Festlichkeit, der Ruf – der Aufruf*.

Словотвірні синоніми з максимальним і мінімальним ступенями синонімічності взаємодіють з

іншими однокореновими лексичними одиницями в семантичних і формально-семантичних опозиціях.

Якщо слова зі спільною морфологічною структурою, з мінімальним ступенем синонімічності збігаються за всіма компонентами лексичного значення, то йдеться про однокореневі дублети. Вони виникли або як еквіваленти іншомовних слів (*Abstraktheit – Abstrakte, Synchronisation – Synchronisierung*), або як територіальні еквіваленти (*Synärese – Synäresis*), які можуть замінити один одного в контексті. На противагу словотвірним синонімам, основною особливістю дублетних пар є їх гранична семантична рівнозначність, що розуміється як семантична ідентичність, яка виявляється переважно в номінативності. Друга особливість однокоренових дублетів – у їх належності до одного й того самого стилю. Дублети можна назвати абсолютними номінативними синонімами, оскільки вони збігаються у своїх основних, частіше єдиних значеннях, співвідносних із мовним денотатом.

У плані взаємовідношень між однокореновими дублетами і словотвірними синонімами можливий взаємоперехід. Дублети не байдужі до процесів, що відбуваються в системі мови. У результаті багатопланової взаємодії з іншими лексичними одиницями в різних контекстах, різних дистрибутивних моделях вони зазнають певних семантико-стилістичних зрушень у своїх значеннях. У такому разі дублети перестають бути еквівалентами і стають синонімами, бо в результаті реалізації в контексті вже набули розрізень у словотвірних зв'язках і в здатності до словотворення. Так, однокореневі утворення, «колишні» дублети *Synod – Synode* функціонують синхронно як синоніми, тому що розрізняються словотвірною валентністю. Слово *Synod* має властивість утворювати нові слова, наприклад: *synodal*. До синонімічних відношень призводить і розширення обсягу значення в одного з дублетів. Так, однокореневі утворення *Supplik – Supplikation* мають у системі мови статус синонімів. Їх синонімічність виникла в результаті розширення семантичного обсягу іменника *Supplikation* за рахунок суфікса *-tion*, що виражає не тільки категорію дії, а й категорію предметності.

Змістова й категоріальна диференціація сприяла виникненню синонімічних зв'язків між колишніми дублетними парами. З двох паралельних слів одне може вживатися на різних територіях. Так, сфера вживання послугувала основою синонімічності для однокоренових утворень *Steige – Stiege* (південнонімецьке вживання), *Technikum – Technik* (останнє вживається в Австрії). Це становить регіональну синонімію [3, с. 339–345].

Наведені приклади свідчать про те, що «колишні» рівнозначні слова є вже не просто замін-

никами одне одного, як це було в період їх появи, а між ними розвиваються синонімічні відношення, які й передбачають певні розрізнення. Причини закріплення того або іншого синоніма різноманітні, часто індивідуальні.

Словотвірні синоніми з максимальним ступенем синонімічності можуть співвідноситися зі словотвірними варіантами.

Простежимо за розвитком взаємовідношень між однокореновими утвореннями *Begier – Begierde*. Дослідники вважають ці іменники словотвірними варіантами. Вони цілком тотожні за значенням, не мають семантичних розрізень, суфікс *-de* не має ніякого семантичного навантаження, у разі його пропущення значення слова не змінюється. Але між цими словами були незначні стилістичні відмінності, які полягають у різній мірі емоційного забарвлення. З часом розрізнення стилістичного характеру поглиблювались, стилістична диференціація між цими словами стає яскраво вираженою й викликає вже семантичну диференціацію. Показником семантичної диференціації є здатність кожного слова цієї пари вступати в синонімічні відношення з іншими словами того самого кореня, наприклад, від слова *Begier* утворюється іменник *Begierigkeit* із синонімічним значенням, а від *Begierde – Begehrlichkeit* також зі спільним лексичним значенням. Поки що статус слів *Begier – Begierde* не з'ясований, очевидно, вони посідають проміжне місце між варіантами й синонімами. Те саме можна сказати і про іменники *Schonung – Verschonung, Geweide – Eingeweide*, які багатьма лінгвістами зараховуються до словотвірних варіантів. При цьому враховується максимальна близькість їх лексичного значення й не беруться до уваги морфологічні та валентно-дистрибутивні особливості цих слів. Проте в синхронному аспекті їх можна вважати синонімами, оскільки між ними уже настала функціонально-стилістична диференціація. Так, слово *Eingeweide*, крім основного лексичного, має термінологічне значення. Функціонально-стилістична диференціація викликає розширення лексичної і словотвірної валентності й зумовлює подальший розвиток синонімічних відношень.

Словотвірні синоніми як лексичні одиниці лексико-семантичної системи мають нестійкий характер і підлягають загальним для мови тенденціям змін, необхідним у процесі комунікації, їх лексичне значення модифікується (генералізується або спеціалізується). Під впливом модифікації лексичного значення поступово зникає близькість семантичних компонентів і настає семантична диференціація, яка й руйнує синонімічні зв'язки, а синоніми набувають іншого статусу – омонімів або паронімів. Цей процес ґрунтується в основному на мінімальній близькості лексичного значення синонімів, яка передбачає спільність

денотативного компонента й не спільність поняттєво-семантичного. У синонімів з омонімами абсолютна поняттєво-семантична диференціація, а з паронімами синоніми мають спільне поняття, але різну семантику. На нашу думку, подібно до того як семантична і стилістична диференціація словотвірних варіантів призводить до виникнення словотворчих синонімів, так і семантико-стилістична диференціація словотвірних синонімів (перерозклад значень, контамінація, стилістичне або функціональне забарвлення) може зумовити появу словотвірних паронімів. Нашу точку зору підтверджує той факт, що смислова співвіднесеність синонімів і паронімів базується на спільності або близькості понять, які вони позначають. Так, однокореневі пароніми *Inschrift – Anschrift* мають спільне поняття, а різняться семантичним змістом. Однокореневі пароніми *Brüder – Gebrüder* були, очевидно, в діахронному плані словотвірними синонімами, про що свідчить спільне поняття і збережене, хоча й зовнішнє спільне семантичне значення, проте в синхронному зрізі це семан-

тично різні слова (*Gebrüder* – юридичні особи близьких за інтересами фірм) [5].

Отже, існування певних семантичних відношень між однокореновими мовними одиницями в сучасній німецькій мові зумовлено характером семантичних зв'язків, які не є довгими і стійкими, оскільки межі між ними нечіткі й рухливі. Мінливість семантичних зв'язків ґрунтується на непостійності компонентного складу лексичного значення, що змінюється під дією як мовних (розумова діяльність, зміна денотата), так і позамовних (парадигматичні й синтагматичні зв'язки слів, контекст) чинників.

Отже, семантико-стилістична й функціональна диференціація як у плані вираження, так і в плані змісту, зміна системи значень усередині однокоренових одиниць розширюють можливості їх парадигматичних і синтагматичних зв'язків, порушують семантичну тотожність або семантичну близькість і зумовлюють перехід слів із одного статусу в інший: словотвірні дублети – словотвірні варіанти – словотвірні синоніми – словотвірні пароніми – словотвірні омоніми.

Література

1. Воронов А.Л. Типы варьирования слова в немецком и русском языках / А.Л. Воронов // Филологические науки. – 1979. – № 1. – Вып. 3. – С. 11–16.
2. Ивлева Г.Г. Дифференциация вариантов слов и развитие словарного состава / Г.Г. Ивлева // Тенденции развития слова и словарного состава (на материале немецкого языка) / отв. ред. С.А. Миронов. – М.: Наука, 1986. – С. 98–114.
3. Ищенко Н.Г. Словообразовательные варианты / Н.Г. Ищенко // Ищенко Н.Г. Синонимия однокоренных производных имен существительных современного немецкого языка : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 / Н.Г. Ищенко ; КНЛУ. – К. : Издательский центр КНЛУ, 2001. – С. 339–345, 180–194.
4. Шульдешова Т.В. Исследование синонимичных и вариантных отношений в системе однородных субстантивных групп / Т.В. Шульдешова // Норма и вариативность : сб. научных трудов / ред. кол. В.Я. Голкова, Л.Т. Жукова и др. – Ярославль : Ярославский государственный университет, 1989. – С. 84–89.
5. Яркова Л.Г. Основные типы паронимов современного немецкого языка / Л.Г. Яркова // Особенности лексики немецкой разговорной речи. – М., 1977.

УДК 811.112.2'42

Камінська М. О.

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ІМПЛІЦИТНОЇ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ КОМУНІКАНТА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ)

Статтю присвячено дослідженню імпліцитної негативної оцінки комуніканта в англomовному діалогічному дискурсі в прагматичному аспекті. Подано результати аналізу актомовленнєвої специфіки маніфестації імпліцитної негативної оцінки мовця.

Ключові слова: імпліцитна негативна оцінка, мовленнєвий акт, іллокуція, прагматична транспозиція.

Каминская М. А. Прагматичный аспект имплицитной негативной оценки коммуниканта (на материале англоязычного диалогического дискурса). – Статья.

Статья посвящена исследованию прагматического аспекта имплицитной негативной оценки коммуниканта в англоязычном диалогическом дискурсе. Представлены результаты анализа речевой специфичности манифестации имплицитной негативной оценки говорящего.

Ключевые слова: имплицитная негативная оценка, речевой акт, иллокуция, прагматическая транспозиция.

Kaminska M. A. Pragmatic aspect of speaker's implicit negative evaluation in English dialogical discourse. – Article.

The article studies pragmatic aspect of the speaker's implicit negative evaluation in English dialogical discourse. It focuses on specific features of illocutionary potential of the speech acts that realize the communicant's implicit negative evaluation.

Key words: implicit negative evaluation, speech act, illocution, pragmatic transposition.

Особливий дослідницький інтерес лінгвістичних розвідок сучасного мовознавчого простору, які здійснені в руслі комунікативно-когнітивної парадигми, становить проблема імпліцитного способу передачі комунікативних смислів у спілкуванні. Лінгвістику цікавить не просто людина-індивід, а людина у взаємодії з іншими індивідами. Оцінка як мисленнєвий конструкт, явище когнітивного порядку, з одного боку, та прагматичний інструмент впливу й регуляції стосунків комунікантів – з іншого, постає як невід'ємна частина людської комунікації, вплетена в її канву. У мовленнєвій взаємодії трапляються ситуації, у яких мовець не має на меті прямо демонструвати своє негативне ставлення, тобто негативну оцінку, висловлюючи так останню в прихованій або імпліцитній формі.

Імпліцитний і непрямий способи реалізації комунікативної інтенції мовців під час спілкування, що втілюється у формі мовленнєвого акту, викликав і далі викликає науковий інтерес учених. У зарубіжній науковій літературі мовленнєві акти описані в роботах Дж. Серля, П. Грайса, Д. Вандервекена, Г. Кларка, Р. Гіббса, М. Нікітіна, І. Сузова та інших дослідників. Наукові розвідки таких вітчизняних учених, як Г. Почепцов, Ф. Бацевич, Л. Невідомська, Л. Безугла, С. Шабат-Савка, стосуються теоретичної й методологічної частин дослідження непрямих реалізацій мовленнєвих актів, що, у свою чергу, пропонують нові перспективи для вивчення цього лінгвістичного явища в руслі комунікативної, прагмасемантичної та когнітивної лінгвістики. Незважаючи на постійну зацікавленість лінгвістичною категорією оцінки й оцінних значень, явище імпліцитної оцінки, зокрема негативної, є лакуною сучасних наукових розвідок. Це зумовлює актуальність статті, яка полягає у прагненні заповнити таку лакуну й зумовлює мету – дослідити іллокутивний потенціал

імпліцитної негативної оцінки мовця в англomовному діалогічному дискурсі.

Вивчення прагматичного аспекту імпліцитної негативної оцінки в діалогічному дискурсі відображається в актомовленнєвій специфіці її маніфестації. У сучасній когнітивно-комунікативній парадигмі мовленнєвий акт як об'єкт теорії мовленнєвих актів досліджується як двосторонній процес, інтеракційний акт взаємодії адресанта й адресата [6, с. 16]. Особливої значущості в цьому векторі мовознавчих досліджень набуває дослідження імпліцитної негативної оцінки мовця, що визначає активну участь як адресанта (суб'єкта оцінки), який має комунікативну інтенцію в прихованій формі висловити своє негативне ставлення, так і адресата (об'єкта оцінки), який розпізнає та реагує певним чином на виражену адресантом імпліцитну негативну оцінку.

Центральним компонентом мовленнєвого акту є його іллокутивна спрямованість, що робить його дією. По-різному визначається дослідниками іллокутивний статус оцінних мовленнєвих актів. Незважаючи на існування різних типологій мовленнєвих актів, оцінку, зокрема й негативну, більшість дослідників зараховують до експресивного мовленнєвого акту. Поняття «експресив» для позначення висловлених емоцій і поведінкових відносин комунікантів увів Дж. Серль. На думку дослідника, іллокутивна мета виконавця/відправника експресивного мовленнєвого акту полягає в тому, щоб висловити свій психологічний стан у певній ситуації спілкування [4, с. 183].

Імпліцитний характер вираження негативної оцінки, за нашим спостереженням, уможливило транспонування негативно-оцінної експресивної іллокуції й на інші види мовленнєвих актів. На думку Л. Безуглої, будь-який мовленнєвий акт може бути реалізованим із супутньою іллокуцією експресивності [1, с. 64]. Позаяк смисл висловлення, що акту-

алізується в мовленнєвому акті, не зводиться лише до лексичної та граматичної інформації, а й містить комунікативну інтенцію мовця імпліцитно виразити негативне ставлення, це визначає прагматичний аспект цього мовленнєвого акту.

Розглядаючи особливості актомовленнєвого функціонування імпліцитної негативної оцінки, послуговуємось типологією мовленнєвих актів, розробленою Г. Почепцовим, який виокремлює такі типи прагматичних висловлень: *констатив* (повідомлення або ствердження певної інформації), *директив* (*ін'юнктив* – спонукання-наказ, *реквестив* – спонукання-прохання), *квестив* (здійснює запит нової суттєво важливої інформації для заповнення інформаційної лакуни), *перформатив* (указує на реалізацію дії), *комісив* (*менасив* – загроза, застереження, *промісив* – обіцянка) [3, с. 435–444]. Учений стверджує, що прагматичний аспект, який відображає комунікативну інтенцію мовця, є вирішальним у визначенні того чи іншого типу мовленнєвого акту [3, с. 435].

З погляду логіки, теорії аргументації та філософії вчені розмежовують два основні використання мови: описування та оцінка. В основі першого є описування реальної ситуації висловлення в термінах істинності/неістинності, а вихідною точкою другого є висловлення, що постає як стандарт, перспектива, план [2, с. 19]. Як зазначає О. Івін, описування та оцінка є двома полюсами, між якими існує безліч переходів. Описування та оцінка в чистому вигляді виявляються досить рідко, більшість висловлень у комунікації мають змішаний і двоякий описово-оцінний характер [2, с. 20]. Екстраполюючи зазначену функцію описування на мовленнєвий акт *констативу*, іллокутивною метою якого є ствердження, що відображають факти, ця думка видається релевантною в ракурсі дослідження. За нашим спостереженням, у діалогічному дискурсі констатив виявляє потенційну здатність виражати імпліцитну негативну оцінку.

Синтаксичною моделлю констативів є стверджувальні речення. Повідомлення чи констатування певної інформації в діалогічному спілкуванні є стрижнем будь-якої взаємодії, що визначає цей тип мовленнєвого акту найпоширенішим у комунікації. Проте індивідуальні особливості співрозмовників, їхні риси характеру, стосунки та загальний контекст спілкування, з одного боку, ціннісна картина світу і стереотипи – з іншого, актуалізують інферування співрозмовником імпліцитного смислу констативу, що містить негативну оцінку, навіть за відсутності експліцитних маркерів останньої. Проілюструємо прикладом:

00:21:12 MORLAND: *If it's a problem, I do understand.*

JOAN: *It's pretty hard to say no to someone who donated a quarter of a million to a charity I care about. But that was the whole point, right?* (E 4/3).

У цьому випадку респонсивна репліка мовця є ствердженням, що констатує певні дії продуцента ініціуючої репліки. Крім базисної іллокуції (констативу), висловлення містить дійсну іллокуцію – імпліцитну негативну оцінку дій співрозмовника. Відтак хоча в респонсивній репліці відсутні елементи, які б експліцитно виражали негативно-оцінну семантику, проте очевидно, що комунікативною інтенцією Джоан є вираження негативного ставлення до дій чоловіка. Прагматичною спрямованістю констативу в цьому прикладі є вираження іллокуції докору та відрази.

Прагматичний аспект імпліцитної негативної оцінки відображає дифузний і рухливий характер класифікації мовленнєвих актів. У діалогічному спілкуванні частотними є випадки *прагматичного транспонування* [3, с. 444], коли висловлення формально має ознаки одного мовленнєвого акту, а в мовленні набуває іллокутивного спрямування іншого. Так, у наступному фрагменті розмови послідовність констативів у респонсивній репліці чоловіка є мовленнєвим актом імпліцитної незгоди, що полягає у висловленні відмінної точки зору, в основі якої лежить негативна оцінка дій чи слів співрозмовника:

"There's a part of me that says he's just an old, frail man".

"One who possibly committed crimes against humanity", I reply. "And even becoming Mother Teresa wouldn't erase that. He waited over half a century to confess? That's not inherent goodness. It's procrastination" (Picoult, TS, 209).

Комунікативною інтенцією чоловіка є корекція точки зору та переконань жінки. Висловлюючи незгоду за допомогою послідовності констативів, що імплікують негативне оцінювання домінуючих емоцій над фактами, характерне для висловлень жінки, чоловік у загальній перспективі спонукає жінку до певних дій щодо об'єкта розмови. Отже, широкий контекст взаємодії співрозмовників демонструє функціонування негативно-оцінного *констативу* з іллокутивною силою *ін'юнктиву*. Прагматичне транспонування в цьому випадку є соціально мотивованим, що пов'язане з різною іллокутивною силою *ін'юнктиву* та *констативу* як його функціонального еквівалента: останній є більш «м'якою» формою спонукання й корекції дій співрозмовника.

Перформативи є твердженнями про дії адресанта, які він у момент твердження здійснює. Найчастіше перформативна формула (дієслово в 1-й особі однини теперішнього часу активного стану дійсного способу) «ілюструє синкретизацію мовної одиниці та мовленнєвої дії» [1, с. 163]. Ця особливість цього прагматичного типу виключає вираження імпліцитної негативної оцінки мовцем у спілкуванні. Проте, якщо перформативне дієслово в складі висловлення, за допомогою якого реалізується мовленнєвий акт, декларує іллокутивну ціль, відмінну від дійсної, реалізований мовленнєвий акт є індицирним. У цьому

випадку спостерігаємо іронічне використання перформативних висловлень для реалізації імпліцитної негативної оцінки, як у такому дискурсивному фрагменті:

“What qualifications has he got?”

“None whatsoever”.

“So you let someone completely unqualified mess around with your back. I congratulate you, David. He’s probably crippled you for life” (HBG, 35).

Основними характеристиками *квеситиву* є відкритий характер пропозиції, що визначається когнітивним дефіцитом адресанта, специфічність інтендованої дії – відповіді (вербальної або невербальної), яка покриває цей дефіцит, а також наявність граматично маркованої структури для їх вираження [1, с. 201]. Як засвідчує аналіз ілюстративного матеріалу англomовного діалогічного дискурсу, прагматичним спрямуванням квеситиву в спілкуванні може бути не лише заповнення інформаційної лакуни мовця, а й одночасне вираження негативної оцінки дій, пов’язаних із запитуваною інформацією:

00:37: 12 BENNY: How far in advance did you know Amanda was prosecuting the case?

JASON: How long you’ve been missing Amanda? (В 1/3).

У цьому прикладі супутня іллокуція імпліцитної негативної оцінки вчинку співрозмовника, виражена квеситивом, стає зрозумілою в широкому контексті: двоє юристів обговорюють справу, над якою працюють у суді, супротивником у якому виступає колишня дівчина одного з мовців (Бенні). Варто відмітити, що обидві іллокуції – і запит інформації (як довго Джейсон знав про Аманду в цій справі), і висловлення несхвалення та докору через навмисне зіткнення з колишньою дівчиною – співфункціонують у цьому мовленнєвому акті, накладаючись одна на одну.

Квеситив у формі *риторичного питання* є одним із мовних засобів вираження імпліцитної негативної оцінки мовця, що забезпечує іллокутивне переосмислення мовленнєвого акту, саме тому його ще називають «мовленнєвоактова ідіома» [1, с. 86]. Уважається, що риторичне питання не є запитом нової інформації, оскільки відповідь відома обом мовцям. У наступному прикладі детектив за допомогою риторичного запитання привертає увагу жінки до спільного знання про дивацтва людей, що є відомою обом комунікантам відповіддю на це запитання, отже, висловлює роздратування та недовіру, тобто прагматичною підставою використання мовцем риторичного питання в цьому випадку є імпліцитна негативна оцінка її клопотання й висловленої підозри:

“You think I’m making this up”, I say, so surprised that I meet the detectives gaze head-on. “Why would I do that?”

“Why would a thousand crazy people call in to a tip line that runs on the news about a missing kid?” Vicks says shrugging. “Far be it from me to figure out the human psyche” (Picoult, TS, 68).

Завдяки властивості передавати твердження риторичні запитання є досить експресивним засобом іронічного вираження негативно-оцінного ставлення комуніканта, що яскраво ілюструє наступний фрагмент дискурсу:

“So I can tell everyone you asked for a divorce. Out of the blue”.

“Oh, it’s completely out of the blue, isn’t it? I mean, there’s been no sign for this, has there, because we’ve been so blissfully happy” (Hornby, HBG, 6).

Цей фрагмент є прикладом так званого поліімплікативного мовленнєвого акту (термін Л. Безуглої) з іронічним переосмисленням, що суміщає іллокутивну та пропозиційну імплікацію [1, с. 167]. Спочатку відбувається іллокутивне переосмислення – питання переосмислюється у твердження, а потім до вираженої пропозиції домислюється ще одна – з імпліцитною іллокуцією докору, роздратування та осуду поведінки чоловіка. Суперечність між експлікованою пропозицією (*completely out of the blue, we’ve been so blissfully happy*) і протилежним імпліцитним смислом висловлення в загальному контексті спілкування створює неймовірний ефект катарсису негативної оцінки та емоцій, що її супроводжують.

Аналізуючи особливості вербалізації імпліцитної негативної оцінки мовця в діалогічній взаємодії, ми повсякчас натрапляємо на численні випадки питань-перепитів у вираженні останньої. Н. Стрельченко тлумачить *питання-перепити* як реактивно-ініціативне питальне висловлення раціонально-логічного чи емоційного характеру, яке може бути повністю або частково попередньою реплікою в дослівному чи перефразовому вигляді й пов’язане з нею семантично та/або структурно [5, с. 9]. Ми погоджуємось із дослідницею, що оцінка висловлення співрозмовника відповідно до знань і переконань мовця впливає на особливості емоційної реакції комуніканта у вигляді питання-перепиту [5, с. 112]. Динамічне розгортання діалогічної взаємодії й необхідність швидкої реакції зумовлюють той факт, що негативне здивування, роздратування, осуд та інші вияви імпліцитної негативної оцінки реалізуються в мовленні через перепитування:

00:36:13 TINA: Bye. Sandy. Oh, um... Tweet at me if you want to check in or anything, or check my Instagram. I’ll post some photos when I get some cute ones. (leaving)

SANDY: Yeah... (pause, watching her leave) “Tweet at me”. She just... Did she just say “Tweet at me”? Did she? Oh, Henry!

HENRY: Oh, come on!

SANDY: I knew she was younger, but...

HENRY: She’s almost 30.

SANDY: “She’s almost 30”? (MD).

У наведеному фрагменті розмови чоловіка та двох його дружин – колишньої Сенді й теперішньої Тіни – ми спостерігаємо, що іллокутивною спрямо-

ваністю квеситивів Сенді не є поповнення когнітивного дефіциту, оскільки той відсутній. Повторюване питання-перепит (*Did she just say "Tweet at me"? Did she?*) виражає неймовірне здивування та несхвалення не лише вербальної поведінки Тіни, а й вибору чоловіка загалом, що підтверджується наступним лексичним індикатором: вигуком і зверненням (*Oh, Henry!*). Негативна оцінка жінкою нової дружини колишнього чоловіка продовжує втілюватись і в наступному дослівному перепитуванні (*"She's almost 30?"*), що підсилює прагматичну спрямованість попереднього квеситиву.

У корпусі нашого дослідницького матеріалу наявні приклади прагматичного транспонування мовленнєвого акту **квеситиву** з іллокутивною силою **констативу**, що є іронічним негативно-оцінним переосмисленням пропозиції висловленої співрозмовником. Наступний фрагмент розмови лікаря психіатричної лікарні та відвідувача доктора Кела Лайтмана ілюструє провокаційну манеру імпліцитного вираження негативно оцінки:

00: 18: 39 DOCTOR: I should warn you, one of the symptoms of Wayne's schizoaffective disorder is that often he doesn't speak to people he doesn't trust.

CAL: What? You mean like he didn't speak to you earlier? (LM 3/9).

Респонсивна репліка Кела є складним мовленнєвим актом, який містить повторювальне спеціальне питання-перепит (*What?*), що вказує на частину ініціативної репліки, на яку посилається чоловік у наступному непрямому квеситиві (*You mean like he didn't speak to you earlier?*). Отже, чоловік приховано насміхається над лікарем і висловлює критику його професійних здібностей.

Приклади мовленнєвого акту **реквестиву** у формі питального речення не є поодинокими, що підтверджує множинність форм цього прагматичного типу. Реквестив стосується дій/поведінки співрозмовника, що негативно оцінюється мовцем, і реалізується імпліцитно у формі рекомендації/поради:

"Of course, I'll just go and get ready".

"Shouldn't your hair be up?" Eric casts a critical eye over me. "It looks unprofessional" (Hornby, HVG, 67).

Мовленнєвий акт **директиву** є спонукальним за своєю сутністю, тому імпліцитна негативна оцінка адресанта направлена на корекцію поведінки адресата. Директив може реалізуватись у досить категоричній формі *ін'юнктиву* за умови близьких стосунків комунікантів та авторитарності адресанта:

"I know you were rather a pet of his. He's playing on your good nature, Grace, and you must not allow it".

"I'm sorry?"

"You are not to speak to him if he rings you again, to have anything to do with him in future. Is that clear?" (Vincenzi, FB, 175).

У наведеному прикладі іллокутивною метою висловлення авторитарного та егоцентричного чолові-

ка є безапеляційний наказ дружині у приватній розмові. Домінантою директиву, як свідчить приклад, є категорія імперативної модальності, що підвищує категоричність висловлення й має ознаку обов'язковості виконання дії для адресата. Як свідчить цей фрагмент, чоловік негативно оцінює дії дружини та висловлює свою думку у вигляді *ін'юнктиву*, нехтуючи принципом ввічливості й завдаючи шкоди «обличчю» жінки.

Менш категоричними в спілкуванні є *непрямі директиви*, що також виявляють супутню експресивну іллокуцію імпліцитної негативно оцінки мовця:

"This is where the Beatles came from. I bet the world's glad that they were dreamers. My painting could be like a proper job. I really think so this time".

"A proper job would be if you bought a ladder and a van, possibly a roller and paintbrush, a few tins of magnolia and did some decorating. That's what painters do as proper jobs" (Mathews, AYNL, 61–62).

У зазначеному фрагменті розмови чоловіка та жінки, яка ініціювала їхнє розставання, жінка в респонсивній репліці в непрямий спосіб намагається змінити поведінку чоловіка відповідно до своєї картини світу, отже, засуджуючи й не схвалюючи те, чим він займався до цього. У цьому випадку спостерігаємо функціонування експліцитного констативу з іллокутивною силою директиву, що виражає імпліцитну негативну оцінку мовця.

Приклади реалізації іллокутивного акту **менасиву**, що виражає негативну оцінку мовця імпліцитно, також наявні в нашому дослідницькому корпусі. Як зазначає Г. Почепцов, важливою умовою функціонування менасиву в комунікації є негативне ставлення адресата до перспективи реалізації того, про що йдеться в пропозиції висловлення [3, с. 441], що засвідчує наступний приклад:

"Maybe", I hear myself, "we should take a break".

Adam looks stunned, but he quickly smooths away the surprise. "Take as much time as you need, baby. Just remember", he whispers, "No one else will ever love you like I do" (Picoult, ST, 113).

Мовець-чоловік у відповідь на пропозицію жінки припинити стосунки вказує, що ніхто так не покохає її, як він. Проте, враховуючи широкий ситуаційний контекст (жінка має фізичну ваду у вигляді шраму на обличчі, тому через занижену самооцінку їй важко спілкуватись зі сторонніми людьми), чоловік не лише висловлює негативну оцінку її рішення імпліцитно, а й натякає на перспективу самотнього майбутнього. Відтак менасив, на нашу думку, у зазначеному прикладі, окрім іллокуції застереження та погрози, виражає ознаки морального шантажу співрозмовниці.

Варто відмітити комбінацію мовленнєвих актів **менасиву** й **директиву**, що у взаємодії реалізують значну прагматичну «зарядженість» негативно-оцінним ставленням мовця в спілкуванні та виражають нагнітання відповідних емоцій роздратування і гніву.

"Well, we can see", said Grace.

"No, Grace, we won't see", said Charles, "I don't want village children overrunning this house" (Vincenzi, FP, 528).

У цьому прикладі комуніканти-чоловік підсилює іллокутивне спрямування менасиву-відмови (*we won't see*) за допомогою непрямого директиву (*I don't want village children overrunning this house*), підкреслюючи так визначальність власної негативної оцінки дій жінки у вирішенні цього питання. Відтак спостерігаємо іллокутивний акт погрози, який займає проміжну позицію між директивом і комісивом і виражає емоційно забарвлене роздратування, гнів та осуд дій жінки.

Прагматичний аналіз маніфестації імпліцитної негативної оцінки мовця з урахуванням її комунікативно-функціональної спрямованості дає підстави для виділення *метакомунікативних елементів* у цій функції. Метакомунікативне регулювання мовленнєвої діяльності включає три основні фази: а) встановлення мовленнєвого контакту, б) підтримання мовленнєвого контакту; в) завершення мовленнєвого контакту [3, с. 469]. У ході дослідження ми виявили певний потенціал метакомунікативних елементів фази підтримання мовленнєвого контакту у вираженні імпліцитної негативної оцінки, особливо в ракурсі розширеної діалогічної інтеракції й урахування широким контекст комунікації:

"Oh, Miss Harding – the PR, you know? She was pressing me to do exactly that. But Lady Farrell didn't consider it appropriate".

"Why not? It seems very appropriate to me!"

"Well – we have never really courted that sort of publicity at the House of Farrell. What she was talking

about sounded much too ... personal. Lady Farrell didn't approve of that at all".

"Oh, really?" said Bianca.

"Or my talking about past famous customers and clients".

"I see", said Bianca (Vincenzi, PH, 38).

Метакомунікативні елементи (*Oh, really?, I see*) у наведеному фрагменті дискурсу не лише не вичерпують функції підтримання мовленнєвого контакту та інтересу до предмета спілкування, а й засвідчують імпліцитне несхвалення та незгоду з діями третьої особи, про яку розмовляють дві жінки. Отже, окрім власне комунікативної функції, ці елементи виконують також додаткову аксіологічну функцію вираження імпліцитного негативного ставлення мовця в умовах формального спілкування й соціально дистанційованих стосунків між комунікантами.

Отже, вивчення прагматичного аспекту імпліцитної негативної оцінки в діалогічному дискурсі відображається в актомовленнєвій специфіці її маніфестації. Як засвідчив аналіз емпіричного матеріалу, імпліцитна негативна оцінка мовця може міститися в мовленнєвих актах різного іллокутивного спрямування. На ілюстративному матеріалі ми засвідчили, що мовленнєві акти констативу, квеситиву, директиву, менасиву виявляють потенційну здатність виражати негативно-оцінну пропозиційну установку імпліцитно. Процес прагматичного транспонування та накладання декількох іллокуцій у межах одного мовленнєвого акту у вираженні імпліцитної негативної оцінки відображає дифузний і рухливий характер класифікації мовленнєвих актів. Важливим подальшим кроком у перспективі досліджень уважаємо аналіз імпліцитної негативної оцінки комуніканта в ракурсі стратегій і тактик діалогічної взаємодії.

Література

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
2. Ивин А.А. Импликации и модальности / А.А. Ивин. – М., 2004. – 128 с.
3. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике : [монографія] / Г.Г. Почепцов ; сост., общ. ред. И. Шевченко. – Винница : Нова книга, 2013. – 560 с.
4. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.
5. Стрельченко Н.С. Питання-перепити у англійському діалогічному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Н.С. Стрельченко. – К., 2016. – 238 с.
6. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение XVI–XVIII вв. : [монографія] / И.С. Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 168 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. B 1/2 Bull / Jan Eliasberg. – Season 1 – Episode 3. – 53 Min. – CBS Television Studios, 2016. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.subsmovies.com/watch?movie=5990330s>.
8. E 4/3 Elementary / Christine Moore. – Season 4, Episode 3. – 44 Min. – CBS Television Studios, 2015. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.subsmovies.com/watch?movie=4977670s>.
9. Hornby HBG Hornby N. How to be good / Nick Hornby. – London : Penguin books, 2001. – 244 p.
10. LM 3/9 Lie to me / Samuel Baum. – Season 3, Epizode 9. – 43 Min. – Imagine television, 2011. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.subsmovies.com/watch?movie=1654307s>.
11. Matthews AYNL Matthews C. All you need is love / Carol Matthews. – London: Headline publishing group, 2008. – 404 p.
12. MD Mother's day / Gary Marshall. – 118 min – Capacity Pictures, 2016. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.subsmovies.com/watch?movie=4824302>.
13. Picoult TS Picoult J. The storyteller / Jodi Picoult. – London : Hodder & Stoughton, 2010. – 536 p.
14. Vincenzi FP Vincenzi P. Forbidden places / Penny Vincenzi. – London : Headline review, 2006. – 625 p.
15. Vincenzi PH Vincenzi P. A perfect heritage / Penny Vincenzi. – London : Headline review, 2014. – 753 p.

УДК 81'367

Капинус Е. Л.

ЭЛЕМЕНТАРНЫЕ И ЦЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ПРАВОВОМ ДИСКУРСЕ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ ПО РЕШЕНИЯМ АДМИНИСТРАТИВНОГО ТРИБУНАЛА МЕЖДУНАРОДНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА)

В статье рассматриваются текстовые единицы одной из областей правового дискурса, которые функционируют на синтаксическом уровне. Описываются лингвистические характеристики исследуемых единиц, а также их влияние на коммуникативные цели дискурса.

Ключевые слова: рекуррентный участок, текстовый корпус, функция сообщения, частотность.

Капинус О. Л. Елементарні й цільні речення в правовому дискурсі (на матеріалі англійської документації рішень Адміністративного трибуналу Міжнародної організації праці). – Стаття.

У статті розглядаються текстові одиниці однієї з областей правового дискурсу, які функціонують на синтаксичному рівні. Описуються лінгвістичні характеристики досліджуваних одиниць, а також їх вплив на комунікативні цілі дискурсу.

Ключові слова: рекурентні ділянки, текстовий корпус, функція повідомлення, частотність.

Kapinus E. L. Elementary and integral sentences in Legal discourse (based on the English documentation of Administrative Tribunal of the International Labor Organization judgments). – Article.

The article considers the text units of one of the Legal discourse areas, which function at syntactical level. The linguistic characteristics of the researched units as well as their impact on discourse's communicative goals are described.

Key words: recurrent sites, text corpus, function of notification, frequency.

Правовой (судебно-процессуальный) дискурс можно назвать уникальным явлением в лингвистике. Являясь едва ли не самым популярным объектом для исследований, он рассматривается двумя категориями специалистов, профессиональные цели которых совершенно не совпадают – лингвистами и юристами. Однако и лингвисты, и юристы анализируют в правовом дискурсе идентичные проблемы – лингвистические методы, приемы, технику употребления слова в процессах разработки, применения и исполнения норм права. Обе эти категории специалистов интересуются языковыми чертами норм права и общими принципами словесной организации нормативных высказываний.

Таким образом, актуальность статьи обусловлена повышенным интересом к вопросам изучения влияния функций лингвистических элементов на реализацию наиболее эффективного правового общения.

Сегодня самые разнообразные аспекты правового дискурса активно освещаются украинскими и зарубежными лингвистами. Так, характеристикам юридической терминологии, ее становлению, развитию и функционированию посвящены исследования И. Гумовской, Э. Дерди, А. Ляшук, Я. Манжос, L. Solan, T. Gales, B. Slocum [5; 6; 9; 10; 21; 22].

Методика дискурсивного анализа исторических документов, относящихся к судебно-процессуальной практике начала XX века, продемонстрирована в работе Т. Рогожниковой и А. Белобородовой [13]. Акцент на описание исторических особенностей правового дискурса сделан в исследовании В. Сморгуневой [14].

Не менее значимыми являются работы правоведов, в которых доказана необходимость тщательного исследования лингвистики документального

материала для его дальнейшего использования в юридической практике [4; 12; 19]. Однако в настоящее время основными объектами правовых дискурсов чаще становятся права личности в обществе и их защита, что прослеживается, например, в трудах Т. Заворотченко, В. Тимашова [7; 16].

Настоящая статья посвящена исключительно лингвистическому анализу правового дискурса. Однако несмотря на заявляемую односторонность исследования, т. е. отнесенность результатов только к одной (лингвистической) теме, следует признать, что при описании лингвистических единиц правового дискурса необходимо подчеркивать их двоякий характер и влияние правовых понятий на функционирование той или иной единицы.

В качестве материала исследования использовались тексты, представленные в документации Административного трибунала Международной организации труда (Administrative Tribunal of the International Labor Organization) [23], которые входят в общий ареал правового дискурса. Административный трибунал Международной организации труда (далее – АТМОТ) рассматривает споры, касающиеся выплаты возмещения в случае инвалидности, болезни, несчастного случая и т. п., а также жалобы на несоблюдение договоров о найме. В материал включены решения суда (Judgments) №№ 481–497 [23]. Документы АТМОТ уже рассматривались в работах некоторых авторов, однако в этих исследованиях не была затронута синтаксическая составляющая правового дискурса [17; 18]. Поэтому к научной новизне в представляемой статье может быть отнесен также и выбор объекта исследования – синтаксических единиц, реализуемых в правовом дискурсе.

Цель статьи – представить результаты лингвистического анализа синтаксических единиц

правового дискурса – элементарных и цельных предложений, встречающихся в документации о решениях АТМОТ, и определить степень влияния подобных единиц на успешность достижений социально значимых коммуникативных целей.

Поставленная цель предусматривает выполнение следующих задач:

- сформировать текстовый корпус из документов о решениях АТМОТ, который является частью правового дискурса;

- изучить теоретические аспекты вопроса об элементарных и цельных предложениях для их безошибочного отбора и классификации;

- создать классификационный список всех предложений, функционирующих в текстовом корпусе;

- рассмотреть частотные характеристики исследуемых синтаксических единиц и доли, которые они занимают в текстах;

- определить в синтаксических единицах анализируемой области правового дискурса особенности, которые характеризуют их лингвистическую и социальную (правовую) стороны, их возможное взаимодействие.

Прежде чем приступить к изложению основных результатов исследования, необходимо сказать несколько слов о теоретической стороне учения о синтаксических единицах – предложениях. Подобно слову и словосочетанию, предложение относится к области номинативных средств языка. Согласно определению ученых номинация – это название объектов действительности, их свойств и отношений между ними [15, с. 249].

Структурная схема предложения представляется как элементарное предложение, которое становится цельным с помощью схемы развертывания, роль которой выполняют синтаксические конструкции, фразеологические единицы, аналитические формы слов. Из таких рекуррентных участков состоит цельное предложение. Рекуррентным участком может оказаться элементарное предложение и начало следующего элементарного предложения, которое называется клише. Таким образом, разновидностями участков цельного предложения могут быть все вышеперечисленные рекуррентные участки [1; 2].

Простые предложения бывают односоставными и двусоставными. Основой последних является вербализация, которая выражается предикативной единицей [8, с. 277]. Сложное предложение рассматривается как синтаксическая форма, которая выражает сообщение, осуществляет один акт коммуникации и формально отличается от простого предложения тем, что включает более одной предикативной единицы и выражает какое-то отношение между событиями. Конституирующим признаком сложного предложения является показатель связи частей, т. е. коннектор или конъюн-

ктор (союзные и относительные местоимения и наречия, сочинительные союзы и их эквиваленты) [20, с. 13].

Сложноподчиненным называют такое предложение, которое включает хотя бы одно подчинительное предложение. Выделяют следующие особенности подчинительного предложения: наличие по меньшей мере двух единиц одного порядка, построенных по тем же моделям, что и предложение; смысловую, структурно-грамматическую и интонационную связь этих единиц, которая проявляется в их смысловой и формальной несамостоятельности и наличии средств связи; неравноценность этих единиц в формально-структурном плане и т. д. Для сложноподчиненного предложения существенным является наличие подчиненного предложения, а главное предложение может выражено любой базой [3, с. 55].

Что же касается сложносочиненных предложений, то такие авторы, как Э. Сепир, В. Богородицкий, Ш. Балли и др. вообще не признают их существования, считая, что объединение нескольких предложений при отсутствии подчинительной связи – это единство не синтаксическое, а контекстуальное (смысловое и пунктуационное, т. е. это серия самостоятельных предложений, а не одно предложение). Однако здесь мы придерживаемся точки зрения Я. Биренбаума [3], который отмечает, что если отрицается существование сложносочиненного предложения, то тем самым отрицается и существование сложного предложения вообще. Поэтому в настоящей статье сложносочиненное предложение рассматривается наряду со всеми признаваемыми лингвистами-теоретиками синтаксическими единицами.

Таким образом, указанные теоретические положения стали основой для последующего анализа элементарных и цельных предложений, функционирующих в одной из областей правового дискурса – документации о решениях АТМОТ.

Необычной особенностью лингвистического анализа текстов судебно-процессуальных документов представляемого типа является то, что в них следует выделять, прежде всего, основную и периферийные части и рассматривать каждую часть отдельно. Основная часть текста в документах этой области правового дискурса посвящена функциям сообщения и воздействия, поскольку в ней важно не только изложить факты, но и придать им убедительность.

Функция сообщения реализуется зачастую простыми предложениями или сложными с придаточными дополнительными. Функция воздействия достигается рассуждением и доказательствами, которые реализуются сложноподчиненными предложениями с последовательным подчинением или предложениями с двумя или несколькими главными предложениями с подчинением.

Путем подсчета было определено, что текстовый корпус состоит из 500 предложений, которые подверглись дальнейшему анализу. Из списка 500 предложений было выделено 164 простых. Количество сложноподчиненных предложений с одним подчинением равно 131 единице. Из сложных с одним подчинением следует выделить (как наиболее многочисленные) предложения с придаточными дополнительными предложениями. Их многочисленность обусловлена присущей этой области правового дискурса функцией сообщения. Таких предложений насчитывалось 55 единиц. Например:

"In its reply the PANO contends that the complainant was not entitled to have his normal place of residence changed on account of his promotion".

За ними по частоте идут определительные придаточные предложения – 43 предложение (33% от всех анализируемых предложений), например:

"It was therefore only reasonable for them to expect the benefits the complainant was refused".

Оба типа предложений (дополнительные и придаточные) могут быть связаны с главным предложением как с помощью союза, так и асиндетически. Обстоятельственных придаточных предложений было насчитано 38 единиц (25% от всех предложений), например:

"When she was tested in Rome she was not residing there".

В зоне низких частот находятся условные придаточные предложения. Они встретились всего шесть раз.

Из многоступенчатых предложений наиболее многочисленной является группа предложений с последовательным подчинением. Их насчитывается 95 единиц. Например:

"In fact the decision emanated from the assistant Director-General for Administration and Finance, who had announced in his memorandum of 5 December that participation in the demonstration would be considered "unauthorized and unjustified", words which showed that he envisaged action under Staff Rule 302.524".

Следующей по частоте является группа предложений, состоящих из двух предложений с подчинением. Таких предложений зарегистрировано 49 единиц. Например:

"The FAO is naturally interested in having a list of qualified secretaries for possible recruitment, and the mere fact of testing the complainant gave her no reason to believe that she was being recruited".

Для основной части документа типичны сложные предложения с двоеточием, раскрывающие суть следующего предложения. Такая особенность обычно связана с функцией рассуждения. Например:

"Its argument runs: the words denote only professional and higher category staff and General Service category staff with non-local status; under

Staff Rule 302.406.31 a General Service category staff member is non-local only if recognized as such on 31 January and in continuous service since; the complainant became a General Service category member after 31 January..."

Сложное предложение с двоеточием может встречаться и для описания причин происходящего, например:

"Besides the demonstration was fully justified: there had been breach of an agreement concluded between the Director-General and appended to complainant".

Необходимость в таких предложениях также связана с функцией рассуждения.

Для текстов этой области, входящей в правовой дискурс, характерны сложные предложения, в которых придаточное первой степени подчинения включает придаточное второй степени субординации, например:

"In answer to her inquiry about employment she received in London from the FAO an application form and a letter saying that if she came to Rome she might take a typing rest".

Для выражения маловероятного условия употребляется форма *should+Infinitive*, которая вводится с помощью инверсии [1, с.92], например:

"Should the Tribunal hold that the FAO's recruitment policy is contrary to the principle of equality, the complainant claims non-local status and related entitlement".

Таким образом, результаты анализа показали, что основной части этого документа свойственны сложные предложения с последовательной субординацией, т. к. главным свойством данного типа документов является логичность, т. е. определенность мыслей, последовательность изложения, доказательность аргументов, обоснованность выводов [11, с. 41]. В основе логичности лежат рассуждения и доказательства, что и обеспечивается описанными выше языковыми средствами, функционирующими на синтаксическом уровне.

Итак, из всего вышеизложенного можно сделать следующие выводы.

Большая часть предложений, встречающихся в текстовом корпусе документов, посвященных решениям АТМОТ, являются простыми – 164 единицы, т.е. 33% всех проанализированных предложений. Они придают некоторую динамичность повествованию, которое иначе казалось бы излишне формализованным и вялотекущим.

На втором месте по частотности использования стоят сложноподчиненные предложения с одним подчинением. Их общее количество достигает 131 единицы, т. е. 25% от всех предложений.

Из сложноподчиненных с одним подчинением выделяется группа с придаточным дополнительным предложением. Таких единиц насчитывалось 55: 11% от всех исследуемых предложений и поч-

ти 42% от всех сложноподчиненных предложений. На втором месте находятся предложения с придаточными определительными – 43 единицы (9% от всех предложений корпуса и 33% от сложноподчиненных предложений). Предложения с придаточным обстоятельственным составляют список из 38 единиц – 7,6% от всех предложений и 25% от сложноподчиненных предложений.

Сложные предложения являются существенной частью списка синтаксических единиц, встречающихся в анализируемом текстовом корпусе. Самые частотные – предложения с последующим подчинением (95 единиц и 19% от всех предложений документов); предложения из двух предложений с подчинением – 40 единиц и 10% от всех предложений; сложные предложения с двоеточием и предложения со сложной иерархией подчинения также включены в список сложных предложений, хотя и представляют собой группу достаточно низкочастотных синтаксических единиц.

Несмотря на то, что в статье описываются результаты лингвистического анализа простых и цельных предложений, необходимо отметить, что в текстовом корпусе решений АТМОТ наблюдалось определенное взаимодействие между лингвистическими и коммуникативными характеристиками синтаксических единиц. Это показывает, что синтаксис служит также для достижения социальных целей при использовании правовых документов.

Дальнейшие исследования могут быть связаны с той же малоизученной лингвистами областью правовых документов, которая являлась предметом исследования в данной статье – документацией по решениям Административного трибунала Международной организации труда. Однако в центре внимания будут находиться другие единицы синтаксиса, единицы так называемого «малого синтаксиса» – словосочетания, сложные атрибутивные конструкции и др.

Литература

1. Барабаш Т. Теоретическая грамматика английского языка / Т. Барабаш. – М. : Изд-во Военного института, 1981. – 227 с.
2. Береснев С. Рекуррентные единицы синтаксического уровня и вероятностная модель составляющих научного текста / С. Береснев, И. Мацукова // Субязыки и функциональные стили. – Ульяновск : Изд-во Ульяновск. пед. ин-та, 1980. – С. 86–88.
3. Биренбаум Я. К теории сложного предложения / Я. Биренбаум // Вопр. языкознания. – № 2. – 1982. – С. 50–57.
4. Губаева Т. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности: [монография] / Т. Губаева. – 2-е изд., пересмотр. – М. : Норма : НИЦ ИНФРА-М, 2014. – 176 с.
5. Гумовська І. Англійська юридична термінологія в юридичних текстах : генезис, дериваційні та семантично-функціональні аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. Гумовська ; Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2000. – 19 с.
6. Дерді Е. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Е. Дерді ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 21 с.
7. Заворотченко Т. Забезпечення політичних прав і свобод громадян міжнародно-правовими актами : теоретико-правовий дискурс / Т. Заворотченко // Альманах міжнародного права. – 2014. – Вип. 5. – С. 18–26.
8. Кодухов В. Введение в языкознание / В. Кодухов. – М. : Просвещение, 1979. – 351 с.
9. Ляшук А. Структура англійських юридичних термінів мікрополя на позначення суб'єкта цивільного законодавства / А. Ляшук // Мова і культура. – Вип. 6. – Т. 5, ч. 2 : Національні мови в їхній специфіці та взаємодії. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго. – 2003. – С. 180–187.
10. Манжос Я. Функціонування юридичних термінів на позначення майнових злочинів у юридичному дискурсі / Я. Манжос // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. : Філологія. – 2013. – Вип. 74. – С. 100–105.
11. Михневич А. Ораторское искусство лектора / А. Михневич. – М. : Знание, 1984. – 190 с.
12. Опалев Р. Оценочные понятия в арбитражном и гражданском процессуальном праве : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12 00 15 / Р. Опалев ; Уральская гос. юр. академия. – Екатеринбург, 2008. – 29 с.
13. Рогожникова Т. Особенности судебного дискурса начала XX века (на материале омских архивных документов) / Т. Рогожникова, А. Белобородова // Коммуникативные исследования. – № 3 (5). – 2015. – С. 190–196.
14. Сморгунова В. Исторические особенности зарубежного теоретико-правового дискурса о гражданских добродетелях / В. Сморгунова // История государства и права. – 2005. – № 6. – С. 32–35.
15. Степанов Ю. Основы общего языкознания / Ю. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 249 с.
16. Тімашов В. Історико-правовий дискурс становлення і розвитку прав людини / В. Тімашов // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. – 2013. – Вип. 23. – С. 193–200.
17. Трофимова А. Взаимосвязь статистического, лексического и морфологического аспектов двухкомпонентных атрибутивных конструкций в судебно-процессуальном дискурсе / А. Трофимова, Г. Дьяченко, М. Циновья // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса : ОНЮА. – №4. – 2014. – С. 269–272.
18. Трофимова А. Правомерность введения текстов формул изобретений (патентов) в юридический дискурс / А. Трофимова, Т. Борисенко, М. Неврева // Известия Гомельского ун-та им. Ф. Скорины. – № 4. – 2015. – С. 128–132.
19. Храмцова Н. Дискурс-правовой анализ: от теории к практике применения : [монография] / Н. Храмцова. – Курган, 2012. – 180 с.
20. Черемисина М. Некоторые вопросы теории сложного предложения / М. Черемисина. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского ун-та, 1979. – 224 с.
21. Solan L. Finding ordinary meaning in law: The judge, the dictionary or the corpus? / L. Solan, T. Gales // Legal Discourse. – 2016. – № 1(2). P. 253–276 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.degruyter.com/downloadpdf/ijld.2016.1.issue-2/ijld-2016-0016/ijld-2016-0016.pdf>.
22. Slocum B. Ordinary meaning: A theory of the most fundamental principle of legal interpretation / B. Slocum. – Chicago : The University of Chicago Press, 2015. – 355 p.

Источники иллюстративного материала

23. Administrative Tribunal of the International Labor Organization. Judgments №№ 481–497.

УДК 811.111'373

Коваль Н. Є.

ЛЕКСИЧНИЙ СКЛАД ТА ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ АНГЛОМОВНОГО СУДОВОГО ДИСКУРСУ

У статті досліджено особливості лексичного складу судового англійського дискурсу. Особливого значення у мовній структурі судових текстів набуває фахова лексика, термінологічні одиниці, номінативні вирази, а також фонова лексика, що сприяє реалізації конкретної прагматичної мети тексту.

Ключові слова: судовий дискурс, фахова лексика, лексичні одиниці, термін, термінологія.

Коваль Н. Е. Лексический состав и терминологический инструментарий англоязычного судебного дискурса. – Стаття. В статті досліджуються особливості лексичного складу англійського судового дискурсу. Професійна лексика і термінологічні одиниці набувають особливого значення в мовній структурі судових текстів, і наряду з фоновою лексикою сприяють ефективній реалізації конкретної прагматичної мети.

Ключевые слова: судебный дискурс, профессиональная лексика, лексические единицы, термин, терминология.

Koval N. Ye. Lexical structure and terminological toolkit of the English legal discourse. – Article.

The article focuses on the problem of lexical structure of the English legal discourse. Professional and terminological vocabulary dominates in the verbal structure of the legal discourse, together with the academic and background lexis they help in realizing the pragmatics of the legal texts.

Key words: legal discourse, term, terminology, professional vocabulary, lexical units.

Успішність судового спілкування залежить не тільки від професійної, але й від комунікативної компетенції його учасників, яка виявляється у здатності користуватися мовними засобами для організації мовленнєвої взаємодії згідно із правилами та нормами спілкування та у здійсненні ефективного впливу на адресата для реалізації конкретних завдань. Від уміння правильно застосувати мовні засоби та обґрунтовано викласти власну позицію багато в чому залежить успіх комунікації під час судового засідання.

Семантична структура слова реалізується у межах вербального контексту відповідно до конкретної ситуації, у якій відбувається комунікація. Вербальний контекст – мовне оточення лексичної одиниці – передає її зв'язок зі світом речей, предметів, явищ, визначає місце слова в мовній структурі, зв'язки слова з іншими елементами цієї структури (тематичними, прагматичними, семантичними, граматичними та ін.).

Інтеграція у процесі функціонування лінгвістичних досліджень потребує уваги науковців до питань прагматичних аспектів термінології та термінознавства у різних галузях наукової діяльності. Проблеми становлення семантики та тенденції розвитку термінологічних одиниць, фахової лексики були і є предметом досліджень таких вітчизняних і зарубіжних учених, як Г. Винокур, Б. Головіц, К. Кусько, Г. Муштенко, Ф. Дорнер, Е. Жидьбер, Й. Сміт.

Проблеми особливостей лексичного складу та структурно-семантичні характеристики юридичних термінів досліджували такі вчені: М. Власенко, Е. Дерді, О. Зарума-Панських, В. Калюжна, В. Круковський, С. Максимов, А. Марахова, Т. Скуратовська, Т. Шеберстова та ін. [2; 4; 5; 7; 8; 9; 12; 14].

Аналізуючи особливості мовлення в судовому процесі, сучасні дослідники звертають увагу на спе-

цифіку, що вирізняє його серед інших різновидів інституційних дискурсів. Як відзначає М. Новічкіна, професійному мовленню юристів притаманна підкреслена діалогічність, дискусійно-полемічний характер, широке використання термінів, специфічна лексика, ігнорування заборон на використання мовленнєвих кліше [10, с. 35]. На думку Т. Губасової, мовленнєве спілкування як компонент професійно-юридичної діяльності відображає сформований цією діяльністю тип мислення [3, с. 28–29].

Метою нашого дослідження є проаналізувати лексичну структуру англійських текстів протоколів судових засідань, дослідити мовну конструкцію викладу судового дискурсу та визначити основні лексичні засоби судового дискурсу.

Як відомо, маркером юридичного дискурсу є ситуація комунікації у юридичній сфері, а головною складовою частиною – текст юридичного документа. Не підлягає сумніву те, що мова юридичного дискурсу є не лише надзвичайно складною (навіть для носіїв мови, які не мають юридичної освіти), а інколи незрозумілою і для фахівців. Як зазначив Д. Мельников: “Legalese is a way of preserving a professional monopoly by locking the trade secrets in the safe of unknown tongue” [13, с. 45].

Специфіка судового дискурсу полягає в тому, що він обмежений сферою призначення і функціонування. Важливими факторами є знання про предмет обговорення, комунікативну установку, ставлення комунікантів до об'єкта та предмета слухання. Значну роль у цьому відіграє рівень підготовки та знань адресатів, соціальні фактори та комунікативна ситуація. Судовому дискурсу притаманний оцінно-правовий характер: усім зібраним доказам, матеріалам конкретної справи дається правова оцінка.

Судовий дискурс функціонує у правовій сфері та слугує для забезпечення офіційно-ділових

відносин між органами правосуддя і підсудним, визначення позиції органів нагляду та держави у кожній окремій справі. Комунікативно-прагматична спрямованість дискурсу полягає в тому, щоб дати правову оцінку діяльності особи/осіб, притягнутих до відповідальності, встановити істину та довести правильність позиції судових інстанцій. Функціональність і прагматичні настанови дискурсу визначають такі стилістичні характеристики судового дискурсу: точність, об'єктивність, аргументованість, логічність та послідовність викладу. У тексті вони реалізуються за допомогою відповідних мовних засобів.

Максимальна точність викладу є важливою під час розгляду будь-якої справи. Допущення помилки у кваліфікації фактів та обставин є неприпустимим, оскільки це може призвести до неправильного тлумачення, а відтак несправедливого вироку. Кожне слово чи вираз повинні адекватно позначати певні поняття і передавати думку адресанта. Функціонування понять нерозривно пов'язане з функціонуванням відповідних термінів. З початку свого виникнення поняття позначається терміном, який його визначає і без якого неможливе оперування цим поняттям. Надалі поняття, закріпившись у терміні, постає як його значення. Тому з'ясування значення терміна передбачає встановлення поняття, вираженого тим чи іншим терміном. Юридична практика засвідчує, що найчастіше тлумачення значень термінів, які використовуються у законодавстві, подається, як правило, безпосередньо в законі. У тих випадках, коли відсутня вказівка на те, у якому значенні вжито той чи інший термін, його зміст визначається судовою практикою або правовою теорією.

Оперування термінами, які мають особливе юридичне значення, вважають основними рисами судового дискурсу: *consideration* – зустрічне задоволення, *instrument* – юридичний документ тощо; уживання юридичних штампів: *Know all men by these presents.* – Доводиться до загального відома; *for and on behalf* – від імені та за дорученням; *empowered and authorized* – наділений правами та повноваженнями; *power and authority* – права та повноваження. Наприклад: *“KNOW ALL MEN BY THESE PRESENTS, that (I/We), (Owner) of has/have made, constituted and appointed (Company) of (Agent's Name) (Name of Company if applicable) of the City/County of, State of, (Agent's City/County) my true and lawful attorney-in-fact for the limited purpose of examining real estate tax records relating to certain real property identified as Map&Parcel Number (“the Property”) <...>”* [18, с. 1].

Терміни зберігають свою вузькогалузеву наукову, функціонально-стилістичну специфіку. У процесі розроблення й укладання правових норм загальноживані слова звужували своє значення, термінологізувалися. Юридичні терміни здебіль-

шого настільки близькі за значенням до загальноживаної лексики, що їх спеціальне значення не завжди береться до уваги у словниках і наводиться без ремарки “J” (*jurisprudence*) «юриспруденція», наприклад: *termination, contract, agent, broker, warranty, guarantee, breach* тощо [6, с. 11–12]. Зокрема:

“It's almost guaranteed that not everyone will agree with all the positions that are taken by the union that represents the majority of the employees” [16, с. 44].

Усередині будь-якої професійної групи всі аспекти мови спрямовані на забезпечення ясної і чіткої комунікації. Це насамперед стосується використовуваної лексики. На думку багатьох авторів, спеціальні терміни дозволяють в одному слові або короткій фразі виразити те, для чого в іншій – непрофесійній – ситуації спілкування потрібні були б тривалі пояснення. Але подібна стислість досягається інколи занадто високою ціною: спеціальні терміни, вжиті поза професійним середовищем, можуть викликати певне непорозуміння.

Юридичний термін можна визначити як слово (чи словосполучення), що використовується в законодавстві, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, має точний та визначений зміст, вирізняється смисловою однозначністю, функціональною стійкістю.

Сучасна мова права оперує низкою вимог щодо юридичних термінів. Так, юридичний термін повинен:

- 1) відповідати правилам та нормам відповідної мови;
- 2) бути систематичним;
- 3) відповідати конкретній дефініції, яка орієнтована на відповідну концепцію;
- 4) бути відносно незалежним від контексту;
- 5) бути точним;
- 6) бути якомога лаконічнішим;
- 7) бути спрямованим на максимальну відповідність (у рамках відповідної системи термінів);
- 8) бути виразно нейтральним;
- 9) бути благозвучним [14].

Юридичний термін слугує маркером норми поведінки чи відхилення від неї, забезпечуючи однозначну інтерпретацію та універсальне тлумачення змісту тексту. Проте дуже висока «термінологічність» юридичних текстів має інший наслідок – недосвідчений реципієнт може не зрозуміти змісту і не сформулювати жодних інтерпретацій, не маючи відповідного досвіду і не звертаючись за допомогою спеціалістів. У цьому полягає парадоксальність юридичних текстів. З одного боку, вони орієнтовані на максимально точне формулювання та опис правових феноменів, а з іншого боку, вони висувають достатньо високі вимоги до інтерпретації та розуміння їхнього змісту.

Юридичні терміни в англійській мові мають чіткі дефініції. Однак необхідно зазначити, що до-

силь часто той самий термін, що вживається в різних галузях юриспруденції, тобто в різних юридичних дискурсах, має різні значення залежно від сфери вживання.

Крім того, необхідно зазначити, що зміст терміна може варіюватися залежно від правової системи, у якій він застосовується. Оскільки кожен зі штатів у США має власну правову систему, включаючи власні закони, судову систему й адвокатуру, повноцінне професійне спілкування можливе лише в тому разі, коли використовується єдина терміносистема. Під час вивчення юридичної термінології вимагають розгляду питання функціонування термінів у правовій системі взагалі й у її окремо взятій сфері, багатозначність термінів, а також питання синонімії, омонімії [11, с. 347].

У судових протоколах вимога щодо точності викладу приводить до нагромадження значної кількості іменників та прикметників (здебільшого термінологічного характеру), складних юридичних термінів із послідовним «ланцюгом» родового відмінка у текстах протоколів судових засідань, наприклад:

“<...> *But having entered upon the performance, and labored nine and a half months, the value of which labor to the defendant as found by the jury is \$95, the defendant can succeed in this defense, he in fact receives nearly five sixths of the value of a whole year's labor, by reason of the breach of contract by the plaintiff, a sum not only utterly disproportionate to any probable, not to say possible damage which could have resulted from the neglect of the plaintiff to continue the remaining two and a half months, but altogether beyond any damage which could have been recovered by the defendant, had the plaintiff done nothing towards the fulfillment of his contract*” [15, с. 45].

Вживання прийменника *of* є характерним для судових документів, про що свідчить і наведений приклад, однак, порівняно із законодавчими текстами, частотність їх уживання у судовому дискурсі є істотно меншою:

“*In April 2014, still unaware of the whereabouts of the respondent and B, the appellant secured an order for service of her applications upon the respondent, namely by post to the address of her parents*” [17, с. 6].

У протоколах судових засідань вживаються іменники, які позначають особу/осіб за певними соціальними ознаками: родом заняття, суспільною діяльністю, соціальним статусом: *the trial judge, the judge, the defendant, the plaintiff, the lawyer, the Supreme Court, the promisor, the tenant, the criminals, the contractor, the appellant*, наприклад:

“<...> *The plaintiff won a verdict and judgment three times in the trial court, and each time on appeal to the Supreme Court the judgment below was set aside. On the last appeal, cited above, the Court said: “It cannot be said that the defendant contracted*

with reference to the damages claimed by the plaintiff simply because its agent was informed of the purpose for which the plaintiff wanted the whiskey” <...>” [15, с. 15].

Таким чином автори судових протоколів створюють офіційний і стислий документ без зазначення прізвищ та імен осіб, що беруть участь у судовому засіданні, відображають офіційні відносини між учасниками судового дискурсу.

За нашими спостереженнями, головною функцією дискурсу судових документів є прецедентна функція у тому розумінні, що вирок суду та підстави рішення (*ratio decidendi*) призначені слугувати прецедентом для наступних аналогічних випадків. Звернемось до прикладів, щоб простежити, яким чином це відображено в тексті:

“<...> *Jugenfield (the judge), in this view, constitute a sufficient consideration. Such a consideration has been recodized in a number of cases: Perkins, Munroe v. 9 Pick. 305; Holmes v. Doan, 9 Cush. 135; Lattimore v. Harsen, 14 Johns. 330; Peck v. Regua, 13 Grey, 408*” [15, с. 401].

“<...> *The defendant, upon the agreement and payment to Hubbard, took no further steps to obtain relief under the bankrupt law. It was accordingly held that <...>. The same ruling was made in Dawson v. Beall, 68 Ga. 328. And in Curtiss v. Martin, 20 Ill. 557, 558; Engbretson v. Seiberling, 122 Iowa, 522, 98 N.W. 319, 64 L.R.A. 75, 101 Am. St. Rep. 279, and Rice v. London, etc., Mortgage Co 70 Minn. 77, 72 N.W. 826, the courts went farther and held that <...>*” [15, с. 415].

Прецедентна функція втілена у цьому судовому документі за допомогою переліку номінативних виразів – *Holmes v. Doan* (Холмс проти Доан), *Dawson v. Beall*, *Curtiss v. Martin*, *Engbretson v. Seiberling* – уже згаданих раніше і розглянутих судом справ (*Holmes v. Doan, 9 Cush. 135; Lattimore v. Harsen, 14 Johns. 330* та ін.), які можуть слугувати підставою надалі для прийняття рішення в аналогічних випадках.

Багатозначність смислів і значень викликана дією інтерпретативної функції. Судовому дискурсу притаманні багатозначність та омонімія, що інколи спричиняє неможливість чіткої та правильної інтерпретації і, зокрема, викликає труднощі розуміння юридичного мовлення іншими носіями мови. Точність, зрозумілість та правильність мовлення – це основні вимоги, що висувуються до мови юриста в судовому процесі. Точність найчастіше пов'язується з точністю слововживання, яка залежить від декількох факторів, зокрема знання предмета мовлення, ерудиції, вміння логічно мислити, знання законів мови, її правил.

Приклади протоколів судових засідань засвідчують часте вживання іменників та іменникових конструкцій. Проведені статистичні обстеження показали, що на одну сторінку судового докумен-

та припадає 127 іменників, тоді як кількість вживання дієслів у такому тексті становить приблизно 61,1 слововживань на одну сторінку, а прикметників – 20,9 слововживань. Так, у реченні, взятому із протокольних записів, що наведене нижче та складається з 80-ти слів, іменники становлять 27,5% (22 слова):

“The cases put it on the ground for an implied contract; and by this is not meant, as the defendants counsel seems to suppose, an actual contract, – that is, an actual meeting of the minds of the parties, an actual, mutual a contract, to be informed from language, acts and circumstances, by the jury, but a contract and promise, said to be implied by the law, where in point of fact, there was no contract, no mutual understanding, and so no promise <...>” [15, с. 50].

Номіналізація у цьому прикладі пояснюється прагненням до точності та однозначності ситуації, що описується. Крім того, іменник точніше передає, називає поняття, явище чи подію, що є важливим у контексті судового дискурсу. Частотним є повтор одного й того самого іменника в межах одного речення (лексема *contract* – 4 рази, лексема *promise* – 2 рази), оскільки синоніміка – небажане явище для судового документа: вона заважає точності висловлювання. Так само і вживання синонімічних синтаксичних конструкцій у межах одного тематичного сегмента документа вносить непотрібну надлишкову інформацію.

Кожне значуще слово виконує номінативну функцію, що зобов'язує адресата повідомлення звертати особливу увагу на значення слів, правила їх використання. Тому в мові права особливо важливим виявляється правильне використання таких явищ, як синоніми, пароніми, омоніми.

Порівняно із законодавчим дискурсом частотність вживання номінативних структур у судовому дискурсі є помітно меншою, але в обох дискурсах саме таким чином досягаються точність та стислість викладу. Це пояснюється тим, що основна функція номіналізацій полягає у чіткому визначенні поняття або явища [9, с. 23]. Дотри-

мання деталізації і точність опису в англійському судовому дискурсі є дуже важливими тому, що вербальний спосіб наведення інформації є єдиною можливим і доцільним у такому разі. Якщо у повсякденному спілкуванні імпліцитність, неповнота або неточність викладу є цілком доречними, то для офіційно-ділового стилю загалом та судового дискурсу зокрема необхідною є експліцитність, тобто повнота, однозначність та уникнення недомовленості.

Від точності залежить розуміння, тлумачення, інтерпретація висловленого. Тому у випадках багатозначності тлумачення є потреба не тільки уточнювати, але й доводити зміст висловленого. Непрофесіонали, які перебувають у залі суду, інтерпретують професійне мовлення по-своєму у тому разі, коли поняття має не тільки юридичний, але й загально мовленнєвий зміст, або взагалі не інтерпретують. Відмінність у тлумаченні юристом і неюристом може вплинути на процес судового засідання. Тому мовлення в судово-процесуальному дискурсі повинно бути не тільки точним, але й зрозумілим. Дотримання таких вимог є важливим, оскільки воно пов'язане з дієвістю, ефективністю мовлення в судовому процесі.

Наявність номіналізацій у судових документах пояснюється прагненням до точності та однозначності описуваних ситуацій, оскільки іменник найточніше передає, позначає поняття, явище чи подію, що є важливим у контексті судового дискурсу. Синоніміка – небажане явище для судового документа: вона заважає точності викладу. Завдяки переліку номінативних виразів реалізується прецедентна функція судового документа.

Судовий дискурс функціонує на основі мовнозакріплених формул (кліше), які відображають юридичні відносини, однозначно та точно передають відповідні поняття і факти та відзначаються інформативною місткістю. Чіткості, офіційності та логічності побудови протоколів судових засідань сприяє вживання фахової лексики, термінологічних одиниць та конструкцій.

Література

1. Бахтин М. Проблема текста. Опыт философского анализа / М. Бахтин // Вопросы литературы. – 1976. – № 10. – С. 122–151.
2. Власенко М. Мовні засоби втілення стильових рис текстів іспаномовних законодавчих документів / М. Власенко // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. – 2000. – Т. 3. – № 2. – С. 147–154.
3. Губаева Т. Словесность в юриспруденции / Т. Губаева. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1995. – 302 с.
4. Дерді Е. Структурні і семантичні особливості англійських юридичних термінів-складних слів / Е. Дерді // Мовні і концептуальні картини світу. – 2001. – № 5. – С. 45–47.
5. Зарума-Панських О. Англійська лексика міжнародних договорів: структурні, семантичні та дискурсні особливості : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Зарума-Панських. – Л., 2001. – 219 с.
6. Коваль Н. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англійських законодавчих та судових документів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. Коваль ; Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2007. – 20 с.
7. Круковський В. Комунікативно-прагматичний аспект французьких законодавчих текстів : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В. Круковський. – К. : КДПУ, 1996. – 211 с.
8. Максимов С. Прагматические и структурно-семантические особенности текста международного договора : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С. Максимов. – К. : КДПУ, 1984. – 198 с.

9. Марахова А. Мова сучасних ділових документів / А. Марахова. – К. : Наукова думка, 1981. – 140 с.
10. Новичихина М. Культура делового общения / М. Новичихина, И. Стернин. – Воронеж : Восток-Запад, 2002. – 148 с.
11. Почуєва В. Обумовленість функціонування синонімів і омонімів у юридичному дискурсі / В. Почуєва // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 32. – С. 346–350.
12. Скуратовська Т. Аргументація в американському судовому дискурсі (на матеріалі справ за участю суду присяжних) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. Скуратовська. – К., 2002. – 196 с.
13. Mellinkoff D. The Language of the Law / D. Mellinkoff. – Boston : Little, Brown and Co, 1963. – 526 p.
14. Sheberstova T. Legal and Linguistic Aspects of Translating Legal Terminology / T. Sheberstova [Electronic resource]. – Access mode : http://www.yurclub.ru/docs/international/article_12.html.
15. Braucher R. Basic Contract Law. American Case Book Series / R. Braucher, L. Fuller. – Minnesota : West Publishing Co., 1984. – 998 p.
16. In the Supreme Court of the USA, 06-427 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.supremecourt.gov>.
17. Judgment in the matter of B (A child), 886 [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.supremecourt.uk>.
18. Power of Attorney [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.cityofchesapeake.net>.

УДК 811.112'2:81'33

Kovbasyuk L. A.

DEUTSCHE KORPORA DER INTERNETBASIERTEN UND MOBILEN KOMMUNIKATION

Статтю присвячено німецьким корпусам інтернет-комунікації та мобільної комунікації. Визначено поняття «інтернет-комунікації», «мобільна комунікація», «корпус». Розглянуто теоретичні засади корпусної лінгвістики. Висвітлено найвідоміші корпуси німецької мови інтернет-комунікації та мобільної комунікації, окреслено їхні характерні ознаки.

Ключові слова: німецька мова, корпус, інтернет-комунікація, мобільна комунікація.

Ковбасюк Л. А. Немецкие корпусы интернет-коммуникации и мобильной коммуникации. – Статья.

Статья посвящена немецким корпусам интернет-коммуникации и мобильной коммуникации. Определены понятия «интернет-коммуникация», «мобильная коммуникация», «корпус». Показаны теоретические основы корпусной лингвистики. Представлены известные немецкие корпусы интернет-коммуникации и мобильной коммуникации. Очерчены их характерные особенности.

Ключевые слова: немецкий язык, корпус, интернет-коммуникация, мобильная коммуникация.

Kovbasyuk L. A. German corpora of Computer-Mediated Communication and of Mobile Communication. – Article.

The article deals with German corpora of Computer-Mediated Communication and of Mobile Communication. The terms “Computer-Mediated Communication”, “Mobile Communication”, “corpus” are defined. The theoretical background of the corpus linguistics is determined. The most important corpora of Computer-Mediated Communication and Mobile Communication are described and their features are analyzed.

Key words: German, text corpora, Computer-Mediated Communication, Mobile Communication.

Zu den wichtigsten Schwerpunkten der modernen Linguistik sowohl in der Ukraine als auch in Deutschland gehören derzeit korpusbasierte Untersuchungen der Gegenwartssprache. Das Interesse der theoretischen Linguistik an die korpuslinguistische Methodik nimmt rapide zu. “Die Häufigkeitsverteilung von sprachlichen Phänomenen findet neben den traditionell empirisch arbeitenden Disziplinen wie Lexikographie, Sprachdidaktik oder Entwicklungspsychologie auch in den aktuellen Arbeiten der kognitiven und der theoretischen Linguistik zunehmend Beachtung. Rasante Fortschritte der Mathematik im Bereich strukturentdeckender Transformationen gestatten es der Korpuslinguistik, immer komplexere sprachliche Phänomene quantitativen Untersuchungen zu unterziehen” [8].

Die Korpuslinguistik ist eine ziemlich junge Sprachdisziplin, die sich seit den 1980er Jahren im englischsprachigen Raum etabliert hat und sich später in vielen Ländern entwickelt hat. Die deutsche Korpuslinguistik als Sprachwissenschaft haben solche Linguisten wie N. Bubenhofer, R. Köhler, L. Lemnitzer, W. Teubert u.a. wesentlich entwickelt [5; 13; 17; 25]. Als Ergebnisse der jahrelangen Arbeit im Bereich der Korpuslinguistik dienen folgende renommierte deutsche Korpora, wie “DeReKo. Das Deutsche Referenzkorpus” [8], “DWDS. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart” u.a. [7]. Korpusbasierte Studien werden in der deutschen Phraseologie [12; 24], im DaF-Unterricht [26] usw. durchgeführt. Aber was Korpora der internetbasierten und der mobilen Kommunikation betrifft, sind sie sowie in der ukrainischen als auch in der deutschen Linguistik unseres Achtens unterrepräsentiert, was die *Aktualität* und *Neuigkeit* des ausgewählten Themas bestätigt.

Das *Ziel* dieses Beitrags besteht darin, die aktuellen deutschen Korpora der internetbasierten und der mobilen Kommunikation festzustellen und sie zu charakterisieren. Welche charakteristischen Merkmale die ausgewählten deutschen Korpora aufweisen ist *Gegenstand* der anschließenden Überlegungen.

Zu den *Aufgaben* des Beitrags gehören: 1) Definition der Termini internetbasierte Kommunikation, mobile Kommunikation, Korpus, 2) Systematisierung der Grundrisse von linguistischen Korpora, 3) Analyse der deutschen Korpora computervermittelter und mobiler Kommunikation.

Die Besonderheiten des Sprachgebrauchs in der Kommunikation per Neue Medien, d.h. solche Medien, die Daten in digitaler Form übermitteln oder auf Daten in digitaler Form zugreifen, und die Analyse ihrer Merkmale, sind Gegenstand der deutschen linguistischen Untersuchungen seit Mitte der 90er Jahren des vorigen Jahrhunderts. Es werden zwei Kommunikationstypen unterschieden: internetbasierte (computervermittelte, computerunterstützte, digitale) und mobile Kommunikation.

Internetbasierte Kommunikation umfasst solche Kommunikationsformen wie E-Mail, Chats, ICQ, Blogs, Instant Messaging, Online-Foren ect., für deren Vermittlung Computernetze (vor allem das Internet) und ein technisches Gerät (Computer/Laptop/iPad) eine notwendige Bedingung darstellen. Internetbasierte Kommunikation gehört zu den wichtigsten Notwendigkeiten des gegenwärtigen menschlichen Alltags. Über die Internet-Kommunikation haben die Leute unabhängig vom Alter eine grenzlose Möglichkeit bekommen, einander verschiedene Informationen, Wünsche, Gedanken weltweit mitzuteilen, obwohl sie sich nicht in einer face-to-face Situation gegenüberstehen. Die Internet-Kommunikation wird aus verschiedenen Sichten sowohl von bekannten

ausländischen als auch von ukrainischen Linguisten untersucht. Innerhalb der linguistischen Disziplin haben sich vor allem C. Durscheidt [11], L. Kovbasyuk [16], L. Kompanzeva [2], P. Schlobinski [19] u.a. mit den sprachlichen Besonderheiten der Internet-Kommunikation beschäftigt.

Mobile Kommunikation (auch SMS-Kommunikation genannt) umfasst solche Kommunikationsformen wie SMS-Berichte, Instant Messaging (Telegram, Viber, WhatsApp) ect., für deren Vermittlung ein mobiles technisches Gerät (Handy/Smartphone/iPhone) eine notwendige Bedingung darstellt. Ein Smartphone ist seit langem nicht nur zum Telefonieren da. Es ist ein Medium mobiler schriftlicher Kommunikation, Plattform für Fotos, Videos, Spiele, Musik, Rundfunk, Online TV, und Internet. Der Short Message Service (SMS) erlaubt kurze Berichte mit einem Umfang bis zu 160 Zeichen über das Tastenfeld des Handys zu senden. Das Instant Messaging ist eine quasi-synchrone Form der mobilen Kommunikation. Das entsprechende Programm stellt fest, wer aus der Familie, der Freunde u.a. gerade online ist, mit wem man also quasi in Echtzeit schnell kommunizieren kann. Die Beiträge folgen unmittelbar aufeinander, bei bestimmten Software-Programmen ist es sogar möglich, dass die Beteiligten zusehen können, wie der andere schreibt, dass die Kommunikation also synchron verläuft [10].

Diese Art der Kommunikation zieht auf sich die Aufmerksamkeit von vielen Sprachforschern. Innerhalb der linguistischen Disziplin haben sich L. Kovbasyuk [1], P. Schlobinski [20] und C. Schmidt [21] mit den sprachlichen Besonderheiten der SMS-Kommunikation beschäftigt. Neuere Publikation von K. König [14] beschäftigt sich mit der Dialogkonstruktion und Sequenzmuster von SMS und WhatsApp-Berichten.

Sowohl internetgestützte als auch mobile Kommunikation dienen nicht nur als Kommunikationsmittel, sondern auch als Gegenstand von vielen Studien aus verschiedener Sichte, besonders verbreitet und aktuell sind zurzeit korpuslinguistische Methoden, die auf verschiedene kleine und große Korpora basiert sind. In der Korpuslinguistik wird der Ausdruck Korpus so definiert [17, s. 7]: Ein Korpus ist eine Sammlung schriftlicher oder gesprochener Äußerungen. Die Daten des Korpus sind typischerweise digitalisiert, d.h. auf Rechnern gespeichert und maschinenlesbar. Die Bestandteile des Korpus, die Texte, bestehen aus den Daten selbst sowie möglicherweise aus Metadaten, die diese Daten beschreiben, und aus linguistischen Annotationen, die diesen Daten zugeordnet sind. Es sei betont, dass da die meisten Korpora hauptsächlich aus geschriebenen Texten erstellt sind, ist ein Nebeneffekt der Korpuslinguistik eine automatische Fokussierung auf geschriebene Sprache. Das heißt, obwohl Korpusstudien auf Sprachgebrauch basieren, haben wir es in den meisten Fällen nicht mit spontan produzierter Sprache zu tun [24, s. 74].

Also, die Korpora sind strukturiert und mit einem Korpusmanager versehen. Korpusmanager sind aufwendige Text-Analyse-Systeme, die komplizierte linguistische Recherchen ermöglichen, wobei die Suche nach sprachlichen Elementen in Form einer Abfrage erfolgt. Zu den üblichsten Funktionen der Korpusmanager, die in den meisten Korpora vorkommen und die die Interpretation der gewonnenen Daten erleichtern, gehören: positive und negative Filter, absolute und relative Frequenzanalyse mit Häufigkeitsklassen von 0 bis 13 und Kollokationsanalysen, d.h. die Analyse des gemeinsamen Vorkommens zweier Wörter in einer strukturell interessanten Einheit. Zu den wichtigsten Anforderungen an die Suchmöglichkeiten in einem Sprachkorpus gehören unter anderem: 1) Abfragen nach Wörtern, Wortteilen und Wortverbindungen und Satzelementen, 2) statistische Angaben über die Suchergebnisse, 3) Angaben über die Größe und Zusammenstellung des Korpus. Als Resultat einer Korpusabfrage erscheinen auf dem Bildschirm Konkordanzen, d.h. "eine Sammlung von Kotexten eines bestimmten Schlüsselworts. Kotexte einer bestimmten Länge (von Buchstaben, Wörtern oder Sätzen) um ein Schlüsselwort herum werden aus einem Korpus extrahiert und meist mit dem Schlüsselwort im Zentrum angeordnet" [17, s. 196]. Zu diesen Konkordanzen gibt es auch Angaben über die Texte, aus denen sie stammen. Zu den weiteren wichtigen Merkmalen der Korpora gehören Annotationen, d.h. zusätzliche Informationen zu den Korpus-texten (äußere Annotation) und zu den einzelnen Wörtern im Korpus (innere Annotation). Äußere Annotationen enthalten bibliographische Angaben zum Text und zu seinem Ursprung, wichtige Informationen über Textsorte, stilistische Zuordnung ect. Innere Annotationen beziehen sich hauptsächlich auf das Wort im Text, auf seine morphosyntaktischen Eigenschaften (Tagging), syntaktisch-semantischen Rollen (Parsing) und pragmatische Merkmale (im Sinne von Topik und Fokus) [17, s. 63–84].

Zu den wichtigsten linguistischen Anwendungsgebieten von Korpora gehören: 1) die Erforschung von sprachlichen Strukturen und Varietäten; 2) Wortbildung; 3) Orthographie; 4) Lexikographie; 5) die Erstellung von Grammatiken; 6) Fremdspracherwerb und -vermittlung; 7) die Computerlinguistik [17, s. 157–193].

In der deutschen Germanistik gibt es die Meinung [4, s. 346–347], dass sich die gegenwärtig existierenden Korpora anhand zweier Kriterien in Typen einteilen lassen. Zunächst unterscheidet man solche Korpora, die als empirische Basis für die Fragestellungen eines bestimmten Projekts zusammengestellt wurden, und Korpora, die ohne direkten Bezug zu einem bestimmten Projekt, sondern vielmehr projektneutral als Datenbasis für die Untersuchung verschiedener möglicher Fragestellungen aufgebaut wurden. Das 2. Kriterium ist die Vorstrukturierung der akquirierten

Daten in Bezug auf anvisierte oder mögliche Fragestellungen und Untersuchungsdesigns. Hier gibt es aufbereitete Korpora, bei deren Erarbeitung die Daten für Recherchezwecke Aufbereitungsprozessen unterzogen wurden, und Rohdatenkorpora, deren Daten in dem Zustand belassen wurden, in welchem sie ursprünglich aus dem Internet akquiriert wurden. Aufgrund dieser Kriterien werden 4 Typen von Korpora: 1) projektbezogene Rohdatenkorpora, 2) projektbezogene aufbereitete Korpora, 3) projektneutrale Rohdatenkorpora und 4) projektneutrale aufbereitete Korpora. Die Typologie der Korpora kann auch auf folgenden Kriterien basieren: 1) Funktionalität, 2) Sprachenauswahl, 3) Medium, 4) Annotation, 5) Größe, 6) Persistenz, 7) Sprachbezug und 8) Verfügbarkeit [17, s. 137–142].

Da das Forschungsfeld internetbasierter und mobiler Kommunikation vergleichsweise neu ist, sind Sprachdaten aus Formen digitaler Kommunikation und mobiler Kommunikation bislang nicht in großen ausgewogenen Korpusansammlungen repräsentiert. An den theoretischen und methodologischen Grundlagen der datengestützten Analyse internetbasierter Kommunikation arbeiteten in der BRD 38 Mitglieder des neuen wissenschaftlichen Netzwerks Empirische Erforschung internetbasierter Kommunikation (Empirikom) [9]. Was die Korpuslandschaft internetbasierter und mobiler Kommunikation betrifft, bestehen derzeit viele offene Fragen, die wichtigsten darunter sind folgende [3, s. 2–3]: 1) rechtliche/ethische Fragen: unter welchen Bedingungen können Sprachdaten aus Genres internetbasierter/mobiler Kommunikation für die wissenschaftliche Nutzung archiviert, für linguistische Analysezwecke aufbereitet, annotiert und als Forschungsressource bereitgestellt werden? 2) Fragen der Strukturrepräsentation/Interoperabilität: welche Formate für die Repräsentation von Textgenres lassen sich sinnvoll für die Strukturbeschreibung von solchen Korpora adaptieren? 3) Fragen der linguistischen Annotation: wie können Werkzeuge für die automatische Sprachverarbeitung für den Umgang mit orthographischen Normabweichungen und spezifischen Stilelementen (z.B. Emoticons, Hashtags ect.) sowie für die Behandlung von Phänomenen der konzeptionellen Mündlichkeit angepasst werden? 4) Fragen der Integration von solchen Korpora in bestehende Korpusinfrastrukturen: wie können sie in existierende Infrastrukturen für die Verwaltung, Bereitstellung und Abfrage von Sprachkorpora integriert werden? Wie lassen sie sich vergleichend mit anderen Typen von Korpora (Textkorpora, Korpora gesprochener Sprache) nutzen und analysieren?

In diesem Beitrag werden im Überblick unseres Achtens die bekanntesten Korpora internetgestützter und mobiler Kommunikation veranschaulicht und analysiert.

Der Sprachgebrauch in der *digitalen Kommunikation* ist in wenigen Spezialkorpora berücksichtigt.

Bekannt sind vor allem *das Dortmunder Chat-Korpus* [6] und *Deutsches Referenzkorpus zur internetbasierten Kommunikation (DeRiK)* [3].

Das Dortmunder Chat-Korpus [6] ist ein annotiertes projektneutrales aufbereitetes Spezialkorpus, das seit 2005 frei (80% aller Korpusdokumente) im Internet zur Verfügung steht. Dieses Korpus ist Resultat der Studie am Lehrstuhl für Linguistik der deutschen Sprache und Sprachdidaktik, das unter der Leitung von Prof. Dr. A. Storrer und Dr. M. Beißwenger am Institut für deutsche Sprache und Literatur der Technischen Universität Dortmund realisiert wurde. Das Korpus enthält mit über 140 000 Chat-Beiträgen bzw. 1,06 Millionen laufenden Wortformen umfangreiches Datenmaterial aus diversen Einsatzformen der Chat-Technologie. Der Bestand reicht von Chats im Hochschulkontext (E-Learning, Online-Zusammenarbeit, kollektive Experten-Interviews) und im Praxisbereich Beratung&Support über Chat-Events im Medienkontext (Chats mit Politikern und Medienakteuren oder begleitend zu TV-Ereignissen) bis hin zu Chats im Freizeitbereich, die in Webchat-Communities stattgefunden haben. Die Korpusdokumente wurden anhand einer XML-Sprache für Recherchezwecke aufbereitet. Das Suchwerkzeug *STACCADO* ermöglicht es, auf einfache Weise nach chat-typischen Elementen wie z.B. Emoticons, Adressierungen, Asterisk-Ausdrücken ect. zu recherchieren, beliebige einfache und komplexe Volltext-Suchanfragen zu formulieren oder statistische Auswertungen zum Kommunikationsaufkommen und zum Beitragsverhalten einzelner Chatter in den Teilkorpora oder in einzelnen Korpusdokumenten zu erzeugen. Das Korpus eignet sich für datengestützte linguistische Analysen und für die Gewinnung von authentischen Beispielen zur Sprachverwendung in Chats im DaF-Unterricht. Derzeit wird das Dortmunder Chatkorpus neu strukturiert und an aktuelle Standards der Repräsentation von Korpora im Kontext der Digital Humanities angepasst und in die CLARIN-D (Common Language Resources and Technology Infrastructure, Deutschland)-Korpusinfrastrukturen integriert.

Deutsches Referenzkorpus zur internetbasierten Kommunikation (DeRiK) [3] ist ein projektbezogenes annotiertes Korpus, das in einer Kooperation der TU Dortmund und der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften, Zentrum Sprache, seit 2010 aufgebaut wird. DeRiK ist eine Zusatzkomponente zu DWDS-Korpora. Im Fokus der Erforschung internetbasierter Kommunikation stehen nicht beliebige Webtexte, sondern die sprachlichen Äußerungen in dialogischen Webgenres wie z.B. Online-Foren, Chats, Instant Messaging und in Twitter-Postings, in Kommentaren und Diskussionen in Weblogs, auf Videoplattformen (YouTube) und auf den Profiseiten sozialer Netzwerke (Facebook, MySpace) sowie in multi-modalen Kommunikationsumgebungen wie z. B. Skype. Ein Teil des künftigen Referenzkorpus zur

internetbasierten Kommunikation ist *das Blog-Korpus*. Es besteht aus Beiträgen und Kommentaren, die auf Blogs veröffentlicht worden sind. Diese sind mehrheitlich auf Deutsch und die Betreiber haben die Wiederveröffentlichung der Texte mittels Creative Commons Lizenzen ausdrücklich gefördert. Das Korpus wird regelmäßig aktualisiert [7].

Zu erwähnen ist auch das Korpus *What's up, Deutschland?* [27], das als Ergebnis eines nicht-kommerziellen, universitären Forschungsprojekts entstanden ist. Die Universitäten Leipzig, Dortmund, Dresden, Duisburg-Essen, Hannover, Koblenz-Landau und Mannheim haben im Sommer 2014 den Beschluss gefasst, Leute in ganz Deutschland aufzurufen, im Zeitraum 17.11.2014 – 11.01.2015 ihre WhatsApp-Nachrichten zu spenden. Forschungsfragen sind: 1) Wie werden verschiedene deutsche Dialekte in WhatsApp-Berichten verwendet? 2) Wie werden andere Sprachen in deutschen WhatsApp-Beiträgen verwendet? 3) Wie lang bzw. kurz sind WhatsApp-Nachrichten? 4) Wie sieht die Rechtschreibung in WhatsApp-Berichten aus? 5) Wie werden Emojis verwendet? 6) Welche Wörter bzw. Wendungen treten häufig auf? 7) Wie unterscheiden sich WhatsApp-Beiträgen von SMS-Nachrichten?

Korpora zu Werbeformaten im Internet, in denen unterschiedlichste Werbeformate (Banner-, Domain-, E-Mail-Werbung etc.) für linguistische Analyse aufbereitet sind, kann man in der Rubrik Korpora des Mediensprache-Portals finden. Solche Korpora wie *Mini- und smart-Werbung, Werbung im Internet* ect. können online über eine Datenbankschnittstelle abgefragt werden. Die Suchschnittstelle bietet eine Spezifikation von Suchanfragen u.a. nach Werbeformaten, Produktgruppen, Dateiformaten sowie sprachlichen und gestalterischen Stilmitteln an. Es gibt sowohl PDF- als auch Online-Korpora [15].

Was die Korpora *mobiler Kommunikation* betrifft, sei es betont, dass deutsche Korpora in diesem Bereich kaum vorhanden sind und als besonders repräsentativ nicht gelten können. Sie stehen meistens nicht frei zur Verfügung oder werden derzeit erst aufgebaut und aufbereitet.

Vor allem möchten wir *SMS-Mitteilungen* [22] und *SMS-Mitteilungen. Werbung auf mobilen Endgeräten* [23] von medienprache.net erwähnen. Das Korpus *SMS-Mitteilungen* [22] besteht aus 1500 Short-Messages von Schülern und Studenten aus Osnabrück und Hannover. Im Korpus sind SMS-Berichte von verschiedenen Altersgruppen vorhanden, z. B.: 1) jünger als 12 Jahre, 2) 17–21 Jahre, 3) älter als 30 usw. Außerdem werden die Berichte dem Geschlecht nach

geteilt. Die Belege wurden im Zeitraum 01.01.2000 – 30.09.2001 gesammelt und im PDF-Format gespeichert. Das Korpus hat keine Annotationen und Metadateninformationen.

Das Online-Korpus *SMS-Mitteilungen. Werbung auf mobilen Endgeräten* [23] umfasst eine detaillierte Information ausschließlich der SMS-Werbung: den Werbetext selbst, die Absender-Information (Absender (Telefonnummer), Urheber (Opel, Tchibo, Warsteiner usw.), Datum, Zeit), Stilmittel und Auffälligkeiten (Anglizismen, Begrüßungsworte (Liebe Tchibo Freunde; Hallo), Smileys, mit Fehlern ect.). Die Suche kann man nach bestimmten Wortformen starten.

Seit 01.01.2017 begann die Arbeit an dem *Projekt MoCoDa: Mobile Communication Database* [18], gefördert vom Ministerium für Innovation, Wissenschaft und Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen. Gegenstand des Projekts ist der Aufbau einer Datenbank für die kontinuierliche, spendenbasierte Sammlung von Dialogsequenzen aus mobiler Kurznachrichtenkommunikation (WhatsApp, SMS&Co.) als Ressource für die linguistische und sprachdidaktische Forschung, Lehre und für die Förderung sprachlicher Kompetenzen im DaF/DaZ-Kontext. Das Projekt wird an der Universität Duisburg-Essen durchgeführt und von M. Beißwenger, W. Imo, E. Ziegler bis Ende 2017 geleitet. Das Korpus soll in Forschungs- und Lehrprojekten eingesetzt werden, die einerseits Migration und Mehrsprachigkeit zum Gegenstand haben und bei denen es andererseits um die Entwicklung von Materialien und -konzepten für den muttersprachlichen Deutschunterricht, für den Unterricht in den Bereichen Deutsch als Fremdsprache und Deutsch als Zweitsprache sowie im Bereich Sprachliche Integration geht. Alle Daten, die in der Datenbank archiviert und für die spätere Analyse aufbereitet werden, sollen anonymisiert werden. Die Nachrichten müssen so eingetragen/abgeschrieben werden, wie sie im Original versendet bzw. empfangen wurden.

Die durchgeführte Analyse bietet im Überblick eine Veranschaulichung der aktuellen Forschungsbereiche der deutschen Germanisten auf dem Gebiet internetbasierter und mobiler Kommunikation aus der Sicht der Korpuslinguistik. Besonders bekannte und gut ausgebaute deutsche Korpora werden dargestellt und analysiert. Die *Perspektive* der zukünftigen Forschungen liegt in den weiteren Auseinandersetzungen mit Korpora internetbasierter und mobiler Kommunikation aus der Sicht von unterschiedlichen linguistischen Teildisziplinen der modernen Sprachwissenschaft.

Literaturverzeichnis

1. Ковбасюк Л. Instant Messaging vom Smartphone aus linguistischer Sicht / Л. Ковбасюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – 2017. – Вип. 27. – С. 151–156.
2. Компанцева Л. Интернет-коммуникация: когнитивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Л. Компанцева. – К., 2007. – 36 с.

3. Beißwenger M. Aufbau eines Referenzkorpus zur deutschsprachigen internetbasierten Kommunikation als Zusatzkomponente für die Korpora im Projekt «Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache» (DWDS) / M. Beißwenger, L. Lemnitzer // *Journal for Language Technology and Computational Linguistics*. – 2013. – № 26 (2). – S. 1–22.
4. Beißwenger M. Corpora zur computervermittelten (internetbasierten) Kommunikation / M. Beißwenger // *Zeitschrift für germanistische Linguistik*. – 2007. – № 35 (3). – S. 346–375.
5. Bubenhofer N. Sprachgebrauchsmuster: Korpuslinguistik als Methode der Diskurs- und Kulturanalyse / N. Bubenhofer. – Berlin : de Gruyter, 2009. – 388 s.
6. Das Dortmunder Chat-Korpus [Elektronische Ressource]. – Zugang : <http://www.chatkorpus.tu-dortmund.de/>.
7. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart [Elektronische Ressource]. – Zugang : <http://www.dwds.de>.
8. DeReKo. Das Deutsche Referenzkorpus [Elektronische Ressource]. – Zugang : <http://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora/>.
9. DFG-Netzwerk Empirikom: Empirische Erforschung internetbasierter Kommunikation [Elektronische Ressource]. – Zugang : <https://sites.google.com/view/empirikom/startseite>.
10. Dürscheid C. Medien, Kommunikationsformen, kommunikative Gattungen / C. Dürscheid // *Linguistik online*. – 2005. – Bd. 22. – № 1 [Elektronische Ressource]. – Zugang : <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/752/1283>.
11. Dürscheid C. Merkmale der E-Mail-Kommunikation / C. Dürscheid // *Von «hdl» bis «cul8r». Sprache und Kommunikation in den neuen Medien* / Hrsg. P. Schlobinski. – Mannheim et al. : Dudenverlag, 2006. – S. 104–117.
12. Hümmer Ch. Synonymie bei phraseologischen Einheiten. Eine korpusbasierte Untersuchung / Ch. Hümmer. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2009. – 361 s.
13. Köhler R. Korpuslinguistik – zu wissenschaftstheoretischen Grundlagen und methodologischen Perspektiven / R. Köhler // *Zeitschrift für Computerlinguistik und Sprachtechnologie*. – 2005. – Bd. 20. – Ht. 2. – S. 2–16.
14. König K. Dialogkonstitution und Sequenzmuster in der SMS- und WhatsApp-Kommunikation / K. König // *Travaux neuchâtelois de linguistique*. – 2015. – № 63. – S. 87–107.
15. Korpora bei mediensprache.net [Elektronische Ressource]. – Zugang : <http://www.mediensprache.net/de/medienanalyse/korpora/index.aspx>.
16. Kovbasyuk L. Internetbasierte Kommunikation aus linguistischer Sicht: Weblogs / L. Kovbasyuk // *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Серія «Філологія»*. – 2014. – Кн. 2. – С. 99–103.
17. Lemnitzer L. Korpuslinguistik: eine Einführung / L. Lemnitzer, H. Zinsmeister. – Tübingen : Gunter Narr, 2006. – 220 s.
18. Mobile Communication Database [Elektronische Ressource]. – Zugang : https://www.uni-due.de/germanistik/ziegler/projekt_mocoda.php.
19. Schlobinski P. Die Bedeutung digitalisierter Kommunikation für Sprach- und Kommunikationsgesellschaften / P. Schlobinski // *Von «hdl» bis «cul8r». Sprache und Kommunikation in den neuen Medien* / Hrsg. P. Schlobinski. – Mannheim et al. : Dudenverlag, 2006. – S. 26–37.
20. Schlobinski P. Sprachliche Aspekte der SMS-Kommunikation / P. Schlobinski // *Literatur und Medien*. – München : Wermke, 2003. – S. 187–198.
21. Schmidt C. Sprachliche Variation in der SMS-Kommunikation / C. Schmidt // *Von *hdl* bis *cul8r**. Sprache und Kommunikation in den Neuen Medien. – Mannheim : Dudenverlag, 2006. – S. 317–333.
22. SMS-Mitteilungen [Elektronische Ressource]. – Zugang : http://www.mediensprache.net/archiv/korpora/sms_os_h.pdf.
23. SMS-Mitteilungen. Werbung auf mobilen Endgeräten [Elektronische Ressource]. – Zugang : <http://www.mediensprache.net/de/werbesprache/handy/>.
24. Stathi K. Korpusbasierte Analyse der Semantik von Idiomen / K. Stathi // *Linguistik online*. – 2006. – Bd. 27. – № 2. – S. 73–89.
25. Teubert W. Corpus linguistics and lexicography / W. Teubert // *Text Corpora and Multilingual Lexicography*. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2007 – P. 109–134.
26. Wallner F. Lehren und Lernen mit Korpora im DaF-Unterricht / F. Wallner [Elektronische Ressource]. – Zugang : <https://www.goethe.de/de/spr/mag/20454877.html>.
27. What's up, Deutschland [Elektronische Ressource]. – Zugang : <http://www.whatsup-deutschland.de/wer/mitarbeiter/>.

УДК 811.11-112

Козубська І. Г.

**СЕМАНТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ МІЖ МОВНИМИ ОДИНИЦЯМИ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ МОНОГРАФІЙ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ)**

У статті розглянуто семантичні відношення між термінами, що зустрічаються в англійських наукових монографіях з інформаційних технологій. Семантичні відношення синонімії, антонімії, гіпонімії, меронімії, полісемії та омонімії описано, проаналізовано та ілюстровано на багатьох прикладах.

Ключові слова: семантичні відношення, парадигматичні відношення, синонімія, антонімія, гіпонімія, меронімія, полісемія, омонімія.

Козубская И. Г. Семантические отношения между языковыми единицами (на материале английских монографий по информационным технологиям). – Статья.

В статье рассмотрены семантические отношения между терминами, которые встречаются в английских научных монографиях по информационным технологиям. Семантические отношения синонимии, антонимии, гипонимии, меронимии, полисемии и омонимии описаны, проанализированы и иллюстрированы на многих примерах.

Ключевые слова: семантические отношения, парадигматические отношения, синонимия, антонимия, гипонимия, меронимия, полисемия, омонимия.

Kozubska I. G. Semantic relations between language units (using English-language monographs as an example). – Article.

The article considers semantic relations between terms which are met in English scientific monographs on Information Technologies. Semantic relations of synonymy, antonymy, hyponymy, meronymy, polysemy and homonymy are described, analyzed and illustrated on many examples.

Key words: semantic relations, paradigmatic relations, synonymy, antonymy, hyponymy, meronymy, polysemy, homonymy.

Дослідження семантики слів мови – одна з найактуальніших проблем мовознавства. Для сучасного етапу розвитку теорії мови характерна підвищена увага до питань семантики. Свідченням збільшення інтересу до пізнання властивостей і механізму смислової сторони мови загалом і лексичної семантики зокрема є ті численні дослідження, у яких на матеріалі різних мов слово вивчається у всій його багатоаспектності та поліфункціональності.

У науковій літературі існує чимало робіт, присвячених аналізу лексичного значення слова, його парадигматичних відношень, синтагматичних зв'язків та ін. Проте залишаються питання, які потребують подальшого детальнішого вивчення, оскільки вони є спірними та неоднозначними. Одним із таких питань є з'ясування семантичних відношень між термінами, вивчення яких являє собою важливу ланку в дослідженні лексичної семантики загалом.

Як і в інших семіотичних системах, у мові потрібно розрізняти парадигматичні і синтагматичні відношення (парадигматику і синтагматику), тобто семантичні відношення у мові і мовленні. У статті йдеться про парадигматичні відношення – відношення, які зв'язують знаки у структурі слова. До таких відношень належать: синонімічні, антонімічні, полісемічні, омонімічні, гіпонімічні, гіперонімічні, меронімічні. Названі відношення спостерігаються між мовними одиницями загальнолітературної мови, а питання про те, чи допустимі і можливі перераховані вище семантичні відношення в термінології, є найбільш дискусійним у науковій літературі і широко висвітлюється в різних працях, присвячених цій проблематиці.

Деякі вчені категорично заперечують подібні явища в термінології. У разі негативного вирішення цього питання певного значення набуває визнання такої іманентної ознаки термінології, як симетричність знака і значення, яка не дає терміну можливості розвивати полісемію і вживатися в синонімічному ряду.

Д.С. Лотте одним із перших сформулював вигоди, яким повинен відповідати термін: однозначність, точність, відсутність синонімів. При цьому будь-які семантичні процеси він відносить до суттєвих недоліків усіх терміносистем [7, с. 15–16]. «Властивості знакової системи, які в загальній мові розглядаються як безперечні переваги, у термінологічних системах оцінюються як безумовні недоліки», – зазначає науковець [12, с. 57].

Проте ряд лінгвістів (В.П. Даниленко, Н.З. Котелова, Л.Л. Кутина, В.М. Лейчик, А.І. Моїсєєв, В.Н. Прохорова, Б.Н. Головін, Р.Ю. Кобрін, А.А. Реформатський та ін.) дотримується протилежного погляду та допускає існування семантичних процесів у термінології. Вони підкреслюють загальномовну сутність терміна (термін – це слово в особливій функції вираження спеціального поняття), внаслідок чого правомірним виявляється твердження, що в термінології відбуваються ті самі семантичні процеси, що і в лексиці загальнолітературної мови. Як зазначає Н.З. Котелова, термінам властива синонімія, полісемія, омонімія, а термінів-антонімів не менше, ніж нетермінів-антонімів [4, с. 122–123]. Із цим твердженням погоджується А.Т. Ліпатов, який стверджує, що «у мовній практиці багатьом термінам властиві полісемантизм і дублетність», що, однак, утрудняє їх уживання і вибір потрібного терміна [6, с. 315].

Як бачимо, однозначної відповіді на зазначене питання не існує, як не існує і строго визначеного, прийнятого всіма дослідниками підходу до розроблення указаної проблеми.

Ми поділяємо іншу думку, вважаючи, що термінам, як і словам загальнолітературної мови, властиві згадані вище семантичні процеси, і у цій роботі проілюструємо, як реалізуються семантичні парадигматичні відношення між мовними одиницями в англійських наукових монографіях з інформаційних технологій. Вибір зазначеного матеріалу дослідження був зумовлений тим, що, по-перше, ці монографії містять значну кількість термінів, що дозволить краще простежити семантичні відношення між ними, і, по-друге, мовні одиниці указаних текстів є малодослідженими.

Мета статті – проаналізувати і визначити статус семантичних відношень між мовними одиницями, що зустрічаються в англійських наукових монографіях з інформаційних технологій.

Реалізація поставленої мети передбачає послідовне вирішення таких завдань:

- описати природу та сутність таких семантичних процесів, як синонімія, антонімія, полісемія, омонімія, гіпонімія, меронімія;
- проілюструвати семантичні відношення між спеціальними термінами на прикладі англійських наукових монографій з інформаційних технологій;
- виявити та проаналізувати специфіку цих відношень у досліджуваних текстах.

Два знаки однієї знакової системи перебувають у синонімічних відношеннях, якщо їх зміст співпадає, а форми відрізняються. Виділення груп синонімів залежить від наявності розбіжностей у їх значенні: синоніми існують, поки існують між ними відмінності. Відповідно до ступеня тотожності чи близькості мовного значення синонімів виділяється повна і часткова синонімія. Відношення повної синонімії, тобто абсолютної синонімії, зв'язують між собою слова, які не мають ніяких семантичних розбіжностей, а тому можуть розрізнятися у функціональному, структурному, прагматичному і синтаксичному плані [2, с. 100]. «Два (чи більше) вирази є абсолютно синонімічними, якщо і тільки якщо вони відповідають таким умовам: 1) всі їх значення тотожні; 2) вони синонімічні у всіх контекстах; 3) вони проявляють семантичну еквівалентність у всіх параметрах значення: дескриптивних і недескриптивних (експресивних)» [5, с. 77]. Хоча, як зазначає І.М. Кобозєва, «точна синонімія – явище доволі рідкісне із причини надмірності кодування одного і того самого змісту різними формальними засобами»; повними синонімами найчастіше бувають паралельні наукові терміни. В англійських монографіях з інформаційних технологій зустрічаємо такі приклади абсолютних синонімів: *information – data; screen – display, monitor;*

backup – copy; bug – error; a key – a button; cable – wire; functional specification – operational requirement; fuzzy matcher – inference engine; a folder – a directory.

Часткова синонімія ґрунтується на близькому значенні одиниць, виявляючи при цьому, з одного боку, загальні (співпадальні, інтегральні), а з іншого боку, індивідуальні (неспівпадальні, диференціальні) семи, які можуть бути денотативними і конотативними. Такі синонімічні відношення розрізняються стилістичними, стильовими й експресивно-оцінними компонентами: *software – application; image – picture – photo; buffer – cache; spreadsheet – table, worksheet; code – cypher.*

Причинами термінологічної синонімії, що підтверджується прикладами з монографій, є:

- формування терміносистеми. Синонімія найбільш характерна для початкових етапів формування терміносистем, коли ще не відбувся природний чи свідомий вибір відповідного терміна;
- одночасне використання короткої і повної форми терміна: *network – net;*
- співіснування терміна та його аббревіації: *object-oriented programming – OOP, instant messaging – IM, optical character recognition – OCR, local area network – LAN, personal computer – PC, operating system – OS, virtual reality – VR* та ін.
- співіснування сучасного та застарілого терміна: *directory – catalog.*

Крім синонімії, в англійських наукових монографіях помітними є антонімічні відношення, які відносяться до характерних відношень термінів у терміносистемах. «Протиставлення понять, – пише Н.З. Котелова, – елемент наукового опису об'єктів, що організовує його початок. Будучи точками відліку, протилежні поняття дозволяють виміряти явища, ознаки, якості. А наука починається там, де можна рахувати, вимірювати» [2, с. 122]. Таким чином, антонімія зв'язує мовні одиниці із протилежним значенням. У текстах англійських монографій знаходимо значну кількість термінів, що перебувають в антонімічних відношеннях: *bugging – debugging, encryption – decryption, deduction – induction, compatibility – incompatibility, input – output, compression – decompression, virus – antivirus, encryption – decryption, online – offline, encoder – decoder.* Це пояснюється умовами формування наукових понять, які найчастіше виникають парами.

До основних семантичних відношень, що простежуються в монографіях з інформаційних технологій разом із синонімією й антонімією, належить і гіпонімія, яку можна визначити як відношення між частковим і загальним поняттям. У відношенні гіпонімії перебувають слова: *printer – peripherals, laptop – computer, processor – hardware.* Таких пар можна скласти велику кількість. Слово із загальним значенням називається гіперонімом, із частковим – гіпонімом. Як прави-

ло, в одного гіпероніма існує цілий ряд гіпонімів. Так, для слова *peripherals* гіпонімами буде не тільки *printer*, але і *scanner, camera, microphone, mouse, keyboard, monitor* та ін. Слова гіпонімічного ряду перебувають у певному відношенні один до одного: їх значення перетинаються, тобто частково співпадають. Серед інших прикладів гіпонімічних відношень, які ми знаходимо у монографіях, є такі: *ROM, RAM – main memory, plotter – printer, video – multimedia, mainframe – computer, operating system – software*.

Наступними парадигматичними відношеннями, які зустрічаються між мовними одиницями в монографіях, є меронімічні, тобто видові і родові поняття відношення частини до цілого. Меронімія схожа на гіпонімію в тому, що фактично співвідносяться видові і родові поняття. Як одному родовому поняттю можна протиставити кілька видових, так назві цілого можна зазвичай протиставити кілька назв різних частин. Для слів, що вступають у відношення меронімії, характерним є діагностичний контекст: «X – частина Y». Наведемо приклади таких відношень: *hard drive – computer; gateway, backbone, bridge – network; window, icon, system tray, task bar – graphical user interface; built-in camera – mobile phone*. Отже, гіпонімія і меронімія являють собою подібні на перший погляд парадигматичні відношення, проте вони розрізняються за типом зв'язків.

Незважаючи на те, що однією із властивостей терміна є його однозначність, на практиці вбачаємо хибність цього твердження, що виражається явищами полісемії (багатозначності) та омонімії. Тому наступні відношення, які ми розглядатимемо, будуть полісемічними та омонімічними.

Насамперед потрібно зазначити, що розрізнення полісемії та омонімії є питанням суперечливим. Вітчизняні та зарубіжні вчені-лінгвісти, представники різних наукових шкіл, пропонують цілий ряд тлумачень і визначень понять полісемії та омонімії та виділяють різні критерії їх розмежування. Ми під час диференціації цих явищ користуємося таким твердженням: «Якщо в результаті розщеплення терміна чи перенесення найменування на інше поняття в семантичній структурі отриманих термінів зберігається загальна головна сема і відрізняються другорядні, то утворюється багатозначність; якщо ж співпадають другорядні семи, а головна сема розщеплюється, то утворюється семантична омонімія» [1, с. 121]. Це означає, що у разі втрати загального денотата виникає омонімія.

Отже, полісемічні відношення – це відношення внутрішньо пов'язаних значень однієї термінологічної одиниці, які, передаючи істотні ознаки двох або більше понять певної галузі пізнання (або кількох близьких), мають спільні спеціальні семи. Наприклад: *machine cycle – 1. машинний цикл – цикл виконання кожним комп'ютером команди,*

складеної з набору елементарних операцій; 2. машинний такт – найменший час виконання процесором однієї елементарної операції; account – 1. абонемент в онлайн-ових службах; 2. обліковий запис, бюджет у локальних мережах і багатокористувацьких ОС; frame – 1. кадр – окремий кадр зображення у відео, відеографіці або кінозаписі, який рухається на екрані 2. кадр – у телекомунікації – блок даних (пакет) фіксованого формату, що передає канал зв'язку; 3. рамка, фрейм – у HVC і текстобробці – прямокутна область, позиційована на сторінці; 4. фрейм – засіб мови HTML, який допускає розбити екран веб-сторінки на частини з незалежною інформацією в кожній із них.

В англійських монографіях з інформаційних технологій знаходимо певну кількість термінів-полісемантів, які можна розподілити таким чином за:

- 1) структурним складом:
 - терміни-слова (*hop, processor, frame, account, script, pixelization*);
 - терміни-словосполучення (*machine code, hot spot, load balancing*);
- 2) кількістю значень:
 - двозначні (*stack, computron, passive component*);
 - тризначні (*index, program patch, kernel*);
 - чотиризначні (*frame, blivet, capacity*).

Розвиток наукової думки приводить не тільки до появи нових термінів, але і сприяє виникненню різних відтінків у наявних. Багатозначність мовних одиниць наукових монографій з інформаційних технологій дозволяє повідомляти і розуміти не тільки відомі, але і нові, ще не відомі, думки та відображає природний процес розвитку і вдосконалення мови для спеціальних цілей.

Щодо омонімічних відношень, то тут, як і в багатьох інших аспектах семантичних явищ, спостерігаються деякі спірні аспекти. Зокрема, Т.В. Михайлова, досліджуючи семантичні відношення у науково-технічній термінології, відмовляється від терміна «омонімічні відношення» і стверджує, що «відношення – це взаємозв'язок між предметами та явищами, і не можна встановлювати їх між значеннями омонімів, оскільки вони семантично нічим не пов'язані». Вона визначає омонімію як синхронічне явище в термінології, яке ґрунтується на відсутності спільних сем у значеннях однакових за планом вираження термінів і загальноновживаних слів, термінів однієї чи кількох споріднених або неспоріднених галузей пізнання та діяльності людини [8, с. 7]. Однак інші мовознавці (Л.А. Новіков, М.А. Кронгауз) визнають наявність омонімічних відношень між мовними одиницями: «Омонімічні відношення – це семантичні відношення внутрішньо незв'язаних (немотивованих) значень, що виражаються формально подібними знаками (лексемами) і роз-

різняються в тексті завдяки різним контекстуальним оточенням»; «Дві словоформи чи лексеми, що перебувають у відношенні омонімії, називаються омонімами» [3, с. 57].

Розглядаючи різноманітні варіанти термінологічної омонімії, виділяють три типи відношень між омонімами, або три типи термінологічної омонімії:

– міжтерміносистемна (міжнаукова) омонімія між одиницями різних терміносистем;

– міжсистемна (макросистемна) омонімія між одиницями термінологічної і загальнолітературної систем;

– внутрішньосистемна (внутрішньонаукова) омонімія між одиницями однієї терміносистеми.

Міжтерміносистемні омоніми – це терміни, які одночасно функціонують у двох чи більше різних (часто неспоріднених) терміносферах і є найменуваннями різних понять кожної із цих спеціальних галузей знання, а також мають чіткі наукові дефініції в межах тих термінологічних систем, до яких вони належать.

Міжтерміносистемна омонімія дуже часто є наслідком повного розходження значень лексико-семантичних варіантів полісемантичного слова, тобто «<...> полісемія настільки розходиться, що стає омонімією» [10, с. 132]. Такі терміни-омоніми в різних сферах наукового знання можуть одночасно бути найменуваннями двох або навіть кількох різних і абсолютно несхожих спеціальних понять. Це твердження можна проілюструвати такими прикладами: *array* – 1. масив, матриця (інформ.); 2. список присяжних (юрид.); 3. багатовібраторна складна антена (радіо); 4. збройні загони (військ.); *virus* – 1. вірус – дуже маленькі живі організми, що викликають хвороби у рослин і тварин (медиц.); 2. комп'ютерний вірус – тип програм, здатний до прихованого від користувача саморозмноження для ураження інших програм, комп'ютерів і мереж (інформ.).

Серед термінології англійських наукових монографій чи не найбільшу кількість становлять міжсистемні омоніми – однакові за планом вираження, але різні за значенням лексеми, одна з яких вживається в термінології, а інша – у загальноживаній лексиці. Цей тип омонімії базується на тому, що загальноживане слово, потрапляючи в певну термінологічну систему, зберігає там тільки свою «звукову оболонку» і втрачає семантичну спільність. Реалізацію міжсистемної омонімії можна проілюструвати такими прикладами: *assembler* – 1. програма-асемблер, компонувальна програма (інформ.); 2. робітник-складальник, людина, яка складає пристрої чи їх частини (загальножив.); *bus* – 1. шина адреси (інформ.); 2. автобус (загальножив.); *backbone* – 1. магістраль мережі (інформ.); 2. хребет (загальножив.); *interpreter* – 1. інтерпретатор, програма або середовище про-

грамування, у якій можна транслювати початковий текст розробленої програми та виконати її без одержання відповідного машинного коду (інформ.); 2. усний перекладач (загальножив.); *gate* – 1. вентиль, простий електронний перемикач, який дає на виході результат булевої операції над входними сигналами (інформ.); 2. ворота (загальножив.); *bridge* – 1. міст – апаратно-програмний пристрій, що з'єднує дві або більше фізичні локальні мережі, які, можливо, мають різні топології, але один протокол (інформ.); 2. міст – споруда для переїзду або переходу через річку, залізницю, автомагістраль та ін. (загальножив.).

Хоча більшість вітчизняних і зарубіжних учених стверджують, що омонімія в термінології існує як міждисциплінарне чи міжсистемне явище, однак результати аналізу досліджуваних нами термінологічних одиниць у галузі інформаційних технологій показують, що деякі з них є внутрішньогалузевими омонімами – термінами, тотожними за звучанням і написанням, але різними за термінологічним значенням у межах тієї самої підмови. Наприклад: *link* – 1. посилання – активне з'єднання з іншою веб-сторінкою, файлом, інтернет-ресурсом; 2. зв'язок, канал зв'язку – будь-який вид комунікаційного шляху між двома комп'ютерами (одержувачем і відправником даних); *package* – 1. пакет, комплект – набір прикладних програм для конкретного виду робіт; 2. корпус – захисний контейнер або зовнішній корпус електронного компонента (наприклад, мікросхеми), а також набір перемикачів.

Таким чином, беручи до уваги все вищесказане, стверджуємо, що термінологічну лексику англійських монографій з інформаційних технологій характеризують лексико-семантичні процеси загальнолітературної мови. Між мовними одиницями монографій простежуються відношення синонімії, антонімії, гіпонімії, меронімії, полісемії та омонімії. Синонімія представлена повними (абсолютними) та частковими синонімами, кількість яких приблизно однакова у проаналізованих текстах; в антонімічних відношеннях перебуває значна кількість термінів, що пояснюється умовами формування наукових понять, які виникають парами; гіпонімія та меронімія – парадигматичні відношення «рід – вид» та «частина – ціле», які в мові монографій відображають ієрархічну структуру предметів та об'єктів, характерну для сфери інформаційних технологій; полісемічні відношення представлені двозначними, тризначними та навіть інколи чотиризначними термінами, проте їх кількість у монографіях невелика; омонімічні відношення включають міжтерміносистемну, міжсистемну та внутрішньосистемну омонімію, з яких найбільш численною в монографіях є міжсистемна, а найменш уживаною – внутрішньосистемна омонімія.

Література

1. Гринев С.В. Введение в терминоведение / С.В. Гринев. – М. : Московский лицей, 1993. – 309 с.
2. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика : [учебное пособие] / И.М. Кобозева. – М. : Эдиториал, 2000. – 352 с.
3. Кронгауз М.А. Семантика / М.А. Кронгауз. – М. : РГГУ, 2001. – 348 с.
4. Котелова Н.З. К вопросу о специфике термина / Н.З. Котелова // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 122–126.
5. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: Введение / Дж. Лайонз. – М., 2003.
6. Липатов А.Т. Метаязык лингвистики: таксономия и кодификация лингвистических терминов / А.Т. Липатов // Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы. Тезисы международной конференции. – М. : Филология, 1995. – Т. 2. – 1995. – С. 315–316.
7. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики / Д.С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 159 с.
8. Михайлова Т.В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т.В. Михайлова. –Х., 2002. – 20 с.
9. Основы научной речи : [учеб. пособие для студ. нефилол. высш. учеб. заведений] / [Н.А. Буре, М.В. Быстрых, С.А. Вышнякова и др.]; под ред. В.В. Химика, Л.Б. Волковой. – СПб. : Филол. фак-т СПбГУ ; М. : ИЦ «Академия», 2003. – 272 с.
10. Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 536 с.
11. Сердобинцев Н.Я. Семантическая структура слова и его коннотации / Н.Я. Сердобинцев // Теория слова и функционирования словарных единиц : межвуз. сб. науч. тр. – Саратов, 1981. – С. 4–25.
12. Толикина Е.Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина / Е.Н. Толикина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 53–67.

УДК 811.112.2'373.7'276.3-055.1/2

Коломийська І. А.

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У РІЗНОГЕНДЕРНОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ ГАЗЕТНИХ СТАТЕЙ ЩОДЕННОГО ВИДАННЯ "SÜDDEUTSCHE ZEITUNG")

Статтю присвячено дослідженню особливостей вживання фразеологічних одиниць залежно від гендерного фактора в німецьких газетних текстах. У роботі розглянуто кількісні характеристики, тематику, процеси модифікації фразеологічних одиниць, вживаних представниками різних гендерів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, гендер, модифікація, газетна стаття.

Коломыйская И. А. Особенности использования фразеологических единиц в разногендерном наречии (на материале немецких газетных статей ежедневного издания "Süddeutsche Zeitung"). – Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей употребления фразеологических единиц в зависимости от гендерного фактора в немецких газетных текстах. В работе рассмотрены количественные характеристики, тематика, процессы модификации фразеологических единиц, употребленных представителями разных гендеров.

Ключевые слова: фразеологическая единица, гендер, модификация, газетная статья.

Kolomyiska I. A. Genderpeculiarities of use of phraseological units in two-gendered speech (on the material of German newspaper articles of daily "Süddeutsche Zeitung"). – Article.

The given article deals with the investigation of peculiarities of use of phraseological units depending on the gender factor in German newspaper texts. Quantitative characteristics, topic, processes of modification of phraseological units used by male and female speakers are being analysed in the article.

Key words: phraseological unit, gender, modification, newspaper article.

Зі зміною наукової парадигми у лінгвістиці та плінністю суспільних явищ категорія гендера набула особливої популярності. Людина та її стать стали об'єктами дослідження таких наук, як етнологія, когнітологія, культурологія, психологія, соціологія та ін. Не останнє місце у цьому ряду належить лінгвістиці, крізь призму якої досліджується комунікативна поведінка представників тієї чи іншої статі.

Практично вся людська діяльність базується на владних, субординаційних відносинах. Сягаючи корінням ще у добу Античності, гендерні ролі в суспільстві були чітко визначеними та базувалися на ієрархічних відносинах. Так, уже в той час розвивалися твердження про гендерну диференціацію, гендерні ролі, які «диктують» різні типи поведінки жінкам і чоловікам.

Гендерний аспект у добу Античності досліджується у міфах та епічних творах. Філософія яскравих представників цієї епохи (Аристотеля та Платона) [5] також торкалася гендерних проблем. Уже тоді жінки визнавалися підвладними чоловікам, слабшими та «другорядними». Ця традиція панувала й у наступні історичні епохи: теологи Середньовіччя, розглядаючи жінку як «похідну» від чоловіка, недосконалу та гріховну, ставили її на щабель нижче від нього. У добу Просвітництва увага зосереджувалася на гендерних відмінностях як результаті виховання та природних покликань. З. Фройд пов'язував гендерні відмінності з досвідом, який представники різної статі набувають у ранньому віці (саме фрейдівська ідея формування ідентичності на дитячому усвідомленні самості, яке обмежене власним его, на цьому етапі знайшла своє відображення в парадигмі когнітивної семантики та реалізується

у мовленнєвій самоідентифікації людини (Х. Ортега-і-Гассет, П. Рікер, Ю. Хабермас)) [4, с. 95].

Важливим етапом у філософських гендерних дослідженнях стала епоха екзистенціалізму та діяльність С. де Бовуар [1], яка відстоювала та наполягала на свободі жінки як індивіда. Цей час став початком зародження феміністичного руху. У добу постмодернізму продовжується утвердження жінок, внаслідок чого тенденція та акцент зміщуються на так зване «гендерне партнерство» (гендерну рівність (егалітарність)).

Отже, очевидним є той факт, що суспільство ще на початку свого виникнення та розвитку «підпорядковувало» жінку чоловікові, що віддзеркалювалося і у мові. З виникненням гендерної лінгвістики (1970 р.) більшість учених-феміністів стверджує, що репрезентація мови жінок підкреслює той факт, що вони лінгвістично підпорядковуються чоловікам [10, с. 453]. Мова жінок вважається відхиленням від норми (імпліцитно маскулітної мови), причому це відхилення трактується негативно. Існуючи ще з витоків суспільства, такі погляди на місце чоловіка та жінки у ньому сприяли виникненню та утвердженню стереотипів та норм (зокрема, мовних). «Бути в суспільстві чоловіком чи жінкою означає не просто володіти тими чи іншими анатомічними особливостями – це означає виконувати гендерні ролі» [12, с. 8]. Гендерні мовні стереотипи та норми «нав'язують» та «приписують» представникам різної статі характеристики та особливості їх комунікативної поведінки.

Проте з виникненням феміністичного мовного руху мовний сексизм (як дискримінація за статтю в мові, яка частіше використовується стосовно жінок і внаслідок якої репрезентація фемінного у мові стає

«невидимою») дещо нівелюється. Одним із чинників, що сприяв розвитку феміністичного мовного руху, стала гіпотеза Сепіра-Уорфа, згідно з якою мова визначає мислення та спосіб пізнання реальності (гіпотеза лінгвістичної відносності). Під впливом цього руху й утвердився сам термін «гендер» (у працях західних та американських лінгвістів часто зустрічається термін «гендерна ідентичність»). Як соціокультурна категорія, на думку прибічників перформативного підходу до вивчення гендера, який конструється по-різному в різних контекстах (англ. “doing gender”), він є не стільки категорією, як процесом.

Лінгвістичні дослідження накопичують емпіричні дані, що свідчать про відповідний вияв гендерної ідентичності в мові й мовленні, і завдяки цьому стають каналом доступу до когнітивних структур свідомості. Поняття «гендерна ідентичність» отожднюється з гіперконцептом, оскільки: 1) як будь-який концепт, воно є ментальним утворенням, у якому концентрується знання про самість людини, її бачення себе з відправної точки біологічної статі та осмислення і сприйняття через призму власного досвіду; 2) є культурно маркованим вербалізованим смислом, представленим у плані вираження певним набором мовних реалізацій; 3) як гіперконцепт, відображає вищий ступінь абстракції та є одним із способів членування й категоризації світу; до складу гіперконцепту входять таксони нижчого рівня, структуруючи ієрархію абстракції [4, с. 96].

Гендер привертає увагу широкого кола лінгвістів, які досліджують гендерну ідентичність мовця на різних мовних рівнях та у різних лінгвістичних напрямках. На фразеологічному рівні велика увага приділяється дослідженню гендерномаркованих фразеологічних одиниць (далі – ФО) [2], які характеризують якості, моделі поведінки і т. п. різних гендерів, описують ставлення суспільства до представників різної статі. Якщо зважати на те, що у загальному плані дослідження гендера в мовознавстві стосується двох проблем: 1) мови та відображення в ньому статі (опис та пояснення того, як знаходить своє відображення у мові сприйняття людей різної статі (досліджуються насамперед номінативна система, лексикон, синтаксис, категорія роду і т. п.), які оцінки приписуються чоловікам і жінкам і в яких семантичних областях вони найбільш помітно/чітко виражені); 2) мовленнєвого підходу і загалом комунікативної поведінки представників різної статі (виділяються типові стратегії і тактики мовлення, гендерно специфічний вибір одиниць лексикону, способи досягнення успіху в комунікації, переваги у виборі лексичних засобів, синтаксичних конструкцій і т. д., тобто специфіка чоловічого та жіночого мовлення) [3], то слід зазначити, що більшість досліджень у галузі фразеології (зокрема, німецької) стосуються першого підходу до вивчення категорії гендера. Проте питання, чи є відмінності у вживанні

фразеологічних одиниць у мовленні представників різних гендерів, і якщо так, то в чому вони полягають, залишається недостатньо вивченим, що і зумовило актуальність нашого дослідження.

Метою ж дослідження є аналіз особливостей вживання чоловіками та жінками ФО, зафіксованих у різногендерних газетних статтях (об’єкт дослідження), відібраних методом суцільної вибірки з німецькомовного щоденного газетного видання “Süddeutsche Zeitung” (випуски 2013–2015 pp.) [14] (матеріал дослідження).

Досягнення мети можливо за умови виконання таких завдань:

- 1) визначення кількісних характеристик вживання ФО представниками різної статі на матеріалі газетних статей;
- 2) виявлення найчастотніших ФО серед досліджуваних;
- 3) дослідження семантики вживаних чоловіками та жінками ФО;
- 4) характеристика «чоловічих» та «жіночих» видозмін та модифікацій ФО у різногендерних газетних статтях.

У результаті аналізу видання щоденної газети “Süddeutsche Zeitung” за 2013–2015 pp. виявлено 415 статей (близько 298 800 слововживань (далі – СВ)), де авторами та комунікантами є чоловіки та жінки. У цих статтях у мовленні чоловіків виявлено 554 окремих ФО (що становить близько 1136 фразеологічних вживань (далі – ФВ)), у мовленні жінок – 631 ФО (1429 ФВ). Отже, середня частота вживання чоловіками ФО становить близько 1 ФВ на 263 СВ (298 800 СВ на 1136 ФВ), а жінками – 1 ФВ на 209 СВ (298 800 СВ на 1429 ФВ).

Середня частота вживання однієї і тієї ж ФО як чоловіками, так і жінками становить приблизно 2 рази. 104 ФО (19% від загальної кількості) у мовленні чоловіків виявилися високочастотними (частота вживання перевищує 2 рази) (напр., “eine Rolle spielen”, “Alarm schlagen”), серед яких такі ФО, як “vor allem” (68 ФВ), “es geht um etw.” (55 ФВ), “immer wieder” (28 ФВ), “am Ende” (16 ФВ), “unter anderem” (14 ФВ), “zur Verfügung stehen” (11 ФВ), “zur Verfügung stellen” (11 ФВ), “ernst nehmen” (10 ФВ), “es liegt an etw.” (10 ФВ), “nach wie vor” (8 ФВ), “zur Zeit” (8 ФВ), “auf jeden Fall” (7 ФВ), можна віднести до гіперчастотних, оскільки частота їх вживання перевищує так звану «точку відліку» гіперчастотності (частку від поділу вживань високочастотних ФО на їх кількість: 588 ФВ : 104 ФО = 6), тобто можна стверджувати, що саме ці ФО є характерними для мовлення чоловіків у різногендерних газетних статтях.

У фемінному мовленні кількість високочастотних ФО становить 113 (18%) (напр., “einen Tip geben”, “im besten Fall”), серед яких гіперчастотних (із частотою вживання більшою, ніж 7 разів: 793 ФВ : 113 ФО = 7) дещо більше, ніж у чоловіків: “vor

allein» (90 ФВ), «es geht um etw.» (53 ФВ), «immer wieder» (51 ФВ), «am Ende» (33 ФВ), «unter anderem» (20 ФВ), «zur Verfügung stellen» (19 ФВ), «zur Verfügung stehen» (17 ФВ), «auf jeden Fall» (15 ФВ), «es liegt an etw.» (15 ФВ), «zur Zeit» (14 ФВ), «von Anfang an» (13 ФВ), «darüber hinaus» (13 ФВ), «im Einsatz sein» (11 ФВ), «nicht einmal» (10 ФВ), «nach wie vor» (10 ФВ), «auf der Suche nach etw.» (10 ФВ), «es geht j-m gut/schlecht» (9 ФВ). Переважання саме таких ФО у комунікації представників різної статі є досить очікуваним та може пояснюватися специфікою досліджуваних текстів – газетних статей, яким притаманне використання указаних мовних зворотів.

Із середньою частотністю (2 рази) у чоловіків вживаються 99 ФО (18%) (напр., «unter Druck setzen», «Beistand leisten»), а у жінок – 120 ФО (19%) (напр., «zum Ergebnis kommen», «Bescheid wissen»). Решта 351 ФО (близько 63%) мають у комунікації чоловіків низьку частоту вживання (напр., «in Anspruch nehmen», «sich den Kopf zerbrechen»), у жінок низькочастотними виявилися 398 ФО (63%) (напр., «Schule machen», «eine Kusshand zuwerfen»). Таким чином, робимо висновок про те, що жінки частіше в різногендерних газетних статтях послуговуються ФО і палітра гіперчастотних ФО у мовленні жінок значно ширша.

Щоб розглянути, ФО якої тематики найчастіше вживаються представниками різної статі та які поняттєві сфери вони охоплюють, ми розподілили

вживані ними ФО за ідеографічною класифікацією, у межах якої розрізняють фразеотематичні групи (далі – ФТГ), фразеотематичні підгрупи (далі – ФТП) та фразеосемантичні поля (далі – ФСП) [8, с. 5]. Серед виділених ФТГ найчисленнішою за кількістю у мовленні як чоловіків, так і жінок виявилася ФТГ «Людина» (чоловіки – 385 ФО (70%), жінки – 432 ФО (69%)), у межах якої пріоритети у вживанні ФО різних ФТП розподілилися таким чином:

1) «Людина як суспільна істота» (слідом за Т. Тоненчук [8] ми відносимо сюди такі ФСП, як «Стосунки між людьми», «Особа та її характеристика у суспільстві», «Дія, діяльність» (зокрема, комунікативна), «Спосіб життя і суспільна діяльність»): у мовленні чоловіків газети «Süddeutsche Zeitung» такі поняття відображають 226 ФО (59%) (напр., «Druck machen», «etw. in den Sand setzen»); у жінок – 238 ФО (55%) (напр., «j-m Widerstand leisten», «sich an einem Tisch mit j-m setzen»);

2) «Людина як розумна істота» («Інтелект, здібності», «Емоції, почуття», «Характер, поведінка»): у чоловіків – 147 ФО (38%) (напр., «sich in Grenzen halten», «etw. gern haben»), у жінок – 180 ФО (42%) (напр., «etw. in den Griff bekommen», «einen Beschluss fassen»);

3) «Людина як жива істота» («Зовнішній вигляд», «Фізичний стан», «Психофізіологічний стан», «Рух»): чоловіки – 12 ФО (3%) (напр., «auf der Strecke bleiben», «etw. zu sich nehmen»); жінки – 14

Таблиця 1

**«Чоловічі» та «жіночі» видозміни і модифікації ФО
у газетних різногендерних статтях видання «Süddeutsche Zeitung»**

№ п/п	Тип	Кількість випадків	Найчастотніша видозміна	Приклади
Маскулінне мовлення				
1.	Експансія	511 (54%)	Розширення моделі прикметником/прислівником (169 ФВ (33%))	“großes Interesse zeigen”, “in <u>solch</u> einer Lage sein”
2.	Субституція	339 (36%)	Зміна дієслова (139 ФВ (41%))	“die Erfahrung machen” (сл.: die), “einen Schritt <u>weitergehen</u> ” (сл.: weiterbringen)
3.	Еліпс	83 (9%)	Опускання артикля (34 ФВ (41%))	“über die bestehenden <u>grenzen</u> hinaus” (сл.: hinauslangen), “auf Dauer” (сл.: die)
4.	Контамінація	9 (1%)	Поєднання двох ФО	“katastrophale Ehe <u>hinter sich gebracht</u> und neuen <u>Mut gefasst</u> ”
Фемінне мовлення				
1.	Експансія	626 (53%)	Розширення моделі прикметником/прислівником (190 ФВ (30%))	“etw. in die <u>eigene</u> Hand nehmen”, “sich <u>extra</u> Zeit nehmen”
2.	Субституція	416 (35%)	Зміна дієслова (174 ФВ (42%))	“einen einfachen und schnellen <u>Überblick geben</u> ” (сл.: bekommen), “j-n an einen Tisch <u>holen</u> ” (сл.: bringen)
3.	Еліпс	126 (11%)	Опускання артикля (41 ФВ (33%))	“etw. <u>im Kopf</u> haben” (сл.: viel), “j-n <u>ins Rennen</u> ” (сл.: schicken)
4.	Контамінація	17 (1%)	Поєднання двох ФО	“die Stadt <u>habe es grschafft, den Landkreis</u> und die <u>umliegenden Kommunen</u> <u>mit ins Boot zu holen</u> ”

ФО (3%) (напр., *“den Tod finden”*, *“die Ohren klingen j-m”*).

Дещо меншою за кількістю ФО є ФТГ «Абстрактні відношення» (чоловіки – 168 ФО (30%), жінки – 197 ФО (31%)):

1) ФТП «Процеси, поняття, відношення», до якої входять категорія модальності, процес, метод, спосіб та ін. абстрактні поняття, у мовленні чоловіків відображають 104 ФО (62%) (напр., *“die flache Hand”*, *“im Einsatz sein”*), у жінок – 132 ФО (67%) (напр., *“in Zusammenhang stehen”*, *“etw. zur Folge haben”*);

2) ФТП «Виміри та характеристики», до якої входять просторові і часові відношення, зовнішні та внутрішні характеристики, оцінка, якісні та кількісні відношення, представлена у комунікації чоловіків 64 ФО (38%) (напр., *“nicht von Interesse sein”*, *“Stunde um Stunde”*); у жінок – 65 ФО (33%) (напр., *“den ersten Platz belegen”*, *“seine guten Seiten haben”*).

ФО, які співвідносяться із третьою ФТГ «Природа», фактично не виявилися притаманними різногендерному мовленню (виявлено лише 3 ФО: 1 із яких зустрічається у чоловіків (*“Grund und Boden”*), а 2 – у жінок (*“Wind und Wetter”*, *“Grund und Boden”*), що також, очевидно, пов'язано з тематикою газетних статей.

Отже, незначні розбіжності у вживанні ФО різної тематики простежуються у кількісному переважанні в комунікації чоловіків ФО, що співвідносяться з відображенням людини як суспільної істоти та вимірами і характеристиками, на відміну від жінок, які дещо частіше використовують ФО, що зображають людину як розумну істоту та категорію «Процеси, поняття, відношення». Проте загалом істотної різниці у тематичі ФО та понятійній сфері, до якої вони відносяться у вживанні представників різних тендерів, не виявлено. Відображення у вживаних ФО саме людини, її ха-

рактеристик та діяльності може бути пов'язане з домінуючими принципами антропоцентризму у фразеології (так, людина описує, метафоризує та переосмислює насамперед те, що ближче їй), а переважання ФО, які «описують» людину як суспільну істоту, – із жанром проаналізованого матеріалу (газети, які є своєрідною зв'язною ланкою між людиною та суспільством, і, відповідно, зображають людину у дзеркалі суспільного життя).

Окрім того, у комунікації чоловіків та жінок зафіксовано випадки видозмін та модифікацій вживаних ФО. У різногендерних статтях газети *“Süddeutsche Zeitung”* зафіксовано 942 випадки вживання модифікованих ФО чоловіками (приблизно 83% від усієї кількості ФВ), а жінками – 1185 (також 83% ФВ). Результати аналізу відображені в Таблиці 1.

Отже, очевидним є той факт, що представники обох гендерів практично однаковою мірою використовують прийоми модифікацій. Істотних відмінностей в особливостях вживання модифікованих ФО не виявлено.

З огляду на вищезазначене, можна зробити такі висновки: 1) жінки у різногендерному мовленні вживають частіше ФО; 2) палітра гіперчастотних ФО у жінок ширша; 3) за тематикою вживання ФО істотно не відрізняються, проте простежується схильність чоловіків до вживання ФО, які відображають людину як суспільну істоту та абстрактні поняття, що позначають виміри та характеристики, а жінок – людину як розумну істоту, а також процеси, поняття, відношення; 4) і чоловіки, і жінки переважно однаковою мірою використовують способи модифікацій ФО.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в порівняльному аналізі особливостей ФО, вживаних представниками різної статі, в одногендерних та різногендерних газетних статтях.

Література

1. Де Бовуар С. Второй пол / С. де Бовуар. – М. ; СПб., 1997.
2. Капак Ю. Актуалізація гендерного компонента семантики фразеологічних одиниць у німецькому публіцистичному тексті : дис. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ю. Капак. – Л., 2015.
3. Кирилина А. Гендер: лингвистические аспекты / А. Кирилина. – М., 1999. – 155 с.
4. Марчишина А. Актуалізація поняття «гендерна ідентичність» у постмодерністському дискурсі / А. Марчишина // Науково-практичний журнал «Одеський лінгвістичний вісник». – О., 2015. – С. 95–98.
5. Платон. Политика. Наука об управлении государством / Платон, Аристотель. – М. : Изд-во «Эксмо» ; СПб. : «Terra Fantastica», 2003.
6. Самарина В. Гендер во фразеологии: когнитивно-лингвокультурологический аспект / В. Самарина. – Ставрополь, 2010. – 199 с.
7. Сорокіна Л. Гендерні студії: здобутки та перспективи досліджень / Л. Сорокіна. – Житомир, 2010 р. – С. 220–223.
8. Тоненчук Т. Структурно-семантичний, ідеографічний та функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. Тоненчук. – Чернівці, 2016 – 20 с.
9. Ужченко В. Східноукраїнська фразеологія / В. Ужченко. – Луганськ : Альма-матер, 2003.
10. Holmes J. The Handbook of Language and Gender / J. Holmes. – Oxford : Blackwell Publishing, 2003. – 721 p.
11. Oaklev A. Sex, Gender and Society / A. Oaklev. – Longman, 1972. – P. 22.
12. Словарь гендерных терминов / под. ред. А. Денисовой. – М. : Информация 21 век, 2002. – 256 с.
13. Duden: Deutsches Universalwörterbuch // hrsg. von der Dudenredaktion – 4, neu bearbeitete und erweiterte Auflage. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2001. – 1892 s.
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sueddeutsche.de>.

УДК 811.111'37'38'06+81-112

Короткова Л. В.

СИНЕСТЕЗІЙНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ АРХІТЕКТОНІКИ АНГЛОМОВНОГО КРЕАТИВНОГО ДИСКУРСУ

У статті розглянуто актуальну наукову проблему використання креативного потенціалу синестезії в англomовному дискурсі. Показано, що феномен синестезії сприяє кращому сприйняттю цілісності художнього світу, створеного адресантом, й істотно збільшує інтерпретативні стратегії адресата. Дослідження виконано на матеріалі оповідання Вірджинії Вульф "The String Quartet".

Ключові слова: синестезія, креативний дискурс, вербальна музика.

Короткова Л. В. Синестезийность как один из принципов архитектоники англоязычного креативного дискурса. – Статья.

В статье рассмотрена актуальная научная проблема использования креативного потенциала синестезии в англоязычном дискурсе. Показано, что феномен синестезии способствует лучшему восприятию целостности художественного мира, созданного адресантом, и существенно увеличивает интерпретативные стратегии адресата. Исследование выполнено на материале рассказа Вирджинии Вульф "The String Quartet".

Ключевые слова: синестезия, креативный дискурс, вербальная музыка.

Korotkova L. V. Synaesthesia as one of the principles of the architectonics of the English Creative Discourse. – Article.

The current scientific problem of using the creative potential of synaesthesia in the English discourse is considered in the article. It is shown that the phenomenon of synaesthesia contributes to a better perception of the integrity of the artistic world created by the addressee and substantially increases the recipient's interpretative strategies. The study is based on the story "The String Quartet" by Virginia Woolf.

Key words: synaesthesia, creative discourse, verbal music.

Паралелі між різними відчуттями цікавили вчених із часів Античності. Про можливість «загального почуття» міркував Аристотель у своєму трактаті «Про душу»: «У душі немає нічого, що б не проникло туди через органи відчуттів» [1, с. 466]. Феномен синестезії найбільш відомий дослідникам із кінця XVII – початку XVIII ст., описаний у працях філософів і натуралістів (Р. Декарт, Д. Локк, Г. Лейбніц, Д. Дідро, І. Гердер та ін.). Окремі випадки, відмічені й інтерпретовані з позиції рівня розвитку науки й естетики того часу, відразу ж забезпечили статус феномена як «аномального», «неприродного» і навіть «скандального», коли він знайшов відображення в поетично декларативному сонеті Артюра Рембо «Голосні» (1871 р.).

Синестезія (грецьк. $\Sigma\nu\nu\alpha\iota\sigma\theta\eta\sigma\eta$: «σύν» «разом», «αἴσθησις» «відчуття», $\sigma\nu\nu\alpha\iota\sigma\theta\eta\sigma\eta$ – одночасне відчуття) – художній прийом, поєднання в одному тропі різних, іноді далеких, асоціацій. Феномен впливає із природної властивості людини переживати водночас враження, одержані від кількох органів чуття, що приводить до синтезу кількох відчуттів. У науці часто зустрічається і словосполучення «міжчуттєвий зв'язок». Міжчуттєві зв'язки неминуче виявляються включеними в механізм психічного асоціювання. Це сприяє виникненню різного типу, виду, складності синестетичних зв'язків на базі одного і того самого перцептивного матеріалу – залежно від направленості свідомості на певний рівень структури дискурсу.

Синестезія – це особливий спосіб сприйняття, коли деякі стани, явища, поняття і символи мимоволі наділяються додатковими якостями: кольором, запахом, текстурою, смаком, геометричною

формою, звуковою тональністю або положенням у просторі. Ці якості ілюзорні: органи чуття, які зазвичай відповідають за їх появу, в синестетичному сприйнятті не беруть участі. При цьому почуття немов змішуються: людина може бачити або відчувати звук, чути колір, відчувати текстуру або геометричну форму мелодії і т. д.

Після того, як проблема синестезії була заявлена вченими, вона зазнала значних трансформацій і за своїм обсягом, і за цілями, а також у визначенні суті базового поняття. Досі в науці немає спільної думки про те, чим же є синестезія за своєю природою і який її механізм. Протиріччя виникають через те, що феномен синестезії як об'єкт дослідження міждисциплінарний, його предметна сфера перебуває на межі наук. Міждисциплінарність стає обов'язковою умовою будь-якого гуманітарного дослідження [8, с. 78].

Найбільш значущими є праці, присвячені дослідженням синестезії у філософії (Б. Айсгар, Г. Єрмилова, А. Лосєв, А. Осипов, П. Флоренський), у психології (Б. Ананьєв, Б. Величковський, А. Леонтєв, А. Лурія, С. Рубінштейн, П. Яньшин, Р. Сутовіч, М. Діксон, С. Роуз, Д. Смілек), мистецтвознавстві (В. Брайніна, І. Герасимов, В. Кандинський), музикознавстві (К. Лозенко, Н. Коляденко, С. Залівадний), естетиці (М. Каган, М. Галеєв, С. Конанчук, В. Прозерський, А. Річардс, О. Саленко), лінгвістиці (Н. Арутюнова, К. Аллендорф, А. Бардівська, В. Гак, І. Горелов, Е. Маркс, Х. Мелько, Г. Пауль, І. Редька, С. Ульман).

Актуальність теми статті зумовлена її спрямуванням на дослідження лінгвальної природи феномена синестезії в англomовному креативному

дискурсі, що не було предметом дослідження у сучасній лінгвістиці.

Метою статті є дослідження синестезійності як одного із принципів архітектоники англomовного креативного дискурсу. Завдання: 1) встановити основні підходи до визначення терміна «синестезія»; 2) уточнити зміст поняття «синестезія»; 3) розглянути мовностилістичні засоби, що є сигналами синестезійності в англomовному креативному дискурсі.

Розглянемо різні підходи до визначення поняття «синестезія». Будь-який поділ відчуттів людини – це не більше як абстракція, адже філософу потрібно кинути одну нитку відчуттів, щоб простежити іншу, а у природі усі ці нитки становлять єдину тканину [5, с. 35].

З історії розвитку органів почуттів видно, що всі основні виходять з одного джерела – на самому початку існувала лише одна модальність і одне дифузне сенсорне переживання. Усі відчуття розвинулися із цього одного джерела. Досить звернутися лише до кількох прикладів, щоб переконатися, що наша мова не передбачає наявності прірви між відчуттями різних модальностей [14, с. 194].

Більше того, дослідники помітили, що інтерсенсорна взаємодія посилює відповідь конкретного органу, наприклад, гострота зору зростає за впливу звуку, а прослуховування танцювальної музики викликає моторну відповідь всього тіла або однієї з кінцівок (тобто цілісність виходить за межі сенсорних переживань). Таким чином, різноманіття дійсності знаходить своє відображення у відмінності відчуттів, а єдність суб'єкта проявляється в тій цілісній зміні, якій він відповідає на вплив різноманітної дійсності [14, с. 196].

Синестезія є мовним відображенням психологічного феномена взаємодії різних відчуттів. Вона є визначальним фактором розвитку когнітивних здібностей людини у процесі естетичного сприйняття мистецтва, сприяє встановленню зв'язку між елементами вербальних і невербальних (візуальної, аудіальної, кінестетичної) систем. Виявлення спільності сприйняття людиною кольору, форми і звуку відповідає загальній тенденції людської психіки до цілісності сприйняття, що чинить опір диференціації видів мистецтв і об'єднує їх у процесі сприйняття [7].

Синестезія постає як сутнісна властивість художньо-поетичного мислення, яке у пошуках нових способів словесно-образного освоєння світу підносить конкретно-чуттєві уявлення на вищий щабель естетичного сприйняття. Можливо, саме таким чином наша метафорична мова досягає глибшого естетичного відчуття, яке веде до безпосереднього сприйняття єдності, що лежить в основі явищ, котрі в різноманітних і розрізненних формах дані нам через органи відчуттів [15, с. 164].

Синестезія несе певний емоційний заряд, підсилюючи естетичну реакцію. Таким чином, знакам, що викликають синестезію, властива сугестивна функція. Синестетичний механізм робить свій внесок в існування художнього образу як ознаки будь-якого мистецтва [6, с. 55]. Синестезію, що функціонує в мистецтві, потрібно вважати специфічним проявом метафоричного мислення, де «інакомовність», «перенесення» значення здійснюється вже не в рамках однієї модальності, а з «переходом» в іншу модальність [3].

Як бачимо, досі в науці немає спільної думки про те, чим же є синестезія за своєю природою і який її механізм. Лінгвістичне дослідження феномена синестезії почалося з кінця XIX ст. У праці «Принципи історії мови» Г. Пауль зауважив, що схожість відчуттів, які сприймаються різними органами почуттів, робить можливим перенесення вражень з одного почуття на інше [13, с. 117].

Більшість визначень синестезії, що зустрічаються в науковій лінгвістичній літературі, загалом схожі по суті і відображають класичне розуміння синестезії як використання слів, пов'язаних із яким-небудь органом почуттів, для позначення понять, що відносяться до сфери іншого почуття [2, с. 191].

У мовознавстві сформувалися три основні підходи до вивчення синестезії: синкретичний, метафоричний та когнітивний. Прихильники синкретичного підходу вважали синестезію злиттям двох різних за характером якостей у нову (О. Веселовський, Р. Дірвен). Тим часом представники метафоричної природи синестезії кваліфікували її як один із видів метафори, розглядаючи це явище у широкому та вузькому розумінні. У широкому смислі синестезія – це універсальна форма метафори (Б. Уорф, С. Ульман), у вузькому – перенесення найменувань, які ґрунтуються на подібності відчуттів і сприймаються суб'єктом, причому і первинне, і вторинне значення слова є сенсорними. Когнітивна концепція аналізу синестезії є поєднанням двох попередніх, адже згідно з дескрипцією феномена синестезії у цьому ракурсі враховується і подібність, і синкретизм, що сприяє оновленому розумінню цього явища (Г. Нікітін, М. Склярєвська) [12].

Вербальна синестезія має ряд особливостей, що відрізняють її від інших видів синестезій, наприклад, зорової чи слухової, у яких задіяні безпосередньо органи відчуттів під час реакції на зовнішні подразники. Вербальна синестезія має справу з таким складним матеріалом, як слово, у якому міститься рефлексивний компонент, що відбиває реакції на безпосередні подразники.

Звучання слова, його акустичні якості зближують мову з музикою. Завдяки тому, що в мові постійно поєднуються музично-експресивні фрагменти з елементами «прямої» атрибуції, вербальна

синестезія виявляється дуже близькою за своїми якостями до музичної. Відомий лінгвіст Р. Якобсон указував на те, що різноманітні звукові засоби в будь-якому разі впливають кількісно і якісно на емоційну значимість слова. Синестезійні переживання реципієнта таких особливостей мови мають неабияке значення у цілісному сприйнятті літературного твору. Тому синестезія в широкому її розумінні обов'язково присутня у творчості будь-якого поета, письменника чи прозаїка [6].

Отже, будучи системною ознакою людської чуттєвості, синестезія відображає цілісні властивості дійсності і являє собою невід'ємний компонент художнього мислення. *Наше визначення*: синестезія – це полімодальний естетико-художній троп, що гармонізує оригінальні зв'язки почуттів, створює «чуттєву мозаїку», міжсенсорний колаж в англійському креативному дискурсі.

Як приклад англійського креативного дискурсу, в якому синестезійність є одним із принципів архітектоники, розглянемо оповідання *“The String Quartet”* («Струнний квартет») Вірджинії Вульф, у якому вона намагається зробити неможливе – передати словом музику [4]. Сама назва оповідання є прямим відсиланням до музики, певним чином програмує читачкі очікування. В оповіданні описуються враження оповідача від твору раннього Моцарта *“That's an early Mozart, of course –”* [18, с. 32].

Вербальна імітація музики вдається письменниці завдяки використанню тропів, ретельно обраній сенсорній лексиці, що створює зорові образи, які передають тональність, динамічність мелодії. Лексичні, синтаксичні повтори, інверсії, використання називних односкладних речень, риторичних питань створюють ритм, що відповідає ритму музичного твору – сонаті. У композиції оповідання, його стилі дійсно зроблена спроба врахувати закони цієї музичної форми.

Слово «соната» утворено від італійського дієслова «сонаре» – «звучати». Соната – жанр інструментальної музики; твір для одного або двох інструментів; соната складається із трьох-чотирьох частин, що контрастують між собою, але мають спільний задум. Сонату створюють для камерного складу – одного або двох інструментів, як правило, для фортепіано, скрипки, флейти, кларнета, труби, валторни [17].

Найбільшою напруженістю і гостротою відрізняється перша частина оповідання-сонати *“The String Quartet”*. Динамічний процес взаємопроникнення фрагментів тексту, їх злиття в єдиному музичному просторі, його цілісність створюється за допомогою лінгвістичних сигналів синестезійності.

У «Струнному квартеті» життя подано як низку питань, що залишаються без відповіді, уривки банальних щоденних діалогів, а мистецтво – як роз-

горнуту оповідну структуру, в яку вриваються голоси буденності. Опозицією до хаосу життя постає вивіреність та вмотивованість мистецтва. Чергування оповідних планів, експресивна маркованість змін стилю дозволяють проводити жанрові паралелі між «Струнним квартетом» письменниці та чотиричасинною музичною формою: Allegro, Andante, менует із тріо та фінальне Allegro [11, с. 69].

Оповідання починається думками героїні, яка приїхала долучитися до прекрасного світу музики, проте її свідомість ніяк не полишають буденні клопоти (перекрита для руху Ріджент Стріт, підписаний мирний договір, орендна платня, наслідки грипу чи забута у потязі рукавичка):

“If indeed it's true, as they're saying, that Regent Street is up, and the Treaty signed, and the weather not cold for the time of year, and even at that rent not a flat to be had, and the worst of influenza its after effects; if I bethink me of having forgotten to write about the leak in the larder, and left my glove in the train; if the ties of blood require me, leaning forward, to accept cordially the hand which is perhaps offered hesitatingly” [18, с. 31].

До того ж у наведеному уривку відбивається ще одна музична властивість – зображувати не предмети, а ту їх сутність, де все злито, де немає одного поза іншим, де немає ані жалю, викликаного великими втратами, ані щастя, даного добрим генієм, бо добро в музиці злито зі злом, жаль – із причиною жалю, щастя – із причиною щастя і навіть самі жаль і щастя злиті до повної нерозривності, хоча і присутні в музиці всією своєю сутністю [10, с. 444].

Музична «інтерлюдія» вливається у потік свідомості героїні й символізує початок музичного твору, швидкий темп та експресивність першої частини:

“Flourish, spring, burgeon, burst! The pear tree on the top of the mountain. Fountains jet; drops descend. But the waters of the Rhone flow swift and deep, race under the arches, and sweep the trailing water leaves, washing shadows over the silver fish, the spotted fish rushed down by the swift waters, now swept into an eddy where – it's difficult this – conglomeration of fish all in a pool; leaping, splashing, scraping sharp fins; and such a boil of current that the yellow pebbles are churned round and round, round and round – free now, rushing downwards, or even somehow ascending in exquisite spirals into the air; curled like thin shavings from under a plane; up and up. <...> How lovely goodness is in those who, stepping lightly, go smiling through the world! Also in jolly old fishwives, squatted under arches, oh scene old women, how deeply they laugh and shake and rollick, when they walk, from side to side, hum, hah!” [18, с. 32].

Сигналами синестезійності є метафори *the waters of the Rhone flow swift and deep, race under the arches, sweep the trailing water leaves, washing shadows over*

the silver fish, алітерація *leaping, splashing, scraping*, паралельні конструкції *round and round, round and round*, прикметник *free*, образне порівняння *curled like thin shavings from under a plane*, ономапопея *hum, hah*, дієслова *to laugh, to rush*.

Музичне Allegro переривається репліками оповідачки про авторство музики: *“That’s an early Mozart, of course –”* та її бажанням танцювати, сміятися, їсти різнокольорові тістечка, пити вино: *“I want to dance, laugh, eat pink cakes, yellow cakes, drink thin, sharp wine”* [18, с. 33]. Метафоричні епітети *thin, sharp* є сигналами синестезійності – відчуття смаків вина.

Синестезія є характерною і для зображення стихії повітря і землі [9, с. 16]. Образ бурхливого потоку (ключовими є іменники у множині *the waters, the arches*) переростає в образ польоту (*free, to flow, a plane, up and up*).

Друга частина – Andante – повільна, передає почуття, роздуми, розкриває внутрішній світ людини:

“The melancholy river bears us on. When the moon comes through the trailing willow boughs, I see your face, I hear your voice and the bird singing as we pass the osier bed. What are you whispering? Sorrow, sorrow. Joy, joy. Woven together, like reeds in moonlight. Woven together, inextricably commingled, bound in pain and strewn in sorrow – crash!” [18, с. 33].

Сигналами синестезійності є метафори *The melancholy river bears us on, the moon comes through the trailing willow boughs*, паралельні конструкції *I see your face, I hear your voice*, повтор іменників *sorrow, joy*, образне порівняння *like reeds in moonlight*, ономапопея зі знаком оклику *crash!*

Як асоціації до звуків музики, які поступово завмирають, виникають інші думки у свідомості героїні:

“Why then grieve? Ask what? Remain unsatisfied? I say all’s been settled; yes; laid to rest under a coverlet of rose leaves, falling. Falling. Ah, but they cease. One rose leaf, falling from an enormous height, like a little parachute dropped from an invisible balloon, turns, flutters waveringly. It won’t reach us” [18, с. 33].

Повтор-підхоплення *falling. Falling*, прикметник *enormous*, образне порівняння *like a little parachute dropped from an invisible balloon*, оказіональний прислівник *waveringly* сигналізують про повільну, заспокійливу мелодію.

Про початок менуету свідчать ключові повтори звуконаслідувальних дієслів у такому фрагменті:

“How lovely! How well they play! How – how – how!”

The tongue is but a clapper. Simplicity itself. The feathers in the hat next me are bright and pleasing as a child’s rattle. The leaf on the plane-tree flashes green through the chink in the curtain. Very strange, very exciting.

“How – how – how!” Hush!

These are the lovers on the grass” [18, с. 34].

Відгомін мисливських рогів сповіщає про фінальне звучання Allegro:

“<...> The sound of the silver horns, at first far distant, gradually sounds more and more distinctly, as if seneschals were saluting the dawn or proclaiming ominously the escape of the lovers. <...> The green garden, moonlit pool, lemons, lovers, and fish are all dissolved in the opal sky, across which, as the horns are joined by trumpets and supported by clarions there rise white arches firmly planted on marble pillars. <...> Tramp and trumpeting. Clang and clangour. Firm establishment. Fast foundations. March of myriads. Confusion and chaos trod to earth” [18, с. 34].

Темп оповіді знову зростає, про це сигналізують повтори іменників у множині *sounds, horns, trumpets, clarions*, метафори *seneschals were saluting the dawn or proclaiming ominously the escape of the lovers, The green garden, moonlit pool, lemons, lovers, and fish are all dissolved in the opal sky*, повтори звуконаслідувальних дієслів у номінативних реченнях *Tramp and trumpeting. Clang and clangour*.

У фіналі до звуків мисливських рогів долучаються труби, кларнети, і все це зливається у переможне звучання *March of myriads* [18, с. 35]. Закінчення концерту струнного ансамблю, стихання музики, яка певним чином гармоніювала світосприйняття оповідачки, повертає її у світ щоденних клопотів та розчарувань.

Таким чином, принцип синестезійної музикальності віддзеркалюється на мовному та структурному рівні креативного дискурсу В. Вульф. Автором відтворюються структурні і змістовні особливості сонатно-симфонічного циклу, що відповідають його частинам і відрізняються темою, настроєм, ритмом, тональністю. Кожен із них відрізняється ускладненим синтаксисом, наявністю повторів, тавтології, алітерацій – всі ці риси характерні для «музикалізації» прози та виділяють її на тлі звичайного, «немузичного» дискурсу. Твори з рисами музикальності повинні стати пристроєм для перетворення свого читача [16, с. 453].

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується міждисциплінарним підходом до дослідження різних мовних явищ. Одним із таких явищ є синестезія. Синестезія – це психічний феномен, що притаманний людині тією чи іншою мірою. Саме тому інтерес до синестезії проявляється в різних областях сучасної науки: естетиці, культурології, лінгвістиці і літературознавстві, медицині, мистецтвознавстві, поетиці, психології, філософії.

Синестезія – це полімодальний естетико-художній троп, що гармонізує оригінальні зв’язки почуттів, створює «чуттєву мозаїку», міжсенсор-

ний колаж в англomовному креативному дискурсі. Сигналами синестезійності є різноманітні виразні засоби та стилістичні прийоми на всіх мовних рівнях. Синестезія музичного та словесного в англomовному креативному дискурсі є принципом його архітектоники, ознакою часу та результатом

індивідуального авторського прагнення створити новий художній жанр – роман-сонату, оповідання-квартет.

Перспективним є дослідження акустичної, зорової та смакової синестезії в англomовному креативному дискурсі.

Література

1. Аристотель. О душе / Аристотель // Сочинения : в 4 т. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – 1976. – С. 371–448.
2. Гак В. Сопоставительная лексикология / В. Гак. – М. : Международные отношения, 1977. – 265 с.
3. Галеев Б. Синестезия в мире метафор / Б. Галеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://synesthesia.prometheus.kai.ru/sinmet_r.htm.
4. Гениева Е. Два «я» Вирджинии Вульф / Е. Гениева // Вестник Европы. – 2005. – № 13–14 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/vestnik/2005/13/ge34.html>.
5. Гердер И. Избранные сочинения / И. Гердер. – М. : ГИХЛ, 1959. – 392 с.
6. Дмитренко Н. Звук і колір: феномен синестезії у творчому мисленні Я. Івашкевича (на матеріалах українськомовних видань) / Н. Дмитренко // Журналістика. – 2014. – № 57. – С. 54–67.
7. Зайцева М. Синестезийность как системное свойство художественного сознания : дисс. ... докт. искусствovedения / М. Зайцева. – Саратов : СГК, 2014. – 335 с.
8. Кримський С. Запити філософських смислів / С. Кримський. – К. : Парапан, 2003. – 240 с.
9. Лаврухина В. Синестетическая метафора в поэтическом тексте / В. Лаврухина // Русская филология: Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды. Научно-методический журнал. – 2013. – № 3–4. – С. 13–17.
10. Лосев А. Музыка как предмет логики / А. Лосев // Форма – Стиль – Выражение. – М. : Мысль, 1995. – С. 405–570.
11. Любарець Н. Музикальність у жанровій поезії художньої прози Вирджинії Вульф / Н. Любарець // Science and Education a New Dimension. “Philology”. – 2015. – № 3 (10). – Is. 47. – С. 67–71.
12. Мелько Х. Типологія засобів відображення синестетичних уявлень людини в постмодерністському художньому дискурсі (на матеріалі англійської та української мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Х. Мелько. – К., 2010. – 17 с.
13. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1960. – 500 с.
14. Узнадзе Д. Общая психология / Д. Узнадзе. – М. ; СПб., 2004. – 413 с.
15. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Уорф // Новое в лингвистике. – Вып. 1. – М., 1960. – С. 163–164.
16. Эко У. Имя розы: роман / У. Эко ; пер. с ит. Е. Костюкович ; послесл. Ю. Лотмана. – М. : Кн. палата, 1989. – 486 с.
17. Словарь музыкальных терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bibliotekar.ru/slovar-muzika/159.htm>.
18. Woolf V. The String Quartet / V. Woolf // Woolf V. Monday or Tuesday : Eight Stories. – N.Y. : Dover Publications, Inc., 1997. – P. 31–35.

УДК 81'373.612.2:811.111'42

Кравченко В. Л.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ МЕТАФОР ІЗ КОНЦЕПТОМ «ЄВРОПА» В АНГЛОМОВНОМУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття продовжує цикл публікацій автора із проблем дискурс-аналізу та концептуального аналізу сучасного політично-англомовного дискурсу. У вказаній статті розглянуто особливості мови політики у когнітивно-дискурсивному аспекті, у проекції на метафоричну репрезентацію концепту в дискурсі.

Ключові слова: концептуальна метафора, політична метафора, метамодель, англомовний євроінтеграційний дискурс, політичний дискурс.

Кравченко В. Л. Функционирование политических метафор с концептом ЕВРОПА в англоязычном евроинтеграционном дискурсе. – Статья.

Статья продолжает цикл публикаций автора по проблемам дискурс-анализа и концептуального анализа современного политического англоязычного дискурса. В указанной статье рассмотрены особенности языка политики в когнитивно-дискурсивном аспекте, в проекции на метафорическую репрезентацию концепта в дискурсе.

Ключевые слова: концептуальная метафора, политическая метафора, метамодель, англоязычный евроинтеграционный дискурс, политический дискурс.

Kravchenko V. L. The functioning of political metaphors with the concept EUROPE in the English-speaking European integration discourse. – Article.

The article is the sequential of the author's series of publications on discourse-analysis and conceptual analysis of modern English political discourse. The peculiarities of political language in cognitive discursive aspect are studied through the metaphorical concept representation in the discourse.

Key words: conceptual metaphor, political metaphor, metamodel, European integration English discourse, political discourse.

Останніми роками з'явилася значна кількість праць, присвячених вивченню мови політики у найрізноманітніших аспектах. Мова політики в деяких із них розглядається з когнітивного погляду. Пропоноване дослідження є спробою виявити шляхом когнітивного аналізу деякі особливості семантики та інтерпретації метафоричних моделей, які несуть концептуальне вираження новостворюваної ідеології європейської інтеграції.

Вплив метафор на мислення людини не підлягає сумніву. У політиці метафора – основний «постачальник» альтернатив вирішення проблемних ситуацій [2, с. 189–190]. Ці метафори не виникають самі собою, а породжуються усталеними поглядами на світ та продиктовані відповідною соціальною групою, прошарком, колективом. Генератори політичних метафор прагнуть дати свою оцінку великим політичним подіям, показати вплив політики та ідеології на долі громадян держави, підкреслити характер політичних перетворень. За словами О.М. Баранова, «політична метафора займає значне місце у політичному діалозі під час пошуку альтернатив розвитку суспільства та обмежує поле прийняття рішень» [2, с. 189–190].

Вибір як матеріалу дослідження, так і методу аналізу зумовлений у такому разі тим, що саме метафоричні моделі спрямовані на те, щоб викликати у свідомості адресата уявлення про тему повідомлення. Метафора є універсальним семантичним засобом, що використовується в усіх функціональних стилях та типах дискурсу. Внаслідок цього, крім загальних лінгвістичних властивостей, метафора має ще специфічні ознаки, що

зумовлені «структурно-семантичними, екстра-лінгвістичними, соціолінгвістичними та комунікативно-прагматичними особливостями функціонального стилю» або типу дискурсу, у якому вживається метафора [1, с. 8–9].

У вказаній роботі аналізуються політичні метафори євроінтеграційного політичного дискурсу на інтернет-сайтах Євросоюзу та британських періодичних видань (у їх електронному вигляді) за період 2000–2017 рр.

Дослідження метафоричного апарату мови політики останніми роками переживає «справжній бум» [4, с. 414]. Роль метафори у мові політики зумовлена тим, що «метафоричні процеси беруть активну участь у формуванні певного концептуального світосприйняття, яке пов'язує свідомість людини із зовнішнім світом» [4, с. 414].

Основний недоліком дослідження метафоричного апарату мови політики вважається «відсутність сьогодні загальноприйнятої теорії метафори та, тим більше, чіткого апарату аналізу метафорики» [4, с. 415]. Відсутність системного огляду робіт цього напрямку призводить до невизначеності слабких та сильних сторін уже висунутих теорій, що утруднює можливість розроблення єдиної шляхом узагальнення та систематизації теорій метафори у лінгвістиці.

Серед праць останніх десятиліть, виконаних на основі теорії Лакоффа-Джонсона з її подальшим розробленням, особливої уваги заслуговує «Словарь русских политических метафор» [2], у якому зроблено спробу якнайповніше представити сучасні політичні метафори. У цьому словнику зібрано 9295 метафор, які характеризують специфіку політичного дискурсу в період перебу-

дови. Оскільки метафора, на думку авторів, створюється у результаті взаємодії двох найменувань (сигніфікативного дескриптора і денотативного дескриптора), політичні метафори описано у двох напрямках: з одного боку, на основі слів, що використовуються у метафорах для позначення певних об'єктів («метафоричні моделі політичної реальності»), з іншого – на основі понять, які отримують метафоричне означення («світ політики у дзеркалі метафор»). Ієрархії сигніфікативних дескрипторів А.М. Баранов називає *метафоричними моделями* [2, с. 12–14]. Зібрані авторами матеріали викликають великий інтерес для лінгвістичного дослідження метафори, але, на жаль, вони обмежуються тільки рамками періоду перебування.

За теоретичну основу цієї наукової розвідки взято когнітивну теорію метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона, а також семантично-когнітивну теорію концептуальної метафори А.М. Баранова та Ю.М. Караулова, І.М. Кобозевої [2; 3; 6].

За мету було поставлено розглянути певні семантичні групи метафор, які характерні для євроінтеграційного політичного дискурсу. Було виділено декілька метафоричних моделей, у термінах яких осмислюється євроінтеграційна реальність: персоніфікація, будівля та побудова (*building*), виробництво, спорт, рослина-дерево, мистецтво – театр та цирк, музичні інструменти тощо. У тих випадках, коли це було можливо, виявлено метафоричні моделі, які об'єднувалися на підставі спільності семантики.

Метафорична модель «персоніфікація», як відомо, передбачає осмислення неістоти як істоти, неживого як живого, предмета як особи. Метафорична модель персоніфікації представляє нам концепт ЄВРОПА за допомогою таких метафор: особа, тварина, птах тощо.

Держави Європи представлені саме у персоніфікованому вигляді, що дає євроінтеграційному дискурсу. Наприклад: “*Copenhagen was a celebration of the rebirth of Europe*” [13]; “*Europe must become a partner of the US – not its “servant or its rival”*” [8]; “*Europe and Britain can be proud*” [14]; “*Europe has two faces, light and dark*” [17]; “*the collective European voice is at time hesitant*” [8]; “*Besides Britain, many of the former Communist states of eastern Europe such as Poland and Hungary have argued consistently that NATO must come first, given the need for US support in facing a more assertive Russia*” [9].

У метафоричній моделі «родинні відносини» європейські країни представлені також у персоніфікованому вигляді, але й у досить складних родинних стосунках, пор.: “*<...> warmly welcome to our family*” [13]; “*People will only engage with a European Union that is relevant to their everyday lives*” [10]. На політичній арені з'являються незвич-

ні «любовні» справи: між трьома великими державами – Британією, Німеччиною та Францією – розгораються справжні пристрасті, наприклад: “*Britain, France and Germany – are wooing each other for support. Britain sides with Germany, and it still very much wants to play its part in the trio*” [8].

Із часів зародження національних держав країна концептуалізувалася у політичному дискурсі за допомогою метафор типу базової структури Контейнера (у Container). У євроінтеграційному дискурсі образ європейського ДОМУ займає одне із провідних місць. Дім – це споруда, де живуть люди, які є сусідами або однією сім'єю. Одна з таких метафор – ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДІМ, яка почала вживатися з 1989 р. Дім має стіни. Після падіння берлінського муру метафори змінилися [5, с. 72]. Виникла потреба в будівництві нових політичних відносин між європейськими державами. У євроінтеграційному дискурсі з'являються метафоричні моделі, пов'язані зі сферою БУДІВНИЦТВО. Процес побудови та реконструкції пов'язаний із затвердженням нового проекту ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОМУ, форма та розміри якого ще не відомі, оскільки планування стін *нового будинку* перебуває у процесі обговорення перед побудовою. Поки що є *дах* та *двері*, у які постійно хтось *стукає*. Те, як відбувається цей процес будівництва, представлено у європолітичному інтеграційному дискурсі у таких прикладах: “*<...> offices and procedures under the EU roof <...>; much more is needed to build a democratic Europe*” [17]; “*Europe opens door*” [18]; “*Turkey has been knocking on the door of the EU*” [14]; “*The EU therefore wants its door to be open to the whole of Europe*” [15]; “*Europe is creating some new kind of state*” [16].

Для європейців, згідно з даними текстів на теми євроінтеграції, важливо «оселитися» у спільному «європейському домі», де ідентичність кожної нації буде збережено. У цьому домі (home) будуть жити лише «свої», тому з'являється образ європейської сім'ї (European family). Проте з'явився новий образ будови – ФОРТЕЦЯ, наприклад: “*The erosion of barriers and boundaries within Europe has been essential to the creation of unity but it has also influenced the emergence of “fortress Europe”*” [12]. За словником, “Fortress” – це “a large, strong building used for defending an important place” [7, с. 557]. На перший план виходить функція захисту. Ця ФОРТЕЦЯ захищає певне важливе місце. По-перше, це будинок – загальноєвропейський дім, який раптом став недосяжним для країн-кандидатів до вступу до ЄС. В оновлену Європу пускають уже не всіх. Якщо дім має двері, у які легко постукати, то достукатися до людей за брамою фортеці – уже досить складна справа.

Тому не всі країни європейського континенту змогли потрапити до такого будинку (house) – цей

будинок поступово перетворився на фортецю: *"The EU tightened control over its external borders, earning the nickname "Fortress Europe"* [11].

Від кого ця фортеця буде захищати членів ЄС? Звичайно, що від «чужих», якими є іноземці – азіати та слов'яни, згодом переселенці та біженці: *"We will have a model far right Euro-party dedicated not to world domination and the Final Solution but turning the continent into a fortress against foreigners, defined as Asian and Slavs"* [20]; *"British officials announced last month that they would finance the construction of a wall to keep out the migrants and refugees living in the "Jungle" a camp in Calais, France, where about 7000 people live"* [10]; *"White Fortress Europe is building walls against the Mongoloids coming over from the north, the Muslims coming in from the east, the Africans coming up from the south and the Mongrels coming over from the west"* [19].

У євроінтеграційному дискурсі з'являється метафора «проекту», що семантично пов'язана з метафоричною моделлю «будівля»: *"Europe denotes a grand design, a "project" to unite diverse nations, regions and people into a supra-national state"* [8].

Змінюється й уявлення про те, як тепер пов'язані між собою європейські держави – дискурс репрезентує «геометричну» метафоричну модель «ланцюга»: *"The various countries of Europe find themselves more than ever dependent upon one another"* [16].

Метафора «рослина-дерево» представлена у досліджуваному дискурсі за допомогою лексеми «квітки» (букета), наприклад: *"European culture is a "bouquet de fleurs". Together they are beautiful, but rose is still rose, and the tulip is still tulip. This must be preserved"* [18]. Або концепт ЄВРОПА репрезентується у політичному дискурсі у вигляді метафори «рослини-дерева», що має своє коріння та поступово укорінюється, пор.: *"With enlargement, diversity of interests and views in Europe will grow"* [17]; *"A form of propaganda tool for the EU's growing intensification and expanding remit"* [10].

Метафора «тварина» представлена такими прикладами: *"No one really knows for sure what sort of political and economic animal the EU will be"* [17]. Метафора «птаха» знаходить своє вираження у такому зразку: *"Europe is spreading its wings in freedom, in prosperity, and in peace"* [13].

Метафора «мистецтво» представлена у таких прикладах: *"<...> it would give the EU more influence on the world stage"; "Europe's leadership and role in the world was "too weak" [8]; "Europe will lose legitimacy on the international stage"; "The new Europe risks failing to play a strong and progressive role in the world"; "The future of*

Europe convention is drafting a statement of values and goals for Europe's role in the world" [17].

Метафора «Європа – оркестр» репрезентується у євроінтеграційному дискурсі такими прикладами: *"Europe is the orchestra, but the violins are still violins. We must guarantee that each instrument has its own voice"* [16].

Метафора «спорту» розкривається у таких прикладах: *"We (Britain) have long been the champions of European enlargement"* [14]; *"Regions will be forced to compete with each other across larger areas and so the basis of their competition will move increasingly away from local comparative advantages"* [8].

Проведений аналіз дозволив розкрити деякі семантичні ознаки концепту ЄВРОПА, виявити неекспліковані у досліджуваних текстах смисли. Таким чином, можна зробити висновок, що метафори персоніфікації є важливим засобом створення нової євроінтеграційної ідеології, яка формується всередині Європейського Союзу. Значна кількість цих метафор презентує ідею єдності. Такий висновок випливає з того, що Європа на фізичному рівні представлена як метафорична особа, що становить єдиний організм. Ця ідея презентована на соціальному рівні за допомогою таких концептуальних складників: єдина родина, партнерство, дружба.

Концепт ЄВРОПА репрезентує уявлення про нове суспільство без війн, де культура кожної нації буде збережена. Проте глобальна інтеграція європейського суспільства, об'єднання у політичну структуру, що буде гарантом миру, виводить нас на новий рівень осмислення «європейської ідентичності» і метафоричного осмислення концепту ЄВРОПА та визначення їх ролі у формуванні новітньої ідеології об'єднаної Європи.

Європейська інтеграція концептуалізується у вигляді процесу руху та розвитку певної системи, у якому кількість та інтенсивність взаємодії її елементів збільшується – підсилюється їх зв'язок та зменшується їх відносна самостійність стосовно один одного. З підсиленням європейської інтеграції все більше проявляється тенденція повернення до єдиної, але вже оновленої «європейської» цивілізації. Європейська інтеграція є однією з важливих складових частин глобалізації сучасного світу.

Перспективним убачається прослідкувати за векторними напрямками ідеології євроінтеграційного дискурсу, оскільки у процесі політичних змін на європейському континенті може варіюватися ідеологія. У межах подальшого вивчення цієї теми можна також увести до неї зіставний аспект, дослідивши та порівнявши, яким чином політичні метафори функціонують у текстах, створених противниками та прибічниками євроінтеграції.

Література

1. Абрамова Г.А. Метафора в тексте англоязычной рекламы : дисс. ... канд. филол. наук / Г.А. Абрамова. – К., 1980. – 215 с.
2. Баранов А.Н. Русская политическая метафора. Материалы к словарю. / А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов. – М. : Ин-т русского языка АН СССР, 1991. – 193 с.
3. Кобозева И.М. Семантические проблемы анализа политической метафоры / И.М. Кобозева // Вестник МГУ. Серия «Филология». – 2001. – № 6. – С. 132–149.
4. Паршин П.Б. Лингвистические методы в концептуальной реконструкции / П.Б. Паршин // Системные исследования. – М. : Наука, 1986. – С. 398–425.
5. Чилтон П. По ту сторону безопасности: метафора у пределов политической мысли / П. Чилтон // Рабочий класс и современный мир. – 1990. – № 5. – С. 66–74.
6. Lakoff G. Metaphor We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1989. – 242 p.

Довідники

7. Longman Dictionary of Contemporary English. – Barcelona : Longman, 2000. – 1668 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Blair: Prepare for a “new Europe” [Electronic resource]. – Access mode : http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/2522931.stm.
9. EU agrees on military HQ [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.euronews.com/2017/03/06/eu-agrees-military-hq>.
10. Europe Is Living Proof That Donald Trump’s Wall Idea Wouldn’t Work By Willa Frej [Electronic resource]. – Access mode : http://www.huffingtonpost.com/entry/europe-border-walls-trump_us_57fbc9b1e4b0b6a430345103.
11. New Wall for “Fortress Europe” / by E. Daly [Electronic resource]. – Access mode : <http://search.csmonitor.com/durable/1998/08/27/pls4.htm>.
12. Nicola R. Muslim Voice in the European Union. What is Europe? / R. Nicola [Electronic resource]. – Access mode : <http://cgem.unn.ac.uk/eumuslim/volume6/Nicola%20Richards.htm>.
13. “Our New Europe is Born” – EU agrees enlargement at historic Copenhagen summit / by R. Cameron [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.radio.cz/en/article/35570>.
14. PM: «The New Europe» / by T. Blair [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.pm.gov.uk/output/Page6844.asp>.
15. Rankin A. The “Straight Banana” Republic or What’s Wrong with the European Ideal? / A. Rankin [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.new-europe.info/publications/future.htm>.
16. Reid T.R. The NEW Europe / T.R. Reid // National Geographic. – 2002. – Vol. 201. – № 1.
17. The Euro and the New Europe [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.observer.co.uk/europe/story/0,11363,855426,00.html>.
18. The European Weekly. New Europe. – 2002. – Nov. 17–23.
19. WHITE FORTRESS EUROPE against Mongrels, Mongoloids, Muslims and Africans [Electronic resource]. – Access mode : <http://united-races.blogspot.com/2013/07/white-fortress-europe-against-mongrels.html>.
20. Whose Europe is it anyway? // The Guardian. – 2000 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.guardian.co.uk/weekend/story/0,3605,359038,00.html>.

УДК 811.111'42:81'38

Купчишина Ю. А.

КОГНІТИВНА ПРИРОДА МЕТАФОРИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Дослідження спрямоване на виявлення когнітивної природи словесного очудненого образу. У статті запропоновано методику виведення метафоричних перетворень, вилучених за допомогою операцій і процедур формування нових смислів. Особливу увагу приділено лінгвокогнітивним операціям конкретизації, спеціалізації та модифікації.

Ключові слова: словесний очуднений образ, концепт, концептуальна метафора, лінгвокогнітивні механізми.

Купчишина Ю. А. Когнитивная природа метафорических преобразований в английских художественных текстах. – Статья.

Исследование направлено на выявление когнитивной природы словесного острого образа. В статье рассмотрена методика выведения метафорических преобразований, изъятых с помощью операций и процедур формирования новых смыслов художественных текстов. Особое внимание уделено лингвокогнитивным операциям конкретизации, специализации и модификации, которые направлены на трансформацию конвенциональной концептуальной метафоры.

Ключевые слова: словесный острого образ, концепт, концептуальная метафора, лингвокогнитивные механизмы.

Kupchyshyna Yu. A. Cognitive nature of metaphoric transformations in English literary texts. – Article.

The article focuses on the revealing of cognitive nature of verbal estranged image, which causes a possible breakthrough in the conceptualization of the world. It outlines the mechanism of formation of metaphoric transformations. Linguistic and cognitive operations such as concretization, specialization and modification are defined as predominant in the creation of the estranged images, because they are aimed at the transformation of the conventional conceptual metaphor, which leads to the emergence of novel senses.

Key words: verbal estranged image, concept, conceptual metaphor, linguistic and cognitive mechanisms.

У межах доміантної на сьогодні антропоцентричної спрямованості сучасної когнітивної лінгвістики, яка тлумачить взаємодію когнітивних здібностей людини, актуальним залишається дослідження метафоричних перетворень шляхом виявлення залучених лінгвокогнітивних механізмів. Метафоричні образи, що втілюються у словесній тканині художніх текстів, дозволяють виявити ціннісні орієнтири авторів, особливості ментального осмислення тих чи інших понять та бачення навколишнього світу загалом.

Пізнання світу пов'язане із процесом концептуалізації інформації про навколишню дійсність, структурними одиницями якої є концепти – оперативні когнітивні одиниці мислення: уявлення, образи, поняття, дії та поведінки. Концепт є посередником між словом і дійсністю, що зберігається у семантичній пам'яті людини та формує концептуальну картину світу [1]. Вербалізовані та позначені концепти виконують функцію репрезентації змісту окремого кванту інформації про світ, зберігання цієї інформації у пам'яті та оперування цим змістом у мовленні [6, с. 17]. Відповідно, концептуальна метафора – це більш складний механізм, який породжує нові мовні об'єкти шляхом взаємодії різних концептосфер, яка ґрунтується на відмові від традиційного опису ситуації чи явища і пропонує нові метафоричні перетворення. М.В. Нікітін підтверджує, що у процесах метафоризації має місце взаємодія концептів. Така взаємодія має на меті прояснення змісту і структури концепту, акцентування рис і ціннісних якостей [8, с. 269].

Залучення інструментарію когнітивної лінгвістики [1; 3; 4; 5; 7; 9; 11; 12; 13] потребує розширення наявних методів семантичного аналізу.

Новий, інтегрований, підхід до аналізу метафоричних перетворень включає застосування двох дослідницьких векторів наукового пошуку – стилістичного та лінгвокогнітивного аналізів, які у взаємодії сприяють всебічному дослідженню словесних очуднених образів [7]. Метою статті є виявлення механізмів реконструкції і трансформації концептуальних метафор. Відповідно до поставленої мети необхідним є виконання таких завдань: реконструкція концептуальних схем, що слугують когнітивним підґрунтям словесних очуднених образів; виявлення лінгвокогнітивних операцій та процедур, що пояснюють шляхи появи нового значення образу.

Слідом за Л.І. Белеховою вважаємо, що словесний очуднений образ є точкою перетину різних типів знань: базового, архетипного, пов'язаного з тим, що є універсальним у загальній культурі людства; конвенційного (стереотипного), тобто того, що відбиває знання, які стали звичними; індивідуального, яке виявляє своєрідність в осмисленні того чи іншого предмета, явища або події буття [1].

Низку методик концептуального аналізу, застосованих у нашому дослідженні, представлено у поєднанні з методом семантико-когнітивного моделювання: інструментарій теорії концептуальної метафори, процедури побудови ментальних просторів і мереж концептуальної інтеграції, який застосовано для реконструювання поетично переосмислених концептуальних метафор, що складають підґрунтя авторської тропеїки і формують образно-асоціативний інвентар очудненого бачення об'єктів.

У ряді досліджень спостерігається явище перетворення базових концептуальних тропів, зокрема

метафор, у більш складні концептуальні утворення, які формують семантичний простір художнього тексту. З. Кьовечеш [10] виділяє чотири основні когнітивні механізми поетичного переосмислення базових концептуальних метафор: 1) *розширення* (*extension*), що передбачає появу в концептосфері джерела образу додаткового концептуального складника чи складників; 2) *нароцування* (*elaboration*), основу якого складає зміна ракурсу концептуалізації; 3) *поєднання* (*combination*), яке базується на одночасній активації, накладанні декількох базових концептуальних метафор; 4) *перегляд* (*questioning*), мета якого поставити під сумнів прийнятність або доречність метафор, збережених у повсякденній свідомості.

У перших трьох випадках художнього переосмислення метафор, у разі їх розширення, нароцування чи поєднання, концептуальний аспект очуднених образів не виходить за межі стертих метафор, на відміну від тих контекстів, де базові концептуальні метафори зазнають докорінного перегляду. Аналізуючи концептуальні метафори, Л.І. Белехова виділяє лінгвокогнітивні операції *розширення*, *спеціалізації*, *модифікації* та лінгвокогнітивні процедури *трансформації*, *узагальнення* та *конкретизації* [1; 2; 3], деякі з яких було надалі застосовано у нашому дослідженні. Для конструювання переосмислених (оказіональних) метафор також залучають прийоми *звуження*, *покрацання*, *погіршення* та *поєднання* [9].

Розглянемо на найбільш характерних прикладах, які метафоричні перетворення, вилучені за допомогою лінгвокогнітивних операцій і процедур, формують нові смисли словесних очуднених образів. Зокрема, у проаналізованих фрагментах тексту із творів Р. Бредбері (“Dandelion Wine”, “Death and the Maiden”, “The Emissary”, “The Dog in The Red Bandana”) відбувається переосмислення поняття «смерть». Так, наприклад, для людей похилого віку смерть схожа на спокійне море, на відпочинок від життя: *Deeper in the warm snow hill she turned her head upon her pillow. That was better. Now, yes, now she saw the death shaping in her mind quietly, and with serenity like a sea moving along and endless and self-refreshing shore. Now she let the old dream touch and lift her from the snow and drift her above the scarce-remembered bed* [MCS].

Концептуальна метафора СМЕРТЬ Є МОРЕ (DEATH IS A SEA) *конкретизує* прототипову концептуальну схему СМЕРТЬ Є ВОДНИЙ ПОТІК, у якій концепт ВОДНИЙ ПОТІК узагальнює зміст слова «море». Цю ідею на вербальному рівні втілює комплекс стилістичних прийомів: авторське порівняння *serenity like a sea moving along an endless and self-refreshing shore*; епітет *scarce-remembered bed* влучно характеризує стан між сном і дійсністю, що передує сну; розгорнута метафора як один із базових засобів реалізації

очудненого бачення абстрактних явищ *she let the old dream touch and lift her from the snow and drift her above the scarce-remembered bed*.

У результаті концептуальна метафора СМЕРТЬ Є ВОДНИЙ ПОТІК → СМЕРТЬ Є МОРЕ зазнає змін шляхом залучення лінгвокогнітивних операцій *розширення* та *спеціалізації* СМЕРТЬ Є АБСТРАКТНЕ ПОНЯТТЯ (DEATH IS AN ABSTRACT NOTION) → СМЕРТЬ Є СОН (DEATH IS A DREAM). Вилучаємо прихований смисл словесного учудненого образу таким чином: *смерть – це те, що бачать уві сні*.

У повісті “Dandelion Wine” Р. Бредбері інтерпретує та конкретизує смерть через життя, наповнене жахом: *Life was a horror lived in the mat night, when at all sides sanity, marriage, children, happiness, were threatened by an ogre called Death* [DW]. Атмосфера страху втілена за допомогою іменника *horror*. Така персоніфікація конкретизує почуття страху, що оживає – *a horror lived*. Накладання концептуальних схем СМЕРТЬ Є СТРАХ (DEATH IS A HORROW) + СМЕРТЬ Є ВЕЛІТЕНЬ (DEATH IS AN OGRE) *life was <...> an ogre called Death* лежить в основі лінгвостилістичного прийому – антропоморфної метафори, яка підсилює відчуття небезпеки, а вираження смерті за допомогою гіперболи увиразнює її велич та могутність.

Очуднений погляд на смерть реалізується в оповіданні “Death and the Maiden” через антропоцентричний ракурс сприйняття 90-літньої жінки, що протиставляється бажанню жити: *Death, I know you, you come today in the shape of a girl. But I see the bones behind the freckles. I see you. Death. Death, get away!* [SS].

Смерть як олюднена особа «показує» юне кохання жінки – молодого хлопця, який заворожує спогадами про щасливу юність, гортаючи картини з минулого, де вона – вродлива, усміхнена дівчина: *She was on the porch, quick as a bird. The sunlight struck full upon her. She stood as someone on a stage, in a single revealing motion, come from the dark. Then, down the steps, she threw her hand to catch his* [SS]. У жінки є лише двадцять чотири години, щоб помилуватися весною та зеленим садом, які в оповіданні символізують молодість.

Словесний образ «молодість» має концептуальне підґрунтя і *конкретизує* прототипову концептуальну метафору МОЛОДІСТЬ Є ЧАС (YOUTH IS TIME) → МОЛОДІСТЬ Є МИТЬ (YOUTH IS A MOMENT). У результаті вилучаємо прихований смисл, що відображає авторську інтенцію: *потрібно цінувати кожну мить життя, оскільки молодість – це річ миттєва, а не вічна*.

В оповіданнях Р. Бредбері “The Emissary” та “The Dog in The Red Bandana” собака – це символічний образ, оскільки він зображується як провісник смерті. Реконструємо базову концеп-

туальну метафоричну схему СМЕРТЬ Є ЖИВИЙ ОБ'ЄКТ (DEATH IS A LIVING OBJECT): *Dogs not only know what life is, but sense and consider death* [SS]. Такий метафоричний опис підкреслює, що ці істоти без гріха. В обох оповіданнях собака представлений як друг, який супроводжує головних героїв-дітей до самої смерті, рятуючи їх від болісних страждань. На нашу думку, таке сприйняття модифікує архетипні уявлення про смерть, адже діти сприймають її не з страхом, а спокійно.

Оповідання "The Emissary" розповідає про трагічну історію десятирічного хлопчика на ім'я Мартін, який не може ходити. Собака – це його вірний друг: *Dog told as he always told. Lying there, Martin found autumn as in the old days before sickness bleached him white on his bed. Here was his contact, his carry-all, the quick-moving part of himself he sent with a yell to run and return, circle and scent, collect and deliver the time and texture of worlds in town, country, by creek, river, lake, down-cellar, up attic, in closet or coal-bin* [MCS].

Очуднений образ смерті реконструюється за допомогою концептуальної метафори, яка зазнала конкретизації СМЕРТЬ Є СТАН (DEATH IS A STATE) → СМЕРТЬ Є ХВОРОБА (DEATH IS SICKNESS) за рахунок стилістичних засобів: антропоморфних метафор: *dog told as he always told, Martin found autumn, before sickness bleached him white*, порівняння *autumn as in the old days before sickness*, що виражає спогади хлопчика про безтурботний період дитинства, коли він не хворів. До інших виражальних засобів, що інтенсифікують словесний очуднений образ смерті, належить інверсія: *here was his contact*. Підвищеної емотивності образу додають такі атрибутивні компоненти концепту-референту СМЕРТЬ, як *неминучість, невідомість, вічний спокій*.

Собака – це глобальний символ в оповіданнях Р. Бредбері. Уявлення про собаку як вірного і пильного друга було традиційним у Європі. В очуднено маркованому контексті лексика, пов'язана зі смертю і раєм (*the dogs would instantly run to stand by Saint Peter and help admit the sinful beast*), перетинається з асоціаціями про чистоту цих створінь (*they are without sin*) і базується на антитезі, що породжує протиріччя в осмисленні образу собаки.

Базові концептуальні метафори СМЕРТЬ Є ТИША (DEATH IS SILENCE), СМЕРТЬ Є ХОЛОД (DEATH IS COLD) реконструюються в маркованому контексті, втілюючи ідею про відсутність у хлопчика страху перед смертю: *Dead, which meant cold to Martin, which meant silence and whiteness and winter come long before its time. Dead, silent, cold, white. The thoughts circled round, blew down, and settled in whispers* [MCS].

Завдяки лінгвокогнітивним прийомам модифікації відбувається руйнування архетипних концептуальних схем, оскільки смерть сприймається

крізь призму білого кольору як символ чистоти дитячого сприйняття, як період безтурботності та спокою – СМЕРТЬ Є ОЧИЩЕННЯ (DEATH IS WHITENESS).

Прагматична спрямованість роману В. Вульф "Mrs Dalloway" реалізується через трагедійне протиставлення життя та смерті. Головні герої Септімус Сміт та Кларіс Деллоуей – незнайомі, але їхнє життя протікає в одних просторово-часових проміжках. Смерть сприймається Септімусом як свобода: *There was a luxury in it <...> to die alone, a freedom which the attached can never know* [MD], а ідея самогубства звучить для нього як виклик навколишньому світу.

Контрастивне осмислення головних образів «життя» vs «смерть» в очуднено маркованих контекстах підкреслює ідею того, що Кларіса позбавлена такої можливості. Вона покарана і приречена на життя, що стало для неї тягарем: *Life was her disaster – her disgrace. It was her punishment to see sink and disappear here a man, there a woman, in this profound darkness, and she forced to stand here in her evening dress* [MD].

В основі очудненого образу «життя» лежить конвенційна метафорична схема ЖИТТЯ – ЦЕ ЯВИЩЕ (LIFE IS PHENOMENON), яке шляхом залучення прийому *перегляду* зазнає змін → ЖИТТЯ Є КАТАСТРОФА (LIFE IS A DISASTER); ЖИТТЯ Є ПОКАРАННЯ (LIFE IS PUNISHMENT); ЖИТТЯ Є ТЕМРЯВА (LIFE IS DARKNESS) і веде до появи додаткових концептуальних схем, які розкривають образ. Зокрема, відхилення від базової концептуальної метафори провокує зміни в архетипному уявленні про життя, що осмислюється небажанням жити, покаранням та немилістю. Покидаючи світ, Септімус протиставляє життя смерті, кидає виклик людській самотності, яка поглинає людей, залишаючи їх бездушними: *Death was defiance, death was an attempt to communicate; there was an embrace in Death* [MD].

СМЕРТЬ у контексті розглядається як щось глибоке, вічне та недосяжне. Шляхом лінгвокогнітивної операції *розширення* реконструюємо концептуальну схему СМЕРТЬ Є СТАН (DEATH IS A STATE) → СМЕРТЬ – ЦЕ СТОСУНКИ З ІНШИМИ (DEATH IS RELATIONSHIPS), яка зазнає *перегляду*, тобто очуднений образ «смерть» сприймається як нова сходинка для подальшого життя. Вилучаємо прихований смисл образу «смерть» таким чином: *смерть – це не трагічне явище, а прагнення людини бути вільною, тобто щасливою в обіймах смерті (there was an embrace in Death)*.

У словесному очудненому образі *death is the city below* із роману М. Каннігема «Години» прототипову концептуальну метафору СМЕРТЬ Є РУХ (DEATH IS MOVEMENT TO UNSPECIFIED END-POINT) трансформовано шляхом лінгво-

когнітивної операції *спеціалізації* в метафоричну концептуальну схему СМЕРТЬ Є ВТЕЧА (DEATH IS ESCAPE). Причому в очудненому образі вказується її кінцева точка: <...> *death is the city below, which Mrs. Dalloway loves and fears and which she wants, in some way, to walk into so deeply she will never find her way back again* [ТН]. До того ж ця схема розширюється завдяки оцінці головної героїні *she loves and fears*, що надає додаткової ознаки складнику царини мети *смерть – боротьба*. Інакше кажучи, внаслідок розширення метафорична концептуальна схема словесного очудненого образу може бути репрезентована як СМЕРТЬ Є НЕПЕРЕБОРНЕ БАЖАННЯ ВТЕЧІ.

Для осмислення образу «кохання» проаналізуємо марковані контексти в оповіданні В. Вульф "Together and Apart": *Off all things, nothing is so strange as human intercourse, her dislike being now nothing short of the most intense and rapturous love, but directly the word "love" occurred to her, she rejected it, thinking again how obscure the mind was <...> these alternations of pain and pleasure <...> this violation of trust, and seeking some decent acknowledged and burial form* [НН].

Лінгвостилістичні засоби, що реалізують очуднення, включають оригінальні метафори *she soused herself again in the deep satisfactory possession; Fibres of her were floated capriciously this way and that, like the tentacles of a sea anemone, the old ecstasy of life; for it was unpleasant; this violation of trust* і мають спільну концептуальну схему КОХАННЯ Є АБСТРАКТНЕ ПОНЯТТЯ (LOVE IS AN ABSTRACT NOTION), яка шляхом залучення лінгвокогнітивних процедур і прийомів зазнала змін:

– *покрацання*: КОХАННЯ Є ЧАРИ (LOVE IS A SPELL) *and they felt as if an enchanter had freed them*);

– *звуження*: КОХАННЯ Є РІЧ (LOVE IS A THING) → КОХАННЯ – ЦЕ ВОЛОДІННЯ (LOVE IS A POSSESSION) *but she soused herself again in the deep satisfactory possession, feeling that what with this and the moon (music that was, the moon), she could afford to leave this man <...>*;

– *покрацання*: КОХАННЯ Є ФІБРИ (LOVE IS FIBRES) *Fibres of her were floated capriciously this way and that, like the tentacles of a sea anemone, now thrilled, now snubbed, and her brain, miles away, cool and distant, up in the air*;

– *погіршення*: КОХАННЯ Є НЕПОСТІЙНІСТЬ (LOVE IS INSTABILITY) *the old ecstasy of life; its invincible assault; for it was unpleasant, at the same time that it rejoiced and rejuvenated*;

– *перегляду*: КОХАННЯ Є СПРИЙНЯТТЯ (LOVE IS PERCEPTION) *and filled the veins and nerves with threads of ice and fire; it was terrifying*;

– *звуження*: КОХАННЯ Є ТАЄМНИЦЯ (LOVE IS A SECRET) *and the instant need they were both under to cover up what was so desolating and degrading to human nature that everyone tried to bury it decently from sight* [НН].

Концептуальна метафора як лінгвокогнітивне підгрунття реалізації очуднення уможливорює виявлення додаткових атрибутів концепту-референту КОХАННЯ: *непостійність, нестійкість, зачарування, запал, насолода, швидкоплинність, неминучість, захват, таємничість, загадковість*.

У процесі дослідження встановлено, що можливі розходження на ментальному рівні, які можуть формуватися у певних художніх контекстах, вимагають розгляду словесних очуднених образів як таких, що мають когнітивне підгрунття. Таким чином, образний простір представлених художніх текстів В. Вульф, Р. Бредбері та М. Каннігема репрезентований концептуальними схемами СМЕРТЬ Є МОРЕ, СМЕРТЬ Є ВЕЛЕТЕНЬ, СМЕРТЬ Є СОН, СМЕРТЬ Є НЕПЕРЕБОРНЕ БАЖАННЯ ВТЕЧІ, СМЕРТЬ Є ХВОРОБА, СМЕРТЬ Є ХОЛОД; ЖИТТЯ Є ТЕМРЯВА, ЖИТТЯ Є КАТАСТРОФА, ЖИТТЯ Є ПОКАРАННЯ; КОХАННЯ Є ТАЄМНИЦЯ, КОХАННЯ Є НЕПОСТІЙНІСТЬ, КОХАННЯ Є ЧАРИ, КОХАННЯ Є ФІБРИ, КОХАННЯ Є РІЧ та інші, які під впливом лінгвокогнітивних операцій розширення, спеціалізації, модифікації; прийомів і процедур трансформації, узагальнення і конкретизації, зазнають різних метафоричних перетворень.

Лінгвокогнітивні операції і процедури модифікації як когнітивне підгрунття очуднених образів найбільш властиві прозі Р. Бредбері, розширення та спеціалізація характерні для малої прози В. Вульф та прози М. Каннігема, які приводять до зміни архетипних уявлень про людину і навколишній світ, зумовлених відхиленням від базових концептуальних метафор, утілених у цих образах. Перспективою подальших досліджень вважаємо їх відтворення на матеріалі поетичних текстів.

Література

1. Белехова Л.І. Сучасний підхід до інтерпретації художнього тексту / Л.І. Белехова // Науковий вісник ХДУ : збірник наукових праць. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – С. 288–292.
2. Белехова Л.І. Аналогове мапування у поетичному тексті (на матеріалі американської поезії) / Л.І. Белехова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/1234/1/01bliupt.pdf>.
3. Белехова Л.І. Види мапування як лінгвокогнітивні операції формування новообразів (на матеріалі американської поезії) / Л.І. Белехова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/3744/1/Belekhova.pdf>.

4. Белехова Л.І. Інтегративна модель інтерпретації поетичних текстів у контексті перекладу / Л.І. Белехова // Проблема зіставної семантики / відп. ред. М.П. Кочерган. – Вип. 5. – К. : КДЛУ, 2001. – С. 314–321.
5. Воробйова О.П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки / О.П. Воробйова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія». – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 53–63.
6. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е.С. Кубрякова. – М. : Институт языкознания РАН, 1997. – 326 с.
7. Купчишина Ю.А. Очуднення у контексті концептуального аналізу / Ю.А. Купчишина // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 14 (273). – С. 41–45.
8. Никитин М.В. Метафора: уподобление vs интеграция концептов / М.В. Никитин // С любовью к языку. Посвящается Е.С. Кубряковой : сборник научных трудов. – М. ; Воронеж : ИЯ РАН, Воронежский государственный университет, 2002. – С. 255–269.
9. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.Г. Ніконова. – К., 2008. – 558 с.
10. Kövesces Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kövesces. – Oxford etc. : Oxford University Press, 2002. – 287 p.
11. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.
12. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 240 p.
13. Tsur R. Toward a theory of cognitive poetics / R. Tsur. – Amsterdam : Elsevier Science Publishers, 1992. – 549 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

14. (MCS) Bradbury R. 100 of His Most Celebrated Stories / R. Bradbury [Electronic resource]. – Access mode : http://en.wikipedia.org/The_Stories_of_Ray_Bradbury.
15. (TH) Cunningham M. The Hours / M. Cunningham [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.amazon.com/Hours-Novel-Michael-Cunningham/dp/0312243022>.
16. (HH) Woolf V. A Haunted House and Other Short Stories / V. Woolf. – San Diego etc. : A Harvest Book, Harcourt, 1972.

УДК 811.112.2

Кучеренко І. В.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ, КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІДФРАЗЕМНИХ ДЕРИВАТИВ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено аналізу структурних і семантичних особливостей однослівних одиниць третинної номінації, утворених від фразеологізмів німецької мови. Дослідження фокусується на вивченні когнітивних і комунікативних особливостей відфраземних дериватів сучасної німецької мови.

Ключові слова: прагматичний потенціал, відфраземний дериват, відфраземна неологізація, комунікативний ефект.

Кучеренко И. В. Структурно-семантические, когнитивные и коммуникативные особенности функционирования отфраземных дериватов в публицистическом дискурсе немецкого языка. – Статья.

Статья посвящена анализу структурных и семантических особенностей однословных единиц третичной номинации, образованных от фразеологизмов немецкого языка. Исследование фокусируется на изучении когнитивных и коммуникативных особенностей отфраземных дериватов современного немецкого языка.

Ключевые слова: прагматический потенциал, отфраземный дериват, отфраземная неологизация, коммуникативный эффект.

Kucherenko I. V. Structural and semantic, cognitive and communicative peculiarities of phraseme derivatives functioning in German publicist discourse. – Article.

The article deals with the analysis of structural and semantic features of tertiary nomination one-word units derived from German idiomatic expressions. The research focuses on cognitive and communicative peculiarities of idiomatic derivatives in Modern German.

Key words: pragmatic potential, idiomatic derivative, phraseme neologizing, communicative effect.

Дослідження мови як системи поглибило проблему взаємозв'язку та взаємозумовленості всіх її рівнів, зокрема лексичного та фразеологічного. Одним з актуальних завдань сучасної лінгвістики є ґрунтовне й детальне вивчення шляхів розвитку та збагачення словникового складу мов на базі їх внутрішніх ресурсів. Фразеологізми німецької мови є активним джерелом для поповнення та оновлення лексичного фонду. Виступаючи основою для словотворення, фразеологізми передають закладене в них семантичне навантаження – відображення сформованого впродовж віків культурно-історичного бачення світу, національну картину світу соціуму. Актуальність вивчення структурно-семантичних особливостей і комунікативно-прагматичної цінності відфраземної деривації полягає насамперед у тому, що під час вивчення цього явища як виявляються особливості сучасного стану розвитку мовної системи, так і розкриваються її внутрішньофразеологічні зв'язки, що відображають специфіку когнітивної діяльності людини.

Розроблення й обґрунтування теоретичних основ фразеології тісно пов'язано з іменами Р.С. Гінзбурга [1], А.І. Куніна [7], М.М. Шанського [12]. Праці цих лінгвістів стимулювали дослідницьку роботу сучасних фразеологів: Н.Ф. Алейренко [1], О.П. Дмитренко [5], С.Н. Денисенка [3], І.І. Чернишевої [11], К.І. Приходченко [8], Н.Д. Кулик [6] та ін. Фразеологізми стали об'єктом дослідження таких германістів: В. Фляйшера [13], А. Райхштейна [10], С.Б. Пташник [9; 14; 15] та ін. Проблема комунікативно-прагматичних особливостей відфраземних дериватів німецької мови досліджена не була. Комунікативно-прагма-

тичний статус фразеологічних дериватів англійської мови розглядався М.Л. Джаграєвою [4].

Метою дослідження є визначення структурно-семантичних і когнітивних особливостей та комунікативно-прагматичної значущості відфраземних дериватів, що функціонують у публіцистичному дискурсі сучасної німецької мови. Реалізація мети передбачає вирішення таких завдань: розгляд місця та статусу однослівних відфраземних дериватів у фразеологічному фонді сучасної німецької мови в контексті сучасних лінгвістичних досліджень; аналіз основних продуктивних словотвірних моделей для однослівних одиниць третинної номінації, утворених від фразеологізмів німецької мови; визначення прагматичних функцій відфраземних дериватів у публіцистичному дискурсі.

Широке висвітлення в сучасній науці отримали питання еволюції мовної системи. Динамічний характер мови визначають механізми мовленнєвої діяльності, у межах якої відбуваються комунікативні, за своєю природою – дериваційні, процеси, коли на основі кодифікованих знаків за певними правилами (а то й усупереч їм) продукуються похідні одиниці, спрямовані на перетворення мовної системи загалом.

У нашому дослідженні основна увага зосереджена на дериваційних процесах у фразеологічному фонді. Фразеологізмам як знакам мови притаманні системні властивості, які дозволяють їм входити до певних системних угруповань лексики або й самостійно утворювати їх [3, с. 22]. Ускладнені мовні знаки, які довгий час вважалися статичними мовними одиницями, свого роду «скам'яніннями», що існують протягом віків та

передаються незмінно з покоління в покоління того чи іншого етносу, перебувають у постійному русі, результатом якого є утворення нових мовних одиниць [5, с. 95]. Тобто внаслідок дериваційних процесів у фразеологічному фонді мови виникають нові фразеологічні одиниці – змінені структурно (на формальному рівні) чи семантично (на рівні змісту).

Серед фразеологізмів найчастіше виділяють кілька семантичних розрядів чикласів. Розрізняють два великі класи одиниць: фразеологізми на зразок словосполучення і на зразок речення [11, с. 35]. Проте, розділяючи думку В. Фляйшера [13] та С. Пташник [15], вважаємо доцільним до фразеологічного фонду німецької мови зараховувати й однослівні відфраземні деривати, утворені на базі фразеологізмів, адже вони акумулюють у собі семантичне навантаження фразеологізму, від якого походять, і функціонально в тексті виступають, як правило, у подібній ролі [14, с. 436].

Аналіз текстів сучасного публіцистичного дискурсу німецької мови засвідчив, що в останнє десятиріччя в публікаціях засобів масової інформації активно функціонують специфічні неологізми – відфраземні деривати. Збагачуючи текст засобами виразності, вони допомагають автору повною мірою відобразити найтонші відтінки значень, зробити мовлення яскравішим та емоційнішим, за їх допомогою зберігається образність, виразність, експресія висловлювання.

Головна причина функціонування саме відфраземних дериватів полягає в тому, що значна кількість фразеологічних одиниць через часте використання втрачає свою первинну свіжість і перетворюється на мовні штампи, через що й виникає потреба в їх оновленні. Адже фразеологічна неологія – це не тільки власне дериваційні процеси, а й «лінгвокреативна діяльність синергетично перебудованої мовної свідомості» [1, с. 208].

Вивчення фразеологічної деривації, на думку І.І. Чернишової, допомагає проникнути в закономірності механізму розширення словникового складу мови, і саме в такі закономірності, які допомагають мові здійснювати свою комунікативну функцію [11, с. 138], адже активність фразеологічної деривації демонструє словотвірні потенції лексики мови [10, с. 139].

На основі дослідження фактичного матеріалу вдалося встановити найбільш продуктивні моделі для утворення цих мовних одиниць та їх комунікативно-прагматичну роль у текстах публіцистичного дискурсу.

Зокрема, визначено такі продуктивні словотвірні моделі для відфраземних дериватів у формі субстантивних композитів у сучасній німецькій мові:

– *Substantiv+wie+Substantiv (Verb) → Komposit (Substantiv)*, наприклад:

*Auge wie Hühner haben → Hühnerauge
Mit einem entzündeten Hühnerauge!* [23].

За допомогою використання цієї словотвірної моделі відфраземних дериватів автор тексту акцентує характеристику об'єкта мовлення, виражаючи власне оцінне ставлення.

Відфраземний дериват, утворений від фразеологізму, має спільний із фразеологічною одиницею денотат, тобто можна спостерігати таке явище, як паралелізм форм, наприклад:

Familie wie Patchwork – Patchworkfamilie.

Деривати, утворені від фразеологізмів, що являють собою порівняння, виконують ту саму синтаксичну роль, що й самі фразеологізми: *Außerdem entstehen neue Formen des Zusammenlebens, wie zum Beispiel Patchworkfamilien* [24]. – *Außerdem entstehen neue Formen des Zusammenlebens, wie zum Beispiel Familie wie Patchwork.*

Необхідно зауважити, що порівняння як показник фразеологічності, що базується на змістовому відношенні подібності/розбіжності між денотатами певних мовних одиниць, зберігається в семантиці й образно-відображувальній функції деривата.

– *Substantiv+Verb → Komposit (Substantiv)*, наприклад:

einen Glückwunsch schreiben → das Glückwunschsreiben

Die alte Dame, die zum 85. Geburtstag ein Glückwunschsreiben vom OB bekam und es mit der Aufschrift "Annahme verweigert" zurückschickte [19].

die Nase rümpfen → das Naserümpfen

Wider das Naserümpfen und Abseitsstehen: Wovon der Soziologe heute schreiben würde [20].

Особливий інтерес становить ця група похідних лексичних одиниць, утворених від фразеологізмів, адже вони мають подібне первинному фразеологізму значення та відмінне семантико-граматичне. Значними деривативними можливостями володіють процесуальні фразеологізми, які за структурою складаються з дієслівного словосполучення. На їх основі утворюються співвідносні віддієслівні іменники-композити, наприклад:

"Und Frauen aus Unternehmerfamilien sind eher dazu bereit, Verantwortung zu übernehmen", meint sie. "Solche Frauen sind mit der Firma groß geworden und engagieren sich mit ihrer Verantwortungsübernahme nicht nur für die eigene Karriere, sondern nach ihrem Verständnis auch gleichzeitig für die Familie" [23].

У реченні використано відразу дві одиниці – первинну й похідну: *Verantwortung übernehmen → Verantwortungsübernahme*, що дозволяє автору не тільки уникнути прямої тавтології, а й акцентувати увагу реципієнта на найбільш значущому елементі мовленнєвого акту.

У внутрішньому фразетворенні в такому разі відбувається зміна семантико-граматичного зна-

чення. Якщо первинне дієслівне словосполучення виражає дію процесуально та динамічно, то похідний відфраземний дериват називає дію чи стан у статичному розрізі чи результат дії.

Похідна одиниця набуває нового індивідуального значення, нових морфологічних та граматичних якостей, що дає можливість говорити про утворення нової одиниці лексичної системи, яка вибудовує у свідомості реципієнта складний процес декодування фразеологічного значення словотвірної основи. Причому бажаний комунікативно-прагматичний потенціал відфраземного деривата буде реалізований тільки за умови достатньої мовленнєвої компетенції читача [7, с. 161].

– Adjektiv+Substantiv → Komposit (Substantiv), наприклад:

blaue Pause → *die Blaupause*

Auf der einen Seite verstärkt sich unter dem Druck der Finanzmärkte die Tendenz, die von den ökonomischen Experten entworfene Blaupause für eine echte Fiskal- und Wirtschaftsunion umzusetzen [21].

schwarzer Markt → *der Schwarzmarkt*

15 Stinger-Flugabwehrraketen hätten sie neulich auf dem Schwarzmarkt gekauft, einst von der Mafia aus US-Arsenalen im Irak gestohlen [21].

– Zahlwort+Substantiv → Komposit mit dem Suffix -er (Substantiv), наприклад:

Taugt der eigene Hund als Ersthelfer nach einer Lawinenverschüttung? [23].

Субстантивні композити, утворені за цими моделями, зберігають фразеологічне значення. Спостерігається процес компресії мовних засобів і внаслідок цього посилення експресії мовлення.

Встановлено, що дієслова-відфраземні деривати утворюються за моделями:

– Substantiv+Substantiv → Komposit (Verb), наприклад:

Außerdem darf man im Hofbrauhaus noch schafkopfen, was in anderen Lokalen in der Münchner Innenstadt nicht gerne gesehen wird [17].

Дієслово *schafkopfen*, вжите автором, на відміну від відповідного іменника, частково втрачає свою об'єктивізовану негативну конотацію, проте не набуває якогось конкретного значення. Тому реципієнт, читаючи текст, може вкладати в нього свій зміст.

– Substantiv+Verb → Komposit (Verb), наприклад:

Sind das dieselben, die in Umfragen sagen, dass man die Griechen am besten pleitegehen lassen soll? [17].

Продуктивними є і такі дериваційні моделі для утворення прикметників:

– Substantiv+Adjektiv → Komposit (Adjektiv), наприклад:

Noch die größten Alltäglichkeiten, das Klo, die Badewanne, der Stromstecker, all die Kleinigkeiten,

die unser Leben bestimmen, ohne dass wir es je richtig bemerkten, scheinen sich schlangengleich gehäutet zu haben [20].

– Adjektiv+Substantiv+Suffix → Komposit (Adjektiv), наприклад:

Gerade hat er sich dafür bedankt, dass sein neues Album "Uptime/Downtime" so warmherzig von der Netzgemeinde aufgenommen wurde [23].

Відфраземний дериват: *warmes Herz* → *warmherzig*.

Наприклад, у реченні *So entstehen Szenen wie diese: "Ich stehe in einer aus einem englischen Kino-Highlight entrissenen Maisonette-Wohnung und fasse einem glatzköpfigen Mann in den Schritt"* [23] наявний відфраземний дериват *glatzköpfig*, що має означальне значення "haarlos", реалізований за допомогою складного прикметника. За своєю структурою ця одиниця є лексично завершеною і для вираження свого означального значення не потребує доповнення.

– Adjektiv+wie +Substantiv → Komposit (Adjektiv), наприклад:

Steht man am Fuß des Monumentalbaus, der an eine Pagode erinnert und korallenrot leuchtet, schwindelt es einen [23].

Варто зауважити, що дібраний матеріал засвідчив високу продуктивність цієї моделі для утворення відфраземних дериватів на позначення кольорів:

Und sie wird noch schöner, als die aufgehende Sonne sich im smaragdgrünen Wasser der Karibik bricht statt in der suppiggen Spree [19].

Bond schaut mit stahlblauen Augen in die Kamera, schießt auf einen Treibstofftank [18].

Відфраземні деривати від компаративних фразеологізмів утворюються таким чином: слово-компонент, що у складі фразеологізму є порівнянням, стає смисловим центром складного іменника/прикметника (незалежно від того, яку позицію він займає у складному слові), а основи чи словоформи перших компонентів утворюють його означення. Таким чином ознака (позначення кольору) набуває образності, метафоризується.

Під час аналізу також встановлено, що для утворення відфраземних дериватів-дієприкметників характерною є така модель:

– Substantiv+Verb → Composit (Partizip II), наприклад:

Diese gottverlassene Lächerlichkeit [17].

"Ich habe eine gottgegebene Stimme" [17].

Ці деривати зберігають своє семантичне навантаження від основи-фразеологізму, набуваючи нового граматичного значення – вираження ознаки. З такої самої твірної основи утворюються і дієприслівники, що набувають категоріального значення ознаки:

– Substantiv+Verb → Composit (Partizip I), наприклад:

Sehr geehrter Herr Notter, wie kann man als linker Mann eine zeitraubende politische Karriere machen wie Sie und gleichzeitig dem Gedanken der Gleichstellung genügen? [19].

Для прислівників-відфраземних дериватів продуктивними виявилися такі моделі:

– wie+Substantiv → Composit (Adverb) + -mäßig, наприклад:

Rainer Hermann, langjähriger Istanbul-Korrespondent der FAZ, teilte den Islam etwas holzhammermäßig, aber zur Erstorientierung durchaus praktisch in drei Hauptstränge ein: den starrsinnigen Fundamentalismus, wie er zum Beispiel in Afghanistan und Pakistan gedeihe; den "Dubai-Islam", der sich dem modernen Kapitalismus öffne, aber theologisch gleichfalls auf dem Alten beharre; und jenen Islam, der ernsthaft an der Modernisierung seiner selbst und der islamischen Gesellschaft interessiert sei und den Dialog mit den Anderen wolle [23].

Відфраземні деривати мають стійку структуру та усталену сферу вживання. Наприклад, *Dummkopf* – образливе звертання, характерне для розмовної мови, використовується для вираження оцінного ставлення мовця до об'єкта мовлення, наприклад:

Und nicht zuletzt: Regierung und Parlament sollten nicht vergessen, dass die größte Sicherheit vor Extremisten, Eiferern und Dummköpfen nicht durch Polizei und Nachrichtendienste geschaffen wird, sondern durch eine gute Politik [20].

Потенційні можливості відфраземних дериватів виявляються лише в контексті, оскільки фразеологізми є нарізно оформленими структурами, а це значно розширює можливості стилістичного використання їх шляхом різноманітних змін і модифікацій їхньої форми [8, с. 56]. У масмедійних текстах автори по-різному використовують один і той самий фразеологізм, по-своєму змінюючи структуру й семантику, наприклад, це може продемонструвати трансформація фразеологізму *dem Volk nah sein*:

Mit den Wohnsitzen fern der Hauptstadt können sie Volksnähe demonstrieren [19].

Seine joviale Art galt als volksnah, sie war seine Stärke [19].

Унаслідок відфраземної деривації значною мірою руйнується структурно-семантична монолітність тієї чи іншої фразеологічної одиниці і створюється якісно новий її варіант [9, с. 4].

У результаті проведеного аналізу встановлено, що модифікації є вагомим засобом впливу на реципієнта. Найважливішими серед прагматичних функцій фразеологічних модифікацій є такі:

1) заохочення читача до мовномисленнєвої діяльності внаслідок спонукання його до декодування значення деривата, наприклад:

Jetzt hat der lettische Regisseur Alvis Hermanis das Stück noch einmal hervorgeholt (wieder an

der Berliner Schaubühne), doch er hat es nicht mit dem Silberpinsel achtsam entstaubt, sondern – in einer Bearbeitung von Florian Borchmeyer – mit dem Brecheisen traktiert, ganze Textflächen herausgesprengt und die Figuren einer Gehirnwasche unterzogen [22].

2) фокусування його уваги, наприклад:

Eine Handvoll antworten bietet sich an [16].

3) неоднозначність формулювання (завуальювання), наприклад:

Wer ist derzeit die größte Nervensäge bei den Grünen? [22].

4) вираження авторської оцінки, наприклад:

Weil sie eine Schwachstelle in einem Standard-Computerprogramm kannten, das Stratfor benutzt [17].

5) прагматичний ефект несподіванки, наприклад: *Natürlich ist es die Pflicht des Verfassungsgerichts, sich über ein Europa Gedanken zu machen, bei dem die Bürger mehr sind als Zaungäste* [16].

6) викликання метамовних рефлексій у читача, наприклад:

Doch der Weg dorthin führt über einige differenzierende Untersuchungen – schon um der Gefahr eines entgrenzten Moralisiertens zu entgehen, dem zufolge alle Katzen nur entweder schneeweis oder rabenschwarz sein können [17].

Вирази, які містять відфраземний дериват, сприймаються як щось нове, несподіване, і цим насамперед пояснюється прагматичний потенціал модифікацій. Будучи експресивними одиницями мовлення, такі деривати мають здатність викликати інтерес читача, фокусувати його увагу. З іншого боку, вони можуть «завуальювати» інформацію і дозволяють журналісту надати виразу певної нечіткості, неоднозначності, заохочуючи читача до власних висновків та інтерпретацій.

Таким чином, на основі вивчення емпіричного корпусу нашого дослідження вдалося встановити найпродуктивніші моделі для утворення німецьких відфраземних дериватів та з'ясувати їх комунікативно-прагматичну роль у текстах публіцистичного дискурсу. Відфраземні деривати як повноправні та стилістично значущі елементи публіцистичного тексту мають такі іманентні властивості, як експресивність та образність, відповідно, у них завжди наявний прагматичний ефект. Відфраземні лексичні одиниці-композиції містять «згущене значення» твірної фразеологічної одиниці та для розкриття свого змісту вимагають знання значення свого прототипу. Композиції такого типу виконують оцінну, характеризувальну, описову та директивну функції в комунікативному акті. Особливий прагматичний потенціал відфраземних дериватів полягає у додаткових конотаціях, у вираженні авторської оцінки стосовно предмета статті та ін. Читач сприймає модифікації

як натяк на знайомий вираз, а неочікувана форма вражає його та спонукає до участі у мовній грі.

Перспективи подальшого дослідження теми полягають у необхідності комплексного опису

відфраземних дериватів сучасної німецької мови, а також порівняння механізмів утворення від фразеологізмів одиниць третинної номінації німецької та української мов.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : [монография] / Н.Ф. Алефиренко. – М. : ООО «Изд-во «Эллис», 2008. – 271 с.
2. Гинзбург Р.С. Несколько замечаний о фразеологическом и словообразовательном значении (к вопросу о типологии значения языковых единиц) / Р.С. Гинзбург // Сб. науч. тр. Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза. – 1975. – Вып. 91. – С. 183–185.
3. Денисенко С.Н. Особливості перекладу стійких словесних комплексів у процесі фразеологічної деривації / С.Н. Денисенко // Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі. – Суми, 1999. – С. 16–19.
4. Джаграева М.Л. Коммуникативно-прагматические особенности фразеологической деривации : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / М.Л. Джаграева. – Ставрополь, 2005. – 182 с.
5. Дмитренко О.П. Словотвірна продуктивність фразеологічних одиниць на позначення соціально-економічних реалій у сучасній німецькій мові / О.П. Дмитренко // Studia Linguistica. – 2012. – № 6. – С. 93–98.
6. Кулик Н.Д. Семантика німецьких адвербіальних фразеологізмів у лексикографічному висвітленні: денотативний і конотативний аспекти : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н.Д. Кулик. – К., 2008. – 18 с.
7. Кунин А.И. Фразеологическая деривация в английском языке / А.И. Кунин // Сб. науч. трудов МГПИИЯ им. М. Тореза. – 1980. – Вып. 164. – С. 155–162.
8. Приходченко К.І. Функціонально-стилістичний аспект семантизації фразеологічної деривації / К.І. Приходченко // Вісник Донецького інституту соціальної освіти. – 2010. – № 6. – С. 55–60.
9. Пташник С.Б. Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їхні функції в німецькому газетному тексті : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.Б. Пташник. – Л., 2003. – 22 с.
10. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии : [учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.»] / А.Д. Райхштейн. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.
11. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка / И.И. Чернышева. – М. : Высшая школа, 1970. – 200 с.
12. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М. : Высшая школа, 1979. – 381 с.
13. Fleischer W. Das Zusammenwirken von Wortbildung und Phraseologisierung in der Entwicklung des Wortschatzes / W. Fleischer // Wortbildung und Phraseologie / R. Wimmer, F.-J. Berens (Hrsg.). – Institut für deutsche Sprache, 1997. – S. 9–25.
14. Ptashnyk S. Phraseologische Substitution und ihre Funktionen im Text / S. Ptashnyk // Wirkendes Wort. Deutsche Sprache und Literatur in Forschung und Lehre. – Heft 3. – Trier : Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2001. – S. 435–454.
15. Ptashnyk S. Zum Begriff der phraseologischen Modifikationen / S. Ptashnyk // Kwartalnik neofilologiczny. – Zeszyt 3. – Warszawa : Polska akademija nauk, 2000. – S. 301–309.

Джерела ілюстративного матеріалу

16. Der Spiegel. – 2012. – № 28.
17. Die Zeit. – 2011. – № 1.
18. Die Zeit. – 2012. – № 3.
19. Die Zeit. – 2012. – № 4.
20. Die Zeit. – 2012. – № 6.
21. Die Zeit. – 2012. – № 37.
22. Die Zeit. – 2012. – № 52.
23. Süddeutsche Zeitung. – 2010. – № 34.
24. Vitamin.de. – 2013. – № 57.

УДК 811.111:81'373.46

Луньова Т. В.

ЛІНГВОКОГНІТИВНА ДИНАМІКА АБСТРАКТНОГО – КОНКРЕТНОГО У СЕМАНТИЦІ МЕТАФОРИЧНОГО ТЕРМІНА “DIRECTED MOTIVATIONAL CURRENTS” (НА МАТЕРІАЛІ РОБІТ ПРОФЕСОРА ЗОЛТАНА ДЬОРНЕЇ)

У статті проаналізовано динаміку абстрактного – конкретного знання як засобу формування семантики метафоричного терміна “directed motivational currents” (спрямовані мотиваційні потоки) та смислу позначеного указаною номінативною одиницею поняття в роботах професора Золтана Дьорнеї та його колег, присвячених питанням мотивації діяльності людини.

Ключові слова: термін, метафора, семантика, поняття, абстрактне – конкретне.

Лунёва Т. В. Лингвокогнитивная динамика абстрактного – конкретного в семантике метафорического термина “directed motivational currents” (на материале работ профессора Золтана Дёрнеи). – Статья.

В статье проанализирована динамика абстрактного – конкретного знания как средства формирования семантики метафорического термина “directed motivational currents” (направленные мотивационные потоки) и смысла обозначенного этой номинативной единицей понятия в работах профессора Золтана Дёрнеи и его коллег, посвященных вопросам мотивации деятельности человека.

Ключевые слова: термин, метафора, семантика, понятие, абстрактное – конкретное.

Lunyova T. V. Linguo-cognitive dynamics of the abstract and the concrete in the semantics of the metaphoric term “directed motivational currents” (in the research papers of Dr Zoltan Dörnyei). – Article.

The article provides the linguo-cognitive analysis of the dynamics of the abstract and concrete knowledge as a means of constructing semantics of the metaphoric term “directed motivational currents” and the content of the corresponding concept in the research papers by Dr Zoltan Dörnyei and his colleagues.

Key words: term, metaphor, semantics, notion, abstract, concrete.

Лінгвокогнітивні дослідження взаємопов'язаних між собою процесів мислення і мовлення, які дозволяють моделювати структури представлення знання, а також інтерпретувати семантику й функції лінгвальних одиниць, охоплюють широку сферу пізнавальної і вербальної діяльності людини, включаючи царини міфологічного, художнього, наукового, повсякденно-побутового освоєння дійсності. З одного боку, методологічний апарат когнітивної лінгвістики уможливило експлікацію окремих складників отриманих людиною знань і витлумачення зв'язків, які існують між цими складовими, що становить інтерес не лише для мовознавства, а для ряду суміжних наук: психології, культурології, теорії штучного інтелекту тощо. З іншого боку, результати лінгвокогнітивного аналізу проливають світло на природу і властивості різнорівневих мовних одиниць. Здійснювані в руслі когнітивного підходу до вивчення мови дослідження термінів як особливих вербальних одиниць скеровують у моделюванні фрагментів наукової картини світу і розкривають механізми становлення семантики термінологічної лексики та закономірності її функціонування в текстах.

Когнітивні студії термінів, визнані перспективним напрямом дослідження ще на етапі становлення лінгвокогнітивістики [3, с. 13, 207] і охарактеризовані як нова, порівняно із класичною, система поглядів на термін [7, с. 233], на сучасному етапі мають розроблені теоретичні та методологічні підвалини [2; 6; 5], а також здобутки в описі термінів і терміносистем окремих галузей наук на матеріалі різних мов [8; 10; 11; 13]. Серед останніх в окрему групу можна виділити розвід-

ки, які торкаються питання про метафоричність термінів [1; 12; 4; 9]. У цих роботах зазначене питання проаналізовано в контексті філософської й лінгвістичної дискусії про епістемологічну роль метафори в науковому пізнанні з урахуванням найновіших досягнень когнітивної лінгвістики. Метафора визнана потужним пізнавальним засобом [12, с. 219], інструментом наукового дослідження [1, с. 126; 9, с. 181], а метафоризований термін охарактеризований як «необхідне знаряддя мислення» [1, с. 127]. Дослідниками описано основні принципи метафоричної термінологізації і визначено функції метафоричних термінів у наукових текстах. Водночас, зважаючи на складність метафоричної термінологізації і використання метафоричних термінів у наукових текстах, окремі аспекти цих процесів залишилися поза детальною увагою дослідників. До таких ще не достатньо вивчених на сьогодні питань належить питання про співвідношення абстрактного – конкретного у семантиці метафоричного терміна. Саме заповнення цієї лакуни і є метою нашого дослідження.

Завдання розвідки полягає в тому, щоб з'ясувати роль абстрактного і конкретного знання, актуалізованого в текстах наукових статей, у формуванні семантики метафоричного терміна “directed motivational currents” (спрямовані мотиваційні потоки) і конструюванні смислу відповідного поняття.

Матеріалом дослідження є тексти статей, присвячені вивченню складного феномена в мотиваційній сфері людської діяльності, пов'язаного з високомотивованою цілеспрямованою ефективною діяльністю людини, написані професором

Ноттінгемського університету Золтаном Дьорнеї у співстворстві зі своїми колегами [15; 16; 17]. Для опрацювання фактичного матеріалу було використано методи семантичного, контекстуального і концептуального аналізу. Концептуальний аналіз, застосований для розгляду метафори, здійснений засобами методологічного і термінологічного апарату, розробленого Дж. Лакоффом і М. Джонсоном у рамках теорії концептуальної метафори [14].

Термін *“directed motivational currents”* є авторським неологізмом і вербалізує новий теоретичний конструкт. Професор З. Дьорнеї зі своїми співавторами наголошує на цій новизні, наприклад: *“<...> the notion of Directed Motivational Currents offers a novel and potentially far-reaching theoretical construct”* [16, с. 343]. Така ремарка одночасно привертає увагу науковців, які цікавляться питаннями мотивації, і слугує для них сигналом того, що розуміння нового терміна потребуватиме певних інтелектуальних зусиль.

Щоб витлумачити значення терміна *“directed motivational currents”*, З. Дьорнеї і його колеги використовують сукупність таких прийомів: 1) експлікацію метафоричного образу, пов'язаного із цим терміном; 2) наведення дефініції термінологічної сполуки і витлумачення відповідного поняття; 3) опис явищ дійсності, номінованих уведенням терміном; 4) зіставлення поняття, позначеного запропонованим терміном, з іншими поняттями; 5) аналіз поняття, вербалізованого новим терміном, у системі сучасних теорій. У результаті семантика терміна *“directed motivational currents”* і значення співвідносного із цією розчленованою номінативною одиницею наукового поняття формуються завдяки взаємодії когнітивних структур різних типів, зокрема знання, розміщеного у різних точках на шкалі абстрактного – конкретного.

Шкалу *абстрактне – конкретне* можна розглядати у двох вимірах: як опозицію *узагальненого/генералізованого – унікального/індивідуалізованого* і як протиставлення *уоглядного/осягнутого інтелектуально – наочно-образного/спостереженого в реальній дійсності*.

Під час експлікації метафоричного образу, пов'язаного з терміном *“directed motivational currents”*, відбуваються два протилежно спрямовані процеси.

З одного боку, образ потоку, який виступає царинною джерела розглядуваного метафоризованого терміна, є достатньо узагальненим, наприклад: *“Once a motivational current is initiated, it can transport an individual forward towards a goal at a startling velocity <...>”* [15, с. 97]. Так, у наведеному текстовому фрагменті мотиваційний потік представлено завдяки актуалізації сукупності генералізованих уявлень про напрям (*forward towards*), кінцеву точку (*a goal*) і високу швидкість (*startling velocity*) руху (*can transport*).

Такий високий ступінь узагальнення образу дозволяє застосовувати аналізований метафоричний термін для концептуалізації цілого ряду відмінних між собою конкретних перцептивно спостережуваних ситуацій дійсності, наприклад: намагання схуднути чи прагнення вивчити іноземну мову: *“Take, for example, an overweight university professor. <...> As a result, he loses over 20 pounds over a period of three months. Alternatively, consider for example a second language (L2)-related situation when someone decides to start learning a foreign language <...>”* [15, с. 95].

Подальше згасання наочності метафоричного образу відбувається в текстах проаналізованих статей завдяки тому, що розчленована номінативна одиниця *“directed motivational currents”* замінюється аббревіатурою *DMC*, наприклад: *“In other words, directed motivational currents (DMCs) have the capacity to align the diverse factors that are simultaneously at work in a complex system, thereby acting as a regulatory force”* [15, с. 95]. Надалі у вживанні в тексті аббревіатура *DMC* не актуалізує конкретно-наочний образ потоку, наприклад: *“<...> our belief that the notion of a DMC is associated with a further area where system behaviour is predictable enough to provide a window of opportunity for meaningful research to take place”* [15, с. 96–97].

Здатність позначеного терміном *“directed motivational currents”* (*DMC*) поняття «спрямовані мотиваційні потоки» відповідати цілому спектру об'єднаних спільною глибинною закономірністю, однак суттєво відмінних у своєму конкретному існуванні подій, розглядається автором цього поняття як його теоретично значуща риса, наприклад: *“Although each DMC is by definition unique and guided by an individual's personal vision of a future self, what makes the notion of a DMC significant from a scientific point of view is that there are several common features which can be seen in every DMC”* [17, с. 365].

З іншого боку, у ряді контекстів метафоричний образ потоку конкретизується за допомогою апеляції до яскраво зображеного у відомому мультфільмі наочного образу (динамічної картинки) Східно-Австралійської течії, наприклад: *“<...> not unlike the Gulf Stream or the East Australian Current (the latter vividly portrayed in the animated film “Finding Nemo” as an oceanic “superhighway”)”* [15, с. 97]. Власне Східно-Австралійська течія метафорично представлена як океанічна супермагістраль (*oceanic “superhighway”*). Ця метафора супермагістралі знову повертає читачів статті до досить узагальненого образу дороги, по якій машини можуть безперешкодно рухатися на великій швидкості.

Як бачимо, у досліджуваних наукових текстах відбувається флуктуація метафоричного обра-

зу, пов'язаного з новим теоретичним конструктом, між точками більшої і меншої генералізації та уможливленості. Це дозволяє авторові концепції спрямованих мотиваційних потоків чітко пояснити суть нового теоретичного конструкта і водночас підтримувати увагу і зацікавленість читачів статті. Так, коли метафоричний образ ближчий до полюса узагальнення й уможливленості, це сприяє його однозначній інтерпретації саме стосовно сфери мотивованої діяльності людини. Коли метафоричний образ переміщується до полюса унікального й наочно-образного, він набуває здатності активувати емоційне ставлення читачів до феномена, концептуалізованого за допомогою метафори, а отже, може стимулювати їхню цікавість.

Для проаналізованих статей, у яких уживається термін *“directed motivational current”*, характерна послідовна конкретизація метафоричного образу шляхом використання образів руху у воді. Вище йшлося про образ Східно-Австралійської течії, а в наступному контексті актуалізується досить конкретний спостережуваний у реальній дійсності образ руху волосся на голові людини, яка пливе в певному напрямі, наприклад: *“The concept of everything in an individual’s life lining up when in a DMC can be imagined in the same way as the movement of a swimmer’s hair moving underwater. When motionless, hair billows around of its own accord, each strand moving seemingly independently, changing direction and velocity due to a multitude of factors. <...> When a swimmer starts to swim towards a point in the distance however, this forward motion overrides the influence of all these unknown factors”* [17, с. 364]. У поданому нижче контексті використовується насичена наочною образністю метафора слідування за хвилею: *“<...> to be able to “ride along with the wave” as the DMC progresses up <...>”* [15, с. 104].

Генералізація метафоричного образу також відбувається послідовно – у такому разі застосовується образ швидкісної магістралі, наприклад: *“A vision can also initiate a far more intensive course of action by activating a special kind of motivational “fast track”. A DMC is representative of exactly this kind of motivational surge”* [17, с. 363], *“The experience of a DMC carries with it the excitement of journeying down a “motivational highway” towards new pastures”* [15, с. 103] і пов'язаний із цим образ руху «на автopilоті», наприклад: *“These behavioural routines create a sort of “motivational autopilot” – they become an integral part of the DMC experience owing to the fact that each step is performed without exercising volitional control”* [15, с. 100], *“Once this launch has been initiated, a kind of motivational autopilot comes into force <...>”* [17, с. 365].

Дефініції терміна *“directed motivational currents”* і витлумачення відповідного поняття сприяють уможливленню інтелектуальному осяг-

ненню цих вербальної і концептуальної одиниць, наприклад: *“It is important to note at this point, however, that we do not equate a DMC with any motivational current or trait in general; we conceive it as a unique period of heightened motivation that is set into motion by the combination of a number of factors in the pursuit of a specific goal or vision (see below). It is for this reason that we apply the modifier ‘directed’ to this motivational current”* [15, с. 97]. У наведеному фрагменті статті поняття спрямованих мотиваційних потоків витлумачується за допомогою генералізованих й уможливлених понять мотивації (*motivation*), руху (*motion*), мети (*goal*).

У наступному текстовому фрагменті вживаються генералізовані й уможливлені поняття факторів (*factors*), системи (*system*), регулятивної сили (*regulatory force*): *“In other words, directed motivational currents (DMCs) have the capacity to align the diverse factors that are simultaneously at work in a complex system, thereby acting as a regulatory force”* [15, с. 95].

Водночас інтерпретації терміна *“directed motivational currents”* і позначеного ним поняття можуть супроводжуватися певною конкретизацією, зокрема вказівкою на визначений вид діяльності, під час здійснення якого можна простежити дію спрямованих мотиваційних потоків, наприклад: *“A Directed Motivational Current is a new construct. <...> It can be described as a motivational drive which energizes long-term, sustained behaviour (such as language learning). <...>”* [17, с. 357]. Однак така конкретизація досить далека від полюса унікального й наочно-образного на шкалі абстрактного – конкретного.

Опис явищ дійсності, позначених уведеним терміном, на протипагу тлумаченням терміна й інтерпретації поняття, спирається на актуалізацію знання про конкретні спостережувані в реальній дійсності ситуації, наприклад: *“Within the field of education, a readily recognizable example of a DMC is someone working towards a deadline for a piece of writing, either within the context of work or study. Let us imagine a university student finishing a final dissertation; in the weeks leading up to this final deadline they might (perhaps uncharacteristically) decline offers of evenings out and work with far greater fervor in order to successfully succeed in producing a piece of work which represents the best of their abilities, thus ensuring that down the line they may be offered their dream job, the vision fuelling the DMC”* [17, с. 363]. Як бачимо, процитований фрагмент актуалізує наочно-образні уявлення про ситуацію, коли студент чи науковець прагне закінчити написання тексту до визначеного терміну. Цей конкретний образ розгортається у досить великому фрагменті тексту.

Такі описи конкретних ситуацій можуть набувати все більшої і більшої конкретизації, яка

здійснюється збалансовано разом з узагальненою характеристикою досліджуваного феномена, наприклад, у статті визначаються три конкретні випадки функціонування спрямованих мотиваційних потоків: “<...> *we would like to illustrate the operation of DMCs on three different time scales: a language teaching task, a project and study-abroad*” [17, с. 369], і далі в тексті міститься спершу генералізована (“*Regardless of the timescales, the generated motivational current in each case has a specific starting point, a well-defined final goal and a clear structure which facilitates progress*” [17, с. 369]), а потім детальна характеристика кожної із трьох ситуацій.

Найбільша конкретизація досягається в контекстах опису досвіду реальних людей, наприклад: “*Having started out not knowing a word of Swedish, 18 month later Athena had applied for undergraduate education in civil administration <...>*” [16, с. 335]. У таких контекстах семантика терміна “*directed motivational currents*” і зміст позначеного ним поняття наповнюються найбільш унікальною й наочно-образною інформацією.

Зіставлення запропонованого поняття з іншими поняттями здійснюється у проаналізованих текстах як шляхом порівняння метафоричних образів, так і шляхом пошуку відповідностей між умоглядно описуваними складниками різних термінів. У першому випадку актуалізується знання, яке тяжіє до полюса конкретного, наприклад: “*The contrast between the dependable flow of such underlying currents and the inherently temporary nature of waves in an ocean has been described by Peter MacIntyre (2012) <...>*” [15, с. 97]. У другому випадку об’єктивується інформація, що міститься ближче до полюса абстрактного, наприклад: “*The concept is in some way akin to Csikszentmihalyi’s (1988) “flow experience” but differs from this state of total absorption in several key features, most notably in that flow focuses on a person’s involvement in a single task that is intrinsically rewarding (autotelic), whereas a DMC involves a prolonged process of engagement in a series of tasks that are rewarding primarily because they transport the individual towards a highly valued end <...>*” [15, с. 97].

Розгляд поняття, позначеного новим терміном “*directed motivational currents*”, у системі сучасних психологічних теорій реалізується за допомогою встановлення кореляції між певною теорією з якимось аспектом поняття «спрямовані мотиваційні потоки», наприклад: “*Yet, although the concept has not been previously identified, discrete elements of the DMC phenomenon have been*

the subject of extensive theorizing. Four of the most prominent theoretical links in this respect include the following” [15, с. 102]. Такий аналіз ґрунтується на використанні генералізованого й умоглядного знання, наприклад: “*Furthermore, satisfaction in goal-setting theory is not seen as the outcome of engagement itself, but as the result of successful progress made towards goals; this is evident in the DMC mechanism of perceiving on-task engagement as being rewarding irrespective of the nature of the activity*” [15, с. 102].

Проведений лінгвокогнітивний аналіз запропонованого професором З. Дьорнеї та описаного ним і його колегами метафоричного терміна “*directed motivational currents*” дозволив виявити, що семантика вказаної номінативної термінологічної одиниці формується в текстах наукових статей завдяки постійній флуктуації між полюсами абстрактного і конкретного знання. У зв’язку із цим смисл позначеного терміном “*directed motivational currents*” нового поняття «спрямовані мотиваційні потоки» формується як сукупність генералізованих умоглядних знань про високомотивовану цілеспрямовану продуктивну діяльність й індивідуалізовані наочно-образні уявлення про конкретні ситуації вияву такої діяльності. Це дозволяє сформулювати нову теоретичну концепцію, яка завдяки своїй узагальненості є ніби інтрепретаційним інструментом для розгляду цілого ряду спостережуваних ситуацій, і водночас продемонструвати на конкретних прикладах релевантність нової теорії та її евристичні можливості.

Подальший інтерес для дослідження становить питання про метафоричну репрезентацію в науковому тексті окремих елементів поняття спрямованих мотиваційних потоків, що спостерігається, зокрема, у такому контексті: “*Once a DMC has commenced, the main parameters of its movement and its aimed-for outcomes become, to a large extent, predictable. This is not unlike the launch of a rocket that, after take-off, will follow a set path as determined by the conditions surrounding its launch*” [15, с. 104], де початок дії спрямованих мотиваційних потоків метафорично уподібнюється запуску ракети. Також у подальшому перспективним видається завдання прослідкувати, як термін “*directed motivational currents*” використовується в роботах послідовників запропонованої концепції, зокрема, чи зберігається в їхніх текстах наочність метафоричного образу потоку, чи втрачається. Це допоможе глибше пізнати специфіку лінгвокогнітивної діяльності людини під час розв’язання наукових задач.

Література

1. Алексеева Л.М. Термин и метафора / Л.М. Алексеева. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 1998. – 250 с.
2. Голованова Е.И. Когнитивное терминоведение: проблематика, инструментарий, направления и перспективы развития / Е.И. Голованова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – № 24 (315). – Вып. 82. – С. 13–18 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lib.csu.ru/vch/315/003.pdf>.

3. Гринев-Гриневиц С.В. Терминоведение : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / С.В. Гринев-Гриневиц. – М. : ИЦ «Академия», 2008. – 304 с.
4. Зубкова О.С. Медицинская метафора и медицинская метафора-термин в индивидуальном лексиконе (экспериментальное исследование) / О.С. Зубкова // Знание. Понимание. Умение. – 2010. – № 1. – С. 140–145 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/meditsinskaya-metaphora-i-meditsinskaya-metaphora-termin-v-individualnom-leksikone-eksperimentalnoe-issledovanie>.
5. Іващенко В.Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : [монографія] / В.Л. Іващенко. – К. : ВД Дмитра Бурого, 2006. – 328 с.
6. Козловская О.Г. Когнитивный поход к исследованию термина как инструмента познания / О.Г. Козловская // Научно-технический вестник информационных технологий, механики и оптики. – 2006. – № 24. – С. 245–247 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnyy-podhod-k-issledovaniyu-termina-kak-instrumenta-poznaniya>.
7. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В.М. Лейчик. – 3-е. изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.
8. Малицька В.А. Питання когнітивного опису терміносистеми комп'ютерних технологій китайської мови / В.А. Малицька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjrg8TrpLLSAhVlrRQKHZTFB0sQFggwMAM&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbu%2Fcgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26121DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fapy1_2004_10_17.pdf&usq=AFQjCNH-fqkPzc_BJR9e8Im03dW640bvg&sig2=sZ_mAiVf4wWxNTWCBD4z-w&bvm=bv.148073327,d.bGs.
9. Підгородецька І.Ю. Метафора в науковому мовленні економістів / І.Ю. Підгородецька // Філологічні студії. – 2015. – Вип. 12. – С. 178–184.
10. Полиця Т.Д. Термінополе концепту «думка» / Т.Д. Полиця // Термінологічний вісник. – 2015. – № 1. – С. 83–93.
11. Радченко О.Ю. Словник-тезаурус термінології маркетингу: поняття «ціна» / О.Ю. Радченко // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. – 2015. – Вип. 240. – Т. 252. – С. 80–84 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://linguistics.chdu.edu.ua/article/viewFile/60819/56581>.
12. Селиванова Е.А. Когнитивный механизм метафоризации терминологии лингвистики (на материале русского языка) / Е.А. Селиванова // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 219–224.
13. Шапран Д.П. Когнітивна структура маркетингового терміна як відображення динаміки наукового знання / Д.П. Шапран. // Молодий вчений. – 2016. – № 6 (33). – С. 390–394. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/6/97.pdf>.
14. Lakoff G. Metaphors We Live By. / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago ; L. : The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

15. Dörnyei Z. “Directed Motivational Currents”: Regulating Complex Dynamic Systems through Motivational Surges / Z. Dörnyei, Z. Ibrahim, C. Muir // Motivational dynamics in language learning. – Bristol : Multilingual Matters, 2015. – P. 95–105 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.zoltandornyei.co.uk/uploads/2015-dornyei-ibrahim-muir-2015-mm-18.pdf>.
16. Henry A. The anatomy of Directed Motivational Currents: Exploring intense and enduring periods of L2 motivation. / A. Henry, S. Davydenko, Z. Dörnyei // Modern Language Journal. – 2015. – № 99 (2). – P. 329–345 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.zoltandornyei.co.uk/uploads/2015-henry-davydenko-dornyei-mlj-15.pdf>.
17. Muir C. Directed Motivational Currents: Using vision to create effective motivational pathways / C. Muir, Z. Dörnyei // Studies in Second Language Learning and Teaching. – 2013. – № 3 (3). – P. 357–375 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.zoltandornyei.co.uk/uploads/2013-muir-dornyei-ssl1t-1.pdf>.

УДК 811.111'42:801.82

Макарова О. А.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОБРАЗНОСТІ АВСТРАЛІЙСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

У статті розкрито лінгвокогнітивні механізми, що лежать в основі осмислення художніх образів, та визначено комунікативно-прагматичний потенціал образності австралійських художніх текстів, який полягає у виокремленні комунікативно-прагматичних стратегій, що сприяють створенню образу жінки в австралійських художніх текстах. Визначено основні особливості образу жінки як етнокультурного утворення.

Ключові слова: художній образ, образ жінки, лінгвокогнітивні механізми, комунікативно-прагматичні стратегії.

Макарова А. А. Коммуникативно-прагматический потенциал образности австралийских художественных текстов. – Статья.

В статье раскрыты лингвокогнитивные механизмы, которые лежат в основе осмысления художественных образов, и выявлены коммуникативно-прагматические стратегии, влияющие на создание образа женщины в австралийских художественных текстах. Обозначены основные этнокультурные особенности образа женщины.

Ключевые слова: художественный образ, образ женщины, лингвокогнитивные механизмы, коммуникативно-прагматические стратегии.

Makarova O. A. Communicative and pragmatic potential of imagery of Australian literary texts. – Article.

The article focuses on revealing of linguocognitive mechanisms, underlying the comprehension of imagery, and communicative and pragmatic strategies which help to form the image of woman in Australian literary texts. We suggest the basic features of image of woman as an ethno-cultural forming.

Key words: image, image of woman, linguocognitive mechanisms, communicative-pragmatic strategies.

Увагу науковців привертає дослідження комунікативно-прагматичних відмінностей образності художнього тексту. Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення комунікативних та прагматичних особливостей образності художнього дискурсу. Сучасності дослідженню додає загальнокультурний інтерес до австралійської літератури, маловивченої у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві, і відповідність загальним спрямуванням сучасних філологічних студій на встановлення характеру взаємодії мови – мислення – культури, на пошук нових методів аналізу механізмів творення етнокультурних словесних образів в австралійській лінгвокультурі.

Мета статті – визначити комунікативно-прагматичний потенціал образності. Синтез лінгвістичної прагматики та когнітивної лінгвістики забезпечує нове вирішення цілого ряду проблем: функціонування мови як засобу соціальної дії, вибудовування міжособистісних відносин, породження, сприйняття і розуміння дискурсу. Новизна дослідження полягає у спробі проаналізувати прагматичний потенціал образності й механізму її актуалізації з позиції лінгвістичної прагматики.

Об'єктом статті є образність австралійських художніх текстів. **Предметом** статті є комунікативно-прагматичні особливості об'єктивації образу жінки в австралійських художніх текстах.

Теоретичною і методологічною основою дослідження стали положення когнітивної лінгвістики про мовну картину світу (М. Freeman, М. Johnson, G. Lakoff, M. Turner, G. Fauconnier, Л.І. Белехова, С.А. Андреева, Л.В. Димитренко, С.О. Хахалова, Н.А. Чес, О.Й. Філіпчик, Н.В. Ярова, А.О. Колесова) та когнітивної прагматики (Л.Р. Безугла, І.П. Сусов, І.С. Шевченко, R. Carston, G. Preyer).

Визначення лінгвокогнітивних механізмів формування образного простору та його вербалізації зумовлюють актуальність дослідження засобів вираження змісту художніх текстів. Художній образ трактують як форму відображення дійсності, досвіду та знань людини, що має конкретно-чуттєву основу з настановою на підкреслено-емоційний характер вираження певної думки і відрізняється узагальненістю змісту, який передає [6, с. 14]. Художній образ є узагальнювальним, збірним, синкретичним утворенням, таким, що побудований на основі словесних образів, локалізованих у рамках контексту [7, с. 11]. Словесний образ формує інтелектуальний та емоційно інформаційний комплекс, що активізує певний емоційно-чуттєвий досвід у свідомості учасників художнього дискурсу.

Під художнім дискурсом розуміють сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних із пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу мовця адресатом [5, с. 188–190]. Таким чином, поняття дискурсу включає одночасно два компоненти: і динамічний процес мовної діяльності, що вписана в певний соціальний контекст, і її результат у вигляді тексту.

У художньому дискурсі емоційним елементом виступає образ (троп), функцію якого, відповідно до характеру та специфіки адресата, визначає автор – «відправник повідомлення». Сприйняття адресатом інтенціонального задуму автора залежить від вибору лінгвістичних засобів репрезентації, що мають прагматичні властивості. Застосовуючи комунікативно-прагматичні стратегії, що реалізуються в образних засобах, автор сприяє реалізації прагматичних установок у свідомості читача. Нині особливої значущості набуває вивчення суті і мовної

репрезентації образу жінки. У цьому сенсі особливо сприятливим для аналізу наявних у суспільстві стереотипів, пов'язаних із таким образом, являється художній текст, оскільки через його посередництво здійснюється відображення картини світу з усіма ритуалами, традиціями, тобто всієї структури знань, набутих людством у процесі свого існування. Крім того, текст здатний впливати на модель світу в свідомості реципієнта, змінювати її. Текст при цьому знаходить «соціальну силу» [5, с. 188].

Під комунікативно-прагматичною стратегією розуміємо план оптимальної реалізації комунікативних намірів, який враховує об'єктивні та суб'єктивні фактори та умови, у яких протікає художня комунікація [1, с. 79]. Кожна стратегія образності художнього дискурсу реалізується завдяки інтенції автора, яка, зокрема, есплікується через сукупність стилістичних прийомів та тропів [1, с. 81].

Образ жінки є важливим складником австралійської лінгвокультури; багатогранність людських взаємин у різних аспектах зводиться до розвитку відносин між чоловіком та жінкою. Образ жінки є соціальним конструктором, що створюється за допомогою мови. Під лінгвокультурним образом розуміємо понятєво-сміслову утворення у свідомості членів соціуму, у якому вербально відображено та зафіксовано етноспецифічне уявлення про жінку як індивіда, що характеризується соціально-культурним статусом, нормами поведінки та роллю в суспільстві.

Проблеми вивчення місця жінки в суспільстві, культурі, історії актуальні й активно вивчаються, адже зрозуміти сучасне положення жінок у суспільстві неможливо, не звертаючись до минулого. Існувала проблема, як свідчать культурологи, зняття бар'єра нерозуміння чужої культури. Саме вона вимагала здійснення компаративного аналізу та відтворення психологічного типу «жінки» в художній літературі, концентрації уваги новітніх лінгвістичних досліджень на проблемах відтворення образу жінки. Образність як смислового домінанта художнього тексту залишиться в полі дослідження художньої семантики тексту в руслі різних наукових шкіл і лінгвістичних парадигм, оскільки змінюються не тільки теоретико-методологічні основи аналізу, але і самі образи [3, с. 33]. У художніх образах відображається своєрідне бачення світу, властиве певному мовному співтовариству і детерміноване домінантною культурною парадигмою [3, с. 33].

Жінка як особистість є суб'єктом суспільних відносин, носієм свідомості та системи суспільно значущих якостей. Простежуючи, як етнокультура впливає на формування особистості жінки, ми переконалися, що історична трансляція досвіду поєднує покоління. Поведінкова модель жінки ґрунтується на моральних переконаннях і завжди орієнтована на суспільні цінності. Пізнання найбільш загальних закономірностей ціннісно-сміслового аспекту соціокультурного життя австралійців збагачує знання динаміки культурних феноменів різних епох.

Продемонструємо актуалізацію образу жінки на прикладі вірша австралійської поетеси Ніті Палмер (Nettie Palmer) «In the Concert Hall»:

*Who is to blame? The woman,
Just for being there
Simple and human?
The man who wants to look at her,
And slightly turns his chair,
And as he likes will watch her faintest stir?
I wonder if he guesses
How his causal stare
Stabs and oppresses;
The woman dreads to raise her eyes
Or even touch her hair;
All seems a pose to which his gaze replies.
The thing is hardly level:
Woman, if you glance
You're called a devil;
For hours he tempts you and you endure
Behold the world advance:
You're paying now for Cleopatra's lure.*

У вірші спостерігаємо конвергенцію образних засобів, які, об'єктивуючи образ жінки, сприяють його формуванню у свідомості читача. Так, у першому рядку автор звертається до читача *Who is to blame? The woman / Just for being there / Simple and human?*, застосовуючи при цьому риторичні запитання, які сприяють навмисному зближенню автора та читача. Таким чином застосовано фатичну стратегію, що саме і має на меті «співпрацю» учасників художньої комунікації. Автор наділяє жінку ознаками звичайної людини, використовуючи епітети *simple, human*. Рядки *How his causal stare / Stabs and oppresses* підтверджують тезу про те, що згідно зі стратифікаційною категорією гендеру жінок приносять, а чоловіки є гнобителями незалежно від класової, етнічної, вікової приналежності.

Н. Палмер називає жінку дияволом у рядках *Woman, if you glance / You're called a devil*. Порівняння жінки з дияволом почалося ще за часів Старого завіту, коли жінок підозрювали у зв'язку з дияволом/сатаною. Біблійною основою подібних поглядів слугували, крім Апокаліпсису з його вавилонською блудницею, Притчі Соломона, де про розпусну жінку йдеться як про диявола (Притчі 7:27.). Авторка застосовує апелятивну стратегію та звертається до емоційно-почуттєвої сфери читача, до релігійних понять, що укорінені у свідомості.

Підтвердженням застосування апелятивної стратегії є завершальні рядки вірша, де спостерігаємо символічне згадування імені Клеопатри *Cleopatra's lure*, адже Клеопатра є одним із найяскравіших жіночих образів світової культури. Клеопатра відома як найбагатша правителька світу, цариця Єгипту та жінка, що вміла спокусити будь-якого чоловіка. Отже, у вищенаведеному прикладі образ жінки актуалізується у номінативних одиницях: *woman, devil, Cleopatra*.

Образ жінки, що вербалізується в поезіях Н. Палмер, є частиною її поетичної картини світу; він включає в себе індивідуальний досвід письменниці і перегукується з уявленнями про жінку з погляду національної специфіки: жінці приписується роль коханої, підкреслюється її статусність, самостійність, незалежність, здатність забезпечити себе; жінка може мати професію, у неї є власна думка, вона володіє багатьма навичками і талантами. Алюзії на античних героїнь підтверджують той факт, що Н. Палмер підтримує класичні традиції в поезії, а алюзії на історичних особистостей представляють певний «фонд» якостей, які авторка приписує жінці.

Образ жінки в австралійській культурі асоціюється з готовністю віддатися іншому, пожертвувати своїми інтересами на благо іншої людини. Підтвердженням цього є актуалізація образу жінки в австралійських прозових творах, зокрема в романі «Ті, що співають у терні» Колін Маккалоу (*Colleen Margaretta McCullough «The Thorn Birds»*). У жіночності немає прагнення до успіху, самоствердження, але є здатність і готовність створити умови і простір для реалізації чужих намірів і бажань, під якими, як правило, маються на увазі бажання чоловіка; жіночність означає вміння слухати і піклуватися. Ці уявлення автоматично ставлять жінку в положення домогосподарки. Так, застосовуючи сугестивну стратегію як сукупність засобів і прийомів спрямованого впливу на підсвідомість особистості, автор робить спробу створити образ жінки у свідомості читача саме таким, яким він його бачить. Вплив стає можливим не тільки за допомогою мовних засобів, а й за допомогою позалінгвальних прийомів. Мовленнєва сугестія отримує визначну роль у комунікативно-прагматичному аспекті, зокрема у реалізації сугестивної стратегії стилістичних засобів: *I'm just an ordinary sort of a woman; I'm not ambitious or intelligent or well educated, you know that. All I want is a husband, children, my own home. And a bit of love from someone!*"

У наведеному прикладі К. Маккалоу застосовує епітет *ordinary* для створення образу жінки, таким чином стверджуючи, що жінка не є амбітною, освіченою – *I'm not ambitious or intelligent or well educated*.

Відданість жінки сім'ї та кохання до чоловіка зображено також у прикладі: *He won't live with me or let me make a home for him; he doesn't want our children. I don't love him – I never did love him the way a woman ought to love the man she marries, and maybe he sensed it from the word go*. Апелюючи до емоційно-чуттєвої сфери читача, авторка прагне створити певний образ ставлення жінки до сім'ї та чоловіка.

Однак варто зазначити, що у зв'язку зі зміною культурних, соціальних, політичних, правових, морально-етичних орієнтирів сучасної надзвичайної динамічної соціокультурної ситуації розуміння багатьох, на перший погляд, архетипових номінацій зазнає значної трансформації, серед яких і образ жінки.

Отже, дослідження образу жінки в художніх австралійських текстах з огляду на комунікативно-прагматичний підхід уможливило твердження про вірогідність застосування образних засобів для реалізації авторського задуму, змісту твору, створення образів та впливу через них на читача. На основі дослідження фактичного матеріалу виявляємо комунікативно-прагматичні стратегії образності. Застосовуючи їх, автор сприяє реалізації прагматичних установок у свідомості читача. Під комунікативно-прагматичною стратегією нами розуміється низка комунікативних намірів, яка враховує об'єктивні та суб'єктивні фактори та умови, у яких протікає художня комунікація. Через апелювальну стратегію образні засоби спонукають читача до сприйняття інформації, впливають на інтелектуальний або емоційно-вольовий бік його психіки. Фактична стратегія має на меті сприяти зрозумілості художнього тексту якомога більшій кількості людей.

Література

1. Агеев С.В. Метафора как фактор прагматики речевого общения : дисс. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С.В. Агеев. – СПб, 2002. – 158 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : [учебник для вузов] / И.В. Арнольд. – 4-е изд. исправ. и допол. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.
3. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.І. Белехова. – К., 2002. – 476 с.
4. Галич О.А. Теорія літератури / О.А. Галич, В.М. Назарець, Є.М. Васильєв ; [за наук. ред. О.А. Галича]. – К. : Либідь, 2001. – 455 с.
5. Милевская Т.В. О понятии «дискурс» в русле коммуникативного подхода / Т.В. Милевская // Материалы Международной научно-практической конференции «Коммуникация : теория и практика в различных социальных контекстах («Коммуникация–2002»). – Пятигорск : ПГЛУ, 2002. – Ч. 1. – 2002. – С. 188–190.
6. Колесова А.О. Художній образ Коханої/Коханого в англійських поетичних текстах XIX – XX століття: лінгвокогнітивний та гендерний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А.О. Колесова. – Херсон : Херсонський держ. ун-т, 2012. – 210 с.
7. Кухаренко В.А. Практикум зі стилістики англійської мови : [підручник] / В.А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2000. – 160 с.

УДК 811.112

Мартинів О. М.

ПСИХОНЕТИЧНІСТЬ І ЕТНОЦЕНТРИЗМ ЯК ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ

Стаття присвячена аналізу психонетичності й етноцентризму – основним дослідницьким принципам когнітивної ономазіології. У роботі приділяється увага фразеологічним одиницям і доводиться необхідність урахування в їх дослідженні культури, звичаїв та інакших, ніж мислення, смислопороджувальних механізмів свідомості, наприклад, відчуттів і колективного позасвідомого.

Ключові слова: психонетичність, етноцентризм, колективне позасвідоме, відчуття, архетип, фразеологічна одиниця.

Мартинів О. М. Психонетичность и этноцентризм как основные принципы в исследовании фразеологических единиц в полипарадигмальном пространстве современной лингвистической науки. – Статья.

Статья посвящена анализу психонетичности и этноцентризма – основным исследовательским принципам когнитивной ономазіологии. В работе уделяется внимание фразеологическим единицам и доказывается необходимость учитывать в их исследовании культуру, обычаи и отличные от мышления смыслопорождающие механизмы сознания, например, ощущения и коллективное бессознательное.

Ключевые слова: психонетичность, этноцентризм, коллективное бессознательное, ощущения, архетип, фразеологическая единица.

Martyniv O. M. Psychonetic and ethnocentrism as the main principles of the research of phraseological units in polyparadigmatic space of modern linguistics. – Article.

The article is devoted to the analysis of psychonetics and ethnocentrism, as they are the basic research principles of cognitive onomasiology. In the work great attention is paid to phraseological units and it is shown the necessity to take them into the research of culture, customs, etc. than thinking of sense producing mechanisms of consciousness, such as feelings and collective unconscious.

Key words: psychonetic, ethnocentrism, collective consciousness, feeling, archetype, phraseological unit.

Постановка проблеми. У своєму перманентному насиченні новими фактами, оригінальними інтерпретаціями, авторськими моделями лінгвістика, як і будь-яка інша наука, завжди супроводжується інтенсивними й найбільш пріоритетними сферами пошуку, які спрямовані сьогодні на пояснення феномена мови та її семіотичних продуктів на основі теоретичних напрацювань методів і методик суміжних дисциплін. Принцип нерозривності вивчення мови та людини є основним у сучасних соціолінгвістичних, психолінгвістичних і когнітивних дослідженнях. Значну роль у цьому зближенні відіграв когнітивний підхід, перевагою якого були широкі перспективи розуміння мовних явищ, що різнобічно пов'язані з мисленнєвими та пізнавальними аспектами діяльності людини.

Ще нещодавно, зважаючи на аналіз проблем взаємозв'язку мови й мислення, ролі людського фактору в ній, існування та взаємодії мовної й концептуальної картин світу, особливої актуальності набула гіпотеза існування свідомості в мові (О. Блінова, П. Гальперін, Б. Серебренніков, Г. Ейгер), або, за термінологією Б. Серебреннікова, особливого лінгвокреативного мислення. Сьогодні співвідношення мови й свідомості є найбільш дискусійною й **актуальною** проблемою, оскільки за нею стоїть широке коло питань стосовно відмінних від мислення смислопороджувальних механізмів свідомості людини, одним із таких є відчуття. Вирішення проблеми взаємозв'язку мови та свідомості ґрунтується на врахуванні взаємодії індивідуальної й колективної сфери останньої за умови їхнього зв'язку з етнічною культурою. Че-

рез таку тенденцію в сучасних мовознавчих дослідженнях стало необхідним залучення психонетичного й етнокультурного принципів для аналізу номінативних одиниць.

Мета нашої статті – розглянути основні дослідницькі принципи етноцентризму та психонетичності в їх проекції на фразеологічні одиниці, які позначають звучання. Для реалізації мети необхідно вирішити такі **завдання**: з'ясувати сутність і виявити особливості принципів етноцентризму та психонетичності в дослідженні фразеологізмів, які містять компонент на позначення відчуттів.

Термін «психонетика», який був уперше введений Татеїсі Кадзумо на міжнародній конференції футурологів, означає сукупність психотехнологій, які побудовані на єдиній методологічній основі й спрямовані на вирішення конструктивно поставлених завдань із використанням властивостей, що стосуються лише сфери психіки. Особливість цієї концепції полягає в поступовому переході людства від суспільства інформатики до суспільства психонетики – нового типу організованого знання, що здатне продукувати більш вагомий засоби пізнання, ніж ті, що будуються на основі однієї з психічних функцій – мисленні, та залучає для вирішення своїх завдань позамисленнєві психічні смисли [3, с. 8]. Відомий математик і філософ В. Налімов у низці своїх праць у 80–90-х рр. розробляє інші смислопороджувальні механізми, які дозволяють виявити межі ефективності мислення та поставити питання про використання психічних механізмів як інструментів пізнання, що відрізнятимуться від механізмів мислення [15].

У психології роль мислення як основного смислопороджувального механізму вперше ставить під сумнів К. Юнг, який принципово постулює його рівноцінність з іншими психічними процесами (відчуттями, почуттями й інтуїцією) [3, с. 5], що разом формують концептуально-технологічний комплекс. Модель психіки К. Юнга має цілісний характер і розглядається як єдність свідомих і позасвідомих процесів, які не тільки доповнюють один одного, а й знаходяться в компенсаторних зв'язках. Для свідомості, як зауважує автор, притаманні дискретність, вузькість і певний ступінь вираження. Свідомість «здатна нести в собі доволі малий зміст у кожний конкретний момент. Усе інше є позасвідомим» [22]. Ці постулати підтверджують сьогодні результати наукових досліджень у галузі нейрології, згідно з якими 95% понятійної системи людини, її розуму становить колективне позасвідоме [27, с. 12]. Позасвідомим К. Юнг називає загальні структури людської психіки, що належать кожному, а не окремо взятій людині, позасвідоме, на його думку, є родовою пам'яттю людства, підсумком життя роду, що передається як спадщина й складає основу індивідуальної психіки та її культурної своєрідності [21, с. 122]. У свідомості «колективне позасвідоме» відображається у вигляді архетипових «слідів» [16, с. 235], що фіксуються в знакових продуктах культури, міфах, літературі та номінативних одиницях, зокрема фразеологізмах, які, як вважають науковці, є значимими для певної культури, оскільки зберігають її досвід і «базове» уявлення про світ [10, с. 78]. Для К. Юнга архетипи позасвідомого – це пізнавальні моделі й образи, інакше кажучи, архетипові образи, які він називає ще «природними» символами, хоча в дослідженнях автора поняття архетипу як колективного позасвідомого й архетипного образу постійно вдосконалювалися й уточнювалися [21, с. 93–95; 24, с. 112; 23, с. 68]

У гуманітарних науках спроба реалізації психонетичного принципу здійснювалася М. Бахтініним у концепції діалогічності суб'єкта, який перебуває в процесі пізнання [2]. Застосування цього принципу спостерігаємо в працях О. Потєбні, В. Вундта, К. Бюлера, М. Бахтіна, Л. Виготського, К. Леві-Строса, Ж. Лакана, Р. Барта, В. Налімова, О. Бахтіярова, дослідження яких привели до вагомих висновків і цікавих результатів. Згідно з поглядами Л. Виготського позасвідоме як глибинний рівень свідомості заслуговує великої уваги, оскільки воно залучає людину до колективної пам'яті людства, яка зачаїлася в глибинах психіки кожного й тому належить усім [7, с. 166]. А. Брудний, аналізуючи процеси розуміння, розглядав особливості позасвідомого як архетипного «праобразного», «першопочаткового». На його думку, багато зв'язків зі свідомістю позначені архетипом. Архетипи володіють могутньою породжувальною

силою та проявляють себе яскраво й мимоволі [5, с. 42]. Реконструюванню архетипів на основі мови присвячені роботи К. Леві-Строса, на думку якого виявлення архетипів «дозволяє зрозуміти велику кількість образів міфологічного мислення, які досі відкидаються як абсурдні та беззмістовні» [13, с. 350]. Звідси випливає те, що психонетична орієнтація лінгвістичних досліджень сприятиме не тільки пізнанню, але й розумінню світу та в жодному разі не передбачатиме заміну мислення як об'єкта психолінгвістичних досліджень, а залучатиме до аналізу відчуття, почуття, інтуїцію, трансценденцію та колективне позасвідоме [3, с. 25]. Зауважимо, що про існування позасвідомого знали ще з часів Гегеля, а в ХХ ст. завдяки структуралістському напрямку досліджень було доведено, що позасвідоме, яке належить до сфери стихійного ірраціонального досвіду, підпорядковується певним правилам і цілком підлягає раціональному аналізу.

Архетип як вияв колективного позасвідомого, як первісна вроджена психічна структура та родова пам'ять етносу домінує в кожній національній культурі. Саме через сукупність етнокультурних архетипів на підставі близькості психології носіїв однієї мови народ усвідомлює себе як етнос. Архетипне проектування уявляється вербалізацією в мовних знаках психологічних і культурних архетипів, які доцільно розмежовуються в мовознавчій науці [4]. Психологічний архетип розглядають як концептуальну імплікацію, як форму, можливість репрезентації змісту, а його зміст – це згорнуті знання, передзнання, отримані в результаті емоційного досвіду, психофізіологічний компонент людини та її пренатальна свідомість. До психологічних архетипів належать такі: Самість, Его, Тінь, Дух, Аніма, Анімус, Мати / Жінка, Світло, Темрява, Вогонь, Вода, Земля, Повітря, Море, Орієнтація, Регенерація (Трансформація). Концептуальні імплікації психологічних архетипів є підґрунтям стереотипних образів, в яких архетип може бути виражений експліцитно й імпліцитно. В основі експліцитного способу творення архетипних образів лежать культурні архетипи. Під культурним архетипом розуміють результат культурно-історичного досвіду, закріпленого в колективній свідомості людства через мотиви, сюжети, образи й символи, закарбовані в міфах і фольклорі різних мовних спільнот [4, с. 9]. Образи кола, води, неба, землі, світла, темряви є прикладами архетипних образів, що збагачені культурним знанням і набувають символічного характеру. Серед культурних архетипів виділяють ще універсальний архетип, який забезпечує єдність загальнокультурного розвитку, і *етнокультурний*, за яким ховається уявлення про світ, яке відповідає певній національній культурі [4, с. 10].

На наш погляд, досить переконливим і до речним є залучення психонетичного принципу –

етнокультурного архетипного проектування в дослідженні фразеологічних одиниць, оскільки фразеологічні одиниці є не тільки продуктами раціонального, але й ірраціонального досвіду, в яких зберігається уявлення етносу про світ, його культурна й історико-міфологічна інтеріоризація дійсності. Існування ірраціонального міфу на фоні раціонального мислення пояснюють психологічним феноменом двозначності мислення, коли людина здатна не тільки дотримуватися двох думок, які виключають одна одну, але й вірити обом. Цей процес належить одночасно до свідомого та поза-свідомого [17, с. 31].

Метафору, яка лежить в основі творення фразеологізму, також розглядають як операцію не лише раціонального мислення [28], а й цілісної суперсистеми свідомості. На думку Ю. Лотмана, метафора є наслідком сприйняття міфологічного тексту неміфологічною свідомістю [12, с. 75, 59]. Ернст Кассіерер вважає, що в самому міфі метафори немає, оскільки в ньому «йдеється про зовсім відмінне й набагато більше, ніж проста «заміна», ніж риторичні фігури; те, що здається під час нашої рефлексії простим переносом, є для нього (міфу) справжньою та безпосередньою ідентичністю» [11, с. 39]. Проте існує інша точка зору, згідно з якою метафору розуміють як зародок міфу та ритуалу [14, с. 12].

Результатами застосування психонетичності в сучасній лінгвістиці є аналіз сенсорної метафори, хоча спрямування уваги дослідників на сенсорні процеси було характерним ще для лінгвістичної психології та гештальтпсихології, основні постулати якої базувалися на сприйнятті й формуванні людиною образу, який викликають у неї відчуття різних модальностей. Саме в сфері сенсорних явищ, чуттєвого досвіду та сприйняття знаходиться початок шляху від подібності до аналогії, до метафори в мові. Важливість психологічного підґрунтя метафори (уявлень людини, її намагання визначити невідоме через відоме, відтворивши схожість зовнішніх рис) уперше серед лінгвістів підкреслив К. Бюлер [6], а ще раніше за К. Бюлера голландський дослідник Й. ван Гіннекен трактував синестезію як підґрунтя для метафоричного перенесення. Універсальну систему сенсорних метафор розробив американський логік Дж. Сьорль [18]. Він звертав увагу на те, що прикметники, які описують сприйняття на слух, можуть застосовуватися також у тактильному чи зоровому сприйнятті. С. Ульманн вважав синестезію «найдавнішою, доволі поширеною, можливо, навіть універсальною формою метафори» [20, с. 279]. У сучасній теорії концептуальної метафори представник когнітивної семантики А. Барселона на прикладах синестетичних метафоричних перенесень охарактеризував вихідні метонімічні процеси, які стали підґрунтям метафори. Дослідник вважав, що перенесення смаку на звук викликане

насамперед стимулюванням звуковими відчуттями людини смакових відчуттів [26, с. 36–44]. Як показують дослідження, феномен синестезії полягає в тому, що відчуття однієї модальності оцінюється й описується в категоріях іншої сенсорної системи, оскільки пізнавальна діяльність людини не відбувається з опорою лише на одну ізольовану модальність, навпаки, будь-яке предметне сприйняття є системним. Спільна координація дій органів чуття стає природною основою синергетичних процесів. Безпосереднім вираженням психічних переживань є звук, який неможливо виразити чи осягнути за допомогою інтелекту, він насамперед апелює до відчуттів. Якщо взяти до уваги культуру, то психофізіологічні механізми взаємодії звуку з іншими модальностями універсалізуються в процесі пізнання ролі Хаосу й Космосу у світостворенні. За уявленнями язичників, звук відображав гармонію божественного творіння та порядку, на відміну від Хаосу. Ці ідеї відобразилися практично в усіх релігіях і духовних практиках світу [25, с. 205].

Не викликає сумніву те, що сприйняття проявляється, з одного боку, як універсальне утворення, а з іншого – може характеризуватися національними особливостями, які фіксуються мовними знаками. Безперечно, несвідомі реакції, які викликають звуки, досить важко зафіксувати та систематизувати, проте можна сформулювати основний принцип, згідно з яким на рівень несвідомого виходять фізіологічні реакції, на рівень позасвідомого – асоціативні реакції, які фіксують найстаріші архетипові значення, на рівень свідомості – складноорганізовані системи, які пройшли перевірку часом і культурою [25, 206]. Ці факти ще раз переконують нас у тому, що сприйняття включає свідомі й позасвідомі процеси, а звукова картина світу може розглядатися як універсальне утворення, якому все ж таки властиві національно-культурні особливості, що проявляються в культурних архетипах. Спираючись на теорію К. Юнга, який залучав до процесів метафоризації архетипи колективного позасвідомого та підкреслював можливість інтеграції свідомого й позасвідомого, вважаємо, що основою метафоризації, як і фразеологізації, можуть бути як архетипи колективного позасвідомого, що є виявом родової пам'яті й історичного минулого етносу, так і сенсорні, наприклад, слухові процеси й образи, які сформувалися на їх основі. Механізм культурної інтерпретації образної основи фразеологізму полягає, як вважає В. Кабакова, в співвіднесенні образу в його прямому значенні з архетиповими образами, тобто образами, безумовно значимими для конкретної культури. Завдяки таким образам передається культурний досвід і «базове» уявлення про світ, яке властиве цьому лінгвокультурному колективу [9; 10, с. 42].

Як уже було зазначено, звук, як і інші реалії та явища зовнішнього світу, може ставати знаком і включатися в культурний текст. Весь функціональний аспект дослідження звукового коду культури передбачає аналіз і систематизацію природних звуків, шумів і звукових знаків, що входять у сімейні, календарні обряди, у демонологічні вірування та фольклорні тексти, культурні значення й функції яких у різних народів є неоднаковими. Семантична сторона звукових сигналів, що втручаються в життя людини, зазвичай зорієнтована на мову як вербальну сутність. Те, що різні етноси переживають оточуючу дійсність зовсім по-різному, об'єктивуючи неоднаковість своїх відчуттів, сприйняття й оцінок у мовних формах тих етнічних мов, носіями яких вони є, стверджували багато науковців у сфері лінгвістики та психології. Як слушно зауважує І. Голубовська в дослідженні на основі української, російської, англійської та китайської мов, єдність біологічної природи людства мала б визначити однаковість відчуттів і сприйняття, а також їх подальшої лексикалізації в усіх людей незалежно від їх расової та національної приналежності, проте спостереження показують, що концептуалізація почутого в різних лінгвокультурних ареалах має суто етнічний характер [8, с. 48]. Так, Г. Тріандіс [19, с. 121] наводить результати досліджень Ландера, Ервіна й Хоровіца, в яких із використанням кольорних карт Мунселла автори виявили те, що різні культури дають різні реакції на одні й ті ж кольорні діапазони, а в сприйнятті різних кольорів виявляються культурно детерміновані відмінності, зумовлені зокрема й особли-

востями мови. Як бачимо, неоднаковість у колірному та звуковому сприйнятті різних народів ніяк не зумовлена нейрофізіологією їх бачення чи звукосприйняття, а зумовлена тільки врахуванням своєї власної (не універсальної) логіки. Ю. Апресян пропонує доречний компроміс між універсалізмом і етноцентризмом: «Кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття й організації (концептуалізації) дійсності. Властивий мові спосіб концептуалізації дійсності (погляду на світ) є частково універсальним, частково національно-специфічним; носії різних мов можуть сприймати світ трохи по-іншому, що зумовлено особливостями кожної з мов» [1, с. 38–39]. Ми цілком погоджуємося з твердженням науковця в тому, що принцип етноцентризму не повинен категорично застосовуватися в мовознавстві, адже стереотипні уявлення про тварин чи птахів (наприклад, про сороку, що уособлює стереотип балакучості й асоціюється з джерелом інформації на підставі слухових відчуттів звуків, які видає цей птах) властиві не одній, а багатьом мовам [16, с. 150]; так само символ дзвону, звучання якого проганяє злих духів або щось віщує, притаманний не тільки одній етнічній свідомості. Проте виявлення саме національної специфіки в найменуванні звукових переживань і образів є більш важливим для ідентифікації етносу, оскільки всі номінативні одиниці, а особливо фразеологізми, що позначають звучання, належать до мовної картини світу певного народу й уможливають більш глибоке пізнання його історії та детермінантів сучасного життя.

Література

1. Апресян Ю. Образ человека по данным языка / Ю. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1.
2. Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.
3. Бахтияров О. Постинформационные технологии: введение в психонетику / О. Бахтияров. – К. : ЭКСПИР, 1997. – 160 с.
4. Белехова Л. Архетип, архетипный смысл, архетипный образ у лінгвокогнітивному висвітленні (на матеріалі віршованих текстів американської поезії) / Л. Белехова // Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. – 2015. – № 3. – С. 6–16.
5. Брудный А. Психологическая герменевтика / А. Брудный. – М. : Лабиринт. – 2005. – 336 с.
6. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка / К. Бюлер. – М. : Прогресс. – 2000. – 502 с.
7. Выготский Л. Собрание сочинений : Вопросы теории и истории психологии / Л. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – 488 с.
8. Голубовская И. Этнические особенности языковых картин мира : [монография] / И. Голубовская. – Киев : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. – 293 с.
9. Кабакова С. Механизмы культурной интерпретации образного основания идиом / С. Кабакова // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках. – Языки славянской культуры, 2004. – С. 77–86.
10. Кабакова С. Образное основание идиом : Психолінгвокультурологические аспекты : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / С. Кабакова. – М., 1999. – 120 с.
11. Кассирер Э. Сила метафоры / Э. Кассирер // Теория метафоры: Сборник / Вступ. ст. Н. Арутюновой. – М. : Прогресс, 1990. – С. 32–42.
12. Лотман Ю. О двух моделях коммуникации в системе культуры / Ю. Лотман // Избранные статьи : в 3 т. – Таллин : Александра, 1992. – 472 с.
13. Леві-Строс К. Міг і значення / К. Леві-Строс // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис. – 1996. – С. 343–356.
14. Мелетинский Е. От мифа к литературе / Е. Мелетинский. – М. : РГГУ, 2001. – 167 с.
15. Налимов В. Реальность нереального. Вероятностная модель бессознательного / В. Налимов, Ж. Дрогалина. – М. : Издательство «МИР ИДЕЙ», АОАКРОН, 1995. – 432 с.
16. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : [монографія] / О. Селіванова. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.

17. Селіванова О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання / О. Селіванова. – Черкаси : 2012. – 488 с.
18. Серль Дж. Метафора / Дж. Серль // Теория метафоры: Сборник / Вступ. ст. Н. Арутюновой. – М. : Прогресс, 1990. – С. 307–432
19. Триандис Г. Культура и социальное поведение / Г. Триандис. – М. : ФОРУМ, 2007. – 384 с.
20. Ульманн С. Семантические универсалии / С. Ульманн // Новое в лингвистике. – М., 1970. – Вып. 5. – С.250–298.
21. Юнг К. Душа и миф: шесть архетипов / К. Юнг ; пер. с англ. – К. : Гос. библиотека Украины для юношества, 1996. – 324 с.
22. Юнг К. Символическая жизнь / К. Юнг ; пер. с англ. – Издание 2-е. – М. : «Когито-Центр», 2010. – 326 с.
23. Юнг К. Сознание и бессознательное / К. Юнг ; пер. с англ. – СПб. : Университетская книга, 1997. – 544 с.
24. Юнг К. Человек и его символы / К. Юнг ; пер. с англ. – СПб. : Б.С.К., 1996. – 646 с.
25. Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты: Материалы IV Международных Березинских чтений. Вып. 14. – М. : ИНИОН РАН, МГЛУ, 2008. – 312 с.
26. Barselona A. On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual Metaphor / A. Barselona // Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective. – Berlin, N. Y., 2000. – P. 36–34.
27. Churchland P. Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind, Brain / P. Churchland– Cambridge (Mass.) : Bradford / MIT Press, 1986. – 456 p.
28. Haskell R. Structural Metaphor and Cognition / R. Haskell // Cognition and Symbolic Structures. – Norwood, N.Y., 1987.

УДК 811.111

Матвієнків О. С.

УЗУАЛЬНІ Й ОКАЗІОНАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СЕМАНТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ДОБИ ПОСТМОДЕРНУ

Стаття присвячена дослідженню узуальних і оказіональних трансформацій семантики фразеологізмів англійської мови в художньому тексті доби постмодерну. У роботі аналізується фразеологічне значення, яке реалізується в межах певних структурних типів фразеологічних одиниць.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічне значення, лексичне значення, художній текст.

Матвієнків О. С. Узуальные и окказиональные трансформации семантики фразеологизмов английского языка в художественном тексте эпохи постмодерна. – Стаття.

Статья посвящена исследованию узуальных и окказиональных трансформаций семантики фразеологизмов английского языка в художественном тексте эпохи постмодерна. В работе анализируется фразеологическое значение, которое реализуется в рамках определенных структурных типов фразеологических единиц.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологическое значение, лексическое значение, художественный текст.

Matviienkiv O. S. General and occasional transformations of semantics of phraseological units of English in the fictional work of postmodern era. – Article.

The article investigates general and occasional transformations of semantics of phraseological units of English in the fictional work of postmodern era. The paper examines phraseological meaning which is realized within certain structural types of phraseological units.

Key words: phraseological unit, phraseological meaning, lexical meaning, fictional work.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки посилюється увага до системного вивчення фразеологічного складу мови та його тематичного опису. Фразеологічні одиниці (далі – ФО), як особливі мовні знаки, належать до складних і суперечливих явищ мови. Саме вони найвиразніше передають дух і красу мови. Для проникнення в сутність цього мовного феномена необхідний комплексний підхід, який враховував би факти різних мовних дисциплін, адже компонентний склад, семантика, синонімія, морфологічні та синтаксичні властивості ФО – складні і цікаві тим, що вони слугують яскравим доказом живого розвитку фразеологічної підсистеми мови.

Аналіз досліджень і публікацій. Фразеологічні одиниці неодноразово були предметом спеціальних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, увага дослідників прикута до вивчення трансформацій у художньому дискурсі (В.В. Бойченко, А.М. Григораш, Л.Б. Давиденко, З.М. Коршунова, Н.Г. Лисецька, О.Ю. Машина, Т.П. Свердан, А.Ш. Тарвердян, Л.Ф. Щербачук, С.Б. Пташник, Н.Г. Скиба, L. Jaeger, S. T. Gries, T. Herbst, S. Faulhaber, P. Uhrig, J. Sinclair, A. Stefanowitsch та ін.), дослідження котрих здійснене на матеріалі різних мов у різножанрових художніх текстах. Однак наразі існує мало праць, які висвітлюють фразеологію англійської мови постмодерного періоду.

Метою статті є дослідження узуальних і оказіональних трансформацій семантики фразеологізмів англійської мови в художньому тексті доби постмодерну.

Завдання статті полягає у виділенні фразеологічного значення як лінгвістичної категорії поряд із лексичним значенням, а також у виокремленні структурних типів ФО.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Термін «фразеологічне значення» був запропонований у 1964 р. двома авторами – В.Л. Архангельським і О.В. Куніним незалежно один від одного [8, с. 262; 6, с. 710]. Обґрунтування фразеологічного значення як лінгвістичної категорії ускладнюється тим, що існують різні міркування вчених і їхнє розуміння ФО, її компонентного складу й обсягу фразеології.

Визначення статусу фразеологічного значення ускладнює намагання підняти поняття *ідіоматичність* поняттям *фразеологічність*, убачати фразеологічне значення одиниці на всіх структурних рівнях мови (зокрема й на рівні слова) або приписувати ФО лексичне значення. Словом, установлення статусу фразеологічного значення є надзвичайно складним завданням.

Поняття фразеологічного значення буде більш обґрунтоване й відмежоване від лексичного значення, якщо враховувати також особливості побудови ФО: «... видається необхідним зробити спробу знайти спільні розмежовуючі ознаки різних видів мовного значення, тому що в іншому разі перед мовознавцем постійно буде маячити небезпека змішування мовних явищ різного порядку або фактичного визнання єдиної й однорідної семантичної підоснови для всіх структурних елементів мови» [8, с. 262–263]. Іншими словами, важливо не тільки те, *що* висловлюється, а й те, *як* висловлюється. Фразеологічне значення не може реалізуватися за межами певних структур. За нашими спостереженнями, в англійській мові є сім структурних типів фразеологічних одиниць.

Одновіршинні ФО (термін А.І. Смирницького [4]) – звороти, що складаються з повнозначної й службової лексеми або однієї повнозначної й двох або трьох службових лексем (at large – у цілому, весь;

by the way – між іншим; out of the way – віддалений). До цього структурного типу належить і розмовна ФО fine (good, nice або rare) and... = quite, extremely. Під службовими маються на увазі лексеми, що не діють в якості самостійних членів речення й служать для зв'язку слів у реченні (прийменники, сполучники), а також для характеристики кількості, визначеності чи невизначеності іменників (артиклі). Наприклад:

“During the three days of rehearsal Cordelia is very excited. I can tell **by the way** she chain-smokes **on the way** home and acts bored and nonchalant, referring, every **once in a while**, to the real, professional actors by their first names. The younger ones **make such an effort** to be funny, she says” (9, 244):

ФО by the way – 1) по дорозі, шляхом; 2) між іншим, до речі [5, с. 185];

ФО on the way – на шляху, на дорозі [5, с. 733];

ФО once in a while – 1) на цей раз; один раз; як виняток; 2) коли-небудь, колись [5, с. 722];

ФО to make efforts – докласти зусиль [5, с. 647].

ФО зі структурою підрядного або сурядного словосполучення (burn one's fingers – обпектися на чому-небудь; high and mighty – сильні світу цього).

ФО to keep a stiff upper lip – 1) не втрачати мужності, не похнюплювати носа, не падати духом, бути настирливим; 2) упиратися, виявляти впертість [5, с. 567]:

“Mother was dead. Things would never be the same. I was told **to keep a stiff upper lip**. Who told me that? Reenie certainly, Father perhaps. Funny they never say anything about the lower lip” (10, 167).

ФО з частковопредикативною структурою (термін запропонований Н.М. Амосовою [12]) (тобто лексема + підрядне речення): ships that pass in the night – швидкоплинні зустрічі (пор. розійшлися як у морі кораблі).

ФО зі структурою підрядного речення: when pigs fly (розм.) – «коли свині полетять», ніколи; = коли рак свисне.

Номінативно-комунікативні ФО, тобто дієслівні звороти зі структурою словосполучення з дієсловом в інфінітиві й зі структурою речення з дієсловом у пасивному стані (break the ice (зламати лід) – the ice is broken).

ФО to take care – 1) бути обережним; подбати, ужити заходів; 2) (of) піклуватися, берегти, наглядати (за кимось, чимось) [5, с. 913]:

“He was an ordinary Tatar boy with black hair and high cheekbones and wide eyes. He hobbled in on crutches made from tree branches. We sprayed him down and I unwrapped the bandages from around the top of his stump. He was bad with the parasites, so I and Nuriya **take good care of him**. She swabbed the wound well while I got the bath ready” (11, 20).

ФО зі структурою простого або складного речення: to put the best face on something – показувати щось у найкращому вигляді, прикрашати щось [5, с. 797]:

“Then Richard went missing, and then he was found in the Water Nixie – well, you know all that. He must have crept into the town, crept onto the grounds of Avilion, crept onto the boat, which was in the boathouse, by the way, not tied up at the jetty as it erroneously said in the papers. That was a cover-up: a corpse in a boathouse is peculiar. Winifred wouldn't have wanted it though that Richard had gone round the bend”.

“What really happened then? I am not sure. Once he was located, Winifred took charge of events and **put the best face on things**” (10, 624).

ФО keep out of smb.'s hair – розм., фам. перестати кричати, докучати кому-небудь [7, с. 257]:

“We like scabs. We pick them off – there isn't room for a whole arm or leg under the microscope – and run magnification up as high as it will go. The scabs look like rocks, bumpy, with a sheen like silica; or else like some kind of fungus. We look at earwax, or snot, or dirt from our toes. Our curiosity is supposed to have limits, though these have never been defined exactly”.

“This is what we do on Sunday mornings, while our father attends to things in his office and our mother goes grocery shopping. She says it **keeps us out of her hair**” (9, 36–37).

Еквіваленти речення (термін запропонований В.В. Виноградовим [48]), тобто деякі структурні типи вигуків зворотів, що мають силу висловлення й характеризуються самостійною інтонацією (by George! – бачить Бог!, чесне слово!; my foot! – так я і повірив!; = чорта з два!, чорта лисого!).

ФО it serves one right! – так (йому) і треба; = катюзи по заслугі [5, с. 556]:

“What can you expect, with that family?” says Mrs. Smeath. She doesn't go on to say what's wrong with my family. “The other children sense it. They know.”

“You don't think they're being too hard on her?” says Aunt Mildred. Her voice is relishing. She wants to know how hard.

“It's God's punishment,” says Mrs. Smeath. “**It serves her right**” (9, 179–180).

ФО it goes without saying – само собою зрозуміло [5, 551]:

I haven't seen her for a long time. I wasn't expecting to see her. But now that I'm back here I can hardly walk down a street without a glimpse of her, turning a corner, entering a door. **It goes without saying** that these fragments of her – a shoulder, beige, camel's-hair, the side of a face, the back of a leg – belong to women who, seen whole, are not Cordelia (9, 6).

Віднесення вигуків такого структурного типу до еквівалентів речення не є безспірним, про що свідчить твердження В.В. Виногорова про те, чи утворюють і чи можуть утворити вигуки речення, чи є вони «словами-реченнями». Це й досі є предметом жвавих суперечок у синтаксистів [2, с. 140–161]. У тексті вигуки можуть також використовуватися як вступні слова у функції модального компонента речення. Наприклад:

“Gordon was still shivering. He clapped him on the shoulder and told him to get a cup of tea into him. It was a moment he was later to recall. Gordon was shivering and shaking like I don't know what. I say to him, “**What's up?** You got the flue or something?” (12, 134).

ФО *what's up* – розм. що трапилось?, у чому справа? [5, с. 1001]. Деякі вигуківі ФО є редулькованими, складаються з двох однакових лексем. До таких ФО належать *hear, hear!, come, come!, there, there!*

Значення ФО установлюється на чисто семантичній основі без належного врахування їхніх структурних особливостей. Хоча фразеологічні значення існують у рамках певних структур, уся специфіка фразеологічного значення не може бути зведена тільки до відносин між значенням ФО і її структурою.

Одноструктурні звороти можуть значно розходитися за значенням, а різноструктурні звороти, навпаки, можуть бути близькими за значенням. Фразеологічне значення має ступінь смислової самостійності, який не повинен бути розчинений у цих відносинах, що може легко статися при абсолютизації структури, котра охоплює зв'язки й відносини елементів, що входять до неї, але зате такі зв'язки й відносини стають властивими цим елементам саме в структурному зв'язку.

Деяким видам ФО з частково переосмисленим значенням властива подвійна асиметрія, характер якої створюється асиметрією компонентів із буквральними значеннями й компонентів із переосмисленим значенням, а також асиметрією розчленованої образної частини й цілісного значення, що нею виражається, у полісемантичних порівняннях типу:

ФО *sick as a dog* – відчувати приступ нудоти [7, с. 407]:

“*Soon – after two days in New York, or was it three? – we crossed over to Europe on the Berengeria, which Richard said was the ship taken by everybody who was anybody. The sea wasn't rough for that time of the year; but nevertheless I was sick as a dog. (Why dogs in this respect? Because they look as if they can't help it. Neither could I)*” (10, 297).

У першому фразеосемантичному варіанті наявна подвійна асиметрія, оскільки слово *sick* уживається у своєму буквальному значенні, а в іншому – асиметрія нарізно оформлених переосмислених компонентів і цілісного значення, яке виражається ними. Крім того, варіантність і полісемія є показниками асиметрії. Таке переплетення видів асиметрії невластиве словам. Нарізнооформленість ФО надає фразеологічній асиметрії особливий характер, також не властивий словам.

Ієрархічність фразеологічного значення виражається в тому, що в ньому вираховуються семи, які позначають різні ознаки, що відносяться до значення як вид до роду, наприклад, семантична ознака мети:

ФО *to stop dead in one's tracks* – раптом, несподівано зупинитися; прикипіти до місця [5, с. 894];

ФО *to keep a cool head* – зберігати спокій, володіти собою; не розгубитися; бути напоготові [5, с. 565].

Значення дієслів *to stop, to keep* у наведених текстових фрагментах є фразеологічно пов'язаним, у них спостерігається «зростання сенсу»:

“*As I came around the edge of the rose bushes, making for my favourite spot under the cedar tree, I stopped dead in my tracks when I saw Francoise. She was standing so near to the edge of the cliff, looked to be in such a precarious position, I thought she would fall off at any moment. I felt panic rising in me, but I must keep a cool head and think very clearly*” (13, 199).

Висновки з дослідження й перспективи подальших пошуків. Аналіз різних аспектів плану змісту, плану висловлення й плану функціонування ФО дає підстави для виділення фразеологічного значення як лінгвістичної категорії поряд із лексичним значенням. Вивчення типів значень ФО у сфері фразеології важливе не тільки для теорії фразеології, оскільки без семантики неможливе існування жодної мови, а й для прогресу науки про мову в цілому. У подальшій роботі вважається доцільним вивчення причин семантичних зрушень в одиницях мовлення при їхньому функціонуванні в художньому дискурсі.

Література

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н. Амосова. – М. : Высшая школа, 1989. – 263 с.
2. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В.В. Виноградов // Лексикология и лексикография : избр. труды. – М. : Наука, 1977. – С. 140–161.
3. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины / В.В. Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – 254 с.
4. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / А.И. Смирницкий. – М. : МГУ, 1998. – 440 с.
5. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник / К.Т. Баранцев. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
6. ЕУМ – Українська мова. Енциклопедія. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. – 751 с.
7. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – М. : Рус. яз., 2002. – 512 с.
8. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
9. Atwood M. *Cat's Eye* / M. Atwood. – London : VIRAGO PRESS, 1990. – 421 p.
10. Atwood M. *The Blind Assassin* / M. Atwood. – London : Virago Press, 2001. – 641 p.
11. McCann C. *Dancer* / C. McCann. – London : Phoenix, 2003. – 342 p.
12. McNamee E. *The Blue Tango* / E. McNamee. – London : Faber and Faber Limited, 2002. – 265 p.
13. Taylor Bradford B. *Where You Belong* / B. Taylor Bradford. – London : Harper Collins Publishers, 200. – 472 p.

УДК 811.111'42'373

Mykytiuk I. M.

SYSTEM OF LEXICAL NOMINATION IN AUTHOR'S DISCOURSE

У статті розглянуто систему лексичної номінації в авторському дискурсі австралійського письменника А.Б. Патерсона. Номінативний простір дискурсу А.Б. Патерсона характеризується використанням одиниць номінації, які належать до таких тематичних груп: людські істоти, фауна, предмети щоденного вжитку, рукотворні та природні об'єкти, флора. Ключові слова: номінація, авторський дискурс, тематична група.

Микитюк И. М. Система лексической номинации в авторском дискурсе. – Статья.

В статье рассмотрена система лексической номинации в авторском дискурсе австралийского писателя А.Б. Патерсона. Номинативное пространство дискурса А.Б. Патерсона характеризуется использованием единиц номинации, принадлежащих к таким тематическим группам: человеческие существа, фауна, предметы ежедневного употребления, рукотворные и природные объекты, флора.

Ключевые слова: номинация, авторский дискурс, тематическая группа.

Mykytiuk I. M. System of lexical nomination in author's discourse. – Article.

The article explores the system of lexical nomination in the author's discourse of Australian writer A.B. "Banjo" Paterson. Nominative dimension of A.B. "Banjo" Paterson's discourse is characterized by the usage of nomination units that belong to such thematic groups: nominations of human beings, nominations of fauna, nominations of objects of everyday life, nominations of man-made and natural objects, nominations of floristic objects.

Key words: nomination, author's discourse, thematic group.

The problem of nomination is of particular interest in modern linguistic research, which is characterized by the tendency of transition from the analysis of language as a system to the study of speech, each act of which is onomasiological [1, p. 200]. In connection with this, onomasiological approach is viewed as a functional one, given the fact that it is based on the communicative significance of language forms.

In modern linguistics semasiology (the science about meaning) and onomasiology (the science about names) supplement each other, uniting in the framework of general semantics, since the language sign is capable of reflecting the reality conceptualized by the speakers only in the unity of nominative structure and meaning. The activity of the speaker (transition from meaning to the forms of its expression) and listener (transition from the form to meaning) form an inseparable unity: nominative function of the language is closely connected with its communicative and cognitive functions [3, p. 346]. M.M. Poliuzhyn argues that "modern stage of development of linguistics is characterized by the integration of new semantic and onomasiological theories" [4, p. 112].

The **objective** of the article is to reveal the thematic dimension of nomination units used by the author of a literary text. The **tasks** of the research are: to reveal the notions "nomination" and "discourse", to analyze thematic groups of nominative units characteristic of Australian author's discourse, to summarize the obtained results.

The research is based on the **material** of the literary works by Australian fiction writer Andrew Barton "Banjo" Paterson ("An Outback Marriage", "The Shearer's Colt"). The choice of the material is stipulated by the fact that in the discourse of this author Australian system of nomination acquires particular vividness.

The term "nomination" (from the Latin *nomina-tio* – naming) is treated as: 1) formation of language units that are characterized by nominative function, i.e., those units that serve for naming and singling out fragments of reality and for the formation of the corresponding concepts of them in the form of words, word-combinations, phraseological units and sentences. This term also signifies the result of the nomination process – a meaningful language unit. Some scholars use the term "nomination" to name the branch of linguistics that studies the structure of acts of nomination. In this sense nomination is equal to onomasiology as opposed to semasiology; 2) the totality of problems that study the dynamic aspect of nomination acts in the form of a sentence and its components that are studied in the theory of reference; 3) the totality of linguistic problems, that deal with nomination, word-building, polysemy, phraseology, that are studied in the nominative aspect [5, p. 336]. We view nomination as both the process and the result of naming, in which language elements are correlated with the objects they signify.

Most linguists agree that discourse is language in use, "lingual representation of the corresponding sphere of communicative activity, cognition and practice" [6, p. 34]. I.S. Shevchenko considers discourse to be an integral phenomenon, a cognitive and communicative activity, representing the unity of the process and the result and including both extra-linguistic and linguistic aspects [7, p. 38]. V.V. Krasnykh treats the term "discourse" as a verbalized speech and cognitive activity that involves both linguistic proper and extralinguistic components [2, p. 194].

Acknowledging the scientific views of G. Brown and G. Yule [9, p. 54], we define author's discourse as a pattern of verbal behaviour, as well as a verbal form of social behaviour, an instance of communica-

tive language use, and the process of unfolding an author's idea into a text.

We analyze system of nominations in the author's discourse of Australian writer, lawyer and grazier A.B. Paterson, best known as a bush balladist. According to C. Semmler, A.B. Paterson helped to make the Australian legend: "In his lifetime, he was a living part of that legend in that, with the rare touch of the genuine folk-poet, and in words that seemed as natural as breathing, he made a balladry of the scattered lives of back-country Australians and immortalized them" [10].

Nomination units singled out from the novels "An Outback Marriage" and "The Shearer's Colt" may be further grouped on both linguistic and extra-linguistic basis into thematic groups.

1. Thematic group of nominations of people.

In the analyzed discourse we have traced a lexeme with negative connotation – gin which serves for nomination of aboriginal women and bears a derogatory meaning:

– The gins grinned uncomprehendingly, but held out their pannikins, and into each he poured a threefinger nip of raw overproof rum that would have burnt the palate of Satan himself [11, p. 80].

Another derogatory nomination of a female is lubra:

– Lubra, no! A hot-tempered faggot of a woman I met at Pike's pub. I lived with her three weeks and left her there. I haven't seen her this six years" [11, p. 82].

For nomination of males the lexeme bloke (bloke – person, usually a male; man, guy) is most frequently used:

– You couldn't get a dressier bloke than him, and look how hot he is! I'd put the word on this red bloke if I was you, trooper. There he is now, down be the fence" [12, p. 9].

Nomination mate is used to denote "friend":

– But they must think they've got something on him at last, for I've got definite orders to arrest his mate and to keep him where Jimmy can't get at him. I expect they are going to put the third degree on his mate and see if he'll squeal before they take Jimmy in". "Who's his mate?" said Fitzroy [12, p. 35].

Nominations for the native population of the Australian continent include: black, blackfellow, black boy, Aboriginal:

– Here they dismounted and waited, Considine and Charlie talking occasionally in low tones, while the blacks sat silent, holding their horses [11, p. 86];

– He hurried off to the head-station with the news, and on his way told three teamsters, an inspector of selections, and a black boy belonging to Mylong station, whom he happened to meet on the road [11, p. 30];

– He was the finest and most fearless bush rider in the district, and could track like a blackfellow [11, p. 64];

– Lunch at the Calabash Races was what might be called a sporting affair as it was enlivened by a fight between two aboriginals who elected to settle their differences in sight of the bough shed under which the repast was set out [12, p. 32].

Nominations jackeroo and station hand are used to denote "workers":

– Nobody wore a coat, but there was something about the cut of the pants and the quality of the hat that differentiated the jackeroos (Englishmen getting colonial experience) from the tank-sinkers and fencers [12, p. 5];

– He told her that the two servants were in the kitchen, but it turned out that she wanted to interview all the station-hands, and it had to be explained that the horse-driver was six miles out on the run with his team, drawing in a load of bark to roof the hay shed [11, p. 38].

Australian English is very specific in the nomination of people who borrow land – selectors, and people, who own land – squatters:

– All you can see around belongs to him; but after the next gate we come on some land held by selectors [11, p. 35];

– A few squatters, down from their stations had foregathered at the centre table, where each was trying to make out that he had had less rain than the others [11, p. 6].

Alongside with the lexeme selector one more word with the same meaning is widely used in the analyzed discourse – cockatoo:

– But they used to laugh at me on the mines, so now I talk Australian just as good as any cockatoo. But, keep it dark that I got money [12, p. 13].

Andrew Barton "Banjo" Paterson also uses the Australian variant of the word "hoodlum" – larrikin:

– The Englishman thought that all the stories he had heard of the Australian larrikin must be exaggerated, and that any man who was at all athletic could easily hold his own among such a poor-looking lot [11, p. 11].

The groups of larrikins in Australia are called gangs:

– They go in gangs, and if you hit one of the gang, all the rest will "deal with you", as they call it [11, p. 9].

To name the inhabitants of Australian inland (bush, scrub) Andrew Barton "Banjo" Paterson uses nominations bushman or scrubber:

– The bushman stared down the room with far-seeing eyes, apparently looking at nothing, and contemplated the whole show with bored indifference [11, p. 11];

– <...> he had about seventy miles to cover before he got home so he had no idea of wasting time over a charity race among a lot of scrubbers [12, p. 39].

The lexeme bushranger is used to denote an "out-law" (analogous to the outlaws of the American Wild West):

– “Them’s the sort,” he said, “that the bushrangers used to take away when they stuck up a station” [12, p. 28].

Station workers who shear sheep are named shearers:

– At first glance he was undoubtedly a shearer, for his hands had the gnarled look that comes from handling sheep full of thistles, burrs, and various kinds of thorns [12, p. 4].

Homeless people, vagabonds, rural tramps are nominated by the lexeme swagmen:

– Some days she spent at the homestead house-keeping, cooking, and giving out rations to swagmen – the wild, half-crazed travellers who came in at sundown for the dole of flour, tea and sugar, which was theirs by bush custom [11, p. 56].

2. Thematic group of nominations of fauna.

Here are the examples of nominations of various animals, especially those that are found nowhere else but in Australia: kangaroo, wallaby, wallaroo, possum, dingo:

– She rode well too, having been taught in England, and she, Poss, Binjie and Hugh had some great scampers after kangaroos, half-wild horses, or anything else that would get up and run in front of them [11, p. 56];

– But Red Fred was no shot, and he even missed a bewildered wallaby that tried to run up his leg. Soured by this misfortune he was just about to put his gun away in the car when a mob of wood-duck came over [12, p. 44];

– <...> like a red wallaroo – looks like his head had been raddled [12, p. 9];

– “What about going out after possums down the garden?” said Binjie. “Now, you youngsters, where are your possum dogs? I think they ought to get some in the garden” [11, p. 50];

– After a dingo he was – seen the tracks [11, p. 109].

In the author’s fictional discourse we also came across the name of the Australian bird – cockatoo:

– Still no sign from Red Mick. No one stirred about the place; the fowls still fluttered in the dust, and a dissipated-looking pet cockatoo, perched on the wood-heap repeated several times in a drowsy tone, “Goodbye, Cockie! Goodbye Cockie!” Then the door opened, and Red Mick stepped out [11, p. 63].

3. Thematic group of nominations of the articles of everyday life.

Nomination tucker is used to denote “food”:

– I want you to answer me letters, and to tell me what to say to the Governor, and to keep me from making a big fool of myself I’ll give you a thousand a year and your tucker [12, p. 12].

Australian swagman’s luggage is usually called swag:

– Any man that gits this place will hump his swag from it in five years, mark me! [11, p. 75].

Many unique Australian nominations are connected with the farm (station) life, e.g.: stockwhips:

– I’d sooner run a mile than fight, any time. I’m like a rat if I’m cornered, but it takes a man with a stockwhip to corner me [11, p. 10].

There is one more nomination deserving attention – sliprails (movable rails, forming a section of a fence):

– Certain it is that, even as she spoke, a rider on a sweating horse was seen coming at full speed up the flat; he put his horse over the sliprails that led into the house paddock without any hesitation, and came on at a swinging gallop [11, p. 109].

To denote “fight” nomination barney is used:

– Now, I want you and Monkey to get up a barney in the bar [12, p. 6].

Here are some more examples of the nominations denoting the articles of everyday life of Australians:

– By this time the Chinese had donned a dirty calico jacket, and began in silence to put some knives, forks and pannikins on the table [11, p. 73];

– Wears a barber’s delight [silk shirt] and jemi-mas [elastic-sided boots], but the dressier they are the hotter they are. Look at Dear Boy Dickson [12, p. 9].

Nominations for sums of money are:

– I give you flet-ten pong [fifteen pounds] to one, Iun Closs [12, p. 31];

– Matters were not improved by a visit from Jimmy the Pat, who poked a blandly smiling face in under the bough shed and said that he would give Moira ten pong (ten pounds) for Iron Cross, which he described as “welly goo” “oss, welly ni” [12, p. 32].

4. Thematic group of nominations of man-made and natural objects.

Nomination pub in the analyzed discourse is used to denote “hotel”:

– Saw him to bed at the pub, and I’d have slept in front of his door if they’d have let me [12, p. 56].

There are also special names for the parts of the buildings, such as skillion (a lean-to or outbuilding):

– If Maggie hasn’t heard about me, and if she thinks that you and me are just a shearer and a trap she’ll tell us to come into the kitchen for our grub, and she’ll tell us to sleep in the skillion behind the wash-house [12, p. 15].

The farms in Australia are called stations and everything connected with them takes the element -station:

– He manages stations for Grant, and the old man has kept him out on the back-stations nearly all his life [11, p. 3];

– Some are in a wilderness with fittings to match; others have telephones between homestead and out-stations, the jackeroos dress for dinner, and the station hands are cowed into touching their hats and saying “Sir” [11, p. 15].

Homestead is used for nomination of the residence of a station owner or manager:

– The homestead isn't much but the boss says if you build too good a homestead the manager will never go out on the run [12, p. 27].

“Fields” in Australia are named paddocks:

– Away, up in the paddocks a bull roared a challenge and was answered from across the river [12, p. 22].

Nomination bush stands for the inland of the Australian continent:

– <...> but when he spoke he used the curious nasal drawl of the Far Out bushman, the slow deliberate speech that comes to men who are used to passing months with the same companions in the unhurried Australian bush [11, p. 5];

– She was in a hurry to get away – English people always are – but in the bright lexicon of the bush there is no such word as hurry [11, p. 29].

5. Thematic group of nominations of flora.

Nomination of flora may be traced in the following examples:

– <...> nothing but dull grey clumps of saltbush and the dull green Mitchell grass [11, p. 5];

– <...> up one hill, through an avenue of dusty, tired-looking gumtrees, down the other side through a similar avenue, up another hill precisely the same as the last, and so on [11, p. 31];

– The wattle-trees were out in golden bloom, and the snow-water from the mountains set the river running white with foam, fighting its way over bars of granite into big pools where the platypus dived, and the wild ducks [11, p. 20];

– Loitering along, far off the track, they crossed a little ridge where stringybark trees, with an undergrowth of bushes and saplings, formed a regular thicket [11, p. 60];

– Silver-grey and bright green trees, such as the myall belah, krui-bush and emu-bush gleam in the bright light and a clump of Old Man Saltbush in the distance looks like a dome of silver [12, p. 14].

The results of the research may be summarized as follows in Figure 1.

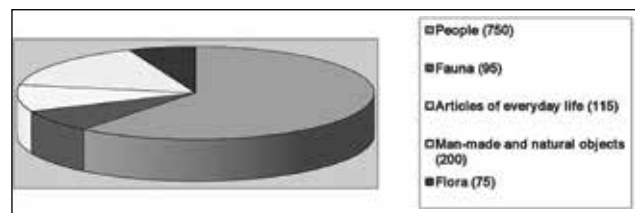

Fig. 1. Quantitative characteristics of thematic groups of nominations in A. B. Paterson's discourse

The figure shows that in the analyzed author's discourse nominations of people (750 units) prevail. Next in frequency of occurrence are nominations of man-made and natural objects (200 units) and nominations of articles of everyday life (115 units). Nominations of fauna (95 units) and flora (75 units) are least quantitatively represented. The obtained results may serve as another proof of anthropocentrism – a philosophical viewpoint arguing that human beings are the central or most significant entities in the world [8].

In the process of our investigation we came to the conclusion that the nominative dimension of A.B. Paterson's discourse is characterized by the usage of nomination units that belong to the following spheres: 1) human beings; 2) fauna; 3) articles of everyday life of people; 4) man-made and natural objects; 5) floristic objects.

Lexical units used for nomination of the surrounding world in A.B. Paterson's fictional discourse create the atmosphere of local coloring and emphasize the unique character of the Australian variant of English.

Further research in this field may be conducted in terms of peculiarities of nomination system in the author's discourse of New Zealand writers.

References

1. Гак В.Г. Языковые преобразования / В.Г. Гак. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. – 768 с.
2. Красных В.В. Основы психолінгвістики і теорії комунікації : [курс лекцій] / В.В. Красных. – М. : ИТДГК Гнозис, 2001. – 270 с.
3. Кубрякова Е.С. Ономазиология / Е.С. Кубрякова // Лінгвістический енциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 345–346.
4. Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення : [монографія] / М.М. Полюжин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
5. Телия В.Н. Номинация / В.Н. Телия // Лінгвістический енциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 336–337.
6. Чернявская В.Е. Интертекстуальность и интердискурсивность / В.Е. Чернявская // Текст – Дискурс – Стил. Проблемы экономического дискурса. – СПб. : Изд-во СПбГУ экономики и финансов, 2003. – С. 11–22.
7. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вестник Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина. – 2003. – № 586. – С. 33–38.
8. Boslaugh S.E. Anthropocentrism / S.E. Boslaugh // Encyclopaedia Britannica [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.britannica.com/topic/anthropocentrism>.
9. Brown G. Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 288 p.
10. Semmler C. Paterson Andrew Barton (Banjo) / C. Semmler // Australian Dictionary of Biography [Electronic resource]. – Access mode : <http://adb.anu.edu.au/biography/paterson-andrew-barton-banjo-7972>.

List of illustrative material

11. Paterson A.B. (Banjo). An Outback Marriage / A.B. (Banjo) Paterson [Electronic resource]. – Access mode : <http://gutenberg.net.au/ebooks/e00109.txt>.
12. Paterson A.B. (Banjo). The Shearer's Colt / A.B. (Banjo) Paterson [Electronic resource]. – Access mode : <http://gutenberg.net.au/ebooks06/0603461.txt>.

УДК 811.111'42(043.5)

Михайлюк Н. П.

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА ГЕНДЕРНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ ЗООНИМОВ В АВТОРСКИХ СКАЗКАХ О. УАЙЛЬДА

Статья посвящена описанию языковых средств гендерной идентификации зоонимов в авторских сказках О. Уайльда. В области фауны гендерная идентификация либо происходит в соответствии с фольклорной традицией страны, либо выбор гендерного маркера определяется конкретными творческими задачами писателя и общей системы образов, которую он выстраивает.

Ключевые слова: зооним, языковые средства, персонификация, гендерная идентификация, гендерный маркер.

Михайлюк Н. П. Мовні засоби гендерної ідентифікації зоонімів в авторських казках О. Уайльда. – Стаття.

Стаття присвячена зображенню мовних засобів гендерної ідентифікації зоонімів в авторських казках О. Уайльда. У галузі фауни гендерна ідентифікація або відбувається згідно з фольклорною традицією країни, або вибір гендерного маркера визначається конкретними творчими завданнями письменника й загальною системою образів, яку він вибудовує.

Ключові слова: зоонім, мовні засоби, персоніфікація, гендерна ідентифікація, гендерний маркер.

Mykhailiuk N. P. Language means of gender identification of zoonyms in O. Wilde's fairy-tales. – Article.

The article highlights language means of gender identification of zoonyms which can be illustrated on the basis of the examples found in the texts of English fairy-tales of O. Wilde. In the field of fauna gender identification occurs either in accordance with the folk tradition of the country, or the choice of the gender marker is determined by the specific creative targets and the unique image system, produced by the great writer.

Key words: zoonym, languages means, personification, gender identification, gender marker.

Гендерная лингвистика – научное направление о взаимодействии языка и гендера – является неотъемлемой составной антропоцентрической парадигмы языкознания. Среди исследований в этой области выделяются работы британских, американских, украинских и российских ученых (М. Талбот [18], Дж. Лакофф и М. Джонсон [9], Р. Лакофф [17], О.Л. Бессонова [4], А.П. Мартинюк [10], С.А. Швачко [16], Е.С. Гриценко [5], А.В. Кирилина [8]) и др.

Актуальность статьи связана с устойчивым ростом интереса к гендерным исследованиям и обусловлена чрезвычайной важностью вопроса о том, как отображается гендер в языке, и выяснением, как фактор гендера влияет на выбор языковых средств в различных языках.

Цель работы – установление специфики гендерной идентификации зоонимов в авторских сказках О. Уайльда «Мальчик-звезда» (*The Star-Child*) [23] и «Преданный друг» (*The Devoted Friend*) [22], написанных в 80-е гг. XIX столетия. Выявление средств лингвистического отражения гендерного фактора поможет более глубокому анализу и интерпретации художественного текста в целом и текста сказок О. Уайльда в частности.

Согласно Словарю гендерных терминов, *гендер* трактуется как «совокупность социальных и культурных норм, которую общество предписывает выполнять людям в зависимости от их биологического пола» [19]. Гендер формируется в рамках культуры любого народа для номинации той социальной мужской и женской моделей, при которых определяется и их общественная роль, и семейная, и политическая, и экономическая, и культурная, и образовательная [6]. Будучи продуктом этой культуры, гендер отражает представле-

ния народа о женственности и мужественности, закрепленные в обычаях, традициях, народных песнях и сказках, а значит, и в языке. «Сказки – это своего рода нравственный кодекс народа, их герои – хотя и воображаемые, но примеры истинного поведения человека» [1, с. 45].

Авторская сказка – совершенно самостоятельное литературное произведение, творение фантазии только одного мастера с уникальным художественным миром и своей эстетической концепцией; она существует в письменной форме, в одном строго зафиксированном варианте; характеризуется большим разнообразием сюжетов и менее строгими правилами построения; может быть и короткой, и очень длинной; в ней всегда встречаются индивидуальные авторские тропы вместо традиционных [12, с. 150].

Под *гендерной идентификацией* мы понимаем отнесение сказочных персонажей к маскулинной или фемининной сфере, а также их всестороннее описание в контексте социокультурных характеристик. На языковом уровне гендерная идентификация в англоязычной сказке осуществляется главным образом за счет: 1) различных разрядов местоимений: личных *she, he*, притяжательных *her, his*, возвратных *herself, himself*; 2) гендерно маркированных лексических единиц, указывающих на пол референта (*king, queen, father, mother*); 3) антропонимов; 4) вокативов *Sir, Mm*; 5) суффиксов *-ess, -ine*, обозначающих женский род существительных (*princess, duchess, lioness; heroine*). Гендеризация всегда сопровождает персонификацию зверей и птиц в английской сказке.

Персонификация – основной когнитивный механизм, который задействован в конструировании сказочных объектов. Характеристики «мужское»

и «женское» отделяются от сущностей и переносятся на предметы и явления на основе ассоциаций с коллективными и индивидуальными представлениями о мужественности и женственности, характерными для данного социума или индивида [15, с. 9]. Метафорическая персонификация является относительно свободной, то есть позволяет автору, в соответствии со своим творческим замыслом, персонифицировать любой объект «в каком угодно человеческом образе» [7, с. 33].

При персонификации, по мнению И.В. Арнольд, явления природы, предметы или животные наделяются человеческими чувствами, мыслями, речью (антропоморфизм) [3, с. 100]. К языковым средствам выражения персонификации неодушевленных объектов также относятся: 1) местоимения разных разрядов: относительные *who, whom, whose*; неопределённые *somebody, someone, anybody, anyone*; отрицательные *nobody, no one*, определительные *everybody, everyone, all* (мн. ч.), 2) глаголы говорения, умственной деятельности и эмоционально-психического состояния, 3) субстантивированное прилагательное *the good* (мн. ч.) «хорошие (люди)», 4) существительное *people* применительно к персонажам, которые не являются людьми, 5) написание существительных с заглавной буквы, сопровождаемое использованием определённого артикля *the*.

Особенностью многих сказочных героев является то, что они одновременно и люди, и животные: антропоморфные и зооморфические качества в них слиты воедино. Анализ художественных текстов показал, что в области фауны гендерная привязка зоонимических образов либо происходит в соответствии с фольклорной традицией, либо определяется конкретными творческими задачами писателя и общей системы образов, которую выстраивает автор. Очень часто в сказках основными персонажами выступают животные, птицы, насекомые, и здесь персонификация участвует в качестве важного компонента в процессе понимания, ибо «всякую бессловесную природу человек может понять только из своей «всечеловеческой», иначе говоря, «выгодно сообразовывать внешний мир с собой» [13, с. 98], где они становятся носителями качеств, которые ассоциируются с женщинами или мужчинами. В этом случае преимущественно используется конвенциональная гендерная референция. Маскулинизация животного связана с приписыванием этому герою мужских качеств: самоуверенности, силы, смелости, гордости, мужества, лидерства, амбициозности, безэмоциональности, а феминизация объясняется ассоциациями с женщиной – домашней, плодovitой, нежной, безвольной, кокетливой, податливой, пассивной, робкой.

В самом начале сказки «Мальчик-звезда» (*The Star-Child*) читатели встречаются с раз-

ными персонажами-животными и персонажами-птицами. Это и Волк *the Wolf*, и Белочки *the Squirrels*, и Кролики *the Rabbits*, и Коноплянки *the Linnets*, и дикие голуби, известные как Горлицы *the Turtledoves*, и Филины *the great horned Owls*, и Дятел *the Woodpecker*. В анализируемой сказке персонифицированы все животные, это происходит, во-первых, за счёт написания зоонимов с заглавной буквы, сопровождаемых определённым артиклем *the*, во-вторых, посредством употребления относительного местоимения *who*, которое используется, как правило, когда речь идёт о человеке. Ещё писатель называет всех зверей словом «люди» *people: The only people who to enjoy it (terrible cold) were the great horned Owls* [23, с. 196]. С их помощью О. Уайльд создал образ леса.

Мороз в лесу был такой силы, что обледеневшие ветки в сказке ломаются под слоем толстого снега, маленькие Белочки *the Squirrels*, как люди, трут носы друг другу, чтобы согреться, а Кролики *the Rabbits* свились калачиком в своих норах. Даже бурный горный поток *Mountain-Torrent*, изображённый как существо женского рода посредством использования местоимения *she* (... *she was hanging motionless in air*), неподвижно завис в воздухе! Снег в этой сказке – тоже существо женского рода, его гендерная идентификация происходит за счёт использования притяжательного местоимения женского рода *her*: ... *the Snow is cruel to those who sleep in her arms* [23, с. 196]. Птицы и звери обескуражены, не знают, что делать, поэтому все обговаривают этот дикий холод. Их разговор пародирует праздную беседу в английском светском салоне того времени, где главным предметом обсуждения всегда оставались погода и правительство.

Так, Волк *the Wolf* изображён как существо андрогенное. Анализ поведения этого персонажа отсылает читателей к мужскому стереотипу «лидер, политикан». Только он один в такую чудовищную погоду продолжает с трудом пробираться через валежник (употреблён глагол движения *limp* – хромать), поджав хвост: “*Ugh!*” *sarled the Wolf, as he limped through the brushwood with his tail between his legs* [ibid, с. 195]. Субститутами зоонима *the Wolf* являются местоимения мужского рода *he, his* (см. вышеприведённый пример). Ещё его маскулинность выражается через поведение по отношению ко всем. Волк главный в лесу, хозяин, поэтому часто ворчит или грозно рычит (чтобы разнообразить речь, для избегания назойливого употребления одних и тех же слов употреблены глаголы с метафорическим значением говорения: *sar!* и *growl* [14, с. 288]), что указывает на большую степень давления, оказываемого субъектом-мужчиной на окружающих. Если кто-то из зверей не верит ему, угрожает съесть: “*Nonsense!*” *growled the Wolf. ... if you don't believe me I shall*

eat you [23, с. 195]. Персонафикация описываемого персонажа поддерживается так же и глаголом говорения *tell* – говорить, и глаголом мышления – *believe*.

В ходе дальнейшего описания данного персонажа возникает образ, ассоциируемый с «мужчиной-политиканом» (заметим, что в XIX веке политика в Англии считалась преимущественно мужским делом). Волк – не политик, он политикан, а ещё его можно назвать брюзгой, потому что только вечно ворчливый мужчина может придумать обвинять правительство в чудовищной погоде: “... *this is perfectly monstrous weather... Why doesn't Government look to it?*”. Кроме того, у него практический ум и трезвый взгляд на вещи: *The Wolf had a thoroughly practical mind, and never at a loss for a good argument* [ibid, 195].

Образ Горлиц *the Turtledoves* формируется на основе гендерного стереотипа о девичьей красоте. Эти птицы грациозны, у них утончённые фигурки, длинные шейки и серо-голубые маленькие головки. Они символизируют невинность, непорочность, верность, бескорыстную привязанность [20]. Персонафикация описываемых птиц поддерживается глаголом *whisper* «говорить тихо, понизив голос». Хотя в сказке вообще отсутствуют какие-либо гендерные прономинальные маркеры, подтверждающие их мужское или женское начало, но можно с уверенностью сказать, что в О. Уайльда Горлицы – существа женского рода. Это юные барышни, которые с оптимизмом *шенчутся* о любви, о романтических чувствах (ведь прямо и вслух говорить об этом в светских салонах того времени для молоденьких девушек считалось делом неприличным). Для них белый снег похож на подвенечное платье: “*The Earth is going to be married, and this is her bridal dress,*” *whispered the Turtledoves to each other* [23, с. 195]. Такое романтическое сравнение могли придумать скорее незамужние девушки, мечтающие о свадьбе, нежели замужние женщины или мужчины. Гендерно маркированное прилагательное *bridal* образовано от гендерно маркированного существительного *bride* «невеста», что тоже подтверждает нашу точку зрения. Кроме того, фемининность проявляется и в описании их внешности: у них заочеченные от холода розовые *pink* лапки, а *розовый* считается девичьим цветом.

О коноплянках *the Linnets* в сказке очень мало информации: о них мы знаем только то, что они зеленого цвета. В их описании и речи опять отсутствуют какие-либо гендерные прономинальные маркеры. И опять мы посмеем предположить, что перед нами дамы весьма преклонного возраста, которые ведут пессимистичный разговор о смерти, во время которого сравнивают землю со старухой, одетой в белый саван: “... *the old Earth is dead, and they have laid her out in her white shroud*” [ibid,

с. 195], т. е. белый снег ассоциируется с белым саваном. Используемые при этом прилагательные *old; dead* также свидетельствуют о том, что это скорее женская речь, нежели мужская, а значит, коноплянки *Linnets* – существа женского рода.

О дятле *the Woodpecker* известно только то, что он “*a born philosopher*” «прирожденный философ». Его речь, как и у всех философов, непонятна и слишком вычурна. Согласно стереотипам английского общества XIX века, этот род занятий, равно как и другие, например, юрист, политик, военный, врач, был прерогативой только мужчин. Таким образом, мы можем говорить о маскулинности данного персонажа.

К мужскому роду принадлежит и Водяная крыса *the Water-rat* из сказки «Преданный друг» (*The Devoted Friend*). Этот сказочный персонаж наделен всеми характеристиками, которые присущи мужчинам. Его гендерная идентификация происходит, в первую очередь, за счет личных и притяжательных местоимений *he, his*: *One morning the old Water-rat put his head out of his hole. He had bright beady eyes and stiff grey whiskers, and his tail was like a long bit of black indiarubber* [22, с. 53; 11, с. 140].

О. Уайльд, будучи эстетом и законодателем моды, лично создавая умопомрачительные наряды, мастерски описал этот персонаж и его одежду, который напоминает английского денди викторианской эпохи (хвост сравнивается с длинным черным смокингом, полы которого сделаны из натурального каучука для прочности). У него горящие глаза-бусинки *bright beady-eyes*, что, наверное, свидетельствует об отменном здоровье и о том, что он носит очки. Дальнейший анализ его внешности показывает, что перед нами преклонного возраста (это подтверждает дважды употреблённое прилагательное *old* и такая деталь в описании внешности, как жёсткие седые усы *stiff grey whiskers*) «закоренелый холостяк» *a confirmed bachelor*, который не имеет намерения жениться, не знает, что такое семья, которому не присущи родительские чувства. Гендерно маркированная лексема *bachelor* всегда подразумевает «мужчину, который решил, что он никогда не женится / a man who has decided that he will never marry» [21, с. 90]. Так, его называет многолетняя утка *the Duck*, которая сама в сказке персонафицируется как существо женского пола. Ее гендерная идентификация происходит как за счет личного и притяжательного местоимений *she, her*: “... *said the Duck and she swam away to the end of the pond, and stood upon her head, in order to give her children a good example*” [22, с. 54], так и за счёт гендерно маркированной лексемы *mother*, а также через изображение той социальной роли, которую она играет. Перед нами заботливая мать семейства, великодушная наставница. Утка – представительница среднего сословия, которая хочет от обучения своих детей только

одного: чтобы ее детёныши были приняты в высшем обществе: “*You will never be in the best society unless you can stand on your heads*” [22, с. 53].

Маскулинность *the Water-rat* проявляется в произносимых словах, в его поведении. Он достаточно самоуверен, высокомерен, даже эгоистичен, имеет собственное мнение о преданной дружбе: “*I should expect my devoted friend to be devoted to me, of course*” [ibid, с. 54]. Водяная крыса считает себя, во-первых, современной, поэтому своих соседей называет «сильно отсталыми от века» *quite behind the age* (экспрессивность этой фразы увеличивается за счёт интенсификатора, а именно усилительного наречия *quite*); во-вторых, образованной, знающей последние литературные тенденции, что даёт ей право, как она думает, поучать других: “*Every good storyteller nowadays starts with the end, and then goes on to the beginning, and concludes with the middle*” [ibid, с. 57]. Приведённые примеры позволяют говорить о том, что данному сказочному персонажу отведена социальная роль такого себе нравоучителя, «наставника молодёжи».

Маскулинность характеризуется также резкостью и даже грубостью. Будучи старым человеком, он или ворчит на утят (“*What disobedient children! cried the old Water-rat*” [ibid, с. 53]), или вопит (“*The what?*” screamed the Water-rat [ibid, с. 68]), раздражается (“*What a silly question!*” cried the Water-rat [ibid, с. 54]), или разговаривает в очень злой, властной манере. В данном случае персонификация *the Water-rat* поддерживается глаголами-синонимами с общим значением «говорить громко»: *to cry, to scream, to say in a very angry manner, to shout at the top of the voice*.

В анализируемых сказках гендерная идентификация зоонимов скорее зависит от субъективных авторских задач и представлений О. Уайльда, нежели от каких-либо традиционных ассоциаций. Так, в ходе проведенного исследования мы пришли к выводу, что в сказке «Мальчик-звезда» (*The Star-Child*) Коноплянки *Linnets* – существа женского рода (см. выше по тексту с. 7), тогда как в сказке «Преданный друг» (*The Devoted Friend*)

Коноплянка *Linnet* – однозначно существо андрогенное, его гендерная идентификация происходит за счет использования личного местоимения *he*: “*It is applicable to you,*” answered the Linnet; and *he flew down. And alighting upon the bank, he told the story of The Devoted Friend* [22, с. 54].

Как видим, большинство приведенных примеров ориентированы на мужской род при персонификации, что подтверждает существующую точку зрения о «маскулинности» английского языка.

В результате проведенного исследования двух сказок установлено количественное доминирование (5:3) мужских персонажей (*the Wolf, the Woodpecker, the Linnet, the Water-rat, great horned Owls*) над женскими (*the Duck, the Linnets, the Turtledoves*).

Рассмотрев образы животных в сказках О. Уайльда, мы сделали вывод, что эти персонажи обладают ярко выраженными характерами, проявляющимися в особенностях их речи и портретных описаниях. Гендерная идентификация персонажей осуществлялась или на основе прямого указания на лицо мужского/женского пола через системные средства языка, рассмотренные выше, или за счёт обращения к гендерным стереотипам, существующим в английской национальной культуре. У персонифицированных персонажей *the Squirrels* и *the Rabbits* не было выявлено никаких гендерных маркеров. Употребления каких-либо вокативов и суффиксов *-ess, -ine*, обозначающих женский род существительных в исследуемых сказках, так же не было зафиксировано.

Используя гендерную идентификацию зоонимов, писатель стремился передать моральные и духовные ценности британского и ирландского народов, которые были так важны для воспитания тогдашнего поколения читателей, живших во второй половине XIX века, а также на рубеже XIX–XX веков, для сохранения как исторических и культурных традиций, в которых были отражены и архаичное кельтское наследие, и многовековой народный опыт, и самобытная личность уникального писателя и сказочника О. Уайльда, так и для сохранения английского языка в целом.

Литература

1. Аникин В.П. Теория фольклора : [курс лекций] / В.П. Аникин. – 3-е издание. – М. : КДУ, 2007. – 432 с.
2. Аракин В.Д. История английского языка : [учебное пособие] / В.Д. Аракин. – 2-е изд. – М. : Физматлит, 2003. – 272 с.
3. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : [учебник для вузов] / И.В. Арнольд – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.
4. Бессонова О.Л. Опічний тезаурус англійської мови / О.Л. Бессонова. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – 362 с.
5. Гриценко Е.С. Язык как средство конструирования гендера : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.С. Гриценко. – Нижний Новгород, 2005. – 405 с.
6. Жабаева С.С. Гендерная стереотипизация сказочных образов / С.С. Жабаева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ksu.edu.kz/images/news/slider/2016/portfolio3/gendernaya_stereotipizaciya_skazochnyh_obrazov.pdf.
7. Кирилина А.В. Гендер: Лингвистические аспекты / А.В. Кирилина. – М. : Институт социологии РАН, 1999. – 180 с.
8. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. ; под ред. и предисл. А.Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.

9. Ласкова М.В. Грамматическая категория рода в аспекте гендерной лингвистики : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19; 10.02.01 «Русский язык» / М.В. Ласкова ; Рост. гос. экон. ун-т. – Ростов-на-Дону, 2001. – 302 с.
10. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі / А.П. Мартинюк. – Харків : Константа, 2004. – 291 с.
11. Михайлюк Н.П. Особенности прономинальной антропогендерной транспозиции в сфере зоонимических концептов / Н.П. Михайлюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія» : збірник наукових праць. – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. – Вип. 8. – Ч. I. – С. 139–141.
12. Сухоруков Е.А. Соотношение понятий « фольклорная – литературная – авторская сказка» (на примере современных экологических сказок) / Е.А. Сухоруков // Вестник Москов. гос. лингвист. ун-та. – 2014. – Вып. 19 (705). – С. 144–151.
13. Флоренский П.А. У водоразделов мысли / П.А. Флоренский. – М. : Правда, 1990. – 448 с.
14. Цыганова Е.Б. Синонимические ряды глаголов говорения в современном английском языке / Е.Б. Цыганова // Уникальные исследования XXI века. – 2015. – Вып. 7 (7). – С. 283–288.
15. Чернышова Е.Н. Гендерная категоризация объектов в английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.Н. Чернышова. – Тамбов, 2013. – 20 с.
16. Швачко С.О. Лінгвокогнітивні аспекти гендерної парадигми / С.О. Швачко // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – № 4. – С. 308–311.
17. Lakoff Robin. Language and Women's Place / Robin Lakoff // Language in Society. – 1973. – № 2. – P. 45–79.
18. Talbot M. Language and Gender, 2 nd edition / M. Talbot. – Cambridge : Polity, 2010. – 273 p.
19. Словарь гендерных терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.owl.ru/gender/108.htm>.
20. Turtledove: The Free Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/turtledove>.
21. Longman Dictionary of Contemporary English. – Edinburgh : Pearson Educated Limited, Tenth impression, 2007. – 1950 p.

Источники иллюстративного материала

22. Wilde O. The Devoted Friend / O. Wilde // Fairy Tales and Stories. – L. : Octopus Books Limited, 1980. – P. 52–68.
23. Wilde O. The Star-Child / O. Wilde // Fairy Tales and Stories. – L. : Octopus Books Limited, 1980. – P. 195–216.

УДК 821.111(73)-32.09«19»:[81'23:179.8]

Мікула О. І.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕМОТИВНОГО КОНЦЕПТУ ГНІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ)

Стаття присвячена методам аналізу й опису емотивності. Розглядаються емоція гніву та її актуалізація в англійській мові. Визначається поняття концепту. Запропоновано спробу класифікації концепту ГНІВ.

Ключові слова: гнів, емоція, концепт, емотивність, концептосфера.

Мікула О. І. Репрезентация эмотивного концепта ГНЕВ (на материале англоязычной малой прозы). – Статья.

Статья посвящена методам анализа и описания эмотивности. Рассматриваются эмоция гнева и ее актуализация в английском языке. Определяется понятие концепта. Предложено попытку классификации концепта ГНЕВ.

Ключевые слова: гнев, эмоция, концепт, эмотивность, концептосфера.

Mikula O. I. Representation of the emotive concept ANGER (based on English short stories). – Article.

The article deals with the methods of analysis and description of emotiveness. The emotion of anger and its implementation in the English language is analyzed. The notion of concept is defined. An attempt to classify the concept of ANGER is made.

Key words: anger, emotion, concept, emotiveness, conceptual sphere.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки важливим є вивчення ролі мови в побудові емотивної картини світу. Емотивність формується мовними засобами всіх рівнів, у яких відображені емоції. Природу емотивності можна зрозуміти й пояснити тільки виходячи із самої людини та її світу, оскільки людина невід’ємна від емоцій, які виявляються в її мовленні, міміці й голосі.

Метою статті є дослідження актуалізації концепту ГНІВ. Відповідно до мети, необхідно розв’язати такі завдання: визначити поняття концепту; виявити корпус мовних одиниць, які реалізують у своїх семантичних структурах значення гніву. Об’єктом дослідження є концепт ГНІВ, предметом – мовні засоби об’єктивації концепту ГНІВ.

Матеріалом дослідження слугували твори малої прози ХХ століття: “Flight” John Steinbeck, “Winter dreams” F. Scott Fitzgerald, “The greatest man in the world” James Thurber, “The Ransom of Red Chief” O. Henry, “Holiday” Katherine Anne Porter, “The Egg” Sherwood Anderson.

Актуальність дослідження зумовлена зв’язком із когнітивною лінгвістикою. Взаємозв’язок культури, емоційної концептосфери й мови виявляється в базових поняттях лінгвокультурології. Лінгвопсихологічна та лінгвістична інтерпретація емоцій, представлених у мові, дає змогу розглядати їх як репрезентацію особливих знань концептуальної свідомості.

Емоції є базовою складовою частиною емоційної сфери людини. Учені нерідко використовують поняття фундаментальних (базових, первинних) емоцій. Так, американський психолог К. Ізард, який створив теорію базових емоцій, у спектр базових емоцій включає десять таких: інтерес-хвилювання, радість, здивування, горе-страждання, гнів, відраза, презирство, страх, сором і провина [5, с. 83–88]. У класифікації

К. Ізарда переважають негативні емоції, однак, на думку В.І. Жельвіса, це закономірно: дослідник стверджує, що роль позитивних і негативних емоцій у житті індивіда неоднакова, вказує на пріоритет негативних емоцій і, природно, засобів їх вираження [3, с. 9–10]. К. Ізард дотримується думки, що емоційне переживання – це, по суті, стан/почуття, викликане певною причиною, а також прагнення до певної дії, що дає нам змогу концептуалізувати процеси оцінювання як незалежне позначення емоцій, а інші когнітивні процеси – як їх наслідки.

Одним із продовжувачів теорії базових емоцій є Роберт Плутчик. Учений виокремлює вісім основних прототипів емоційної поведінки та вісім первинних емоцій, що їм відповідають: інкорпорація, відторгнення, руйнування, захист, репродуктивна поведінка, депривація, орієнтування, дослідження. Поведінковим полярним парам відповідають пари базових емоцій: руйнування (гнів) – захист (страх); інкорпорація (прийняття, схвалення) – відторгнення (відраза); репродуктивна поведінка (радість) – депривація (горе, зневіра); дослідження (передбачення) – орієнтування (подив). Теорію диференціальних емоцій К. Ізарда й теорію Р. Плутчика зараховую до теорій базових емоцій [7, с. 49–50].

На думку В.І. Шаховського, мислення та мова взаємопов’язані, тому істинність людського мислення виявляється в мовленнєвих вчинках, включно із емоційними. Оскільки заперечувати емоційність у мовленні (навіть у внутрішньому) безглуздо, то, виходячи з тезису про взаємопов’язаність мови та мислення, логічно і природно визнати існування й емоційно забарвленого мислення [11, с. 45–46].

О.Ю. Мягкова пропонує застосувати психолінгвістичний підхід до аналізу емоційності слова та називає основні проблемні питання, які необхідно взяти до уваги під час спроби дати більш

чи менш чітку дефініцію емоцій: основами емоцій є мотиви й пізнавальні процеси; емоції пов'язані з обробкою інформації; одні емоції можна визначити точніше, ніж інші [8]. У свою чергу, Д.А. Романов говорить про те, що вивчення назв емоцій психолінгвістичними методами закономірно здійснюється у два етапи: визначення відношення між назвами емоцій різних модальностей (класифікація слів-назв фундаментальних емоцій) і визначення відношення між назвами емоцій однієї модальності (група слів-синонімів до назв фундаментальних емоцій) [9, с. 98–99].

Оскільки ми розглядаємо ГНІВ як емоційний концепт, було б доцільно зробити короткий огляд поняття емоційних концептів, показати їх взаємозв'язок із культурою та мовою.

Емоційні концепти мають особливу цінність для створення емоційної картини світу, яка змальовується за допомогою концепту як «згустку культури в свідомості людини» (Ю.С. Стернін).

Мова відображає певний спосіб сприйняття й організації, тобто «концептуалізації», світу. Значення, які виражаються в мові, становлять єдину систему поглядів, яка є обов'язковою для всіх носіїв мови. Так, концепти, які формують емоційну концептосферу, – це ті чи інші уявлення людини про емоційні переживання, які виникають у її свідомості [2].

Емоційному концепту притаманні емотивні характеристики. У його основі лежить оцінка як онтологічна властивість людини, яка не може у своїй пізнавальній діяльності не оцінити оточуючу її дійсність. А. Вежбицька вважає, що концептуалізація емоцій – це система неусвідомлених протиставлень неймовірної чуттєвості, тонкощів і точності [12]. Отже, концептосфера – царина мисленевих образів універсального предметного коду, які становлять структуроване знання людей, їхню інформаційну базу, а семантичний простір мови – частина концептосфери, яка вербалізується в системі мовних знаків і утворюється значеннями мовних одиниць.

Тексти малої прози як реалізація емотивної картини світу слугують джерелом, що дає можливість розглянути вербальну та невербальну поведінку, в рамках якої відображається менталітет лінгвокультурної спільноти.

Емотивно-оцінний фрагмент художнього тексту є унікальним мовним матеріалом, у якому втілюються когнітивні, прагматичні та психолінгвістичні особливості моделювання емоції ГНІВ.

Проаналізувавши специфіку відображення маркерів концепту ГНІВ у малій прозі на основі методу суцільної вибірки, ми виділили шість способів актуалізації концепту ГНІВ, які мають широку палітру інтенсивності та імплікацій. Ці групи є семантично різними:

Гнів-фрустрація

“All day you do foolish things with the knife, like a toy-baby”, she stormed. “Get up on thy huge feet that eat up shoes. Get up!” She took him by one loose shoulder and hoisted at him. Pepe grinned sheepishly and came half-heartedly to his feet. “Look!” Mama cried. “Big lazy, you must ride to Monterey. The medicine bottle is empty. There is no salt. Go thou now, Peanut! Catch the horse” [13, с. 247].

Відзначимо, що в основі будь-якого акту комунікації лежать мотив (як спонукальна причина) і мета (прагнення до досягнення результату повідомлення), які визначають намір мовця (інтенцію). Як зауважила І.А. Зимняя, «мовна діяльність є нічим іншим як вираженням комунікативного наміру, який поряд із предметним змістом обов'язково наявний у спілкуванні» [4, с. 68–70].

Маги хлопця роздратована його бездіяльністю: *“All day you do foolish things...”*, це підсилює лексема *stormed*. Гнів може бути переданий шляхом наказового способу та вигуків, які використовуються для широкого кола мовних актів: наказ *“Get up!”*, *Catch the horse*, команда *“Look!”*. Імператив підсилює спонукування й уносить у висловлювання відтінок заклик, переконання й навіть погрози.

“Well?” The caddy-master turned to Dexter. “Why are you standing there like a dummy for? Go and pick up the young lady’s clubs.”

“I don’t think I’ll go out today,” said Dexter.

“You don’t...”

“I think I’ll quit” [14, с. 190].

Репліка *“Go and pick up”* спонукає хлопця виконати дію, але тією чи іншою мірою зачіпаються його інтереси та почуття. Коли герой відмовляється працювати *“I don’t think I’ll go out today,”* гнів роботодавця виражається еліптичною структурою, призиваючи його: *“You don’t...”*. Часто в пориві гніву людина приймає раптові рішення, розгніваний хлопець відповідає: *“I think I’ll quit”*.

Отже, фрустрація як критична ситуація іноді сприяє агресії. Існує думка, що фрустрація викликає агресію передусім у людей, які реагують на фрустрацію чи інші стимули агресивною поведінкою [1]. Згідно з К.Е. Ізардом [5], установлено, що в ситуації фрустрації одночасно з емоцією гніву часто активуються такі емоції, як огида і презирство.

Гнів-лайка

Вербальна агресія є одним із виявів конфліктної комунікації. Лайка – це грубі, часто образливі слова, спрямовані на те, щоб виразити незадоволення мовця. О.В. Фадеева, вивчаючи конфліктний дискурс, визначає мовленнєву агресію як ворожу мовленнєву поведінку, зумовлену емоціями гніву, направлену на заподіяння шкоди адресату [10, с. 15].

Розглянемо такі приклади:

His mother, a sullen short order cook in a shack restaurant on the edge of a tourists' camping ground near Westfield, met all inquiries as to her son with an angry, "Ah, the hell with him; I hope he drowns" [15, с. 227].

Вербальна агресія героїні, що має адресатну спрямованість і негативний вплив, підтверджується в такій репліці: *"Ah, the hell with him; I hope he drowns"*.

"You damn little mean old thing!" cried Miss Jones wildly [14, с. 189].

"Ha! cursed paleface, do you dare to enter the camp of Red Chief, the terror of the plains?" [16, с. 167].

"Big lazy, you must catch the horse and put on him thy father's saddle. You must ride to Monterey. The medicine bottle is empty. There is no salt. Go thou now, Peanut! Catch the horse" [13, с. 247].

Експлікація емоцій здійснюється завдяки емотивам, у яких емотивний компонент супроводжує логіко-предметне значення. Конотативи виражають емоції та, на відміну від опису й номінації, належать до категорії емотивності. Звертання виражені такими конотативами: *"You damn little mean old thing!"*, *"Big lazy"*, *"Peanut!"*, є негативно-оцінними і стилістично зниженими.

Завдяки емоційній лексиці ці уривки досить експресивні, їх сила впливу на реципієнта велика. Лексика з переважаючою емотивною функцією свідчить про кваліфікаційно-оцінний складник, змістовим центром якого є семантичне вираження емоцій: вигуки, прокльони, лайливі слова.

Гнів-погроза

"I'll fix you!" says the kid to Bill. "No man ever yet struck the Red Chief but what he got paid for it. You better beware!" [16, с. 168].

У цьому мовному матеріалі яскраво зображується мовленнєвий жанр погрози. Взаємини між адресантом і адресатом спрямовані на обіцянку заподіяти яке-небудь лихо, залякати. Оклична інтонація висловлень *"I'll fix you!"*, *"You'd better beware!"* виражає гнів-погрозу.

Гнів-кінесика

Під терміном «кінесика» розуміємо зовнішній вияв невербальної комунікації, що виконує експресивно-регулятивну функцію в спілкуванні (погляд, міміка, жести, пози) [6, с. 47].

She had treated him with interest, with encouragement, with malice, with indifference, with contempt. She had inflicted on him the innumerable little slights and indignities possible in such a case – as if in revenge for having ever cared for him at all. She had beckoned him and yawned at him and beckoned him again and he had responded often with bitterness and narrowed eyes [14, с. 198].

Mama's eyes were fierce. "Pepe goes on a journey..." [13, с. 251].

His eyes glared with sudden fierceness above his square speckled grey and yellow that sprouted directly out from the high cheekbones [17, с. 281].

Емоція гніву у вищенаведених прикладах описується за допомогою одиниць, що зображають мімічні зміни персонажів, які перебувають у стані гніву. Як свідчить мовний матеріал, вираз очей слугує виявом зневаги, є домінуючим в експлікації переживання емоції гніву. Лексику, яка описує зовнішній вияв емоції гніву, можна розглядати як асоціативно-емотивну, оскільки вона не виражає емоцію гніву, а викликає асоціації, пов'язані із цією емоцією.

Лексичний опис емоційних кінем є одним із найчастотніших варіантів репрезентації емоцій, який зустрічається в художній літературі. Зокрема, кінеми очей є досить інформативним і якнайповніше передають емоції людини.

Гнів-реакція

"You hit me in the stomach!" declared Mr. Hedrick wildly.

"Did I?" The girl approached the group of men. "I'm sorry. I yelled 'Fore!'" [14, с. 191].

Відчувши фізичний біль, герой розлютився та вигукнув: *"You hit me in the stomach!"*, його гнівлива реакція демонструється в коментарі автора такою емотивною реплікою: *declared Mr. Hedrick wildly*. Хоча лексема *"wildly"* використана в коментарі, вона описує ту манеру, з якою виголошена репліка *"You hit me in the stomach!"*, щоб читач зміг уявити героя, який бурхливо та гнівно реагує на завданий йому біль.

Гнів-фонація

"Late one night I was awakened by a roar of anger coming from father's throat" [18, с. 180].

Автори малої прози використовують голос як інструмент комунікації для відображення емоційного переживання гніву. Фонацема *roar* демонструє різке підвищення гучності голосу героя.

Отже, значну частину в спілкуванні людей становлять вербальні та невербальні компоненти. Емоційний стан гніву може репрезентуватися в малій прозі різними засобами – як прямою номінацією, так і безпосереднім вираженням гніву, словесним описом стану, особливостями мовлення, голосу, погляду, а також за допомогою вигуків, які у своїй семантичній структурі містять емотивний компонент. У результаті аналізу вираження емоції гніву виділено шість груп: гнів-фрустрація, гнів-лайка, гнів-погроза, гнів-реакція, гнів-кінесика, гнів-фонація. Оскільки емоція гніву несе велике інформаційне навантаження, вивчення засобів її вираження в мовленні й комунікативній поведінці становить великий інтерес для подальшого дослідження.

Література

1. Бэрн Р. Агрессия / Р. Бэрн, Д. Ричардсон. – СПб. : Питер, 2001. – 352 с.
2. Вепрева И.Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху / И.Т. Вепрева. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 384 с.
3. Жельвис В.И. Эмотивный аспект речи. Психолого-лингвистическая интерпретация речевого воздействия : [учебное пособие] / В.И. Жельвис. – Ярославль : ЯГПИ им. К.Д. Ушинского, 1990. – 81 с.
4. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И.А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1985. – 160 с.
5. Изард К. Эмоции человека / К. Изард. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 427 с.
6. Кайдалова Л. Г. Психологія спілкування : [навчальний посібник] / Л.Г. Кайдалова, Л.В. Пляка. – Х. : НФаУ, 2011. – 132 с.
7. Кириленко Т.С. Психологія: емоційна сфера особистості : [навчальний посібник] / Т.С. Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 256 с.
8. Мягкова Е.Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолінгвістического исследования / Е.Ю. Мягкова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 108 с.
9. Романов Д.А. Психолінгвістическое обоснование эмоциональной идентификации / Д.А. Романов // Вопросы языкознания. – 2005. – № 1. – С. 98–107.
10. Фадеева Е.В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на материале современного английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.В. Фадеева ; Киевский национальный лингвистический университет. – К., 2000. – 194 с.
11. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 192 с.
12. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words / A. Wierzbicka. – New York : Oxford University Press, 1997. – 328 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

13. Steinbeck J. The American short story / J. Steinbeck. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.
14. Fitzgerald F. Scott. The American short story / F. Scott Fitzgerald. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.
15. Thurber J. The American short story / J. Thurber Steinbeck. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.
16. Henry O. The American short story / O. Henry. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.
17. Porter A.K. The American short story / A.K. Porter. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.
18. Sherwood A. The American short story / A. Sherwood. – Lincolnwood : National Textbook Company, 2000. – 300 p.

УДК 811.111'42

Морозова І. І.

МОНО- Й КРОСГЕНДЕРНІ КОМУНІКАТИВНІ СИТУАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО ЖІНОЧОГО ДИСКУРСУ XIX І XXI СТОЛІТЬ

Статтю присвячено встановленню специфіки комунікативних ситуацій вікторіанського та сучасного англомовного жіночого дискурсу. Визначаються провідні для кожного типу ситуацій комунікативні стратегії ввічливості й засоби їх мовленнєвої реалізації, проводиться діахронічний аналіз змін, що їх зазнало мовлення представниць британської лінгвокультурної спільноти.

Ключові слова: жіночий дискурс, комунікативна ситуація, комунікативні стратегії ввічливості.

Морозова И. И.Mono- и кроссгендерные коммуникативные ситуации англоязычного женского дискурса XIX и XXI веков. – Статья.

Статья посвящена установлению специфики коммуникативных ситуаций викторианского и современного англоязычного женского дискурса. Определяются основные для каждого типа ситуаций коммуникативные стратегии вежливости и способы их речевой реализации, проводится диахронический анализ изменений, которые претерпела речь представительниц британской лингвокультурной общности.

Ключевые слова: женский дискурс, коммуникативная ситуация, коммуникативные стратегии вежливости.

Morozova I. I. Mono- and crossgender communicative situations of the 19th and the 21st centuries English female discourse. – Article.

The article focuses on defining specific features of communicative situations in Victorian and modern English female discourse. The major communicative politeness strategies are defined for each type of the situations as well as the ways of their actualizing in speech; a diachronic analysis is performed of the changes that the speech of female representatives of the British linguistic and cultural community has undergone.

Key words: communicative situation, communicative politeness strategies, female discourse.

Гендерний чинник, який зумовлює використання типового набору стратегій і тактик у мовленні представників окремої лінгвокультурної спільноти, є предметом пильного розгляду вітчизняних і зарубіжних лінгвістів протягом десятиліть. Дослідники критично переосмислили взаємозв'язок мови і статі мовця [14], роль чоловіка/жінки в мові й мовленні [18], етнографічні особливості мовлення жінок і чоловіків [11], а пізніше звернулися до аналізу виявів гендерного фактору в окремих сферах людської діяльності, інституційних чи неофіційних [17]. Останнім часом спостерігається тенденція до об'єднання дискурсивного та когнітивного механізмів у процесі дослідження гендеру [6]. Отже, **актуальність** роботи визначається залученням домінуючої когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики до аналізу англомовного жіночого дискурсу XIX і XXI ст. як мисленнєво-комунікативного твору. Водночас робіт, присвячених опису й обґрунтуванню змін, що їх зазнає мовленнєва поведінка жінки протягом певного відрізка часу, створено недостатньо, хоча такий ракурс дослідження є, безумовно, необхідним, адже діахронічний аналіз має великий пояснювальний потенціал щодо тенденцій розвитку жіночого мовлення.

Метою статті є встановлення особливостей мовлення британських жінок XIX і XXI ст. у термінах уживання ними стратегій ввічливості в типових ситуаціях спілкування. Для досягнення мети автор вирішує низку завдань у статті: надаються релевантні для роботи теоретичні засади (визначаються поняття комунікативної ситуації, британського жіночого дискурсу і стратегій ввічливості);

встановлюються для XIX і XXI ст. комунікативні ситуації та домінуючі в них стратегії позитивної й негативної ввічливості; описується динаміка особливостей жіночого мовлення.

Для соціопрагматичного дослідження поняття ситуації спілкування є центральним, оскільки вся комунікативна діяльність індивіда протікає саме в ній. У соціолінгвістиці запропоновано кілька визначень і моделей комунікативних ситуацій [1; 2; 4]. Підсумовуючи визначення цього феномена, надані протягом останніх десятиліть, комунікативну ситуацію розуміємо як «контекст мови, в якому здійснюється це висловлення» [1, с. 413], і як «складний комплекс зовнішніх умов і внутрішнього реакції мовців, що втілюється в будь-якому висловленні» [1, с. 413].

Беручи за основу модель комунікативної ситуації В.І. Белікова та Л.П. Крисіна [2, с. 61] з такими ситуативними змінними: 1) мовець/адресант; 2) слухач/адресат; 3) мета спілкування, яка диктує стратегію спілкування; 4) засіб спілкування (мова або її підсистема, а також невербальні засоби – жести, міміка); 5) спосіб спілкування (усний/письмовий; контактний/дистантний); 6) місце спілкування; 7) тональність спілкування (офіційна – нейтральна – дружня), доповнюємо її складником «тема/топік», за Т.А. ван Дейком [3, с. 129], а змінну «відносини між що мовцем і слухачем» уважаємо за необхідне подати у вигляді «зон комунікативного оточення» – ядерної, маргінальної та периферійної [7]. До ядерної зони входять постійні комунікативні партнери (члени родини, близькі друзі й колеги тощо); до маргінальної – відносно постійні комунікативні партнери (далекі родичі,

знайомі, колеги); до периферійної – ті партнери, з якими відбуваються випадкові комунікативні контакти через різноманітності суспільно-соціального життя індивіда (перехожий, консультант чи касир у магазині та ін.) [7]. Насамкінець комунікативна ситуація ділиться на моно- й кросгендерний підтипи; перший передбачає участь у процесі спілкування представників однієї статі, другий – представників обох статей.

Комунікативні ситуації розгортаються в дискурсі; відповідно, ситуації за участі жінок розгортаються в жіночому дискурсі. Спираючись на загальноприйняті в прагмалінгвістиці тлумачення дискурсу як особливого використання мови для відображення особливої ментальності, у дослідженні жіночої як соціальної діяльності в рамках певного соціуму або мовлення, зануреного в життя, цілеспрямованої соціальної дії, компонента, що бере участь у взаємодії людей і механізмах їхньої свідомості [7; 9; тощо], англійський жіночий дискурс визначаємо як мисленнєво-комунікативний феномен, процес і результат мовленнєвої діяльності британської жінки, який відбиває її соціальний стан і ментальність певного історичного періоду, зокрема XIX ст. (т. зв. Вікторіанської доби) і XXI ст.

Дискурс представників (і представниць) британської лінгвокультурної спільноти ґрунтується на принципі ввічливості [12]. Аналіз однойменного культурологічного концепту [8], що формується в когнітивній картині світу британців, дає змогу виявити зміст основного (актуального) шару цього феномена як зовнішній аспект поведінки, у т. ч. мовленнєвої, яка є соціально коректною, а не дружньою: “you make polite conversation, remarks etc because it is considered socially correct to do this, but not necessarily because you believe what you are saying” [20]; за додатковими (пасивними) ознаками ввічливість є актуальною тільки для вищих шарів суспільства: “people who have been taught how to behave in a socially correct way” [19], “from a class of society that believes it is better than others” [21]; етимологічно ввічливість властива городянам: “polite” (лат. *politus*, дієприслівник від *polire* – «згладжувати») означає «полірований», а також «витончений, культурний, вихований (про людину)». Між латинським коренем *polite* і грецьким *poli* (город), *politizmos* існує безпосередній зв'язок, яскраво виражений у словах *city*, *civil*, *civilization*. На цій підставі ввічливість і гарні манери асоціюються з міським життям, а невихованість – із сільським [15, с. 81–82].

Увічливість як комунікативний принцип є складним соціально-культурним феноменом. Комунікативна поведінка, спрямована на конструктивний обмін інформацією, досягнення консенсусу, на відміну від конфліктного дискурсу, регулюється такими найбільш загальними

принципами, як принцип кооперації та принцип увічливості. Формуючись у когнітивній картині світу, загальній для вербального й невербального модусів комунікації, принцип увічливості наявний і в мовній картині світу, реалізуючись у вигляді позитивної та негативної стратегій дискурсу. За допомогою цих двох глобальних стратегій мовець досягає мети стандартної комунікації – кооперації. Для представників британської лінгвокультурної спільноти, зокрема, кооперативно спрямована комунікативна поведінка передбачає підтримання чужого та одночасне збереження свого соціального «обличчя» [12]: вступаючи в контакт, необхідно наблизити до себе співрозмовника, скоротити дистанцію, що розділяє, за допомогою стратегій позитивної увічливості, але для того, щоб залишитися ввічливим, не варто скорочувати дистанцію до мінімуму; для демонстрації поваги до співрозмовника потрібно задіяти стратегії негативної ввічливості [12].

Одиницею аналізу жіночого мовлення в моно- та кросгендерних комунікативних ситуаціях XIX й XX ст. обираємо стратегії ввічливості в трактовці П. Браун і С. Левінсона [12]. Розділяємо думку А.П. Мартинюк, що «питання про співвідношення стратегій і тактик не є дуже важливим, оскільки залежно від ситуативної конфігурації параметрів контексту одна й та сама дія може бути схарактеризована і як стратегія, і як тактика» [5, с. 85]. Тобто надалі п'ятнадцять варіантів мовленнєвого зближення й десять варіантів мовленнєвого дистанціювання, описані П. Браун і С. Левінсоном [12], буде позначено як стратегії позитивної та негативної ввічливості.

Розглянемо, як саме ці стратегії функціонують у найтиповіших комунікативних ситуаціях англійського жіночого дискурсу і яких змін вони зазнали в діахронії.

За нашими даними, двома найчастотнішими комунікативними ситуаціями англійського жіночого дискурсу XIX ст. є виявлення почуттів і світська бесіда, виокремлені за тематичним принципом. Певні елементи описаної вище моделі комунікативної ситуації в досліджуваному матеріалі виявляються спільними, а саме: засіб спілкування, спосіб спілкування й адресант. Засобом спілкування є літературна англійська мова другої половини XIX ст., а способом спілкування – побутовий дискурс, оскільки в цей історичний період, за свідченням культурологів, британська жінка за рідкісним винятком не мала доступу до професійної сфери, яка характеризується офіційним/інституційним спілкуванням [13]. Адресантом у комунікативній ситуації, що зумовлено метою дослідження, є представниця середнього або вищого класу вікторіанської Англії.

Адресатами вікторіанської жінки в комунікативній ситуації «Виявлення почуттів» є члени її

родини, друзі і світські знайомі. Спілкування в цій ситуації може бути моно- й кросгендерним, симетричним та асиметричним. За нашими даними, в симетричному жінка грає ролі матері, мами й сестри в ядерній зоні і світської знайомої в маргінальній. Під час обговорення емоцій, які відчувала вона або її співрозмовниці, соціальна дистанція між ними виявляється близькою, а змінна «відносна влада мовця над слухачем» не спрацьовує, і вікторіанська жінка веде бесіду «на рівних» із молодшими представницями сім'ї. Під час асиметричного спілкування вікторіанська жінка може грати ролі матері і дружини в ядерній зоні і світської знайомої в маргінальній. Хоча соціальна дистанція залишається близькою, чоловік має «відносну владу» над співбесідницею. Периферійна зона відсутня через те, що жінка не ділиться своїми почуттями з малознайомими співбесідниками, на кшталт прислуги в маєтках світських знайомих. Психологічні відносини між жінкою та її адресатами викликають тональність спілкування – нейтральну або дружню. Місце спілкування зумовлено особливостями укладу життя середнього й вищого класів: оскільки обов'язки вікторіанської жінки були пов'язані передусім із домом, а в другу – з виходом у світ, у параметрі «місце спілкування» можна виділити «домашнє/сімейне спілкування» і «світське спілкування». У першому випадку партнерами вікторіанської жінки по комунікації є близькі й родичі, а в другому – світські знайомі.

Найуживанішими стратегіями ввічливості в дискурсі британської жінки є P2 «Перебільшуй інтерес, схвалення, симпатію до слухача» та N2 «Запитуй, висловлюйся ухильно». «Неважливість» теми почуттів в очах чоловіків [14] змушує жінку частіше вдаватися до позитивних стратегій для створення доброї думки про себе в очах співрозмовників. З іншого боку, досить частотне вживання негативних стратегій свідчить про спроби вікторіанської жінки за їх допомогою зберегти за собою право міркувати про те, що для неї важливо. Отже, тематика ситуації спілкування впливає на вибір комунікативних стратегій.

Стратегія P2 представлена у вибірці лексичними й лексико-граматичними засобами. Лексичні засоби – це прислівники міри і ступеня *how, quite, so, very*, які підсилюють емоційно забарвлені прикметники і прислівники, що виражають почуття жінки в момент мовлення, наприклад:

Polly. [*Embracing him*] *You don't know how glad I am to see you back again!* [25, с. 308].

Лексико-граматичними засобами є емоційно забарвлені прикметники найвищого ступеня порівняння. Саме так висловлює свої почуття Клара Дуглас, звертаючись до приятельки:

Clara. *Dear Lady Franklin, you really have the sweetest temper!*

Lady Franklin. *I hope so – for it's the most becoming thing a woman can wear! Think of that when you marry* [22, с. 70].

Стратегія негативної увічливості N2 реалізується питальним реченням, модератором якості (вставними реченнями *I believe, I suppose, I think, I should hope*, тощо), модератором кількості (прислівник міри і ступеня *perhaps/p'r'aps* та *anyhow*). Наприклад, леді Одлі пом'якшує різке висловлювання про почуття до неї чоловіка:

Lady Audley. [*You should see*] *That which would change your opinion of me perhaps.*

Sir Michael. *Not it, I warrant, for if ever the face was an index of the mind, I believe yours to be that countenance* [23, с. 241].

Характерна риса світського спілкування – симетричні відносини між комунікантами [12] – не дотримується в жіночому дискурсі XIX ст., оскільки від рівних їй за статусом чоловіків жінку відокремлює комунікативне домінування останніх. Тому приклади ситуації «Світське спілкування» ділимо на моногендерні (симетричні) і кросгендерні (асиметричні) варіанти. Ще однією особливістю, зумовленою характером цієї комунікативної ситуації, є наявність тільки периферійної зони оточення, де жінка виконує роль світської знайомої. Цей вид дискурсу, який характеризується малою інформативністю й відсутністю спірних питань, виникає саме між незнайомими або малознайомими комунікантами, допомагаючи зняти напруженість у стосунках двох чужих один одному людей. У ситуації світського спілкування домінує стратегія позитивної ввічливості P7 «Передбачай, створюй, стверджуй спільність інтересів». Тим самим зміст ситуації визначає вибір стратегій комунікації для досягнення мовцем своїх цілей. Як у моногендерному варіанті, так і в кросгендерному P7 передбачає пошук і обговорення тем, імовірно цікавих як адресанту, так і адресату: розмови про можливості світського проведення часу займають третину всіх тем, порушених у моно- та кросгендерних варіантах цієї ситуації. Наприклад:

Lady Caroline: *I believe this is the first country-house you have stayed at, Miss Worsley?*

Hester: *Yes, Lady Caroline* [27, с. 95].

Mrs. Cowper-Cowper: *Good evening, Mr. Dumby. I suppose this will be the last ball of the season?*

Dumby: *Oh, I think not. There'll probably be two more* [28, с. 42].

За аналогією з ілюстративним матеріалом XIX ст., який відображає принципи усної мовленнєвої комунікації Вікторіанської доби (персонажним мовленням, почерпнутим із художніх текстів і представленим у вигляді діалогу), для здійснення аналізу особливостей дискурсу сучасної британської жінки залучаємо художні кінотвори (телесеріали), створені провідними британськими компаніями: вони зображують жінку

як у побутовому, так і в професійному оточенні, є продуктивним у разі занурення в іншомовну (британську) культуру.

Зміст комунікативних ситуацій англомовного жіночого дискурсу ХХІ ст. значно відрізняється від ХІХ ст. Об'єднувальною ланкою є особистість адресанта – представниця середнього/професійного класу. Засобом спілкування є сучасна англійська мова, способом – інституційний і побутовий типи дискурсу, оскільки ще у ХХ ст. жінка знаходить своє місце в професійній сфері. Суто соціальні зміни викликали й прагмалінгвістичні варіації комунікативних ситуацій: до ядерної та маргінальної зон дискурсивного оточення додається периферійна (зі збереженням моно- й кросгендерного підтипів), до нейтральної і дружньої тональності додається офіційна, змінюється співвідношення уживаних стратегій увічливості.

Провідною для сучасного жіночого дискурсу комунікативною ситуацією є «Дискусія», також наявна й у дискурсі ХІХ ст., але набагато менш частотна в тогочасних реаліях. На відміну від Вікторіанської доби, коли тематика цієї ситуації стосувалася виключно побутових питань, насамперед моралі, етикету і шлюбу, нині тематика дискусії має як інституційний складник (професійна діяльність жінки), так і побутовий (але зміщується в практичний бік виховання дітей, фінансового стану родини тощо). У ядерній зоні оточення сучасної британської жінки опиняються не тільки родичі та близькі друзі, а й колеги, з якими вона підтримує щоденні контакти; до маргінальної зони також включаються колеги, а в периферійну входять випадкові адресати на кшталт клієнтів, пацієнтів чи перехожих, які у ХІХ ст. вважалися неможливими чи неприпустимими партнерами по комунікації. Урізноманітнюються й ситуативні зміни місця спілкування (з виключно домашньої сфери в професійну, причому в деяких випадках вона може замінити домашню) й тональності (новою є офіційна тональність, притаманна інституційному варіантові комунікації).

Найуживанішими стратегіями увічливості в дискурсі сучасної британської жінки є Р13 «Інформуй або запитуй про причини» та Р6 «Уникай незгоди». Переорієнтація в царині стратегій мовленнєвого зближення з партнером по комунікації на більш інформативно насичені стратегії відбувається, на нашу думку, завдяки соціальним факторам: отриманню рівних прав із чоловіками, виходом у професійну сферу тощо, оскільки жінка перестає бути «прикрасою вітальні», стереотип жіночого мовлення як несерйозного/тривіального й надмірно емоційного [14] ламається. З іншого боку, як і в ХІХ ст., в сучасному жіночому мовленні превалюють стратегії позитивної увічливості, а беззаперечно домінуючою стратегією негативної увічливості залишається N2.

Стратегія Р13 і її функціонування є соціально опосередкованими: статус жінки як домінуючого комунікативного партнера в інституційній ситуації спілкування (у наведеному нижче прикладі офіцера поліції, яка допитує чоловіка, чию дружину вбито напередодні) або як рівноправного, нікому не підвладного комунікативного партнера в неофіційній обстановці (наприклад, пояснення, чому жінка звертається по допомогу до незнайомої родини). Маркерами стратегії Р13 є сполучники причинно-наслідкового зв'язку *because, for, since*, або причинно-наслідковий зв'язок твердження встановлюється без зовнішніх граматичних одиниць:

... *we have to start with you because you found her* [26].

– *Hello? – Sorry to bother you so late. It's just that my car's broken down on the main road there and I can't get a signal, so I just wondered if I could possibly come in and use your telephone* [26].

Стратегія Р6 являє собою т. зв. зовнішню згоду (token agreement): конструкції з протиставними сполучниками *but* і *though*. Сучасна жінка залучає Р6 як у професійному, так і в приватному спілкуванні з метою завуалювати свою повну/часткову незгоду з думкою співбесідника (ненав'язливість, некатегоричність є загальними рисами британської ментальності). Відповідаючи на питання прокурора, експерт-психолог офіційно підтверджує його підозри, але водночас висловлює думку щодо покарання для тринадцятирічного хлопчика:

– *Is he responsible? – From everything I've seen, yes, though I am not sure how Jono will cope* [24].

У наведеному нижче прикладі неофіційної комунікації подружки обговорюють стосунки з колишнім партнером. Дженет намагається заспокоїти співрозмовницю, погоджуючись, що стосунки тривали досить довго, але одночасно наводить ще складніший випадок:

– *It was two years, Janet. – I know. I know it's a long time to be had on, but look at Sharon in Criminal Records. That bastard strung her on for 10 years* [26].

Стратегія N2, як і в ХІХ ст., застосовується на позначення некатегоричності того, про що йдеться у висловленні. Ця стратегія загалом є характерною для англомовного дискурсу; засоби її реалізації органічно притаманні англійській мові, вони є її «стрижнем», оскільки «мова без хеджингу – це нежива мова» [10, с. 38]. Так, не бажаючи нав'язувати групі слідчих свою думку, старший інспектор Джил Мюррей пом'якшує її за допомогою т. зв. хеджингу-цитати:

Something tells me this isn't this little weirdo's first outing [26].

У приватній бесіді подруг думка однієї висловлюється якомога некатегоричніше за допомогою т. зв. модераторів кількості та якості, які пом'якшують прямотинійність висловлення:

Look, say he is married and say he does have a wife somewhere, presumably he's got another address [26].

Загалом моно- й кросгендерні ситуації англomовного жіночого дискурсу зазнають певних змін у діакронії: варіюється засіб спілкування (англійська мова XIX ст. і XXI ст. із притаманними цим періодам характеристиками), місце (у XXI ст. до побутових ситуацій додаються інституційні), тональність (нейтральна та дружня і XIX ст. й офіційна/нейтральна/дружня у XXI ст.), тематика (світське спілкування втрачає свою провідну роль, а дискусювання з професійних проблем набуває значущості), зони дискурсивного оточення жінки також урізноманітнюються у XXI ст. за рахунок відсутньої в XIX ст. периферійної зони.

Також змінюється конфігурація домінуючих позитивних стратегій увічливості, які від суто емоційних у XIX ст. – «Перебільшуй інтерес,

схвалення, симпатію до слухача» й «Передбачай, створюй, стверджуй спільність інтересів» – стають нейтрально-раціональними й мають на меті інформування про причини своїх дій або запитування про причини дій співрозмовників та уникнення незгоди в комунікації. З іншого боку, домінуючою стратегією віддалення і для XIX ст., і для XXI ст. залишається висловлювання в непрямий спосіб: жінки дотримувались і дотримуються загальної тенденції британської лінгвокультурної спільноти до невтручання у справи один одного в т. ч. і за допомогою мовленнєвих засобів.

До перспектив дослідження зараховуємо розбудову дискурсивної особистості британської жінки, яка полягає в доповненні започаткованого в роботі розгляду динаміки мовленнєвої поведінки британської жінки в комунікативних ситуаціях невербальним складником, і порівняння в діакронії, яких змін зазнала вищезгадана поведінка.

Література

1. Ахманова О.С. Ситуация речевая / О.С. Ахманова // Словарь лингвистических терминов. – М. : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – С. 413.
 2. Беликов В.И. Социолінгвістика / В.И. Беликов, Л.П. Крысин. – М. : РГГУ, 2001. – 439 с.
 3. Дейк Т.А. ван. Язык. Сознание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк ; пер. с англ. – М. : УРСС, 2015. – 312 с.
 4. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
 5. Мартинюк А.П. Стратегия как базовый инструмент когнитивного анализа коммуникации / А.П. Мартинюк // Записки з романо-германської філології. – 2015. – Вип. 1 (34). – С. 80–89.
 6. Мартинюк А.П. Когнитивно-комунікативний інструментарій аналізу речевого впливу / А.П. Мартинюк // Science and education: a new dimension. Philology. – 2015. – № 3. – Issue 68. – С. 67–70.
 7. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі / Л.В. Солощук. – Х. : Константа, 2006. – 300 с.
 8. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
 9. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вісник ХНУ. – 2003. – № 586. – С. 33–38.
 10. A Comprehensive Grammar of the English Language / Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. / Ed. by R. Quirk. – Beccles and London : Longman, 1999. – 1779 p.
 11. Baron B. Gender in interaction: perspectives on femininity and masculinity in ethnography and discourse / B. Baron, H. Kottho. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Co., 2001. – 382 p.
 12. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – L., NY, etc. : CUP, 1987. – 345 p.
 13. Burns E.M. The life of urban middle class / E.M. Burns, P.L. Ralph, R.E. Lerner // World Civilizations. – NY : Norton, 1986. – Vol. 2. – P. 875–982.
 14. Lakoff R. Language and Woman's Place / R. Lakoff. – NY : Harper & Row, 1975. – 83 p.
 15. Sifianou M. Politeness Phenomena in England and Greece: a Cross-Cultural Perspective / M. Sifianou. – Oxford : Clarendon, 1992. – 254 p.
 16. Skelton J. The care and maintenance of hedges / J. Skelton // ELT Journal. – 1998. – Vol. 42. – No 1. – P. 37–43.
 17. Talbot M. Language and Gender: An Introduction / M. Talbot. – Cambridge : Polity, 2010. – 272 p.
 18. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation / D. Tannen. – NY : William Morrow, 1990. – 359 p.
 19. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/polite>.
 20. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com/dictionary/polite>.
 21. Oxford Learner's Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/polite?q=polite>.
- Джерела ілюстративного матеріалу**
22. Bulwer-Lytton E. Money / E. Bulwer-Lytton // Nineteenth Century Plays. – L. : CUP, 1968. – P. 47–120.
 23. Hazlewood C.H. Lady Audley's Secret / C.H. Hazlewood // Nineteenth Century Plays. – L. : CUP, 1968. – P. 235–265.
 24. Law and Order: UK [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.simplyscripts.com/tv_im.html.
 25. Robertson T.W. Caste / T.W. Robertson // Representative British Dramas. Victorian and Modern. – Boston : Little, Brown, and Company, 1924. – P. 279–312.
 26. Scott and Bailey Episode Scripts [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.springfieldspringfield.co.uk/episode_scripts.php?tv-show=scott-and-bailey.
 27. Wilde O. A Woman of No Importance / O. Wilde // Plays. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 91–168.
 28. Wilde O. Lady Windermere's Fan / O. Wilde // Plays. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – P. 19–89.

УДК 811.11-112.81'368.8

Морозова Л. І.

НІМЕЦЬКОМОВНИЙ ЕПІСТОЛЯРІЙ ФЕЛІКСА МЕНДЕЛЬСОНА БАРТОЛЬДІ ПЕРІОДУ ІТАЛІЙСЬКИХ ГАСТРОЛЕЙ 1830–1831 РОКІВ: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена вивченню німецькомовного епістолярію Фелікса Мендельсона Бартольді 1830–1831 рр., часів його італійських гастролей. З урахуванням визначальності концепції адресата листа як конститутивної ознаки цього жанру систематизуються наявні різновиди листів видатного німецького композитора.

Ключові слова: епістолярій, концепція адресата, родинне листування, фамільярно-ділове листування, «колективний адресат».

Морозова Л. І. Немецкоязычный эпистолярный Феликса Мендельсона Бартольди периода итальянских гастролей 1830–1831 годов: типологический аспект. – Статья.

Статья посвящена изучению немецкоязычного эпистолярия Феликса Мендельсона Бартольди 1830–1831 гг., периода его итальянских гастролей. Исходя из концепции адресата письма как конститутивного признака этого жанра, систематизируются типы писем выдающегося немецкого композитора.

Ключевые слова: эпистолярный, концепция адресата, семейная переписка, фамильярно-деловая переписка, «коллективный адресат».

Morozova L. I. Felix Mendelssohn Bartholdy's german letters collection of the Italian tour period (1830–1831): typological aspect. – Article.

The article deals with the investigation of Felix Mendelssohn Bartholdy's german letters of the Italian tour period (1830–1831). According to the addressability concept as the leading constitutive feature of the letter as a genre the existing types of a famous German composer's letters have been systematized.

Key words: letters collection, addressability concept, family correspondence, familiar and business correspondence, "collective addressee".

Одним із найвпливовіших німецьких композиторів і музичних виконавців I половини XIX ст. вважається Фелікс Мендельсон Бартольді, творчість якого цікавить насамперед музикознавців (М. Забара, І. Карачевцева, Н. Шепеленко та ін.). Однак поза увагою науковців залишається його епістолярна спадщина, що нараховує близько 5 000 його листів і 7 000 листів до нього. Робота над її 12-томним виданням розпочата у 2008 р. напередодні 200-річного ювілею композитора й супроводжувалася низкою публікацій у німецьких засобах масової інформації [4–6; 8].

У сучасній українській філології відсутні роботи, присвячені комплексному вивченню листів видатного німецького композитора-романтика, тож стаття має на меті систематизувати листи Фелікса Мендельсона Бартольді періоду італійських гастролей 1830–1831 рр., виходячи з концепції адресованості як провідної конститутивної ознаки листа як жанру. Відповідно до цього, вбачаємо завдання у вивченні історії стосунків між Феліксом Мендельсоном Бартольді та його кореспондентами, у встановленні їх впливу на тематику і стиль їхнього листування. За матеріал дослідження правлять 33 листи видатного німецького композитора від 10 жовтня 1830 р. до 24 липня 1831 р., серед їх адресатів – родина Мендельсонів, його батько й мати, сестри Фані та Ребекка, його вчитель музики – професор Карл Фрідріх Цельтер, пані Перейра, музиканти Хайнріх Берманн, Едуард Деврієнт. Ці послання оприлюднені в проекті «Гутенберг» інтернет-видання журналу «Шпігель» [7].

Вихідною тезою наших спостережень є трактування листа як жанру з притаманними йому

конститутивними ознаками (концепція адресата, предметно-тематичний зміст, суб'єктивно-авторська модальність) [1] і жанровими домінантами (особистісний збіг адресата висловлення з тим, кому воно відповідає, дейктична проекція, чітка структурованість) [3].

О. Братаніч указала на різні види виявів адресатії листа, залежно від того, спирається автор листа на соціальні чи особистісні характеристики свого адресата [2, с. 13], що дає підстави розмежувати приватні листи, зокрема лист до члена родини та лист до друга, й офіційні кореспонденції, зокрема офіційно-діловий лист і фамільярно-діловий лист.

Результати проведеного нами аналізу типів листів Фелікса Мендельсона Бартольді 1830–1831 рр. за концепцією адресата листа подано в таблиці «Типологія листів Фелікса Мендельсона Бартольді часів італійських гастролей 1830–1831 рр. за концепцією адресата листа» (див. таблицю 1).

Проаналізовані нами кореспонденції Фелікса Мендельсона Бартольді засвідчують, що домінуючим типом його тогочасного листування було родинне листування, адже основними адресатами його кореспонденцій виступили родина Мендельсонів та окремі її члени (27 листів, що становить 82% від загальної кількості листів). Композитор надає перевагу саме такому типу листування, оскільки, крім іншого, уникає цензури, адже саме в листах до членів родини, до того ж у випадку родини Мендельсонів людей зі спільними духовними запитамми, інтересами й уподобаннями, можна детально та щиро описати власні враження від гастролей, від країни та її людей, розраховуючи

на розуміння з боку адресата листа. Тому в такому разі мова йде про суттєве розширення тематики листування за умови збереження відвертості як складника суб'єктивно-авторської модальності.

Родинне листування має досить регулярний характер: у середньому кореспонденції надсилаються композитором раз на два тижні, що загалом відповідає строкам доставки тогочасної пошти з урахуванням отримання листа-відповіді на попереднє послання.

Провідною жанровою модифікацією родинного листування Фелікса Мендельсона Бартольді вказаного періоду є лист до члена родини, що розуміється ним як так званий «колективний адресат», тобто родина Мендельсонів загалом (18 із 27 листів, 67%), хоча в листі від 17 січня 1831 р. є рядки, звернені особисто до матері, а в листі від 20 квітня 1831 р. є рядки, безпосередньо адресовані батьку.

Типовим прикладом такого «колективно-родинного листування» є лист Фелікса Мендельсона Бартольді від 28 грудня 1830 р., де основна увага сконцентрована на деталізованому описі Риму в дощову погоду, що викликає в автора листа різко негативну реакцію: *“Rom im Regenwetter ist das Fatalste, Unbehaglichste was es geben kann. Wir haben nun seit mehreren Tagen fortwährend Sturm, Kälte, und Ströme vom Himmel...”*. «Рим у дощову погоду – це найбільш фатальне, жахливе, що тільки може бути. Уже упродовж декількох днів у нас безупинно дме вітер, дощить і холодно...» (переклад тут і далі наш – Л. М.) [7].

Його невдоволення викликають і побутові незручності, спричинені дощами, – неможливість за-

чиняти вікна, протяг із дверей, холодна підлога, чад від каміну в житловій кімнаті: *“Schutz giebt es nirgend; in meinem Zimmer, das sonst eines der behaglichsten ist, löuft das Wasser reichlich durch die Fenster, die nun einmal nicht schlieÿen; der Wind pfeift durch die Thÿren, die nun einmal nicht zugehen; der steinerne Fußboden költet trotz aller doppelten Decken, und von dem Kaminfeuer wird der Rauch in die Stube getrieben, da das Feuer nicht brennen will”*. «Прихистку від цього немає ніде; у моїй кімнаті, яка до цього була однією з найкомфортніших, вода тече з вікон, які просто не зачиняються; вітер свистить крізь двері, які нині також не зачиняються; кам'яна підлога холодна, попри подвійні килими, а з каміну в кімнату чадить, оскільки вогонь не може палати» [7].

Але ще гірша, за його спостереженнями, ситуація на вулицях міста, де через спричинену дощами повинь на Тибрі вода затоплює все, а тротуарів немає: *“... erhöhte Fußsteige, oder Trottoirs nirgend; von der spanischen Treppe fluthet's, wie von der großen Wasserkunst in Wilhelmshöhe; die Tiber ist ausgetreten und überschwemmt die nächsten Straßen”*. «... бордюрів або тротуарів немає ніде, з Іспанських сходів вода летиться суцільним потоком наче з фонтану на Вільгельмсхойе, Тібр вийшов із берегів і затоплює найближчі вулиці» [7].

За спостереженнями композитора, будинки в Римі не мають водостічних труб, а їх дахи – різної довжини та різного куту нахилу, тож вода стікає з обох сторін будинків і затоплює вулиці: *“Die Häuser haben keine Dachrinne, sondern die verlängerten Dächer gehen abschÿssig herab, sind aber von verschiedener*

Таблиця 1

Типологія листів Фелікса Мендельсона Бартольді часів італійських гастролей 1830–1831рр. за концепцією адресата листа

Родинне листування			
Листи до родини Мендельсонів			
10 жовтня 1830 23–30 жовтня 1830 2 листопада 1830 8–9 листопада 1830 30 листопада 1830 7 грудня 1830	20–21 грудня 1830 28 грудня 1830 17 січня 1831 1 лютого 1831 8 лютого 1831 15 березня 1831	29 березня 1831 4 квітня 1831 20 квітня 1831 27 квітня 1831 17 травня 1831 14 липня 1831	
Лист до батька 10–11 грудня 1830	Листи до батьків 6 червня 1831	Листи до сестри Ребекки 13 квітня 1831	
Листи до сестри Фані 16 листопада 1830 22 лютого 1831 1 березня 1831	Листи до сестер 22–23 листопада 1830 28 травня 1831 25–26 червня 1831		
Фамільярно-дідове листування			
Листи до пані Перейра	Листи до Едуарда Деврієнта	Листи до Карла Цельтера	Листи до Хайнріха Бермана
липень 1831	15 липня 1831	16 жовтня 1830	14 лютого 1831
	24 липня 1831	16 червня 1831	

Länge, und gießen von beiden Seiten der Straßen mit Wuth herunter”. «Будинки не мають водостічних труб, подовжені дахи спадають круто донизу, вони мають різну довжину, тож вода з люттю летиться з обох боків вулиці» [7].

Першу частину цього листа Фелікс Мендельсон завершує варіативним повтором: *“Rom im Regenwetter ist unglaublich unbehaglich*”. «Рим у дощову погоду надзвичайно жахливий» [7], що посилює емоційний вплив на читача.

У другій частині листа його автор повідомляє про ненадходження кореспонденцій, написаних ним раніше, причиною цього є наявність у його листах музичних нотних записів, які прийняли на пошті за секретні коди: *“Man versicherte mir hier allgemein, der Grund sei, weil man eine geheime Chiffercorrespondenz in den Noten vermuthete*”. «Усі тут мене запевняють, причина в тому, що нотні записи прийняли за закодоване послання» [7]. Таке пояснення сприймається композитором як «жалюгідні дурощі» (*“jämmerliche Dummheit*”), він планує звернутися за допомогою до австрійського посла, хоча й не сподівається повернути свої листи: *“Ich werde mich hier beim Oesterreichischen Gesandten deshalb beklagen, es wird mir aber gar nichts helfen, und die Briefe, um die es mir sehr leid thut, sind verloren*”. «Тому я поскаржуся австрійському послу. Але це навряд чи допоможе, листи, про які я дуже жалкую, втрачені» [7].

Лист завершується традиційною епістолярною формулою прощання: *“Und so lebt mir wohl*”. «Тож, хай щастить» – й особистим підписом *“Felix*”. «Фелікс» [7].

Отже, цей лист знайомить нас з умовами життя композитора в Римі, водночас, що найцікавіше, відтворює його емоційно-психологічний стан, у якому панує незадоволення від побутових незручностей і роздратування через несподівані перешкоди в листуванні з близькими.

Структура цього листа відповідає тогочасним епістолярним нормам, у цитованій вище кореспонденції наявні типові епістолярні формули привітання та прощання, неофіційний підпис, основна частина листа, по суті, є розгорнутою відповіддю на типову епістолярну формулу «запитання про стан справ». Таке дотримання норм епістолярного етикету з боку автора листа свідчить про його освіченість і його поважне ставлення до свого адресата.

Стилістика вище процитованого листа характеризується широким використанням стильових засобів, а саме оцінних епітетів типу *“jämmerliche Dummheit*”, гіпербол, як-то: *“Rom im Regenwetter ist das Fatalste, Unbehaglichste was es geben kann*», порівнянь, як, наприклад, *“von der spanischen Treppe fluthet’s, wie von der großen Wasserkunst in Wilhelmshöhe*», метафор, як-от: *“Die Häuser... gießen von beiden Seiten der Straßen mit Wuth*

herunter” тощо. Таке стильове розмаїття спричинене емоційністю висловлення як особливою рисою стилю розповіді німецького композитора, а щире виявлення почуттів, особливо негативних, можливе саме в листах до рідних із притаманною їм відсутністю соціальної дистанції.

У листуванні Фелікса Мендельсона Бартольді часів італійських гастролей 1830–1831 рр. наявне й фамільярно-ділове листування, адресатами в цьому випадку є його вчитель музики – професор Карл Фрідріх Цельтер (2 листи, 6% від загальної кількості листів), пані Перейра (1 лист, 3% від загальної кількості листів), музиканти Хайнріх Берманн (1 лист, 3% від загальної кількості листів) та Едуард Девріент (2 листи, 6% від загальної кількості листів). Дописувачів у такому випадку пов’язує музика як спільна сфера професійної діяльності і тривале особисте знайомство, приятні або дружні взаємини. Такі адресати цікаві насамперед як однодумці, з якими можна досить відверто говорити на «професійні теми», від них можна очікувати професійної поради або навіть конструктивної критики, спрямованої на вдосконалення таланту, що різнить їх від родичів, непрофесіоналів. Таке унікальне поєднання в концепції адресата листа професійних та особистих рис певним чином звужує обговорювану тематику, але зберігає відвертість у висловленні думок як складник авторської модальності.

Провідною жанровою модифікацією тут постає фамільярно-діловий лист, типовим прикладом якого є лист Фелікса Мендельсона Бартольді до його вчителя музики – професора Карла Фрідріха Цельтера від 16 жовтня 1830 р. За неформальним, але водночас офіційно забарвленим через згадку про різницю в соціальному становищі звертанням *“Lieber Herr Professor!*” – «Любий пане професоре!» слідує вибачення через нечасті послання та заклики до взаємного листування, навіть малозначущого:

“Hoffentlich haben Sie mir aber mein langes Stillschweigen nicht übelgenommen, und so darf ich wohl einmal ein Paar Worte von Ihnen erwarten, wenn sie auch weiter nichts enthalten, als daß Sie gesund und heiter sind”. «Сподіваюся, що Ви не образилися на мою тривалу мовчанку, тож я можу очікувати від Вас пару слів про те, що Ви здорові й у доброму гуморі, навіть якщо Ви надалі нічого не отримаєте від мене» [7].

Причину такого нерегулярного листування автор пояснює швидким темпом свого життя в Мюнхені: *“Denn Ihnen von den Gesellschaften in München zu erzdhlen, deren ich jeden Abend einige besuchte, und wo ich so viel Clavier gespielt habe, wie noch nirgends, war darum nicht möglich, weil eben eine die andere dröngte, und ich eigentlich niemals recht zur Besinnung gekommen bin*”. «У мене не було можливості розповісти Вам

про товариство в Мюнхені, яке я відвідую кожного вечора й де я так багато граю на піаніно, як ніде до цього, через те, що одне товариство так швидко змінювалося на інше, що я не встигав оговтатися» [7].

Не отримавши жодного листа від своїх близьких за чотири тижні, він сподівається на добрі й щирі слова підтримки від учителя, які він чув від нього від самого дитинства: "... so wärden mich auch ein Paar Worte von Ihnen, so in der alten Weise an mich gerichtet, recht innerlich erfrischen und erfreuen, indem sie mir die Bberzeugung verschafften, daЯ Sie meiner noch immer so freundlich gedenken, wie Sie es seit meiner Kindheit gethan haben". «... тож пару слів від Вас у Вашій старій манері щиро порадували б і підбадьорили б мене, переконавши мене в тому, що Ви згадуєте про мене дружньо, як Ви робили це з мого дитинства» [7]. Ці слова є типовою епістолярною формулою «спонукання адресата до написання листа-відповіді».

Надалі таке специфічне поєднання особистих і професійних характеристик у концепції адресатії листа суттєво розширює його тематику, зокрема Фелікс Мендельсон Бартольді описує своє потрясіння від картин Тиціана і Джорджоне, побачених під час подорожі до Венеції: "Es sind drei Bilder von Tizian: die Darstellung der Maria als Kind im Tempel; die Himmelfahrt der Maria, und die Grablegung Christi; dann ein Bild von Giorgione, ein Mōdchen vorstellend, das die Cithar in der Hand, sich ganz in tiefe Gedanken verloren hat, und nun so ernst nachsinnend aus dem Bilde herausschaut". «Ось три картини Тиціана: зображення Марії в дитинстві у храмі, Вознесіння Марії та покладання в домовину Христа; далі картина Джорджоне, на якій представлена дівчина з гітарою, яка поринула у свої думки й дивиться з картини серйозно та задумливо» [7].

Напевно, несподіваним для Карла Фрідріха Цельтера стало щире зізнання його учня в тому, що він майже не слухає місцеву італійську музику, хоча й чує її з картин італійських художників: "... und ich bedaure es nicht sehr, daЯ ich hier noch fast keine Musik gehurt habe; denn die Musik, die die Engel auf der Himmelfahrt machen, wie sie die Maria umgeben, und ihr zujauchzen, und wie der eine ihr auf dem Tambourin entgegenpauckt, ein Paar andere auf sonderbaren, krummen Fluten blasen, wiederum eine andere liebliche Gruppe singt, – oder die Musik, die der Citherspielerin eben in Gedanken vorschwebt...". «... я не дуже жалкую за тим, що майже не чую тут музики, оскільки справжня музика – це музика, яку виконують ангели, що оточують Марію під час її Вознесіння та лікують з нею, та музика, яку один з ангелів грає на тамбурині, пара інших – на дивних зігнутих флейтах, музика, яку співає інша чарівна група, музика, яку гітаристка уявляє собі в думках...» [7].

Надалі композитор повідомляє своєму вчителю про задум написати музику до духовних пісень Лютера, отриманих від віденського знайомого, і про завершення роботи над хоралом «О, Голова, сповнена крові та ран» та «Аве Марія»: "In Wien habe ich zwei kleine Kirchenmusiken fertig gemacht: einen Choral in drei Stücken für Chor und Orchester ("O Haupt voll Blut und Wunden"), und ein Ave Maria für achtstimmigen Chor a capella". «У Відні я завершив два невеличкі церковні музичні твори: хорал у трьох частинах для хору й оркестру («О, Голова, сповнена крові та ран») та «Аве Марія» для восьмиголосого хору a capella» [7].

Визначальність саме професійних рис у концепції адресата листа виявляє себе в проханні до Карла Фрідріха Цельтера висловитися щодо мелодії та композиції нового твору: "Bitte, schreiben Sie mir doch über diesen meinen Plan, und ob Sie es billigen, daЯ ich überall die alte Melodie behalte, mich aber nicht streng daran binde, und z. B. den ersten Vers von "Vom Himmel hoch" ganz frei, als einen groЯen Chor nehme?". «Будь ласка, напишіть мені про цей мій план і про те, чи Ви схвалюєте те, що я хочу зберегти стару мелодію, не прив'язуючись, однак, до неї занадто сильно, як, наприклад, перший вірш «Високо з неба» написаний довільно в хоровій формі» [7].

Цей лист завершується типовою епістолярною формулою прощання: "Sie bitten mich nicht zu vergessen, und meine herzlichsten Wünsche für Ihr Wohl und Ihre Heiterkeit freundlich anzunehmen". «Прошу не забувати про мене та прийняти мої щирі побажання Вам благополуччя й веселого настрою» – та офіційно маркованим підписом «Ihr treuer Felix». «Віddаний Вам Фелікс» [7].

Отже, цей лист цікавий уміщеними в ньому розповідями про класичний італійський живопис, який композитор сприймає крізь призму музики. Фахівців він має зацікавити повідомленнями з історії написання музичних творів, адже Фелікс Мендельсон Бартольді детально описує етапи своєї роботи, починаючи від задуму твору, і супроводжує це нотними записами.

Структура цього листа до Карла Фрідріха Цельтера відповідає тогочасним епістолярним нормам, у ньому наявні типові епістолярні формули привітання та прощання, офіційний підпис, що свідчить про поважне ставлення автора листа до свого адресата через наявність між ними вікової й соціальної дистанції.

Стилістика вищезгаданого листа характеризується використанням широкої палітри стильових засобів, як, наприклад, епітет "auf sonderbaren, krummen Fluten", антитеза "daЯ ich überall die alte Melodie behalte, mich aber nicht streng daran binde", метафора "sich ganz in tiefe Gedanken verloren hat", порівняння "wo ich so viel Clavier gespielt habe, wie noch nirgends", літота "ein Paar Worte" тощо. Як ми

засначили вище, це зумовлено як емоційністю як специфічною рисою стилю розповіді Фелікса Мендельсона Бартольді, так і в цьому випадку можливістю не приховувати свої почуття від адресата завдяки багаторічному особистому знайомству з ним.

Отже, в епістолярії Фелікса Мендельсона Бартольді часів італійських гастролей 1830–1831 рр. наявні листи до члена родини та фамільярно-ділові листи із суттєвою кількісною перевагою першого типу листа. Родинне листування композитора цього часу характеризується регулярністю, воно орієнтоване на «колективного адресата», тому йому притаманне широке коло обговорюваних тем і відвертість у висловленні ставлення до них як складник авторської модальності. Фамільярно-ділове листування Фелікса Мендельсона Бартольді вказаного періоду не є регулярним, однак воно також торкається широкого спектру

обговорюваних тем за акцентуації на музиці як спільній сфері професійної діяльності, йому притаманні щирість у висловленні думок і почуттів як складник авторської модальності.

Структура цих листів загалом відповідає тогочасним нормам епістолярного етикету, що свідчить про освіченість автора листів і його поважне ставлення до своїх адресатів. Стилістика кореспонденцій німецького композитора характеризується широким використанням різноманітних стильових засобів через притаманну стилю його розповідної манери емоційність і не скутість соціальною дистанцією з адресатами листів.

Перспективи подальших досліджень епістолярію Фелікса Мендельсона Бартольді вказаного періоду вбачаємо в систематизації його листів відповідно до предметно-тематичної змістовності як конститутивної ознаки жанру листа.

Література

1. Бахтин М. Проблема речевих жанрів / М. Бахтин // Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – С. 237–280.
2. Братаніч О.В. Фактор адресованості в епістолярному дискурсі / О.В. Братаніч // Актуальні проблеми металінгвістики : зб. статей за матеріалами III Міжнарод. наук. конф. : у 2 ч. – Черкаси : Брама, 2003. – Ч. 2. – С. 11–18.
3. Морозова Л.І. Письменницький епістолярій у системі літературних жанрів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец.10.01.06 «Теорія літератури» /Л.І. Морозова ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2006. –24 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/338392.html>.
4. Brachman Jan Briefe von Felix Mendelssohn Bartholdy: Majestät, wir brauchen ein Konservatorium. – Режим доступу: <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/briefe-von-felix-mendelssohn-bartholdy-majestaet-wir-brauchen-ein-konservatorium-11024234.html>
5. Büchter-Römer Ute Das Italienerlebnis Fanny Hensels, geb. Mendelssohn Bartholdy. – Режим доступу: http://www.uni-due.de/imperia/md/content/ekfg/buechter_roemer_italienerlebnis.pdf
6. Die Geschwister Fanny und Felix Mendelssohn – eine Beziehung zwischen Nähe und Distanz?– Режим доступу: <http://mugi.hfmt-hamburg.de/FannyHenselRaume> Режим доступу:
7. Felix Mendelssohn Bartholdy: Reisebriefe. – Режим доступу: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/reisebriefe-4431/1>
8. Hagedorn Volker Felix Mendelssohn Bartholdy: Auf dunklen Höhen. – Режим доступу: <http://www.zeit.de/2009/05/SM-Mendelssohn>

УДК 811.112.2'342'37

Найдеши О. В.

ФОНОСЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

У статті досліджуються фоносемантичні особливості німецького прозового тексту. Запропонований «мінорний/мажорний» поділ прозових текстів слугує виявленню певних закономірностей уживань у тому чи іншому мотивному творі відповідних фонестемних рядів, що також сприяє посиленню мінорної чи мажорної тональності тексту.

Ключові слова: фоносемантика, звуковий символізм, фонестема, фонестемна лексика, «мінорний» і «мажорний» мотив, мінорно/мажорна тональність тексту.

Найдеши О. В. Фоносемантический анализ прозаических текстов (на материале немецкоязычной литературы). – Статья.

В статье исследуются фоносемантические особенности немецкого прозаического текста. Предложенное «минорное/мажорное» деление прозаических текстов служит выявлению определенных закономерностей применения в том или другом мотивном произведении соответствующих фонестемных рядов, что также способствует усилению минорной или мажорной тональности текста.

Ключевые слова: фоносемантика, звуковой символизм, фонестема, фонестемная лексика, «минорный» и «мажорный» мотив, минорно/мажорная тональность текста.

Naidesh O. V. Phonosemantic analysis of the prosaic texts (on the material of German literature). – Article.

The article deals with the phonosemantic peculiarities of a German prose text. The suggested minor-major grouping of literary works helps reveal certain regularities in the use of corresponding phonestemic sequences in this or that motif which stipulate the tone of a text.

Key words: phonosemantics, sound symbolism, phonestem, phonestemic vocabulary, “minor” motif, “major” motif, minor/major tonality of a text.

Фоносемантика як лінгвістична наука досліджує звукообразальну систему мови, що відображає зв'язки між звуком і значенням і розглядає три типи фонетичних одиниць: фонемні, фонетичні ознаки та сполучення фонем [4, с. 20–46].

Проблема «звук-зміст», значення початкових фонемних сполучень привертала увагу багатьох вітчизняних (О.П. Журавльова, С.В. Вороніна, В.В. Левицького, А.Б. Михальова, А.М. Жерновеї, А.А. Калити, С.С. Шляхової, Л.П. Прокоф'євої та ін.) і зарубіжних дослідників (Л. Блумфілда, Ф. Хаусхолдера, Дж. Фьорса, Х. Марчанда, Б. Уорфа, С. Ульмана, З. Харріса, В. Мюса, Е. Юнгера, Е. Фенца, Г. Мюллера, З. Ертеля та ін.).

С.В. Воронін, розглядаючи проблему співвідношення семантики й фонетики, вводить поняття «фоносемантика». «Фоносемантика мислиться як наука, що народжує й утворює себе на межі фонетики (згідно з планом вираження) і лексикології (згідно із сукупністю цих планів)» [1, с. 21].

Об'єктом дослідження є 29 початкових сполучень приголосних сучасної німецької мови ([b], [br], [dr], [fl], [fr], [gl], [gn], [gr], [kl], [kn], [kr], [kv], [pfl], [pfr], [pl], [pr], [ʃl], [ʃm], [ʃn], [ʃp], [ʃr], [ʃv], [sk], [ʃpl], [ʃpr], [ʃt], [ʃtr], [tr], [tsy]) та функціонування їх у прозових творах. Актуальність роботи полягає в комплексному фоносемантичному аналізі початкових сполучень приголосних німецької мови, визначенні семантики кожної фонестеми, розробці власного підходу в установленні мінорно/мажорних фонестемних рядів у прозових текстах австрійської літератури. Предметом дослідження послуговували символічні властивості німецьких початкових сполучень приголосних

звуків (фонестем). Під фонестемою (слідом за Дж. Фьорсом) ми розуміємо проміжну між фонемою й морфемою одиницю системи вираження звукової мови, яка за своєю формою є повторюваним дво- і трифонемним сполученням, а за своїм змістом наближається до семи, тобто асоціюється з певним значенням за відсутності морфологізації іншої частини словоформи [2, с. 6].

Дослідження символічних значень і функціональних властивостей початкових звукосполучень посідає важливе місце в сучасній фоносемантиці. Ці властивості можуть бути вивчені за допомогою психолінгвістичних і статистичних методів на матеріалі словникового складу й текстів. Нами запропоновано дослідження об'єктивних і суб'єктивних фоносемантичних властивостей початкових сполучень приголосних, що входять до складу фонестемної лексики [5; 6].

Існують два основні підходи (умовно) до аналізу фоносемантичних особливостей тексту: методика О.П. Журавльова та методика З. Ертеля. О.П. Журавльов вводить термін «фонетичне значення» (далі – ФЗ) і пропонує формулу для його визначення. При цьому змістовність мовної форми розуміється як символічне значення, а символіка звуків мови вважається значущою для фонетичної форми, або фонетичним значенням [3, с. 31]. Учений твердив, що не лише окремі звуки мають ФЗ, а й їх сполучення [3, с. 117]. О.П. Журавльов досліджує символіку звуків у поетичному мовленні, де організація звукової форми набуває значимості через комп'ютерну обробку текстів. У такий спосіб А.П. Журавльов спробував виміряти ФЗ поетичного тексту й зіставити результати

такого дослідження із загальним емоційно-значеннєвим змістом віршів.

Друга методика вивчення звуко символічних властивостей тексту запропонована З. Ертелем, за допомогою якої вивчався розподіл «*сильних*» (щодо звуко символічних ознак) і «*слабких*» приголосних у листах відомих діячів ХІХ ст. До сильних звуків (на основі попередніх експериментів) зараховані [p], [t], [k], [f], [s], до слабких – [b], [d], [g], [v], [z]. Увесь список поділений на дві частини: 15 «динамічних» і 14 «нединамічних» особистостей. До першого списку ввійшли, зокрема, К. Маркс, Р. Вагнер, А. Гумбольдт, Л. ван Бетховен, Ф. Ніцше, О. Бісмарк, Г. Гейне та ін. Припускалось, що в їхніх листах *сильні* звуки траплятимуться частіше, ніж *слабкі*. Стосовно більшості з 15 «динамічних» особистостей ця гіпотеза підтвердилася [7, с. 170–177].

У дослідженні під час вивчення фоносемантичних властивостей німецьких початкових фонем і розподілу їх у художньому прозовому тексті з мінорною (негативною) та мажорною (позитивною) конотацією ми спираємося загалом на методику З. Ертеля й частково використовуємо методику О.П. Журавльова.

Нами здійснюється поділ творів на «мінорні» та «мажорні». Мінорність чи мажорність, на нашу думку, зумовлюється задумом автора, сюжетною канвою твору, його тематикою, ідеєю та впливом на читача; змалюванням у творі «сумного, трагічного» чи «веселого, радісного». Щоб уникнути суб'єктивізму, ми спиралися на критичну літературу щодо характеристики обраних для аналізу творів, отже, ми згрупували твори на «мінорні» й «мажорні», керуючись аналізом експертів-критиків [8].

Отже, нашим завданням є таке: а) з'ясувати співвідношення між конотативними ознаками найбільш уживаних у зазначених творах сполучень і змістом текстів; б) порівняти частоту вживання досліджуваних фонем у різномотивних творах; в) установити певні фонемно-лексико-семантичні зв'язки, закономірність існування яких підтверджується отриманими статистичними результатами; г) виявити закономірності вживання відповідних фонем (із негативною та позитивною «оцінкою») у мінорних і мажорних текстах, які можуть сприяти мінорно-мажорній тональності творів.

Для дослідження функціонування початкових приголосних фонем у різномотивних творах німецькомовної літератури нами проаналізовано низку творів австрійських письменників: І. Бахманн, Г. фон Гофманнстала, Е. Єлінек, А. Шнітцлера – щодо встановлення зв'язку теми творів різного жанру (новел, оповідань, опер, драм) із набором фонем, які здатні певною мірою підкреслювати або суперечити загальній темі й мотивові досліджуваних текстів. Поділ указаних творів на «мінорні» та «мажорні» здійснено з урахуванням критичного матеріалу [11; 12; 16; 17].

Розподіл різномотивних прозових текстів зроблено в такий спосіб, де мажорний мотив представлений комедійними творами І. Бахманн, Г. фон Гофманнстала та А. Шнітцлера (комедійною оперою І. Бахманн „Der junge Lord” [9], комедійними п'єсами Г. фон Гофманнстала [13] і комедією А. Шнітцлера „Professor Bernhardi” [18]), а мінорний мотив ілюструється трагічною оперою І. Бахманн „Der Prinz von Homburg” [10], трагедіями Г. фон Гофманнстала „Der Abenteuer und die

Таблиця 1

Частота вживання досліджуваних фонем

Фонемати	bl-	br-	fl-	fr-	gl-	gr-	gn	kl-
Мінорний мотив	600	924	337	1058	549	932	22	393
Мажорний мотив	584	408	838	989	544	380	33	447
χ^2	34,62	65,31	468,66	48,16	35,38	86,22	8,08	52,59
K	0,04	0,06	0,15	0,05	0,04	0,07	0,02	0,05
kr-	kn-	pr-	pl-	ʃp-	ʃpr-	ʃt-	ʃtr-	tr-
648	111	344	205	316	286	1472	303	864
122	38	99	183	247	262	867	78	569
211,89	15,19	66,19	6,35	1,76	10,29	18,31	68,63	1,35
0,10	0,03	0,06	0,02		0,02	0,03	0,06	
dr-	ʃl-	ʃm-	ʃn-	ʃr-	ʃv-	tsy -	pfl -	Усього
388	596	196	142	268	385	468	27	11832
213	392	89	204	212	231	231	17	8277
8,37	0,95	11,78	46,05	1,84	3,52	19,68	0,12	–
0,02		0,02	0,05			0,03		

„Sdngerin”, „Elektra”, „Jedermann”, „Das Salzburger groÙe Welttheater” [14] і романом Е. Єлінек „Klavierspielerin” [15]. Із названих творів проведена суцільна вибірка загальним обсягом 76 100 слововживань і дослідженням 8 277 фонемем із творів мажорного складу та 73 600 слововживань (11 832 фонемем) у творах мінорного мотиву.

Проаналізуємо початкові кореневі приголосні фонемні сполучення з метою встановлення закономірності вживання їх семантичного компонента й отримання статистично значущих результатів.

Так, порівняння всіх фонемем у мінорі та мажорі, які містять фонемем [r] і [l], доводить кількісну перевагу фонемем із [r] у мінорі над фонемемем з [l] у мажорі. Ця перевага суттєво підтверджується значущими критерієм χ^2 -квадрата та коефіцієнтом взаємної спряженості ($\chi^2=419,26$; $K=0,167$). Якщо зіставити фонемні сполучення з фонеммою [l] (типу bl-, fl-, gl-, kl-, pl-...), що зустрічаються в мінорних і мажорних творах, з іншими досліджуваними фонемемем (відповідно, 2 705 фонемем; 3 005 фонемем), то одержуємо позитивний резуль-

Таблиця 2

Фонемемно-лексичний зв'язок в різномотивних творах

Фонемемем	Твори мінорного мотиву	Твори мажорного мотиву
bl-	bleiben, blicken, Blick, bleich, Blatt	bleiben, blicken, Blume, Blick, blau, Blatt, blitzend
br-	bringen, Brief, brechen, braun, brennen	brauchen, bringen, brav, Bräutigam, Brot
fl-	fliehen, fliegen, Flügel, flüchten, Fleisch, Flucht	flüstern, Flora, Florindo, Flamme, fleißig, fliegen
fr-	fragen, Freund, fremd, froh, frisch, frei, Frau, früh	fragen, Freund, froh, früh, Frau, Freude, freuen
gl-	gleich, glauben, Glied, Glut, glücklich	glauben, glücklich, gleich, Glück, gleiten, glänzen
gr-	greifen, groß, Graf, Grab, grob, Gruppe, Grund, grau	groß, grüßen, Grund, grün, Großvater
kl-	klar, klein, klug, klingen, klagen, klopfen	klein, Kleid, klar, klopfen, klingen, klug
kr-	Krieg, krank, Kraft, Kreis, kriechen	krank, kräftig, krönen
pl-	plötzlich, Platz, Plan	Platz, plötzlich
pr-	Prinz, prüfen, probieren	prüfen, Prinz, Professor
dr-	drücken, dringend, drei, drohen, draußen, drehen	drei, drehen, droben, drüben, draußen
tr-	treten, Traum, treffen, tragen, trennen, Träne, traurig, Traurigkeit, trotz, trinken	treten, tragen, treffen, Traum, treu, träumen, treiben
ʃt-	stehen, Stunde, stürzen, sterben, Stadt, stumm, stören, still, stark, steigen, stellen	stehen, Stadt, Stimme, stellen, Stunde, Stück, steigen, Stelle, stolz
ʃtr-	Straße, streiten, streng, Streit, stramm	strahlen, streichen, Straße, streben
ʃp-	später, spielen, Spiel, spotten, spüren	spielen, spüren, Spiegel, spät
ʃpr-	sprechen, springen, Sprache, Spruch	sprechen, springen
ʃl-	schließen, schlagen, Schlacht, schlagen, Schloss, schlecht, Schlag	schließen, schließlic, schlagen, Schloss, schlafen, schlecht
ʃm-	schmücken, Schmerz, schmal	Schmuck, schmecken, Schmerz
ʃn-	schnell, schneiden	schnell, schneiden, Schneider, Schnee
ʃr-	schreiben, schreiten, schrecklich, schreien, Schrei, schrecken	schreiben, Schritt, Schrei
ʃv-	schwer, schweigen, schwach, schwarz	Schwester, schwer, schweigen
tsy -	zwei, zwingen, Zweifel, zwar, Zweig, zweifeln	zwei, zwischen, Zweig

Таблиця 3

Мінорно-мажорна залежність частоти вживання основних фонемемем

Провідні фонемемем досліджуваних фонемемем	l	r	ʃ
Всього	l=32	r=60	ʃ=47
Мінор	l ⁺ -2; l ⁻ -7	r ⁺ -4; r ⁻ -33	ʃ ⁺ -1; ʃ ⁻ -24
Всього	l=33	r=44	ʃ=38
Мажор	l ⁺ -19; l ⁻ -2	r ⁺ -10; r ⁻ -2	ʃ ⁺ -2; ʃ ⁻ -6

тат і підтвердження переваги фонемі [l] у мажорі, оскільки $\chi^2=602,28$; $K=0,147$. А порівняння всіх фонем із фонемою [r] (типу br-, fr-, gr-, kr-, dr-, tr-, tr-, [r- ...]) у досліджуваних творах мінорного й мажорного характеру (відповідно, 6 015 одиниць; 3 332 одиниці) доводить, навпаки, кількісну перевагу в мінорі [r], тому що критерій χ^2 дорівнює 219,17 і коефіцієнт K становить 0,104. Для зручності подамо отримані результати порівняння кожного фонемного сполучення в мінорі й мажорі та суттєвість/несуттєвість ознаки в таблиці 1.

Під час порівняння в мінорі й мажорі окремо взятих фонем br-, fl-, fr-, gr-, kl-, kr-, pr-, [pr-, [tr-, dr- одержуємо позитивні результати, що констатують значну перевагу фонемі з фонемою [l] у мажорі та суттєву перевагу в мінорі фонемі з фонемою [r]. Але кількісно перевищують у мінорі фонемі bl-, gl-, pl- унаслідок часто вживаних «нейтральних» слів *bleiben, glauben, plützlich*. Проте, порівнюючи bl-br в мінорі й мажорі (аналогічно gl-gr, pl-pr), бачимо, що bl- у мажорі більше, в мінорі – менше, і це закономірність (відповідно, $\chi^2=33,22$; $K=0,045$; $\chi^2=73,62$; $K=0,06$). У мінорі фонемі gr- суттєво переважає над фонемою gl- ($\chi^2=105,66$; $K=0,07$), а в мажорі – навпаки. І цей результат суттєвий, оскільки при цьому $\chi^2=30,83$; $K=0,04$. У біномі pl-pr також підтверджується перевага pl- у мажорі ($\chi^2=25,46$; $K=0,04$), а pr- у мінорі ($\chi^2=37,21$; $K=0,04$) і значущість одержаного результату. Більше того, під час порівняння не лише кількісного співвідношення, а і якісного (тобто враховуючи значення лексем, що містять порівнювані фонемі) знову встановлюється порушена закономірність (див. далі табл. 2). Несуттєвими є результати стосовно фонем [r-, tr-, [l-, r]l-, оскільки величина χ^2 менша за критичний мінімум. Однак ми й не стверджуємо обов'язковості закономірності «l > в мажорі, r > в мінорі» для кожного бінома типу pl-pr та окремих фонем (наприклад, tr- у мінорі й мажорі), а розглядаємо її на загальному рівні, враховуючи весь фонемний масив. Так, що стосується фонем, які містять початкову фонему [l] типу [l-, [m-, [pr-..., то їх кількість перевищується в мінорі (3 964 фонемі; 2 582 фонемі) і є суттєвою ($\chi^2=11,81$; $K=0,024$). Проте в процесі детального розгляду цих фонем помічаємо, що фонемного сполучення [p- більше в мажорі, ніж у мінорі (відповідно, 204, 167). Тому потрібно розглянути семантичний компонент досліджуваних фонем, який ми подамо в порівнянні в наступній таблиці (слова розташовані в порядку зменшення частоти вживання до 10).

Аналіз значень найчастіше вживаних фонемних слів у творах мінорного й мажорного мотивів показує наявність різних семантичних ознак: від «позитивний» до «негативний» і «нейтральний». Досліджувані фонемі з провідни-

ми фонемами [r], [l], [l] у лексемах з урахуванням їх семантичного навантаження можна зобразити в таблиці 3.

Ураховуючи не лише кількісну характеристику, а й семантичний компонент цих фонем, з'ясуємо достовірність твердження «l > в мажорі, r > в мінорі, [l > в мінорі» через величину χ^2 -квадрат і коефіцієнт K. Так, порівнявши «негативні» [l] і [r] у мінорі з позитивними [l] і [r] у мажорі, одержавши істотну вірогідність через $\chi^2=16,51$; $K=0,49$, стверджуємо, що негативне [r] домінує в мінорі, а позитивне [l] домінує в мажорі. Одержуємо позитивний результат (тобто $\chi^2=28,94$; $K=0,53$) під час порівняння в мінорі й мажорі негативних за змістом слів, які містять у початкових фонемі фонему [r], і підтвердження того факту, що мінорності сприяє також негативне [r]. Мажорність, навпаки, визначається позитивним [l], що становить більшість у мажорі, ніж у мінорі та є суттєвим твердженням, оскільки $\chi^2=19,57$; $K=0,55$. Порівнюючи вживання в мінорі й мажорі фонемі з компонентною фонемою [l], помічаємо, що вони мають нейтральний, дуже рідко позитивний чи негативний зміст, причому в мінорі негативізм значно вищий ([l-мін=24, [l-маж=6). Значущість цієї ознаки підтверджується, адже $\chi^2=11,45$ і $K=0,37$.

Отже, можемо констатувати, що у творах мінорного складу кількісно і якісно переважають досліджувані фонемі з фонемою [r], які сприяють вираженню «негативізму» у творах і нашому сприйняттю їх. А у творах мажорного характеру значно переважають фонемі з фонемою [l] не лише кількісно, а і якісно, вживаючись при цьому в словах із позитивною семантикою. Стосовно мінорності й негативізму фонемі з початковою фонемою [l] свідчать суттєві (значущі, вагомі) кількісні та якісні переваги зазначених фонем.

У прозових творах різних жанрів із мінорним мотивом переважають фонемі, які включають фонему [r] і провідну фонему [l] і мають «негативний» семантичний показник, підкреслюючи в зображенні твору «щось трагічне, сумне, печальне».

У прозових творах мажорної тональності, навпаки, переважають слова зі сполученням фонем, що містять фонему [l], і семантичними компонентами, які мають «позитивне» значення для зображення «чогось веселого, радісного». Лексеми з фонемі з фонемою [r] становлять меншість і мають здебільшого «нейтральне» значення.

У процесі розгляду частоти вживання певних біномів у різномотивних творах ми відзначаємо, що не завжди підтверджується перевага відповідної конкретної фонемі. Однак на загальному рівні, враховуючи весь фонемний склад, який містить фонемі [r], [l], [l], спостерігаємо закономірність: «[r], [l] > в мінорі, [l] > в мажорі».

Отже, порівнюючи на семантичному рівні «негативні» [l] і [r] у мінорі з «позитивними»

[l] і [r] у мажорі через χ_2 і коефіцієнт спряженості K, констатуємо, що негативне [r] домінує в мінорі, а позитивне [l] – у мажорі. Позитивний результат одержується також під час порівняння в мінорі й мажорі негативних за змістом слів, які містять у початкових фонестемах фонему [r], і підтвердження того факту, що мінорність визначається домінантою негативного [r]. Мажорність, навпаки, зумовлюється перевагою позитивної [l]. Порівнюючи вживання в мінорі й мажорі фонестем із компонентною фонемою

[l] різного семантичного забарвлення, з'ясовуємо, що в мінорі «негативізм» фонемою [l] значно вищий.

У перспективі доцільним видається дослідження символічних властивостей фонестем у синхронії та діахронії; комплексне вивчення їх звукосимволічних властивостей в інших мовах (споріднених і неспоріднених); фонетико-семантичне дослідження початкових сполучень приголосних не лише в художній прозі й поезії, а й у публіцистиці чи феміністичній літературі.

Література

1. Воронин С.В. Основы фоносемантики : [монографія] / С.В. Воронин. – 2-е изд., стер. – Л. : Изд-во Ленанд, 2006. – 246 с.
2. Воронин С.В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании: очерки и изречения / С.В. Воронин. – Л. : Издательство Ленинград. ун-та, 1990. – 200 с.
3. Журавлёв А.П. Фонетическое значение / А.П. Журавлёв. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1974. – 160 с.
4. Левицкий В.В. Звуковой символизм. Мифы и реальность : [монографія] / В.В. Левицкий. – Черновцы : Черновицкий национальный университет, 2009. – 264 с.
5. Найдеш О. Об'єктивний звукосимволізм фонестемної лексики німецької мови / О. Найдеш // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. В.В. Левицький. – Чернівці : Рута, 2009. – Вип. 431 : Германська філологія. – С. 94–111.
6. Найдеш О.В. Суб'єктивні тенденції у вивченні символіки початкових фонемних сполучень німецької мови / О.В. Найдеш // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. В.В. Левицький. – Чернівці : ЧДУ, 2000. – Вип. 71 : Германська філологія. – С. 131–138.
7. Ertel S. Psychophonetik: Untersuchungen über Lautsymbolik und Motivation / S. Ertel. – Göttingen : Verlag für Psychologie C.J. Hogrefe, 1969. – 230 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Вопросы зарубежной литературы : сборник статей / отв. ред. И.А. Зевелева. – Ташкент : Фаи, 1967. – 286 с.
9. Bachmann I. Gedichte. Hürspiele. Libretti. Übersetzungen / I. Bachmann. – München : R. Piper u. Co Verlag, 1961. – Bd. 1. – 682 S.
10. Bachmann I. Erzählungen / I. Bachmann. – München : R. Piper u. Co Verlag, 1962. – Bd. 2. – 608 S.
11. Bachmann I. Musik und Dichtung / I. Bachmann // Gedichte Erzählungen Hürspiel. Essays. – München : R. Piper u. Co Verlag, 1964. – S. 289–293.
12. Hofmannstahl H. Gesammelte Werke: In 5 Bd / H. von Hofmannstahl. – Berlin : S. Fischer Verlag, 1924. – Bd. 1 : Die Gedichte. Lyrische Dramen. – 350 S.
13. Hofmannstahl H. Gesammelte Werke: In 5 Bd / H. von Hofmannstahl. – Berlin : S. Fischer Verlag, 1924. – Bd. 4 : Lustspiele. – 448 S.
14. Hofmannstahl H. Gesammelte Werke: In 5 Bd / H. von Hofmannstahl. – Berlin : S. Fischer Verlag, 1924. – Bd. 5 : Dramen. – 351 S.
15. Jelinek E. Die Klavierspielerin. Roman / E. Jelinek. – Hamburg : Rowohlt Verlag, 1983. – 351 S.
16. Jelinek E. Gedichte. Theaterstücke / E. Jelinek. – Hamburg : Rowohlt Verlag, 1985. – 202 S.
17. Schnitzler A. Sterben. Novelle / A. Schnitzler. – Berlin : G. Fischer Verlag, 1906. – 138 S.
18. Schnitzler A. Professor Bernhardie (Komödie in fünf Akten) / A. Schnitzler. – Berlin : G. Fischer Verlag, 1912. – 255 S.

УДК 81'373.611

Неврева М. Н., Дьяченко Г. Ф., Топчая Н. И.

ВЗАИМОСВЯЗЬ СТАТИСТИЧЕСКИХ И ЛЕКСИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ИМЕННЫХ СУФФИКСАЛЬНЫХ МОРФЕМ В ТЕКСТАХ НАУЧНОГО ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СТИЛЯ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКИХ ТЕКСТОВ ПО ХИМИЧЕСКОМУ МАШИНОСТРОЕНИЮ, АВТОМОБИЛЕСТРОЕНИЮ И ЭЛЕКТРОТЕХНИКЕ)

Статья описывает результаты сравнительного анализа суффиксальных именных морфем, проведенного на основе текстов технических специальностей, которые относятся к различным областям научного знания. Это позволяет определить уровень взаимодействия их статистических и лексических характеристик, а также получить данные, общие для текстов научного дискурса в аспекте словообразовательной типологии имен существительных.

Ключевые слова: лексический слой, продуктивность, суффиксальная морфема, текстовый корпус, частотность употребления.

Неврева М. М., Д'яченко Г. Ф., Топча Н. І. Взаємозв'язок статистичних і лексичних особливостей іменних суфіксальних морфем у текстах наукового функціонального стилю (на матеріалі англійських текстів із хімічного машинобудування, автомобілебудування та електротехніки). – Стаття.

Стаття описує результати аналізу суфіксальних іменних морфем, який проводився на базі текстів технічних спеціальностей, що належать до різних галузей наукового знання. Це дозволяє визначити рівень взаємодії їх статистичних і лексичних характеристик, а також отримати відомості, загальні для текстів наукового дискурсу в аспекті словотвірної типології іменників.

Ключові слова: лексичний шар, продуктивність, суфіксальна морфема, текстовий корпус, частота використання.

Nevreva M. N., Dyachenko G. F., Topchaya N. I. Statistic and lexical features interconnection of the nominal suffix morphemes in the scientific functional style texts (on the material of texts on chemical engineering, automobile engineering and electrical engineering). – Article.

The article describes the results of comparative analysis of nominal suffix morphemes made on the basis of technical specialties, which are related to the different fields of scientific knowledge. This permits to indicate the level of interaction of their statistic and lexical characteristics as well as to obtain data common for the scientific discourse texts from the viewpoint of derivational typology of nouns.

Key words: frequency of usage, lexical layer, productivity, suffix morpheme, text corpus.

Проблемы функциональной дифференциации словообразовательных систем подъязыков, относящихся к научному дискурсу, а также реализация общего словообразовательного фонда в специальных сферах его употребления являются в лингвистической литературе часто обсуждаемой темой. Прежде всего, нужно упомянуть выдающихся ученых, внесших фундаментальный вклад в разработку словообразовательных подсистем, обслуживающих разные функциональные сферы речевой деятельности – Виноградова [4], Кауфман [9], Строеву, Зиндер [16] и др. Однако в списке современных исследований значительное место также занимают работы по анализу словообразования в той или иной области знания [5; 8; 10; 11; 15; 17; 18]. Необходимо также отметить большой интерес к словообразовательным проблемам со стороны представителей когнитивной лингвистики [1; 6; 14].

Таким образом, можно утверждать, что как теоретическая, так и функциональная сторона проблемы словообразования является одной из наиболее разработанных в лингвистике. Но, как известно, существует бесчисленное количество аспектов, с позиций которых описывается любой научный объект. Исходя из этого, авторы считают, что могут предложить более надежный способ анализа словообразовательных единиц, функционирующих в областях научно-технического дискурса. Он состоит в том, что в отличие от уже

упомянутых современных исследований содержит анализ не одной области научного дискурса, а трех, что дает возможность сравнивать полученные данные, делать обобщающие выводы и проецировать их на весь комплекс областей знания, входящих в состав научного дискурса. В качестве объекта исследования выбраны самые частотные словообразовательные единицы, и такой выбор также предопределяет надежность будущих результатов. Наконец, в работе применяются статистические методы подсчета, которые позволяют представить не просто список анализируемых единиц, но и их количественные характеристики, которые являются одним из основных признаков функционального стиля [7; 12; 19].

Цель статьи – представить результаты статистического и лексического анализа имен существительных с суффиксальными морфемами, функционирующими в текстах научного дискурса, и описать их взаимосвязь.

Для достижения поставленной цели были выполнены следующие задачи:

– скомпилированы три текстовых корпуса научных областей знания – «Химическое машиностроение» (далее – ХМ), «Автомобилестроение» (далее – АС), «Электротехника» (далее – ЭТ). Сформированные текстовые корпуса относятся к разным по своей научно-технической тематике областям, что позволит, как уже было сказано, сделать выводы об особенностях суффиксации,

общих для текстов научного функционального стиля;

– из упомянутых текстовых корпусов выделены имена существительные, обладающие суффиксальными морфемами (С-морфемами), и составлены три соответствующих списка С-морфем для дальнейшего исследования их статистических характеристик: количества, продуктивности, частотности употребления;

– составлены списки имен существительных – как общих для всех трех текстовых корпусов, так и функционирующих отдельно в каждом корпусе: 1) с самыми продуктивными С-морфемами; 2) с малопродуктивными С-морфемами; 3) с непродуктивными С-морфемами;

– все списки имен существительных с С-морфемами разделены на лексические слои для исследования по определению взаимодействия статистических и лексических характеристик.

Текстовые корпуса «Химическое машиностроение», «Автомобилестроение», «Электротехника» формировались на основе текстов научных журналов Великобритании и США: «Химическое машиностроение» – “Chemical Engineering Progress”, “Chemical and Process Engineering”; «Автомобилестроение» – “Automobile Engineering”, “Auto Industry”; «Электротехника» – “IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems”, “Proceedings of the Institution of Electrical Engineers”.

Суффиксация является одним из наиболее распространенных способов словообразования существительных в исследуемых текстовых корпусах. Всего в составе существительных зарегистрировано 29 суффиксов. Ими оформлено 27–33% всех именных лексем. Количество суффиксальных морфем в каждом корпусе, их продуктивность и частота использования представлены следующими цифровыми данными.

Химическое машиностроение (ХМ): количество суффиксов равно 27. Поскольку всего именных лексем в подязыке насчитывается 955 единиц, а с суффиксальной морфемой (С-морфемой) функционирует 294 единицы, то их продуктивность равна 31%. Частотность составляет 51641 словоупотребление, при этом с С-морфемой функционирует 13971 словоупотребление, что показывает 27% частотности употребления.

Автомобилестроение (АС): количество суффиксов равно 22. Количество именных лексем – 1125, из которых с С-морфемой реализуются 308 лексем, что показывает продуктивность 27%. В текстовом корпусе встретилось 67889 словоупотреблений именных лексем, из них с С-морфемой – 12588 словоупотреблений, здесь частотность равна 19%.

Электротехника (ЭТ): количество суффиксальных морфем равно 22. Всего именных лексем – 881 единица, с С-морфемой – 291 единица, т. е.

продуктивность составляет 33%. Характеристики частотности корпуса ЭС следующие: всего именных лексем функционирует 53125, из них 13535 – с С-морфемой, следовательно, показатель частотности – 25%.

Представленные данные демонстрируют достаточную близость статистически рассчитанных результатов как по количественному составу суффиксов в текстовых корпусах, так и по показателям продуктивности и частотности употребления.

По степени активности в словообразовании существительных все выявленные суффиксы делятся на продуктивные, малопродуктивные и непродуктивные, а по степени повторяемости в существительных – на высокочастотные, среднечастотные и низкочастотные. К продуктивным относятся суффиксы, оформляющие 7 и более лексем, к малопродуктивным – от 2 до 6 лексем, к непродуктивным – 1 лексему. Высокочастотными суффиксами считаются те, которые имеют более 275 оформленных ими словоупотреблений, среднечастотными – от 25 до 274, низкочастотными – до 24 словоупотреблений.

Продуктивные суффиксы составляют примерно третью часть инвентаря в именах существительных каждого текстового корпуса. Ими оформлено 85–88% суффиксальных существительных. Все продуктивные суффиксы являются одновременно самыми частотными и употребляются в текстовых корпусах с самой высокой частотой – 82–86% всех употреблений суффиксальных имен.

Корпус «Химическое машиностроение» (ХМ) демонстрирует следующую номенклатуру продуктивных суффиксальных морфем: -ion/-tion/-ation; -er; -or; -ing; -ity/-ty; -ance/-ence/-ency; -age. Итого 7 единиц.

Корпус «Автомобилестроение» (АС) включает в список 8 единиц продуктивных С-морфем: -ion/-tion/-ation; -er; -or; -ing; -ity/-ty; -ance/-ence/-ency; -age; -al/-ial.

Корпус «Электротехника» (ЭТ) обладает 7 продуктивными С-морфемами: -ion/-tion/-ation; -er; -or; -ing; -ity/-ty; -ance/-ence/-ency; -ure.

Для дальнейшего описания результатов исследования с целью определения взаимодействия статистических параметров (продуктивности и частотности употребления) С-морфем и принадлежности имен существительных, обладающих этими С-морфемами, к тому или иному лексическому слою, была проведена соответствующая лексическая стратификация списков таких существительных.

В работах, посвященных стратификации лексического состава научного дискурса [2; 7; 13], исследователям предлагается разделять весь инвентарь слов на три лексических (стратификационных) слоя: общеупотребительный (стилистически нейтральный), общенаучный и терми-

нологический. Такая классификация принята и в настоящей статье.

Чтобы выводы имели обобщенный характер, в список имен существительных с самыми частотными и продуктивными С-морфемами вносятся единицы, общие для всех трех текстовых корпусов. Список содержит 71 существительное, доля которых от общего списка существительных, образованных продуктивными С-морфемами, – 26–28%, т. е. немногим более четвертой части таких существительных. Это главным образом слова стилистически нейтрального, т. е. общеупотребительного, и общенаучного лексиконов, например: *action, information, requirement, saving, construction, specification, etc.* Терминов, общих для всех трех текстовых корпусов, выявлено всего несколько, например, *resistance, reactor, computer.*

Таким образом, можно сделать вывод, что высокая степень близости наборов продуктивных суффиксов по составу и количеству, которые можно наблюдать в представленных данных, их высокая употребительность не предполагает такую же близость лексических значений, образованных этими суффиксами. Научный стиль, как известно, характеризуется общими чертами, независимо от различия в областях науки и техники. Но в соответствии с целями научного исследования, областью исследования, авторской манерой и другими особенностями текста в стиле научного изложения проявляются черты, свойственные конкретно той или иной научно-технической дисциплине или группе дисциплин [3; 9].

Продуктивными суффиксами оформлено также 26–33% существительных, которые являются общими для двух текстовых корпусов из трех, представленных для анализа. В этой группе по сравнению с предыдущей в два раза меньше существительных, входящих в общеупотребительный и общенаучный слои лексики, однако зафиксировано значительно большее количество слов с терминологическими значениями. Так, было обнаружено 88 существительных, которые одновременно встречаются также и в корпусах АС и ЭТ, из них 53, т. е. 61% от списка, относятся к терминам, например, *deformation, compression, circulation, heating, etc.* Было также зарегистрировано 76 существительных, общих для корпусов ХМ и ЭТ, в том числе 51 (67%), относящиеся к терминам, например, *alignment, condenser, cooler, conveyor, analyzer, transducer etc.* В число существительных, общих в ХМ и АС, входят 65 единиц, причем половина из них – 32 имени существительных – относится к терминам, например, *instrumentation, generator, transducer, etc.*

Представляется необходимым проанализировать те имена существительные с продуктивными С-морфемами, которые не являются общими для

трех или двух текстовых корпусов, поскольку их доля в каждом корпусе достаточно велика (36–45%). В этой группе имен существительных распределение слов по лексическим пластам сходно с описанным выше. Например, в корпусе ХМ функционирует 95 существительных, характерных только для этой области научно-технического знания, из которых 80 (84%) являются специальными терминами, например, *dispersion, rectification, viscosity, cracking, exchanger, vaporizer, crystallizer, etc.* Характерных только для корпуса АС зарегистрировано 125 имен существительных, в том числе 82 (66%) специальных термина, например, *transmission, ignition, deliration, stability, coupling, radiator, etc.* В корпусе ЭТ таких существительных также 125, но специальных терминов среди них лишь половина – 63 слова, например, *conduction, ionization, induction, reactance, polarity, winding, rectifier, insulator, etc.*

Итак, в процессе анализа частотных списков имен существительных с С-суффиксами, имеющими самую высокую продуктивность и частотность использования, функционирующими в трех исследуемых текстовых корпусах («Химическое машиностроение» (ХМ), «Автомобилестроение» (АС), «Электротехника» (ЭТ)), было определено, что продуктивными суффиксами оформлены более четырех пятых, т. е. 85–90% всех суффиксальных лексем имен существительных. Наборы продуктивных С-морфем во всех трех текстовых корпусах практически тождественны. Образованные ими существительные можно разделить на три группы. Первая группа, включающая до 28% слов, функционирует в каждом из трех текстовых корпусов. Почти все слова относятся к стилистически нейтральной и общенаучной лексике. Ко второй группе отнесены существительные, функционирующие в двух корпусах из трех. Вторая группа содержит примерно столько же слов, сколько и первая, однако число терминов в ней увеличивается до 61% в корпусе ХМ, в АС – до 67% и до 50% – в ЭТ. К третьей группе относятся слова, характерные только для одного из трех текстовых корпусов, их доля – 30–47% существительных каждого корпуса. В этой группе мы видим наибольшее различие в количественных данных. Так, в ХМ к стилистически нейтральной и общенаучной лексике относится лишь 16%, а к терминологической – 84% существительных, в АС это соотношение равно 35% и 65% соответственно, в ЭТ – 50% и 50%.

Малопродуктивные суффиксальные морфемы трех текстовых корпусов распределены следующим образом.

Корпус «Химическое машиностроение» (ХМ) обладает таким инвентарем малопродуктивных суффиксальных морфем: *-al/-ial; -ure; -y; -ness; -ary/-ery; -ant/-ent; -is; -ene; -able; -ic; -ide; -one.* Итого 12 единиц.

Корпус «Автомобилестроение» (АС) имеет в списке 8 единиц малопродуктивных С-морфем: -ure; -y; -ness; -ary/-ery; -ant/-ent; -is; -ive; -ship.

Корпус «Электротехника» (ЭТ) представлен списком, состоящим из 7 малопродуктивных С-морфем: -age; -al; -y; -ness; -ary, -ive; -th.

Характерно, что в зависимости от особенностей научно-технических областей знания употребляемость одних и тех же суффиксальных морфем может резко отличаться. Например, существительное *voltage* повторяется в текстовом корпусе ЭТ 1465 раз, а в текстах АС – 65 раз. Слово *laboratory* встречается в текстах ХМ 60 раз, а в текстах АС – 15 раз.

Однако такие количественные показатели достаточно редки, и в целом малопродуктивные суффиксы функционируют со средней частотой использования. Существительные, образованные при помощи малопродуктивных суффиксов, могут быть общими для трех или двух текстовых корпусов или функционировать лишь в одном. Так, зарегистрировано 13 слов, общих для анализируемых текстовых корпусов, что составляет 33% существительных с малопродуктивными С-морфемами в ХМ, 42% – в АС и 59% – в ЭТ. При формировании лексических слоев обнаруживается, что все они относятся к стилистически нейтральной (общеупотребительной) и общенаучной лексике, например, *difficulty, failure, variable, analysis, boundary, characteristic, differential, thickness, pressure, disposal, leakage, growth, percentage*. Существительные, функционирующие в двух корпусах, относятся как к общеупотребительной, так и к терминологической лексике. Например, для ХМ и АС общими являются слова *alternative, passage, basis, laboratory, mixture, potential, hardness*; общими для ХМ и ЭТ – *removal, expenditure*; для АС и ЭТ – *objective, voltage, recovery*. Существительные с малопродуктивными С-морфемами, которые используются исключительно в одном из корпусов, распределяются следующим образом: 17 существительных в ХМ, что составляет 44% всех существительных с малопродуктивными суффиксами; из них 14 слов, относящихся к терминам, например, *chlorine, solvent, condensate, refractory, extractable, acetone, etc*. В корпусе АС зарегистрировано 6 свойственных лишь ему существительных, 4 из которых являются терминами, например, *coolant, terminal, curvature, additive*. В корпусе ЭТ содержится лишь два таких слова: *horizontal, overvoltage*.

Список непродуктивных С-морфем имеет следующие особенности.

Корпус «Химическое машиностроение» (ХМ) обладает 6 непродуктивными суффиксальными морфемами: -ive; -ship; -th; -ice; -ine; -let.

Корпус «Автомобилестроение» (АС) содержит в списке 5 единиц непродуктивных С-морфем: -able; -th; -ice; -ee; -ist.

Корпус «Электротехника» (ЭТ) представлен 8 непродуктивными С-морфемами: -able; -ship; -ice; -let; -ant; -ene; -ic; -is.

Непродуктивность этих суффиксов заключается в том, что они участвуют в создании лишь одной лексемы. В каждом корпусе они образуют лишь 2–3% суффиксальных имен, которые повторяются в текстах (в основном со средней частотой). Эти слова относятся к общеупотребительному, нейтральному слою лексики. Например, только существительные *service, growth* употребляются во всех трех корпусах; существительное *alternative* характерно для корпуса ХМ; два существительных – *tourist, employee* – для АС; одно существительное – *roughness* – для ЭТ. Из всей совокупности существительных с непродуктивными суффиксами определено только три термина, например, *chlorine* (ХМ), *droplet* (ХМ, АС), *oxidant* (ЭТ).

Анализ количественных и лексических характеристик суффиксальных морфем, извлеченных из состава существительных зоны высоких частот текстовых корпусов «Химическое машиностроение», «Автомобилестроение» и «Электротехника», позволил описать их общие и индивидуальные особенности и сделать определенные выводы о взаимодействии статистических и лексических характеристик именных суффиксальных морфем.

1. Суффиксальным способом в трех текстовых корпусах образовано в среднем 30% существительных.

2. Наборы суффиксальных морфем в корпусах близки как по составу, так и по количеству. В каждом из наборов функционирует 21 одинаковый суффикс.

3. Списки суффиксальных существительных трех текстовых корпусов содержат 27–29% общих для каждого из них слов. Общими суффиксами в корпусах образовано 97–99% лексем существительных.

4. Большинство общих существительных (87–90%) оформлены с помощью продуктивных суффиксов, малопродуктивные и непродуктивные суффиксы оформляют гораздо меньшее количество имен существительных (оставшиеся 13–10%). Лексемы, образованные продуктивными суффиксами, являются высокочастотными (82–86% повторений суффиксальных лексем), лексемы с малопродуктивными суффиксами – среднечастотными, с непродуктивными С-морфемами – низкочастотными. Таким образом, наблюдается прямая зависимость между статистическими характеристиками С-суффиксов: их количеством, продуктивностью и частотностью употребления.

5. Имена существительные, образованные суффиксальным способом, встречаются во всех трех лексических слоях – общеупотребительном, общенаучном и терминологическом. Однако количество существительных того или иного слоя в каждом отдельно взятом корпусе зависит от научно-технических особенностей последнего. На-

пример, если в ХМ и АС около половины существительных представляют их терминосистемы, то в ЭТ, в котором терминосистема менее богата, таких существительных только 36%.

6. Сравнение лексических значений и статистических характеристик суффиксальных морфем показали следующую зависимость. Чем более частотной и продуктивной является С-морфема при оформлении имени существительного, тем большая вероятность ее принадлежности к общеупотребительному или общенаучному слоям, т. е. термины в таких случаях достаточно редки. Однако это касается только существительных, общих для всех трех корпусов. При рассмотрении лексических особенностей существительных с продуктивными С-морфемами в каждом отдельном корпусе можно заметить, что частотность употребления терминов резко возрастает.

При анализе малопродуктивных суффиксов выяснено, что существительные, общие для всех

трех корпусов, также сосредотачивались главным образом в общеупотребительном и общенаучном слоях. Но опять в отдельно взятых корпусах все же преобладали термины, т. е. можно сказать, что статистическая характеристика «продуктивность / непродуктивность» определенно связана с лексическими значениями суффиксальных существительных, если лексические значения существительных рассматривались в каждом отдельно взятом корпусе. Это можно объяснить тем фактом, что, как уже отмечалось, взятые для анализа текстовые корпуса не относятся к общим по своей тематике областям научного знания.

Непродуктивные суффиксы также подтверждают выводы о том, что продуктивность и частотность являются взаимосвязанными статистическими категориями, поскольку эти суффиксы используются со средней частотой. Практически все они относятся к общеупотребительному слою лексики.

Литература

1. Абросимова Л.С. Когнитивно-словообразовательный и социолингвистический анализ единиц вторичной номинации (на материале английских неологизмов) / Л.С. Абросимова // ЛГУ. – Вып. № 1 – Т. 1. – 2011. – С. 114–121.
2. Андреев Н.Д. Статистико-комбинаторные методы в теоретическом и прикладном языкознании / Н.Д. Андреев. – Л.: Наука, 1967. – 404 с.
3. Береснев С.Д. Что такое научный функционально-речевой стиль / С.Д. Береснев // Иностранные языки в школе. – 1961. – № 6. – С. 89–101.
4. Виноградов В.В. Словообразование и его отношение к грамматике и лексикологии / В.В. Виноградов. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – 152 с.
5. Воейкова А.А. Особенности словообразования новой лексики в английском языке (на примере неологизмов, зафиксированных на интернет-сайте www.wordspy.com) / А.А. Воейкова // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – Вып. № 3-1 – 2015. – С. 119–122.
6. Горшунов Ю.В. Популярные неологизмы английского языка в свете словообразования и языковой игры / Ю.В. Горшунов, Р.Э. Сафиуллин // Журнал IN SITU. – Вып. № 1-2. – 2016. – С. 38–40.
7. Даниленко В.П. О терминологическом словообразовании / В.П. Даниленко // Вопросы языкознания. – 1973. – № 14. – С. 76–85.
8. Ерёмин Н.К. Словообразовательный потенциал устойчивых словосочетаний и фразеологизмов в компьютерном дискурсе / Н.К. Ерёмин // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – Вып. № 6. – Т. 86. – 2010. – С. 224–228.
9. Кауфман С.И. Об именном характере технического стиля / С.И. Кауфман // Вопросы языкознания. – 1961. – № 5. – С. 103–198.
10. Мартемьянова М.А. Особенности формирования современных научных технических терминологических систем (на примере терминов нанотехнологий): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / М.А. Мартемьянова. – Ижевск, 2011. – 22 с.
11. Матвеева Д.С. Полисемантика аффиксального способа словообразования в современном английском языке / Д.С. Матвеева // Вестник Волжского университета. – Вып. № 4. – 2010. – С. 11–20.
12. Нелюбин Л.А. Перевод и прикладная лингвистика / Л.А. Нелюбин. – М.: Высшая школа, 1983. – 206 с.
13. Пиотровский Р.Г. Выступление на совещании по лингвистическим проблемам научно-технической терминологии / Р.Г. Пиотровский, С.В. Ястребова // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – С. 212–217.
14. Познякова Е.М. Словообразовательная категория имен деятеля в английском языке (когнитивный аспект исследования): [монография] / Е.В. Познякова. – М.: Тамбов, 1999. – 318 с.
15. Рыбакова А.С. Словообразовательные процессы в сфере английской компьютерной терминологии / А.С. Рыбакова // Наука и школа. – 2012. – № 5. – С. 41–44.
16. Строева Т.В. К вопросу применения статистики в языкознании / Т.В. Строева, Л.Р. Зиндер // Вопрос языкознания. – 1968. – № 6. – С. 74–82.
17. Худинша Е.А. Особенности становления и развития английских базовых терминов в подязыке экономики: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / Е.А. Худинша. – Омск, 2011. – 22 с.
18. Чукреева Е.И. Ономаσιологическое исследование политических терминов и общественно-политической лексики в американском английском языке (на материале выступлений бывшего госсекретаря США Мадлен Олбрайт) / Е.И. Чукреева. – Лингвокультурология, 2010. – № 4. – С. 222–224.
19. Якубайтис Т.А. Часть речи и типы текстов / Т.А. Якубайтис. – Рига: Знание, 1981. – 246 с.

УДК 811.111'42'37

Нідзельська Ю. М.

РЕАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗНОГО КОМПОНЕНТА ЄВРЕЙСЬКОГО КОНЦЕПТУ ШАББАТ ЗАСОБАМИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню образного складника єврейського концепту ШАББАТ у сучасній англійській мові. Проаналізовано прямі та непрямі засоби, зокрема метафоричні конструкції англійською мовою, за допомогою яких реалізується досліджуваний концепт.

Ключові слова: метафора, концепт, поняттєвий, образний, оцінний бік концепту.

Нідзельская Ю. М. Реализация образного компонента еврейского концепта ШАББАТ средствами современного английского языка. – Статья.

Статья посвящена исследованию образной составляющей еврейского концепта ШАББАТ в современном английском языке. Проанализированы прямые и косвенные средства, в частности метафорические конструкции в английском языке, с помощью которых реализован исследуемый концепт.

Ключевые слова: метафора, концепт, понятийный, образная, ценностная сторона концепта.

Nidzelska Yu. M. Realization of imaginative component of the Jewish concept Sabbath in Modern English – Article.

The given article deals with the investigation of the imaginative component of the Jewish concept Sabbath in Modern English. In this article direct and indirect means, metaphors in particular, with a help of which this concept has been analyzed in the English language.

Key words: metaphor, concept, notional, imaginative, evaluative components of the concept.

Передусім варто зазначити, що в сучасному мовознавстві провідна роль належить когнітивно-комунікативній парадигмі, яка, як правило, передбачає розгляд мовних явищ у найтіснішому зв'язку з ментальною сферою особи (як представника певного етносу) і загальними характеристиками світогляду певного народу. Мова надає ефективний доступ до когнітивної діяльності, є когнітивною здатністю людини. Аналіз низки етноспецифічних концептів надає відомості про особливості в концептуалізації дійсності різними лінгвоспільнотами. У дослідженні ми будемо опиратися на принцип антропоцентризму в лінгвістиці, який постулює людину як активного учасника процесів сприйняття, переробки та відтворення смислів різного рівня складності, людина не є пасивним спостерігачем за процесами життєдіяльності, а використовує свої пізнавальні, емоційні, поведінкові ресурси для ефективного усвідомлення дійсності, для успішної інтеракції.

Мета розвідки – розглянути образний компонент єврейського концепту ШАББАТ, який утілено у сучасній англійській мові. Завдання статті – розглянути поняттєвий, образний і ціннісний складники аналізованого концепту; проаналізувати прямі та непрямі засоби мови, за допомогою яких розкрито образний бік концепту, синтагматичні й епідигматичні зв'язки слова-репрезентанта зазначеного лінгвоконцепту.

Як відомо, у сучасному мовознавстві виокремлюють два підходи до вивчення концепту: лінгвокогнітивний (А. Бєлова, О. Кубрякова, М. Мінський, Р. Павильоніс, З. Попова, О. Сєліванова, Ч. Філлмор) і лінгвокультурологічний (С. Воркачев, В. Карасик, В. Маслова, Г. Слишкін, Ю. Степанов), які не виключають один одного, а різняться векторами в межах проведених досліджень. Тоб-

то, лінгвокогнітивний підхід передбачає вивчення концепту в напрямі від індивідуального з виходом на культуру, а лінгвокультурологічний застосовує вивчення явищ від культури до індивідуальної свідомості. Іншими словами, лінгвокогнітивні дослідження мають семасіологічний вектор; а лінгвокультурологічні пошуки спрямовані ономазіологічно. Більше того, зазначені підходи варто вважати взаємодоповнюваними: концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда є виходом на концептосферу соціуму, потім – на культуру; а концепт як одиниця культури є фіксацією колективного досвіду, який і стає надбанням певного народу. З одного боку, на думку О. Кубрякової, яку вважають прибічницею лінгвокогнітивного підходу, концепт є терміном, який слугує поясненню одиниць ментальних або ж психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини, оперативна одиниця пам'яті, ментального лексикона, концептуальної системи й мови мозку (*lingua mentalis*) [2]. З іншого боку, Ю. Степанов (як прибічник лінгвокультурологічного підходу) розуміє концепт як згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини. Отже, концепт є саме тим, за допомогою чого концепт сам входить у культуру [5, с. 43]. До того ж стійкі концепти в культурах Ю. Степанов називає константами культури незалежно від того, вони є «апріорними» чи «емпіричними» [5, с. 85], зі свого боку ми вважаємо концепт ШАББАТ константою єврейської лінгвокультури.

Як відомо, у лінгвістиці популярними виявилися різні методики дослідження концептів: компонентний аналіз семантики ключового слова; аналіз сполучуваності вказаного слова; аналіз

паремій, афоризмів, які здатні об'єктивувати концепт; аналіз тексту, певних різновидів дискурсу; психолінгвістичні експерименти тощо. У мовознавстві поширеною є методика дослідження концепту шляхом так званого сегментування його на три компоненти (боки): *образний, поняттєвий, ціннісно-оцінний* [1]. *Образний бік* розуміють як зорові, слухові, тактильні, сприйняті нюхом характеристики предметів, явищ, подій, які відображено в пам'яті особи. *Поняттєвий бік* є сукупністю значущих ознак об'єкта або ж явища, є мовною фіксацією, позначенням, описом, структурою ознак, дефініцією, порівнюваними характеристиками певного концепту щодо інших концептів, які не існують ізольовано. Система оцінок і поведінкових норм певного мовного колективу впливає на *оцінний бік* у концептах. До того ж, як уважає В. Карасик, *ціннісний бік* концепту є визначальним для того, щоб концепт можна було виокремити [1, с. 120–126].

Добре відомо, що в межах мовознавства, ґрунтуючись на вченні Дж. Лакоффа та М. Джонсона, часто застосовують класифікацію типології базових метафор, у якій є *структурні метафори*, що концептуалізують окремі сфери шляхом перенесення на них структурної організації інших сфер (любов/життя – це подорож); *орієнтаційні метафори* – більшість понять такого різновиду пов'язані з просторовою орієнтацією («уверх-униз»); *онтологічні* – є осмисленням досвіду в термінах об'єктів, речовин, субстанцій, що, відповідно, дає змогу вирізняти деякі частини досвіду, трактувати їх як певні дискретні сутності [3].

Отже, починаючи аналіз концепту ШАББАТ, варто наголосити на тому, що Шаббат відігравав і відіграє важливу роль у житті єврейського народу. Шаббат є важливим символом Іудаїзму, який зустрічаємо в десяти біблійних заповідях. Девізом для євреїв, особливо віруючих, стали слова: *“Remember the Sabbath day and keep it holy”* або ж *“Six days you shall work, and the seventh day is Shabbat, for the Lord your God”* (*Ex 20: 8*); (*Deut. 5: 13*). Спочатку варто розглянути *поняттєвий* складник аналізованого концепту, відтак він представлений такими основними концептуальними ознаками (КО): *Shabbat (the Sabbath or Shabbos) 1) the seventh day of the week, Saturday, devoted to worship and rest from work in Judaism and in certain Christian Churches. 2) Sunday, observed by Christians as the day of worship and rest from work in commemoration of Christ's Resurrection. 3) a period of rest* [8, с. 1341]. У єврейській культурі виник інститут *шаббатного року, Sabbatical year, Sabbath of the land*, коли в давні біблійські часи, згідно із законом Мойсея, кожного сьомого року землю не обробляли, тобто вона відпочивала [10, с. 38]. У сучасній англійській мові зафіксовано атрибутивне словосполучення *Sabbatical year* з вищезга-

даним значенням [6, с. 1248]. Крім цього, виник іменник *sabbatical* – щорічна відпустка викладача, що оплачується, яка призначена для подорожі або ж наукових пошуків, наприклад: *Dr Watson's away on sabbatical* [6, с. 1248]. Отже, можна припустити, що таке використання стало результатом семантичного розширення значення та субстантивації прикметника в сучасній англійській мові.

На нашу думку, досить детальну репрезентацію отримує образний складник концепту ШАББАТ, його аналіз можливо зробити підтримуючи точку зору А. Лурії, а саме: лексичні одиниці позначають певний предмет (ознаку, дію), тобто мають предметне співвіднесення, а також, відповідно, певну сенсорну опору [4, с. 132], іншими словами, під час сприйняття дійсності використовуються вокальний (слуховий, звуковий), візуальний (зоровий), тактильний, нюховий, смаковий канали рецепції людини. Саме метафоричні конструктори слугують інструментами, які здатні розкрити образний бік концепту. Відтак розглянемо реалізацію метафоричного ефекту в такому висловлюванні: *Shabbat is the shepherd of the entire week...* [11], де метафора виконує характерну функцію зв'язування двох різних концептуальних доменів – людини й абстрактної сутності. Підґрунтям представленої метафоризації слугує наявність зв'язків між категоріями й поняттями в мисленні людини, а при перенесенні ШАББАТ – ПАСТУХ характеристики галузі-джерела передаються галузі-меті. Метафора є опорним когнітивним інструментом у пізнанні дійсності будь-якого етносу. Отже, Суботу в наступному уривку концептуалізовано як НАРЕЧЕНУ, яка є втіленням чистоти й краси; як ЦАРІВНУ, яка уособлює велич, наприклад: *the glorious guest, the Shabbos Queen, to greet the Shabbos Queen in the way of a groom, “Come let us go out to greet the Bride, the Shabbos Queen”* [9, с. 238; 12, с. 89]. Відтак Шаббат часто позначають як живу особу, тобто *she* [12, с. 5]. Розглянемо приклади, у яких представлено перенесення властивостей людини на неживу сутність, тобто на Шаббатний день: *Shabbos is a wonderful host; she treats her guests royally*. У цьому випадку спостерігаємо реалізацію антропонімічної метафори: *the Shabbos Queen does not respect boundaries. She vaults the barbed wire and the electric fences to visit us* [9, с. 256], у цьому прикладі використано атрибутивне словосполучення *the Shabbos Queen*. Лексема-репрезентант аналізованого концепту утворює словосполучення, які засвідчують його *метафоричну профілізацію*. Шаббат наділяється антропоморфними властивостями, пізнання відбувається в напрямі ШАББАТ – ЖИВА ОСОБА, відповідно, донорськими сферами є *host, Queen, господиня, царівна*, які можуть приймати гостей, перестрибнути через огорожу. Отже, метафора є семантично насиченою, хоч не є експліцитною,

вона підсилює візуальний модус сприйняття. В іншому контексті *образний складник* проаналізованого концепту (атрибутивного словосполучення) представлено за допомогою складного прикметника: *Sabbath night always had a holiday-like quality in our house ...* [13, с. 27]. Грунтуючись на біблейських історіях, єврейський народ і Шаббат концептуалізують як пару, згідно з побажанням Бога, наприклад: “*The Jewish people will be your mate*”; “*Welcome, bride!*” Крім того, *Shabbat Shalom* або *Gut Shabbos* уважають типовим привітанням у суботу в єврейському середовищі.

Як було зазначено, у цей особливий день євреям варто утримуватися від виконання роботи, адже для них: *Shabbat is our break* [12], отже, у такому експліцитному контексті спостерігаємо активізацію КО: *a period of rest*. Більше того, у такому випадку мова йде саме про *Melachah* – це певні види роботи, які призводять до змін у навколишньому середовищі, наприклад, запалювання вогню, приготування їжі, шиття тощо [10; 12]. Припинення активної діяльності є демонстрацією того, що Бог є творцем усього існуючого. Шаббат єврейський народ проводить у радості, передумови цього закладено ще в давніх біблійних текстах: “... *for the Sabbath is given us for pleasure and not for sorrow*”; *Oneg Shabbat, (Joy of Sabbath)* [7, с. 281; 12, с. 11]. Крім того, існують імперативи щодо недоцільності сумувати в указаний день, відтак розглянемо наступний приклад: *One may not weep on the Sabbath; we must greet it with joy; You are not allowed to cry* [12, с. 43; 13, с. 76]; *the entire Shabbos, Mr. Herman was in a state of heightened ecstasy*. У прикладі описано настрій людини, який є типовим під час святкування Шаббату в євреїв.

Образний складник досліджуваного концепту, як відомо, здатен моделюватися за допомогою низки метафор, зокрема Шаббат уважають *свідком* створення життя: *the Sabbath is the eternal witness that in 6 days God created existence from absolute nothingness* [10, с. 27]. У прикладі задіяно метафоричну профілізацію концепту ШАББАТ, який, відповідно, уподібнюється концепту СВИДОК. Отже, представлено метафоричну трансформацію НЕЖИВА СУТНІСТЬ – ЖИВА СУТНІСТЬ. Метафора допомагає виявити природу багатьох непередметних сутностей. Більше того, цей день представлено у свідомості також як МАТЕРІАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ, що можна вважати *онтологічною метафоризацією* (у термінах Дж. Лакоффа та М. Джонсона), наприклад: *Shabbos is the inn on the side of the road, the day when body and soul can renew themselves* [12, с. 4]. У цьому прикладі – метафорична профілізація концепту ШАББАТ, який уподібнюється концепту ГОТЕЛЬ (де людина, як правило, може відпочити). До того ж сама побудова речення розкриває значення цього дня шляхом уживання підрядного речення, в якому експлі-

ковано ідею відпочинку. Про особливий статус цього дня йдеться в такому прикладі: *the Sabbath is the day when the blinders are removed from your eyes* [12, с. 88]; у якому в межах підрядного речення імпліковано інформацію про те, що люди здатні краще бачити, також розуміти в цей день, адже в непрямому значенні *шори не заважають краще бачити й розуміти навколишній світ*. Таку метафору можна вважати *експресивно-оцінною*, як зазначає В. Телія, її задум полягає в збудженні в реципієнта запрограмованого в цій метафорі емоційного ставлення, що здатне призводити до віддалення від умов нормативності. Отже, розглянемо метафору: *The light of Shabbos will shine forever* [9, с. 426]; така образна метафора звучить зумисне гіперболізовано, викликає асоціації з необхідністю запалювати Шаббатні свічки.

Крім того, Шаббат є цінним ПОДАРУНКОМ для людства – *a precious gift to humanity* [9, с. 339; 12, x]. У такому вербальному втіленні представлено *артефактну* метафору, що, як відомо в мовознавстві, є ефективною в трансформації непередметних сутностей у предметні. Шаббат називають *свята святих у часі*. У наступному прикладі акцентовано ціннісний статус аналізованого концепту для євреїв, він представлений метафорично: *Shabbat... a sanctuary in time* [9, с. 243; 13, с. 129]. Збагачення вже наявних сутностей додатковими семантичними відтінками є внеском процесу метафоризації до створення нового знання. Відомо, що Шаббат вітають по-особливому: *Welcome Bride; welcome Bride!* У цьому прикладі представлено повтор, написання з великої літери, що є доказом шанобливого ставлення до цього явища. У середовищі єврейської культури саме про цей день найбільше мріють, наприклад: *Shabbos ... the most coveted of days* [12, с. 159]; *the beloved Sabbath was over* [13, с. 28]. У прикладах використано дієприкметники, які мають значення *бажаний, той, на кого або ж на що чекають, улюблений*. З іншого боку, дослідивши приклад: *His house on Friday night was the jolliest in town, and anyone present felt a real “Oneg Shabbos”* [11, с. 99], ми бачимо, що в ньому використано найвищий ступінь порівняння прикметника, що створює ефект перебільшення. Важливість не порушувати закони цього дня, святість представлено в наказових конструкціях: *not to infringe upon the sanctity of the Sabbath* [11, с. 61]; *the Shabbos must permeate one’s home, and must be evident in the uplifted manner of the entire household* [12, с. 117], крім того, за допомогою *permeate* уточнюється значення не просто бути, а проникати в дім; ми також спостерігаємо категоричність у твердженні через використання *must*. З іншого боку, дотримання ШАББАТУ вважають приємним, що реалізовано в образному порівнянні: *as pleasant as the gentle falling of dew* [12, с. 37]. Нерідко євреї, вживаючи *the Sabbath is like a*

treasure, часто порівнюють цей день зі скарбом. У прикладах представлені порівняння за допомогою сполучників *as ... as; like*. Відомо, що речі, які посідають важливе місце в картині світу етносу, отримують варіативне мовне й позамовне позначення, відтак у концепту Шаббат простежуємо образне представлення в тканині англійської мови, яке розвиває *ціннісний валоративний* аспект цього концепту. У єврейській лінгвокультурі існує прислів'я, що передає ціннісну інформацію для етносу: *Sabbath has about it a flavor of paradise*, в якому знаходимо інгерентну позитивну конотацію Шаббату, у такому випадку варто згадати про смаковий перцептивний канал сприйняття. Неможливо уявити Шаббат без єврейського народу або, навпаки, народ без цього специфічного дня, наприклад: *Shabbat without the Jewish people is unthinkable* [12, с. 2]. У системі Іудаїзму прийнято кожного дня жити з мрією про Шаббат, про день духовного піднесення, що є завжди актуальним у сучасних складних умовах: *yearning for the world of Shabbos; to live every difficult day of the week with a dream of a joyous Shabbos* [9, с. 240, 339]. Отже, у такому прикладі представлено розгорнуту метафору з прийменниково-іменниковою конструкцією, з перебільшенням за допомогою детермінативу *every*, з епітетом *joyous*. Уся сім'я збирається навколо святкового столу в Шаббат, день повинен бути проведений у сім'ї, із самим собою, з Творцем і Торою [12, xi]. В аналізованому матеріалі використано атрибутивне словосполучення *family Shabbat* (лексема-репрезентант аналізованого концепту утворює словосполучення, які свідчать про його метафоричну профілізацію). Незважаючи на той факт, що Шаббат, як правило, вшановують у колі сім'ї, гостям у цей день також раді. Конкретні ціннісні орієнтири формують етнос. Усередині єврейської сім'ї (яка є ціннісним смислом для етносу) успадковуються життєво необхідні традиції, формується свідоме й підсвідоме позитивне ставлення до Шаббату, що транслюється від батьків до дітей у єврейському середовищі. Концепт (одиниця колективного знання) обов'язково є позначеним етнокультурною специфікою, часто саме її вважають основною характеристикою лінгвокультурного напрямку в дослідженнях.

Усе найкраще (їжу, одяг, предмети побуту) євреї, як правило, зберігають для вшанування цього особливого для євреїв дня [12, с. 94] *His Shabbos garments should not be ones which he wears during the weekdays*. Отже, у прикладі експліцитно представлено інформацію про особливий одяг у цей особливий день. До того ж у матеріалі дослідження зафіксовано: *Nachum, dressed in all his fine Shabbos clothes* [11, с. 169]. Крім того, уживають також гіперонімічне поняття *Shabbat-like*, варто зазначити, що воно знаходиться на вищому рівні категоризації й, відповідно, позначає все най-

краще для Шаббатного дня. Зустрічають і закінчують Шаббат урочисто, адже ця важлива подія вимагає старанного приготування, наприклад: *he would apply himself to the preparation for Shabbos in a manner worthy of the occasion* [11, с. 201], що експліковано у прикладі.

Оцінний складник концепту актуалізується в контексті значень, які експліковано та імпліковано в прислів'ях, тому варто згадати досить відоме єврейське прислів'я *More than the Jews have kept Shabbat, Shabbat have kept the Jews*, яке представлене в англійській мові через анатиплозис, це прислів'я імплікує інформацію про глибинний зв'язок між Шаббатом і життям єврейського народу. У матеріалі зафіксовано вислів, який став усталеним, а саме: *He who took trouble [to prepare] on the eve of the Sabbath will eat on the Sabbath* [7, с. 171]. У ньому знаходимо імплікацію: щоб досягти певної мети, потрібно заради цього працювати. Також існує усталений вислів про Шаббат, а саме: *last in creation, first in thought* [7, с. 223]. У ньому вказано, що кінцевою метою творіння Бога є Шаббат. Цей вислів в англійській мові має конотацію: *First think, than act, Look before you leap*, тобто його можуть використовувати з таким значенням навіть поза зв'язком із Шаббатом. Отже, фраза абстрагувалася від первинного значення. Важливо підкреслити, що всі заборони для євреїв зникають, коли життя людини в небезпеці, тому в цій культурі виникло прислів'я: *Where life is in danger; Sabbath laws do not apply*, яке можна вважати етноспецифічним імперативом, який, як правило, впливає на поведінку людей.

Не можемо залишити поза увагою той факт, що концептам характерна неоднорідність, гнучкість, взаємопроникнення відомостей із одного концепту в концепт, відтак концепт ШАББАТ може дещо перетинатися з частинами концепту КАШРУТ. Ідеться про концептуальну ознаку: особлива система харчування для євреїв (наприклад, споживання м'ясних страв окремо від молочних, невживання певних видів продуктів тощо), а споживання кошерної їжі є особливо важливим аспектом у проведенні цього дня. Більше того, цей особливий в Іудаїзмі день ототожнюють із *Aliyah – spiritual ascent*, що буквально має значення «духовне піднесення, зростання» [9, с. 240]. Зі свого боку хочемо додати, що саме імміграцію до Ізраїлю євреї називають *aliyah*, що буквально означає *the act of going up*, ми вважаємо таке використання *орієнтаційною* метафорою.

Отже, ми можемо зробити певні висновки, продемонструвавши мовну реалізацію концепту ШАББАТ, зокрема розкривши його три основні складники (поняттєвий, образний, ціннісно-оцінний), зосередивши увагу на образному; також синтагматичні зв'язки слова *Sabbath*, епідигматичні властивості. ШАББАТ є одним із основних

концептів єврейської лінгвокультури, у результаті поєднання єврейської та англомовної культур, а також через постійну взаємодію відповідних мов образний бік концепту ШАББАТ реалізується в

межах англійської мови. Перспективою дослідження вважаємо вивчення реалізації метафоричних конструкцій, які втілюють в англійській мові єврейський концепт Голокост.

Література

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, Российская академия наук, Институт языкознания, 2004. – 560 с.
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. ; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Лурия А.Р. Основные проблемы нейролингвистики / А.Р. Лурия. – 3-е изд. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 256 с.
5. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – 2-е изд. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. – L. : Longman Dictionaries, 1995. – 1666 p.
7. Nulman M. The Encyclopedia of the Sayings of the Jewish People. Northvale, New Jersey / M. Nulman. – Jerusalem : JASON ARONSON INC, 1997. – 358 p.
8. The Collins English Dictionary CED / Ed. by Patrick Hanks. – Laurence Urdang. Collins London Glasgow, 1987. – 1771 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Benisch P. Carry me in Your heart The life and legacy of Sarah Schenirer Founder and Visionary of the Baas Yaakov Movement / P. Benisch. – Jerusalem, N.Y. : Feldheim Publishers, 2003. – 471 p.
10. Chanukah. Its History, Observance, and Significance. A Presentation based upon Talmudic and Traditional Sources / [ed. by N. Scherman, M. Zlotowitz]. – N.Y. : MESORAH PUBLICATIONS, Ltd, 1989. – 159 p.
11. Mindel Nissan Lubavitcher Rabbi's Memoirs Volume One English Rendition / Nissan Mindel. – Brooklyn. – N.Y. : Otzar Hachasidim. – 1993. – 319 p.
12. Shabbos. The Sabbath – its Essence and Significance. A Presentation authorized from Talmudic and Traditional sources / [ed. by S. Finkelman]. – N.Y. : MESORAH PUBLICATIONS, 1990. – 235 p.
13. Singer I.B. In My Father's Court / I.B. Singer. – N.Y. : FACETT CRESR, 1966. – 287 p.

УДК 811.112.2'37

Овсієнко Л. О.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСУ

У статті розглядається комунікативно-прагматична організація німецькомовного Інтернет-дискурсу, подано різні комунікативні ситуації та виділено коментарі, які несуть небезпеку під час спілкування, наведено приклади молодіжного сленгу.

Ключові слова: Інтернет-дискурс, комунікант, комунікація, соціальна мережа, медійні засоби.

Овсієнко Л. А. Коммуникативно-прагматическая организация немецкоязычного Интернет-дискурса. – Статья.

В статье рассматривается коммуникативно-прагматическая организация немецкоязычного Интернет-дискурса, представлены различные коммуникативные ситуации и выделены комментарии, которые несут опасность при общении, приведены примеры молодежного сленга.

Ключевые слова: Интернет-дискурс, коммуникант, коммуникация, социальная сеть, медийные средства.

Ovsienko L. O. Communicative-pragmatic organization of the German Internet discourse. – Article.

This article deals with the communicative-pragmatic organization of the German Internet discourse. It analyses various communicative situations, emphasizes commentaries that can cause failures in communication and suggests the examples of teen slang.

Key words: Internet discourse, communicant, communication, social network, media means.

Інтернет – невід’ємний складник міжособистісної інтеракції кожного з нас, який постає важливим засобом міжособистісного впливу, надає користувачам соціальних мереж широкі можливості в спілкуванні.

Сучасний стан мовознавства характеризується зацікавленістю науковців комунікацією та дискурсивною поведінкою її учасників. Важомим підґрунтям для вивчення саме комунікативно-прагматичної організації німецькомовного Інтернет-дискурсу стали праці, спрямовані на всебічне вивчення мовленнєвих явищ і соціального контексту (Н. Арутюнова, Н. Гладуш, О. Кубрякова, В. Левицкий, Г. Почепцов, С. Ульман) і теорії міжособистісної взаємодії (В. Андреева, Грайс). Особливе місце на сучасному етапі розвитку лінгвістики посідає проблема дослідження Інтернет-комунікації в лінгвокультурологічному та когнітивно-прагматичному аспектах (Л. Компанцева), гендерні дослідження спілкування в Інтернеті (О. Горошко) й вивчення різних аспектів лексики, яка представлена у віртуальному спілкуванні (Н. Гудзь).

Метою наукової роботи є виявлення комунікативно-прагматичної організації німецькомовного Інтернет-дискурсу й опис особливостей Інтернет-лексики в сучасному німецькомовному комунікативному просторі. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: описати Інтернет-комунікацію як основний засіб впливу на користувачів соціальних мереж; визначити специфіку Інтернет-спілкування на матеріалі текстів різних чатів з’ясувати особливості вербалізації лексем в Інтернет-спілкуванні; навести приклади комп’ютерного сленгу як основного засобу впливу в процесі міжособистісної інтеракції.

Дискурс є одним із ключових понять сучасного мовознавства та лінгвістики тексту. Нинішні уявлення про цей феномен віддзеркалюють увесь хід

лінгвістичної науки. Одним із його різновидів є *Інтернет-дискурс*, який характеризується семантичною і прагматичною зв’язністю, наділений комунікативною ініціативою адресанта і здатністю адресата реагувати на висловлення, котрі скеровують і врегульовують здійснюваний ними добір адекватної для конкретної ситуації комунікативної стратегії й тактики [12]. Із розвитком засобів масової комунікації, зі збільшенням ролі науки в суспільстві і зростанням різного роду контактів між людьми збільшується й роль Інтернет-комунікації, яка пов’язана з неймовірним темпом повсякденного життя комунікантів і здійснює певний вплив на їх характер [4, с. 47]. Розвиток інформаційних технологій у ХХІ ст. дав могутній поштовх до формування інфосфери, головною ознакою якої є доступність інформації в будь-який час, у будь-якому місці земної кулі [2]. Постійно на сучасному етапі розвитку лінгвістики з’являються нові способи комунікації, що різняться від традиційно встановлених норм, результатом чого є перетворення мережі Інтернет із величезного сховища даних на потужний засіб спілкування, що нівелює часові, просторові, гендерні, соціальні й інші обмеження і стає невід’ємною частиною еволюції цивілізації, проникаючи в усі сфери нашого життя [3].

Інтернет-дискурс характеризується низкою тільки йому притаманних ознак. Під *структурною організацією* цього типу дискурсу ми розуміємо добре організовану та представлену ієрархічну систему даних, навігація між частинами якої забезпечується шляхом переходу від нижчих до вищих одиниць і навпаки. Основними вимогами до організації побудови інформації в рамках Інтернет-дискурсу є чіткість розподілу текстового поля на певні сегменти й забезпечення внутрішніх зв’язків між ними [1, с. 10]. Побудова Інтернет-дискурсу визначається **гіпертекстом**, що

є різновидом текстового документа, окремі частини якого зв'язуються за допомогою гіперпосилань. Гіперпосилання й тексти повідомлень як структурні елементи гіпертексту набувають мовного представлення у вигляді електронного документа [2]. **Гіперпосилання** в контексті Інтернет-дискурсу є переліком або списком низки ключових слів чи словосполучень; ключові слова (словосполучення) можуть бути підкреслені або виділені різним кольором задля того, щоб полегшити весь процес пошуку. Основною функцією гіперпосилання є забезпечення можливості навігації по електронному тексту [7, с. 8].

Інтернет – це «можливий (альтернативний) світ» [10, с. 95]. Одним із таких альтернативних світів є світ Інтернету. Активна розробка в лінгвістиці проблем комунікації, опосередкованої електронним інформаційно-технологічним каналом, і відсутність єдиної термінології для згаданих досліджень викликають необхідність уточнення змісту й розмежування таких понять, як «віртуальний дискурс», «комп'ютерний дискурс», «електронний дискурс», «мережевий дискурс» та «Інтернет-дискурс».

У наші дні простежується роль комп'ютерної комунікації, що постійно зростає, і трансформування Інтернет-простору в новітнє середовище, яке створює надможливості в міжособистісному й міжкультурному спілкуванні, а також відкриває при цьому деякі додаткові виміри в процесі інтеракції. Повідомлення, яке потрапляє до соціальних мереж, тобто на екран комп'ютера, змінює свою форму та може бути представлене в мультимедійному форматі, поєднуючи в одне ціле текст, графіку, аудіо- й відеозаписи [5, с. 132–133]. Міжособистісне Інтернет-спілкування здатне різнитися ступенем інтерактивності. Універсальними прагматичними характеристиками Інтернет-комунікації є контакт, стратегія емпатії та самовираження комунікантів. Дослідники виділяють основні риси Інтернет-спілкування [6; 11], що сприяють реалізації цих прагматичних аспектів у контексті, а саме:

- анонімність, характерною рисою якої є розкутість і безвідповідальність поведінки в процесі здійснення міжособистісної інтеракції;

- скорочення інформації, яка передається за допомогою невербального каналу спілкування (різного роду скорочення та абревіатури);

- розділові знаки постійно допомагають у вираженні експресивно-емоційного стану мовця;

- добровільність контактів, що дає змогу перервати їх у будь-який момент [11];

- прагнення до виразності, що призводить до нетипової, комунікативної поведінки: користувач позиціонує себе інакше, ніж у реальному житті, «програє» не реалізовані в діяльності поза мережею ролі, сценарії й, не знаючи співрозмовника, створює його образ, відмінний від реального;

- більша, ніж у реальному світі, залежність від співрозмовника в спілкуванні;

- порушення єдності простору та часу.

Для аналізу нами відібрано з німецькомовних сайтів 200 одиниць висловлень, які містять такого роду небезпеку:

1) Електронне досьє (втрата приватної сфери): *Computer werden ausspioniert, Privatsphären ausgehöhlt. Der illegale Handel mit Daten aller Art blüht. Der gläserne Bürger ist Realität. Es scheint ihn kaum zu kümmern* [22]. *Privat war gestern. Wie Medien und Internet unsere Werte zerstören* [23].

2) Переслідування: *“Du Opfer!”* [20]. *Die neuen Leiden der Stalking-Opfer* [25]. *“Ich träume noch jede Nacht von dir, auch von Sex. Wenn ich glücklich sein will, denke ich an dich, you are my drug”* [26]. Жертви зазнають утиску за допомогою великої кількості SMS-повідомлень і по телефону.

3) Інтернет-злочини: *Jubel für Wikileaks. Aber die Lieferanten sind doch ebenso kriminell und ebenso anonym* (13); *Betrüger, die in den Geschäften anrufen und sich als Firmenzentralarbeiter ausgeben und damit ihre Betrugsmasche durchsetzen. “Guten Tag, hier ist...”* [15].

4) Пресування та погрози: *Üble Zustände, das Kaninchenjagd-Gate* [17]. *“Am dramatischsten ist es, wenn es um Selbstmordgedanken geht, wenn man sich selbst und sein weiteres Leben so sehr infrage stellt, dass man nicht mehr einen Blick in die Zukunft wagen kann. Also Suizidalität – ein wichtiges Thema. Auftauchen tut es auch im Rahmen von Essstörungen. Es gibt dann auch Jugendliche, die mit Amokdrohungen kommen – es gibt depressive Bilder, einfach Rückzug und sicherlich das Häufigste ist das Vermeiden der Bereiche, wo man mit anderen Kindern in Verbindung kommt, sprich Schule, Verweigerung, Schulvermeidung aus Angst, sich zu stellen”* [18]. *“Du nervst, geh sterben, du bist so hässlich!”* *“Ich hasse Spinnen”*. *“Wenn deine Mutter kommt, verprügeln wir dich”* [19]. *“Geh dich aufhängen”*. *“Schlampe”*, *“Ich fick dein Leben und mache dich fertig”* [20].

5) Дискримінація: *Diskriminierung-Diskussion um eine Facette reicher: “Rassismus gegen Weiße?”* [21].

6) Шпіонаж: *Der Spion im Kinderzimmer. “Online-Puppen” können gefährlich werden. Kennen Sie die Puppe “My Friend Cayla” (ca. 70 bis 80 Euro) oder den Roboter “i-Que” (ca. 70 Euro)? Sie gaukeln Kindern vor, fast wie echte Freunde zu sein. Sie sprechen mit eine reagieren und versüßen den Kids die Zeit* [16].

7) Спам: *Omg du hast Probleme. Ich spamme nicht rum daher kritisiere ich den hier nicht rum. In dem threat ging es ja eigentlich um ihm daher hab ich auch was über ihn geschrieben aber solche Leute wie du verstehen das nicht. Und ich will hier nicht rumspammen also wenn du reden willst schreib igm[^]* [24].

8) Віруси: *Ende September berichteten wir Ihnen von dem Yahoo-Hack, der rund 500 Millionen Konten betraf* [14] тощо.

Отримані результати подано в таблиці 1.

Таблиця 1
Частотність поширення небезпеки
на німецькомовних сайтах

Вид небезпеки	Кількість одиниць	Частотність уживань
Електронне досьє	10	5%
Переслідування	16	8%
Інтернет-злочини	20	10%
Пресування та погрози	60	30%
Дискримінація	16	8%
Шпіонаж	14	7%
Спам	30	15%
Віруси	34	17%
Усього	200	100%

Серед виділених небезпек найчастотнішою є група пресувань і погроз – 30%, так як зараз досить часто учні та студенти стають жертвами своїх однолітків особливо в Інтернеті. Пресування й погрози виникають на основі непорозумінь або недосягнення консенсусу. Інша, не менш вагома, група небезпек – це віруси, які здатні потрапляти в комп'ютер і блокувати програми, – 17%. Третє місце посідає спам – 15%. Найрідше під час проведення вибірки ми зустрічали проблему електронного досьє – 5%.

Сучасна комунікація в мережі Інтернет – це електронні листи, різного роду форуми й чати, новітні ЗМІ, які перейшли в соціальну мережу задля того, аби доносити найновіші новини до споживача інформації тощо. Комунікативними каналами, що забезпечують функціонування перелічених популярних видів електронної комунікації, є телебачення, мобільний телефон, комп'ютер, Інтернет [8, с. 5]. Правильне, обдумане та раціональне використання згаданих медійних засобів значно розширює можливості користувачів. З Інтернетом ми більше встигаємо, економимо наш час, не витрачаючи його на бібліотеки, швидко задовольняємо наші інформаційні, освітні, культурні потреби. Інтернет-дискурс відкриває безмежний простір для спілкування й самовираження. Але, на жаль, незважаючи на низку переваг, Інтернет усе частіше демонструє й низку суттєвих недоліків: фінансові шахраї, хакери, різного роду дезінформатори, комп'ютерні ігри тощо. Посилюються ці недоліки ще й тим, що активними учасниками електронних комунікацій сьогодні стали діти, юнацтво, а також люди похилого віку, яких можливості електронного спілкування просто засліплюють, і часто-густо, витрачаючи пильність, вони легко стають жертвами «електронних монстрів».

Дослідники виокремлюють такі причини звертання до Інтернету як до інструмента спілкування [6]:

1. Недостатнє насичення спілкуванням у реальних контактах. У подібних випадках користувачі швидко втрачають інтерес до Інтернет-спілкування, якщо виникають можливості для задоволення відповідних потреб у реальному житті.

2. Можливість реалізації якостей особистості, програвання ролей, переживання емоцій, які з тих чи інших причин неможливі в реальному житті. Подібна можливість зумовлена перерахованими вище особливостями спілкування за допомогою мережі: анонімністю, нежорсткою нормативністю, своєрідністю процесу сприйняття людини людиною. Бажанням переживання тих чи інших емоцій пояснюється, ймовірно, і прагнення до емоційного наповнення тексту.

3. До можливості взаємодії «людина-комп'ютер» додається можливість комунікації «людина-комп'ютер-людина» [6].

Основною спільною рисою цих сленгів є безпосередній стосунок до новітніх комп'ютерних технологій. Але головна відмінність полягає в експресивності саме Internet-сленгу. Крім того, комп'ютерний сленг характеризується більшою кількістю англіцизмів [9]. В Internet-сленгові запозичення зустрічаються переважно у вигляді окремих абревіатур або окремих слів, які мають англійське походження, але вже досить глибоко укорінилися та зрозумілі в німецькій мові, наприклад:

– звертання: *Liebe User* [27];

– адреси: *IP-Adresse* (eine Adresse in Computernetzen auf dem Internetprotokoll) [27] означає «адресу в соціальній мережі в процесі обміну даними в Інтернеті», *MAC-Adresse* (Media-Access-Control-Adresse) [29] слугує для ідентифікації комп'ютера в мережі;

– сфера комп'ютерних технологій: *der Router, der Repeater, der PC, Start Menü* [27], *WIN XP* (Windows XP), *Google-suchliste* [28], *Desktop-PCs; Browser* означає «браузер, програмне забезпечення для комп'ютера», *Cyberspace* – «віртуальна система даних», *fan fiction* – «продовження телесеріалів на Internet-форумах», *Flash-Mob* – «Internet-вечірка, яка продовжується в реальності», *Netpoint* – «Internet»;

– програми: *IE* (Internet Explorer) [28], *Windowsfirewall* [29] означає «програми браузера», *IP Scanner* [29];

– команди: *CMD* [29] означає «інтерпретатор команд»;

– особи: *Noob* (ein Neuling, meist bei Online-Spielen) – початківець в онлайн іграх [30];

– запозичення з французької мови: *Attachment* – «дані, відіслані електронною поштою».

Продуктивними також були транскрипції і транслітерації з використанням аналогічної за

значенням вихідної одиниці англійської мови, що пов'язано з існуванням аналогічного до німецького поняття.

Отже, Інтернет-комунікація – це основний засіб впливу на користувачів соціальних мереж. Інтернет – це синтез ідей віртуальності, гіпертексту й медійних засобів. Інтернет-комунікація спонукає всіх мислити по-новому, постійно від-

криває перед нами нові горизонти універсальної інформаційної мережі та мережевого суспільства. Інтернет-дискурс є вагомим засобом впливу, революцією, пов'язаною з радикальними змінами інтелектуальних технологій, засобами виробництва, зберіганням, передачею і споживанням інформації. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні різних типів дискурсів.

Література

1. Варламова Е.В. Особенности германского леворадикального Интернет-дискурса : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.В. Варламова. – М., 2006. – 26 с.
 2. Гудзь Н.О. Жанрові формати екологічного Інтернет-дискурсу / Н.О. Гудзь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nniif.org.ua/File/15gnozhf.pdf>.
 3. Гудзь Н.О. Інтернет-дискурс як новий тип комунікації: структура, мовне оформлення, жанрові формати / Н.О. Гудзь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/16727/1/%D0%93%D1%83%D0%B4%D0%B7%D1%8C.pdf>.
 4. Давиденко Ю. Особливості функціонування сучасного Інтернет-дискурсу / Ю. Давиденко, В. Тютюнник // Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)». – Кіровоград : Видавель Лисенко В.Ф., 2015. – Вип. 138. – С. 47–50.
 5. Данилюк С. Структура процесу спілкування в Інтернет-комунікації / С. Данилюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія» : зб. наук. праць. – Вінниця : Планер, 2010. – Вип. 12. – С. 132–136.
 6. Дмитрієва О.А. Особливості Інтернет-спілкування / О.А. Дмитрієва, О.О. Рибалко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://electric.org.ua/old/rizne/osoblyvosti-internet-spilkuvannya.html>.
 7. Корольова А.В. Стратегії і тактики комунікативної поведінки учасників спілкування в ситуаціях конфлікту / А.В. Корольова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_1/048_053.pdf.
 8. Кулик Є. Культура віртуального спілкування : [метод.-бібліогр. матеріали] / Є. Кулик, О. Бартош. – К. : Держ. б-ка України для юнацтва, 2010. – 65 с.
 9. Німецький молодіжний сленг і тенденції його розвитку (на прикладі сучасних німецьких джерел) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1104228/>.
 10. Степанов Ю.С. Альтернативний мир, Дискурс, Факт и принцип / Ю.С. Степанов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://abuss.narod.ru/Biblio/stepanov.htm>.
 11. Христюк Т.С. Прагматичні аспекти та лексичні особливості спілкування молоді в соціальних мережах / Т.С. Христюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/hristyuk-ts-pragmatichni-aspeki-ta-leksichni-osoblivosti-spilkuvannya-molodi-v-sotsialnih-merezhah/>.
 12. Цепордей О.В. Лексико-семантические средства выражения модальности в художественных произведениях прозы Э.М. Ремарка и их переводах на русский язык : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / О.В. Цепордей. – Краснодар, 2009. – 209 с.
- Список джерел ілюстративного матеріалу**
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.faz.net/aktuell/gesellschaft/cybermobbing-laestern-leichtgemacht-1579650.html>.
 14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.spam-info.de/>.
 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.spam-info.de/7038/fake-firmenzentrale-betruegen-per-telefon/>.
 16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.spam-info.de/7033/der-spion-im-kinderzimmer/>.
 17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.faz.net/aktuell/rhein-main/das-kaninchenjagd-gate-kommentar-zu-mobbing-affaere-14454706.html>.
 18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://de.wikipedia.org/wiki/Cyber-Mobbing>.
 19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spiegel.de/lebenundlernen/schule/cybermobbing-auf-facebook-schuelerin-erstattet-anzeige-a-853596.html>.
 20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spiegel.de/lebenundlernen/schule/zickenkrieg-im-web-geh-dich-aufhaengen-a-639284.html>.
 21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vienna.at/diskriminierung-diskussion-um-eine-facette-reicher-rassismus-gegen-weisse/4600326>.
 22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/digitale-welt-der-verlust-der-privatsphaere-1678533.html>.
 23. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://detektor.fm/kultur/privat-war-gestern-vom-verlust-der-privatsphaere-durch-das-internet>.
 24. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://forum.staemme.ch/index.php?threads/spam-diskussion.47/page-4>.
 25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zeit.de/gesellschaft/2014-01/stalking-opfer-beratung>.
 26. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.focus.de/digital/internet/cyber-stalking-digitaler-psychoterror_aid_200734.html.
 27. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pc-technik.it/2011/04/28/alle-ip-adressen-mac-adressen-im-netzwerk-anzeigen/>.
 28. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://qpidyc.computerhilfen.de/hilfen-5-376516-0.html>.
 29. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.libe.net/Adressen-im-Netzwerk-anzeigen>.
 30. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://de.wikipedia.org/wiki/Noob>.

Оксанич М. П.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДРЯДНИХ ПРИЧИНОВИХ СПОЛУЧНИКІВ У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються питання, пов'язані з функціонуванням і розвитком підрядних причинових сполучників у середньовірхньонімецькій мові. У статті простежено зміни в сполучниковій системі німецької мови в різні періоди її розвитку. Установлено, що синтаксис середньовірхньонімецької мови тривалий час характеризувався структурною варіативністю.
Ключові слова: поліфункціональність, семантика, сполучник, порядок слів, модель речення.

Оксанич М. П. Функционирование подчиненных союзов причины в средневерхненемецком языке. – Статья.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с функционированием и развитием подчиненных союзов причины в средневерхненемецком языке. В статье прослежены изменения в союзной системе немецкого языка в разные периоды его развития. Установлено, что синтаксис средневерхненемецкого языка длительное время характеризовался структурной вариативностью.

Ключевые слова: полифункциональность, семантика, союз, порядок слов, модель предложения.

Oksanich M. P. Functioning of subordinate causative conjunctions in Middle High German. – Article.

The paper focuses on the issues connected with functioning, and development of subordinate causative conjunctions in Middle High German. The changes in the system of conjunctions in German through all its historical periods are viewed. The fact that Middle High German syntax has been characterized by structural variability is grounded in the article.

Key words: polyfunctionality, semantics, conjunction, word order, sentence pattern.

Розвиток будь-якої мови відбувається як боротьба двох різних тенденцій: з одного боку, збереження та стабілізації існуючої системи мови, а з іншого – її адаптації, перебудови, удосконалення. Своєрідний взаємозв'язок і переплетіння зазначених тенденцій і реальні форми їх прояву зумовлюють не лише межі можливих історичних змін у мові і їхні темпи, але й характер цих змін [6, с. 1]. Вивчення причин, напрямів і форм мовних змін, безперечно, належить до найскладніших і найактуальніших проблем сучасної лінгвістики.

Складнопідрядне речення як граматична та змістова цілісна величина є синтаксичною текстовою єдністю, яка відрізняється від інших синтаксичних утворень специфічною семантико-синтаксичною структурою та семантичною автономією, граматичною незалежністю й фонетичною завершеністю [12, с. 105]. Дослідження таких складних одиниць є однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики. Підрядний зв'язок як явище граматичного плану аналізується лінгвістами на матеріалі різних мов [3; 5; 20; 22; 24], зокрема, і на матеріалі німецької мови [11; 14; 15; 17; 19; 23; 25; 27].

Незважаючи на певні успіхи у вивченні природи складного речення та його конститuentів, нерозв'язаною й досі залишається низка проблем історичного синтаксису, зокрема, функціонування підрядних причинових сполучників у середньовірхньонімецькій мові, що є актуальним для сучасної германістики. Оскільки підрядні речення причини та причинові сполучники були досліджені лише на матеріалі давньовірхньонімецької мови [14], ми вважаємо **актуальним** вивчення функціональних ознак підрядних причинових сполучників у середньовірхньонімецькій мові. Отже, **метою** статті є визначення функцій причинових сполучників у середньовірхньонімецькій мові.

Складні речення, які виражають причинові відношення в німецькій мові, викликають значний дослідницький інтерес, оскільки вони мають найбільш широкий діапазон зв'язку між компонентами. Причинові відношення можуть граматично виражатися як складносурядні речення, побудовані на більш вільному поєднанні компонентів, і бути як відносно самостійними висловлюваннями, так і складнопідрядними реченнями, побудованими на більш глибокому смислового та структурного поєднанні частин єдиного складного висловлювання [14, с. 3].

Усе різноманіття зв'язків між явищами, уточнення й диференціація в мисленні всіх різноманітних типів відношень дійсності, ріст і формування абстрактних уявлень робить необхідним утворення в мові адекватних форм для вираження складних процесів мислення [21, с. 64]. Розвиток і вдосконалення граматичної будови мови виявляється в збагаченні й уточненні її синтаксичних засобів [9, с. 183]. Так, одним зі шляхів збагачення мовних засобів є кількісне збільшення запасу формальних засобів вираження цього зв'язку – сполучників [21, с. 64–65], які слугували основними маркерами підрядності в давньогерманських мовах [20, с. 159]. Замість багатозначних сполучників, наявність яких у реченні характеризує не стільки його тип і зміст, скільки відношення до іншого речення й абстрактних сполучників, значення яких не розчленоване та багатогранне, у середньовірхньонімецькій період починають з'являтися сполучники з вузьким, точним і чітко диференційованим значенням [21, с. 64–65, 87].

У середньовірхньонімецькій мові спостерігається достатньо розвинена система складнопідрядного речення та відбувається подальший розвиток системи сурядних і підрядних сполучників.

Основним сполучником, що оформляв будь-який підрядний зв'язок, був поліфункціональний сполучник *daz*, універсальний показник підрядності [1, с. 67, 106; 4, с. 90; 14, с. 157; 15, с. 157; 19, с. 108; 21, с. 47–53, 61; 29, с. 64], як у прикладі 1:

1. «*Waz hilfet mich min dienest daz ir mich habt erslagen*» (*Nibelungenlied*, 0998,2-0998,3). «*Не допоможе моє служіння, тому що ви мене вбили*».

У прикладі 1 сполучник *daz* уводить підрядне речення причини, яке знаходиться в постпозиції до головного речення. При цьому спостерігаємо, що підмет підрядного речення *ir* займає постпозицію щодо сполучника *daz* і розташовується в контактній позиції щодо нього, а присудок *erslagen* знаходиться у фінальній позиції підрядного речення. Отже, підмет і присудок підрядного речення розміщені дистантно. Така структура підрядного речення з фінальною позицією присудка та контактним розташуванням сполучника з підметом тяжіє до структури сучасного підрядного німецького речення. Нами виявлено 7,27% уживання *daz* у підрядних причинових реченнях твору «Пісня про Нібелунгів» із загальної кількості 55 одиниць.

Але в підрядних причинових реченнях сполучник *daz* є модифікованим іншими прислівниками та прийменниковими сполученнями, наприклад, *darumbe (umbe daz)*, *durch daz*, *dannan*, *des*. На підтвердження вищезазначеного проаналізуємо приклади.

2. «*Des heten enderlichen die snelen riter klage daz si niht wider solden riten in Irlant*». «*Тому що сміливі лицарі засмутилися, що вони не повинні були їхати в Ірландію*» [21, с. 61].

Приклад 2 демонструє, що підмет *snelen riter* підрядного причинового речення, введеного сполучником *des*, займає дистантну позицію щодо сполучника *des*, а присудок *klage* знаходиться у фінальній позиції підрядного речення. У прикладі 2 порядок слів не є нормою для сучасної німецької мови, адже він вільний.

3. «*Durch daz er videln kunde was er der spileman genant*» (*Nibelungenlied*, 1510,4). «*Оскільки він міг грати на скрипці, його називали музикою*»¹.

У прикладі 3 сполучник *durch daz* уводить підрядне речення причини, яке розташовується в препозиції щодо головного речення. При цьому спостерігаємо, що підмет підрядного речення *er* займає постпозицію щодо сполучника *durch daz*, а присудок *videln kunde* знаходиться у фінальній позиції підрядного речення. Отже, підмет і присудок підрядного речення розміщені дистантно. Така структура підрядного речення з фінальною позицією присудка тяжіє до структури сучасного підрядного німецького речення.

4. «*Den het er heizen bowen lanch hoch vñ wit durch daz so vil der rechen in svhte zaller cit*»

(*Nibelungenlied*, 1860,1-1860,2). «*Він мусив довгий час багато будувати, тому що його весь час відвідували витязі*».

Приклад 4 демонструє підрядне речення причини, яке введене сполучником *durch daz* із підметом *der rechen* у постпозиції до сполучника *durch daz*, а присудок *svhte* знаходиться в медіальній позиції підрядного речення. Медіальна позиція присудка у творах середньовісній німецької мови свідчить про те, що порядок слів у складно-підрядному середньовісній німецькому реченні все ще залишається вільним. Наше дослідження пам'ятки середньовісній німецького періоду «Пісня про Нібелунгів» виявило поодинокі випадки (3,63%) уживання сполучника *durch daz* у підрядних реченнях причини із загальної кількості проаналізованих одиниць (55).

Деякі сполучники розширюють у середньовісній німецькій період сферу свого використання і, наприклад, отримують разом із часовим також і причинове значення [4, с. 90]. Зокрема, причинове значення сполучника *weil* розвивається в кінці середньовісній німецької епохи, але все ж таки зберігає своє первинне часове значення. Лише в новонімецьку епоху сполучник *weil* стає основним причиновим сполучником, витісняючи залишки сполучників *wande*, *sit*, *nu*, які були основними причиновими сполучниками середньовісній німецької мови [21, с. 65–66, 80]. *Sit* у поєднанні зі сполучником *daz* є семантично еквівалентним новонімецьким сполучникам *da*, *weil*, *nū* – *da nun* [15, с. 158]. Згодом причиновий характер сполучника *nū* зникає, і залишається лише часовий прислівник *nun* [21, с. 80]. Проаналізуємо приклади:

5. «*la ne getarre ich dinen magen geraten cheinen haz wande si min brvoder bi im gerne siht*» (*Nibelungenlied*, 1953,2-1953,3). «*Я не можу ненавидіти ваших друзів, тому що вони залюбки хочуть бачити мого брата Етцеля*».

У прикладі 5 сполучник *wande* уводить підрядне речення причини, яке знаходиться в постпозиції щодо головного речення. Підмет *si* розташовується контактено зі сполучником *wande*. Присудок *siht* знаходиться у фінальній позиції підрядного речення.

6. «*Den bat er mit im gen wande er vil wol erchande den sinen grimmen mvot*» (*Nibelungenlied*, 1800,2-1800,3). «*Він попросив його ніти з ним, тому що він упізнав його сильний гнів*».

У прикладі 6 підрядне речення зі сполучником *wande* знаходиться в постпозиції щодо головного речення. Підмет підрядного речення *er* займає постпозицію щодо сполучника *wande*, а присудок *erchande* знаходиться в медіальній позиції підрядного речення, що не є нормою для сучас-

¹ Переклад прикладів із середньовісній німецької мови здійснений автором.

ної німецької мови. Наше дослідження пам'ятки середньовісньонімецького періоду «Пісня про Нібелунгів» виявило 30,9% уживання підрядних речень причини зі сполучником *wande* із загальної кількості проаналізованих одиниць (55). Це означає, що в середньовісньонімецьку епоху сполучник *wande* конкурував з іншими сполучниками, які вводили підрядні причинові речення, як у наступних прикладах:

7. «*Mit etelichen eren sit ich ivch sol bestan*» (*Nibelungenlied*, 2241,3). «Так я врятував свою честь, тому що я мусив вас перемогти».

Приклад 7 засвідчує використання сполучника *sit* у підрядному реченні причини, яке знаходиться в постпозиції щодо головного. Підмет підрядного речення *ich* та присудок *sol bestan*, який займає фінальну позицію, розташовані дистантно. Такі випадки вживання підрядних речень причини зі сполучником *sit* є поодинокими. Нами виявлено 1,81% уживання сполучника *sit* у підрядних причинових реченнях твору «Пісня про Нібелунгів» із загальної кількості проаналізованих одиниць. Це свідчить про те, що в середньовісньонімецький період багатозначний сполучник *sit* усе ще конкурував з іншими причиновими сполучниками, але поступово втрачав своє причинове значення.

8. «*So heizet mir gewinnen tusint iwerr man sit daz ich der minen bi mir niht enhan*» (*Nibelungenlied*, 0162,1-0162,2). «Допоможіть мені, люди, перемогти тисячі чоловіків, тому що на своїх я не можу розраховувати».

Приклад 8 демонструє використання сполучника *sit* у підрядному реченні причини в поєднанні зі сполучником *daz*. Підмет підрядного речення *ich* займає постпозицію щодо сполучника *sit daz* і розташовується контактено, а присудок *enhan* знаходиться у фінальній позиції підрядного речення, що є нормою для сучасної німецької мови. Наше дослідження пам'ятки середньовісньонімецького періоду «Пісня про Нібелунгів» виявило 7,27% уживання підрядних речень причини зі сполучником *sit daz* із загальної кількості проаналізованих одиниць (55).

Слід виокремити сурядні сполучники з каузальним значенням *wande* й *wan*, значення яких відповідає новонімецькому *denn* [4, с. 90; 15, с. 157; 29, с. 64]. Порівняємо приклади:

9. «*Des mvzen wir ez lazen wan er vns strit mit iv verbot*» (*Nibelungenlied*, 2325,4). «Усе ж таки ми повинні це припинити, тому що він заборонив нам сваритися».

У прикладі 9 складне речення з каузальним значенням з'єднується сурядним сполучником *wan*. Присудок *er* знаходиться в постпозиції до сполучника *wan* і розташовується дистантно щодо присудка *verbot*, який займає фінальну позицію в реченні. Незважаючи на те, що сполучник *wan* був у середньовісньонімецькій сполучником суряд-

ності, порядок слів у реченнях із *wan* тяжів до порядку слів підрядних речень із фінальною позицією присудка, що демонструє наведений приклад. Але такі випадки вживання *wan* є поодинокими в середньовісньонімецькій мові. Проте порядок слів у підрядному причиновому реченні зі сполучником *wan* демонструє також іншу модель розташування присудка, як у прикладі 10:

10. «*Sone wil ichz niht versprechen ichn welle ivch lazen leben wan ir sit min brvoder vñ einer mvoter chint*» (2160,2-2160,3). «Я не хочу відбирати ваше життя, тому що я ваш брат, дитина спільної матері».

У прикладі 10 підрядне речення з'єднується сурядним сполучником *wan*. Присудок *ir* знаходиться в постпозиції до сполучника *wan* і розташовується контактено з присудком *sit*, який займає медіальну позицію в реченні.

Кількісні підрахунки дозволили нам виявити 7,27% уживання *wan* у підрядних причинових реченнях твору «Пісня про Нібелунгів» із загальної кількості проаналізованих одиниць (55).

Сполучник *denn* у його причиновому значенні походить із часового прислівника *danne*. У ранню нововісньонімецьку епоху *denn* має чітко виражене підрядне значення, яке відповідає *weil* (тому що). *Denn* використовується для вільного приєднання самостійних речень, для пояснення або обґрунтування попередньої думки, тобто в функції, близькій до паратакису. Пізніше в такому використанні *denn* і відрізнялося від *weil* [21, с. 67]. Таким чином, *weil* і *denn* виконували функцію сполучника *wande*, який одночасно як підпорядковував залежне підрядне речення, так і приєднував самостійні речення з причиновим значенням. Також для вираження причинового значення слугував сполучник *want* [29, с. 64], але нами не виявлено вживання цього сполучника у творі «Пісня про Нібелунгів».

Do («*da*») як сполучник причини виражає, на відміну від *weil*, логічне обґрунтування явища й досягає повного розвитку у XVIII столітті, витісняючи часовий сполучник *als*. Отже, у новонімецьку епоху сполучник *da* в основному є причиновим сполучником. Також зникає згодом каузальне значення сполучника *nī*, випадки вживання якого в середньовісньонімецькій мові були поодинокими [21, с. 69, 80]. Сполучники *do* та *nī* належали в середньовісньонімецькій мові до сурядних сполучників [4, с. 90; 15, с. 158]. Однак нами виявлено такі випадки, де сполучник *do* вводить підрядне речення причини, яке знаходиться в постпозиції до головного речення, як у прикладі 11:

11. «*Si mvsin sich ze Vergen der reise hine bewegn do si wider wolden riten an den Rin*» (*Nibelungenlied*, 1317,2-1317,3). «Вони почали прохати в королеви відпустку, тому що хотіли поїхати до Рейну».

У прикладі 11 спостерігаємо, що підмет підрядного речення *si* займає постпозицію щодо сполучника *do*, а присудок *wolden riten* знаходиться в медіальній позиції підрядного речення.

Нами виявлені випадки розміщення присудка у фінальній позиції підрядного речення, маркованого сполучником *do*, що унаочнює приклад 12:

12. «**Do** *si bereitet waren do was in vf den Rin bereitet vlizekliche ein starchez schiffelin*» (*Nibelungenlied*, 0375,1-0375,2). «Оскільки вони були готові, на Рейні чекав великий корабель».

У прикладі 12 сполучник *do* вводить підрядне речення причини, яке знаходиться в препозиції щодо головного речення. Підмет підрядного речення *si* займає постпозицію щодо сполучника *do*, а присудок *waren* знаходиться у фінальній позиції підрядного речення.

У проаналізованому нами творі виявлено 14,55% уживання підрядних речень причини зі сполучником *do* із загальної кількості проаналізованих одиниць (55). Отримані результати дають підстави погодитися з традиційною думкою, що в середньовісній німецькій мові спостерігалася тенденція до розвитку тих рис синтаксису, які притаманні сучасній німецькій мові. Проте порядок слів у підрядних реченнях причини все ще був вільним, хоча більше тяжів до норм сучасної німецької мови; це, власне, підтверджують результати аналі-

зу середньовісній німецької пам'ятки «Пісня про Нібелунгів». Але можна припустити, що синтаксис середньовісній німецької мови тривалий час характеризувався структурною варіативністю.

Незважаючи на достатньо розвинену систему складнопідрядного речення, у середньовісній німецькій мові відбувався подальший розвиток системи підрядних сполучників, які розширюють сферу свого використання й отримують разом із часовим також причинове значення.

Проведений нами аналіз слугує підтвердженням того, що в середньовісній німецькій мові найпоширенішим сполучником підрядних причинових речень був сполучник *wande*, який вводив більшість підрядних речень причини, одночасно підпорядковував залежне підрядне речення й приєднував самостійні речення з причиновим значенням. Сполучник *daz* зберігає в підрядних реченнях причини свою поліфункціональність, але частіше використовується в поєднанні з прислівниками та прийменниковими сполуками.

Отже, вибір моделей порядку слів підрядного середньовісній німецького речення, його комунікативно-синтаксична та семантична функції, а також розвиток і функціонування причинових сполучників можуть бути покладені в основу подальшого наукового пошуку на тлі розвитку складного німецького речення.

Література

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высшая школа, 1963. – 335 с.
2. Адмони В.Г. К проблеме порядка слов (замыкание предложения в немецком языке) / В.Г. Адмони // Известия АН СССР, отд. яз. и лит. – М. : 1949. – Т. 8, Вып. 4. – 373 с.
3. Бокова П.М. Темпоральні відношення в іспанському часовому складнопідрядному реченні / П.М. Бокова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових статей. Випуск 5. – К. : КДЛУ, 2001. – С. 9–14.
4. Бублик В.Н. Історія німецької мови : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В.Н. Бублик. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
5. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV – XIII ст.) : [монографія] / І.Р. Буніятова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 327 с.
6. Гусар Н.І. Структура та функції абсолютної дієприкметникової конструкції в середньоанглійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний університет / Н.І. Гусар – Київ, 2002. – 19 с.
7. Гухман М.М. История немецкого литературного языка / М.М. Гухман, Н.Н. Семенов. – М. : Наука, 1983. – 200 с.
8. Долинина И.Б. Системный анализ предложения (на материале английского языка) : [учебное пособие] / И.Б. Долинина. – М. : Высшая школа, 1977. – 175 с.
9. Жирмунский В.М. История немецкого языка, 5-е изд. / В.М. Жирмунский. – М. : Высшая школа, 1965. – 408 с.
10. Ившин В.Д. Синтаксис речи современного английского языка. Смысловое чтение предложения : [учебник] / В.Д. Ившин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 320 с.
11. Кацкова Т.А. Сложноподчиненное предложение с придаточным определительным в средневерхненемецком языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Т.А. Кацкова ; Ленинградский ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени государственный университет им. А.А. Жданова. – Ленинград, 1975. – 18 с.
12. Корбозерова Н.М. Структурна інтеграція речення / Н.М. Корбозерова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових статей. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 5. – С. 105–107.
13. Корбозерова Н.М. Динамізм структури речення / Н.М. Корбозерова, А.М. Вязанкіна // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових статей. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 6. – С. 115–117.
14. Куркина А.А. Сложные предложения с причинными отношениями в древневерхненемецком языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / А.А. Куркина ; Ленинградский государственный педагогический институт имени А.И. Герцена. – Л., 1966. – 19 с.
15. Левицький В.В. Історія німецької мови : [посібник для студентів вищих навчальних закладів] / В.В. Левицький. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 216 с.
16. Мещанинов И.И. Части речи и члены предложения / И.И. Мещанинов. – Москва, Ленинград; Издательство АН СССР, 1945. – 321 с.

17. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка) / О.И. Москальская. – М. : Высшая школа, 1974. – 175 с.
18. Одри Ж. Индоевропейский язык : пер. с франц. Л.В. Иванова / Ж. Одри // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXI: Новое в индоевропеистике. – М. : Прогресс, 1988. – С. 24–121.
19. Оксанич М.П. Функціонування сполучника DAZ у середньовісній німецькій мові / М.П. Оксанич // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Випуск 81 (2). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 107–111.
20. Семенов Г.М. Порядок слів як засіб синтаксичного зв'язку в складнопідрядному реченні / Г.М. Семенов // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових статей. Випуск 5. – К. : КДЛУ, 2001. – С. 159–163.
21. Строева-Сокольская Т.В. Развитие сложноподчиненного предложения в немецком языке / Т.В. Строева-Сокольская. – Л. : Ленингр. гос. ун-т, 1940. – 106 с.
22. Фефелова В.В. Складні речення з підрядними часу в сучасній французькій мові (структура, семантика, прагматика) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / В.В. Фефелова ; Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2006. – 20 с.
23. Шубик С.А. Порядок слов в древневерхненемецком языке (Место глагола в повествовательном предложении) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / С.А. Шубик ; Академия наук СССР. Ленинградское отделение института языкознания. – Л., 1964. – 20 с.
24. Ярцева В.Н. Развитие сложноподчиненного предложения в английском языке / В.Н. Ярцева. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1940. – 116 с.
25. Moskalskaja O.I. Deutsche Sprachgeschichte / O.I. Moskalskaja. – М.: Hochschule, 1977 – 237 S.
26. Paul H. Deutsche Grammatik / H. Paul. Halle : Niemeyer, 1954. – Band III, Teil IV. – 447 S.
27. Reis H. Über althochdeutsche Wortfolge / H. Reis // Zeitschrift für deutsche Philologie. – 1901 / H. Reis. – Bd. 33. – S. 220–229.
28. Ries J. Die Wortstellung in Beowulf / J. Ries. – Halle : Max Niemeyer, 1907. – 310 S.
29. Schildt J. Kurze Geschichte der deutschen Sprache / J. Schildt. – В. : Volk u. Wiss., 1991. – 168 S.

УДК 811.112.2:811.161.2–115: 316.46.058

Петлюченко Н. В.

КИНЕТИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА ИНСПИРАТИВНОГО ДИСКУРСА ХАРИЗМАТИЧЕСКИХ ПОЛИТИКОВ СОВРЕМЕННОЙ ГЕРМАНИИ

В настоящей статье представлены результаты исследования кинетического компонента инспиративного дискурса современных немецких политиков (Вилли Брандт, Йошка Фишер, Герхард Шредер, Йохим Гаук), которые являются общепризнанными харизматиками. Анализируются синхронные и асинхронные речесопровождающие жесты правой руки относительно просодической эмфазы в воодушевленных обращениях немецких политиков к публике.

Ключевые слова: инспиративный дискурс, харизматик, речесопровождающий жест правой руки, синхронный, асинхронный, просодическая эмфаза.

Петлюченко Н. В. Кінетична специфіка інспіративного дискурсу харизматичних політиків сучасної Німеччини. – Стаття.

У статті представлено результати дослідження кінетичного компонента інспіративного дискурсу сучасних німецьких політиків (Віллі Брандт, Йошка Фішер, Герхард Шредер, Йоахим Гаук), які в Німеччині є загально визнаними харизматиками. Аналізуються синхронні і асинхронні мовленнєвосупровідні жести правої руки відносно просодичної емфазы в інспіративних зверненнях німецьких політиків до публіки.

Ключові слова: інспіративний дискурс, харизматик, мовленнєвосупровідний жест правої руки, синхронний, асинхронний, просодична емфаза.

Petlyuchenko N. V. Co-development of speech and gestures in the inspiring discourse of contemporary German charismatic politicians. – Article.

This article focuses on the kinetic component in the inspiring discourse of contemporary German politicians (Willy Brandt, Joschka Fischer, Gerhard Schröder, Joachim Gauck) generally recognized as 'charismatic personalities'. We will dwell on the analysis of synchronous and asynchronous right hand co-speech gestures in relation to prosodic emphasis in inspiring public speeches of German politicians.

Key words: inspiring discourse, charismatic, right hand co-speech gesture, synchronous, asynchronous, prosodic emphasis.

But it's not enough to have purpose yourself.

You have to create a sense of purpose for others.

Mark Zuckerberg's Harvard Commencement Address
May 25, 2017

Постановка проблемы. Кинетическая специфика инспиративного дискурса харизматических политиков современной Германии связывается в настоящем исследовании с речесопровождающими жестами (англ. *co-speech gestures*) правой руки, которые выполняют акцентуирующую функцию и синхронизируются с акцентно-динамической (просодической) эмфазой, образуя единый тонально-жестовый комплекс на *проминентом* участке высказывания [3]. Работа продолжает начатые исследования по поиску и описанию интегральных моделей комплексного выделения в устной речи в разных типах дискурса (*integral "Verbal+Tone+Gesture" Model* [17, 340; 18, 192]), доказывая тезис о том, что выделение не всегда ориентируется на содержательную структуру (например, ключевые слова аргументации, концепты с ценностной семантикой и др.) и часто имеет автономную от этой структуры динамику, определяемую такими экстралингвальными факторами, как эмоция, гендер, возраст, социальный статус говорящего.

Хотим отметить, что долгие годы в общественно-политическом дискурсе Германии можно было наблюдать активный процесс табуирования харизматического концепта [7; 11; 15; 20]. Как только на политической сцене появлялся кто-нибудь, кто

отличался от других и обладал эмоциональностью и привлекательностью, встревоженные голоса не заставляли себя долго ждать, имея под собой скорее чисто банальные тактические причины в борьбе за власть, например, прозвучали голоса против Йохима Гаука, у которого якобы есть харизма, а в Германии есть большой отрицательный опыт с харизматиками [10]. Однако в последнее время в немецком политическом дискурсе отмечается явное потепление к веберовскому харизматическому типу лидерства и возобновление поиска харизматических свойств у современных политических фигур [19]. Так, сегодня автор биографии бывшего протестантского пастора ГДР утверждает, что Йохим Гаук неслучайно был избран на высокий президентский пост: именно его харизматические свойства, проявившиеся в *воодушевленной апелляции* к свободе и одновременной ответственности современных немцев, создают возможность вернуть уважение к посту президента и усилить важность его функции в обществе и государстве в целом [12]. Важным при этом является то, что немецкий президент является моральным авторитетом для всей нации и может иметь решающее *инспиративное значение* в определенных ситуациях, как, например, Рихард Карл фон Вайцеккер, который поднял тему искупления и назвал день капитуляции Германии и крушения нацистского режима "Днем освобождения" (нем. *Tag der Befreiung vom menschenverachtenden System der nationalsozialistischen Gewaltherrschaft*), а также Йоханнес Рау, затронувший в своей последней

речи в 2004 году острый вопрос о необходимости большей честности и ответственности в отношениях между политиками и бизнесменами.

Инспиративный дискурс (лат. *inspirare* – вдохновлять) характеризуется повышенной активностью говорящего, его чрезмерной улыбочностью, восторженностью, радостью, готовностью принимать окружающих такими, какие они есть, отказом от конфронтации, уживчивостью и демонстрацией расположения. Также отмечается избыточная склонность говорящего к театральности, заключающейся в преувеличенно выразительной мимике, пантомимике и речи, рассчитанных на привлечение к себе внимания [5; 6]. Вдохновляющая речь (англ. *inspiring speech*, нем. *begeisternde Rede*) любого публичного лица (политика, ученого, артиста и др.) наполнена возвышенными эмоциями (радостью, благодарностью, любовью), которые, как правило, передают величие момента и отражаются в избыточном употреблении разных стилистических приемов и эмотивной лексики. Образцами вдохновляющей речи могут считаться *публичные* инаугурационные выступления президентов, напутственные речи, речи на церемонии вручения дипломов (англ. *commencement address*), получения высоких наград и премий, проповеди священников, полководцев перед боем, а также *личные* дружеские послания, стихотворения, письма, имеющие мотивирующий характер и обладающие высокой степенью искренности. В качестве яркого примера инспиративной речи является недавнее выступление Марка Цукерберга перед выпускниками Гарварда, в которой основным посылом был тезис об изменении мира как высшей цели развития каждого отдельного человека из поколения миллениалов и которая по оценкам всех СМИ единодушно была признана вдохновляющей.

Феномен политической харизмы в настоящей работе, как указывалось выше, понимается как особое психико-эмоциональное состояние политического лидера, основой которого является высокая *инспиративность*. Превращение потенциального харизматика в харизматического политического лидера зависит от двух условий, необходимых для формирования и реализации личностной харизмы: 1) способность индивида достаточно отчетливо рефлексировать содержание доминирующих архетипов и 2) артикулировать их в доступной массовому сознанию и одновременно заряженной *воодушевлением* форме. Именно в состоянии высокого воодушевления харизматический политик может заражать великими идеями других и заражаться этими идеями сам, что является необходимым условием настройки лидера и его аудитории на общую *эмоциональную волну* [4].

Индикатором инспиративности в речи политика является речевое возбуждение, проявля-

ющееся преимущественно в усилении речевой активности, например, в убыстрении темпа речи и удлинении ее периодов. *Фонационными* маркерами инспиративного состояния являются избыточные звонкость, звучность, модулирование, также переход на фальцет и крик (реже – на глухое, негромкое звучание). *Кинетические* маркеры высокой инспирации политика связываются с двигательным экстагическим возбуждением, с неестественными, чрезмерно выразительными движениями, жестами и мимикой, вычурными позами, выражающими состояние восторга [14]. Также отмечается усиление как экспрессивной мимики и жестикуляции, так и спонтанных движений, напоминающих скорее произвольные реакции говорящего, нежели включенные в высказывание речесопровождающие компоненты [17].

Инспиративное состояние харизматического политика адекватно передает жестовый компонент, который сопровождает высказывание (англ. *co-speech gestures*), находится в функциональном единстве с его просодическим оформлением и делает коммуникацию более эффективной. Жест – это действие или движение тела, с помощью которого человек сигнализирует другому человеку о своем присутствии, своих интенциях по отношению к объектам [8]. Среди жестов или кинем выделяются три основных класса: (а) кинемы, имеющие самостоятельное лексическое значение и способные передавать смысл независимо от вербального контекста, (б) кинемы, выделяющие и сопровождающие какой-то речевой или иной фрагмент коммуникации, и (в) кинемы, управляющие ходом коммуникативного процесса, т.е. устанавливающие, поддерживающие и завершающие коммуникацию [2, 59]. Жестовое оформление высказывания функционально детерминировано, и взаимосвязь жеста и речи носит двойственный характер. Обеспечивая, с одной стороны, саморегуляцию системы коммуникативного акта, акцентирующие (выделяющие) жесты сопровождают речь и одновременно выполняют коммуникативную функцию, они коммуникативно значимы [13]. Акцентирующие жесты сопровождают звучащую речь, таким образом, они являются маркерами функционально или содержательно значимых компонентов звучащего текста, и могут служить своеобразным инструментом для анализа структуры текста и его типологических особенностей [1, 13].

Так, наиболее инспиративные участки в выступлениях политиков могут усиливаться резкими и, как правило, импульсивными речесопровождающими движениями правой руки, которая «выбрасывается» в сторону публики с расположением выше линии плеча и конфигурацией кисти руки в виде кулака или сжатой ладони с выпрямленным указательным пальцем. Хотим подчеркнуть, что *взмах правой руки вперед* имеет давнюю истори-

ко-культурную семиотическую основу, связанную с приветствием у древних римлян (*Roman salute*), получивший позднее отрицательную коннотацию нацистского приветствия (*Deutscher Gruß*). В современной немецкой публичной коммуникации этот жест десемантизирован, он выполняет функцию «жестового удара» и используется политиком как способ усиления/передачи его экстастики. Так, особую роль в приписывании Вилли Брандту харизматических свойств сыграл его знаменитый взмах рукой, известный в истории как «Эрфуртский жест» (*die Erfurter Geste*). Выкрики собравшейся толпы "Вилли", "Вилли" во время первых германо-германских переговоров в марте 1970 г. в Эрфурте заставили Вилли Брандта выглянуть из окна Эрфуртского дворца и поприветствовать ликующие массы широким многократным взмахом правой руки. Этот успокаивающий, смягчающий, подобный благословению жест буквально обуздал массы. Чувство безысходности после возведения Берлинской стены уступило чувству доверия и надежды. «Эрфуртский жест» символически обозначил единство канцлера со своим народом [16].

Языковой корпус исследования. В данной статье представлены результаты аудиовизуального анализа особенностей жестикуляции «харизматического дуэта красно-зеленых лет «Й. Фишера – Г. Шредера» (*das chrismatische Duo der rot-grünen Jahre "Fischer-Schröder"*, [10, 85], которые считаются образцом демократической харизмы и противопоставляются А. Меркель, которая руководствуется не инстинктом, а контролем, поэтому ей так сильно не хватает политики с перспективным образом страны и харизмы, с которой бы она этот перспективный образ могла бы применить [там же, 100]. По мнению ирландской журналистки Юди Демпси Меркель как канцлер исчерпала себя, поскольку она сегодня не в состоянии мыслить стратегически и указать путь развития страны [9, 187]. Объем тонально-жестовых комплексов, которые оформляют проминентные участки в воодушевленных обращениях двух немецких харизматических политиков, составили 237 единиц в дискурсе Й. Фишера и 269 единиц в дискурсе Г. Шредера, соответственно, и были охарактеризованы по следующим особенностям правой руки: 1) направление движения правой руки (к публике, к себе, вверх, вниз), 2) характер движения правой руки (импульсивный, плавный), 3) конфигурации кисти правой руки (кулак, раскрытая ладонь, раскрытая ладонь с выставленным указательным пальцем, «о»-образный жест), 4) положение руки относительно линии плеча (выше плеча, ниже плеча). В транскриптах выступлений фиксировались согласованность/несогласованность жеста правой руки и тона в момент эмфазы, а также синхронность/асинхронность пиков жеста и пиков тона в момент эмфазы.

Основные результаты. При трактовке кинетических особенностей харизматического политика необходимо учитывать то, что согласованный вариант реализации акцентуирующего жеста руки с речью является естественным и в процессе реализации динамического акцента обеспечивается функциональной системой оратора, которая определена филогенетически. Ее коммуникативная функция в плане акцентуации заключается в том, чтобы сигнализировать об акцентном поведении адресанта (политика), и, соответственно, должна восприниматься адресатом (приверженцами, противниками лидера). Рассогласованный вариант реализации тона и жеста в момент акцентуации проминентных участков речи, в принципе, является противоестественным, филогенетически не детерминированным, поскольку говорящий в случае рассогласованности должен выполнять речевые действия, противоположные или неопределенные по смыслу, например, осуществлять жестовую акцентуацию в безударной позиции слога. Случаи такой жестовой рассогласованности могут возникать в моменты эмоционального дисбаланса, а также свидетельствовать о наличии какого-либо заболевания [1]. Таких рассогласованных акцентуирующих жестов руки и просодической эмфазы в инспиративных выступлениях современных немецких политиков не отмечено. Мы отметили лишь случаи асинхронной реализации акцентуирующего жеста и главноударного слога в отдельных выступлениях, например, Й. Фишера и Г. Шредера, что не должно пониматься как рассогласованность.

Основными просодическими признаками высокого инспиративного состояния Й. Фишера являются 1) убыстрения периодов речи на пиках апелляции, 2) нарушения грамматического строя (повторы, сбои, остановки, эллиптированные формы, нарушение порядка слов и проч.), 3) активное тональное модулирование, 4) хриплость в голосе. К кинетическим признакам харизматической экстастики Й. Фишера относятся 1) усиленная жестикуляция, 2) кивки головой и раскачивание всем телом, 3) использование различных предметов в момент жестикуляции, размахивание ими (очки, листы бумаги, ручка) [4, 305]. В свою очередь, основными просодическими коррелятами харизматического воодушевленного состояния Г. Шредера являются увеличение скорости произнесения, которое приводит к эффекту темпорального сжатия, а также широкое диапазонное варьирование как на уровне тональных, так и динамических параметров речи. Использование коротких форм призывов на пиках воодушевления создает особую ритмичность апеллятивной просодии Г. Шредера, при этом тип и характер речесопровождающих движений правой руки, а также форма кисти в виде кулака создают дополнительное усиление

в выражении его харизматической экстастики [там же, 315].

Рассмотрим пример тонально-жестового комплекса, оформляющего проминентный участок в инспиративном обращении Г. Шредера к своим коллегам по партии с призывом поверить, несмотря на проигрыш, в перспективность созданной коалиции: [1] *Wir wollen, dass die SPD regieren soll...* [2] *Diese Partei ist die [Partei der **praktischen Vernunft**]* ... [3] *weil das so ist, sorgt sie dafür...* [4] *dass die notwendigen Veränderungen in unserer Gesellschaft gemacht werden...* [5] *[ohne]* *dass der soziale Zusammenhalt dieser Gesellschaft verloren geht...* [6] *Und gesellschaftlicher [Fortschritt] so viel ist gewiss ...* [7] *ist ohne soziale Gerechtigkeit nicht denkbar, sondern [zum Scheitern] verurteilt, liebe Freundinnen und Freunde.*

На приведенной интонограмме мы видим, изменение пиковых показателей ЧОТ возрастает посинтагменно в следующей динамике: 170 Гц (1 синтагма), 215 Гц (вторая синтагма), 230 Гц (3 синтагма), 255 Гц (4 синтагма) с последующим резким падением на пятой синтагме до 165 Гц. Мелодический контур завершения при этом характеризуется средним ниспадающим движением, причем это падение достигает достаточно низкого уровня, равного 90 Гц. Таким образом, частотный диапазон между началом инспиративного участка и его пиком составляет 85 Гц, а между пиком и фазой завершения – 140 Гц. Последующий тональный скачок на шестой синтагме характери-

зуется пиковым значением ЧОТ 240 Гц с последующей ниспадающей каденцией 210, 180, 140 и 125 Гц. Диапазон динамических характеристик на данном инспиративном участке характеризуется изменением показателей амплитуды от его начала (62 дБ) к ее пику на главноударном слове *ohne* (80 дБ) и продолжает сохраняться на таком же высоком уровне и на других проминентных местах как *Fortschritt*, *ohne*, *zum Scheitern*. Все четыре проминентных участка усиливаются активным речесопровождающим жестом правой руки с формой кисти в виде кулака (см. рис. 1).

Анализ приведенных акустических показателей максимумов основного тона и интенсивности и интонограммы с включенным текстовым комментарием позволяет сделать следующую важную интерпретацию: на данном инспиративном участке выделяются ключевые слова аргументации *Fortschritt* (прогресс) и *Scheitern* (поражение), которые представляют собой антитезу и являются семантически значимыми концептами для немецкого политического дискурса. При этом кроме них также дважды акцентируется семантически несамостоятельный союз *ohne* (без), что свидетельствует о том, что тонально-жестовая эмфаза не ориентируется на содержательную структуру и имеет автономную от этой структуры динамику, определяемую в данном случае повышенным эмоциональным состоянием Герхарда Шредера.

Выводы. Аудиовизуальный анализ особенностей жестикуляции правой акцентирующей руки

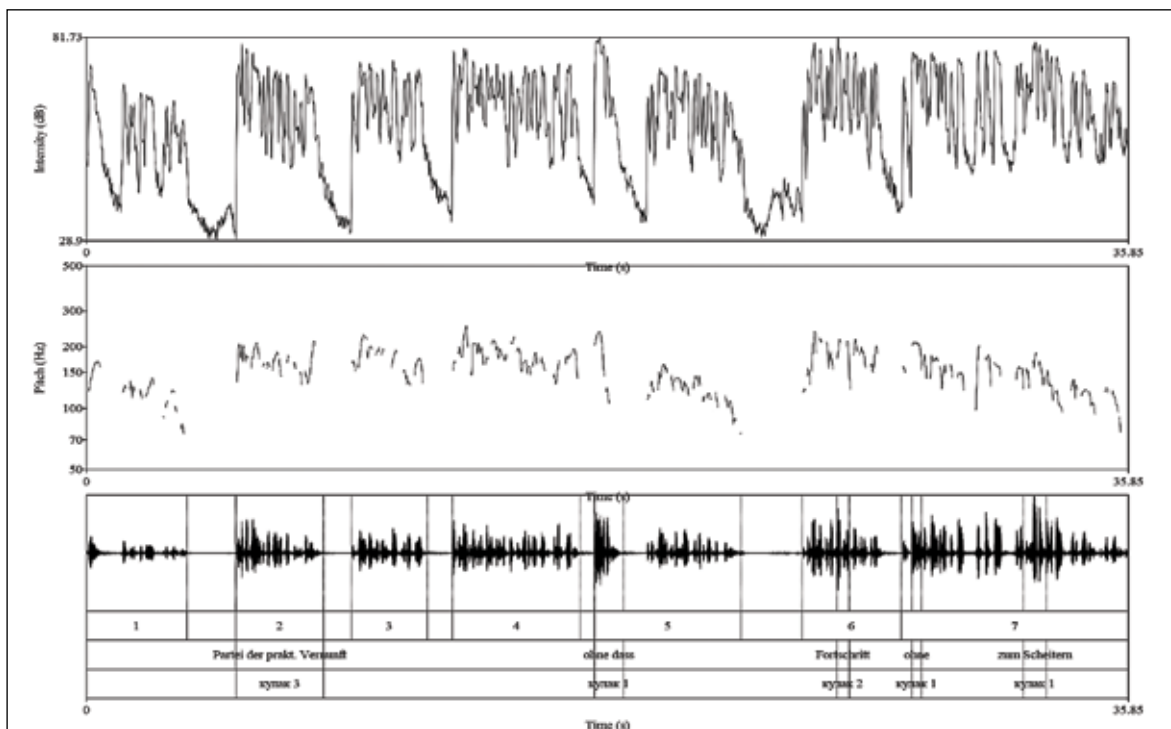

Рис. 1. Образцы тонально-жестовых комплексов на проминентных участках в инспиративном выступлении Г. Шредера (Карлсруэ, 2005)

харизматических политиков современной Германии и их проверка в экспериментальных условиях позволили сделать вывод о том, что просодическая интенсивность инспиративных участков речи усиливается в том случае, если (1) активное движение руки направлено в сторону публики, а также, (2) если рука на пиках апелляции находится в положении выше линии плеча. Направление акцентуирующего жеста руки к публике активно используют Й. Фишер (82,6%). Особенным отличием в жестовой направленности обладает Г. Шредер, который на пиках апелляции довольно резко меняет амплитуду размаха правой руки и направляет ее то вверх (19,7%), то вниз (24,6%). Выступление политика будет оцениваться как более инспиративное, если акцентуирующий жест правой руки на пиковых фазах находится выше линии плеча. Так, в эксперименте по оценке просодической и жестовой выделенности проминентных участков в инспиративной речи немецких политиков было отмечено преобладание положения обеих рук на пиках апелляции выше линии плеча в равных пропорциях (Й. Фишер (58,3%), Г. Шредер (57,7%)).

Выполненный анализ позволил определить набор индивидуальных речесопровождающих жестов правой руки у каждого харизматика, которые участвуют в кинетическом оформлении проминентных мест и усиливают их инспиративный характер. Так, для Й. Фишера характерны импульсивные жесты правой руки, направленные

на сторону публики. На пиках воодушевления рука находится выше линии плеча с конфигурацией кисти в виде ладони или указательного пальца. Типичной конфигурацией ладони правой руки у Г. Шредера являются кулак и ладонь, жесты, как правило импульсивны и могут иметь различные направления: к публике, вниз, вверх, положение руки на пиках воодушевления выше линии плеча.

Рассматриваемая в работе интегральная модель инспиративного дискурса, включающая в себя синхронно реализуемые вербальный, просодический и кинетический компоненты, позволяет локализовать и проанализировать любые языковые функции внутри дискурса в их текстуальной и аудиовизуальной формах реализации, а также связать грамматические категории с индивидуальными признаками говорящего (голосом, жестами, проксемикой) в любом ситуативном контексте. Также в данной работе делается шаг по дальнейшему поиску адекватных форм лингвистического описания феномена политической харизмы, который заключается в переходе от функциональной категории призыва как вербального маркера харизмы к анализу эмоциональных состояний харизматика. Эти состояния не закрепляются обязательно за какой-либо определенной функцией, а могут быть описаны в сопутствующих неречевых категориях просодии и кинетики, участвующих в паравербальном оформлении его инспиративного дискурса.

Литература

1. Беликов А. П. Функциональное взаимодействие речи и жеста: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Авенир Павлович Беликов; Одес. гос. ун-т им. И.И. Мечникова. – Одесса, 1991. – 23 с.
2. Крейдлин Г. Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации / Г. Е. Крейдлин. – М.: Языки славян. культуры, 2005. – 224 с.
3. Одэ С. Перспективы описания и транскрипции русской интонации в корпусах звучащих текстов / Сесилия Одэ // Проблемы и методы экспериментально-фонетических исследований: к 70 летию проф. каф. фонетики и методики преподавания ин. языков Л. В. Бондарко. — СПб: филол. фак. СПбГУ, 2002. — С. 209–214.
4. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс: монографія / Н. В. Петлюченко. – Одеса: Астропринт, 2009. – 464 с.
5. Тюпа В.И. Дискурсные формации: Очерки по компаративной риторике. – М.: Языки славянской культуры, 2010. – 320 с. (инспиративный, с.136)
6. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : учеб. пособие / В. Е. Чернявская. – 2-е изд., стер. – М. : НАУКА : ФЛИНТА, 2012. – 129 с.
7. Beck H. R. Politische Rede als Interaktionsgefüge: der Fall Hitler / Hans Rainer Beck. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2001 – 225 S.
8. Cozzolino M. La comunicazione invisibile. Gli aspetti non verbali della comunicazione / Mauro Cozzolino. – Edizioni Carlo Amore, 2003. – 196 p.
9. Dempsey J. Das Phänomen Merkel: Deutschlands Macht und Möglichkeiten / Judy Dempsey. – Hamburg : edition Körber-Stiftung, 2013. – 208 S.
10. Encke J. Charisma und Politik: Warum unsere Demokratie mehr Leidenschaft braucht / Julia Encke. – München : Hanser Verlag, 2014. – 176 S.
11. Herbst L. Hitlers Charisma: die Erfindung eines deutschen Messias / Ludolf Herbst. – Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verl., 2011. – 330 S.
12. Joachim Gauck Träume vom Paradies ; Biografie / Verfasser: Legner, Johann. –München : Bertelsmann, 2014. – 382 S.
13. Kendon A. Gesture: Visible Action as Utterance / Adam Kendon. – Cambridge: University Press, 2004. – 410 p.
14. Kranich W. Phonetische Untersuchungen zur Prosodie emotionaler Sprechausdruckweisen / Wieland Kranich. – Frankfurt am Main: Lang, 2003. – 241 S.
15. Langguth G. Kohl, Schröder, Merkel: Machtmenschen / Gerd Langguth. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2009. – 580 S.

16. Merseburger P. Willy Brandt : 1913 - 1992 ; Visionär und Realist / Peter Merseburger. – München : Dt. Verl.-Anst., 2006. – 927 S.
17. Petljutschenko N. Geburt und Tod des Charismas: Maidan 2004 vs. Euromaidan 2014 (diskursive Besonderheiten der Appelle in der Antrittsrede von Petro Porošenko bei seiner Amtseinführung am 7. Juni 2014) / N. Petljutschenko // Одеський лінгвістичний вісник : зб. наук. праць; Національний університет "Одеська юридична академія". – Вип. 4. – Одеса : "Видавничий дім "Гельветика", 2014. – С.336–341.
18. Petlyuchenko N., Artiukhova A. Aggressive Rhetoric: Prosodic and Kinetic Means / Nataliya Petlyuchenko, Anna Artiukhova // Proceedings of International Conference "Gesture and Speech in Interaction" (GESPIN). – Nantes, France, September 2-4, 2015. – P. 191–194.
19. Schwinn, Thomas Alte Begriffe - neue Probleme : Max Webers Soziologie im Lichte aktueller Problemstellungen / Thomas Schwinn (Hrsg.). – Tübingen : Mohr Siebeck, 2016. – 465 S.
20. Walter F. Charismatiker und Effizienzen : Porträts aus 60 Jahren Bundesrepublik / Franz Walter. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2009. – 405 S.

УДК 81'27; 81.33

*Потапова Р. К., Потапов В. В., Комалова Л. Р.***ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИНИМАЕМОГО ПРОСОДИЧЕСКОГО ОБРАЗА «АГРЕССОР»**

Рассматривается вопрос о влиянии пола аудитора (носителя русской лингвокультуры) в процессе слухового восприятия на формируемый просодический образ «АГРЕССОР» у информантов – носителей американской и британской лингвокультур. Результаты перцептивно-слухового эксперимента позволяют сделать вывод о схожести восприятия образа «агрессор» в целом.
Ключевые слова: слуховая перцепция, гендер, агрессия, эмоционально-модальное состояние, американский английский, британский английский, воспринимаемый образ.

Потапова Р. К., Потапов В. В., Комалова Л. Р. Гендерні особливості сприйняття просодичного образу «АГРЕССОР». – Стаття.

Розглядається питання про вплив статі аудиторів (носіїв російської лінгвокультури) в процесі слухового сприйняття на сформований просодичний образ «АГРЕССОР» в інформантів – носіїв американської та британської лінгвокультур. Результати перцептивно-слухового експерименту дозволяють зробити висновок про подібність сприйняття образу «агресор» у цілому.
Ключові слова: слухова перцепція, гендер, агресія, емоційно-модальний стан, американська англійська, британська англійська.

Potapova R. K., Potapov V. V., Komalova L. R. Gender features of the perceived prosodic image of “aggressor”. – Article.
The issue of the impact made by the auditor’s gender features (Russian native speakers) on the perceived image of “AGGRESSOR” (American and British native speakers) through auditory perception is being discussed in the paper. The results of the auditory-perceptual experiment allow postulating a kind of similarity of the perceptive image “aggressor”.
Key words: auditory perception, gender, aggression, emotional-modal state, American English, British English, perceived image.

Введение. Последняя четверть XX века характеризуется усилением интереса к проблемам гендерологии в целом и гендерной специфики в лингвистических исследованиях в частности [4; 5; 6; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 29; 30; 32]. Вместе с тем интерес к гендерной проблематике обуславливается не только спецификой конечного речевого продукта мужчин и женщин, но и размыванием границ между «мужским» и «женским», стиранием в ряде случаев дифференциальных признаков мужественности и женственности и, как следствие, экзистенциальным кризисом идентичности, порождающим такое явление современности, как трансгендерность¹ (транссексуальность).

«Гендер² по своей сути не является лингвистической категорией, однако его содержание в значительной степени раскрывается через анализ языка и речевого поведения индивида» [13, с. 80]. Развитие лингвистических изысканий в данной области мотивировано в первую очередь потребностью в фундаментальном знании для решения прикладных задач. Например, необходимость изучения фонетических характеристик русской речи,

реализованной мужскими и женскими голосами, определяется потребностью разработки систем автоматического распознавания и синтеза звучащей речи. Известно, что во всех экспериментах по распознаванию речи результаты работы системы были значительно лучше для операторов-мужчин, чем для операторов-женщин [30, с. 212].

Исследователи английского языка отмечают, что одной из характерных черт женской речи является использование оценочных прилагательных [34; 41; 43]; женщины используют чаще модальные глаголы в прошедшем времени [35]; в женской речи значительно чаще присутствуют вводные слова и словосочетания, выражающие различную степень уверенности говорящего, ссылки на собственное или какое-либо другое мнение [36]. В силу более вежливого характера своей речи женщины используют средства так называемой двойной модальности (модальный глагол + наречие) [44]. В речи мужчин часто можно встретить сложный, запутанный, «рваный» синтаксис (гипотаксис) [37], женщинам, напротив, свойственен паратаксис [50]. Многие авторы отмечают дифференциацию женских и мужских ассоциаций [33; 38; 40; 42].

¹ Медицинский термин, обозначающий состояние рассогласования между биологическим полом и социальным полом, с одной стороны, и психическим полом индивида, или его гендерной идентичностью, – с другой. Такое состояние рассогласования между физическим полом и внутренней самоидентификацией порождает у индивида тяжелый психический дискомфорт, называемый гендерной дисфорией, часто сопровождающийся депрессией, которая может привести к самоубийству [39].

² «Понятие «гендер» введено для того, чтобы провести границу между понятием «биологический пол» (sexus) и социальным и культурным содержанием, вкладываемым в оппозицию «мужское / женское»: разделение ролей, культурные традиции, отношения доминирования – подчинения. В отличие от категории sexus гендерный статус, гендерная иерархия и гендерно обусловленные модели поведения задаются не природой, а конструируются обществом, предписываются институтами социального контроля и культурными традициями, они особым образом структурируют отношения между говорящими» [13, с. 80].

При сопоставлении интонации мужских и женских голосов особое внимание исследователи обращают на такое явление, как бóльшая эмоциональность женской речи по сравнению с мужской. При этом удалось зафиксировать, что:

– женской эмоциональной речи свойственна в большей степени просодическая экспрессия, тогда как для мужской эмоциональной речи более характерна лексическая экспрессия [2];

– перцептивно женская речь ассоциируется с впечатлением большего разнообразия, вариативности за счет изрезанности мелодического рисунка [30, с. 207];

– смещение спектра мужского голоса в области более высоких резонансных частот ведет к позитивной оценке: активность, четкость; дальнейшее же возрастание высокочастотных составляющих оценивается негативно как «холодное звучание», «женоподобность» [30, с. 198].

Интерес представляют исследования дискурсивных особенностей речи мужчин и женщин в разных коммуникативных ситуациях [1; 14].

В связи с прикладными задачами экспертной фоноскопии при проведении криминалистической экспертизы и определении «портрета» говорящего наряду с установлением диалекта, социолекта и идиолекта следует принимать во внимание также сексолект³ [24; 25; 26; 30].

1. *Базовый сексолект* применительно к принадлежности к исходному физиологическому / биологическому полу характеризуется набором специфических речевых (фонационных, артикуляционных, перцептивно-слуховых и акустических) коррелятов.

2. *Производный сексолект* применительно к имитируемому полу: а) получен с помощью специальных программных и аппаратно-программных средств (техническая имитация); б) путем естественного подражания (ситуативно обусловленная естественная имитация); в) посредством фактуальной физиологической переориентации (изменение пола вследствие наличия, например, дисфории гендера).

Задача идентификации гендерной принадлежности говорящего усложняется также и тем, что существует ряд клинических нюансов, искажающих половое отождествление субъекта, например, транссексуализм, трансвестизм, псевдотранссексуализм, гомосексуализм, интерсексуализм [24, с. 132–133]. Результаты акустического анализа голоса испытуемых, идентифицируемых по одному из вышеперечисленных типов сексолекта, свидетельствуют о том, что ведущим параметром является не частота основного тона голоса, воспринимаемая на слуховом уровне как высота голоса и ее модификации, а формантная структура

речевого сигнала, воспринимаемая как тембр голоса. Кроме этого, большую роль играют просодические конфигурации, реализуемые в рамках целостного речевого высказывания [24, с. 132–133].

Наряду с задачей установления личности говорящего на основе слухового опознания (voice line up) [48] интересным представляется идентификация эмоционального / эмоционально-модального состояния говорящего по его голосу и речи [10; 27; 30; 45; 46; 47].

Методика проведения эксперимента. Настоящую работу следует отнести к числу экспериментальных исследований оппозиции «маскулинность – фемининность» применительно к образу «агрессор» на основе перцептивно-слухового впечатления реципиентов.

Цель исследования заключалась в выявлении дифференциальных просодических признаков образов «агрессор-мужчина» и «агрессор-женщина», реконструируемых аудиторами в ходе перцептивно-слухового эксперимента, суть которого заключалась в качественной оценке группой аудиторов речевого материала по перечню заданных просодических характеристик.

В группу испытуемых входили 56 аудиторов (43 женщины и 13 мужчин) – носителей русского языка в возрасте от 19 до 23 лет. Экспериментальный материал включал предъявляемый аудиторами корпус аутентичных образцов монологической речи (n=40) говорящих, воспринимаемых как агрессор: информанты-мужчины – носители американского варианта английского языка (n=10); информанты-женщины – носители американского варианта английского языка (n=10); информанты-мужчины – носители британского варианта английского языка (n=10); информанты-женщины – носители британского варианта английского языка (n=10).

После прослушивания каждой фонограммы необходимое количество раз испытуемым предлагалось ответить на вопросы специальных анкет (по методике перцептивно-слухового анализа, разработанной Р.К. Потаповой [49]). Задания выполнялись строго индивидуально.

Результаты экспериментального исследования. Коммуникативно-речевое поведение информантов, зафиксированное на всех анализируемых фонограммах, испытуемые охарактеризовали как наступательный вид агрессии, направленный на другого партнера по коммуникации, имеющий деструктивный характер и являющийся осознанным [11].

Было выявлено, что формируемый на слуховом уровне просодический образ «агрессор» (в условиях моноаудиального прослушивания) определяется как комплекс эмоциональных / эмоционально-модальных состояний говорящего, ассоциируемых реципиентом с состоянием «агрессия» [46; 47]. Из

3 Термин, введенный впервые Р.К. Потаповой.

Таблица 1

**Перцептивно-слуховые особенности голоса воспринимаемого образа «агрессор»
(средние нормированные значения)**

Воспринимаемые характеристики	Шкала и оценка	Американский английский				Британский английский			
		Ж ⁴ аудиторы		М аудиторы		Ж аудиторы		М аудиторы	
		Ж инф.	М инф.	Ж инф.	М инф.	Ж инф.	М инф.	Ж инф.	М инф.
Высота голоса	низкая	0,10	0,28	0,08	0,31	0,07	0,28	0,15	0,23
	средняя	0,65	0,56	0,54	0,54	0,49	0,56	0,46	0,62
	высокая	0,26	0,16	0,38	0,15	0,44	0,19	0,38	0,08
Сила голоса	слабая	0,11	0,05	0,08	0,08	0,21	0,02	0,15	0,00
	средняя	0,53	0,35	0,62	0,38	0,44	0,53	0,54	0,54
	сильная	0,35	0,60	0,31	0,54	0,35	0,44	0,23	0,38
Окраска голоса (тембр) – на материале оппозиций	звонкий	0,53	0,26	0,46	0,15	0,44	0,37	0,38	0,23
	глухой	0,26	0,40	0,15	0,31	0,23	0,42	0,15	0,31
	чистый	0,40	0,19	0,31	0,08	0,42	0,33	0,31	0,31
	хриплый	0,28	0,47	0,23	0,46	0,30	0,42	0,23	0,38
	певучий	0,26	0,07	0,08	0,08	0,28	0,14	0,15	0,15
	резкий	0,42	0,49	0,46	0,46	0,33	0,56	0,31	0,38
	мягкий	0,33	0,09	0,23	0,08	0,33	0,12	0,23	0,15
	грубый	0,28	0,42	0,23	0,23	0,28	0,56	0,15	0,31
	приятный	0,26	0,14	0,15	0,15	0,23	0,16	0,15	0,15
	неприятный	0,33	0,35	0,23	0,15	0,37	0,49	0,23	0,23

Таблица 2

**Перцептивно-слуховые особенности речи воспринимаемого образа «агрессор»
(средние нормированные значения)**

Воспринимаемые характеристики	Шкала и оценка	Американский английский				Британский английский			
		Ж аудиторы		М аудиторы		Ж аудиторы		М аудиторы	
		Ж инф.	М инф.	Ж инф.	М инф.	Ж инф.	М инф.	Ж инф.	М инф.
Мелодика	плавная	0,28	0,14	0,31	0,15	0,40	0,42	0,38	0,38
	скачкообразная	0,67	0,81	0,69	0,77	0,56	0,56	0,38	0,46
	монотонная	0,06	0,05	0,08	0,08	0,07	0,02	0,08	0,08
Темп	медленный	0,03	0,05	0,00	0,08	0,14	0,09	0,08	0,15
	средний	0,44	0,53	0,46	0,62	0,56	0,53	0,62	0,62
	быстрый	0,51	0,42	0,54	0,38	0,30	0,37	0,23	0,31
Ритм	четкий	0,60	0,65	0,77	0,69	0,63	0,63	0,77	0,77
	нечеткий	0,40	0,35	0,23	0,31	0,33	0,35	0,23	0,23
Паузы	длинные	0,05	0,12	0,02	0,08	0,00	0,02	0,08	0,08
	короткие	0,63	0,56	0,69	0,62	0,58	0,49	0,54	0,54
	средние	0,20	0,28	0,23	0,23	0,35	0,44	0,31	0,31
	хезитации	0,11	0,05	0,08	0,08	0,05	0,05	0,08	0,02
Дыхание	нормальное	0,51	0,42	0,77	0,62	0,44	0,56	0,69	0,69
	прерывистое	0,33	0,42	0,15	0,31	0,35	0,33	0,23	0,15
	дискомфортное	0,18	0,16	0,15	0,15	0,21	0,12	0,08	0,08
Приоритет	просодия	0,60	0,56	0,69	0,54	0,53	0,63	0,54	0,54
	вербалика	0,37	0,37	0,08	0,23	0,47	0,37	0,23	0,31
	оба параметра	0,16	0,19	0,15	0,23	0,16	0,16	0,15	0,15

⁴ Условные обозначения: Ж аудиторы – женщины-испытуемые, М аудиторы – мужчины-испытуемые; Ж инф. – женщины-информанты, М инф. – мужчины-информанты.

предложенных номинаций, описывающих наиболее точно ведущее эмоциональное / эмоционально-модальное состояние воспринимаемого на слух образа «агрессор», следует отметить *негодование, гнев, ярость, обиду*, которые получили наибольшее число оценок.

Согласно оценкам испытуемых, эмоционально-модальное состояние «негодование» проявляется у информантов-мужчин и информантов-женщин в равной мере, в то время как мужчины более склонны к проявлению гнева и ярости, а женщины склонны испытывать обиду. Проведенный анализ количественных показателей по таким номинациям, как *обида, ненависть*, характеризующим скорее аутоагрессию [11], показал, что эмоционально-модальные состояния комплекса «агрессия» у информантов-мужчин более выражены в экстравертном ключе, чем у информантов-женщин.

Воспринимаемые просодические образы «агрессор-мужчина» и «агрессор-женщина» имеют ряд схожих характеристик. Скачкообразная мелодика (изрезанность мелодического контура), минимальная длительность пауз, преобладание отрицательных тембральных оттенков голоса (голос резкий, грубый, неприятный) в сочетании с оценкой речевого поведения говорящего как «наступательный вид агрессии» в комплексе с целым набором отрицательных эмоциональных / эмоционально-модальных состояний средней / высокой интенсивности характеризуются как *обобщенный (стереотипный) перцептивно-слуховой просодический и тембральный образ «агрессор»* [9] (табл. 1–2).

Проверка числовых значений каждой характеристики на статистическую значимость [31] подтвердила их валидность.

На основе данных проведенного перцептивно-слухового анализа речевого материала удалось выявить следующие воспринимаемые просодические образы (далее – ВПО) «агрессор-мужчина» и «агрессор-женщина» [8]:

– ВПО «агрессор-женщина – носитель американского варианта английского языка» на пике актуализации эмоционально-модального комплекса «агрессия» осознается реципиентами как проявляющийся наступательный вид агрессии, включающий сильные отрицательные эмоции ярости, гнева, ненависти в сочетании с отрицательными эмоционально-модальными состояниями (далее – ЭМС) негодования и обиды. Динамические показатели голоса не отклоняются от средних значений. Мелодический рисунок речи скачкообразный. Темп речи быстрый. Ритм четкий. Речевые паузы короткие. Речевое дыхание нормальное. Тембр голоса характеризуется преобладанием положительных оттенков (голос звонкий, чистый, мягкий).

– ВПО «агрессор-мужчина – носитель американского варианта английского языка» при переходе от эскалации к пику эмоционально-модального

комплекса «агрессия» осознается реципиентами как проявляющийся наступательный вид агрессии, включающий сильные отрицательные эмоции гнева и ярости в сочетании с отрицательным ЭМС негодования. Показатели высоты голоса на среднем уровне, отмечается значительная сила голоса. Мелодический рисунок речи скачкообразный. Ритм четкий. Темп умеренно-средний. Речевые паузы минимальной длительности. Речевое дыхание нормальное. В окраске голоса отмечены только отрицательные тембральные оттенки (голос глухой, хриплый, резкий, грубый, неприятный).

– ВПО «агрессор-женщина – носитель британского варианта английского языка» на этапе эскалации эмоционально-модального комплекса «агрессия» осознается реципиентами как проявляющийся наступательный вид агрессии, включающий сильную отрицательную эмоцию ярости в сочетании с отрицательными ЭМС негодования и обиды. Динамические показатели голоса на среднем уровне. Мелодика речи скачкообразная. Ритм четкий. Темп умеренно-средний. Паузы минимальные. Дыхание нормальное. В голосе преобладают положительные тембральные оттенки (голос звонкий, чистый, мягкий).

– ВПО «агрессор-мужчина – носитель британского варианта английского языка» на этапе эскалации эмоционально-модального комплекса «агрессия» осознается реципиентами как проявляющийся наступательный вид агрессии, включающий сильные отрицательные эмоции гнева и ярости в сочетании с отрицательным ЭМС негодования. Динамические показатели голоса не отклоняются от среднего уровня. Мелодический рисунок речи скачкообразный. Ритм четкий. Темп умеренно-средний. Паузы короткие. Дыхание нормальное. В окраске голоса отмечаются исключительно отрицательные тембральные оттенки (голос глухой, хриплый, резкий, грубый, неприятный).

Скачкообразный мелодический рисунок речи информантов характеризует состояние эмоционального дисбаланса, смешанных чувств. Можно предположить, что *четкий ритм речи* свидетельствует об уверенности говорящего в содержании и форме сообщаемого, стремлении донести до реципиента смысл сообщения в полном объеме, о воздействующем характере речи, что соотносится с интенцией наступательного вида агрессии – навязать адресату свою позицию / точку зрения.

Наличие *пауз минимальной длительности* свидетельствует о доминирующем статусе говорящего, не дающем реципиенту возможность высказать свое мнение, обдумать свой ответ. Подобная речь в описываемых коммуникативных условиях вынуждает реципиента сконцентрировать всё свое внимание только на воспринимаемом и оставаться на позиции объекта («жертвы агрессии»).

Дыхание в воспринимаемом образе «агрессор» в основном характеризуется как *нормальное*, что

говорит об относительно уравновешенном эмоциональном состоянии [3; 12] и коррелирует с оценкой осознанности (а значит, намеренности) агрессивных действий говорящего. *Прерывистость* дыхания может указывать на его форсирование через суженную гортань, что рассматривается также как «жест агрессивности / отрицательной аксиологической оценки» (по С.В. Кодзасову).

Голос в воспринимаемом перцептивном образе «агрессор» характеризуется преобладанием *отрицательных тембральных оттенков* (глухость, хрипоты, резкость, грубость, неприятность). Согласно Р.К. Потаповой и В.В. Потапову, «сипловатый, хрипловатый тип фонации может сигнализировать применительно ко многим культурам о глубоко переживаемых чувствах. Резкое падение основного тона голоса при наличии скрипуче-хриплой фонации сигнализирует в коммуникации русских и англичан о стремлении к тому, чтобы унизить партнера по коммуникации, сделать ему больно, дискредитировать его в глазах других» [28, с. 297]. С.В. Кодзасов, рассматривая просодические техники экспрессивной интеракции и их функции, указывает на то, что скрипучий голос является жестом отрицательной оценки [7, с. 196] коммуникативной ситуации / речевого сообщения / партнера по коммуникации.

Следует также отметить, что при оценке эмоционально-модальных состояний комплекса «агрессия» в анализируемом языковом материале испытуемые в большей степени опираются на просодические (паравербальные) параметры, чем на языковые (вербальные).

Заключение. При исследовании феномена «агрессия» наряду с механизмами реализации агрессивного поведения (когнитивно-коммуникативно-поведенческих паттернов субъекта агрессии – агрессора) следует учитывать восприятие всех субъектов коммуникативного акта агрессии: агрессора, жертвы и третьих лиц [27]. Сконструированные в ходе эксперимента воспринимаемые слуховые образы «агрессор-мужчина» и «агрессор-женщина»

подтверждают гипотезу о негативном характере эмоционального / эмоционально-модального фона коммуникативного акта «агрессия». С нашей точки зрения, фемининный и маскулинный образы «агрессор-мужчина» и «агрессор-женщина» объясняются, прежде всего, стереотипным ожиданием (прогнозированием) агрессивных действий скорее со стороны мужчины, чем со стороны женщины, что обуславливает большую воспринимаемую выраженность отрицательных тембральных оттенков голоса и тенденции к усилению голоса воспринимаемого образа «агрессор-мужчина». Та же закономерность, вероятно, проявляется в отношении гендерных особенностей восприятия говорящего противоположного с реципиентом пола. Женщины-испытуемые приписывают образу «агрессор-мужчина» просодические признаки, создающие воспринимаемый образ более сильного, более уверенного в своих действиях субъекта. Женщины-испытуемые воспринимают голос информантов в образе «агрессор-мужчина» как более сильный по сравнению с силой голоса информантов в образе «агрессор-женщина», а речевые паузы в образе «агрессор-мужчина» – как более длительные. Напротив, мужчины-испытуемые воспринимают голос информантов в образе «агрессор-женщина» как более высокий по сравнению с голосом информантов в образе «агрессор-мужчина». Женщины воспринимают речевой ритм информантов в образе «агрессор (мужчина и женщина)» как четкий. Мужчины же воспринимают речевой ритм информантов как нечеткий.

Таким образом, полученные результаты свидетельствуют о специфике восприятия эмоционально окрашенной речи испытуемыми, различающимися по гендерному цензу (признаку). Воспринимаемая просодия интерпретировалась в ряде случаев по-разному для сопоставляемых групп испытуемых (в данном случае – аудиторов). Значительную роль при этом может играть психологическая установка на описание образа «агрессор», имеющая свою специфику на когнитивном уровне.

Литература

1. Артюхова А.А. Немецкий митинговый дискурс: Риторика и просодия / А.А. Артюхова. – Одесса : Фенікс, 2016. – 166 с.
2. Земская Е.А. Особенности мужской и женской речи / Е.А. Земская, М.В. Китайгородская, Н.Н. Розанова // Русский язык в его функционировании : Коммуникативно-прагматический аспект / Под ред. Е.А. Земской и Д.Н. Шмелева. – М., 1993. – С. 90–135.
3. Златоустова Л.В. Некоторые замечания о речевом дыхании / Л.В. Златоустова // Исследования по речевой информации / Под общ. ред. В.А. Звегинцева. – М., 1968. – Вып. 2. – С. 66–71.
4. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты / А.В. Кирилина. – М., 1999. – 155 с.
5. Кирилина А.В. Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации / А.В. Кирилина. – М. : РОССПЭН, 2004. – 252 с.
6. Кирилина А.В. Лингвистическая гендерология / А.В. Кирилина // Словарь гендерных терминов / Под ред. А.А. Денисовой. – М. : Информация XXI век, 2002. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.owl.ru/gender/108.htm>.
7. Кодзасов С.В. Исследования в области русской просодии / С.В. Кодзасов. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 496 с.
8. Комалова Л.Р. Агрессогенный дискурс: Типология мультILINGВАЛЬНОЙ вербализации агрессии : [монография] / Л.Р. Комалова. – М. : Спутник +, 2017. – 275 с.
9. Комалова Л.Р. Перцептивно-слуховой профиль (образ) агрессора / Л.Р. Комалова // События в коммуникации и когниции. Вестн. Моск. гос. лингвист. ун-та; Вып. 7 (746). (Сер. Языкознание и литературоведение). – М. : МГЛУ, 2016. – С. 114–126.
10. Комалова Л.Р. Типология мультILINGВАЛЬНОЙ вербализации эмоционального состояния «агрессия» (на материале разносистемных данных корпусной лингвистики) : дисс. ... д-ра филол. наук / Л.Р. Комалова. – М., 2016. – 348 с.

11. Комалова Л.Р. Язык и речевая агрессия: Аналитический обзор / Л.Р. Комалова. – М. : ИНИОН РАН, 2015. – 75 с.
12. Кривнова О.Ф. Фактор речевого дыхания в интонационно-паузальном членении речи / О.Ф. Кривнова // Лингвистическая полифония. – М. : Языки славянской культуры, 2007. – С. 424–444.
13. Кузнецов А.М. Язык сквозь призму гендерологии / А.М. Кузнецов // Человек: Образ и сущность. Гуманитарные аспекты : Ежегодник : Языки меняющегося мира : Контакты и конфликты. – М. : ИНИОН РАН, 2013. – С. 79–95.
14. Петлюченко Н.В. Харизматика: Мовна особистість і дискурс / Н.В. Петлюченко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 458 с.
15. Потапов В.В. Динамика и статика речевого ритма: Сравнительное исследование на материале славянских и германских языков / В.В. Потапов. – 3-е изд., доп. – М. : Едиториал УРСС, 2016. – 344 с.
16. Потапов В.В. Дифференциация русской звучащей речи с учетом гендерного фактора / В.В. Потапов // Вестник МГУ. Серия 9. Филология. – М. : МГУ, 2002. – № 6. – С. 70–79.
17. Потапов В.В. К динамике становления вербального ритма / В.В. Потапов // Вопросы языкознания. – М., 1999. – № 2. – С. 58–70.
18. Потапов В.В. Многоуровневая стратегия в лингвистической гендерологии / В.В. Потапов // Вопросы языкознания. – М., 2002. – № 1. – С. 103–130.
19. Потапов В.В. Попытка пересмотра гендерного признака в английском языке / В.В. Потапов // Гендер как интрига. – М. : Рудомино, 2000. – С. 151–167.
20. Потапов В.В. Проблемы гендерологии с позиции межкультурной коммуникации / В.В. Потапов // Материалы II Международ. конгр. исследователей русс. языка «Русский язык: исторические судьбы и современность». – М. : МГУ, 2004. – С. 138.
21. Потапов В.В. Современное состояние гендерных исследований в англоязычных странах / В.В. Потапов // Гендер как интрига познания. Альманах. Пилотный выпуск. Серия: Гендерные исследования в лингвистике, литературоведении и теории коммуникации. – М. : Рудомино, 2002. – С. 94–117.
22. Потапов В.В. Фонетические гендерные признаки русской разговорной речи / В.В. Потапов // Wiener Slawistischer Almanach: Gender-Forschung in der Slawistik. – Wien : Sonderband, 2002. – Vol. 55. – S. 201–210.
23. Потапов В.В. Язык женщин и мужчин: фонетическая дифференциация / В.В. Потапов // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – М., 1997. – Т. 56. – № 3. – С. 52–62.
24. Потапова Р.К. Некоторые наблюдения над искусственно модифицированной речью / Р.К. Потапова // Идеи и методы экспериментального изучения речи. – СПб. : СПбГУ – Институт физиологии им. И.П. Павлова РАН, 2008. – С. 124–134.
25. Потапова Р.К. Полиаспектность определения сексолекта в криминалистике / Р.К. Потапова // XX сессия Российского акустического общества. – М. : GEOS, 2008. – Т. 3. Акустика речи. Медицинская и биологическая акустика. – С. 5–7.
26. Потапова Р.К. Сексолект как комплексное гендерное понятие (об усложненном характере задачи определения сексолекта в судебной фонетике) / Р.К. Потапова // Материалы X Международ. конф. «Информатизация правоохранительных систем». – М. : Академия управления МВД, 2001. – С. 314–320.
27. Потапова Р.К. Гендерно-обусловленное восприятие вербальной реализации эмоционального состояния агрессии / Р.К. Потапова, Л.Р. Комалова // Человек: Образ и сущность. Гуманитарные аспекты: Ежегодник: Человек ощущающий: Перцепция в современном гуманитарном знании. – М. : ИНИОН РАН, 2015. – С. 169–180.
28. Потапова Р.К. Речевая коммуникация: От звука к высказыванию / Р.К. Потапова, В.В. Потапов. – М. : Языки славянских культур, 2012. – 464 с.
29. Потапова Р.К. Семантическое поле «наркотики»: Дискурс как объект прикладной лингвистики / Р.К. Потапова, В.В. Потапов. – М. : УРСС, 2004. – 192 с.
30. Потапова Р.К. Язык, речь, личность / Р.К. Потапова, В.В. Потапов. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 496 с.
31. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии / Е.В. Сидоренко. – СПб. : Социально-психологический центр, 1996. – 352 с.
32. Халеева И.И. Предисловие / И.И. Халеева // Гендер как интрига познания. – М. : МГЛУ, 2000. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.owl.ru/library/002t.html>.
33. Bojarska K. Responding to lexical stimuli with gender associations: a cognitive-cultural modal / K. Bojarska // Journal of Language and Social Psychology. – SAGE publication, 2012. – No 32 (1). – P. 46–61.
34. Eckes Th. Features of men. Features of women: assessing stereotypic beliefs about gender subtypes / Th. Eckes // British Journal of Social Psychology, 1994. – No 33. – P. 107–123.
35. Gender and discourse: the power of talk. – Norwood, Abux, 1988.
36. Holmes J. Functions of YOU KNOW in women's speech / J. Holmes // Language in society, 1986. – No 15. – P. 1–22.
37. Jespersen O. Language: its nature, development and origin / O. Jespersen. – London, Allen and Unwin, 1922. – 460 p.
38. John-Steiner V. Women's verbal images and associations / V. John-Steiner, P. Irvine. – Chicago Press, 1989.
39. Lothstein L.M. The aging gender dysphoria (transsexual) patient / L.M. Lothstein // Arch Sex Behavior, 1979. – No 8 (5). – P. 431–444.
40. Marshall G.R. Associative indices as measures of word relatedness: summary and comparison of ten methods / G.R. Marshall, Ch.N. Cofer // Journal of verbal learning and verbal behavior, 1963. – Vol. 6. – P. 408–421.
41. Moulton J. Sex bias in language use: "natural" pronounce that aren't / J. Moulton, G.M. Robinson, C. Elias // American psychologist, 1978. – No 33. – P. 1032–1036.
42. Nichols P. Black women in the rural south: conservative and innovative / P. Nichols // Dubois B.L., Crouch I. (eds.). The sociology of the languages of American women. Papers in South-West English. – San Antonio, Trinity University, 1979.
43. Nichols P. Women in their speech communities / P. Nichols // McConnell-Ginet et. al. Women and language in literature and society. – New York, 1980, P. 140–149.
44. Oakley A. Sex, gender and society / A. Oakley. – Melbourne, Sun Books, 1972.
45. Potapova R.K. The identification of emotions on the basis of prosodic features / R.K. Potapova // Proceedings of the VIIth Annual Congress of the IAFP. – Orlando, USA, 1995.
46. Potapova R., Komalova L. Auditory-perceptual recognition of the emotional state of aggression / A. Ronzhin, R. Potapova, N. Fakotakis (Eds.): SPECOM 2015, LNAI 9319. – Springer International Publishing Switzerland, 2015. – P. 89–95.
47. Potapova R., Komalova L. Multimodal perception of aggressive verbal behavior / A. Ronzhin, R. Potapova, G. Németh. (Eds.): SPECOM 2016, LNAI 9811. – Springer International Publishing Switzerland, 2016. – P. 499–506.
48. Potapova R., Potapov V. Associative mechanism of foreign spoken language perception (forensic phonetic aspect) / A. Ronzhin, R. Potapova, V. Delič (eds.). SPECOM 2014. LNAI 8773. Springer International Publishing Switzerland, 2014. – P. 113–122.
49. Potapova R.K. Kommunikative Sprechfähigkeit. Russland und Deutschland im Vergleich. Köln; Weimar; Wien / R.K. Potapova, V.V. Potapov. – Böhlau Verlag, 2011. – 312 S.
50. Smith P.M. Language, the sexes and society / P.M. Smith. – Oxford : Basil Blackwell, 1985.

УДК 811:81'276.6

Почтарук Г. Я., Зайцева О. Ю., Хуторная А. А.

РЕАЛИЗАЦИЯ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ АНГЛИЙСКОГО СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО SYSTEM В ТЕКСТОВОМ КОРПУСЕ «АВТОМАТИЗАЦИЯ ТЕПЛОЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ»

С целью описания взаимодействия речевых и языковых единиц на уровне семантики исследуются семантические структуры слова *system*. Для этого используется нормативный словарь Webster's и текстовый корпус «Автоматизация теплоэнергетических процессов».

Ключевые слова: лексикография, лексическая единица, лексическая трансформация, синсемантическое значение, частота.

Почтарук Г. Я., Зайцева О. Ю., Хуторна А. О. Реалізація семантичної структури англійського іменника SYSTEM в текстовому корпусі «Автоматизація теплоенергетичних процесів». – Стаття.

З метою опису взаємодії мовленнєвих і мовних одиниць на рівні семантики досліджуються семантичні структури слова *system*. Для цього використовується нормативний словник Webster's та текстовий корпус «Автоматизація теплоенергетичних процесів».

Ключові слова: лексикографія, лексична одиниця, лексична трансформація, синсемантичне значення, частота.

Pochtaruk G. Ya., Zaitseva O. Yu., Hutornaya A. A. Implementation of the English noun System semantic structure in the text corpus «Automation of heat power processes». – Article.

With the view of description of speech and language unit interaction at the semantic level the semantic systems of the word system are researched. In order to do this the Webster's normative defining dictionary and the text corpus «Automation of heat power processes» are used.

Key words: frequency, lexical transformation, lexical unit, lexico-graphy, synsemantic meaning.

Проблема объективного описания семантической структуры слова представляет особый интерес как для семасиологии, так и для лексикографии. Поэтому трудно переоценить вклад, который вносят исследования семантической структуры слов, функционирующих в текстовых корпусах, в развитие лексикографических ресурсов. Такие исследования способствуют освещению многих важнейших проблем языка, и в первую очередь – фундаментального вопроса взаимодействия языка и речи. Частотность использования единиц в речи (тексте), которая в свое время была взята за основу стилистического расслоения языковых единиц, оказывает влияние также и на норму, отраженную в нормативных словарях, а через нее – на всю систему языка в целом.

Смысловая структура слова в теоретическом и практическом плане – очень сложное явление, элементы которого тесно взаимосвязаны. Ввиду этой сложности само понятие «семантическая структура слова» трактуется в лингвистической литературе неоднозначно.

А.А. Уфимцева [8, с. 68] рассматривает семантическую структуру слова как систему двусторонних минимальных лексических единиц, связанных отношением семантической производности, понимая под двусторонней минимальной лексической единицей лексико-семантический вариант (далее – ЛСВ) слова.

М.В. Никитин, считая, что подобно морфологической структуре слова, состоящей из суммы словоформ, семантическая структура состоит из совокупности словозначений (ЛСВ), определяет ее как схему содержательных связей между словозначениями вместе с их статутными характеристиками [6, с. 33, 50].

М.Д. Степанова рассматривает смысловую структуру слова (или парадигматическое значение) как совокупность семантических значений, включая их «общие» и «частные» аспекты [7, с. 76].

По мнению В.Г. Вилюмана, семантическую структуру слова составляет набор семантических признаков, которые выявляются при установлении семантической смежности слов-синонимов, представленных матрицей [2, с. 81].

Точка зрения И.В. Арнольд представляется наиболее обоснованной, т. к. в ее трактовке содержится указание на сложную систему взаимосвязей и взаимообусловленности ЛСВ внутри семантической структуры, основанную, с одной стороны, на противопоставленности отдельных лексико-семантических вариантов друг другу; с другой стороны, семантическая структура слова трактуется как некоторая обобщенная модель, основанная на определенной общности ЛСВ с учетом их стилистической окраски [1, с. 73].

Однако, помимо несколько противоречивой трактовки самого понятия «семантическая структура слова», проблема объективного описания смысловой структуры слова осложняется тем, что до сих пор в науке не найдены «инструменты измерения» лексического значения слова, приемы разложения значения на элементарные смыслы еще не отработаны, а освоение точных методов как в семасиологии, так и в лексикографическом «производстве» пока еще находится на недостаточно высоком уровне [3, с. 535–541]. Поэтому лексикография «чаще и надежнее всего <...> диагностирует семантическую неоднозначность с помощью контекста», т. к. для лексикографа сочетаемость – главный и исключительно тонкий ин-

струмент анализа семантической структуры слова [7, с. 153–166]. Например, было выявлено, что в основе лексико-семантических вариантов многозначного слова лежат разные понятия. Поэтому если в каком-либо из них есть предпосылки для расширения объема, то и возникающее при этом широкое (семантическое) значение присуще только отдельному ЛСВ, а не всем лексико-семантическим вариантам данного слова. При этом нельзя смешивать широту семантики слова с многозначностью и его широкой сочетаемостью. Слово с широким значением требует обязательной конкретизации своего содержания и в речи всегда синсеманлично.

Таким образом, наиболее полные выводы о семантических структурах и сочетаемости слов можно получить лишь в результате комплексного изучения их как в парадигматике, где материалом для исследования служат данные наиболее авторитетных словарей, так и в синтагматике, т. е. на основе реальных текстовых корпусов. Поэтому авторы считают, что целесообразным является сочетание двух планов анализа лексического материала с дальнейшей процедурой сопоставления полученных результатов – плана языка и плана речи, т. к. в синтагматике реализуется лишь то, что «отстоялось» в парадигматике, а последняя соответствует всему тому, что может реализоваться в синтагматике [5, с. 77].

Следует также отметить, что практически все исследования, касающиеся семантических структур различных классов слов, в том числе и существительных, проводились исключительно на материале художественной и публицистической прозы, т. е. особенности реализации семантики в текстах различных технических литератур почти не анализировались. Настоящая работа посвящена описанию единиц, встречающихся в текстах научного функционального стиля, что позволяет внести некоторый вклад в теорию и практику лексикографического анализа и, таким образом, подтверждает ее актуальность.

Цель статьи – исследовать, в какой степени семантическая структура английского существительного *system* реализуется в научно-техническом тексте, и определить особенности этой реализации.

Для достижения поставленной цели необходимо было решить ряд частных задач, а именно:

– методом сплошной выборки провести анализ текстового корпуса «Автоматизация теплоэнергетических процессов»;

– с привлечением статистических методов на основе анализа создать вероятностно-статистическую модель (частотный словарь) специальности «Автоматизация теплоэнергетических процессов» (далее – АТП) для определения самого частотного существительного текстового корпуса

АТП и частотных характеристик этого существительного;

– из нормативного словаря Webster's извлечь всю номенклатуру дефиниций, входящих в семантическую структуру английского существительного *system*;

– методом контекстологического анализа провести изучение особенностей реализации семантической структуры самого частотного существительного *system* в текстовом корпусе АТП;

– изучить характер взаимодействия лексико-семантических вариантов (ЛСВ) в семантической структуре существительного *system* в текстовом корпусе АТП и дефиниций, входящих в словарную статью *system* в нормативном словаре Webster's, и определить совпадения и различия в обеих семантических структурах.

Материалом для вероятностно-статистической модели АТП послужили следующие научные журналы Великобритании и США: "Power", "Power Engineering", "Process Engineering". Общий объем текстового корпуса АТП составил 200 тыс. словоупотреблений.

Кроме того, к исследованию были привлечены нормативный словарь Webster's Third New International Dictionary [9] для представления общего списка дефиниций существительного *system* и последующего сравнения с лексико-семантическими вариантами в текстах АТП.

При определении ЛСВ существительного *system*, функционирующего в текстах АТП, особое внимание обращалось на значения, связанные с предметной областью автоматизации теплоэнергетических процессов.

Итак, согласно данным вероятностно-статистической модели подязыка «Автоматизация теплоэнергетических процессов» существительное *system* является в текстовом корпусе АТП самой частотной именной единицей; в корпусе оно встречалось 1459 раз.

Согласно словарной статье нормативного словаря Webster's список дефиниций существительного *system* состоит из десяти лексико-семантических вариантов, которые представлены с переводами:

1) *a set of arrangement of things so related or connected as to form a unity or organic whole* – множество или сочетание взаимосвязанных предметов, объединенных так, что они образуют единое или органическое целое;

2) *the world or the universe* – мир или вселенная;

3) *the body considered as a functioning organism* – тело, рассматриваемое как единый функционирующий организм;

4) *a set of facts, principles, rules, etc. classified or arranged in a regular, orderly form so as to show a logical plan linking the various parts* – набор фактов, принципов, правил и т. п., расположенных в

упорядоченной последовательности так, чтобы была очевидна логическая схема, объединяющая различные части (детали);

5) *a method or plan of classification* – метод или план классификации;

6) *a regular orderly way of doing something* – общепринятый способ выполнения чего-либо;

7) *a number of bodily organs setting together to perform one of the main bodily functions* – несколько органов человеческого тела, совместно выполняющих одну жизненно важную функцию человеческого организма;

8) *an arrangement of rocks showing evidence, as through fossils, of having been formed during a given geological period* – расположение скальных пород, например, наличие окаменелостей, свидетельствующее, что породы были образованы в определенный геологический период;

9) *a group of transportation lines under a common owner* – группа линий перевозок, находящихся под контролем одного владельца;

10) *in chemistry, a group of substances in or approaching equilibrium* – в химии – группа веществ в состоянии равновесия или стремящаяся к равновесию.

На основе контекстологического анализа были выделены лексико-семантические варианты существительного *system*, реализуемые в обследованном текстовом корпусе АТП; ЛСВ будут сопровождаться соответствующими примерами.

Текстовый корпус «Автоматизация теплоэнергетических процессов» (АТП) демонстрирует следующие лексико-семантические варианты слова *system*:

1) установка, устройство:

*“Clearly, a knowledge of these response characteristics is essential to the **system** designer”;*

2) компьютер:

*“What should the hardware and software packages that make up the **system** contain”;*

3) станция; система станций, подстанций:

*“Link says the complexity of a modern super-critical fossil plant is equal to that of a nuclear **system**”;*

4) блок:

*“For more complex **systems** – microprocessor-based controller or intelligent terminals, for example – development cost can easily zoom to the six-figure mark”;*

5) электрическая цепь, схема, сеть:

*“The polyphase as **system** would give electricity to reach and flexibility essential for wide-scale application”;*

6) набор, сочетание, агрегат:

*“Designed to meet the zero-discharge commitment this **system** includes a 156-gpm vapor-compression brine concentrator...”;*

7) устройство, прибор:

“The second system consists of piezoelectric ceramic discs located at various intervals along a cable...”;

8) система как целое:

*“First well review the basic concepts behind feedwater control as practiced by the **system** designers-architect/engineers”;*

9) фирма, предприятие:

*“This limits the ability of the **system** to pinpoint the exact cause of engine...”;*

10) структура:

*“While this may be true in **systems** containing no ammonia or amine compounds...”*

Сравнение системы дефиниций слова *system*, предложенной нормативным словарем Webster’s, со списком лексико-семантических вариантов, реализуемых в текстовом корпусе АТП, показало, что словарная дефиниция (1) словаря Webster’s представляет этимологически исходное значение данного существительного (множество или сочетание взаимосвязанных предметов, объединенных так, что они образуют единое или органическое целое) и соответствует ЛСВ (8) семантической структуры этого слова в корпусе АТП, что подтверждается контекстом, представленным в примере из данной предметной области.

Словарная дефиниция (2) словаря Webster’s (мир или вселенная) не подтверждается контекстом рассматриваемого текстового корпуса.

Словарная дефиниция (3) (тело, рассматриваемое как единый функционирующий организм) в определенной степени совпадает со словарной дефиницией (1) словаря Webster’s и ЛСВ (1), ЛСВ (2), ЛСВ (4), ЛСВ (7) и ЛСВ (8) семантической структуры существительного *system* в корпусе АТП.

Здесь необходимы некоторые пояснения. Используя метод лексических трансформаций, словарные дефиниции (1), (2), (3) словаря Webster’s можно свести к одной, а именно – (1)–(3) (*a group of related parts working together*), которая представляет инвариант, объединяющий в себе значения (1)–(3) на правах вариантов. Употребив логическую операцию обобщения понятия, можно определить отношение между инвариантом *a group of related parts working together* и его вариантами-значениями (1), (2), (3) как отношения общего к частному. Это позволяет сделать вывод о наличии у данного ЛСВ широкой понятийной основы, т. е. о его синсемантии. Кроме того, как указывает Е.М. Дианова [4], это позволяет устранить излишнюю дробность подаваемых в словарях значений, ненужную для художественного текста. Однако для текстов научно-технического стиля дробление семантической структуры слова часто оправдано необходимостью использования дополнительных семантических оттенков для более точного описания объекта. Поэтому, хотя ЛСВ (1), ЛСВ (2),

ЛСВ (4), ЛСВ (7) и ЛСВ (8) в текстовом корпусе АТП в значительной степени совпадают, было решено, что они имеют право на самостоятельное, независимое существование, т. к. это подтверждается актуализацией таких лексико-семантических вариантов в корпусе.

Словарная дефиниция (4) словаря Webster's (*a set of facts, principles, rules, etc. classified or arranged in a regular, orderly form so as to show a logical plan linking the various parts*), в свою очередь, отчасти совпадает со словарной дефиницией (1) и ЛСВ (2), ЛСВ (5), ЛСВ (6), ЛСВ (9), ЛСВ (10). Однако замеченные различия как в плане содержания, так и в плане выражения дают основание считать их самостоятельными ЛСВ соответствующих единиц семантической структуры существительного *system*. Например:

1) "Here is where all equipment is tested and the system is assembled according to strict quality assurance procedure" (ЛСВ (6) – набор, сочетание);

2) "The system at Morris may be rented out to other groups to conduct training on a non-interference basis" (ЛСВ (9) – фирма, предприятие).

Словарные дефиниции (5) (*a method or plan of classification*) и (6) (*a regular orderly way of doing something*) словаря Webster's не реализованы в исследуемом текстовом корпусе как лексико-семантические варианты.

Значения существительного *system*, описанные словарными дефинициями (7), (8), (9), (10) в словаре Webster's, имеют определенные закономерности лексической и синтаксической сочетаемости, нехарактерной для подязыка АТП, и не встречаются в контексте текстового корпуса этой предметной области.

Анализ соответствия лексико-семантических вариантов существительного *system* в текстовом корпусе АТП словарным дефинициям существительного *system* нормативного словаря Webster's с применением методов лексических трансформаций,

логических операций обобщения и проверки их результатов сведениями контекстологического анализа позволил сделать следующие выводы.

1. Семантическая структура существительного *system* в подязыке АТП представлена двумя ЛСВ, зафиксированными в нормативном словаре Webster's:

system (1) – a set of arrangement of things so related or connected as to form a unity or organic whole – система;

system (4) – a set of facts, principles, rules, etc. classified or arranged in a regular, orderly form so as to show a logical plan linking the various parts – сеть, установка.

2. По мнению ряда исследователей, в текстах технической области знания должно наблюдаться резкое сужение семантической структуры слова за счет использования ограниченного количества ЛСВ. Основываясь на данных предлагаемого исследования, можно констатировать, что именно так и происходит в подобных типах текстов. Однако факты показали, что ЛСВ, составляющие семантическую структуру существительного *system* в описываемом подязыке, представляют новые семантические оттенки, потенциально заложенные в дефинициях нормативного словаря Webster's, но не выраженные эксплицитно в семантической структуре этого существительного в языке и не отраженные в словарной статье указанного словаря. Такими ЛСВ оказались следующие: компьютер, станция, система станций, подстанция; электрическая цепь, схема, сеть; устройство, прибор; система как целое; фирма, предприятие; структура.

Исходя из этого, можно сказать, что семантическая структура существительного *system*, представленная в текстовом корпусе АТП, является достаточно разветвленной.

Иерархии ЛСВ в семантической структуре словаря Webster's и в текстовом корпусе АТП не совпадают.

Литература

1. Арнольд И.В. О термине «семантическая структура слова» / И.В. Арнольд // Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск, 1969. – С. 69–78.
2. Вилюман В.Г. Семантические и функциональные связи слов и их синонимия в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В.Г. Вилюман. – Л, 1971. – 38 с.
3. Горбачевич К.С. Значение и оттенок в лексикографической практике / К.С. Горбачевич, Ф.П. Сорокалетов // Известия АН СССР. Серия литературы и языка, 1975. – Т. 34. – № 5. – С. 535–541.
4. Дианова Е.М. Исследование семантической структуры английского существительного *matter* / Е.М. Дианова // Исследования семантической структуры слова и их лексической сочетаемостью – М., 1979. – С. 79–90.
5. Морковкин В.В. Лексическая многозначность и некоторые вопросы ее лексикографической интерпретации / В.В. Морковкин // Проблемы художественной речи, лексикология и лексикография. – М., 1981. – С. 153–166.
6. Никитин М.В. Проблемы общей и романо-германской семасеологии / М.В. Никитин. – Владимир, 1973. – 207 с.
7. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики: на материале современного немецкого языка / М.Д. Степанова. – М. : Высш. школа, 1968. – 200 с.
8. Уфимцева А.А. Семантика слова / А.А. Уфимцева // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 5–80.
9. Webster's Third New International Dictionary. – N-Y. : Publisher Merriam Webster, Inc., June 2002. – 2662 p.

УДК 811.11,37,373-118

Прима В. В.

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «ТУРИЗМ» (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена розгляду основних аспектів дослідження англомовної туристичної термінології, зокрема словникового. Розглянуто загальні характерні риси англомовних тлумачних словників і особливості функціонування в них туристичних термінів.

Ключові слова: термінологічне поле, термін, термінологія, путівник.

Прима В. В. Особенности словарных дефиниций терминологического поля «туризм» (на материале английского языка). – Статья.

Статья посвящена рассмотрению основных аспектов исследования англоязычной туристической терминологии, в частности словарного. Рассмотрены общие характерные черты англоязычных толковых словарей и особенности функционирования в них туристических терминов.

Ключевые слова: терминологическое поле, термин, терминология, путеводитель.

Prima V. V. Peculiarities of dictionary definitions of the terminological field “tourism” (on English materials). – Article.

The article outlines main aspects of study of the English tourism terminology, in particular; vocabulary. General specific features of the English dictionaries and peculiarities of tourism terms functioning in them have been viewed in the article.

Key words: terminological field, term, terminology, guide book.

Постановка проблеми. Дослідження туристичної термінології невід’ємне від її лексикографічного опису, оскільки наявність словників термінів туризму можна розглядати як необхідну умову подальшого розвитку наукового підходу до вивчення туристичної термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із теми. Як показує проведений аналіз теоретичних і практичних аспектів дослідження термінології в працях сучасних вітчизняних лінгвістів, найбільш поширеною тенденцією є об’єднання двох аспектів (функціонального та системного) для повного висвітлення особливостей тієї чи іншої терміносистеми.

Мета нашої роботи полягає в розгляді особливостей функціонування англомовних словникових дефініцій туристичної термінології.

Виклад основного матеріалу. Авторська установка укладача словника виражається насамперед у предметній орієнтації. У термінологічній лексикографії, зокрема й у туристичній, слід говорити про тематичну орієнтацію, оскільки першим етапом роботи над словником є визначення тематичного пласта спеціальної лексики, унаслідок чого встановлюється загальнонауковий, багатогалузевий, галузевий або вузькогалузевий характер термінологічного словника [1]. За даними проведеного нами аналізу словників, усі англомовні словники є галузевими, оскільки вони охоплюють терміни, що належать до сфери туризму й подорожей. При цьому велику частину словників можна визнати комплексною, оскільки в них об’єднується термінологія декількох суміжних галузей знання [2].

Авторська установка обумовлює й призначення словника, яке визначається характером його використання. На цій підставі виділяються перекладні, учбові, довідкові й інформаційні словники [2].

Практично всі вивчені нами англомовні видання є довідковими словниками, які можна віднести до тлумачно-енциклопедичного типу. Існує думка, що одномовні тлумачні словники переважають серед термінологічних словників [3].

Елементом авторської установки словника є і його спрямованість на певного адресата. Майже всі англомовні словники розраховані на широке коло фахівців і людей, що в роботі стикаються з туристською термінологією: практичних працівників – фахівців туристичних і готельних підприємств, викладачів, студентів, а також на самих туристів.

До питань авторської установки належать і принципи відбору спеціальної лексики, що підлягає включенню в словник. Це, наприклад, питання вибору джерел для відбору термінів і критерії виділення спеціальної лексики: відмежування термінів від інших слів, термінів цієї галузі знань від термінів суміжних областей, а також від загальнонаукових і загальнотехнічних термінів. Аналіз наявних словників показав, що питання відбору термінів вирішується емпірично й дуже суб’єктивно, оскільки практично всі видання містять велику кількість загальнонаукових термінів і термінів, що не мають прямого відношення до сфери туризму.

До проблеми макрокомпозиції словників належать такі питання композиції словника, як вибір принципу розташування лексики, визначення складу основних частин словника, а також способів представлення в словнику багатослівних одиниць (термінологічних поєднань), багатозначних лексем [1].

Аналіз порядку розташування словникових статей показав, що найбільш поширеним є алфавітний порядок; усі англомовні словники побудовані за таким принципом: кожна термінологічна

одиниця має свою статтю, і всі статті розташовуються в строго алфавітному порядку.

Багатозначні й омонімічні терміни представлені в туристичних словниках, як правило, в одній статті, наприклад:

Terminal

(a) *Passenger and/or cargo area at the end of transport routes where passengers embark and disembark and cargo is loaded and unloaded. Air transport terminals in city centers are known as air terminals or city terminals.*

(b) *Computer equipment normally consisting of a keyboard and visual display unit (VDU) screen linked to the computer, which enables the operator to input data and instructions and obtain output [6].*

Проблеми мікрокомпозиції спеціального словника пов'язані з вибором лексикографічних реквізитів власне словникової статті. Порівняльне дослідження термінологічних словників сфери туризму показало, що лексикографічні реквізити, які використовуються в цих словниках, можна розбити на декілька груп. До формальних реквізитів можна віднести відомості про вимову й наголос терміна; тільки один словник ([7]) наводить транскрипцію з наголосом, що пояснюється його учбовою спрямованістю.

До формальних реквізитів також можна віднести різні граматичні відомості про термін. В англійських виданнях наводиться частиномовна приналежність терміна й нерегулярні форми словозміни.

До групи формальних ознак належать і відомості про фонетичні, графічні, морфологічні й синтаксичні варіанти, а також відомості про короткі або повні варіанти терміна. Практично всі англійські словники відбивають графічні варіанти, пов'язані з ареальною приналежністю (британський чи американський варіанти (*traveller – US traveler*) короткі / повні варіанти (*health tourism – health – care tourism*)).

Наступну групу реквізитів, які використовуються в туристських термінологічних словниках, можна назвати атрибутивною; до неї належать різні засоби атрибуції (тобто віднесення до певного лексичного пласта) одиниць опису. В англійських словниках використовуються помітки й індекси тематичної сфери або групи, до якої належить ця спеціальна одиниця, наприклад:

HOTELS

Boutique hotel

A term popularized in North America and the United Kingdom to describe hotels which have typically between 10 and 100 rooms, but can be as small as 2 rooms in a commercial setting (as opposed to rooms for rent in private residences), and often contain luxury facilities in unique or intimate settings with full service accommodations.

У всіх англійських словниках також є ареальні реквізити, тобто помітки специфічного вжи-

вання термінів в окремих ареалах (національні тлумачення). В основному фіксуються терміни, що трапляються або тільки в США, або в Європі, наприклад:

Agency tour

A term used in the USA to describe a fam trip [6];

Animator

A leisure activities coordinator. The word is not used in the UK or, generally, outside continental Europe [9].

Багато авторів англійських словників наводять і стилістичні помітки, які дозволяють виділити, окрім термінів, професіоналізми й жаргонізми, наприклад:

Bucket shop

A slang term for a retail outlet selling cut-price wares, e.g., a travel agency which deals in unofficially discounted airline tickets, also known as discount ticket agency [7].

Говорячи про мікрокомпозицію аналізованих словників, необхідно зупинитися й на особливостях тлумачення туристичних термінів. Цій проблемі лексикографи приділяють багато уваги в зв'язку з тим, що проблема опису значення слова в словнику є центральною й найбільш досліджуваною в більшості словників. Практично всі автори англійських словників в якості засобу пояснення значення терміна вибирають енциклопедичне визначення, тобто дають розгорнуте визначення із залученням великої кількості екстралінгвістичного пояснювального матеріалу, наприклад:

Attractions

Things or activities which attract tourists, for example the CN Tower in Toronto, the tallest man-made free-standing structure, to be contrasted with the great natural attraction Niagara Falls [7].

Ця особливість яскраво прослідковується в нижченаведеному визначенні:

Motor hotel (shortened to motel):

*A hotel designed for motorists, and usually has a parking area for motor vehicles. Entering dictionaries after World War II, the word **motel**, coined in 1925 as a portmanteau of motor and hotel or motorists' hotel, referred initially to a type of hotel consisting of a single building of connected rooms whose doors faced a parking lot and, in some circumstances, a common area; or a series of small cabins with common parking. Motels are often privately owned, though motel chains do exist.*

As the provincial highways and the United States highway system began to develop in the 1920s, long-distance road journeys became more common, and the need for inexpensive, easily accessible overnight accommodation sited close to the main routes led to the growth of the motel concept. Motels peaked in popularity in the 1960s with rising car travel, only to decline in response to competition from the newer chain hotels which became commonplace at

highway interchanges as traffic was bypassed onto newly constructed freeways. Several historic motels are listed on the U.S. National Register of Historic Places, the United States federal government's official list of districts, sites, buildings, structures, and objects deemed worthy of preservation [9].

Наші спостереження також показують, що всі англійські словники наводять наявні еквіваленти, включаючи дублети й варіанти.

У ході аналізу особливостей опису туристичних термінів у словниках також слід згадати, що всі англійські словники характеризуються досить високою організацією довідкового апарату, що є істотним для правильного розуміння парадигматичних і синтагматичних характеристик терміна. У них використовуються такі маркери, як *see*, що відсилає до близьких за значенням термінів або синонімів; *see also*, що відсилає до термінів тієї ж галузі або до термінів, в якому сенсі протиставлених наведеному.

Перейдемо до розгляду особливостей словникових дефініцій туристичних термінів в англійських тлумачних словниках. Насамперед проаналізуємо словникові визначення ключових термінологічних одиниць.

Термін «*tour*» досить поширений в англійській мові. *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language* дає йому таке визначення:

"A going or traveling round from place to place, a round, an excursion or journey including the visiting of a number of places in a circuit or sequence; often qualified, as cycling, walking, wedding tour" [10].

(«*Похід або мандрівка з місця на місце, по колу; екскурсія чи мандрівка, яка передбачає поступове відвідання кількох місць; часто кваліфікується як велосипедний, пішохідний, весільний тур*»).

Термін «*tourism*» в англійській мові має таке значення:

"Tourism – the theory and practice of touring; travelling for pleasure; the business of attracting tourists and providing for their accommodation and entertainment; the business of operating tours" [10]

(«*Туризм – теорія й практика мандрівки для задоволення. Також бізнес, який полягає в залученні туристів і забезпеченні їх проживанням і розвагами; бізнес по управлінню турами*»).

Як бачимо, англійська номінація туризму містить сему «*мандрівка для задоволення*». Цю ж сему бачимо й у номінації туриста:

"Tourist – one who makes a tour or tours; one who does this for recreation; one who travels for pleasure or culture, visiting a number of places for the objects of interest, scenery, or the like; a member of a touring sports team" [10].

(«*Турист – людина, яка здійснює тур чи тури; людина, яка робить це з метою відпочинку; лю-*

дина, яка мандрує для задоволення чи з метою культурного збагачення, відвідуючи різноманітні місця заради їх пам'яток, пейзажу і т. д.; член туристичної спортивної команди»).

Зазначимо, що дефініції туристичних термінів у різних словниках є майже ідентичними. Відрізняються використані в дослідженні словники лише кількістю представлених у своєму лексичному корпусі туристичних термінологічних одиниць. Наведемо деякі приклади.

"Tourism

The activity of traveling to a place for pleasure. The business of providing hotels, restaurants, entertainment, etc., for people who are traveling" [5].

Подібну картину бачимо й на прикладі цієї дефініції:

"Tourist

A person who travels to a place for pleasure.

A member of a sports team that is playing a series of official games in a foreign country" [5].

Якщо порівнювати дефініції досліджуваних термінів у тлумачних словниках і енциклопедіях, слід зазначити, що останні надають багато екстралінгвістичної інформації стосовно історії розвитку цієї сфери. Водночас базові семантичні ознаки, зафіксовані тлумачними словниками, наявні також і в спеціалізованих джерелах. Ця теза ілюструється такими прикладами:

Tourism

The act and process of spending time away from home in pursuit of recreation, relaxation, and pleasure, while making use of the commercial provision of services. As such, tourism is a product of modern social arrangements, beginning in Western Europe in the 17th century, although it has antecedents in Classical antiquity. It is distinguished from exploration in that tourists follow a "beaten path", benefit from established systems of provision, and, as befits pleasure-seekers, are generally insulated from difficulty, danger, and embarrassment. Tourism, however, overlaps with other activities, interests, and processes, including, for example, pilgrimage. This gives rise to shared categories, such as "business tourism", "sports tourism" and "medical tourism" (international travel undertaken for the purpose of receiving medical care) [9].

Не тільки тлумачення, а й стислу історію розвитку готельного бізнесу наведено в енциклопедичному визначенні готелю:

Hotel

Building that provides lodging, meals, and other services to the traveling public on a commercial basis. Inns have existed since ancient times (e.g., along the Roman road system during the Roman Empire) to serve merchants and other travelers. Medieval European monasteries operated inns to guarantee haven for travelers in dangerous regions. The spread of travel by stagecoach in the 18th

century stimulated the development of inns, as did the Industrial Revolution. The modern hotel was largely the result of the railroads; when traveling for pleasure became widely popular, large hotels were often built near railroad stations. In 1889 the Savoy Hotel in London set a new standard, with its own electricity and a host of special services; the Statler Hotel in Buffalo, N.Y. (1908), another landmark, catered to the growing class of business travelers. After World War II, new hotels tended to be larger and were often built near airports. Hotel chains became common, making purchasing, sales, and reservations more efficient. Hotels fall into three categories: transient hotels; resort hotels, intended primarily for vacationers; and residential hotels, essentially apartment buildings offering room and meal service.

Ще однією відмінністю загальнономовних тлумачних словників англійської мови від спеціалізованих енциклопедій є те, що нормативні словники орієнтуються на пересічного мовця та людину, що вивчає мову. Цим пояснюється наведення синонімічного ряду певної номінації, наприклад:

Tourist

A person who travels for pleasure <tourists from all over like to take pictures of the alligators in the bayou>

Synonyms: excursionist, rubberneck, rubbernecker, sightseer, traveler (or traver), tripper [chiefly British]

Related Words: holidayer, holidaymaker [chiefly British], vacationer, vacationist; guest, hosteler (or hosteller), visitor; transient; journeyer, pilgrim, wayfarer; snowbird, sunseeker [5].

Hotel

A place that provides rooms and usually a public dining room for overnight guests <for their 50th anniversary they stayed at one of the finest hotels in San Francisco>

Synonyms: auberge, caravansary (or caravanserai), hospice, hostel, hostelry, inn, lodge, public house, tavern

Related Words: B and B, bed-and-breakfast, guesthouse; apartment hotel; accommodations, lodgings, rest; court, motel, motor court, motor inn, motor lodge, resort, spa, tourist court, youth hostel; camp, campground; bunkhouse, dorm, dormitory; boarding house, lodging house, rooming house; doss-house [chiefly British], fleabag, flophouse.

Як бачимо, це лексикографічне джерело наводить також приклади мовленнєвого втілення тієї чи іншої номінації.

Отже, наш аналіз показав, що енциклопедії реєструють більше номінацій за рахунок детальної диференціації певного поняттєвого поля, тоді як на рівні повсякденного спілкування мовці віддають перевагу номінаціям, що позначають ба-

зові одиниці в класифікації об'єктів, нехтуючи лексичними одиницями із субординатним рівнем конкретності. Так, наприклад, із майже 70 різновидів туризму, що фіксуються енциклопедіями, лише 7 наявні в тлумачних словниках. Порівняємо дефініції екотуризму.

Ecotourism

The practice of traveling to beautiful natural places for pleasure in a way that does not damage the environment there [10].

Ecotourism is a form of tourism involving visiting fragile, pristine, and relatively undisturbed natural areas, intended as a low-impact and often small scale alternative to standard commercial (mass) tourism. Its purpose may be to educate the traveler; to provide funds for ecological conservation, to directly benefit the economic development and political empowerment of local communities, or to foster respect for different cultures and for human rights. Since the 1980s ecotourism has been considered a critical endeavor by environmentalists, so that future generations may experience destinations relatively untouched by human intervention. Several university programs use this description as the working definition of ecotourism. Generally, ecotourism focuses on socially responsible travel, personal growth, and environmental sustainability. Ecotourism typically involves travel to destinations where flora, fauna, and cultural heritage are the primary attractions. Ecotourism is intended to offer tourists insight into the impact of human beings on the environment, and to foster a greater appreciation of our natural habitats. Responsible ecotourism includes programs that minimize the negative aspects of conventional tourism on the environment and enhance the cultural integrity of local people. Therefore, in addition to evaluating environmental and cultural factors, an integral part of ecotourism is the promotion of recycling, energy efficiency, water conservation, and creation of economic opportunities for local communities. For these reasons, ecotourism often appeals to advocates of environmental and social responsibility [6].

Висновки. Зібраний у ході дослідження матеріал свідчить про те, що в реалізації пояснювальної функції дефініційних словників велике прагматичне навантаження несе базова лексика туристичного дискурсу, емоційно-експресивне забарвлення якої сприяє детальному опису об'єкта. Як бачимо, енциклопедії наводять не лише значення різновидів туризму, а й цілі, які переслідує цей різновид відпочинку.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в детальному аналізі лінгвокультурологічних і функціонально-стильових параметрів англійських дефініцій термінологічного поля «туризм».

Література

1. Гринев-Гриневиц С.В. Введение в терминографию : Как просто и легко составить словарь : [учебное пособие] / С.В. Гринев-Гриневиц. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 224 с.
2. Девкин В.Д. Очерки по лексикографии / В.Д. Девкин. – М. : Прометей, 2000. – 395 с.
3. Прима В.В. Англomовна туристична термінологія (мотиваційний аспект) / В.В. Прима // Записки з романо-германської філології. – 2017. – № 2 (37). – С. 59–63.
4. Adams V. An Introduction to modern English word-formation / V. Adams. – London : Longman, 1973. – 230 p.
5. American Heritage Dictionary of the English Language. – Boston : Houghton Mifflin Company, 1976. – 1550 p.
6. Collin P. Dictionary of Hotels, Tourism and Catering Management / P. Collin. – Teddington : Peter Collin Publishing, 1994. – 348 p.
7. Harris R. Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality Terms. R. Harris, J. Howard. – Melbourne : Hospitality Press, 1996. – 511 p.
8. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Edinburgh, 1998. – 1568 p.
9. Medlik S. Dictionary of Travel, Tourism & Hospitality. Third edition / S. Medlik. – Oxford : Butterworth-Heinemann, 2003. – 283 p.
10. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury, 1993. – 1216 p.

УДК 81'22'42:811.111

Присяннікова Я. М.

СТВОРЕННЯ ТРИВИМІРНОГО ПРОСТОРУ АДРЕСАНТА ЗАСОБАМИ ІНДЕКСАЛЬНИХ ХУДОЖНІХ ПОРІВНЯНЬ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ КАНАДСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ)

Стаття присвячена визначенню ролі індексальних художніх порівнянь у створенні тривимірного простору адресанта поетичного тексту. Особлива увага приділяється вивченню знакової природи феномена простору та його індексальній експлікації в синтагматичній послідовності художнього порівняння на матеріалі англійських канадських поетичних творів.

Ключові слова: індексальне художнє порівняння, особистий простір, просторова локалізація.

Присяннікова Я. М. Создание трёхмерного пространства адресанта посредством индексальных художественных сравнений (на материале англоязычных канадских поэтических текстов). – Статья.

Статья посвящена определению роли индексальных художественных сравнений в создании трехмерного пространства адресанта поэтического текста. Особое внимание уделяется изучению знаковой природы феномена пространства и его индексальной экспликации в синтагматической последовательности художественного сравнения на материале англоязычных канадских поэтических текстов.

Ключевые слова: индексальное художественное сравнение, личное пространство, пространственная локализация.

Prosiannikova Ya. M. A creation of a three-dimensional personal space of an addresser with indexical similes (based on Canadian English-language poetry). – Article.

The article is aimed at studying the role of indexical similes in the creation of a three-dimensional personal space of an addresser in a poetic text. Particular attention is paid to the study of the sign nature of the phenomenon of space and its indexical explication in the syntagmatic sequence of a simile.

Key words: indexical simile, personal world, spatial localization.

Індексальність є універсальною ознакою мови людини [28, с. 1] і поетичного мовлення зокрема. За тріадою знаків «ікона – індекс – символ» індексальні знаки не є довільними за своєю сутністю, вони пов'язані зі своїми об'єктами дійсним зв'язком [17, с. 37]. Явище індексальності ґрунтується на принципі суміжності [24, с. 5], відсутності будь-якої подібності між об'єктом і словесним знаком, яким він вербалізується [17, с. 42]. Індекс відрізняється від ікони й символу вказівною функцією, фокусуючи увагу адресата й сприяючи встановленню зв'язку між розумом інтерпретатора та навколишнім світом [12, с. 207]. Індекс наповнює змістом пропозитивне висловлювання, яким є художнє порівняння, уможливорює й певним чином упорядковує його співвідношення з оточуючим світом [24, с. 2]. Іншими словами, за умови відсутності індексальних знаків у мовленні можливо було б лише висловлювати своє бачення світу шляхом репрезентації узагальнених, невизначених предметів або явищ без конкретної прив'язки до актуального стану речей і актуальних умов комунікації.

Слідом за Є. Бар-Хілделом ми визначаємо індекс як таку словесну одиницю, референцію якої неможливо встановити без урахування контексту вживання [15, с. 363]. Виходячи з дефініції поняття «індекс», ми визначаємо індексальне художнє порівняння як художнє порівняння, у структурі якого безпосередньо функціонує словесний знак, який виконує індексальну функцію. Умовою успішного й адекватного декодування індексального художнього порівняння є вивчення симбіозу лінгвального й екстралінгвального контекстів його вживання.

Специфіка сприйняття людиною актуального світу, зокрема просторової локації, знаходить своє

відбиття в мові, а також у поетичному мовленні як в одній із реалізацій мови в цілому. Хоча поезія порівняно з іншими видами мистецтва не послуговується класичним досвідом використання таких просторових категорій, як, наприклад, закон перспективи, засадничий у галузі архітектури та живопису, проте відчуття простору вплетене в поетичний текст [11, с. 429]. При декодуванні художнього порівняння в канві поетичного тексту адресат конструює просторовий вимір твору, аналізуючи індексальні знаки, тобто словесні знаки з просторовою семантикою, просторові прийменники, прислівники місця.

Пізнання людиною просторової актуалізації світу здійснюється в три етапи. Оскільки простір виникає шляхом розгортання, поширення назовні відносно певного центру [13, с. 341], яким є людина, то на першому етапі актуалізація спрямована на візуальне чи аудіальне сприйняття об'єктів і предметів, що конструюють простір, наблизений до людини.

Існування центру зумовлює існування периферії, яка пов'язана з центром. Цей зв'язок можна визначити як шлях [13, с. 341], рухаючись яким людина фізично переміщується в просторі, мандрує й уже на емпіричному рівні пізнає оточуючий світ. Завершальним етапом пізнання просторової локації є осмислення простору шляхом умовиводів [11, с. 433].

Індексальний знак демонструє існування або присутність тих предметів, об'єктів, явищ у ситуації спілкування, які він представляє [9, с. 30]. У його природі не закладено відповідності / невідповідності критерію істинності, він є лише інструментом «перетворення мови в мовлення» [2, с. 288], звідси значення індексальних художніх порівнянь модифікується

залежно від комунікативної ситуації [22, с. 123]. За умови актуалізації індексів у структурі індексально-художнього порівняння вони набувають конкретного значення, але зі зміною одного з його компонентів не можна бути впевненими в незмінності значень усього індексального комплексу (чит. «індексально-художнього порівняння» – Я. П.).

Розглянута триада етапів процесу пізнання людиною оточуючого світу має відповідник у концептуальному ланцюгу ПРЕДМЕТ – МІСЦЕ – ПРОСТІР, запропонованому О. Кубряковою [8, с. 85]. Ми послуговуємося постулатом когнітивної лінгвістики про те, що ключем до вивчення мисленнєвих операцій людини й особливостей організації досвіду є вивчення мовних фактів, у яких відбивається все те, що було опрацьовано розумом людини [8, с. 85] у результаті концептуалізації та категоризації.

Під час вивчення переліку базових концептів РІЧ, ПОДІЯ, СТАН, МІСЦЕ, НАПРЯМОК, ОЗНАКА, ОБ'ЄМ, які були виділені когнітологом Р. Джекендоффом [21, с. 34], простежується первинність концепту ПРЕДМЕТ щодо концептів МІСЦЕ й ПРОСТІР, що відповідає першому етапу в процесі пізнання людиною світу.

Р. Ленакер і У. Найссер у своїх дослідженнях стверджують, що концепт ПРОСТІР є похідним від концептів ОБ'ЄКТ, ПРОЦЕС [29, с. 140] і ОБ'ЄКТ, ДІЯЛЬНІСТЬ відповідно [27, с. 238]. Визначення концептів МІСЦЕ й ПРОСТІР як базових корелює з примітивами А. Вежбицької, до яких належать: ДЕ, СТОРОНА, УСЕРЕДИНИ, ДАЛЕКО, БЛИЗЬКО, ВИЩЕ / НАД, НИЖЧЕ / ПІД [4, с. 21]. Автор не відокремлює в дослідженні концепти МІСЦЕ й ПРОСТІР, але залишається очевидним той факт, що визначення місця перебування предмета є пріоритетним завданням для свідомості людини. Концепти МІСЦЕ й ПРОСТІР вступають у гіпогіперонімічні відношення. Під місцем, слідом за О. Кубряковою, ми розуміємо точку, яку займає певний об'єкт на мапі простору [8, с. 87]. Так, відповідно до етапів пізнавального процесу людини, її просторового сприйняття дійсності концепт МІСЦЕ відповідає емпіричному пізнанню людини, тоді як концепт ПРОСТІР є продуктом абстрактного мислення.

Концепти МІСЦЕ й ПРОСТІР експлікуються в мовленні локативними та директивними висловлюваннями [16]. Різниця полягає в тому, що в локативах визначається місцезнаходження особи або предмета, тоді як директивне висловлювання інформує адресата про переміщення суб'єкта або об'єкта в просторі. Для нашого дослідження становить інтерес як вивчення місцезнаходження, так і напрямку руху об'єкта відповідно до центра координат. Зміна розташування об'єкта, спричинена його переміщенням від центра до периферії або в реверсивному напрямку, осмислюється через категорію просторової направленості.

Просторові індексальні одиниці експлікують можливість їх безпосереднього візуального сприйняття або відсутність цієї можливості, їх місце розташування або напрямку руху, ступінь наближеності або віддаленості певних предметів від розповідача [30]. Просторові індексальні знаки в структурі художнього порівняння вказують на ступінь віддаленості предметів від мовленнєвого простору з точки зору адресанта.

Прикладом може слугувати індексальне художнє порівняння з поетичного тексту М. ді Мішель "Poem beginning with a line by Roberto Juarroz": "There are clothes that last **longer than** love / stored in a trunk, the dress he divorced / me in was white too but embroidered / in the bright colours of Easter / eggs. It was spring **then**, / I was **younger**, there's a photo / where I'm wearing this dress and smiling / the way we do for the camera and occasions. / Without sincerity. My skin / was better, was different" [31]. У зазначеному художньому порівнянні наводяться спогади дорослої жінки про своє «минуле» життя, життя з чоловіком, який пішов від неї, життя, коли вона була привабливішою й молодшою. Часова віддаленість «того» життя вербалізується в індексальному знаку "then" й інтенсифікується часовою формою дієслів (stored, divorced, embroidered, was), яка вказує на події, що відбулися в далекому минулому.

Лінгвісти вважають, що всі мови світу мають граматичні засоби, які індексально вказують на диференціацію між наближеними (проксимальними) або віддаленими (екстремальними) у просторі об'єктами, особами, подіями відносно адресанта [25]. З метою ідентифікації місцезнаходження певного об'єкта використовуються також лексичні індексальні знаки, наприклад, *here* та *there*.

На думку Г. Кларка [18], словесні знаки типу *here* та *there* визначають місцезнаходження будь-якої особи або предмета відносно місцеперебування адресанта повідомлення, його особистого простору. Під особистим простором ми розуміємо простір, який людина асоціює зі своїм місцем перебування [19, с. 89]. Особистий простір людини може бути умовно обмеженим або ж мати конкретні фізичні обмеження, як-от простір власної домівки.

О. Кравченко вважає, що відношення, які існують між просторовими межами, що є референтами словесних одиниць *here* та *there*, мають диференційований характер [5, с. 26]. Просторова локація, референція до якої вербалізується знаком *here* в синтагматичній послідовності художнього порівняння, має лімітний характер, тобто *here* має значення «прагматично заданої межі простору, який включає місцезнаходження мовця в момент кодування» [25, с. 78]. Індекс *here* вказує на обмежену територію, яка починається *тут*, де знаходиться я-адресант, і закінчується *там*, де адресант відсутній. Визначення межі дії *there* є ускладненим, оскільки зона функціонування *there* починається в точці перетину

з *here*, а встановити прикінцеву позицію не видається можливим [5, с. 27].

Сферу *here* можна класифікувати як ближнє коло адресанта. Складовими частинами цього кола є області фізичного та почуттєвого досвіду людини [6, с. 9]. Ближнє коло адресанта корелює з круговою організацією простору (за О. Кубряковою) [7, с. 7]. Межі ближнього кола адресанта рухливі, тому що до нього входять об'єкти, які фізично, морально, емоційно чи інтелектуально близькі людині, а кількість цих об'єктів залежно від життєвої ситуації може збільшуватися або зменшуватися [1, с. 293].

У передній частині ближнє коло мовця займає більшу площу, ніж за його спиною [19, с. 90]. Це пояснюється тим фактом, що органи візуального сприйняття людини розташовані попереду, а особистий простір людини багато в чому визначається розмірами поля зорового сприйняття. Передні межі особистого простору можуть зменшуватися, якщо людина з різних причин сприймає кодовану інформацію лише органами слуху [3, с. 29]. Слідом за О. Яковлевою визначаємо особистий простір як таку частину простору, яку людина здатна безпосередньо сприйняти, самостійно освоїти та впізнати [14, с. 64].

Окрім орієнтації в просторі за принципом наближеності або віддаленості від адресанта, існує ще один шлях визначення локації предмета в просторі, основою якого є *принцип тривимірності*. Більшість предметів оточуючого світу (зокрема й людина) мають три асиметричних вісі орієнтації: зверху / знизу, попереду / позаду, справа / зліва, серед яких вертикальна вісь є провідною [20, с. 13]. Стосовно горизонтальної вісі «справа / зліва» Г. Кларк стверджує, що відносно людини зазначена вісь орієнтації є симетричною [18, с. 33].

Прикладом симетричної горизонтальної орієнтації може слугувати неканонічна комунікативна ситуація, представлена в такому індексальному художньому порівнянні: “*Hack and Hew were the sons of God / In the earlier earth than now: / One at his right hand, one at his left, / To obey as he taught them how.*” (В. Carman “Hack and Hew” [33]).

Згідно з концепцією Дж. Лайонза [9] тривимірність простору можна уявити так: вертикаль представлена відношенням *up / down*, горизонталь має два варіанти реалізації – *front-back / left-right*, третя вісь – *in / out* – указує на приналежність певного предмета (його вміщення) до певного обмеженого простору або його (предмета) вихід за межі цього простору. Третій вісі просторової орієнтації, на нашу думку, частково відповідає зазначена нами раніше опозиційна пара *here / there*.

Послугуючись тривимірністю просторової шкали, людина ідентифікує себе з вмістилищем і за аналогією переносить цю орієнтацію на предмети [23, с. 30], наприклад: “*The stones out there in the / violet-black are part of a / slow-motion*

fountain? / <...> / i.e. breathed in and out as in / cosmic lungs?” (М. Avison “Stone’s secret”) [31]. У цьому художньому порівнянні індексальні прийменникові знаки *in* і *out* локалізують місцезнаходження предметів у двох типах вмістилищ. До першого ми відносимо субстанцію-вмістилище [23, с. 31] – темні води ріки (*violet-black = black river-water – Я. П.*), що порівнюються з роботою дихального органу людини – легеньми (за характером руху). Під час дихання людини повітря наповнює легені й перетворюється на їх вміст, а за мить виходить назовні, залишаючи вмістилище порожнім. При поступальному русі річкової води на берег камінці знаходяться в її середовищі, вони огортаються водою, коли ж хвиля полишає берег, то й галька перестає бути вмістом води, залишається за межами водяного вмістилища.

Другим вмістилищем ми називаємо особистий простір адресанта, який є фізично обмеженим простором, що зумовлено обмеженістю особистого простору людини. Послугуючись концептуальною метафорою Дж. Лакоффа ПОЛЯ ЗОРУ – ЦЕ ВМІСТИЛИЩА [10, с. 55], ми визначаємо особистий простір адресанта як ВМІСТИЛИЩЕ, а все, що входить до нього, – як його ВМІСТ. Саме тому індексальна одиниця *out* у рядку “*The stones out there*” вказує на перебування предметів за межею ВМІСТИЛИЩА особистого простору адресанта.

На позначення присутності або відсутності певних об'єктів у межах поля зору адресанта індексально функціонують у лінгвістичному контексті вказівні займенники *this / that / these / those*. У художньому порівнянні з віршованого тексту С. Коцюби “For My Sister” індексальна одиниця *this* акумулює увагу читача на тих подіях, що відбуваються перед очима мовця: “*The opening of her head / <...> / big as a golf ball, the doctor said / making a circle of his finger and thumb / as big as this.*” [31].

На протипагу полю зору, що визначається як візуальне явище, ми вважаємо за потрібне виділити поле ментального зору людини, до якого входять знання, спогади людини і яке водночас надає відомості, що уможливають прийняття рішень, а також слугують підґрунтям для роздумів людини. «Ментальний зір» розширює межі особистого простору адресанта, оскільки дозволяє людині бачити те, чого не бачать очі, як-от уві сні: “*A dream like this: wild animals. Teeth. Tears. / It is the only dream now.*” (K.I. Press “21 VENTOSE: MANDRAGORE”) [32].

На перебування предметів або людей у межах чи поза межами особистого простору адресанта, на їх переміщення, напрямок руху індексально вказують не лише прийменники та прислівники місця, а й дієслова з індексальною потенцією. Під дієсловами з індексальною потенцією ми розуміємо такі дієслівні одиниці, які у своєму семантичному значенні

мають сему, що вказує на напрямок руху об'єкта. Проілюструємо художнім порівнянням із віршованого тексту Г. Паркера "Sonnets from "A Lover's Diary." I. Love's Outset": "Her words **came** to me like a summer song, / Blown from the throat of some sweet nightingale" (come = move forward [26]) або з творчого доробку Б. Кармен "At Columbine's Grave": "Ah, Pierrot, / Thy loving tears in vain / Shall **fall like quiet rain** / For her" (fall = go down quickly from a high place or position [26]).

Отже, під час вивчення індексальних компонентів художнього порівняння ми отримуємо інформацію про адресанта поетичного повідомлення, адресата, об'єкт сприйняття, який здатний до переміщення, та про просторові відношення між цими складовими частинами неканонічної комунікативної ситуації. Предмет подальшої наукової розвідки вбачаємо у вивченні впливу іконічних художніх порівнянь на розгортання особистого простору адресанта в поетичному тексті.

Література

1. Апресян Ю. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира / Ю. Апресян. – С. 272–298. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.math.msu.su/~uspensky/journals/siio/35/35_12APRES.pdf.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
3. Богданова С. Индексальные конструкции с фразовыми глаголами речи в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / С. Богданова. – Иркутск, 1997. – 135 с.
4. Вежицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / А. Вежицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 272 с.
5. Кравченко А. Вопросы теории указательности : Эгоцентричность. Дейкитичность. Индексальность / А. Кравченко. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1992. – 210 с.
6. Кравченко А. Когнитивные структуры пространства и времени в естественном языке / А. Кравченко // Известия АН. Серия литературы и языка. – 1996. – Т. 55. – № 6. – С. 3–24.
7. Кубрякова Е. Категоризация мира: пространство и время (вступительное слово) / Е. Кубрякова // Категоризация мира: пространство и время : материалы науч. конференции. – М. : Диалог-МГУ, 1997(1). – С. 3–14.
8. Кубрякова Е. О понятиях места, предмета и пространства / Е. Кубрякова // Логический анализ языка. Языки пространств. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 84–92.
9. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение / Дж. Лайонз. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
10. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. А. Баранова. – М. : Едиториал, 2004. – 256 с.
11. Панова Л. Пространство в поэтическом мире О. Мандельштама / Л. Панова // Логический анализ языка. Языки пространств. – М. : Школа «Языки русской культуры», 2000. – С. 429–439.
12. Пирс Ч. Избранные философские произведения / Ч. Пирс ; пер. с англ. – М. : Логос, 2000. – 448 с.
13. Топоров В. Пространство / В. Топоров // Мифы народов мира : энциклопедия. – М., 1980. – С. 341–342.
14. Яковлева Е. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия) / Е. Яковлева. – М. : Гнозис, 1994. – 343 с.
15. Bar-Hillel Y. Indexical expressions / Y. Bar-Hillel // Mind. – 1954. – Vol. 63. – № 251. – P. 359–379.
16. Bennett D. Spatial and temporal uses of English prepositions: An essay in stratificational semantics / D. Bennett. – London : Longman, 1975. – 235 p.
17. Chandler D. Semiotics. The basics / D. Chandler. – N.Y. : Taylor&Francis, 2007. – 307 p.
18. Clark H. Space, time, semantics, and the child / H. Clark // Cognitive development and the acquisition of language. – New York & London : Academic press, 1973. – P. 27–63.
19. Hayduk L. The shape of personal space: An experimental investigation / L. Hayduk // Canadian Journal of Behavioral Science. – 1981. – Vol. 13. – № 1. – P. 87–93.
20. Hill C. Up / down, front / back, left / right. A contrastive study of Hausa and English / C. Hill // Here and there : Linguistic Studies on Deixis and Demonstration / [Weissenborn / Klein (eds).]. – Amsterdam : John Benjamins, 1982. – P. 11–42.
21. Jackendoff R. Languages of the mind: essays on mental representations / R. Jackendoff. – Oxford : The MIT Press, 1992. – 205 p.
22. Jespersen O. Language: its nature, development and origin / O. Jespersen // Language: its nature, development and origin. – L. : George Allen and Unwin Ltd., 1927. – 450 p.
23. Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago Univ. Press, 1980. – 242 p.
24. Lefebvre M. The Art of Pointing. On Peirce, Indexicality, and Photographic Images / M. Lefebvre. – P. 1–15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.academia.edu/192769/The_Art_of_Pointing_On_Peirce_Indexicality_and_Photographic_Images.
25. Levinson S. Pragmatics / S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 106 p.
26. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/now>.
27. Neisser U. Multiple systems: a new approach to cognitive theory / U. Neisser // The European Journal of Cognitive Psychology. – 1994. – Vol. 6. – Issue 3. – P. 225–241.
28. Ramchand G. Indexicals and Indexicality in Grammar / G. Ramchand [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://castl.uit.no/index.php/seminars?id>.
29. Tomasello M. Language is not an instinct / M. Tomasello // Cognitive Development. – 1995. – Vol. 10. – P. 131–156.
30. Weinreich U. Explorations in Semantic Theory / U. Weinreich // Current trends in Linguistics. – 1966. – Vol. 3. – P. 395–477.

Джерела ілюстративного матеріалу

31. Canadian Poetry Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.library.utoronto.ca/canpoetry/index_poet.htm.
32. Press K. 21 VENTOSE: MANDRAGORE / K. Press [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.canadianpoetries.com/poetries/2013/1/29/ki-press-three-poems>.
33. Victorian Anthology, 1837–1895 / E. Stedman, ed. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bartleby.com/246/index14.html>.

УДК 811.111'373.6

Рубанець Т. В.

СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ КОНВЕРСІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА ПРИКЛАДІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ N → V)

Стаття присвячена дослідженню процесу конверсії на прикладі вербалізації за моделлю «іменник – дієслово». У статті встановлено особливості семантичних змін при вербалізації в англійській мові та виокремлено найчастотніші семантичні моделі конверсії.

Ключові слова: конверсиви, вербалізація, іменник, дієслово, семантичні зміни.

Рубанець Т. В. Семантические модели конверсии в английском языке (на примере вербализации N → V). – Стаття.

Статья посвящена исследованию процесса конверсии на примере вербализации по модели «имя существительное – глагол». В статье определены особенности семантических изменений при вербализации в английском языке и выделены наиболее частотные семантические модели конверсии.

Ключевые слова: конверсивы, вербализация, имя существительное, глагол, семантические изменения.

Rubanets T. V. Conversion semantic models in English language. – Article.

The given article deals with the conversion process investigation using the verbalization example, namely the V → N model. The verbalization semantic changes peculiarities in the English language are determined and the most frequently used conversion semantic models are grouped.

Key words: conversion-created items, verbalization, noun, verb, semantic changes.

Конверсія – це спосіб утворення нових слів, при якому зовнішня форма не змінюється, але слово переходить до іншого граматичного розряду, набуваючи нових функцій і нових значень [2, с. 72]. При утворенні нового слова за конверсією змінюється не лише його граматичне значення, але й лексичне, що й веде до появи нового слова. Конверсія є одним із найпродуктивніших способів словотвору в англійській мові, що зумовлюється аналітичним характером її будови.

Проблему конверсії вивчали багато дослідників, яких можна умовно розділити на дві групи. Перша група дослідників не вважає конверсію способом словотвору. Так, А. Кеннеді, Р. Уодделл, К. Поллок та інші розглядають конверсію як використання одного й того ж слова у функціях різних частин мови, або як функціональний перехід з однієї частини мови в іншу [8, с. 151], тобто такі слова, як *wife* – «дружина», *to wife* – «одружуватися», є формами одного й того ж слова. Проте більша частина лексикологів дотримується протилежної думки й вважає конверсію одним із найпродуктивніших засобів словотвору в англійській мові. Прихильники цього погляду пропонують різноманітні визначення конверсії. Зокрема, О. Смирницький розглядає конверсію як вид словотвору, при якому словотвірним засобом є парадигма слова [12, с. 287]. Р. Гінзбург ставить конверсію в один ряд із випадками фонетичної ідентичності словоформ, головним чином – початкових форм двох слів, які належать до різних частин мови [5, с. 127].

У лексикології виділяють чотири основні різновиди конверсії: 1) вербалізація (утворення дієслів); 2) субстантивізація (утворення іменників); 3) ад'ективізація (утворення прикметників); 4) адвербіалізація (утворення прислівників) (А. Загоруйко, О. Кубрякова О. Смирницький). Явище конверсії широко представлено в сучасній англійській мові. Установ-

лено, що найпродуктивнішим різновидом конверсії є субстантивізація, найчастіше від дієслів, а також від прикметників. Далі йде вербалізація, в основному в моделі «іменник – дієслово». Найменш активними є процеси ад'ективізації й адвербіалізації. Проте досі відсутні роботи узагальнюючого характеру з кількісними відомостями про розповсюдженість різних видів конверсії в англійській мові, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – проаналізувати процес конверсії на прикладі вербалізації за моделлю «іменник – дієслово» і встановити особливості семантичних змін під час вербалізації в англійській мові. **Матеріалом** вибірки слугували 7774 приклади вербалізації за моделлю «N → V», виписаних зі словників New Webster's Dictionary (15) (загальна кількість виписаних конверсивів – 2187 лексичних одиниць), Macmillan English Dictionary (14) (1464 конверсиви), Longman Dictionary Of Contemporary English (13) (1422 конверсиви) та The American College Dictionary (16) (2701 конверсив).

Головна ознака конверсії як словотвірного процесу – формування нового змісту. Особливістю цього явища є те, що відбувається переусвідомлення мотивуючої основи. Так, багато іменників, утворених від дієслів у результаті часткової конверсії, уживаються лише у формі однини: *"It gave me quite a scare. That was a good laugh"*. Ще однією умовою конверсії є обов'язкова тотожність одиниці, яка мотивує процес, і вмотивованої одиниці. Саме цей факт викликає труднощі як із визначенням напряму похідності (що й від чого утворено), так і з визначенням похідного характеру досліджуваної одиниці [9, с. 33].

Загалом виділяють п'ять основних критеріїв семантичної деривації за конверсією:

1) критерій невідповідності (невідповідність між кореневою морфемою та частиномовним зна-

ченням основи в одному слові з пари слів, пов'язаних за конверсією);

2) критерій синонімії (грунтується на порівнянні пари слів, утворених за конверсією, з аналогічною синонімічною парою слів);

3) критерій семантичної деривації (грунтується на семантичній деривації всередині пари слів, утворених за конверсією);

4) критерій частоти (менша частота вживання одного слова з пари конверсивів указує на те, що це слово є похідним);

5) трансформаційний критерій (може бути проілюстрований зміною предикативної синтагми в номінальну) [11, с. 89–91].

А. Уфімцева вважає, що в сучасній англійській мові дієслова за двочленною моделлю конверсії можуть бути утворені від будь-якого іменника за умови, що в мові не існує дієслова, утвореного від того ж кореня способом словотвору [10, с. 97]. М. Нікітін наводить такі базові моделі вербалізації:

1) якщо іменник має інструментальну семантику, тобто означає артефакт, створений для виконання певної дії, то конверсійне дієслово означає дію, для якої вихідний іменник призначений як інструмент чи засіб (*fast* (n) – *to fast* (v)), або функцію, для виконання якої зазвичай слугує вихідний іменник (*winter* (n) – *to winter* (v));

2) якщо іменник означає чи позначає клас явищ або предметів, для яких певна дія є нормативною чи хоча б характерною ознакою, то дієслово набуває значення «діяти як вихідний іменник» (*vocation* (n) – *to vocation* (v)) або «здійснювати, виявляти, розкривати характерну ознаку вихідного іменника, бути вихідним іменником» (*summer* (n) – *to summer* (v));

3) уподібнювальний (симілятивний) і реформуючий різновиди семантичних змін унаслідок набуття дієсловом значення «становлення, перетворення у вихідний іменник» (*fox* (n) – *to fox* (v));

4) результативно-наслідкова залежність між значеннями іменника та дієслова, за якої дієслова описують ситуації з декількома складовими аргументами й включають до структури свого значення один з аргументів на правах диференційної ознаки, наприклад: *room* (n) «кімната» – *to room* (v) – «наймати кімнату; жити в найманій оселі»;

5) іменники, які позначають явища духовної, емоційної та фізіологічної сфер, утворюють дієслова зі значенням «випробовувати (проявляти, виявляти, розкривати) ці явища», наприклад: *face* (n) – *to face* (v) [7, с. 528–542].

На основі аналізу досліджуваного матеріалу ми виділили деякі семантичні моделі вербалізації в англійській мові.

1. Семантична модель «період часу → перебувати десь у цей період часу», наприклад: *weekend* (n) – «вихідні дні, кінець тижня, вікенд» → *to weekend* (v) – «проводити кінець тижня, про-

водити вихідні, відпочивати на вихідних». Цей приклад засвідчує те, що дієслово *to weekend* утворене за конверсією від іменника *a weekend* зі значенням «кінець тижня, вихідні дні» і має значення «проводити вихідні дні», тобто описує дію, яка означає знаходження в період часу, що описується першим значенням вихідного іменника. Інших значень, набутих надалі самостійно, незалежно від значень вихідного іменника, не засвідчено.

Аналогічним прикладом є *winter* (n) – «зима; рік; старість; період нещастя, лиха» → *to winter* (v) «проводити зиму, зимувати, утримувати взимку худобу, заморожувати». Дієслово *to winter* утворене за конверсією від іменника *a winter* зі значенням «зима, рік, старість, період нещастя, лиха» і набуває спочатку значення «проводити зиму, зимувати», тобто означає дію, яка відбувається в період часу, указаний у першому значенні вихідного іменника. Пізніше, у процесі самостійного функціонування, дієслово отримало самостійне значення «заморожувати», яке не збігається з жодним значенням вихідного іменника.

Іншими прикладами цієї семантичної моделі є *fast* (n) – «пост» → *to fast* (v) – «поститися, голодувати»; *holiday* (n) – «свято, день відпочинку, відпустки, канікули» → *to holiday* (v) – «відпочивати, проводити відпустку, канікули»; *honeymoon* (n) – «медовий місяць» → *to honeymoon* (v) – «проводити медовий місяць»; *summer* (n) – «літо, період цвітіння, розквіту» → *to summer* (v) – «проводити літо, випасати худобу на літньому пасовищі, грітися на сонці»; *vacation* (n) – «канікули, відпустка, відпочинок, розвага» → *to vacation* (v) – «відпочивати, брати відпустку» та ін.

2. Семантична модель «назви тварин → поведінка людини, схожа на поведінку цих тварин», наприклад: *fox* (n) – «лисиця, лис; пройда, хитрун; першокурсник університету; руда людина; лапочка (про дівчину)» → *to fox* (v) – «обдурювати, обманювати; прокисати (пиво); упоїти, сп'янити; укриватися бурими плямами (про папір)». Наведений приклад указує на те, що дієслово *to fox*, утворене за конверсією від іменника *a fox* із головним значенням «лисиця», спочатку набуває значення «хитрувати, обдурювати», що означає поведінку людини, схожу на поведінку тварини, позначеної вихідним іменником. Пізніше іменник отримує самостійне значення «бліднути, полотніти», яке не співвідноситься з жодним зі значень похідного іменника й позначає нове явище. Можна припустити, що відбувається зворотна конверсія з дієслова в іменник під час позначення людини, яка поводить себе, наче лисиця, тобто іменник набуває значення «хитрун, спритна людина, пройда».

Аналогічний семантичний зв'язок спостерігаємо в парі конверсивів *wolf* (n) – «вовк; жорстока (жадібна) людина; хижак; гультвіса, серцеїд; бабій,

розпусник» → *to wolf* (v) – «пожирати з жадобою; бігати за дівчатами (жінками); відбивати дівчину (у когось); вести розпусне життя». Із наведеного прикладу видно, що дієслово *to wolf* утворене за конверсією від іменника *a wolf* з основним значенням «вовк» і набуває значення «пожирати з жадобою, без насичення», тобто позначає манеру людини поїдати їжу, схожу на манеру цієї тварини. Це дієслово також набуло значення «вести розпусне життя», пов'язане з другим значенням іменника – «бабій, розпусник, залицяльник», і наразі позначає поведінку людини, названу похідним іменником. Інших значень, не пов'язаних зі значеннями твірного іменника, не зафіксовано.

Іншими прикладами цієї семантичної моделі є *ape* (n) – «людиноподібна мавпа; мім; пародист; кривляка; мавпа» → *to ape* (v) – «мавпувати; наслідувати, імітувати; передражнювати; кривлятися»; *cock* (n) – «півень; забіяка; носик чайника; курок; стіг; виразний жест» → *to cock* (v) – «поводитися зухвало, бундючитися; піднімати; загнути догори»; *dog* (n) – «пес; хортиця; ловчий; падлюка, негідник» → *to dog* (v) – «вистежувати; ходити слідом; охороняти; цькувати собаками, полювати»; *monkey* (n) – «мавпочка; блазень, клоун; пустун, шибеник; кривляка» → *to monkey* (v) – «жартувати; бавитися; пустувати; втручатися; передражнювати; псувати щось через невміле користування»; *peacock* (n) – «павич, самець павича» → *to peacock* (v) – «пишатися, хизуватися, задаватися, чванитися»; *snake* (n) – «змія, гадюка; зрадник, запроданець; віроломна людина; падлюка, гадина; нікчема, плазун» → *to snake* (v) – «повзти, звиватися; пробиратися; витися, зміїтися; тягти; волочити; поцупити»; *tomcat* (n) – «кіт» → *to tomcat* (v) – «бігати за жінками, бути велелюбним, легковажним; мати багато партнерів» та ін.

3. Семантична модель «знаряддя праці → дії, що ними виконуються», наприклад: *hammer* (n) – «молот, кувалда, молоток; курок; язик дзвону; акселератор» → *to hammer* (v) – «бити молотом; кувати, карбувати; забивати, прибивати молотком; уперто працювати». З прикладу видно, що дієслово *to hammer*, яке утворене за конверсією від іменника *a hammer* із головним значенням «молот, кувалда, молоток», набуває значення «бити, прибивати, ударяти, кувати, карбувати», тобто позначає дію, для якої похідний іменник призначений в якості інструмента чи засобу. У процесі подальшого самостійного функціонування в мовленні дієслово отримує значення «шуміти, гриміти, гудіти», тобто позначає дії фізичних об'єктів чи частин механізмів.

Схожий семантичний розвиток спостерігаємо в конверсивах *nail* (n) – «ніготь, кіготь; цвях» → *to nail* (v) – «прибивати цвяхами; приковувати; схопити, спіймати; поцупити, украсти». Похідне дієслово позначає дію, для якої іменник призна-

чений як інструмент чи засіб, при цьому дієслово включає у своє значення артефакт, за допомогою якого відбувається дія: *забивати цвяхи можна за допомогою молотка*. У процесі самостійного функціонування в мовленні дієслово набуває іншого значення – «приковувати увагу», що відображає функції, характерні для твірного іменника – «прикувати» й «дискредитувати», що не пов'язане з жодним значенням твірного іменника.

Подібним чином відбувається зміна семантики в конверсивах *wire* (n) – «дріт; дротяна пружина; провід; дротяна сітка; дротяне загородження; телеграф; телефонний провід; фініш, лінія фінішу, фінал; спритний кишеньковий злодій» → *to wire* (v) – «зв'язувати, скріплювати дротом; прокладати, монтувати проводку; телеграфувати; установлювати підслуховуючу апаратуру». Дієслово *to wire* позначає дії, для яких твірний іменник призначений як інструмент чи засіб. У процесі самостійного функціонування дієслово набуло значення «установлювати підслуховуюче обладнання», яке не збігається з жодним зі значень похідного іменника.

Іншими прикладами цієї семантичної моделі є *poker* (n) – «кочерга; прилад для випалювання на дереві; шурувальний інструмент; манірна людина; жезл педеля; покер» → *to poker* (v) – «мішати кочергою; випалювати на дереві; грати в покер»; *spade* (n) – «лопата, заступ; лопатка; скребачка; совок; ніж для розчинення туші кита й тюленя; сошник гармати; карта винової масті» → *to spade* (v) – «копати лопатою; скребти совком; розчиняти китову чи тюленячу тушу»; *bat* (n) – «кийок, палиця; битка (у крикеті); пристрій для биття льону; ракетка (у тенісі); різкий удар» → *to bat* (v) – «лупцювати палицею, кийком; бити биткою; бити льон; відбивати м'яч руками (волейбол)»; *knife* (n) – «ніж; скальпель; скребок; кинджал; кортик; різець; струг» → *to knife* (v) – «різати ножом; наносити удар ножом; завдати удар у спину»; *axe* (n) – «сокира; колун; кригуруб; сокира ката; стра-та; різке скорочення (бюджету, штатів)» → *to axe* (v) – «працювати сокирою; страгати (відрубати голову сокирою); скорочувати (бюджет, штати)»; *rivet* (n) – «заклепка» → *to rivet* (v) – «клепати, склепувати; спрямовувати погляд; приковувати погляд; зосереджувати увагу; привертати увагу»; *sandpaper* (n) – «наждачний папір, наждак» → *to sandpaper* (v) – «зачищати, шліфувати наждаком»; *scythe* (n) – «коса» → *to scythe* (v) – «косити; зрізати; різко скоротити, урізати» та інші.

4. Семантична модель «місце → розмістити в подібному (схожому) місці», наприклад: *bottle* (n) – «пляшка; бутель; сулія; балон; колба; ріжок (для немовлят); спиртне; сніп, оберемок сіна» → *to bottle* (v) – «зберігати в пляшках; розливати в пляшки; спіймати на гарячому; в'язати снопи». Цей приклад засвідчує те, що дієслово *to bottle*

утворене за конверсією від іменника *a bottle* з основним значенням «пляшка; бутель; флакон; колба», набуває значення «зберігати в пляшках; розливати в пляшки» й означає дії, для котрих твірний іменник призначений як інструмент чи засіб для розміщення чогось. У процесі самостійного функціонування дієслово набуває значення «спіймати на місці злочину, спіймати на гарячому» і вживається в розмовній мові.

Схожим чином змінюється семантика конверсивів *pocket* (n) – «кишеня; мішок; луза; повітряна яма; зона; котел; гроші, багатство; бункер, скриня» → *to pocket* (v) – «покласти в кишеню; привласнити; одержувати прибуток; стримувати, приховувати почуття; терпляче зносити; заганяти кулю в лузу». Цей приклад засвідчує те, що дієслово *to pocket* утворене за конверсією від іменника *a pocket* зі значеннями «кишеня; луза», набуває відповідних значень «покласти до кишені; загнати кулю в лузу»; ці слова позначають дію, для якої твірний іменник призначений як засіб, тобто «кишеня; луза» слугують для розміщення в них якогось предмета. У процесі самостійного функціонування дієслово набуває інших значень – «угамувати емоції; терпляче зносити; обмежити свободу; утворювати порожнини та здуття»; такі значення не збігаються з жодним значенням вихідного іменника.

До цієї семантичної моделі можна також віднести конверсиви *corner* (n) – «кут, куток; ріг (вулиці, будинку); закуток; край, кант, глухий кут» – *to corner* (v) – «зайти в безвихідь; поставити в куток; розвернути (транспортний засіб); пройти поворот (у перегонах); розкласти по кутках; скуповувати товари зі спекулятивною метою»; *floor* (n) – «підлога; настил; перекриття; поміст; поверх, ярус; ґрунт; дно водойми; горизонт; зал засідань парламенту; право виступати на зборах; кіностудія, знімальний павільйон» → *to floor* (v) – «настилати підлогу; бути основою; бути дном; повалити на підлогу; збити з ніг; подолати; випити до дна; поставити в тупик; примусити замовкнути; збентежити; розсипати по підлозі; закінчити (роботу)»; *plate* (n) – «тарілка; миска; тарілка для збирання пожертв; плита, лист (металу); страва; броня; анод; фотопластинка; зубний протез, вставна щелепа; призовий кубок; електрод; столове срібло; металевий посуд» → *to plate* (v) – «покласти на тарілку; подати на тарілці; обшивати металевим листом; оковувати; бронювати; лудити; укривати металом; підкувати коня»; *prison* (n) – «тюрма, в'язниця; неволя» → *to prison* (v) – «ув'язнювати, позбавляти волі, обмежувати волю»; *can* (n) – «бідон; каністра; бляшанка; банка консервів; кухоль; жбан; коробка для кіноплівки; урна; ящик для сміття; в'язниця» → *to can* (v) – «консервувати (харчові продукти); розливати в бідони (каністри); посадити у в'язницю; записувати на

плівку»; *house* (n) – «дім; будинок; житло; будівля; хата; квартира; господа; нора; барліг; гніздо; клітка, вольєр; домівка; сім'я; родина; господарство; установа; заклад; коледж університету; інтернат; готель; колегія; рада; фірма; торговий дім; палата (парламенту)» → *to house* (v) – «надавати житло; дати притулок; поселити; прихистити; жити; квартирувати; прибирати; ховати; вміщати; заганяти в будинок; заганяти худобу; збирати (хліб)» тощо.

5. Семантична модель «результат → дії, які ведуть до результату», наприклад: *league* (n) – «ліга; союз; союз держав; спілка; угода» → *to league* (v) – «утворювати союз (спілку); об'єднувати в союз; входити до спілки (союзу); об'єднуватися». Дієслово *to league* позначає дію, необхідну для досягнення результату, названого твірним іменником. Інших значень, не пов'язаних зі значеннями твірного іменника, не зафіксовано.

До цієї семантичної моделі ми віднесли також конверсиви *match* (n) – «рівня, пара; шлюб; достойний суперник; матч, змагання, гра; домовленість; парі, заклад; сірник» – *to match* (v) – «підходити під пару; одружуватися, брати шлюб; виходити заміж; видавати заміж; грати в орлянку; шпунтувати; змагатися; протистояти»; *patch* (n) – «латка; клаптик; пов'язка на оці; уривок; смужка наклеєного пластиру; мушка (на обличчі); невелика ділянка землі; нашивка; зона відповідальності; оздоблення (на сукні); відрізок часу; опудало; недоумок; пляма; бляшка» – *to patch* (v) – «латати, лагодити; використовуватися для латок, для лагодження; наклеювати, наносити нашивки; укриватися плямами; бути покритим (усіяним) чимось; улагоджувати сварку» тощо.

6. Семантична модель «особа → дія, характерна для цієї особи», наприклад:

cook (n) – «кухар, куховар; кок; кухарка» – *to cook* (v) – «куховарити; готувати (страву); варити, смажити, пекти; смажитися, пектися; піддаватися тепловій обробці; підробити, сфабрикувати; вигадати». Дієслово *to cook* позначає дію, характерну для твірного іменника. Надалі дієслово набуває самостійних значень – «зазнати впливу сонячного проміння» та «створювати що-небудь», які не відповідають жодному значенню твірного іменника.

Схожий семантичний розвиток спостерігаємо в конверсивах *witness* (n) – «свідок; свідчення, покази; доказ; понятій» – *to witness* (v) – «бути свідком; свідчити; бути доказом; засвідчувати, завіряти; давати свідчення; виступати свідком (у суді) під час складання документів». Дієслово *to witness* позначає прояв, розкриття характерної чи класоутворюючої ознаки твірного іменника. У процесі самостійного функціонування дієслово набуває значення «бути місцем або часом», що не схоже на жодне значення вихідного іменника.

До цієї моделі можна віднести також конверсиви *judge* (n) – «суддя; арбітр, експерт; третей-

ський суддя; рефері; знавець, цінитель» – *to judge* (v) – «судити; ухвалювати вирок (рішення); бути арбітром (експертом); вважати, гадати; оцінювати; складати думку; приходити до висновку; осуджувати, гудити, ганити»; *father* (n) – «батько; Бог; праотець; творець; заступник; родоначальник; духовний отець; священник; єпископ; предок; захисник» – *to father* (v) – «бути (вважатися) батьком (автором, творцем); породжувати; спричиняти, викликати, установлювати (приписувати) батьківство (авторство); по-батьківськи піклуватися» тощо.

7. Семантична модель «явища духовної, емоційної та фізіологічної сфер → пізнавати (переживати) ці явища», наприклад: *fear* (n) – «страх, острах; побоювання; трепет, побожний страх; жах» – *to fear* (v) – «боятися, лякатися; побоюватися; очікувати (чогось небажаного); поважати, ставитися з шанобливим острахом; лякати, вселяти страх». Дієслово *to fear* означає «пізнавати (переживати, викривати) явище, назване вихідним іменником». Інших значень, не пов'язаних зі значеннями вихідного іменника, не зафіксовано.

Подібні семантичні переходи відзначаємо для конверсивів *hunger* (n) – «голод; голодування, тривале недоїдання; потреба (у чомусь); прагнення, сильне бажання (чогось)» – *to hunger* (v) – «голодувати; бути голодним; відчувати голод; морити голодом; примушувати голодом зробити щось; жадати, бажати, прагнути (чогось)»; *wonder* (n) – «дивина, чудо; щось дивовижне (несподіва-

не, чудове); подив; сумнів» – *to wonder* (v) – «цікавитися; запитувати себе; дивуватися, чудуватися; викликати здивування», *scare* (n) – «паніка; панічний страх; психоз; переляк; страховище» – *to scare* (v) – «лякати, налякати, перелякати; залякувати; злякатися, перелякатися, переполошитися; відстрашувати, сполохати» тощо.

Аналіз наведених вище прикладів утворення дієслів від іменників за допомогою конверсії дозволяє виокремити базові моделі лексичної конверсії, які демонструють регулярні семантичні зміни. Сюди належать такі моделі: період часу → перебувати десь у цей період часу; назви тварин → поведінка людини, схожа на поведінку цих тварин; знаряддя праці → дії, що ними виконуються; місце → розмістити в подібному (схожому) місці; результат → дії, які ведуть до результату; особа → дія, характерна для цієї особи; явища духовної, емоційної та фізіологічної сфер → пізнавати (переживати) ці явища. Загалом можна зробити висновок, що всі моделі лексичної конверсії N → V так чи інакше об'єднуються навколо ідеї здійснення; найзагальніший напрям усіх випадків конверсії цього типу має на меті представляти дії, які виявляють певну характерну ознаку (властивість, якість, функцію) класу вихідних іменників.

Перспективним вважаємо дослідження семантичних моделей інших видів конверсії (субстантивізації, ад'єктивізації, адвербіалізації тощо) для встановлення загальних закономірностей зміни семантики в процесі переходу слів в інші частини мови.

Література

1. Арнольд И. Лексикология современного английского языка / И. Арнольд. – 3-е изд. – М. : Высшая школа, 1986. – 295 с.
2. Бочкарева Т. Основы теории изучаемого языка. Теоретическая грамматика английского языка. Лексикология / Т. Бочкарева, В. Морозов. – Оренбург : ГОУ ОГУ, 2004. – 83 с.
3. Антрушина Г. Лексикология английского языка / Г. Антрушина, О. Афанасьева, Н. Морозова. – М. : Дрофа, 1999. – 288 с.
4. Елисеева В. Лексикология английского языка : [учебник] / В. Елисеева. – СПб. : СПбГУ, 2003. – 44с.
5. Гинзбург Р. Лексикология английского языка : [учебник] / Р. Гинзбург, С. Хидекель, Г. Князева, А. Санкин. – 2-е изд. – М. : Высшая школа, 1979. – 269 с.
6. Дубинец Э. Лексикология современного английского языка: лекции и семинары / Э. Дубинец. – М. : Глосса-Пресс, 2002. – 192 с.
7. Никитин М. Курс лингвистической семантики : [учеб. пособие] / М. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
8. Харитончик З. Лексикология английского языка / З. Харитончик. – Минск : Высшая школа, 1992. – 229 с.
9. Кубрякова Е. Конверсия в современном английском языке / Е. Кубрякова, В. Гуреев // Вестник ВГУ. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2002. – № 2. – С. 33–38.
10. Уфимцева А. Слово в лексико-семантической системе языка / А. Уфимцева. – М. : Наука, 1968. – 287 с.
11. Зыкова И. Практический курс английской лексикологии / И. Зыкова. – 2-е изд. – М. : Академия, 2007. – 288 с.
12. Смирницкий А. Синтаксис английского языка / А. Смирницкий, В. Пассек. – М. : Издательство лит-ры на иностр. языках, 1957. – 287 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

13. Barnhart C. The American College Dictionary / C. Barnhart. – New York: Random House, 1969. – 1444 p.
14. Longman Dictionary of Contemporary English. – 5th ed. – London : Pearson education, 2009. – 2082 p.
15. Macmillan English Dictionary: For Advanced Learners. – Ed. by M. Rundell. – London : Palgrave Macmillan, 2006. – 1691 p.
16. Webster's New World Dictionary of American English / Ed. by Victoria Neufeldt. – 3rd ed. – New York : A Prentice Hall / Macmillan Company, 1996. – 1574 p.

УДК 811.111'373

Сергієнко В. Л.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ *PRIDE* І *NOBILITY* В БРИТАНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті йдеться про теоретичне обґрунтування процесу ідентифікації лінгвокультурних концептів PRIDE і NOBILITY. У межах наукових розвідок теоретичного характеру умотивовано наявність лінгвокультурного потенціалу концептів PRIDE і NOBILITY як ментальних сутностей, досліджуваних на матеріалі англійської художньої прози на зламі XIX – XX століть.
Ключові слова: лінгвокультурний концепт, британська мовна картина світу, номінативне поле, мовна та національна свідомість, художній континуум.

Сергиенко В. Л. Теоретические основы идентификации лингвокультурных концептов PRIDE и NOBILITY в британской языковой картине мира – Статья.

Статья посвящена теоретическому обоснованию процесса идентификации лингвокультурных концептов PRIDE и NOBILITY. Наличие лингвокультурного потенциала указанных концептов как ментальных сущностей, исследуемых на материале английской художественной прозы рубежа XIX – XX вв., обосновано научными исследованиями теоретического характера.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, британская языковая картина мира, номинативное поле, языковое и национальное сознание, художественный континуум.

Serhiyenko V. L. Theoretical basis of identification of linguocultural concepts PRIDE and NOBILITY in the British language worldview. – Article.

The article deals with theoretical justification of process of identification of linguocultural concepts PRIDE and NOBILITY. Certain theoretical scientific investigations prove availability of linguocultural potential of concepts PRIDE and NOBILITY as mental entities, studied within the English prose at the turn of the XIX – XX centuries.

Key words: linguocultural concept, British language worldview, nominative field, lingual and national identity, fiction continuum.

На сучасному етапі розвитку науки про мову розглянуте широке коло питань, які стосуються взаємозв'язку людини й мови в межах антропоцентричної парадигми знання. Увагу приділено вивченню будови мовної системи у зв'язку зі свідомістю людини, її культурою й духовним життям, універсальністю та специфікою мовленнєвої поведінки різних народів. Докладно розглядають поняття концепту, мовної, концептуальної та національної картин світу, мовної особистості, мовної свідомості. Ключовою й найбільш актуальною одиницею дослідження є концепт – ментальна сутність, елемент відображення духовної культури людей, глибини розуміння ними навколишнього світу, а також картини світу, вужче – національної картини світу, що відображає суспільні норми, погляди, цінності, схожі для більшості народів світу, але різні й особливі в кожному окремому етносі.

Ці питання та поняття розглянуто у фундаментальних працях із когнітивної лінгвістики та лінгвоконцептології (А. Вежбицька, С. Воркачов, І. Голубовська, О. Городецька, Й. Зінкен, В. Іващенко, В. Карасик, А. Мартинюк, В. Маслова, В. Михайленко, А. Приходько, І. Шевченко та ін.); лінгвокультурології (М. Алефіренко, В. Буряковська, А. Головня, В. Карасик, В. Красних, В. Маслова та ін.); проблем опису мовної картини світу, національної картини світу (Дж. Андерхіл, Ю. Апресян, Ю. Караулов, Г. Колшанський та ін.); проблем відображення національної свідомості в семантиці мовних одиниць (К. Кернс, А. Киклевич, В. Крофт, О. Кубрякова, Л. Ліпка, Л. Мерфі, З. Попова, О. Селіванова та ін.).

Важливе місце серед досліджуваних концептів посідають ті, що позначають абстрактні поняття.

Останнім часом особливо великої популярності набули духовно-ціннісні концепти. Беручи до уваги національну своєрідність англійської картини світу й англійської мови у світлі процесів глобалізації виникає необхідність подальшого дослідження лінгвокультурних концептів. Такими є концепти *PRIDE* і *NOBILITY*, вербалізовані в британській мовній картині світу на зламі XIX – XX століть, які в цьому часовому відтинку досі не вивчалися когнітологами та лінгвокультурологами.

Об'єктом дослідження є концепти *PRIDE* і *NOBILITY* в англійській художній прозі на зламі XIX – XX століть.

Мета дослідження – здійснити теоретичне обґрунтування лінгвокультурного потенціалу концептів *PRIDE* і *NOBILITY* як ментальних сутностей на матеріалі англійської художньої прози на зламі XIX – XX століть.

Завдання дослідження полягає у висвітленні теоретичних засад ідентифікації лінгвокультурних концептів *PRIDE* і *NOBILITY* на тлі зазначеного художнього текстового континууму.

Розгляд такої складної ментальної одиниці, як концепт, дає змогу науковцям виявити його багатогранність і багатоманітність щоразу із застосуванням нових підходів. Наукове осмислення цього терміна відобразилося в лінгвокультурологічному, психолінгвістичному, лінгвофілософському, лінгвокогнітологічному й інших напрямках науки про мову, що підтверджено доробками вчених у галузях філософії, культурології й лінгвістики (Е. Канта, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Н. Хомського), зокрема сучасних (М. Алефіренка, С. Воркачова, І. Голубовської, В. Іващенко, В. Карасика, А. Мартинюк, В. Ніко-

нової, З. Попової, А. Приходька, О. Селіванової, Г. Слишкіна, Ю. Степанова, Й. Стерніна, О. Шмельова та ін.). Це зробило можливим виявлення його історичної еволюції, а також набуття нових характерних ознак.

У плані вмісту лінгвокультурного концепту обґрунтованим є виділення сем, які утворюють його прототипну поняттєву основу та сем етнокультурно й лінгвокультурно специфічних, пов'язаних із ментальністю носіїв мови чи менталітетом національної мовної особистості. Якщо представлення концепту як низки семантичних одиниць дає змогу утворити певну концептуальну ділянку чи область, що співвідноситься з ментальністю (способом бачення світу), то етноспецифічні концепти, які формують цю ділянку чи область, відображають когнітивні й поведінкові стереотипи нації. Дослідження національно-культурної специфіки британської мовної картини світу проходить через вміст її культурно значущих концептів, до яких входять і *PRIDE / ГОРДИСТЬ*, і *NOBILITY / ШЛЯХЕТНІСТЬ*.

Концепт є утворенням, що відображається в індивідуальній чи колективній свідомості, а значить, особливому способі мислення, і, відображений у культурі, може одночасно бути об'єктом лінгвокультурної й когнітивної наук. Це термін, який слугує для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відбиває знання та досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, концептуальної системи й ментального лексикону (*lingua mentalis*), усієї картини світу, представленої в людській психіці [12, с. 90–93]. Подане визначення спрямоване на показ сутнісних особливостей концептів, що важливі з погляду когнітивного підходу до їхнього аналізу й аналізу картини світу, яку вони наповнюють.

Взаємозв'язок мови зі свідомістю людини, її культурою й духовним життям, універсальністю та специфікою мовленнєвої поведінки різних народів передбачає уточнення поняття лінгвокультурного концепту в сучасній когнітивній лінгвістиці загалом і когнітивній ономазіології зокрема. Для виявлення етнокультурної специфіки концепт використовується як одиниця колективної свідомості, що має мовне вираження. Визначаємо поняття *лінгвокультурного концепту* як мисленнєвої одиниці ментальності, елемента культури, що містить знання про навколишній світ, досвід перебування в ньому, відображається в людській свідомості, розміщений у ній і має властивість мовної експлікації.

Свідомість і національне відчуття тісно пов'язані з мовою. Мови повинні вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, які ними розмовляють [6]. У кожної людини виникають свої неповторні асоціації образного мислення. Це пов'язано з існуванням так званих культурних смислів, семантичних наповнень кожного слова, що експлікують національну специфіку й лежать в основі етнічної свідомості.

Метод польового моделювання обрано для аналізу згаданих концептів з огляду на те, що номінативне поле – це сукупність елементів, які пов'язані структурно, мають семантичну спільність і можуть бути представлені різними частинами мови; у структурі поля виділяються ядерні та периферійні конститuentи [2, с. 5–6]. Ядро є центром концепту, його ім'ям слугує номінативна одиниця, центральний репрезентант концепту [3, с. 8].

У номінативних полях концептів *PRIDE* і *NOBILITY* ядро, а також частково ближню периферію становлять імена-лексеми (ближній периферії характерні лексеми *pride* і *nobility*, які мають смислові розбіжності); ближню периферію номінативного поля цих одиниць формують однокореневі слова, репрезентовані різними частинами мови, синоніми, ідіоматичні одиниці, які містять у своєму складі слово – репрезентант концепту, а також такі одиниці, що представлені іншими лексемами, які відповідають смислові концепту, словникові тлумачення лексем *pride* і *nobility*; зона дальньої периферії представлена сукупністю слів-асоціатів, а також інших непрямих номінацій, зокрема метафоричних висловлювань; крайню периферію утворюють синтаксичні конструкції, в яких смисл концептів відображається, але не об'єктивується відповідними лексемами.

Нерівномірною концептуалізацією різних фрагментів дійсності має високу номінативну щільність. Польове моделювання вербалізованої структури концептів *PRIDE* і *NOBILITY* уможливило структуру побудову значень лексем, які представлені як прямими значеннями, так і засобами вторинної номінації.

Змістове наповнення лінгвокультурного концепту визначається його семантичним обсягом, який характеризується трьома складниками: поняттєвим, образним і значеннєвим, що містять його ознаки й дефініції, фіксують когнітивну сутність концепту. Так він підтримується в мовній свідомості й таким способом визначаються етимологічні й асоціативні характеристики його імені [4, с. 7].

Лінгвокультурний підхід до розгляду концептів *PRIDE* і *NOBILITY* забезпечує можливість виокремлення їхнього поняттєвого, ціннісного та символічно-образного складників. Актуалізація національних смислів у семантиці мовних одиниць знаходить своє відображення в сегментах і елементах номінативного поля концепту як його матеріальної оболонки.

У нашому дослідженні додаткові семантичні компоненти значення, що формують ядро й ближню периферію, репрезентують поняттєвий складник. Ціннісний і образно-символьний складники представлені семантичним наповненням репрезентантів усіх частин номінативного поля: ядра, ближньої, дальньої й крайньої периферій. Реалізація семантичних компонентів номінантів-вербалізаторів *PRIDE* і *NOBILITY* в контексті художніх творів на рубежі XIX – XX століть характеризується

ся ієрархічною побудовою. Усі номінанти лінгвокультурних концептів у номінативних полях формують лексико-семантичні поля. Їм підпорядковані субполя, що виокремлені за певним семантичним уточненням. До кожного субполя входять окремі концептуальні ознаки вербалізаторів, об'єктивовані контекстуально.

Важливим чинником становлення досліджуваних концептів у британській концептуальній картині світу стали складні соціально-політичні умови. Вони вплинули передусім на розвиток британської національної свідомості. Історично склалося так, що носіями британської мови й культури стали не тільки корінні жителі острова, але й емігранти з інших країн, серед яких численними стали спільноти тих народів, які входили до колоній Британської імперії. Правління королеви Вікторії мало значний вплив на розквіт цієї держави в XIX столітті [9, с. 420]. Позиції країни на політичній арені зміцнилися завдяки світовій торгівлі, розвитку промисловості, сфери послуг і міцній банківській системі. Через те, що на вершині політичної арени з'являється буржуазія, яка понад усе цінує родину й дім, важливим чинником для людей середнього класу стає ім'я родини [1, с. 7].

Статус, який із соціологічного погляду асоціюється з поняттям соціальної ролі, закладав фундамент свідомості носіїв англійської мови та культури, що відобразилося на тривалому процесі формування концептуальної картини світу й багатьох лінгвокультурних концептів, зокрема концепту *NOBILITY*. Статусна позиція будь-якого індивіда залежить від кількості привілеїв і рівня престижу, які надаються відповідно до ієрархічної ранговості [7].

Формуванню актуальних ціннісних концептів, серед яких є й концепт *PRIDE*, сприяло довготривале возз'єднання єдиної британської нації й усвідомлення нею себе самої. Британці надзвичайно пишаються своєю багатою воєнною історією, визначними людьми й навіть деякими оригінальними

рисами свого характеру (наприклад, тонким англійським гумором) [8; с. 11].

Художній текст є контейнером знаків, який переміщує мовні знаки різних типів у просторі й часі, тому для кращого розуміння та сприйняття читати текст потрібно не тільки як цілісну вищу одиницю синтаксичного рівня, але й як об'єкт, що містить сукупність концептів культури, які виражені різною кількістю лексем і семем [5, с. 49; 5, с. 51].

Художня література є одним із джерел експлікації національної ідентичності, яка характеризується психологічно зумовленою відокремленістю мовної спільноти та її індивідів. Це дозволяє авторові художнього твору показати національні особливості мовної спільноти, культурну спадщину нації й ідентифікацію її окремих представників [10, с. 4]. У текстах художньої літератури відображається історична специфічність конкретної епохи, відтворюється національна картина світу.

У межах розгляду теоретичних основ ідентифікації лінгвокультурного потенціалу концептів *PRIDE* і *NOBILITY* взято до уваги лінгвокультурологічний вимір британської мовної картини світу, взаємопов'язаність смислу, знака й значення в процесі формування й акумуляції культурної інформації; застосування методу польового моделювання для виявлення семантичного наповнення номінатив-вербалізаторів концептів і експлікації національних смислів у семантиці мовних одиниць; дослідження становлення національної концептосфери британців в історико-культурному ракурсі; визначення ролі етномовної свідомості в процесі концептуалізації світу та визначення поняття художнього твору, який є контейнером одиниць мовного представлення лінгвокультурного обсягу згаданих концептів. Це уможлиблює здійснення практичної частини наукових розвідок вербальної експлікації лінгвокультурних концептів *PRIDE* і *NOBILITY* в британській мовній картині світу на матеріалі художньої прози на рубежі XIX – XX століть.

Література

1. Рокаш О. На межі століть : англійська література кінця XIX – початку XX ст. : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] : у 2 т. Т. 1. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – 730 с.
2. Вердиева З. Семантические поля в современном английском : [учеб. пособие] / З. Вердиева. – М. : Высш. шк., 1986. – 118 с.
3. Воркачев С. Концепт как «зонтиковый термин» / С. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – 2003. – Вып. 24. – С. 5–12.
4. Воркачев С. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 192 с.
5. Попова З. Семиотические аспекты когнитивной лингвистики / З. Попова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2006. – № 2 (008). – С. 45–52.
6. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация / С. Тер-Минасова. – М. : Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
7. Тернер Б. Статус / Б. Тернер // Status. Open University, Milton Keynes, 1988. – 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socnet.narod.ru/library/authors/lyin/hrest/turner.htm>.
8. Britannia. Feeling of National Consciousness [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <http://www.aboutbritain.narod.rufel.html>.
9. Krishan K. English and French National Identity : Comparisons and Contrasts / Kumar Krishan // Themed Section on Varieties of Britishness : Nations and Nationalism. – University of Virginia, 2006. – 12 (3) – P. 413–432.
10. Smith A. "Set in the Silver Sea": English National Identity and European Integration / Anthony Smith // National Identity and Euroscepticism : A Comparison Between France and the United Kingdom. – Centre for the Study of Democratic Government : Oxford University, 2005. – 13 May. – P. 1–14.
11. We are the ENGLISH. Famous Battles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weartheenglish.com/battles.html>.
12. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. Кубрякова, В. Демьянков, Ю. Панкрац, Л. Лузина. – М. : Филолог. факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 248 с.

УДК 811.112.2'38

Sereda N. A.

SPRACH- UND REDEBESONDERHEITEN VON MORPHOLOGISCH-STILISTISCHEN MITTELN IN DEN WERKEN VON TH. THIEMEYER

Sereda N. A. Мовні й мовленнєві особливості морфолого-стилістичних засобів у творах Т. Тімайєра. – Стаття. Стаття присвячена дослідженню особливостей морфолого-стилістичних засобів на прикладі творів сучасного німецького письменника Т. Тімайєра. Прояв морфологічних засобів у стилістиці, а стилістичних – у морфології дає можливість іншого, зовсім нового сприйняття творів стилю художньої літератури.

Ключові слова: морфологічна стилістика, морфологічна категорія, іменник, дієслово, номінальний стиль.

Sereda N. A. Языковые и речевые особенности морфолого-стилистических средств в произведениях Т. Тимайера. – Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей морфолого-стилистических средств на примере произведений современного немецкого писателя Т. Тимайера. Проявление морфологических средств в стилитике, а стилитических – в морфологии дает возможность другого, совершенно нового восприятия произведений стиля художественной литературы.

Ключевые слова: морфологическая стилитика, морфологическая категория, существительное, глагол, номинальный стиль.

Sereda N. A. Language and speech features of morphological and stylistic means in the works of Th. Thiemeyer. – Article.

The given article deals with the study of the features of morphological and stylistic means based on the works of the modern German writer Th. Thiemeyer. The manifestation of morphological means in stylistics and stylistic means in morphology provides a completely new perception of works in fiction style.

Key words: morphological stylistics, morphological category, noun, verb, nominal style.

Die Behandlung der grammatischen Stilistik (oder der stilistischen Grammatik) hat eine lange Tradition (E. Riesel, E. Schendels, D. Faulseit, G. Kühn, W. Fleischer, G. Michel, W. Schneider, L. Schipitzyna, N. Hoda-kowska) [11; 5; 6; 13; 3; 9], sie bildet aber einen Aspekt der Linguostilistik, der bis jetzt noch nicht gründlich und allseitig erforscht ist. W. Schneider bemerkte, dass es sich um ein bisher unzulänglich bearbeitetes Feld handelt [13]. Die Entwicklung der Linguostilistik in den letzten vier Jahrzehnten machte es deutlich, wieviele Probleme auf diesem Gebiet der Forschung offen stehen und wie aktuell ihre Lösungen sind und sein könnten. Heutzutage sind intensive Bemühungen zu verzeichnen, die eine weitere Bereicherung und Präzisierung dieser Basis anstreben [7, s. 83]. Die analysierten wissenschaftlichen Arbeiten zeugen davon, dass die Problematik der Syntax in stilistischer Hinsicht viel besser ausgearbeitet ist als die der Morphologie. Das erklärt die **Aktualität der vorliegenden Untersuchung**. Um aber dem heutigen Entwicklungsstand der grammatischen Stilistik gerecht zu werden, muss man zwischen der morphologischen Stilistik einerseits und der syntaktischen Stilistik andererseits unterscheiden. E. Riesel und E. Schendels finden, dass Morphologie und Syntax getrennt behandelt werden müssen [11, s. 112]. **Das Ziel der Studie** ist es, morphologisch-stilistische Mittel in den Romanen von dem modernen deutschen Schriftsteller Th. Thiemeyer, sowie ihre Sprach- und Redebesonderheiten zu beleuchten. **Das Material der Untersuchung** bilden die Werke «Medusa» und «Reptilia» von Thomas Thiemeyer.

Die **morphologische Stilistik** bietet einen besonders aktuellen Problemkreis, der einer gründlichen Untersuchung bedarf. W. Fleischer und G. Michel verweisen darauf, dass morphologische Formen und Elemente nach den Ergebnissen der schon durchgeführten Analysen ihre eigenen stildifferenzierenden Potenzen besitzen: «Auch die Kategorien der flektierten Wortarten erweisen sich in

mehr oder weniger großem Umfang als potentielle Stilelemente» [6, s. 140].

Als **grammatische (morphologische) Kategorien** können Gesamtheiten (Mengen) von Wortformen gleicher Art angesehen werden [1, s. 22].

Mit dem Begriff «morphologische Kategorie» werden die grammatischen Kategorien bezeichnet, die morphologisch ausgedrückt werden, also durch Morpheme, und nicht durch andere grammatische Mittel. Im Deutschen handelt es sich dabei vor allem um die morphologischen Flexionskategorien des Genus, des Numerus, des Kasus, des Tempus, des Modus und der Person. Aber auch die Steigerung (Komparation) mit ihren Stufen Positiv, Komparativ und Superlativ gehört für die meisten Autoren dazu. Hinzu kommen Ableitungs-/ Derivationskategorien wie Diminutiv.

Die morphologischen Kategorien werden in klassifizierende (wortbildende, derivative) und relative eingeteilt. **Klassifizierende Kategorien** sind solche, die sich als Rubriken der Klassifikation der Wörter erweisen. So zum Beispiel die Kategorie des Genus der Substantive gehört zu den klassifizierenden, weil alle Substantive in drei Klassen der Maskulina, Feminina und Neutra gegliedert sind. **Relative Kategorien** sind solche, die das Wort abhängig von einem anderen Wort gewinnt, mit dem es im Satz verbunden ist. Die Kategorie des Genus der Adjektive ist relativ und bringt das Kongruenzverhältnis zwischen dem attributiven Adjektiv und dem Bezugssubstantiv zum Ausdruck [14, s. 65].

Unter diesem Gesichtspunkt verdienen in erster Linie die Hauptwortarten das Substantiv und das Verb besondere Beachtung, weil sie durch ihre Paradigmen den gesamten und, im Vergleich zu den anderen Sprachen, spezifischen Charakter der morphologischen Struktur des Deutschen bestimmen.

Jede Wortart zeichnet sich durch lexikalische und grammatische Eigenschaften aus. Eine und dieselbe ob-

jektive Sache kann mit Hilfe von verschiedenen Wortarten und dementsprechend von verschiedenen Satzmodellen sprachlich ausgestaltet werden. Die Wortarten verleihen der Aussage zahlreiche stilistische Möglichkeiten. Bei E. Riesel und E. Schendels werden in dieser Hinsicht nur drei Hauptwortarten betrachtet: das Verb, das Substantiv und das Adjektiv [11, s. 112].

Das Verb ist die wandlungsfähigste Wortart und bildet ein Viertel des Gesamtwortschatzes [4, s. 21]. Das Verb ist dazu berufen, Tätigkeiten, Zustände und Ereignisse festzustellen. Außer dem semantischen Vorzug besitzt das Verb noch einen grammatischen: die Fähigkeit, mehrere Leerstellen rechts und links zu öffnen. Das Verb verfügt über die Kraft, Bewegung, Veränderung und Leben in die Schilderung hineinzutragen. Daraus ergibt sich eine Schlussfolgerung für die Stilistik: je dynamischer eine Schilderung sein soll, desto mehr Verben nutzt sie aus [11, s. 113].

Wie bekannt sind Substantive zahlenmäßig die reichste Wortart, denen 50–60% des Gesamtwortschatzes zuzurechnen ist [4, s. 96]. Erstens benennen sie die materiellen Dinge der Außenwelt, zweitens gelten sie als Gipfel der abstrakten Denkweise der Menschen. Nicht nur im Wortschatz, auch in unterschiedlichen Textsorten überwiegen meist die Substantive. Ihre höchste Leistung besteht in der Fähigkeit, jeden logischen Begriff, der keine unmittelbare Beziehung zur Sinnenwelt hat, als eigenständige Größe darzulegen [11, s. 115]. In dem Substantiv *Höhe* im Beispiel «*Meere aus Sand, Wellen, die eine Höhe von zweihundertfünfzig Metern erreichen konnten*» (16, 21) wird das Merkmal *hoch* von allen eventuellen Merkmalsträgern, z.B. *hohe Temperaturen* (16, 28), *hohe Giraffe* (16, 46) losgelöst und vergegenständlicht, das Substantiv *Gang* im Satz «*Sie betraten einen schmalen Gang*» (16, 50) sieht von der Beziehung zur Zeit und zum Agens ab und vergegenständlicht den Prozess «gehen».

Ein Sechstel des Gesamtwortschatzes machen die Adjektive aus, sie geben objektive oder subjektive Merkmale der Gegenstände, sowie Einschätzungen und Beurteilungen der Dinge wieder. Sie dienen oft zur Präzisierung von Begriffen. Da die Adjektive eine charakterisierende, urteilende und registrierende Funktion haben, kommen sie in beschreibenden Texten, z.B. in Landschafts- und Porträtsschilderungen, Berichten vor [11, s. 113–114].

Adjektive sind also Wörter, die bei anderen Wörtern stehen und deren Eigenschaften beschreiben. Dabei können Adjektive sowohl Dinge als auch Lebewesen charakterisieren: *eine sehr attraktive Frau* (16, 101), *große Liebe* (17, 19). Adjektive können aber nicht nur Substantiven Eigenschaften zuordnen, sondern auch andere Adjektive näher bestimmen oder ein Adverb begleiten: *eine unglaubliche Anzahl* (17, 338). Adjektive sind Wörter, die etwas beschreiben und Eigenschaften zuordnen, allerdings bleiben Adjektive dabei oft recht allgemein, beschreiben etwas also nicht unbedingt konkret. Beispielsweise im Roman «*Medusa*» beschreibt Th. Thiemeyer die handelnde Person Irene als «*eine sehr attraktive Frau*» (16, 101). Aber allein das Adjektiv *attraktiv* zeichnet kein genaues Bild von Irene und erklärt auch nicht, was sie zu einer attraktiven Frau macht. Um die Beschreibung zu konkretisieren, könnte der Autor nun einfach mehrere

Adjektive aneinander reihen. In unserem Beispiel spielt das Adjektiv eine allgemein charakterisierende Funktion. Die Fülle der Adjektive verrät einen Beobachter, der eine möglichst genaue Vorstellung von dem erwähnten Gegenstand mitteilen will [11, s. 113–114].

Man unterscheidet zwei Darstellungsweisen, den sogenannten *Verbal-* und *Nominalstil*. Für den Verbalstil ist der Gebrauch von vielen vollwertigen Verben charakteristisch. Dem Nominalstil ist der Gebrauch der Substantive sowie der Adjektive als nominative Wortarten eigen. Es sei betont, dass der Nominalstil ein Kennzeichen der deutschen Gegenwartssprache ist.

Die Zahl von Substantiven und Adjektiven ist in den Werken von Th. Thiemeyer «*Medusa*» und «*Reptilia*» viel größer als von vollwertigen Verben. Die Anzahl der Verben in dem im Nominalstil geschriebenen Text ist eindeutig niedriger. Die Texte im Nominalstil sind prägnanter und anscheinend klarer. Die Verben werden förmlich außer Kraft gesetzt, statt dessen kommt die Rolle der Substantive in den Texten von Th. Thiemeyer zum Vorschein, z.B. *Fünf Monate Vorbereitung, endlose Verhandlungen, zehntausend Kilometer Flug – und dann heißt es: Bitte nicht filmen!* (16, 39). Die Nomina sind Hauptträger der Impressionen, sie halten die Welt fest, sie malen Einzeldinge und Einzelercheinungen. Es können statische Bilder sein oder dynamische Schilderungen, wenn aus ihrer Abfolge die Empfindung des rastlosen bewegten Lebens erwächst [11, s. 116].

Ob der Stil nominal oder verbal heißt, hängt aber nicht von absoluten Zahlen, sondern von der relativen Frequenz und dem Verhältnis der Nomina und der Verben ab. Vor allem ist der Stil funktional bedingt. Die schöne Literatur gestattet eine große Variabilität, hier entscheidet die persönliche Ausdrucksweise des Autors [11, s. 15–16].

Das Hauptzeichen der *Kategorie der Bestimmtheit / Unbestimmtheit* ist der Artikel. Der bestimmte Artikel besitzt in allen Kasus- und Numerusformen deutliche Merkmale, der unbestimmte Artikel hat nur Singularformen, die in vielen Kasus zusammenfallen [12, s. 168]. Der Artikel selbst besitzt keinen Stilwert. Er bekommt ihn nur bei Unterstützung von inner- und außerlinguistischen Faktoren. Die stilgestaltende Rolle des Artikels äußert sich darin, dass jeder einzelne funktionale Stil Besonderheiten des Artikelgebrauchs aufweist.

Die nächste morphologische Kategorie, die betrachtet sein muss, ist die *Kategorie des Modus*, die eine dreigliedrige Opposition bildet: Indikativ, Konjunktiv und Imperativ.

Diese Opposition lässt sich in eine zweigliedrige verwandeln, falls man den Indikativ als den Modus der Wirklichkeit den anderen Modi der Nicht-Wirklichkeit gegenüberstellt: Indikativ / Konjunktiv, Imperativ [15, s. 118]. Nach dem britischen Linguisten Frank R. Palmer lassen sich grammatische Modi in ein System bringen, das die zwei Pole der Realität und Irrealität besitzt, abhängig davon, ob der Modus sich auf reale Ereignisse oder Fakten bezieht oder auf Ereignisse, die (noch) nicht stattgefunden haben [10, s. 14].

Der Indikativ ist die allgemeine Form sprachlicher Äußerungen. Er wird dazu verwendet, um Aussagen über

Ereignisse, die tatsächlich stattfinden/stattgefunden haben, zu machen, etwa *Hannah hob die Augenbrauen* (16, 64), oder für allgemeingültige Aussagen, z.B. *Sie können ihn dort besichtigen, wenn Sie mal in der Gegend sind* (17, 35). Teilweise kann der Indikativ auch als Ersatz für den Imperativ verwendet werden, etwa im Passiv: *Wieder einmal wurden wir durcheinander gewirbelt* (17, 297). Er dient sowohl zur Führung eines Gesprächs als auch zur Erzählung und zur sachlichen Darstellung.

Gegenüber dem Indikativ spielen der Konjunktiv und der Imperativ eine beschränkte Rolle. Dabei dient der Imperativ zum Ausdruck der verschiedenen Formen der Aufforderung [8, s. 174]. Der Konjunktiv II wird vor allem für irrealer Konditionalgefüge verwendet, die völlig unmöglich, z.B. *Mehr noch, es gibt Hinweise darauf, dass Darstellungen, die Licht in diese Angelegenheit gebracht hätten, absichtlich ausgelöscht wurden* (16, 43), oder prinzipiell möglich, aber noch nicht eingetreten sind, z.B. *Aber Zufall oder nicht, du hast etwas erwähnt, was uns weiterführen könnte* (16, 53). Möglich sind außerdem Wünsche, deren Erfüllung je nach Kontext möglich, z.B. *Ich wäre gern noch etwas am Wasser entlanggegangen und hätte meine Füße in den Fluss gehalten, der träge gegen die Uferbefestigung schwappte...* (17, 169), oder unmöglich ist, z.B. *ich wäre Herr der Lage* (17, 114).

Der Imperativ wird lediglich für Befehle verwendet, z.B. *Der Grieche lächelte. «Setz dich und trink»* (16, 98). *Bitte halten Sie sich fest, wir landen* (17, 23), *Löscht das Feuer, sofort!* (17, 235).

Stilistische Möglichkeiten resultieren aus dem Vorhandensein wählbarer Formvarianten (semantischer Doppelformen), die durch schwankende Flexion oder Formklassenwechsel einzelner Lexeme bedingt sind [2]. Der Charakter morphologischer Erscheinungen sieht die Berücksichtigung der semantischen Struktur entsprechender Wortklassen, Motiviertheit deren grammatischer Formen, Besonderheiten der Verbindung (Kombination), Modalität, expressiv-wertender Eigenschaften vor.

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass morphologisch-stilistische Mittel, die analysiert wurden, eine wichtige Rolle sowohl für Verständnis des Textes, als auch für Ausdruck des Individualstils von Thomas Thiemeyer spielen. Die morphologische Stilistik untersucht Wortarten und morphologische Formen, die die stildifferenzierenden Potenzen besitzen. Für die Betrachtung der Sprach- und Redebesonderheiten von morphologisch-stilistischen Mitteln in den Romanen von Th. Thiemeyer müssen vor allem aber Wortarten analysiert werden, weil jede Wortart sich im Text nicht nur durch grammatische, sondern auch durch lexikalische Eigenschaften auszeichnet. Die Beschreibung der Darstellungsweisen lässt schlussfolgern, dass die Werke «Medusa» und «Reptilia» im Nominalstil geschrieben sind. Die Untersuchung der Verflechtung von grammatischen und stilistischen Mitteln, die zum Bereich der stilistischen Grammatik / grammatischen Stilistik gehört, bleibt immer noch eines der Hauptprobleme der modernen Sprachwissenschaft.

Literatur

1. Абрамов Б.А. Теоретическая грамматика немецкого языка. Сопоставительная типология немецкого и русского языков / Б.А. Абрамов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 288 с.
2. Жлуктенко Ю.О. Німецько-українські паралелі (порівняльно-типологічна граматики) / Ю.О. Жлуктенко, В.Н. Бублик, В.М. Лещинська та ін. – К. : Вища школа, 1977. – 262 с.
3. Шипицина Л.Ю. Характеристика темпоральных, аспектуальных и стилистических функций в составе значений плюсквамперфекта / Л.Ю. Шипицина // Категории значения и выражения глагольной темпоральности и аспектуальности в немецком языке : [монография]. – Архангельск : Изд.-во Поморского гос. ун-та, 2008. – С. 56–65.
4. Erben J. Abriss der deutschen Grammatik / Johannes Erben. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 1989. – 251 S.
5. Faulseit D. Stilistische Mittel und Möglichkeiten der deutschen Gegenwartssprache / Dieter Faulseit, Gudrun Kühn. – [5., überarb. Aufl.]. – Leipzig : VEB Bibliograph. Institut, 1972. – 286 S.
6. Fleischer W. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, G. Michel. – Leipzig : Bibliograph. Institut, 1975. – 394 S.
7. Gluśak T. Funktionalstilistik des Deutschen / T. Gluśak. – Minsk : Wyschejschaja Schkola, 1981. – 173 S.
8. Helbig G. Deutsche Grammatik / G. Helbig, J. Buscha. – Berlin; München; Wien; Zürich; New York : Langenscheidt, 2001. – 654 S.
9. Hodakowska N. Stilistik der deutschen Sprache. Lehrbuch für die Studenten der Hochschulen / N. Hodakowska. – K. : Dyzajn, 2010. – 216 S.
10. Palmer F. Mood and Modality / F. Palmer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 236 S.
11. Riesel E. Deutsche Stilistik / E. Riesel, E. Schendels. – M. : Hochschule, 1975. – 316 S.
12. Sandig B. Textstilistik des Deutschen / B. Sandig. – [2., völlig neu bearb. und erweiter. Aufl.]. – Berlin; New York : de Gruyter, 2006. – 584 S.
13. Schneider W. Stilistische deutsche Grammatik / W. Schneider. – Freiburg : Herder, 1959. – 522 S.
14. Sereda N. Grammatische Kategorien des deutschen Satzes / N. Sereda // Грамматические категории в контрастивном аспекте: сборник научн. статей по материалам международной конференции, Москва, 11–14 мая 2016 г. – М. : Изд.-во МГПУ. – Ч. 1, 2016. – С. 63–68.

Wörterbücher und Nachschlagewerke

15. Duden. Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch. – [5., völlig neu erarb. und erw. Aufl.]. – Mannheim : Dudenverlag, 1995. – 863 S.

Illustratives Material

16. Thiemeyer Th. Medusa / Th. Thiemeyer. – München : Knauer-Taschenbuch-Verlag, 2004. – 417 S.
17. Thiemeyer Th. Reptilia / Th. Thiemeyer. – München : Knauer-Taschenbuch-Verlag, 2005. – 455 S.

УДК 81'255.4'373

Сітко А. В., Струк І. В.

КОМУНІКАТИВНЕ НАВАНТАЖЕННЯ РИТОРИЧНИХ ЗАПИТАНЬ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

Стаття присвячена дослідженню комунікативної складової частини риторичного запитання та його структури в англійській мові. У роботі проаналізовано ступінь комунікативного навантаження риторичних конструкцій серед інших типів питальних речень.

Ключові слова: інтерогативні конструкції, комунікативна семантика, розповідне речення, риторичне запитання.

Сітко А. В., Струк І. В. Коммуникативная нагрузка риторических вопросов (на материале англоязычной художественной прозы). – Статья.

Статья посвящена исследованию коммуникативной составляющей риторического вопроса и его структуры в английском языке. В работе проанализирована степень коммуникативной нагрузки риторических конструкций среди других типов вопросительных предложений.

Ключевые слова: интеррогативные конструкции, коммуникативная семантика, повествовательное предложение, риторический вопрос.

Sitko A. V., Struk I. V. Communicative loading of rhetorical questions (based upon the English literary prose). – Article.

The given article deals with the investigation of the communicative constituent of the rhetorical question and its structure in the English language. The degree of communicative loading of rhetorical questions among other types of interrogatives is being analyzed in the article.

Key words: interrogative constructions, communicative semantics, declarative sentence, rhetorical question.

Певним етапом у побудові аргументації, що формує модель світу слухача, бажану для мовця, є риторичне запитання, яке «підказує» адресату певну ідею, змушує слухача додумати й сформулювати для себе те, що не сказано до кінця. Саме через ці особливості риторичні запитання є механізмом, який здійснює мовленнєвий вплив і володіє потужною потенцією діалогізації.

Історія розвитку мовознавства налічує численні спроби дослідити речення в комунікативному аспекті як інтенційний засіб мовленнєвого спілкування. Вагомий внесок у вирішення зазначеної проблеми був зроблений у роботах Дж. Садока (1974), Н.М. Лисенкової (1989), В.Г. Адмоні (1994), Л.В. Чайки (1998), С.Г. Шабат-Савки (2001), І.Б. Шатуновського (2004), Т.В. Бурмістенко (2013) та інших учених, котрі досліджували мовний складник мовленнєвого акту в контексті комунікації. Проте наразі дослідження в цій галузі не висвітлюють проблему комунікативного навантаження окремих мовних складників мовленнєвого акту. Особливий інтерес викликають питальні речення, які здатні відображати найбільш широку гаму об'єктивних і суб'єктивних значень, що мають високу комунікативну мобільність і можуть охоплювати цілі групи смислів, традиційно пов'язаних з іншими комунікативними типами висловлювань. Це дозволяє розглядати їх не просто як речення, які реалізують пізнавальні комунікативні інтенції мовця, але як формально-синтаксичні єдності, що виконують у мовленні окремі функції.

Таким чином, виникла потреба дослідити риторичне питальне речення англійської мови не лише як певний структурний конструкт, але й із позиції функціонування комунікативних засобів, які пов'язані з вивченням процесів комунікатив-

ної взаємодії, адже «дві різні мови, навіть попри часткову схожість у граматиці чи лексиці, уявляють одну й ту ж реальність у різних площинах, за правилами, установленими їхнім власним світоглядом» [7, с. 89]. Тому фактори успішності мовленнєвої діяльності, збалансованості мовленнєвих тактик мовця та слухача, відповідності формально-синтаксичної структури вилучування комунікативним інтенціям суб'єкта мовлення мають призвести до моделювання ідеальної мовленнєвої діяльності з мінімальними відхиленнями від тексту повідомлення.

Дослідження висвітлює проблему комунікативного складника риторичного запитання та його структури. Завдання роботи – визначити ступінь комунікативного навантаження риторичних конструкцій серед інших типів питальних речень.

Неоднорідність мовного соціуму, зумовлена історичними та соціокультурними факторами, визначає існування різних мовних форм, що в межах єдиного мовного континууму мають певні лексичні, фонетичні та граматики відмінності. На думку С.І. Сидоренка, існування національних і територіальних варіантів мови, регіональних і соціальних діалектів зумовлює можливість виникнення непорозумінь у спілкуванні, що вимагає нейтралізації таких комунікативних проблем [5, с. 221].

Через загальну багатоаспектність мови мовленнєва комунікація містить багато аспектів, в яких виражаються досить різні сторони когнітивно-духовного життя людини. Кожен із цих аспектів утворює низку типів висловлювання, а саме: 1) аспект психологічного становлення мовленнєвої комунікації; 2) аспект призначення мовленнєвої комунікації; 3) аспект складу учасників мовленнєвої комунікації; 4) аспект рольового роз-

поділу серед учасників мовленнєвої комунікації; 5) аспект просторового співвідношення між учасниками мовленнєвої комунікації; 6) аспект тематичного змісту мовленнєвої комунікації; 7) аспект видів фіксування висловлювання; 8) аспект структурної побудови висловлювання [1, с. 12].

Комунікативний підхід до розгляду речення дозволяє стверджувати, що в ситуації спілкування всі комунікативні типи речень (розповідні, питальні, спонукальні) можуть передавати безкінечну кількість варіацій і відтінків комунікативних намірів залежно від мети й специфіки конкретної ситуації спілкування. Структурно-граматична будова запитання зазвичай визначається комунікативною інтенцією адресанта. Проте між інтенцією та формальною організацією питального речення є неоднозначна відповідність, чим пояснюється існування синтаксичної омонімії та багатозначності синтаксичних конструкцій [4, с. 8].

Комунікативний намір адресанта визначає конотацію інтерогативу, впливає на можливу очікувану відповідь. Питальна конструкція, як і інша одиниця мовлення, може відтворювати внутрішній стан, в якому знаходиться адресант, наприклад:

“Was there some subtle affinity between the chemical atoms that shaped themselves into form and colour on the canvas and the soul that was within him?” (13, 60).

На питання можуть накладатися різного роду додаткові відтінки та нюанси, що безпосередньо не стосуються відтворення такої структури; запитуючи, адресант керується конкретними намірами, а саме: спонукати співрозмовника до вступу в ситуацію мовленнєвого спілкування, тобто відповісти на запитання, надати адресантові ту чи іншу інформацію щодо проблеми, яка його цікавить, підтвердити свою точку зору і т. п. Але в той же час адресант по-різному ставиться до очікуваної відповіді, що відображається у формі інтерогативу.

Питальне речення розглядається в комунікативному аспекті як інтенційний засіб мовленнєвого спілкування, що використовується мовцем із метою здійснення своїх комунікативних намірів. У зв'язку із цим Л.В. Чайка вважає за необхідне досліджувати питальні висловлювання як складову частину мовленнєвої стратегії адресанта, тобто «як низку мовленнєвих тактик, спрямованих на досягнення комунікативної мети» [8, с. 14].

Оскільки англійські інтерогативи є синтаксичними одиницями певного комунікативно-функціонального типу, який здатний не лише задовольняти пізнавальні наміри мовця, а й передавати прагматичні смисли інших типів модально-інтенційних висловлювань [6, с. 7], уживання питальних конструкцій для вираження непитальних значень здійснюється за рахунок нівелювання питального значення, котре відступає на другий

план, оскільки питальні речення можуть використовуватися для відтворення широкого спектру комунікативних функцій. Питальне значення повністю не зникає завдяки тому, що воно закріплене в структурі речення. Різноманіття комунікативних намірів настільки велике, що в окремих випадках питальна форма речення, незалежно від того, як передається в ньому значення питальності – порядком слів, питальною інтонацією чи наявністю лексеми – передає не запитання, а твердження. Тому ідентифікація й інтерпретація комунікативного наміру стає можливою лише при врахуванні багатьох складників, що створюють широкий контекст. Навіть найбільш очевидні комунікативні наміри, наприклад, спонукання, стають зрозумілими лише в загальному контексті ситуації спілкування: *“– I have not seen you for ages. But I suppose you will be back soon? – No: I am going to be out of England for six months” (13, 65)* (комунікативна інтенція – спонукання: «Повертайтеся незабаром»).

Передача непитальних комунікативних смислів значною мірою характерна для питальних речень із прямим порядком слів. Такі речення, зберігаючи питальну інформацію, за своєю семантикою близькі до повідомлення, оскільки зорієнтовані не стільки на отримання інформації від співрозмовника, скільки на її передання. Тоді, коли мовець не бажає відкрито показувати свої наміри та намагається опосередковано впливати на слухача, він вибирає структури з непрямым смислом як зручний, тактовний і гнучкий засіб комунікації. Комунікативна інтенція, що міститься в такому висловлюванні, завдяки питальній інтонації визначає все висловлювання як питання, а не твердження. Наприклад: *“You insist on knowing, Basil? – He asked in a low voice. – Yes” (13, 63)*. Як видно з прикладу, питальне речення містить імплікацію сумніву, яка передається в завуальованій формі.

Інтерогативи, у яких комунікативна функція переконання почасти передається структурами з прямим порядком слів, містять більшу міру впевненості мовця в правильності свого припущення про можливість отримання відповіді, яка очікується чи підтверджується. У більшості випадків питання такого типу характеризується тим, що передає бажання мовця отримати саме відповідь-підтвердження. Ставлячи таке питання, мовець ґрунтується на знанні попередніх відомостей, але обов'язково очікує їх повторного підтвердження від співрозмовника. Наприклад: *“– The prosecutor was reading, was he? inquired Fang, after another pause. – Yes, – replied the man. – The very book he has in his hand” (13, 93)*.

Найбільш частотною комунікативною функцією питального речення є запит інформації. Комунікативна настанова таких речень досить однозначна. У ній неможливо виокремити якісь додаткові

комунікативні смисли. У решті типів комунікативних настанов, за винятком комунікативної функції переконання, досить легко визначаються супутні комунікативні завдання, які коливаються в досить широкому діапазоні й інколи містять протилежні інтенції.

Реалізація комунікативної функції потребує наявності різного типу контексту. Запит інформації, який є універсальною функцією питального речення, потребує для своєї реалізації мінімального контексту, як і комунікативна функція спонукання, наприклад: “– *You won't forget?* – *No, of course not,* – *cried Dorian*” (15, 15). Її неважко ідентифікувати. Проте для визначення інших комунікативних функцій необхідний більш розширений контекст.

Використання питальних конструкцій для вираження непитальних значень здійснюється на основі нейтралізації питальної семантики, яка переходить на конотаційний рівень. У невласне-питальних реченнях комунікативний намір мовця є асиметричним до питальної форми. Адже це не запит про необхідну інформацію, не чітко визначена апеляція до конкретного адресата з метою заповнити інформаційні лакуни в знаннях, не прагнення автора запиту задовольнити власну когнітивну цікавість; це експресивне ствердження / заперечення, спонукання, емоції чи оцінка, засіб підтримання контакту чи активізації уваги співрозмовника. Однак питальне значення не зникає й не витісняється повністю непрямим через те, що воно зосереджене в самій структурній схемі інтерогативу.

Яскраво виражений прагматичний характер репрезентують питальні структури, які містять запит як засіб підтримання контакту, перевірки й активізації уваги співрозмовника. Питальна форма є важливим стилістичним прийомом, який спеціально використовується мовцем як засіб зосередження й активізації уваги співрозмовника з метою впливу на його волю й уяву [10, с. 10].

Якщо говорити про риторичні питання, то необхідність у виконанні цими реченнями своєї основної функції відпадає, і постає проблема комунікативності таких мовних конструкцій, тобто варто з'ясувати, чи є риторичні запитання носіями комунікативної функції, якщо, на думку багатьох, вони не несуть «нової» інформації. Але такі питання, по-перше, повідомляють слухачеві інформацію про зацікавленість мовця в певному об'єкті, наприклад, у людині чи предметі, діях чи властивості, певних подіях, у їхньому часі та місці; по-друге, про рівень знання предмета мови особою, що говорить. Тому запитання, нехай і риторичне, є інформативним навіть для слухача, тобто функція комунікації в ньому все ж реалізується. Подвійний характер спілкування шляхом постановки запитань дозволяє говорити про осо-

бливу питальну функцію, що є вторинною, але не менш важливою, ніж базова – комунікативна, наприклад: “– *Of course it has moved,* – *said he.* – *Am I such a farcical bungler, Watson, that I should erect an obvious dummy and expect that some of the sharpest man in Europe would be deceived by it?*” (14, 68).

Матеріали дослідження Н.М. Лисенкової дозволяють стверджувати, що в плані побудови риторичні (псевдопитальні) речення виявляють лише одиничні відхилення від нейтральної норми. Навіть у розмовній мові, що санкціонує будь-які форми побудови речень, дуже невелика кількість псевдопитань, що відрізняються неповнотою чи надлишковістю, оскільки колоквиальна специфіка псевдопитальних речень міститься не стільки в особливостях конструкції речення, скільки у відході від властивого структурі нейтрального значення [3, с. 7]. Для риторичних запитань характерне насамперед розходження між формою й ілюквативною функцією, оскільки їх основною метою є все ж інформативна – передача повідомлення. Різниця між риторичним запитанням і власне запитанням визначається в плані змісту відповідним контекстом, ситуацією й інтонацією. Одне й те саме питальне речення залежно від контексту може виражати свої первинні чи вторинні функції, а це, безперечно, свідчить про синтаксичну полісемію питального речення.

Невласне-питальні висловлювання характеризуються невідповідністю комунікативного навантаження питального речення його граматичній структурі. Зокрема, риторичне запитання одночасно реалізує два синтаксичні значення: значення запитання й значення повідомлення (ствердження / заперечення). Питальна форма надає висловлюванню ствердного емоційно-експресивного забарвлення, наприклад: “*Mere words! Was there anything so real as words?*” (15, 10).

Риторичні запитання, які реалізують емоційно забарвлене заперечення, досить поширені в розмовному мовленні. У реченнях такого типу акцентується категоричність заперечення, неможливість, усезагальність і безумовність ситуації, оскільки питальні речення здатні викликати в адресата мовлення оцінне ставлення до об'єктів дійсності [6, с. 3]. Емоційно-заперечні риторичні запитання містять приховане модальне значення заперечення, негативну оцінку того, що відбувається, чи протест проти висловленого співрозмовником, наприклад: “*My chance had come at last! Knowing what I did, was it not certain that Colonel Moran had done it?*” (14, 71). Риторичні метакомунікативні запитання іноді не потребують відповіді, головним їхнім призначенням є утримати увагу аудиторії й створити емоційне напруження. Вони підсилюють вплив сказаного на адресата, виступаючи експресивним завершенням думки.

Питальні за формою речення, які передають непитальне значення, так звані риторичні запитання, активно використовуються в діалогах із метою вираження негативних оцінок і суджень, як засіб своєрідної мовленнєвої агресії, спрямованої проти співрозмовника. Таке вживання особливо характерне для розмовно-побутового дискурсу. Йдеться про такі запитання, як наприклад: *"You will not? Than I must do it myself, – said the young man"* (14, 69).

Такі запитання досить продуктивні й у політичному дискурсі, оскільки «із прагматичного погляду мова влади – це мовленнєве оформлення тексту, загальна риторика й ідеї, закодовані в мовний знак; але вибір мовних засобів і собі має вплив на свідомість реципієнта» [11, с. 91], і в розмовному мовленні. Риторичні запитання традиційно розглядаються досить спрощено. Зазвичай указується, що вони виражають експресивно забарвлене твердження або заперечення, часто додається, що риторичне запитання характеризується «полярністю», позитивне за формою запитання виражає заперечення, а заперечне – ствердження [9, с. 25], наприклад: *"I wonder that my very simple stratagem could deceive so old a shikari, – said Holmes. – It must be very familiar to you. Have you not tethered a young kid under a tree, lain above it with you rifle, and waited for the bait to bring up your tiger?"* (14, 69).

У якості риторичних можуть уживатися такі інтерогативи, котрі є реакцією на попередні ланки дискурсивного ланцюга, проте, як і кожне питальне речення, вони мають на увазі продовження цього ланцюга – відповідь на запитання. Риторичне запитання може бути саме по собі як стверджувальним, так і заперечним (поняття «полярності») [10, с. 19–37].

Такі структури можуть уживатися також в іронічному значенні. У цьому разі ситуація з полярністю ускладнюється. Як відомо, іронічне висловлювання можна зрозуміти як протилежне його прямому значенню, тоді як риторичні запитання самі по собі розуміються як протилежні прямому значенню пропозиції, що міститься в них. Окрім осуду, до складу семантичного комплексу зазначених структур дуже часто в тому чи іншому вигляді входить спонування. Це навіть логічно витікає з наявності компонента осуду дій чи слів, оскільки осуд дій (або бездіяльності) імплікує спонування зупинити виконання цих дій (або навпаки, виконувати якісь дії, залежно від того, засуджується дія чи бездіяльність), наприклад: *"You will have tea, of course, Dorian? And so will you, Harry? Or do you object to such simple pleasures?"* (15, 14).

Саме наявність у реальному дискурсі риторичних запитань, що характеризують «тих, хто засуджує» (від легкого глузування до різкого обурення), робить такі речення формою мовної агресії

[9, с. 21]. Риторичне запитання – це майже завжди докір або навіть зневага на адресу співрозмовника. Остання обумовлює те роздратування й неприйняття, котре викликають зазначені речення в тих, хто піддається агресії у формі риторичного запитання, особливо тоді, коли адресат розцінює осуд як неправомірний, а саме питання – як демагогічне. Демагогічне вживання аналізованих структур має місце тоді, коли в адресанта через уживання риторичного запитання виникає уявлення про безглуздість, недоцільність слів чи дій адресата, коли ці слова чи дії в дійсності не є такими: *"– What! What! – he cried. – Did she say that to me? Did you hear her, Eliza and Georgiana? Won't tell her mama?"* (13, 21). Звичайно, межа між демагогічним і недемагогічним уживанням риторичних запитань часто хитка й умовна: те, що адресант може вважати правомірним осудом і насмішкою, адресат – неправомірним і демагогічним. Складники емоційного осуду зникають у роздумах, що стосуються потенційних, можливих у майбутньому дій адресанта, адресата або третьої особи, наприклад: *"But this murder – was it to dog him all his life? Was he always to be burdened by his past? Was he really to confess? Never. There was only one bit of evidence left against him. The picture itself – that was evidence. He would destroy it. Why had he kept it so long? Once it had given him pleasure to watch it changing and growling old. Of late he had felt no such pleasure"* (15, 256).

Риторичні запитання є вагомим маніпуляційним механізмом і, не будучи частиною діалогу, мають за мету не відповідь, а звертання до аудиторії та підсилення імпліцитного твердження. Риторичне запитання здатне привернути увагу до тієї інтенції, яка наразі перебуває в центрі уваги мовця, і вплинути на формування емоційного ставлення до неї. А основним фактором його аргументативного впливу є категорія комунікативно-прагматичної настанови. Як стверджує Т.В. Бурмістенко, риторичне запитання дозволяє імпліцитно нав'язати свої знання й уявлення слухачеві, у якого виникає ілюзія про власні умовиводи, що спричиняє формування не аналітичного, а автоматичного мислення [2, с. 19].

Отже, риторичне запитання як універсальний функціональний тип синтаксичних одиниць має диференційні ознаки питальних (зовнішня питальна форма) і розповідних речень (значення повідомлення). Такі конструкції є одним із найяскравіших проявів функціональної транспозиції й результатом формально-семантичних співвідношень питальних і розповідних речень. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні лінгвістичних засобів і стилістичних фігур для вираження наміру мовця в художньому мовленні та здійснення аргументативного впливу на адресата.

Література

1. Адмони В.Г. Система форм речевого высказывания / В.Г. Адмони. – Санкт-Петербург : Наука, 1994. – 154 с.
2. Бурмістенко Т.В. Риторичне питання як механізм аргументативного впливу в офіційній промові / Т.В. Бурмістенко // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – Вип. 30. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. – С. 14–19.
3. Лисенкова Н.Н. Псевдоопросительные высказывания в английской разговорной речи : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.Н. Лисенкова. – Горький, 1989. – 21 с.
4. Саидова М.С. Коммуникативная функция вопросительного предложения в современном английском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М.С. Саидова. – Одесса : ОГУ, 1988. – 16 с.
5. Сидоренко С.І. Внутрішньомовний переклад: види та функції / С.І. Сидоренко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : зб. наук. праць. – № 13 (248). – Луганськ : Видавництво державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2012. – С. 221–231.
6. Сітко А.В. Відтворення комунікативної семантики англійських інтерогативних конструкцій у перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А.В. Сітко. – Одеса, 2011. – 19 с.
7. Струк І.В. Стратегії відтворення аномалій діалектного мовлення у перекладі (на матеріалі творів Марка Твена та їхніх перекладів українською та російською мовами) / І.В. Струк // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – К. : Університет «Україна», 2015. – Вип. 30. – С. 83–89.
8. Чайка Л.В. Питальні висловлювання у комунікативному аспекті (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.В. Чайка. – К. 1998. – 20 с.
9. Шабат-Савка С.Т. Функціональна транспозиція синтаксичних одиниць : Конспект лекцій / С.Т. Шабат-Савка. – Чернівці : Рута, 2001. – 48 с.
10. Шатуновский И.Б. Риторические вопросы как форма агрессивного речевого поведения / И.Б. Шатуновский // Агрессия в языке и речи. – М., 2004. – С. 19–37.
11. Шурма С.Г. Прагматичні та лінгвістичні риси політичної промови Микити Хрущова в україномовній періодиці / С.Г. Шурма // Рідний край : Альманах Полтавського національного педагогічного університету. – № 1 (34). – Полтава, 2016 – С. 90–94.
12. Sadock J.M. Toward a Linguistic Theory of Speech Acts / J.M. Sadock. – N.Y., San Francisco, London : Academic press, 1974. – 168 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

13. Brontë Ch. Jane Eyre / Ch. Brontë. – New York : Scholastic Inc. – 504 p.
14. Conan Doyle A. The Empty House / A. Conan Doyle. // Selected stories. – М. : Progress publ., 1965. – P. 60–73.
15. Wilde O. The Picture of Dorian Gray / O. Wilde. – Moscow : Jupiter-Inter, 2005. – 280 p.

УДК 811.111'42

Скриннік Ю. С.

ЕКОЛІНГВІСТИЧНІ ВИМІРИ ЗМІНИ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ МОВЦІВ У АНГЛОМОВНОМУ ПОБУТОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано такий комунікативний феномен, як зміна соціальних ролей мовців у сучасному вимірі еколінгвістики. Установлено характер екологічного / неекологічного вибору вербальних і невербальних компонентів комунікації в англomовному побутовому дискурсі при зміні соціальних ролей мовців. Виділено критерії для характеристики екологічності / неекологічності вербальної та невербальної поведінки мовців при зміні соціальних ролей. Установлено, що зміна соціальних ролей є амбівалентно-екологічним феноменом.

Ключові слова: соціальна роль, еколінгвістика, амбівалентно-екологічний, невербальні компоненти комунікації, побутовий дискурс.

Скриннік Ю. С. Экологические принципы изменения социальных ролей говорящих в англоязычном бытовом дискурсе. – Стаття.

В статье анализируется такой коммуникативный феномен, как изменение социальных ролей говорящих в современном измерении эколингвистики. Устанавливается характер экологического / неэкологического выбора вербальных и невербальных компонентов коммуникации в англоязычном бытовом дискурсе при изменении социальных ролей говорящих. Выделяются критерии для характеристики экологичности / неэкологичности вербального и невербального поведения говорящих при изменении социальных ролей. Устанавливается, что изменение социальных ролей является амбивалентно-экологичным феноменом.

Ключевые слова: социальная роль, эколингвистика, амбивалентно-экологичный, невербальные компоненты коммуникации, бытовой дискурс.

Skrynnyk Yu. S. The ecological survey of speakers' change of social roles in the English everyday discourse. – Article.

The article focuses on the analysis of such communicative phenomenon as changing social roles by speakers in the modern dimension of ecolinguistics. The paper investigates the character of ecological / non-ecological choice of verbal and non-verbal components of communication by a speaker changing his social role in the everyday dialogical discourse. Criteria for the characterization of the interlocutors' verbal and non-verbal behaviour in the process of changing social roles from the ecological / non-ecological point of view are determined. The hypothesis that the change of social roles has an ambivalent-ecological character is assumed.

Key words: social role, ecolinguistics, ambivalent-ecological, non-verbal components of communication, everyday discourse.

Постановка проблеми. Сьогодні питання необхідності екоконтролю набуває своєї значущості не тільки для охорони навколишнього середовища, а й усе частіше належить до врегулювання комунікативних відносин [2; 3; 12; 13; 18; 22; 23; 24; 29]. Запорукою успішної взаємодії є наявність комунікативної здатності, знань і вмінь, достатніх для вирішення комунікативних задач. Одними з таких навичок є оперування соціальними ролями. Спілкування при зміні комунікантами соціальних ролей має свої особливості, тому що соціальні ролі базуються на очікуваннях суспільства від певної соціальної ролі. Невідповідність цим очікуванням може спричинити комунікативні дисонанси, які становлять загрозу екологічності спілкування в мовній культурі. Зосередження уваги суспільства на проблемах навколишнього середовища, фізичного та психічного здоров'я, а останніми роками – ще й на етичному, гармонійному й ефективному спілкуванні зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є вербальні та невербальні компоненти комунікації, що використовуються співрозмовниками при зміні соціальних ролей в англomовному побутовому дискурсі. **Предмет** дослідження становлять особливості використання вербальних і невербальних компонентів у комунікативному процесі з погляду екологічності / неекологічності такого комунікативного явища, як зміна соціальних ролей. **Матеріалом** слугували фрагменти діалогів побутового діало-

гічного дискурсу, що відображають зміну соціальних ролей комунікантів, отримані **методом** суцільної вибірки з кіноскриптів художніх фільмів і сучасної англomовної художньої літератури.

Мета статті полягає у встановленні характеру варіювання вербальних і невербальних компонентів комунікації при зміні соціальних ролей в англomовному побутовому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Е. Хауген, який вважається основоположником еколінгвістики (ecology of language), розуміє навколишнє середовище мови як оточення, суспільство, що користується мовою в якості одного зі своїх кодів. «Мова існує тільки у свідомості мовців, що говорять за допомогою неї, і функціонує тільки при взаємовідносинах з іншими мовцями» [22, с. 57]. Сучасна еколінгвістика, вивчаючи соціальні питання мови та культури, звертає увагу на зв'язок дискурсу, екології й природи (А. Стібб [29]), емотивної лінгвоекології (В.В. Леонтьєв [10], Н.Г. Солодовникова [15], В.І. Шаховський [20]), ціннісних параметрів лінгвоекологічного спілкування (В.І. Карасик [5]); на поняття екологічності / неекологічності в різних сферах людської діяльності (медійна сфера – В.І. Шаховський [21], журналістика – Л.А. Коханова [7]), міжкультурний комунікативний канал у еколінгвістичному вимірі (О.С. Хряпченкова [24]), лінгвофілософія (В.Ф. Нечипоренко [11]), невербальну комунікацію в еколінгвістичному вимірі (Л.В. Солощук [18]), еколінгвістичні аспекти у фоку-

сі риторики, стилістики та культури мовлення (В.Г. Пасинок [13]). Мультидисциплінарність сучасних досліджень допомагає виокремити нові галузі досліджень у цій сфері.

У вітчизняній науці сьогодні сформувався два напрями вирішення наукових проблем, сформованих на стику екологічної та мовознавчої наукових галузей [3, с. 91]. Перший підхід – екологія мови (прибічники ідей Е. Хаугена) – метафорично переносить на мову екологічні поняття, розширюючи метамову та проблематику досліджень лінгвістики за рахунок термінології, методологічних принципів і методики дослідження суміжної дисципліни [3, с. 91–92]. Другий підхід – мовна екологія, згідно з якою мови й тексти розглядаються з погляду їх «екологічності» для людини та суспільства [3, с. 91–92]. Останні досліджують роль мови в описі проблем навколишнього світу. Згідно з другим підходом можливості лінгвістики використовуються для вирішення задач, що виходять за межі мовознавчої сфери [3, с. 91–92].

У дослідженні зміни соціальних ролей спираємося на дослідження мови соціальних статусів [4; 26; 27], зміни комунікативних ролей [8; 9; 14; 25], взаємодії вербальних і невербальних засобів комунікації [16; 17; 28], дослідження соціальних ролей із погляду психології [1]. *“Humankind has not woven the web of life. We are but one thread within it. Whatever we do to the web, we do to ourselves. All things are bound together. All things connect”* – «Людство не ткало павутиння життя. Ми лише одна нитка в ній. Усе, що ми робимо з павутинням, ми робимо собі. Усі речі пов'язані між собою. Усі речі є пов'язаними» [23, с. 6]. Ці слова належать вождю корінних американців Сіетлу (початок XIX століття). Людство вже замислювалося над питанням взаємовпливу природи та людини більше століття тому. Сьогодні з розвитком антропоцентричної парадигми в усіх наукових галузях, включаючи лінгвістичні науки, значущості набуває еколінгвістична думка, метою якої є забезпечення екологічності спілкування [18], адже гармонійність спілкування повинна стати метою в глобальному сенсі.

Н.М. Панченко, розвиваючи наукову галузь лінгвоекології, дає таке визначення поняттю «екологічна комунікація»: це спілкування, що не має шкідливого впливу на здоров'я людини, її психоемоційний стан [12, с. 375]. Із цього випливає, що будь-які вербальні / невербальні засоби, стратегії й тактики комунікативної поведінки, що суперечать комунікативно-прагматичним і етико-мовленнєвим нормам, знижують комфортність мовленнєвого спілкування та негативно впливають на емоційний стан людини, складають простір неекологічної комунікації [12, с. 375]. Метою еколінгвістики, на думку А. Стібба, є дослідження різних сфер життя та використання мультидисциплінар-

них перспектив для знаходження інтегративних шляхів аналізу навколишнього світу [23, с. 3].

Особистість у спілкуванні реалізує одночасно декілька соціальних ролей. Вона може бути одночасно й батьком, і дитиною, і керівником, і підлеглим. Таких соціальних ролей безліч, і кожна людина регулярно «приміряє» їх щонайменше з десяток. Деякі соціальні ролі живуть у нашій свідомості постійно. Коли виникає типова ситуація спілкування, домінуюча соціальна роль активізується й керує нашими діями. Якщо превалюючою є соціальна роль «батька», то вона визначає межі поведінки, тобто вказує, які дії та слова є прийнятними для цієї ролі і як поводити себе в суспільстві.

Особистість у соціальній групі в кожний момент часу знаходить себе в одному зі станів Я – Батька, Дорослого або Дитини [1]. Тобто можна говорити про соціальний статус «батька» і соціальну роль «батька». Е. Берн пояснює ці стани таким чином. Дитина – це джерело інтуїції, творчості, спонтанних рішень і радості. Завдяки стану Батька особистість може ефективно грати роль батька для своїх дітей, виконувати повчальну функцію та функцію керівника. Питання екологічності / неекологічності зміни соціальних ролей у побутовому дискурсі ще не ставало предметом окремого лінгвістичного аналізу. Виділення критеріїв для характеристики екологічності / неекологічності змін соціальних ролей у побутовому дискурсі залишалося поза увагою сучасних науковців.

Беручи до уваги різницю між «статусом» і «роллю» [4, с. 3; 4, с. 12], розуміємо статус як постійну характеристику людини, а роль – як змінну. Ще в 1936 р. Р. Лінтон визначив співвідношення соціального статусу та соціальної ролі. Він розглядав соціальну роль як динамічний бік соціального статусу. Роль є пов'язаною з набором норм, відповідно до яких особистість повинна себе поводити в певних ситуаціях [19, с. 110].

Статусно-рольові відношення мають своє вираження в комунікації. Мовленнєві дії співрозмовників відображаються в діалогічній комунікативній міні, що є засобом «почергової» впорядкованості парних рольових позицій [8, с. 8]. Побутове спілкування вважається природним вихідним типом спілкування, що засвоюється в онтогенезі і як тип дискурсу розвивається протягом усього життя людини. Характерними особливостями цього типу дискурсу є високий ступінь спонтанності організації спілкування, ситуативна залежність, відносна суб'єктивність у розв'язанні загальноціннісних побутових проблем і в результаті – порушення логіки, вільне оперування структурними, лексико-граматичними та стилістичними засобами оформлення висловлень і висока концентрація невербальних комунікативних компонентів у мовленні [16, с. 210]. Дотримання наведених характеристик певною мі-

рою забезпечує екологічність спілкування в побутовому дискурсі.

Спілкування в колі родини є найтипівішим прикладом побутового дискурсу. Продемонструємо особливості вербального та невербального спілкування батька й доньки при зміні ними соціальних ролей у ході комунікації:

FRIDA: Cristina is so excited about her dress.

FATHER: Good. Everyone should be excited when they get married.

FRIDA: I suppose. If that's what you want.

FATHER: And, uh... what do you want?

FRIDA: I don't know. I just don't think that marriage is for everyone.

FATHER: Well, you need a good reason to do it, just like with anything else.

FRIDA: What do you think matters most for a good marriage?

FATHER: *A short memory.*

FRIDA: *Why did you get married, Papa?*

FATHER: *I can't remember. [LITTLE PAUSE] So I could have you" (30).*

Комуніканти, маючи соціальні статуси батька й доньки, у комунікативній події спілкування на тему весілля та шлюбу виконують соціальні ролі друзів. Це характеризується невимушеністю їхнього спілкування, донька вільно висловлює свою думку з приводу весілля, не соромиться запитати в батька, що є складником гарного шлюбу, а також причину, за якої батько сам вирішив одружитися. Батько й собі з гумором відповідає на запитання доньки (*a short memory*) і проявляє любов до доньки за допомогою відповіді (*So I could have you*), роблячи перед цим паузу. Пауза свідчить про те, що батько шукав необхідні слова, щоб повідомити доньці про її важливе місце та цінність у його житті. Такий невербальний компонент, як пауза, у цьому прикладі має на меті гармонізацію відносин між батьком і донькою. Зберігається умова відповідності очікуванням соціуму від соціальної ролі «друг». Обраний перехід від соціальної ролі «донька – дитина» до соціальної ролі «донька – друг» є адекватним у цьому прикладі, адже має кооперативний характер і не містить гри на підвищення / пониження соціальних статусів комунікантів. Такий тип зміни соціальної ролі зберігає екологічний характер спілкування.

FATHER: How are you feeling?

FRIDA: How am I feeling? I can't even remember what it felt like before the pain. Isn't that horrible?

FATHER: Dr. Farril is coming on Monday. He is bringing a back specialist, Dr. Cervantes.

FRIDA: I feel like some rich girl with a new suitor every week. But all my suitors have turned into doctors. And I'm not a rich girl, Papa. How come you never ask me about my plans anymore? Hmm? You used to always say, "Tell me your plans, Frida."

FATHER: What are your plans... Frida?

FRIDA: Right now I'm a burden. But I hope to be a self-sufficient cripple one day. After that, I don't know" (30).

Співрозмовники, що мають соціальні статуси батька й доньки, у цьому діалозі здійснюють обмін соціальними ролями: донька виконує соціальну роль батька, а батько – дитини. Тобто донька бере на себе роль «старшої», а батько – «молодшого», що є грою на підвищення / пониження соціального статусу опонента. Це проявляється в тому, що, по-перше, донька метафорично натякає батькові, що вони не можуть дозволити собі дороге лікування, порівнюючи лікарів із залицяльниками, що змінюють один одного щотижня. По-друге, вона запитує в батька, чому він більше не цікавиться її планами на майбутнє, як робив раніше, нібито докоряючи йому. Отже, маючи соціальний статус доньки, вона виконує в цьому діалозі соціальну роль батька, адже піклується про сімейний бюджет і повчає батька, як треба розмовляти з нею, що погрожує екологічності спілкування між батьком і донькою. Батько в цій комунікативній ситуації виконує соціальну роль дитини, адже повністю задовольняє забаганки Фріди, запитуючи в неї те, що вона бажає, навіть трохи боязко, роблячи несміливу паузу перед звертанням. У цьому діалозі спостерігаємо невідповідність очікуванням соціуму від виконуваних соціальних ролей. Стратегію зміни соціальних ролей у цьому діалозі бере на себе донька. На запитання батька про її самопочуття дівчина відповідає риторичними запитаннями з елементами докору, що порушує кооперативне спрямування розмови й може завдати шкоди екологічності спілкування.

Побутовий дискурс характеризується вільним вибором мовленнєвих і немовленнєвих компонентів. Така свобода вибору розширює межі екологічності спілкування. Порушення принципів гармонійного спілкування за побутових обставин є досить розпливчастим поняттям через високий рівень спонтанності повсякденного спілкування. Тільки різкі порушення норм гармонійного спілкування в побутовому дискурсі можуть вважатися неекологічними з погляду еколінгвістики. Екологічна комунікація – це своєрідна комунікативна терапія, що є важливою для спілкування з близькими. Тому питання екологізації спілкування є важливим у сучасних лінгвоекологічних дослідженнях. Комунікативні ситуації зі змінами соціальних ролей у побутовому дискурсі вважаємо амбівалентно-екологічними [12, с. 387], адже під час детального дослідження характеру змін соціальних ролей слід урахувувати: відповідність / невідповідність очікуванням соціуму виконуваної соціальної ролі; кооперативний / некооперативний напрям спілкування; гру на підвищення / пониження соціальних статусів; вибір адекватної / неадекватної стратегії зміни соціальної ролі.

Дослідження характеру комунікації як екологічної / неекологічної при зміні соціальних ролей в інституціональному типі дискурсу є **перспективою** наших подальших досліджень, адже збереження фі-

зичного й емоційного здоров'я адресанта і його комунікативних партнерів в умовах офіційно-ділового спілкування є запорукою успішного ведення переговорів і підтримання партнерських взаємовідносин.

Література

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди : Психология человеческих взаимоотношений ; Люди, которые играют в игры : Психология человеческой судьбы [пер. с англ.] / Э. Берн. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 480 с.
2. Жуковська В.В. Еколінгвістика : становлення та основні напрями досліджень / В.В. Жуковська, Н.О. Деркач // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». – 2011. – № 2, Ч. 1. – С. 66–70.
3. Ионова С.В. Основные направления эколлингвистических исследований: зарубежный и отечественный опыт / С.В. Ионова // Вестник Волгоград. гос. ун-та. Серия 2. «Языкознание». – 2010. – № 1 (11). – С. 86–93.
4. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
5. Карасик В.И. Ценностные параметры лингвоэкологического общения / В.И. Карасик // Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве : [кол. монография]. – Волгоград : Изд-во ВГСПУ «Перемена», 2013. – С. 191–201.
6. Ковальчук А.К. Вербальное и невербальное выражение эмоций в речи шеф-повара / А.К. Ковальчук // Записки з романо-германської філології. – 2016. – Вип. 1. – С. 52–57. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/zrgf_2016_1_9.
7. Коханова Л.А. Экологическая журналистика, PR и реклама : [учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 030601 «Журналистика»] / Л.А. Коханова ; под ред. Я.Н. Засурского. – М. : ЮНИТИ-ДАН, 2007. – 383 с.
8. Кравченко Н.К. Мена коммуникативных ролей как конститутивная категория дискурса / Н.К. Кравченко // Вестник ХНУ им. В.Н. Каразина. – 2013. – № 1052. – С. 6–9.
9. Лавриненко И.Н. Мена коммуникативных ролей как операциональная метадискурсивная категория / И.Н. Лавриненко // Вестник ХНУ им. В.Н. Каразина. – 2012. – № 1023. – С. 47–51.
10. Леонтьев В.В. Неужели вы высказывания в свете эмотивной лингвоэкологии / В.В. Леонтьев // Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве : [кол. монография]. – Волгоград : Изд-во ВГСПУ «Перемена», 2013. – С. 363–374.
11. Нечипоренко В.Ф. Лингвофилософские основы эколлингвистики / В.Ф. Нечипоренко. – Калуга : Калужская облорганация союза журналистов России, 1998. – 210 с.
12. Панченко Н.Н. Экологичность коммуникации сквозь призму достоверности информации / Н.Н. Панченко // Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве : [кол. монография]. – Волгоград : Изд-во ВГСПУ «Перемена», 2013. – С. 374–388.
13. Пасинок В.Г. Еколінгвістичні аспекти у фокусі риторики, стилістики та культури мовлення / В.Г. Пасинок // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов». – 2015. – Вип. 81. – С. 6–13.
14. Пастернак Т.А. Проблема ролі диференціації комунікантів у сучасних дискурсивних дослідженнях / Т.А. Пастернак // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2013. – № 1052. – С. 21–25.
15. Солодовникова Н.Г. Содержание научного направления «Эмотивная лингвоэкология»: проблемы и перспективы / Н.Г. Солодовникова // Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве : [кол. монография]. – Волгоград : Изд-во ВГСПУ «Перемена», 2013. – С. 43–52.
16. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монографія] / Л.В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.
17. Солощук Л.В. Диверсифікація невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному діалогічному дискурсі / Л.В. Солощук // Каразінські читання : Людина. Мова. Комунікація. 2016-й – рік англійської мови : Тези доповідей XV наукової конференції з міжнародною участю. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 187–189.
18. Солощук Л.В. Невербальні компоненти комунікації в еколінгвістичному аспекті / Л.В. Солощук // Мовні та концептуальні картини світу. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – 2016. – Вип. 55. – С. 328–335.
19. Филиппова Н.К. Социальные позиции и социальные роли ученого / Н.К. Филиппова // Социология науки и технологий. – ИрГТУ : 2011. – № 1. – Том 2. – С. 109–116.
20. Шаховский В.И. Эмоциональная толерантность / нетолерантность как специфический параметр экологичности общения / В.И. Шаховский // Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве : [кол. монография]. – Волгоград : Изд-во ВГСПУ «Перемена», 2013. – С. 34–43.
21. Шаховский В.И. Медийная неэкологичность как способ / средство диффамации адресата / В.И. Шаховский // Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве : [кол. монография]. – Волгоград : Изд-во ВГСПУ «Перемена», 2013. – С. 302–306.
22. Haugen E. The Ecology of Language / E. Haugen // The Ecological Reader: Language, Ecology and Environment ; [ed. by A. Fill, P. Mithlhausler]. – L., N.Y. : Continuum, 2001. – P. 57–66.
23. Huang G. Ecological linguistics in an International Context : an Interview with Arran Stibbe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file://C:/Users/Admin/Downloads/Interview%20Arran%20Stibbe.pdf>.
24. Khryapchenkova O. Language and environmental consciousness of society: the situation in Russia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <file://C:/Users/Admin/Downloads/KhryapchenkovaSept2015Final.pdf>.
25. Kovalchuk L.V. Redistribution of interlocutors' roles as a factor of topic recontextualization / L.V. Kovalchuk // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2016. – № 83. – С. 45–49.
26. Pahta P. Language practices in the construction of social roles in Late Modern English / P. Pahta, M. Nevala, A. Nurmi, M. Palander-Collin. – Amsterdam & Philadelphia : John Benjamins, 2010. – 241 p.
27. Sapru A. Automatic social role recognition and its application in structuring multiparty interactions : diss... / A. Sapru. – Lausanne, EPFL, 2015. – 128 p.
28. Schefflen A. Body Language and Social Order (Communication and Behavioral Control) / A. Schefflen. – New York, 1972. – 346 p.
29. Stibbe A. Awakening at the Point of No Return // Language and Ecology. – 2010. – V. 3. – No. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecoling.net>.

Джерела ілюстративного матеріалу

30. Frida. Screenplay by Clancy Sigal [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/f/frida-script-transcript-salma-kahlo.html.

УДК 811.112.2'42:34

Томнюк Л. М.

НОМИНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *GEFÄNGNIS* ЯК СУКУПНІСТЬ МОВНИХ ЗАСОБІВ ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЇ

Статтю присвячено аналізу номінативного поля концепту *GEFÄNGNIS* та дослідженню особливостей його вербалізації в сучасних німецьких художньому і публіцистичному дискурсах. Автор визначає основні номінації концепту *GEFÄNGNIS*, здійснює їх розподіл на лексико-тематичні групи за певною змістовою ознакою та об'єднує в комплекси для виділення основних когнітивних ознак зазначеного концепту.

Ключові слова: концепт, лексико-тематична група, номінативне поле, номінація.

Томнюк Л. М. Номінативное поле концепта *GEFÄNGNIS* как совокупность языковых средств его вербализации. – Статья.

Статья посвящена анализу номинативного поля концепта *GEFÄNGNIS* и исследованию особенностей его вербализации в современных немецких художественном и публицистическом дискурсах. Автор определяет основные номинации концепта *GEFÄNGNIS*, осуществляет их распределение на лексико-тематические группы по определенному содержательному признаку и объединяет в комплексы с целью выделения основных когнитивных признаков указанного концепта.

Ключевые слова: концепт, лексико-тематическая группа, номинативное поле, номинация.

Tomniuk L. M. The nominative field of the concept *GEFÄNGNIS* as the complex of the linguistic means of its verbalization. – Article.

The article is dedicated to the analysis of the nominative field of the concept *GEFÄNGNIS* and the investigation of its verbalization peculiarities in the modern German publicistic and literary discourses. The main nominations of the concept *GEFÄNGNIS* are determined. The nominations are divided into lexical-thematic groups in concern with certain content characteristic, and unified into complex systems for the selection of the main cognitive characteristics of the concept.

Key words: concept, lexical-thematic group, nominative field, nomination.

У сучасній лінгвістичній парадигмі поняття в'язниці як соціального інституту має статус малодослідженого. Дослідження та опис вербалізованого концепту *GEFÄNGNIS* як фрагмента німецької мовної картини світу передбачає насамперед аналіз сукупності мовних одиниць, які його об'єктивують. Відсутність ґрунтовного дослідження лінгвокультурного концепту *GEFÄNGNIS* у сучасному німецькомовному етнопросторі та суспільна значущість в'язниці як одного з основних соціальних інститутів кожного суспільства, що слугує місцем ув'язнення для осіб, які за свої протиправні діяння засуджені до позбавлення волі або які перебувають під судовим слідством, зумовлюють актуальність цього дослідження.

Об'єктом наукової розвідки є концепт *GEFÄNGNIS*, а предметом – номінації, які вербалізують його в сучасних німецькомовних художньому та публіцистичному дискурсах.

Метою статті є аналіз номінативного поля концепту (далі – НПК) *GEFÄNGNIS* шляхом виокремлення основних номінацій, їх розподілу за змістовою ознакою та визначення основних когнітивних ознак, що формують досліджуваний концепт у свідомості німецького народу.

З огляду на те, що концепт розсіяний у мовних знаках, які його об'єктивують, реконструкція структури концепту вимагає дослідження всього мовного корпусу, у якому він репрезентується (лексичні одиниці, фразеологія, пареміологічний фонд), включно із системою стійких порівнянь, які закарбували образи-еталони, властиві певній мові [2, с. 60]. З такої позиції вважаємо НПК «сукупністю мовних засобів, які об'єктивують кон-

цепт у конкретний період розвитку суспільства» [1, с. 22].

Джерелом ілюстративного матеріалу стали фіксовані тексти саме публіцистичного та художнього дискурсів, оскільки в них найповніше відобразилися уявлення німецької етноспільноти про концепт *GEFÄNGNIS*.

Концепт *GEFÄNGNIS* вербалізується на різних мовних рівнях (засоби прямої та непрямої номінації, складні слова, словосполучення, речення, деривати, абрєвіатури, запозичення). 730 номінацій, обраних з електронних текстів сучасних німецькомовних газет (“Die Zeit”, “Die Welt”) та 400 художніх романів, які містять різноманітні семантичні ознаки концепту *GEFÄNGNIS*, за певною змістовною ознакою розділяємо на 19 лексико-тематичних груп (далі – ЛТГ), які є макрополями цього концепту, та об'єднуємо їх у 5 комплексів.

До комплексу А (304 номінації) належать ЛТГ за ознакою «вид покарання у вигляді обмеженого в часі позбавлення волі» та «установа, в якій ув'язнені відбувають це покарання»:

А1. Ув'язнення/взяття під варту/арешт/поміщення у в'язницю/позбавлення волі (89 номінацій) (*Verhaftung im G**, *Weg ins G.*, *Einlieferung ins G.*, *Inhaftierung im G.*, *Rücküberführung ins G.*, *Unterbringung im G.*, *G. betreten*, *Gefängnis bekommen*, *jmdm. 10 Jahre G. einbringen*, *10 Monaten Gefängnisstrafe erhalten*, *ein paar Jahre G. kassieren*, *2 Jahre G. kriegen*, *jmdn. ins Untersuchungsgefängnis bringen*, *ins G. kommen*, *im G. landen*, *ins G. wandern*, *jmdn. im G. einsperren*, *jmdn. ins G. werfen*, *ins G. müssen*, *ins G. geraten*, *zu einer Gefängnisstrafe verurteilt werden*, *jmdn.*

ins G. bringen, ins G. gehen, G. auf sich nehmen, im G. gefangen bleiben, jmdn. ins G. schicken, jmdn. im G. festhalten, im G. landen, mit bis zu (4) Jahren G. bestraft werden, ins G. geraten, ins G. wandern, jmdn. auf eine Gefängnisinsel verbannen, jmdn. im G. lassen, jmdn. ins G. nehmen, jmdn. im G. halten, jmdn. ins G. einliefern, jmdn. ins G. begleiten, jmdm. eine Haftstrafe verhängen, jmdn. ins G. verlegen, mit einer Gefängnisstrafe davon kommen, jmdn. im G. wegsperren, jmdn. ins G. bannen, jmdn. ins G. führen, jmdn. ins G. lassen, jmdn. ins G. zitieren, jmdn. ins G. treiben, jmdn. ins G. verrotten, jmdn. ins G. verüben, jmdn. ins G. schaffen, mit beiden Füßen im G. stehen, jmdn. ins G. überstellen, jmdn. ins G. (ver) schleppen, jmdn. ins G. gefangen setzen, jmdn. ins G. stecken, eine Verurteilung zu (6) Jahren Gefängnis (auf Bewahrung), (2) Jahre G. bekommen, (2) Jahre G. erhalten, jmdm. 2 Jahre G. aufbrummen, jmdm. (3) Jahre G. verhängen, ins G. transportiert werden, ins G. abstürzen, jmdn. in ein G. herbeischleppen, jmdn. ins G. verfrachten, ins G. angewiesen werden, jmdn. mit G. bestrafen, ins G. zurückfahren/-kehren/-gehen, zu 3 Jahren verknackt werden, jmdn. mit G. ahnden, ins G. bestellt werden, im G. erscheinen, im G. eingekerkert werden, sich im G. wiederfinden, jmdn. ins G. setzen, ins G. reisen, ins G. gespült werden, ins G. fliegen, ins G. abwandern, sich ins G. begeben, mit (5) Jahren G. büßen, jmdn. ins G. schmeißen, jmdn. ins G. einziehen, jmdn. ins G. befördern, jmdn. ins G. abschieben, jmdn. zu (100) Tagen G. verdonnern, jmdn. ins G. zurückführen/-bringen, jmdn. in ein G. verlegen). Ці номінації відрізняються сферою вживання та конотативним аспектом.

A2. Звільнення з-під варті/вихід, повернення на волю (49 номінацій) (*Befreiung aus dem G., Entlassung aus dem G., G. verlassen, jmdn. aus dem G. befreien, jmdn. aus dem G. entlassen, jmdn. aus dem G. holen, aus dem G. spazieren, aus dem G. freikommen, aus dem G. gelangen, aus dem G. zurückkehren, aus dem G. heimkommen, frisch aus dem G. sein, jmdn. aus dem G. freilassen, jmdn. aus dem G. auslösen, aus dem G. kommen, jmdn. aus dem G. lassen, aus dem G. heimkehren, aus dem G. draußen sein, sich aus dem G. lassen, nach (Wochen/Monaten/Jahren) G., Freilassung aus dem G., Rückkehr aus dem G., Verlassen des G., Entlassene aus dem G., G. hinter sich lassen/haben, jmdn. aus dem G. verlegen, aus dem G. herauskommen, aus dem G. dürfen, aus dem G. überführt werden, jmdn. aus dem G. heimbringen, jmdn. aus dem G. (heraus)schicken, jmdn. aus dem G. heraus/abholen, jmdn. aus dem G. wegschaffen, jmdn. aus dem G. freischießen, jmdn. aus dem G. bringen, aus dem G. gehen, aus dem G. freigespresst werden, auf freien Fuß kommen, jmdn. aus dem G. retten, aus dem G. (heraus)geschmuggelt werden, aus dem G. wieder sein, aus dem G. loswerden, jmdn. aus dem G. heraus beteuern, jmdn. aus dem G. er-/freipressen). Різниця*

між цими номінаціями простежується тоді, коли до уваги береться роль суб'єкта, який або відбув покарання і в результаті цього звільняється з-під варті, або своїми діями сприяє звільненню іншої особи з-під варті (наприклад, адвокат). Стилістичне забарвлення певних номінацій вказує на сферу їх вживання.

A3. Відбування покарання (73 номінації) (*Gefängnishaft, Gefängnisaufenthalt, Gefängniszeit, Gefängnisjahr, die Erfahrung im G., Zeit im G., Minuten/Stunden/Tage/Wochen/Monate/Jahre G., Lebensbedingungen im G., Lebensumstände im G., Zeitgeber im G., im G. einsitzen, im G. sein, im G. sitzen, im G. verbringen, Gefängnis teilen, 8 Jahre im G. brummen, sein Dasein im G. fristen, G. von innen sehen, es im G. ruhig haben, es im G. sehr schwer haben, im G. bummeln, Folter im G. ertragen, Haftstrafe im G. absitzen, sich im G. befinden, im G. bleiben, im G. die Strafe verbüßen, im G. enden, im G. die Strafe abbüßen, im G. schmachten, im G. niederkommen, Jahre im G. vergeuden, im G. warten, im G. stehen, im G. die Strafe abbrummen, im G. leben, unter dem Gefängnisalltag leiden, sich im G. tummeln, Bedingungen/Zustände/Umstände im G., Isolation im G., Aufenthalt im G., Haft im G., 3 Jahre G. überschreiten, Jahre im G. überstehen, sich im G. aufhalten, in dem G. ausharren, (25) Jahre im G. absitzen, eine Strafe im G. einbüßen, (10 Jahre) im G. inhaftiert sein, jmdn. im G. schmachten, im G. eingeschlossen werden, jmdn. im G. lassen, jmdn. im G. halten, Jahre im G. darben, im G. zusammenpferchen, im G. verkommen, im G. verharren, im G. stationiert werden, im G. isoliert werden, im G. durchmachen, im G. eingepfercht werden, Leben im G. fristen, im G. dahinsiechen, aus dem G. befehligen, Leben im G., Gefangenschaft im G.). Ця ЛТГ вирізняється різноманітністю номінацій, які входять до її складу, оскільки домінуючу роль відіграє конотативний аспект та стилістичні засоби конкретизації умов, у яких ув'язнені відбувають покарання, пов'язане з позбавленням волі.*

A4. В'язниця – вид покарання у вигляді позбавлення волі (27 номінацій) (*Gefängnisstrafe, Gefängnisurteil, dem G. entkommen, dem Schuldgefängnis entgehen, jmdm. droht das G., mit einem Bein im G. stehen, jmdn. im G. sehen, ins G. gehören, darauf steht G., ohne G. herauskommen, dem G. entfliegen, dem G. entwischen, jmdm. (5) Jahre G. drohen, (5) Jahre G. fordern, G. warten, jmd. riskiert das G., (3) Jahre G. nach sich ziehen, (2) Jahre G. verlangen, jmdm. ein G. garantieren, dem G. entgehen, jmdm. G. erspart bleibt, darauf steht lebenslang G., mit G. belegen, darauf steht G. oder Geldstrafe, mit G. strafbar sein, jmdn. vor dem G. bewahren, G. wählen).*

A5. Класифікація осіб, які відбувають покарання у в'язниці (29 номінацій) (*Gefängnisbruder, Gefängnisgenosse, Gefängnistourist,*

Hinrichtung im G., jmdn. im G. umbringen, jmdn. im G. verkloppen, jmdn. im G. kaltstellen, jmdn. im G. erschießen та ін.); В1г – заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (*Brutalität/Barbarei im G., jmdn. im G. schlagen/prügeln, Folter(ung) und Prügelattacken/Vergewaltigung im G., Gewalt im G., Misshandlung im G., Gewalttaten im G.* та ін.); В1г – організована злочинність (*jmdn. im G. diskreditieren, Kriminalisierung im G., im G. dealen, Geiselnahme im G.* та ін.); В1д – самогубство (*sich das Leben im G. nehmen, sich im G. erhängen, Selbstmord im G.*); В1е – звалтування (*Sexualität im G., jmdn. im G. vergewaltigen*); В1є – протиправні діяння (*jmdn. im G. mobben, Mobbing und psychische Unterdrückung im G.* та ін.); В1ж – злочини (*Missbrauch im G., Missstände im G., Untaten im G., Straftaten im G.* та ін.). Номінації цієї ЛТГ зображують події у в'язниці, які мають ознаки злочину. Така велика кількість злочинів різного характеру і ступеня тяжкості говорить про те, що у в'язницях, справді, перебувають найбільш суспільно-небезпечні злочинці, але система безпеки у місцях позбавлення волі потребує удосконалення. Одна з основних проблем пенітенціарної системи, яка має місце фактично у кожній в'язниці, це недостатня кількість приміщень-ізоляторів, призначенням яких є повна ізоляція осіб, що вчинили тяжкий злочин. Як засвідчують номінації підгруп, місце мають як цивільно-правові, дисциплінарні, так і адміністративні правопорушення.

В2. Втеча з в'язниці (11 номінацій) (*Gefängnisausbruch, Flucht aus dem G., aus dem G. (ent)fliehen, aus dem G. abhauen* та ін.).

В3. Напад на в'язницю/штурм в'язниці (9 номінацій) (*Angriffe auf G., (Er)stürmung des G., G. angreifen, G. (er)stürmen* та ін.).

Комплекс Г (45 номінацій) охоплює ЛТГ, номінації в яких мають значення «правових та гуманних засад діяльності в'язниці»:

Г1. Права та обов'язки ув'язнених (38 номінацій) (*Gefängnis Karriere, Gefängnisreform, Gefängnisarbeit, Gefängnis Gelegenheit, Behandlung im G., Arbeit im G., Gefangenenliste im G., Gefangenenstatus im G., Gefangenenrechte im G., Tätigkeit im G., Gefangenenfürsorge im G., Würde der Gefangenen im G., Beförderungen im G., Essen im G., Möglichkeit im G., Sterbebegleitung im G., Arbeitspflicht im G., Ausbildung im G., etwas im G. brauchen, etwas im G. beschließen, etwas im G. entwickeln, etwas im G. lernen, aus dem G. tätig sein, den Job im G. verrichten, im G. verdienen, innerhalb des G. arbeiten, jenseits des G. leben, jmdn. von dem G. erlösen, Ausbildung im G., im G. behandeln, außerhalb des G. arbeiten, im G. arbeiten, ein Anti-Agressionstraining im G. machen, im G. trainieren, Sanierung des G., das Denken im G.*). Лексеми цієї ЛТГ номінують права та обов'язки ув'язнених у в'язниці, що є доказом того, що в'язниця – це

юридична установа, де ув'язнені не позбавлені прав, а наділені ними тією мірою, яка є передумовою для повноцінного життя. Ув'язнені мають можливість задовольняти свої першочергові потреби, працювати, займатися спортом, розвиватися. Таким чином, призначенням в'язниці є перетворення злочинця на законослухняного громадянина, який усвідомив свою помилку, зізнався у скоєному і відбув належне покарання у місцях позбавлення волі.

Г2. Гарантування безпеки у в'язниці (7 номінацій) (*jmdn. im G. schützen, im G. sicherstellen, im G. unter permanenter Beobachtung stehen* та ін.).

До комплексу Г (66 номінацій) ввійшли номінації за ознакою «комунікація та взаємовідносини між ув'язненими»:

Г1. Шляхи підтримування контакту із зовнішнім світом (16 номінацій) (*Gefängnisbesuch, Besuch im G., Gefängnisbrief, Besucher im G., Gefangenenbriefe im G., Langzeitbesuch im G., jmdn. im G. besuchen, jmdm. ins G. schreiben, Verhältnisse im G., ein Zeugenbericht aus dem G., Besuchszeit im G., mit einem Brief aus dem G. antworten, Briefe aus dem G. kriegen, aus dem G. faxen, jmdm. aus dem G. schreiben, Gefängnis Korrespondenz*). Компоненти цієї ЛТГ містять інформацію, що основними шляхами підтримування контакту із зовнішнім світом для ув'язнених є години відвідування, листування, факс.

Г2. Психологічний аспект: почуття, бажання, викликані перебуванням у в'язниці (8 номінацій) (*Angst vor dem G., ins G. wollen, nach dem G. ins Leere fallen* та ін.). Аналіз цієї ЛТГ показує, що основним почуттям ув'язненого є страх та бажання повернутися на волю. Зібраний фактичний матеріал засвідчує, що словосполучення *ins G. möchten/wollen* містить імпліцитний культурний компонент, оскільки «хочуть (повернутися) до в'язниці» лише колишні в'язні, які тривалий час перебували у в'язниці та, вийшовши на волю, не можуть впоратися із процесом соціалізації та зайняти своє місце в суспільстві. Саме тому вони бажають повернутися туди, де знайомі з кожною людиною і де найкраще дають собі раду. Повернутися додому.

Г3. Клімат у в'язниці та стосунки між арештантами (42 номінації) (*Gefängnisbekanntschaft, Hölle im G., Rolle im G., Gefängnisbedingung, Gefängnispsychose, Gefängnisskandal, Gefängnisdrama, Gefängnisfieber, Gefängnisgeschäft, Gefängnisverbindungen, Gefängnisdepression, die Stimmung im G., gefängnisschwul, sich im G. treffen, Gewinnspannen im G., Spannung im G., Durchsetzungsvermögen im G., Eintönigkeit im G., Engagement und Interesse im G., Gerüchte im G., Ereignis im G., Erlebnisse im G., Kontakte im G., Umgang im G., Situation im G., sich im G. treffen, Strippen im G. ziehen, im G. das Ansehen genießen*,

im G. die Runde machen, im G. sprechen, etwas im G. erzählen, Zustände im G., Zwischenstationen im G., jmdn. aus dem G. kennen, jmdn. im G. haben, sich im G. bewegen, sich im G. anstrengen, sich im G. über die Ohren verschulden, Realität im G., eine Gefängnisbekanntschaft aufbauen, Treffen im G., im G. eintreffen).

Отже, сформовані ознаки НПК *GEFÄNGNIS* передають основні смислові та емоційні відтінки поняття в'язниці в сучасному німецькомовному просторі: типологія та функціонування в'язниць як соціальних інститутів, правові та гуманні засади діяльності в'язниці, правопорушення у ній, проблеми у в'язниці, комунікація та взаємовідносини між ув'язненими, умови відбування покарання, структура та персонал в'язниці, в'язнична субкультура. Аналіз наявних номінацій свідчить про розвиток та вдосконалення в'язниці в німецькому суспільстві. Поява нових типів в'язниць з урахуванням вікових, статевих, психологічних характеристик ув'язнених та розширення структури в'язниці і сфери її діяльності є доказом того, що

значення в'язниці як соціального інституту постійно зростає. Також варто зазначити, що невелика кількість номінацій, які надають інформацію про будні у в'язниці, шляхи гарантування безпеки, події та стосунки між ув'язненими, психологічну характеристику ув'язнених, сигналізує про те, що в'язниця – це закрита система, яка, переслідуючи певні соціальні та суспільні цілі, дбає про конфіденційність та нерозголошення інформації. Таким чином, можливо стверджувати, що у свідомості німців в'язниця постає як закрита юридична установа, де злочинці відбувають покарання і яка виступає окремим мікросвітом.

Концепт *GEFÄNGNIS* увібрав у себе не лише ті семантичні компоненти, які закарбовані в суспільній свідомості та використовуються в мовленні, «а й ознаки, що становлять особисту інформаційну базу людини, її енциклопедичні знання» [3, с. 4].

Виходячи з того, що концепт є «нашаруванням ціннісних конотацій на значення слова» [4, с. 56], наступним етапом дослідження вважаємо проведення асоціативного експерименту.

Література

1. Дріч Ю.С. Номінативне поле концепту «радість»/«печаль» в українській мові: етимолого-культурологічний аспект / Ю.С. Дріч // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія «Проблеми граматики і лексикології української мови». – 2014. – Вип. 11. – С. 22–26.
2. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособие для филологов] / А.В. Маслова. – 3-е изд. испр. – М. : Флинта ; М. : Наука, 2007. – 294 с.
3. Мунтян Л.В. Співвідношення термінів «концепт»-«значення» у сучасній когнітивній лінгвістиці / Л.В. Мунтян // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2013. – Вип. 38. – С. 99–101.
4. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

УДК 811.232;821.111

Фоменко Е. Г.

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНТЕКСТА-ТЕКСТА-ПОДТЕКСТА В «ДВУХ ЩЕГОЛЯХ» ДЖЕЙМСА ДЖОЙСА

В статье исследована вербализация самоподобных построений «круговое движение» и «предательство». Выяснено, что вербализация контекста-текста-подтекста синонимическими сетями, отбором предлогов, серийностью грамматических структур, пунктуацией и заимствованной вербализацией приводит эмерджентный параметр порядка в режим турбулентного излома.

Ключевые слова: контекст-текст-подтекст, вербализация, эмерджентный параметр порядка, турбулентность.

Фоменко О. Г. Вербалізація контексту-тексту-підтексту у «Двох чепурунах» Джеймса Джойса. – Стаття.

У статті досліджено вербалізацію самоподібних побудов «циркуляція по колу» та «зрада». З'ясовано, що вербалізація контексту-тексту-підтексту використанням синонімічних мереж, відбором прийменників, серійністю граматичних структур, пунктуацією, запозиченою вербалізацією приводить емерджентний параметр порядку в режим турбулентного зламу.

Ключові слова: контекст-текст-підтекст, вербалізація, емерджентний параметр порядку, турбулентність.

Fomenko E. G. Verbalization of Context-text-subtext in “Two Gallants” by James Joyce. – Article.

The article explores verbalization of context-text-subtext in “Two Gallants” by James Joyce as self-identical modes “circulation” and “betrayal”. It is found that verbalization of context-text-subtext by means of synonymic networking, selected prepositions, serial grammatical structures, punctuation, and borrowed verbalization leads emergent parameter of order to turbulent fracture.

Key words: context-text-subtext, verbalization, emergent parameter of order, turbulence.

Лингвосинергетический подход к контексту-тексту-подтексту ставит одной из своих задач определение способов вербализации эмерджентного параметра порядка, поддерживающего систему в состоянии динамической устойчивости, и выявление вербализации турбулентности, разрушающей унаследованную систему контекста-текста-подтекста. Актуальность поставленной задачи состоит в том, что обращение к вербализации контекста-текста-подтекста позволяет выяснить, как обеспечивается новый эмерджентный порядок путем выброса индивидуально-авторских отклонений от литературно-художественных норм в дискурсивное сознание современности.

В современном джойсоведении все больше появляется работ, которые исследуют Джеймса Джойса в коэволюции с другими литературными системами [1; 2; 3; 4]. Однако практически нет работ, которые бы рассматривали сквозную вербализацию Джеймса Джойса в рассеянии контекста-текста-подтекста, включая заимствованную вербализацию из других идиостилей писателей.

Перспективной для такого поиска является статья швейцарского джойсоведа Ф. Сенна, посвященная вербальному событию в разных текстах Джеймса Джойса [5]. На примере персонажа Ленехэна, переходящего из «Двух щеголей» в «Улисс», Ф. Сенна показывает, как слова персонажа перетекают в другие тексты Джеймса Джойса, в частности в «Поминки по Финнегану». Ф. Сенна показывает, что запоминающаяся вербализация “that takes a biscuit” [7, с. 54] из «Двух щеголей» оказывается в одном ряду с синонимической тавтологией, палиндромом, искажением иноязычных слов, перестановкой букв в слове, которые характерны для речи Ленехэна в «Улиссе». Допуская,

что бисквиты крутились в мыслях голодного щеголя, Ф. Сенна проводит мысль, что “bis-cuit” отсылает к нечто повторяемому, подобному затертой шутке, пародии, пастишу, передергиванию или имитации. Понимая синергию писателя как языкотворчество, способное индивидуально-авторским усилием ввести контекст-текст-подтекст в состояние излома, мы считаем вербализацию Джеймса Джойса многомерной мыслеформой, составляющие которой рассеиваются в вербальном событии. В нашей концепции вербализация Джеймса Джойса с ее одновременностью инвариантного (эмерджентного параметра порядка) и вариантного (турбулентность) является единицей контекста-текста-подтекста, подводящей к художественному (эпифаническому) откровению.

Цель статьи – выявить вербализацию контекста-текста-подтекста в «Двух щеголях» Джеймса Джойса [7] в самоподобных построениях «круговое движение» и «предательство». Определяя вербализацию излома, мы устанавливаем ассоциативные образования, рассеивающие одновременность контекста-текста-подтекста, подключая заимствованную вербализацию из «Прекрасной грешницы» Николаса Роу [8] и экспликации слов исполняемой арфистом мелодии Томаса Мура.

Вербализация контекста-текста-подтекста «круговое движение» осваивается одновременно “off (round) (it/that) (used to) (. ...)”. Прежде всего, «круговое движение» подготовлено аллюзией к пьесе «Прекрасная грешница» Николаса Роу [8], причем его другая пьеса называется «Улисс», как и главное художественное произведение самого Джеймса Джойса. Рассказ «Два щеголя» был написан тринадцатым из пятнадцати рассказов «Дублинцев» и вызвал замечания изда-

теля, но Джеймс Джойс ценил его так высоко, что был готов пожертвовать пятью рассказами ради него одного. Оба персонажа из «Двух щеголей» переходят из «Дублинцев» в «Улисс».

Вербализация «кругового брожения (по городу)», введенная в турбулентность невиданного масштаба в «Поминках по Финнегану», обретает уже в «Двух щеголях» такие параметры порядка, как сетевая семантизация, серийность предлогов со значением кругового движения, заимствованная вербализация, пунктуация умолчания (точка и троеточие в разрядке). Турбулентность создается вербализацией предлога (наречия, частицы фразового глагола) “off”, который участвует как в контексте-подтексте-подтексте «круговое движение», так и в контексте-тексте-подтексте «предательство», обеспечивая их соприкосновение. Нельзя не отметить, что вербализация «кругового движения» в «Двух щеголях» вводит эмерджентный параметр порядка, который получит развитие в последующих произведениях Джеймса Джойса. В «Двух щеголях» круговое движение прерывается, когда материализуется совсем в ладони щеголя.

Вербализация «кругового движения» включает разнородные семантические элементы, в частности топонимы, которые служат приращению рассеиваемого смысла в комбинации с серийным предлогом, выполняющим функцию рассеяния. Топоним “the South Circular” [7, с. 56] является исходной семантизацией кругового движения, которым происходит отход от рыцарского идеала. Корли поясняет, как он постепенно выходит за приличное ухаживание, опускаясь до эксплуатации поклонниц, употребляя предлог “off” в “girls off the Circular Road” [7, с. 56]. Южнокольцевая дорога была окраиной Дублина до 1896 г., когда в ту сторону стал ходить трамвай. Одним из первых зданий этого района была тюрьма: с одной стороны, Корли, сын инспектора полиции, осведомляет полицейских о своих наблюдениях во время брожения по городу: “He knew the inner side of all affairs” [7, с. 55]; с другой стороны, кража, которую совершает для него девушка, является не только преступлением, но и возможностью шантажа.

Циркулирующему воздуху “circulated” [7, с. 52] вторит унылое брожение Ленехэна по центру города с возвратом к одним и тем же улицам и перекресткам. Оно усиливается, когда Ленехэн коротаёт время на улице в ожидании Корли и девушки, которых он боится пропустить: “He was tired of knocking about” [7, с. 62]; “to begin his wandering again” [7, с. 62]; “he could rest from all his walking” [7, с. 62]; “he was a sporting vagrant” [7, с. 53]. Вербализация «vagrant» объединяет «Двух щеголей» с «Облачком»: “Sharing for a brief space Gallaher’s vagrant and triumphant life” [7, с. 88]. Постоянно в поле зрения попадает ци-

ферблат часов, отмеривающий брожение по городу; часы на городской улице дублируются луной, округлость которой усилена двойным нимбом: “But Lenehan’s face was fixed on the large faint moon circled with a double halo” [7, с. 55]; “He, too, gazed at the pale disc of the moon, now nearly veiled” [7, с. 56]. Подвижная крупная голова Корли напоминает шар или мяч: “His head was large, globular” [7, с. 54]; “like a big ball revolving on a pivot” [7, с. 60]. В вербализацию «кругового движения» включаются разные круглые предметы, например, перламутровые пуговицы на жакете девушки, фонари, напоминающие жемчуг, бисквиты, мучающие голодного Ленехэна. Все они рассеиваются для откровения вождельной монеты, украденной для Корли. Вербализация «кругового движения» поддерживается предлогами “(a)round” и “about”, например: “For a walk round by the canal” [7, с. 53]; “I put my arm round her” [7, с. 53]; “his large round hat” [7, с. 54]; “at present he was about town” [7, с. 54]; “I know the way to get around her” [7, с. 55]; “included in a round” [7, с. 53].

Для усиления «кругового движения» Джеймс Джойс обращается к вербализации, дериватам. Два щеголя органично вливаются в веселую гуляющую толпу. Вербализация “a gaily coloured crowd” [7, с. 53] содержит наречие, дериват которого окажется в вербализации “a gay Lothario” [7, с. 55] (смена наречия именем прилагательным) или в “his gaiety seemed to forsake him” [7, с. 60] (смена наречия и имени прилагательного именем существительным); одновременно наречие “gaily” синонимично наречию “jauntily” [7, с. 52]. В приглушенном городском гаме “an unchanging, unceasing murmur” [7, с. 52] различим приглушенный смех Ленехэна, передаваемый синонимом в “little jets of wheezing laughter” [7, с. 52]. Круговым является чувство голода, ведь даже восхищение содержит вербализацию еды, например: “That takes the biscuit” [7, с. 53] (Ленехэн бродит до сумерек по городу, позавтракав лишь бисквитами); “Oh, the real cheese, you know” [7, с. 54] (восхищение подарками девушки, которые якобы принадлежали ее прежнему поклоннику). Еще один способ вербализации «кругового движения» – это аллюзия на мелодию, исполняемую уличным арфистом: вербализация “curse” одновременно является выражением неудовольствия и проклятием, заколдовавшим детей Лира на девятьсот лет: “The paper of his cigarette broke, and he flung it into the road with a curse” [7, с. 64] (кроме «Двух щеголей», вербализация “curse” встретится только в «Личинах»). «Круговое движение» усилено тем, что Ленехэн не только непосредственно слышит мелодию о дочери и сыновьях Лира, но и продолжает слышать ее своим внутренним слухом, перебирая пальцами на перильном ограждении. Его постукивание включается в уличный гам как

“unceasing *turmur*” [7, с. 52], в который вливается исполнение мелодии Томаса Мура арфистом в вербализации “the *mournful music*” [7, с. 58], причем обе лексемы “*turmur*” и “*mournful*” являются заимствованной вербализацией, аллюзией к словам Томаса Мура “*murmuring mournfully*”. Круг замыкается ожиданием “*it*”, вожделенной монетки, спрятанной за указательными местоимениями и личным местоимением 3-го лица: девушка вбегает в дом, щеголь ожидает в стороне, девушка выбегает обратно, монета передается, девушка бежит в дом, щеголь уходит. Круг фонарных столбов, мимо которых совершалось брожение по городу, смыкается, когда в свете одного из них станет ясно, что дело выгорело.

Турбулентность «кругового движения» вербализуется предлогом (наречием) “*off*”, которым рассеиваются смыслы «безработный», «слоняющийся без дела», «отсутствующий», «находящийся на расстоянии». Ленехэн настоятельно повторяет предлог “*off*” или местоимение 3-ого лица, избегая вербализации воровства; даже в его собственное действие, например, приветствие Корли по договоренности или возвращение к месту встречи, включается “*off*”: “*Lenehan took off his hat*” [7, с. 61] (проекция на вербальное событие – уломать девушку принести деньги); “*He set off briskly*” [7, с. 63] (как будто реализация плана была его собственной). Ленехэн подбирает синонимичные фразовые глаголы, но держит неизменным порядок вербализации события предлогом “*off*” и личным местоимением “*it*”: “*I suppose you’ll be able to pull it off all right, eh?*” [7, с. 55]; “*Are you sure you can bring it off all right?*” [7, с. 57]. Втягивание в круг продолжается вербализацией Корли, когда он вспоминает лучшую свою девушку, которая, как он сообщает, оказалась на панели. Он выделяет свое особое расположение контактной вербализацией “*off*” и “*of*”, причем вторая вербализация является избыточной, что усиливается ее повтором: “*Only off of one of them*” [7, с. 56]; “*pull off*” [7, с. 55].

Так складывается вербальное событие “*I’ll pull it off*” [7, с. 57] (самоуверенное заверение исполнителя), которое крутится в голове свидетеля его успеха: “*He was sure Corley would pull it off all right*” [7, с. 63]; “*Did it come off?*” [7, с. 65]. Интересно, что для описания впечатления Ленехэна от рассказа Корли Джеймс Джойс использует вербализацию “*his convulsed body*” [7, с. 52]; заимствованный из латыни глагол “*convulse*” обозначал “*pull away*” (современное значение этого фразового глагола «отстраниться»), тем самым входя в сферу действия вербализации “*pull (bring) off*” («выдернуть»). Ленехэн буквально совершает действие, отскакивая на край тротуара, которое можно было бы выразить одним из значений фразового глагола “*pull off*”. Следует добавить, что

фразовые глаголы “*pull away*” и “*pull off*” (второй из них в ассоциативности с “*convulsed*”) имеют общее значение «что-то передвигать, уносить». Девушка выносит монету из дома, в котором служит, и о происхождении монеты нетрудно догадаться после откровения о том, что она раньше приносила ценные дары, например, сигары, якобы доставшиеся ей от бывшего поклонника, старого молочника.

Новый элемент в «круговом движении» от одной поклонницы к другой с целью извлечения материальной выгоды включается вербализацией, выраженной грамматической конструкцией “*used to*”: “*First I used to go with girls, you know <...> I used to take them out <...> I used to spend money on them*” [7, с. 56]. Вербальное событие ухаживания, которое кануло в лету, проецируется на ухаживание с извлечением выгоды с той же грамматической конструкцией в связке с пунктуацией умолчания (точка с троеточием в разрядке): “*She told me she used to go with a dairyman. . . . <...> the old fellow used to smoke. . . .*” [7, с. 54]. Первое кольцо отношений напоминает ухаживание, второе дополняет ухаживание извлечением выгоды, третье (монета на ладони щеголя) толкает объект ухаживания на преступление (воровство). Вербальное событие зиждется на скудости возможностей и порывов, как в “*His own poverty of purse and spirit*” [7, с. 61], вместо рыцарства щеголи озабочены едой и средствами ее добычи, что проявляется в круговом брожении мыслей о еде применительно и к несъедобной ситуации, как в “*I’m not going to eat her*” [7, с. 58] или в “*Take my tip for it*” [7, с. 55] (совет и одновременно чаевые, вознаграждение).

Вербализация контекста-текста-подтекста «предательство» опирается на заимствованную вербализацию из реплики Лотарио в пьесе Николаса Рюу «Прекрасная грешница» (1703 г.): “*She call’d me Villain! Monster! Base Betrayer!*” [8]. В «Двух щеголях» дословно заимствуется третье предложение из реплики Лотарио, передающего слова своей поклонницы о нем: “*Base betrayer!*” [7, с. 56]. Вербализация имени Лотарио повторяется несколько раз: “*You’re what I call a gay Lothario <...> And the proper kind of a Lothario, too*” [7, с. 55].

Как и Лотарио в пьесе Николаса Рюу, Корли в «Двух щеголях» свободен от мысли о женитьбе. Джеймс Джойс обыгрывает вербализацию “*chain*” из пьесы Николаса Рюу: “*Never to load it with the marriage chain*” [8]; он сталкивает двух щеголей с преградой на улице Дублина, заграждением в виде цепи: “*Corley had already thrown one leg over the chains*” [7, с. 58]; “*Then he walked rapidly along beside the chains at some distance and crossed the road obliquely*” [7, с. 59]. При этом происходит наложение на слова “*your chain of repose*” из мелодии Томаса Мура, которую играет арфист, в проекции

на “The streets, shuttered for the repose” [7, с. 52]. Заимствованная вербализация (Николас Роу и Томас Мур) рассеивается индивидуально-авторской (Джеймс Джойс). У Николаса Роу Лотарио хвастается своими победами: “I *conquered* in my turn, in love I triumph’d” или “This not a common *conquest* I would gain” [8] (оба выделенных слова ни разу не встречаются в «Дублинцах»). Но их дериват, причем единожды в «Дублинцах», находим в описании Корли: “Something of the *conqueror*” [7, с. 59]. Для того, чтобы заработать монету, которую крадет для Корли девушка, она должна трудиться шесть-семь недель.

Перекрестной является вербализация однокоренными лексемами, когда скудная рука удовольствий из «Прекрасной грешницы» Николаса Роу «протянется» к пордевшим волосам Ленехэна: “And deals our pleasure with a *scanty* hand” [8]; “his hair was *scant* and grey” [7, с. 52]. С другой стороны, удивление, которое вызывает у Ленехэна рассказ Корли о своих похождениях (то вроде бы верит, то сомневается), вызывает аллюзию к Ансельмо, который внимает еще одному Лотарио, но уже в «Дон Кихоте» Сервантеса: “Anselmo was delighted with what Lothario told him, giving his words as much credit as if they’d been spoken by an oracle” [6, с. 222].

Изошренность замысла, который реализует Корли, поражает Ленехэна, который подыскивает слово “*recherché*” (изысканные блюда крутятся в голове голодного щеголя), одновременно обыгрывая французское крылатое выражение “*cherchez la femme*” из романа Александра Дюма-отца «Могикане Парижа», намекая на незаконность намерения, в сочетании с тавтологией первых двух однородных членов при вербализации бисквита: “That takes the *solitary, unique*, and if I may so call it, *recherché biscuit*” [7, с. 53]. Таким же несуразным является сложенный зонтик от солнца, который девушка взяла на прогулку в сумерках; она в полной власти Корли, который эксплуатирует ее потребность в тепле и защите. Любопытно, что надев тюлевый воротничок по моде, девушка прилагает усилия, чтобы привлечь Корли, подобно Ленехэну, плащ которого, перекинутый в стиле тореадора, противоречит его равнодушию к рыцарскому идеалу, но привлекает внимание остальных. Приколотый цветок в убранстве девушки обидно перевертывается; даже убранство предаёт девушку, тщательно подготовившуюся к свиданию, которое станет для нее испытанием.

Хотя два щеголя отличаются друг от друга, они оба предприимчивы и готовы потратить время ради выгоды. Повторяемая вербализация “*game*” является синонимом лексемы “*gallant*”: “Is she *game* for that?” [7, с. 55]; “I know that *game* <...> a *mug’s game*” [7, с. 56] (эта же вербализация используется еще раз в «Личинах» и «Дне плю-

ща»). Вербализация “*cunning*”, которая описывает Ленехэна, синонимична вербализации “*subtle*”, которой оценивается Корли: “But Corley had not a *subtle* mind” [7, с. 55]. В свою очередь “*subtle*” является синонимом “*oily*”, которой описываются волосы Корли.

Вербализация контекста-текста-подтекста «предательство» осуществляется топонимами, раскрывающими турбулентность ирландской идентичности в британском Дублине. Корли познакомился с девушкой, принесшей ему соверен, на Дейм Стрит, где расположены банки. Девушка работает на улице, где жил ирландский писатель, поэт и деятель молодежного освободительного движения в Ирландии Томас Дейвис. Аллюзии, включающие великого ирландского поэта Томаса Мура, выводят на художественное откровение, сравнивая Британию и Ирландию через сложенный зонтик девушки и сложенные крылья девушки-лебедя, легендарной дочери Лира.

Таким образом, вербализация контекста-текста-подтекста «предательство» осваивает отход от рыцарского идеала, который в сознании дублинских щеголей является проигрышным. Удаляясь кругами от рыцарского идеала, щеголи действуют подобно Британии, эксплуатирующей Ирландию.

Наш анализ вербализации контекста-текста-подтекста в «Двух щеголях» был бы неполным, если бы мы не определили роль “*off*” во всем сборнике «Дублинцы». Вербализация “*off*” в «Дублинцах» (51 употребление) является сквозной; ее нет только в «Сестрах», «Встрече» и «Эвелин». Однократно “*off*” употребляется в «Аравии», «После гонок», «Несчастном случае» и «Матери», дважды – в «Глине», трижды – в «Пансионе» и «Личинах», пятикратно – в «Облачке» и «Дне плюща», восьмикратно – в «Личинах», девятикратно – в «Двух щеголях», двенадцать раз – в «Мертвых». Большинство употреблений составляют фразовые глаголы с грамматической частицей “*off*”, которые, если и повторяются, то, как правило, в отдельном рассказе. Например, такие фразовые глаголы с “*off*” не встречаются в других рассказах: “*put off*” («Аравия»), “*drive off*” («После гонок»), “*pull off*” («Два щеголя»), “*see off*” («Облачко»), “*be off*” («Личины»), “*break off*” («Несчастный случай»), “*jump off*” («День плюща»), “*rack off*” («Мать»), “*draw off*” («Милость Божия»), “*show off*” («Мертвые»). В то же время сквозным можно считать фразовый глагол “*take off*”, который встречается в шести рассказах. В «Двух щеголях» Ленехэн по договоренности с Корли приподнимает шляпу; в «Облачке» удаливый журналист Галлахер, покинувший Ирландию, снимает шляпу в ресторане, открывая для обозрения пордевшие волосы; в «Глине» Мария снимает рабочую одежду, чтобы отправиться в гости, и выбирает глину, символ смерти, во время

игры с закрытыми глазами; в «Пансионе» Доран снимает запотевшие очки, понимая, что ему не увильнуть от женитьбы на дочери хозяйки пансиона; в «Мертвых» Грета снимает шляпу и пальто накануне своего откровения мужу.

Из вышеизложенного следует, что вербализация контекста-текста-подтекста в «Двух щеголях» происходит рассеянием разнородных языковых средств в фрактальном сопряжении эмерджентного параметра порядка «круговое движение» и «предательство». В вербализацию параметра порядка входят серийные предлоги (наречия), дериваты, грамматическая конструкция и пунктуация, которые взаимодействуют, моделируя одновременно “off (round) (it) (used to) (. . .)” («круговое движение») и “off (gallant) (mug’s game)” («предательство»). Турбулентность возникает

общей вербализацией “off”, которая становится бифуркацией, вводящей контекст-текст-подтекст в состояние излома.

Вербализация контекста-текста-подтекста Джеймсом Джойсом многомерна одновременно скользких сквозь нее значений, что проявляется уже в его первом сборнике «Дублинцы» благодаря ее рассеянию по бифуркациям излома, две из которых были рассмотрены нами в «Двух щеголях».

Перспективным является рассмотрение вербализации контекста-текста-подтекста «круговое движение» и «предательство» в целом Джойсе. Предложенная методика описания одновременно вербализации может помочь выявить специфику фрактального художественного мышления Джеймса Джойса во всем ее богатстве.

Литература

1. Гончаренко Е.П. Джеймс Джойс і художня система модернізму в творчості А. Жюльєн 1890–1900 років / Е.П. Гончаренко // Питання літературознавства. – 2002. – Вип. 8. – С. 28–33.
2. Дельва О.В. Художній образ «маленької людини» у творах О’Генрі та Дж. Джойса: лінгвокогнітивний та комунікативно-прагматичний аспекти : автореф. дис. . . . канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О.В. Дельва ; Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2015. – 20 с.
3. Фоменко Е.Г. Синергия Джеймса Джойса / Е.Г. Фоменко. – Запорожье : Классический приват. ун-т, 2016. – 204 с.
4. Шеина С.Е. Взаимодействие поэзии и прозы в англо-ирландской литературе первой половины XX века (Дж. Джойс и С. Беккет) : автореф. дис. . . . докт. филол. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (западноевропейская литература)» / С.Е. Шеина ; МПГУ. – М., 2009. – 34 с.
5. Senn F. Logodaedalian bypaths: evading the obvious / F. Senn // *Hypermedia Joyce Studies*. – 2015. – № 14 [Electronic resource]. – Access mode : <http://hjs.ff.cuni.cz/main/essays.php>.

Использованные источники

6. Cervantes M. de. The History of that Ingenious Gentleman, Don Quixote de la Mancha / M. Cervantes. – N.Y. : W.W. Norton, 1995. – 733 p.
7. Joyce J. *Dubliners* / J. Joyce. – L. : Penguin, 1996. – 256 p.
8. Rowe N. The Fair Penitent / N. Rowe [Electronic resource]. – Access mode : http://en.wiki.source.org/wiki/The_Fair_Penitent.

Чрділелі Т. В.

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню особливостей і ролі лексичних одиниць з оцінним компонентом для вираження експресії та емоції в англomовному політичному дискурсі. Категорія оцінки виділена як одна з відмінних рис політичного дискурсу, яка слугує вирішальним чинником у здійсненні комунікативно-прагматичної мети впливу.

Ключові слова: політичний дискурс, категорія оцінки, позитивна оцінка, негативна оцінка, емотивний компонент оцінки.

Чрділелі Т. В. Языковые средства выражения категории оценки в англоязычном политическом дискурсе. – Статья. *Статья посвящена исследованию особенностей и роли лексических единиц с оценочным компонентом для выражения экспрессии и эмоции в англоязычном политическом дискурсе. Категория оценки выделена в качестве одной из отличительных черт политического дискурса, которая служит решающим фактором в осуществлении коммуникативно-прагматической цели влияния.*

Ключевые слова: политический дискурс, категория оценки, позитивная оценка, негативная оценка, эмотивный компонент оценки.

Chrdileli T. V. Language markers of evaluation category in anglophone political discourse. – Article.

The article focuses on studying and analyzing the characteristics and role of lexical units with evaluative components as the most specific ones for expressing emotions in English political discourse. The research shows that evaluation lexemes are the most significant for performing the communicative-pragmatic purpose of the modern English political discourse as a means of manipulative influence.

Key words: political discourse, evaluation category, positive evaluation, negative evaluation, emotional component of evaluation.

На сучасному етапі розвитку суспільства зростає значення політичної комунікації, оскільки вона має великий вплив на свідомість громадян і формування їхніх політичних поглядів. Крім того, вирішення багатьох політичних проблем залежить від того, наскільки адекватно ці проблеми будуть інтерпретовані. Аналіз ролі мови в політиці перебуває в центрі уваги філософів, політологів, психологів, соціологів, лінгвістів, політичних і громадських діячів. Проведене дослідження, яке представлено у рамках цієї статті, виконано у руслі дискурсивних студій, що дозволяє дослідити як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні параметри вираження категорії оцінки на тлі широкого соціокультурного контексту [8]. Як справедливо зауважує В.І. Чернявська, дискурсивний аналіз починається із проєкції на елементи змістовно-сислової та композиційно-мовної організації тексту психологічних, політичних, національно-культурних, прагматичних та інших факторів [17, с. 90]. Вона визначає дискурс як мовний корелят суспільної практики, людського пізнання і комунікації [17, с. 176].

Політичний дискурс – це явище, з яким ми стикаємося кожного дня. Боротьба за владу є основною темою та рушійним мотивом цієї сфери спілкування. Оскільки ця боротьба реалізується за допомогою мови, а мова є проміжною ланкою між зовнішнім світом та людиною, то існування лінгвістичних досліджень у межах політичної науки стає неминучим.

І тому актуальними є вивчення здатності політичного дискурсу здійснювати мовленнєвий вплив через арсенал мовних засобів, що супроводжуються різноманітними оцінними конотаціями, які формують у читача відповідне ідеоло-

гічне спрямування. **Актуальність** дослідження політичного дискурсу також продиктована специфікою об'єкта дослідження та зумовлюється орієнтованістю сучасної лінгвістики на вивчення функціональних аспектів мовних одиниць у певному соціальному контексті.

Мета статті полягає у розгляді особливостей і ролі лексичних одиниць з оцінним компонентом як найбільш специфічних мовних засобів для вираження експресії та емоції в політичному дискурсі.

Сучасний розвиток лінгвістики характеризується комплексним підходом до аналізу, застосуванням теоретичних та методологічних засад суміжних дисциплін, адже вчені все більше спеціалізуються на вивченні питань, які реалізуються на рівні поєднання наукових парадигм. Так, для останніх десятиліть характерним стало інтенсивне вивчення політичної мови, яке привертає увагу не лише політологів та лінгвістів, а й психологів, філософів та ін., які мають як суто теоретичні, так і практичні цілі. Багато дослідників, таких як М.В. Гаврилова, В.З. Дем'янков, О.Й. Шейгал, Т.А. ван Дейк, вважають, що політичне мислення, політична діяльність і мовна форма перебувають у тісному взаємозв'язку, тим самим підкреслюючи, що політичний дискурс є об'єктом міждисциплінарних досліджень [6].

Серед класичних робіт із дослідження указаної проблематики можна назвати праці Т.А. ван Дейка, Р. Барта, М. Фуко, Ю. Хабермаса, М.В. Ільїна, О.Й. Шейгал, О.М. Баранова, Г.Г. Почепцова. Проте й досі не існує єдиного визначення поняття «політичний дискурс».

Є.О. Опаріна вважає, що політичний дискурс – це комплекс мовленнєвих структур у певному

лінгвістичному контексті – контексті політичної діяльності, політичних поглядів і переконань разом із її негативними проявами (наприклад, ухилянням від політичної діяльності, відсутністю політичних переконань та ін.) [12, с. 21].

Згідно з думкою А.М. Баранова, політичний дискурс може бути визначений як сукупність усіх мовленнєвих актів у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися відповідно до наявних традицій і отримали перевірку досвідом [3, с. 76].

У лінгвістичній літературі існує широке і вузьке визначення політичного дискурсу. Що стосується широкого визначення, то політичний дискурс являє собою будь-які тексти, суб'єкт, адресат або зміст яких відноситься до сфери політики [18]; сума мовних структур у певному паралінгвістичному контексті – контексті політичної діяльності, політичних поглядів і переконань, включаючи негативні її прояви (відхилення від політичної діяльності, відсутність політичних переконань) [6]; сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичного дискурсу або формують конкретну тематику політичної комунікації [2; 3]. Як мовний матеріал можуть бути використані виступи політиків, політичних оглядачів і коментаторів, публікації в засобах масової інформації, матеріали спеціалізованих видань на різні теми, що стосуються аспектів політики.

Деякі дослідники, серед яких Р. Водак, А.Д. Стюарт, Д.Г. Вінтер, розглядають політичний дискурс як мову публічної сфери. У колективному дослідженні “Politically speaking: a worldwide examination of language used in the public sphere” висувається положення про те, що політична функція характерна практично для всіх публічних висловлень [20, с. 78–81]. Таким чином, політичний дискурс – це актуальне використання мови в соціально-політичній сфері спілкування і, ширше, спілкування у публічній сфері. Приналежність тексту до політичних визначається як його тематикою, так і місцем у системі політичної комунікації. Широке розуміння політичної мови бере до уваги владу засобів масової інформації, яка постійно зростає, розвиток нових комунікаційних технологій, розширення процесів глобалізації і процес комерціалізації політичної комунікації.

Вузького визначення політичного дискурсу дотримується, зокрема, голландський лінгвіст Т.А. ван Дейк (T. van Dijk). Він вважає, що політичний дискурс – це клас жанрів, обмежений соціальною сферою, зокрема політикою. Урядові обговорення, парламентські дебати, партійні програми, промови політиків – це ті жанри, що належать до сфери політики. Політичний дискурс – це дискурс політиків. Обмежуючи такий дискурс професійними рамками, діяльністю політиків, учений відзначає, що політичний дискурс водно-

час є формою інституційного дискурсу. Це означає, що дискурсом політиків вважається дискурс, що виникає в такому інституціональному середовищі, як засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд політичної партії. Промова повинна звучати від особи у її професійній ролі політика і в інституціональному середовищі. Таким чином, дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у політичному середовищі [19].

В усіх видах політичного дискурсу завжди існує боротьба ідей, які захищають сторони, що змагаються, при цьому боротьба і перемога є головною метою (ціль). Це приводить до висновку, що у політичній комунікації мова (промова) є засобом боротьби.

Таким чином, можна узагальнити, що поширені тлумачення суті політичного дискурсу базуються на теоретичних засадах ключового поняття «дискурс», зокрема:

– політичний дискурс – це комплекс мовленнєвих структур у певному лінгвістичному контексті – контексті політичної діяльності, політичних поглядів і переконань [12, с. 20];

– політичний дискурс – це будь-які мовленнєві утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких співвідноситься зі сферою політики [18, с. 23];

– політичний дискурс – це також сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичної комунікації або формують її конкретну тематику [3, с. 246]. Під дискурсивними практиками з лінгвістичної позиції, слідом за М.М. Мухарямовим та Л.М. Мухарямовою, розуміємо явища, що визначаються стійкими наборами мовних засобів, властивих певному політичному суб'єктові або ж характерних для актуалізації заданої теми політичної комунікації. У світлі такого тлумачення піддаються розгляду як дискурсивні практики висловлювання політичного лідера (наприклад, «дискурс Рейгана», «дискурс Горбачова»), тематичний блок («дискурс безпеки», «дискурс свободи і справедливості»), а також політична мова, властива суспільству з тим чи іншим політичним устроєм [11, с. 51];

– політичний дискурс може бути визначений як сукупність усіх мовленнєвих актів у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися відповідно до наявних традицій і отримали перевірку досвідом [2, с. 6].

Актуальним є визначення, сформульоване науковцями Львівської лінгвістичної школи, які під політичним дискурсом розуміють зв'язний (усний чи письмовий) текст, виражений за допомогою вербальних та невербальних засобів вираження, зумовлених ситуацією політичного спілкування у сукупності із прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами [9, с. 158–160].

Отже, політичний дискурс розуміється нами як мовленнєве утворення (усне або письмове),

що стосується сфери політики, реалізується за допомогою вербальних та невербальних засобів, актуалізується у певному ситуативному контексті і спрямоване на здійснення конкретної прагматичної семантики, а саме – боротьби за владу.

У рамках цього підходу політичний дискурс визначається як спосіб комунікації, заснований на вербальному та невербальному обміні ідеями, позиціями, поглядами учасників політичного життя відповідно до їх переконань, певних правил та норм для прийняття політичних рішень. Політичний дискурс є складним комунікативним явищем, метою якого є боротьба за владу способом формування суспільної думки, що включає текст як вербалізований результат мовлення, ситуативний і соціокультурний контекст, а також спеціальні мовні засоби, які відповідають цілям і завданням дискурсу.

У вузькому сенсі (Р. Водак) політичний дискурс обмежений лише тими жанрами, які належать сфері політики, тобто урядовими обговореннями, парламентськими дебатами, партійними програмами, промовами політиків та ін. [4]. Широке розуміння передбачає характеристику політичного дискурсу як актуального використання мови у соціально-політичній сфері спілкування, а також сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичного дискурсу як таких, що формують конкретну тематику політичної комунікації (О.Й. Шейгал, А.Н. Баранов та ін.).

Оскільки однією з головних функцій політичного дискурсу є маніпулятивна, у лінгвопрагматичних дослідженнях цього явища особливого значення набуває аналіз використання специфічної лексики, яка використовується для досягнення політичних завдань. Істотну роль у вияві функції впливу відіграють емоційно-експресивні мовні засоби, які широко використовуються в сучасному англомовному політичному дискурсі. До найбільш значущих ми віднесли лексичні одиниці на позначення оцінки.

Як уже зазначалось, головними особливостями політичного дискурсу є його емотивність, пов'язана з вираженням почуттів, емоцій, оцінок, і експресивність, що слугує цілеспрямованому впливові на адресата.

Емотивність, експресивність та оцінний характер висловлювання, загалом – емотивний вплив, мають величезне значення для масової аудиторії, тому активно використовуються політиками для досягнення поставлених цілей: завоювання авторитету, уваги, довіри і симпатії своїх виборців [15, с. 16].

Однією із провідних характеристик політичного дискурсу є категорія оцінки. Оцінка вважається однією з найважливіших сторін інтелектуальної діяльності людини, яка розглядається як фактор, що формує ціннісну картину світу. Структура оцінки включає такі експліцитні й імпліцитні еле-

менти, як суб'єкт, об'єкт і підстави оцінки, оцінний стереотип і шкалу оцінки [5, с. 13]. Оцінка співвідноситься з категоріями емоційності, експресивності та впливу, тому є актуальною для дослідження політичного дискурсу.

Оцінку можна вважати універсальною лінгвістичною категорією, оскільки в ній проявляються загальні закони людського мислення. Однак в основу оцінки можуть бути покладені найрізноманітніші критерії, і це пояснює складнощі, що виникають під час опису засобів вираження оцінки.

Існує безліч трактувань поняття «оцінка». Так, у Словнику лінгвістичних термінів зафіксовано таке визначення: ОЦІНКА англ. Evaluation: судження мовця, його ставлення – схвалення або несхвалення, бажання, заохочення і т. і. – як одна з основних частин стилістичної конотації [1, с. 305]. При цьому автор словника вказує на існування якісної, стилістичної, суб'єктивної, експресивно-модальної, експресивно-емоційної оцінки і дає посилання на визначення категорії суб'єктивної оцінки в тому самому словнику: семантико-синтаксична категорія, що виражається відповідним синтаксичним вживанням різних частин мови (іменника, якісного прикметника та прислівника) і виражає відношення мовця до предмета мовлення [1, с. 193].

Прагматичний підхід передбачає трактування смислової специфіки оцінки через комунікативні цілі відповідних мовних актів. Так, О.М. Вольф, Т.В. Маркелова й інші вчені трактують категорію оцінки як функціонально-семантичну і вивчають систему різнорівневих засобів мови, що виконують оцінну функцію [5; 10]. У рамках прагматичного підходу до дослідження оцінки до уваги приймаються такі фактори, як, наприклад, мета автора тексту і прогнозування можливого ефекту від використання тих чи інших оцінних одиниць.

Деякі дослідники виділяють раціональну (інтелектуально логічну) і емоційну оцінки залежно від наявності або відсутності емотивного компонента. Однак, за справедливим зауваженням О.М. Вольф, у мові не може бути чисто емоційної оцінки, оскільки вона завжди припускає раціональний аспект. Тим не менше, лінгвіст визнає, що емоційне і раціональне в оцінці припускають дві різні сторони відношення суб'єкта до об'єкта, де одна – його почуття, а друга – думки [5, с. 42].

Основна мета раціональної оцінки полягає у вказівці на те, що об'єкт відповідає уявленням суб'єкта про еталон, норму. Суть емоційної оцінки – процес переживання суб'єктом мовлення свого ставлення до об'єкта мовлення, його емоційного враження від об'єкта. Емоційна оцінка насамперед пов'язана із суб'єктивно-особистісним сприйняттям об'єкта суб'єктом.

Категорія оцінки з позиції лінгвістики розглядається у вузькому і широкому значенні У пер-

шому випадку мається на увазі розпізнавання за ознакою «добре/погано», у другому – різниця за іншими ознаками («великий/маленький», «вузький/широкий» і т. і.). У роботі ми прийняли широке розуміння оцінки, за якого враховується не тільки її аксіологічна природа, але і раціональний та емоційний фактори, що впливають на її вибір суб'єктом в оцінюванні того чи іншого об'єкта.

Зони позитивної та негативної оцінок розташовані по різні боки від певної вихідної точки на оцінній шкалі. У межах позитивної зони переважають емоційно-суб'єктивні оцінки, а негативні оцінки найчастіше є оцінками «від об'єкта», тому в них зазвичай містяться вказівки на властивості оцінюваного об'єкта [5, с. 20].

Як екстралінгвістична категорія, поняття «оцінка» виражається в семантичній структурі слова у вигляді оцінного компонента. Оцінне значення – це інформація, яка містить відомості про ціннісне відношення суб'єкта мовлення до певних властивостей позначуваного, які виділяються стосовно того чи іншого аспекту розгляду деякого об'єкта (14, с. 26–52).

Залежно від різних основ відношення суб'єкта до об'єкта оцінки й оцінних кваліфікацій С.С. Хідекель і Г.Г. Кошель пропонують розглядати три типи оцінки і, відповідно, три типи оцінних компонентів:

1) інтелектуально-логічний компонент, заснований на логічних судженнях про об'єктивно притаманні референту властивості;

2) емоційний компонент, заснований на емоціях, пов'язаних із властивостями, які приписуються референту, але не є об'єктивно притаманними йому;

3) емоційно-інтелектуальний компонент, заснований на органічній єдності емоцій і раціонально-оцінних суджень [16, с. 13].

Незалежно від типу спілкування (буденне чи інституційне), вважає В.І. Карасик, ціннісні орієнтири можна простежити в будь-якому типі дискурсу. Однак особистісна специфіка оцінки знаходить більш яскраве вираження в певних сферах спілкування. Так, згідно з думкою В.І. Карасика політичний дискурс вельми насичений ціннісними знаками, а політична лексика виявляє значну оцінну лабільність залежно від уподобань і позицій тих, хто використовує відповідні слова (він надає як приклад слово «патріот», яке стало набувати у певній моделі суспільства негативного змісту – «націоналіст») [7, с. 33].

Оцінка як ціннісний аспект значення може бути виражена експліцитно чи імпліцитно різними засобами у політичному дискурсі та бути сигналом оцінної інформації. Оцінна інформація здатна забезпечувати прагматичний ефект повідомлення та впливу. Згідно з нормами дискурсивних практик, які допускають як імплікацію, так і експлікацію

значення, оцінний концепт може отримати чисто оцінне, оцінно-дескриптивне або чисто дескриптивне, зовнішньо неоцінне вираження, проте він завжди залишається усталеним, обов'язковим компонентом когнітивної моделі тексту, зумовленою необхідністю формування оцінної позиції аудиторії.

Наприклад, у своїй заяві щодо терактів у Парижі Барак Обама наголошує на цінностях, які є важливими для людини:

Good evening, everybody. I just want to make a few brief comments about the attacks across Paris tonight. Once again, we've seen an outrageous attempt to terrorize innocent civilians. This is an attack not just on Paris, it's an attack not just on the people of France, but this is an attack on all of humanity and the universal values that we share.

Paris itself represents the timeless values of human progress. Those who think that they can terrorize the people of France or the values that they stand for are wrong. The American people draw strength from the French people's commitment to life, liberty, the pursuit of happiness. We are reminded in this time of tragedy that the bonds of liberté and égalité and fraternité are not only values that the French people care so deeply about, but they are values that we share. And those values are going to endure far beyond any act of terrorism or the hateful vision of those who perpetrated the crimes this evening.

Експліцитна номінація концепту лексичною одиницею *values*, яка повторюється шість разів, слугує підвищенню емоційної напруги виступу. Крім того, емоційність посилюється і за рахунок використання лексем, які також містять сему позитивної оцінки: *life, liberty, the pursuit of happiness, liberté, égalité, fraternité*. До їх складу входить емоційно-інтелектуальний компонент, який заснований на органічній єдності емоцій і раціонально-оцінних суджень.

У заяві Прем'єр-міністра Великої Британії Девіда Камерона, зробленій після терактів у Парижі, також спостерігаємо використання іменників, які репрезентують загальні цінності:

And they were killed and injured by brutal, callous murderers who want to destroy everything our two countries stand for. Peace. Tolerance. Liberty.

У політичному дискурсі оцінна репрезентація залежить від екстралінгвістичних факторів політичного контексту – особливостей сфери спілкування, комунікативної мети і фактора адресата.

Різновидом апеляції до цінностей, що є однією з основних характеристик текстів політичних промов, є апеляція до загальноприйнятих догм, зокрема апеляція до авторитету через використання цитат відомих та гідних поваги політиків, письменників чи цитат із Біблії. Цитати як прецедентні феномени пов'язані як із характером змісту промови, так і з рівнем аудиторії, на яку

ця промова розрахована. Цитування несе одночасно інформацію й оцінне функціональне навантаження:

We remain a young nation, but in the words of Scripture, the time has come to set aside childish things. The time has come to reaffirm our enduring spirit; to choose our better history; to carry forward that precious gift, that noble idea, passed on from generation to generation: the God-given promise that all are equal, all are free, and all deserve a chance to pursue their full measure of happiness (Інаугураційна промова Барака Обами).

The rulers of outlaw regimes can know that we still believe as Abraham Lincoln did: "Those who deny freedom to others deserve it not for themselves; and, under the rule of a just God, cannot long retain it" (Друга інаугураційна промова Джорджа Буша).

Згідно з концепцією О.М. Вольф, оцінка може бути обмежена елементами меншими, ніж слово, але може характеризувати і групу слів, і ціле висловлювання [5, с. 6].

На думку дослідників, прикметники є одним з основних шарів лексики, призначених для вираження оцінки [5, с. 6]. Відзначається також той факт, що в морфологічному відношенні прикметники найбільш схильні до набуття значення оцінки, що пов'язано з їх категоріальною сутністю (атрибутивна) [13, с. 34]. Про важливу роль прикметників для висловлення оцінки свідчить і те, що в рамках політичного дискурсу до основної функції прикметника (вираз ознаки) нерідко приєднується функція оцінки якості, яка виражається прикметником.

О.М. Вольф вважає, що зв'язок дескриптивного та оцінного (емотивного) змісту в значеннях слів найбільш очевидно проявляється в системі прикметників, для яких основною є семантика ознаки. Серед прикметників дослідник пропонує виділяти дескриптивні слова і власне оцінні. Дескриптивні слова не містять ніякої оцінки (наприклад, *португальська, мідний, ранковий*) і включають у себе більшість відносних прикметників. Власне оцінні слова позначають тільки оцінку зі знаком «+» («добре») або «-» («погано») з тією чи іншою мірою інтенсифікації та/або афективності: наприклад, *хороший, відмінний, чудовий, приголомшливий, поганий, паскудний, кепський, жахливий* та ін. [5, с. 29]. Водночас робиться зауваження, що для відносних прикметників характерний процес придбання якісних ознак. Цей процес можна представити як зрушення за шкалою співвідношення об'єктивного і суб'єктивного, дескриптивного та оцінного [5, с. 29]. Наприклад, проаналізуємо використання найвищого ступеня прикметника *large* у такій фразі з виступу Барака Обами на саміті у Парижі:

I've come here personally, as the leader of the world's largest economy and the second-largest

emitter, to say that the United States of America not only recognize our role in creating this problem, we embrace our responsibility to do something about it.

Як бачимо, лексема *largest* повторюється двічі: перший раз для висловлення позитивної оцінки своєї країни – *the world's largest economy*, а другий раз для її критики як забруднювача повітря – *the second-largest emitter*. Таке протиставлення, на наш погляд, сприяє підвищенню емоційності виступу.

Експресивність оцінних значень виявляється у їх інтенсифікації, тобто підвищенні міри оцінного змісту, наприклад, ступені порівняння прикметників є досить дієвим методом висловлення емоцій як позитивних, так і негативних. Висловлюючи співчуття жертвам терактів у Парижі, Барак Обама використовує прикметник *deep* у найвищому ступені:

We have been in contact with French officials to communicate our deepest condolences to the families of those who have been killed, to offer our prayers and thoughts to those who have been wounded.

Позитивна емоційна конотація спостерігається і в оцінці президентом діяльності віце-президента:

I want to thank my friend and partner of the last four years, America's happy warrior, the best vice-president anybody could ever hope for, Joe Biden.

та своєї діяльності на посаді президента:

As President and Commander in Chief, my highest priority is the security of the American people.

Прикметники з позитивною конотацією часто використовуються Бараком Обамою, коли він говорить про Америку:

We believe in a generous America, in a compassionate America, in a tolerant America.

What makes America exceptional are the bonds that hold together the most diverse nation on Earth.

And together, with your help and God's grace, we will continue our journey forward and remind the world just why it is that we live in the greatest nation on earth.

Така сама позитивна емоційна конотація є характерною для оцінки дій американського народу та спецслужб у час боротьби з тероризмом:

So anyone trying to harm Americans need to know – they need to know that we're strong and that we're resilient, that we will not be terrorized.

So I want to once again thank all of you at NCTC and every one of your home agencies across our entire government for your extraordinary service. I want every American to know – as you go about the holidays, as you travel and gather with family, and the kids open their presents, and as you ring in the New Year – that you've got dedicated patriots working around the clock all across the country to protect us all. Oftentimes they're doing so by sacrificing their own holidays and their own time with families. But

they care about this deeply. And they're the best in the world. And for that, we're very grateful.

Необхідно зазначити, що лексема *extraordinary* входить до складу багатьох словосполучень у промовах Барака Обами, демонструючи емотивність висловлення:

They served there with extraordinary skill and valor, and it's worth remembering especially the more than 2,200 American patriots who made the ultimate sacrifice in Afghanistan.

Since 9/11, we've taken extraordinary measures to strengthen our homeland security.

And whenever these kinds of attacks happened, we've always been able to count on the French people to stand with us. They have been an extraordinary counterterrorism partner, and we intend to be there with them in that same fashion.

Необхідно відзначити, що трагедія у Парижі є актуальною у політичному дискурсі. У коментуванні подій можливо чітко побачити зони позитивної та негативної оцінок. Те, що скоїли терористи, позначається прикметниками з емоційно-інтелектуальним компонентом негативної оцінки:

Once again, we've seen an outrageous attempt to terrorize innocent civilians.

Of course, much of our attention has focused on the heinous attacks that took place in Paris.

The terrible events in Paris were a terrible and sickening setback.

What happened in Paris is truly horrific.

And they were killed by brutal, callous murderers who want to destroy everything our two countries stand for.

Прикметники з такою самою негативною конотацією використовуються у характеристиці діяльності терористичних організацій:

Muslims around the world – including millions of patriotic Muslim Americans who reject their hateful ideology.

And we are cooperating with Muslim-majority countries – and with our Muslim communities here at home – to counter the vicious ideology that ISIL promotes online.

Of course, when terrorists pull off a despicable act like what happened in San Bernardino it tears at our hearts.

Tragically, Paris is not alone. We've seen outrageous attacks by ISIL in Beirut, last month in Ankara, routinely in Iraq.

Our goal, as I've said many times, is to degrade and ultimately destroy this barbaric terrorist organization.

This barbaric terrorist group – ISIL, or Daesh – and its murderous ideology pose a serious threat to all of us. It cannot be tolerated.

We will redouble our efforts to wipe out this poisonous extremist ideology.

І навпаки – співчуття і підтримка французького народу позначаються словосполученнями з емоційно-інтелектуальним компонентом позитивної оцінки:

These were innocent victims, enjoying a Friday night out with friends and family, no doubt at the end of a hard week.

We have been in contact with French officials to communicate our deepest condolences to the families of those who have been killed, to offer our prayers and thoughts to those who have been wounded.

This is a heartbreaking situation. And obviously those of us here in the United States know what it's like.

Отже, з огляду на вищенаведені приклади, можна дійти висновку, що текстам політичного дискурсу загалом властиве звертання як до *emotio*, так і до *ratio* адресата. Оцінка у політичному тексті насамперед слугує ефективним засобом вираження особистої позиції автора, але водночас вона приваблює й утримує увагу, насичує текст виразними образами, впливає на асоціативне мислення, перетворюючись на один з інструментів впливу.

Дослідження оцінки у політичному дискурсі показало, що оцінне значення є основним компонентом змісту та слугує вирішальним чинником у здійсненні комунікативно-прагматичної мети впливу; політичний дискурс, зокрема, сприяє розширенню фонду аксіологічних засобів: нейтральні в оцінному відношенні одиниці здатні набувати оцінного змісту в політичному контексті.

Оцінка в політичному дискурсі демонструє здатність до реалізації за допомогою різномовних та мовленнєвих засобів: словотвірних (експресивні префікси та ступені порівняння прикметників), лексико-граматичних (прикметники, іменники), прагматичних (прецедентні вислови й імена). Найпродуктивнішими лексико-граматичними класами слів, що беруть участь у вираженні оцінки в текстах політичного дискурсу, є прикметники.

Окрім лексичних засобів, категорію оцінки можна висловити за допомогою стилістичних та синтаксичних засобів, що є перспективою подальших розвідок.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Баранов А.Н. Парламентские дебаты: традиции и новации / А.Н. Баранов, Е.Г. Казакевич. – М. : Знание, 1991. – 64 с.
3. Баранов А.Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход) / А.Н. Баранов. – М. : Эдиториал, 2001. – 346 с.
4. Водак Р. Критический анализ дискурса: политическая риторика / Р. Водак // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сборник научных трудов. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 57–65.

5. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
6. Гаврилова М.В. Лингвистический анализ политического дискурса / М.В. Гаврилова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://politanalysis.narod.ru/gavrilova3.html>.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2004. – 390 с.
8. Когниция, коммуникация, дискурс : Междунар. сборник научных трудов / под общ. ред. И.С. Шевченко, В.И. Карасика. – Вып. 3. – Х. : ХНУ, 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse>.
9. Кривий А. Дискурсивний аналіз і сучасне мовознавство / А. Кривий // Дискурс іноземномовної комунікації : [колективна монографія]. – Л. : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 158–162.
10. Маркелова Т.В. Семантика и прагматика средств выражения оценки в русском языке / Т.В. Маркелова // Филологические науки. – 1995. – № 3. – С. 67–79.
11. Мухарямов Н.М. Политическая лингвистика как научная дисциплина / Н.М. Мухарямов, Л.М. Мухарямова // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования : сборник научных трудов / отв. ред. и сост. В.И. Герасимов, М.В. Ильин. – М. : РАННИОН, 2002. – С. 32–34.
12. Опарина Е.О. Метафора в политическом дискурсе / Е.О. Опарина // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования : сборник научных трудов / отв. ред. и сост. В.И. Герасимов, М.В. Ильин. – М. : РАННИОН, 2002. – С. 20–25.
13. Солганик Г.Я. Лексика газеты (функциональный аспект) : [учеб. пособ. для студ. вузов] / Г.Я. Солганик. – М. : Высшая школа, 1981. – 112 с.
14. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В.Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26–52.
15. Фалилеев А.Е. Политический текст как феномен культуры (лингвокультурологический анализ) : автореф. дисс. ... канд. культурологии / А.Е. Фалилеев. – Саранск, 2009. – 20 с.
16. Хидекель С.С. Природа и характер языковых оценок / С.С. Хидекель, Г.Г. Кошель // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. – Воронеж, 1983. – С. 11–16.
17. Чернявская В.И. Коммуникация в науке: нормативное и девиантное. Лингвистический и социокультурный анализ / В.И. Чернявская. – М. : Либроком, 2011. – 240 с.
18. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е.И. Шейгал. – М. ; Волгоград : Перемена, 2000. – 367 с.
19. Dijk T.A. van. What is political discourse analysis? / T.A. van Dijk [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.discourses.org/OldArticles/What%20is%20Political%20Discourse%20Analysis.pdf>.
20. Politically speaking: a worldwide examination of language used in the public sphere / Ed. by O. Feldman, C. de Landtsheer. – N.Y., 1998. – 212 p.

УДК 811.112.2'42

Щербак О. М.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ ТОПОСІВ У ТЕКСТАХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИН: ЛІНГВОРИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено дослідженню вербалізації суспільних топосів – норм поведінки і її оцінки, які поділяються всіма представниками певної спільноти. Топоси у текстах інтернет-новин пов'язані з етосом, який спирається на цінності та пріоритети суспільства. У роботі проаналізовано стратегії й тактики, що вербалізують топоси німецькомовної спільноти.

Ключові слова: етос, новинний інтернет-текст, стратегія, тактика, топос.

Щербак Е. Н. Вербализация общественных топосов в текстах немецкоязычных интернет-новостей: лингвориторический аспект. – Статья.

Статья посвящена исследованию вербализации общественных топосов – норм поведения и его оценки, которые разделяются всеми представителями определённого общества. Топосы в текстах интернет-новостей связаны с этосом, который опирается на ценности и приоритеты общества. В работе проанализированы стратегии и тактики, которые вербализуют топосы немецкоязычного общества.

Ключевые слова: этос, новостной интернет-текст, стратегия, тактика, топос.

Shcherbak O. M. Verbalizing social topoi in German Internet news stories: Linguistic rhetorical aspect. – Article.

The given article deals with the investigation of the verbalization of German social topoi, i.e. standards of conduct and evaluation, which are shared by all members of a particular community. The social topoi are related to ethos, which is based on the values and priorities of society. Strategies and tactic, which implement the German social topoi, are being analysed in the article.

Key words: ethos, internet news story, strategy, tactic, topos.

Відновлення інтересу до риторики зумовлене зростанням комунікативної активності у всіх сферах діяльності, зокрема у засобах масової інформації [6, с. 179–180]. Розвідки вітчизняних і зарубіжних науковців [14; 15; 16] в області лінгвістики і журналістики довели, що сучасні мас-медіа призначені для маніпулювання аудиторією [10, с. 146; 11, с. 126], дослідження якого здебільшого пояснюється через залучення мовних одиниць, а зміна наукової парадигми вимагає переходу від вивчення формальної системи до мови в дії [5, с. 7], тобто розгляду не лише значення окремих одиниць, а і їх ролі в комунікації [8, с. 12].

Наше звернення до лінгвориторичного вивчення вербалізації топосів у текстах німецькомовних інтернет-новин зумовлене результатами досліджень німецьких науковців, які вивчають будову текстів з урахуванням їх впливу на аудиторію [16; 18; 19]. Водночас у німецькому дискурсознавстві відсутні дослідження маніпулювання через риторичні способи впливу: етос, логос та пафос. Враховуючи, що представлення будь-якої теми пов'язано з етосом, який у сучасній медіариторичній спирається на цінності та життєві пріоритети суспільства [3], вводимо поняття *суспільних топосів* як відображення морально-етичних цінностей певного суспільства.

Метою розвідки є виявлення способів вербалізації топосів, задіяних в інтернет-новинах у відображенні цінностей німецькомовного суспільства.

Завдання роботи: дати визначення топосам німецькомовного суспільства та виявити стратегії, спрямовані на вплив через суспільні топоси у

німецькомовних інтернет-новинах; виокремити тактики, задіяні для реалізації стратегій; визначити послідовність реалізації тактик створення маніпулятивного ефекту в різних блоках новинних повідомлень.

У дослідженні лінгвориторичної експлікації топосів німецькомовного суспільства в текстах інтернет-новин враховуємо, що топос трактується як один із найважливіших елементів риторичної аргументації [2, с. 32; 22, с. 77] і як певна область змісту, яка визнається всіма в певній аудиторії [13, с. 43]; як сукупність знань і уявлень, якими володіють як адресант, так і адресат [4, с. 40]; як норми розуміння й оцінки мови й ієрархії цінностей та уподобань [20, с. 15]. Інакше кажучи, топоси – це ідеї, які поділяються аудиторією і засновані на цінностях і уподобаннях, що апелюють до моральних орієнтирів, естетичних ідеалів, інтелектуальних інтересів суспільства. Саме в цьому ракурсі – як ціннісні судження, прийняті як адресантом, так і адресатом, – розглядаємо поняття топосу у статті.

Намір адресанта створити маніпулятивний ефект – вплив на суб'єктивну сферу адресата (емоції, ціннісні орієнтири, стереотипи) [19, с. 24] – визначає вибір стратегії, тобто плану побудови тексту [7, с. 79]. У німецькомовних інтернет-новинах вплив на аудиторію здійснюється через суспільні топоси, пов'язані з культурними стандартами – обов'язковими нормами поведінки і її оцінки, які поділяються всіма представниками певної спільноти [21, с. 41]. До німецьких культурних стандартів зараховують: орієнтацію на виконання конкретних завдань, значимість структури і правил, контроль за дотриманням правил,

довгострокове планування, чітке розмежування між особистою та громадською сферами життя [9, с. 130–134], взаємодопомогу, милосердя [21, с. 41]. Адже вимоги дотримання норм моралі, права, законів громадянського суспільства в різних сферах діяльності слугують підставами аргументації рішень і поведінки в різних ситуаціях повсякденної діяльності [1, с. 122]. Перераховані культурні норми та традиції німецького суспільства становлять суспільні топоси миротворчості та планування майбутнього, з опорою на які у німецькомовних інтернет-новинах презентуються учасники подій та їх дії.

У німецькомовних інтернет-новинах формування маніпулятивного ефекту через топоси досягається *стратегіями миротворчості та перспективності*. Указані стратегії експлікуються у семантиці предикатів, предикативних груп та суб'єктно-предикатних структур, а також залежними від них одиницями, що реалізують тактики ідентифікації та локації. Тактики ідентифікації репрезентують учасників і складники подій, а локації – указують на місце подій.

Топос миротворчості реалізується однойменною стратегією, призначеною для відображення співробітництва Німеччини з іншими країнами та міжнародними організаціями для стабілізації миру у світі, адже миротворчість визначається як операції з підтримки та відновлення миру [17, с. 396]. Названа стратегія реалізується у текстах про розміщення миротворчих військ у країнах, які перебувають у кризовому становищі, для встановлення та утримання миру, а також у текстах про надання гуманітарної допомоги.

Стратегічне зображення миротворчості реалізується предикативними групами, які вказують на політичне врегулювання конфліктів (*politische Lösung für Konflikt, auf friedlichem Wege lösen*), надання гуманітарної допомоги (*humanitäre Hilfe schicken, humanitäre Ernährung abliefern, Hilfsgüter liefern*) та предикатами на позначення перебування миротворчих сил (*sich befinden, liegen*) у певних регіонах. За стратегії миротворчості предикативні одиниці підпорядковують іменники та іменні групи, що вербалізують тактики ідентифікації агентів, які ініціюють дії, а також пацієнтів як суб'єктів, залучених до ситуації, але які не зазнають змін. Названа тактика взаємодіє з тактикою локації, призначеною для позначення місця подій.

Тактика ідентифікації агентів зумовлює вибір одиниць на позначення політичних лідерів антропонімами (*Angela Merkel, Gerhard Schröder*); експертів адресними іменами, які складаються з антропоніма та загального іменника, що позначає статус особи [12, с. 101] (*der EKD-Friedensbeauftragte Renke Brahm, der Afghanistan-Experte Winfried Nachtwei, der Uno-*

Generalsekretär Ban Ki Moon). Крім зазначених одиниць, тактика ідентифікації агентів вербалізується загальними іменниками, що іменують уряди країн топонімами в метонімічній функції (*Deutschland, Frankreich, Belgien, die USA, die Schweiz, Österreich*); указують на посади (*Generalinspekteur, Experte, Generalinspekteur, Außenminister, Bundestagsabgeordnete*) та позначаються аббревіатурами (*UNO, EU*), які називають міжнародні організації. Тактика ідентифікації агентів підпорядковує тактику позначення пацієнтів, яка зумовлює вживання одиниць, що позначають миротворчі війська (*Friedenstruppen, Friedensstifter, Blauhelm-Soldaten, UN-Soldaten*).

Також тактика ідентифікації пацієнтів підпорядковує тактику локації, яка виявляється у позначенні місць дислокації військових топонімами, що називають країни, охоплені військовим конфліктом (*Afghanistan, die Ostukraine, Sudan*), а також регіон *Baltikum*.

Взаємодія названих тактик представлена у статті про вимогу голови фракції ХДС Шокенгофа ввести миротворчі війська ООН в Україну під заголовком *Schockenhoff fordert auf, Uno-Friedenstruppen in der Ukraine einzusetzen* (welt.de, 19.07.2014). Тактики ідентифікації агентів, пацієнтів і локації підпорядковані стратегії зображення військової допомоги, реалізованої предикативними групами, що позначають введення миротворчих сил (в Україну) (*ein Kontingent von UN-Friedenstruppen einführen*) у вступі (1) та необхідність контролю за перемир'ям (*eine Waffenruhe unter Überwachung durch internationale Gemeinschaft verweisen*) у блоці головної події (2): (1) *Der Vorsitzende der CDU/CSU-Bundestagsfraktion, Andreas Schockenhoff, hat in einem Interview mit Journalisten aufgerufen, ein Kontingent von UN-Friedenstruppen unter Mitwirkung der Bundeswehr auf das Territorium der Ukraine einzuführen.* (2) *Der Bundestagsabgeordnete verwies auf die Notwendigkeit einer Waffenruhe unter Überwachung durch internationale Gemeinschaft.*

Тактика ідентифікації агента, представленою головою фракції ХДС, що ініціює введення військ, реалізується у заголовку антропонімом *Schockenhoff*, який співвідноситься з адресним ім'ям на його позначення (*der Vorsitzende der CDU/CSU-Bundestagsfraktion, Andreas Schockenhoff*) у вступі (1) та загальним іменником *der Bundestagsabgeordnete* «депутат Бундестагу» у блоці головної події (2).

Названа тактика підпорядковує тактику ідентифікації пацієнтів, з якими співвідносяться миротворчі війська, названі у заголовку загальним іменником на позначення миротворців (*Uno-Friedenstruppen*), іменною групою, що іменує миротворчий контингент ООН (*ein Kontingent von UN-Friedenstruppen*)

та власною назвою *die Bundeswehr* у вступі (1), а також словосполученням, що позначає міжнародну спільноту (*internationale Gemeinschaft*) у блоці головної події (2).

Тактика ідентифікації пацієнтів підпорядковує локативну тактику, спрямовану на позначення місця введення військ – Україну, названу топонімом *Ukraine* у заголовку та вступі (1).

Топоси, що представляють виконання конкретних завдань та довгострокове планування, реалізуються стратегією зображення перспективності, призначеною для опису запланованих дій для покращення політичного, економічного або соціального життя Німеччини. Названа стратегія реалізується в німецькомовних інтернет-новинах предикатами із семантикою планування (*vorhaben, planen, sich wünschen, voranbringen*); будь-якими предикатами у формі майбутнього часу (*verbessern werden, schicken werden, verlassen werden, bekommen werden*); модальними дієсловами (*wollen, möchten, müssen, sollen*) або предикативними групами на позначення розгляду законопроектів (*einen Gesetzentwurf einbringen*), прийняття законів (*ein Gesetz beschließen*), впровадження законів (*für Integration zahlen müssen, Ausweitung des Mutterschutzes beschließen*).

За стратегії зображення перспективності вибір одиниць, залежних від предикатів, визначається тактиками ідентифікації агентів і пацієнтів. Перша представляє політиків як агентів антропонімами (*Angela Merkel, Gerhard Schröder, Manuela Schwesig, Ursula von der Leyen*), загальними іменниками на позначення посад (*Außenminister, der Umweltminister, Bundestagsabgeordnete, Vorsitzende*); адресними іменами (*der EKD-Friedensbeauftragte Renke Brahm, Bundesministerin für Familie, Senioren, Frauen und Jugend Kristina Schröder, CDU-Generalsekretär Peter Tauber, AfD-Vizevorsitzende Beatrix von Storch*).

Тактика ідентифікації пацієнтів, на яких спрямована діяльність агентів, реалізується загальними іменниками на позначення законів (*Gesetz* «закон», *Flüchtlingengesetz* «закон, що стосується біженців», *Rentengesetz* «закон, що стосується пенсіонерів», *Parteiengesetz* «партійний закон») або осіб, яких вони стосуються (*Kinder* «діти», *Jugendliche* «молодь», *Rentner* «пенсіонери», *Flüchtlinge* «біженці»).

Продемонструємо реалізацію стратегії зображення перспективності через взаємодію тактик ідентифікації агентів та пацієнтів на прикладі статті під заголовком *Schäuble will härtere Regeln* (*tagesschau.de*, 15.03.2014), що інформує про посилення заходів щодо збору податків.

Стратегія зображення перспективності реалізується предикатами із семантикою планування (*planen*) у вступі (1), модальними дієсловами на позначення майбутніх дій (*verschärfen*

wollen, erhöhen werden sollen, verlängern wollen, offenlegen müssen, ausdehnen wollen) у блоці головної події (2) і предикатами із семантикою реформування (*umsetzen müssen*) у прикінцевому абзаці (3): (1) *Bundesfinanzminister Wolfgang Schäuble plant härtere Regeln für die strafbefreiende Selbstanzeige bei Steuerhinterziehung*. (2) *“Gemeinsam mit den Ländern wollen wir die Voraussetzungen für die Strafbefreiung weiter verschärfen”, sagte der Minister im Interview. <...> Nach Schäubles Vorstellungen soll die Pauschalstrafe, die bei hinterzogenen Steuern von mehr zu zahlen ist, noch einmal erhöht werden. “Dann wollen wir den Zeitraum verlängern, für den man in der Selbstanzeige alles offenlegen muss”, fügte Schäuble hinzu. “Und bei Einkünften aus dem Ausland wollen wir die Verjährungsfrist ausdehnen”*. (3) *Ist es der Koalition ernst mit dem Kampf gegen Steuerhinterziehung, muss Wolfgang Schäuble diese Forderung jetzt umsetzen*.

У наведеному тексті тактика ідентифікації агенса – Міністра фінансів Німеччини В. Шойбле, який ініціював зміни до закону, – підпорядковує вживання антропоніма *Schäuble* у заголовку, адресного імені *Bundesfinanzminister Wolfgang Schäuble* у вступі (1), загального іменника на позначення посади *Minister* й антропоніма *Schäuble* у блоці головної події (2), а також двомісного антропоніма *Wolfgang Schäuble* у прикінцевому абзаці (3). Висунення адресного імені на початок вступу (1) та цитування слів політика у блоці головної події (2) свідчать про його високий статус.

Тактика ідентифікації агентів підпорядковує тактику представлення нових правил сплати податків, співвідносних із пацієнтом і вербалізованих у наведеному тексті іменними групами та загальними іменниками, що зображують різні аспекти нововведень: звільнення від штрафу за заявою платника податків про приховані раніше доходи (*die strafbefreiende Selbstanzeige bei Steuerhinterziehung*) у вступі (1), звільнення від покарання (*Strafbefreiung*), подовження строку давності (*Verjährungsfrist*) у блоці головної події (2).

Топоси як ціннісні судження, прийняті як адресантом, так і адресатом відображують у текстах німецькомовних інтернет-новин етико-моральну парадигму німецького суспільства, представлену топосами миротворчості та планування майбутнього. Звернення авторів повідомлень до суспільних топосів призначене для маніпулювання думкою реципієнтів, яке досягається риторичними стратегіями зображення миротворчості та перспективності, вербалізуючись присудками у взаємодії із залежними одиницями, які також реалізують тактики ідентифікації та локації.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у вивченні вербалізації топосу законності у текстах німецькомовних інтернет-новин.

Література

1. Анисимова Т.В. Современная деловая риторика : [учебное пособие] / Т.В. Анисимова, Е.Г. Гимпельсон. – М. ; Воронеж : Московский психолого-социальный ин-т, 2002. – 431 с.
2. Аристотель. Поэтика. Риторика / Аристотель. – СПб. : Азбука, 2015. – 320 с.
3. Бушев А.Б. Неориторические исследования / А.Б. Бушев // Русская речь в современном вузе : матер. II межд. науч.-практ. интернет-конференции. – Орел : ОрелГТУ, 2006. – С. 245–254.
4. Волков А.А. Курс русской риторики : [пособие для учеб. заведений] / А.А. Волков. – М. : Наука, 2001. – 474 с.
5. Ворожбитова А.А. Лингвориторическая парадигма: теоретические и прикладные аспекты : дисс. ... докт. филол. наук / А.А. Ворожбитова. – Сочи : СГУТиКД, 2000. – 319 с.
6. Дацишин Х. Терміни «журналістська риторика», «риторика ЗМІ», «медіариторика» / Х. Дацишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15339/1/38-179-182.pdf>.
7. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
8. Лазарева М.Е. Языковые средства выражения иронии на материале норвежских публицистических текстов : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / М.Е. Лазарева. – М., 2005. – 19 с.
9. Медведева Т.С. Ценности немецкого народа: история и современность / Т.С. Медведева // Вестник Удмуртского университета. Серия «История и филология». – 2010. – Вып. 3. – С. 130–134.
10. Паулов С.В. Масс-медиа в системе политической коммуникации современного российского общества / С.В. Паулов // Научные ведомости. – 2008. – № 2 (42). – С. 145–148.
11. Потапенко С.И. Непредвзятость или война слов? / С.И. Потапенко // Записки из романо-германской филологии. – 2015. – Вып. 1 (34). – С. 126–132.
12. Потапенко С.И. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти : [монографія] / С.И. Потапенко. – Ніжин : Вид-во Ніжинського держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.
13. Рождественский Ю.В. Принципы современной риторики / Ю.В. Рождественский. – М. : Флинта, 2003. – 176 с.
14. Смелкова З.С. Риторические основы журналистики. Работа над жанрами газеты / З.С. Смелкова, Л.В. Ассуирова, М.Р. Савова. – М. : Наука, 2003. – 218 с.
15. Стехіна В.М. Неориторика в масовій комунікації / В.М. Стехіна – К. : НТУУ «КПІ», 2010. – 144 с.
16. Ahlfeld B. Manipulation: ist alles schwarze Rhetorik? / B. Ahlfeld [Elektronische Ressource]. – Zugang : <https://www.benediktahlfeld.com/blog/manipulation-schwarze-rhetorik>.
17. Duden. Bedeutungswörterbuch. – Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich // Bibliographisches Institut AG. – 2010. – Bd. 10. – 1151 s.
18. Forster P. Die verkaufte Wahrheit – Wie uns Medien und Mächtige in die Irre führen / P. Forster. – Frauenfeld : Huber, 2005. – 317 s.
19. Hahne P. Die Macht der Manipulation. Über Menschen, Medien und Meinungsmacher / P. Hahne. – Neuhausen-Stuttgart : Hänssler, 2005. – 76 s.
20. Perelman Ch. Die neue Rhetorik / Ch. Perelman, L. Olbrechts-Tyteca // Eine Abhandlung über das Argumentieren. – Stuttgart-Bad Cannstatt : Fink, 2004. – 570 s.
21. Schroll-Machl S. Die Deutschen – Wir Deutsche / S. Schroll-Machl // Fremdwahrnehmung und Selbstsicht im Berufsleben. – Göttingen : Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2003. – S. 40–42.
22. Wagner T. Aristoteles, Topik. Übersetzung, Einleitung und Kommentar / T. Wagner, Ch. Rapp. – Stuttgart : Reclam, 2004. – 204 s.

УДК 811.111'42

Юровських К. А.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІОКОГНІТИВНОЇ ПАРАДИГМИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО НЕПОРОЗУМІННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто методологічне підґрунтя дослідження непорозуміння у комунікації в рамках соціокогнітивного підходу. Окреслено основні засади та категорії указанного підходу, що накладаються на ситуацію непорозуміння для встановлення причин її виникнення та засобів подолання.

Ключові слова: соціокогнітивний підхід, когніція, контекстуальна модель, біосоціальні та соціальні змінні, егоцентричні та кооперативні риси, стратегія, тактика.

Юровских Е. А. Методологические основы социокогнитивной парадигмы исследования коммуникативного недоразумения в англоязычном диалогическом дискурсе. – Статья.

В статье рассмотрены методологические основания исследования недоразумения в коммуникации в рамках социокогнитивного подхода. Очерчены основные принципы и категории указанного подхода, которые накладываются на ситуацию недоразумения для определения причин ее возникновения и способов преодоления.

Ключевые слова: социокогнитивный подход, когнициция, контекстуальная модель, биосоциальные и социальные переменные, эгоцентрические и кооперативные черты, стратегия, тактика.

Yurovskiykh K. A. Methodological foundations of sociocognitive research paradigm of communicative misunderstanding in the English dialogical discourse. – Article.

The article discusses methodological fundamentals of studying misunderstanding in communication within the sociocognitive approach. It defines basic principles and categories of this approach, which are superimposed on the situation of misunderstanding to establish the reasons for its occurrence and ways of overcoming it.

Key words: sociocognitive approach, cognition, context model, biosocial and social variables, egocentric and cooperative features, strategy, tactic.

У результаті широкого розповсюдження між-дисциплінарних наукових розвідок модифікуються провідні напрями дослідження: векторами перетину стають все більш бінарно-опозиційні дисципліни. Відтак когнітологія та соціологія знаходять свої точки дотику, що дозволяє вченим по-новому осягнути комунікативні явища. На перший погляд, ці дисципліни демонструють абсолютно протилежні перспективи вивчення комунікативних феноменів. За своєю суттю когнітологія спрямована на глибинне дослідження імпліцитних, інтеріоризованих ментальних процесів, що супроводжують комунікацію, тоді як соціологія звертається до екстралінгвального, соціального контексту, що впливає на формування світогляду, настанов, протікання комунікації, продукування та інтерпретацію дискурсу. Об'єднувальним елементом цих напрямів є дискурс, у якому матеріалізуються ментальні процеси, реалізується мовленнєва поведінка, стереотипи, упередження, притаманні певним соціальним групам. А отже, лінгвістика задіяна у функції експлікатора заявлених аспектів.

Поява нових парадигм вивчення комунікативних явищ призводить до перегляду результатів попередніх розвідок. Попри те, що комунікативне непорозуміння було доволі широко та глибоко досліджене, нові ракурси розгляду вимагають переосмислення здобутків. До того ж попередні праці у рамках питання непорозуміння в дискурсі не демонструють комплексності, інтегративності та синергії, до яких тяжіє сучасна лінгвістична наука.

Незважаючи на те, що зачатки розвитку соціокогнітивного підходу зафіксовано у 1980-х рр., широкого розповсюдження він набув у 2000-х рр. Перші спроби оформлення цієї парадигми були здійснені психологом А. Бандурою, коли він репрезентував комунікацію за допомогою трикутника для візуалізації внутрішніх взаємозв'язків. Учений запропонував таку трихотомію: поведінка – особистісні фактори (когнітивні, афективні та біологічні) – зовнішнє оточення [1, с. 15]. На його думку, індивідуум є як продуктом, так і продуцентом оточення, відтак утворюючи циркулярну залежність. Ідею взаємопов'язаності індивідуальних та соціальних рис підхопив Т. ван Дейк, котрий і розвинув її у підхід до критичного аналізу дискурсу. Його трикутник виглядає таким чином: «дискурс – когніція – суспільство» та є більш лінгвістично спрямованим порівняно з попереднім [2, с. 219]. Ключовим поняттям є контекстуальна модель як когнітивна модель комунікативної ситуації, що виконує функцію оформлення та адаптації дискурсу до потреб ситуації.

Останнім значним внеском у розвиток цього підходу є розвідки І. Кечкеша, що зосереджуються на рівні індивідууму і вивчають егоцентричні (індивідуальні) та кооперативні (соціальні) риси, притаманні тому чи іншому мовцю [4, с. 42]. Знову ж таки когніція постає вмістилищем всієї цієї інформації, що регулює баланс проявлення зазначених рис у комунікації.

Як бачимо, соціокогнітивна парадигма має певні варіації. Крім того, вона переважно застосовувалась для вивчення публіцистичного, політичного та між-

культурного дискурсу. Метою нашого дослідження є узагальнення методики соціокогнітивного аналізу та накладання її на комунікативне явище, зокрема непорозуміння у діалогічному дискурсі для забезпечення можливості подальшого виявлення причин його виникнення та засобів подолання.

Як уже було зазначено, відомий лінгвіст Т. ван Дейк спроектував свій трикутник комунікації «дискурс – когніція – суспільство», де когніція займає центральне місце [2, с. 219]. Саме когнітивні процеси поєднують людину (її матеріальний дискурс) із навколишнім середовищем (суспільством). Необхідно зауважити, що вся інформація, якою володіє людина, значною мірою суб'єктивізована, адже перцепція відбувається через призму контексту, створеного у мозку людини. У розумінні Т. ван Дейка *контекст* – суб'єктивна ментальна репрезентація, динамічна онлайн-модель [1, с. 16]. Цю репрезентацію він також називає *контекстуальною моделлю*, ключове завдання якої полягає у «ментальному контролюванні адекватної адаптації продукування та розуміння дискурсу до соціального оточення» [1, с. 71]. По суті, вона адаптує смисл до потреб комунікації, що може проявлятися у підборі жанру, стилю, стратегій тощо.

Трикутник Т. ван Дейка та поняття контекстуальної моделі є невід'ємними компонентами вивчення когнітивного підґрунтя у зв'язку із соціальними умовами виникнення та розгортання комунікативних явищ, у нашому випадку – непорозуміння. А тому слідом за Т. ван Дейком виділяємо такі *макрокомпоненти комунікативної ситуації*, як соціум, дискурс і когніція; надалі встановлюємо їх взаємозв'язки, реалізацію у конкретній ситуації з наявним непорозумінням, що оформлюється у контекстуальну модель на когнітивному рівні. Соціальні та дискурсивні структури відображаються у когнітивному інтерфейсі. У результаті всі ці соціокогнітивні категорії та параметри допомагають виявити причини виникнення комунікативного непорозуміння. Продемонструємо реалізацію цих категорій на прикладі діалогічного дискурсу:

Penny: Alright, I heard yes, so<...> okay, here's my question, has Leonard ever dated, you know, a regular girl.

Sheldon: Well I assume you're not referring to digestive regularity? Because I've come to learn that such inquiries are inappropriate.

Penny: No, I meant has he ever been involved with someone who wasn't a braniac?

Sheldon: Oh. Well, a few years ago he did go out with a woman who had a PhD in French Literature.

Penny: How is that not a braniac?

Sheldon: Well, for one thing, she was French. For another, it was literature [7].

У наведеному фрагменті соціум представлений актуальним ситуативним контекстом, тобто

об'єктивною подією – розмовою двох людей. *Соціум* також корелює з особистостями мовців, їх приналежністю до різних соціальних класів. З одного боку, Шелдон – представник наукової еліти, з іншого – Пенні, яка не має освіти та працює офіціанткою. Їх соціальні ідентичності накладають відбиток на сприйняття деяких понять та формування уявлень. У *дискурсивній вербальній взаємодії* комуніканти демонструють відмінні колективні знання та уявлення, що ускладнюють процес встановлення порозуміння. Відтак спродукований дискурс відображає різні *контекстуальні моделі*, у яких репрезентовано поняття *braniac* (розумник). У цьому разі градація інтелектуальної характеристики «розумний» не співпадає у зазначених соціальних класах; як результат – виникнення комунікативного непорозуміння.

Спираючись на загальні соціокогнітивні засади, сформульовані Т. ван Дейком, Р. Водак, автор дискурсивно-історичного підходу, вивчала зв'язок виміру знання та досвіду (фрейми, схеми, скрипти) із продукуванням та інтерпретацією дискурсу, звертаючи особливу увагу на вплив соціальних та біосоціальних змінних (вік, соціальний клас, стать) [5]. Вчена пропонує розглядати генерування та декодування дискурсу як рекурсивні процеси, у яких прослідковується зв'язок з епізодичною та довготривалою пам'яттю та постійне оновлення ментальних моделей (у термінах Т. ван Дейка – контекстуальних моделей) [5, с. 183]. Звідси запозичуємо соціальний компонент у його широкому розумінні, який включає базові змінні, що можуть впливати на перебіг інтеракції.

Для вивчення факторів виникнення непорозуміння у внутрішньо-культурному дискурсі суттєвими є такі *соціальні та біосоціальні змінні: соціально-статусні конфігурації, вік та гендер*. Вони переважно реалізуються у формі стереотипного мислення, колективного знання, спільного знання, соціального контексту тощо. Як правило, за умов асиметрії соціальних змінних підвищується вірогідність комунікативного непорозуміння. Розглянемо на прикладі, як вони з посередництвом когніції можуть спровокувати непорозуміння:

Jimmy Tree: What I missed I discovered four months ago reading Novalis.

Fred is surprised.

Fred Ballinger: You read Novalis?

Jimmy Tree: (playful) Even actors from California, when they're not getting drunk, snorting coke, or hanging out with anorexic models, occasionally read Novalis.

Fred Ballinger: You're right, sorry. I'm an old man and full of prejudices [8].

У цій ситуації непорозуміння провокується наявними стереотипами про певні соціальні класи людей. Репліка голлівудського актора Джиммі, що стосується прочитання творів Новаліса, спанте-

личує Фреда, що не належить до цієї соціальної групи. Останній зазнає когнітивного дисонансу, оскільки його уявлення суперечать спродукованій фразі. Дисонанс проявляється у перепиті частини фрази, що викликала здивування (*You read Novalis?*). Так, Джиммі змушений коригувати колективне знання, сформоване у Фреда, та зводить всю ситуацію на жарт, що врешті призводить до вибачення зі сторони Фреда.

Соціокогнітивний підхід на рівні індивідууму був представлений І. Кечкешем, що характеризується прагмалінгвістичним спрямуванням та базується на холистичному трактуванні комунікації. На його думку, соціальні та індивідуальні фактори урівноважуються, а не протистоять один одному, як вважалося раніше, наприклад, у перспективі позитивізму та соціального конструктивізму. Соціальний компонент корелює із принципом кооперації П. Грайса, проте І. Кечкеш не відводить йому ключової позиції. *Кооперація* перебуває на одному рівні з *егоцентризмом* (проявом індивідуалізму), який постулюється як попередній досвід, наявний у комуніканта [3]. Як зазначає науковець, *людина настільки егоцентрична (як індивідуум), наскільки кооперативна (як соціальна істота)* [4, с. 42]. Таким чином, за І. Кечкешем, продукування та інтерпретація дискурсу здійснюється, зважаючи на попередній особистий досвід разом із кооперативним наміром в актуальній контекстуальній ситуації. Загалом погляди І. Кечкеша базуються на дуалізмі індивідуального та соціального, що демонструє Рис. 1:

Індивідуальна риса	Соціальна риса
увага	інтенція
особистий досвід	актуальний ситуативний досвід
егоцентризм	кооперація
відміченість	релевантність

Отже, у своїх поглядах І. Кечкеш долає панівний антагонізм, поєднуючи, як вважалося раніше, протилежні поняття у комунікації. Загалом індивідуальні та соціальні риси перебувають в інтерактивному зв'язку, оскільки кожна риса – це результат іншої риси. Ці дві групи завжди наявні у комунікативному процесі, лише представлені різною мірою. Переважання чи нехтування тих чи інших рис може призвести до непорозуміння.

Послугуючись методологією соціокогнітивної парадигми, у ситуації непорозуміння розглядаємо соціальний та індивідуальний аспекти, насамперед егоцентризм (активування найбільш помітної інформації для нашої уваги в конструюванні та інтерпретації висловлень) та кооперацію (генерування та формування інтенції, релевантної ситуативному контексту). Вважаємо за потрібне

відстежити реалізацію індивідуальних та соціальних рис, визначених І. Кечкешем (див. Рис. 1) у контексті комунікативного непорозуміння. Згідно з І. Кечкешем проблематична комунікація характеризується більшою схильністю до егоцентризму (тобто індивідуальних когнітивних чинників), що і ставимо за мету перевірити у дослідженні.

Для кращого розуміння застосування соціокогнітивного підходу, запропонованого І. Кечкешем, наведемо фрагмент дискурсу та проаналізуємо його:

Fred Ballinger: Do you remember Gilda?

Mick Boyle: The film?

Fred Ballinger: No, Gilda Black. The Gilda we both were in love with [8].

Непорозуміння виникає через егоцентричні риси, проявлені у здогадці Міка. Чоловік апелює до особистого досвіду та віднаходить найближче для нього значення. Як бачимо, досвід сформував різну відміченість понять: один мовець асоціює власну назву Гільда з фільмом, а інший – із жінкою. Проте будучи невпевненим у своїй здогадці, Мік бажає отримати верифікацію власного розуміння. У цьому разі вкладений та витлумачений смисли не співпадають, тому Фред вдається до коригування розуміння за допомогою заперечення та пояснення, тим самим наближуючи їх розуміння.

До того ж соціокогнітивна парадигма, як правило, включає прагматичний аналіз для виявлення стратегій і тактики тих чи інших мовленнєвих дій, що віднаходимо у працях Т. ван Дейка [2] та Р. Водак [5]. Наше дослідження не є винятком, зважаючи на той факт, що цей аспект досі не був повноцінно вивченим. Таким чином, дисертаційна робота направлена на виявлення інструментарію, застосованого мовцями для запобігання та подолання комунікативного непорозуміння. Зокрема, розмежування стратегій відбувається на основі вживаності (загальною масою мовців чи певним соціальним класом) та ініціації дій (зі сторони адресата чи адресанта). Отже, класичний стратегічний підхід комплементується конверсаційним та контекстуально-когнітивним аналізами.

Як було попередньо встановлено, основним засобом усунення комунікативного непорозуміння є імплементація коригувальних реплік, що поділяються на такі: самокоригування та коригування іншого. Їх застосування різняться залежно від проблеми у спілкуванні та інтенцій комуніканта. Крім того, репліки коригування мають різне вербальне вираження. Для визначення відмінностей у стратегічному опрацюванні непорозуміння необхідне співставлення реплік виправлення з інтенціями мовців. Продемонструємо стратегічний аналіз на прикладі дискурсу:

Jules: Hamburgers. The cornerstone of any nutritious breakfast. What kinda hamburgers?

Brett: Cheeseburgers.

Jules: No, I mean where did you get 'em? MacDonald's, Wendy's, Jack-in-the-Box, where?

Brett: *Big Kahuna Burger* [6].

Учасники діалогу дотримуються глобальної стратегії подолання непорозуміння, проявляючи кооперативні риси, зокрема продуцент застосовує самокоригування для наближення ментальних репрезентацій. Цей уривок репрезентує відмінний вкладений та витлумачений смисли, що відображено у ментальних репрезентаціях, які не співпадають, тому не дають можливості комунікантам порозумітися. Внаслідок вербалізації когнітивного неспівпадіння адресант вдається до коригування розуміння співрозмовника, що зводиться до використання стратегії змістовної акомодатії, а саме тактики контрастування. Ця тактика реалізована за допомогою заперечення *No* з подальшим роз'ясненням змісту, що починається з метакомунікативного маркера *I mean*, який сигналізує представлення власного розуміння.

Таким є дослідження загальноживаних стратегій і тактик. Поряд із ними виділяємо специфічні стратегії, які перебувають під впливом соціальних та біосоціальних змінних, завдяки чому отримуємо більш повну картину в соціальному контексті.

Отже, для здійснення соціокогнітивного дослідження комунікативного явища «непорозуміння» інтегративно застосовуємо результати попередніх надбань у цій сфері. До основоположних засад соціокогнітивного підходу відносимо такі:

– опосередкованість дискурсу та соціуму когніцією;

– контекстуальні моделі як підсвідомий засіб контролю формування та потрактування дискурсу;

– вплив соціальних та біосоціальних змінних на когніцію та, як наслідок, на генерування й інтерпретацію дискурсу;

– дуалізм принципів кооперації та егоцентризму (соціального та індивідуального) на рівні індивідууму;

– прагматичний аналіз застосування стратегій і тактик для наближення ментальних та контекстуальних моделей мовців.

Загалом переваги соціокогнітивного підходу полягають у комплексному розгляді комунікативних феноменів, на відміну від традиційного вивчення лінгвістичної, прагмалінгвістичної, соціолінгвістичної або когнітивної складової частини. Комунікативні явища інкорпорують у собі як індивідуальний (когнітивний) складник, так і соціальний, що вимагають дослідження у їх взаємозв'язку. Таке вивчення можливе завдяки соціокогнітивному підходу. Залучення елементів прагматичного аналізу дозволяє отримати більш повну картину з розумінням мотивів та інтенцій, що стоять за мовленнєвими діями. Надалі вбачаємо розширення рамок застосування цього підходу та використання для інших типів комунікативних явищ.

Література

1. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory / A. Bandura. – Englewood Cliffs ; NJ : Prentice-Hall, 1986. – 617 p.
2. Dijk T. van. Discourse and Context. A Socio-Cognitive Approach / T. van Dijk. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 288 p. [Electronic resource]. – Access mode : <https://drive.google.com/file/d/0B2ZnLBik7OQSNWM0YzhkNTUtODkwNS00NTY2LWJjOTctNGU0NTU0YTUwNjgw/view>.
3. Kecskes I. The Paradox of Communication. Socio-Cognitive Approach to Pragmatics / I. Kecskes // Pragmatics & Society. – 2010. – Vol. 1. – №. 1. – P. 50–73.
4. Kecskes I. Intercultural Pragmatics / I. Kecskes. – N.Y. : Oxford University Press, 2014. – 277 p.
5. Wodak R. Mediation Between Discourse and Society: Assessing Cognitive Approaches in CDA / R. Wodak // Discourse Studies. – 2006. – Vol. 8 (1). – P. 179–190.

Джерела ілюстративного матеріалу

6. Pulp Fiction / dir. by Q. Tarantino. – Miramax, 1994. – 154 min.
7. The Big Bang Theory : [TV series] : The Bad Fish Paradigm / dir. by M. Cendrowski. – Chuck Lorre Productions, 2008. – Season 2, Episode 1. – 22 min.
8. Youth / dir. by P. Sorrentino. – Indigo Film, 2015. – 124 min.

НАШІ АВТОРИ

Акішина Мар'яна Олександрівна – завідувач кафедри романо-германських мов Херсонського державного університету, кандидат філологічних наук

Андрішина Катерина Іванівна – аспірант кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Андрусак Ірина Василівна – доцент кафедри англійської філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук, доцент

Артеменко Галина Степанівна – старший лаборант кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук

Боднар Олеся Михайлівна – доцент кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук

Будій Зіновія Іванівна – доцент кафедри практики англійської мови та методики її викладання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, кандидат філологічних наук, доцент

Ганжело Світлана Миколаївна – старший викладач кафедри німецької та французької філології Маріупольського державного університету

Горбач Оксана Василівна – доцент кафедри іноземних мов Національної академії внутрішніх справ України, кандидат філологічних наук

Гринюк Оксана Степанівна – доцент кафедри романо-германської філології факультету іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат філологічних наук

Гриняк Ольга Олександрівна – доцент кафедри англійської та турецької мов Херсонського державного університету, кандидат філологічних наук

Давидюк Юлія Борисівна – доцент кафедри іноземних мов Хмельницького національного університету, кандидат філологічних наук

Дьяченко Галина Федорівна – доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Єсипенко Надія Григорівна – завідувач кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філологічних наук, професор

Зайцева Ольга Юрійівна – завідувач кафедри іноземних мов Одеської державної академії будівництва і архітектури, кандидат філологічних наук, доцент

Запоточна Лариса Іларіївна – викладач кафедри іноземних мов Вищого державного медичного закладу України «Буковинський державний медичний університет»

Івасишин Маріанна Романівна – аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Іщенко Ніна Григорівна – професор кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», доктор філологічних наук, професор

Камінська Марина Олександрівна – аспірант кафедри германської та фінно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету

Капінус Олена Леонідівна – доцент кафедри іноземних мов № 1 Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат історичних наук, доцент

Коваль Наталія Євгенівна – доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка», кандидат філологічних наук, доцент

Ковбасюк Лариса Анатоліївна – доцент кафедри німецької мови, заступник завідувача кафедри німецької мови Херсонського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Козубська Ірина Геннадіївна – аспірант кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3 факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Коломийська Іванна Андріївна – аспірант, асистент кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Комалова Лілія Ряшитівна – старший науковий співробітник відділу мовознавства ДБУН Інституту наукової інформації з суспільних наук Російської академії наук, доктор філологічних наук

Короткова Людмила Віталіївна – доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Кравченко Вікторія Леонідівна – доцент кафедри англійської та німецької філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, кандидат філологічних наук, доцент

Купчишина Юлія Анатоліївна – доцент кафедри перекладу Хмельницького національного університету, кандидат філологічних наук

Кучеренко Ірина Василівна – старший викладач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Луцьова Тетяна Володимирівна – доцент кафедри англійської та німецької філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, кандидат філологічних наук

Макарова Олександра Андріївна – аспірант кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету, асистент кафедри туризму Херсонського державного університету

Мартинів Оксана Михайлівна – аспірант кафедри германської філології та перекладу Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Матвієнків Ольга Степанівна – асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук

Микитюк Ірина Михайлівна – доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу факультету іноземних мов Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, доцент

Михайлюк Ніна Петрівна – доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Мікула Оксана Ігорівна – асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Морозова Ірина Ігорівна – доцент кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат філологічних наук, доцент

Морозова Людмила Іванівна – доцент кафедри германської філології факультету романо-германських мов Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», кандидат філологічних наук, доцент

Найдеш Ольга Василівна – доцент кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, доцент

Неврева Марія Миколаївна – доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Нідзельська Юлія Михайлівна – доцент кафедри англійської філології та перекладу Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук

Обвієнко Леся Олександрівна – старший викладач кафедри німецької філології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат філологічних наук

Оксанич Маргарита Петрівна – викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Петлюченко Наталія Володимирівна – завідувач кафедри іноземних мов № 2 Національного університету «Одеська юридична академія», доктор філологічних наук, професор

Потапов Всеволод Вікторович – старший науковий співробітник Навчально-наукового комп'ютерного центру філологічного факультету ФДБОУ ВПО «Московський державний університет імені М. В. Ломоносова», доктор філологічних наук

Потапова Родмонга Кіндратіївна – директор Інституту прикладної і математичної лінгвістики, завідувач кафедри прикладної та експериментальної лінгвістики факультету англійської мови ФДБОУ ВПО «Московський державний лінгвістичний університет», академік Міжнародної академії інформатизації, доктор філологічних наук, професор

Почтарук Галина Яківна – старший викладач кафедри іноземних мов, Одеської державної академії будівництва і архітектури, кандидат філологічних наук

Прима Вікторія Валентинівна – доцент кафедри іноземної філології та перекладу Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат філологічних наук

Присяннікова Яна Миколаївна – викладач кафедри англійської та турецької мов Херсонського державного університету

Рубанець Тетяна Василівна – асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Сергієнко Вікторія Леонідівна – доцент кафедри іноземних мов Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат філологічних наук

Середа Наталія Анатоліївна – доцент кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Сиротенко Тетяна Володимирівна – старший викладач кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету

Сітко Алла Василівна – доцент кафедри англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Скриннік Юлія Сергіївна – викладач кафедри англійської філології факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Струк Ірина Василівна – старший викладач кафедри англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, кандидат філологічних наук

Томнюк Людмила Миколаївна – аспірант кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Топча Наталія Іванівна – старший викладач кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету

Фоменко Олена Геніївна – професор кафедри теорії та практики перекладу, завідувач кафедри теорії і практики перекладу Класичного приватного університету, доктор філологічних наук, доцент

Хуторна Алла Олексіївна – старший викладач кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету

Цапенко Людмила Юхимівна – доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Цинова Марина Вікторівна – доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат історичних наук

Чрділелі Тетяна Василівна – доцент кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, кандидат філологічних наук, доцент

Щербак Олена Миколаївна – старший викладач кафедри німецької мови Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, кандидат філологічних наук

Юровських Катерина Андріївна – аспірант 3 року навчання Київського національного лінгвістичного університету

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Акішина М. О. Щодо методики дослідження образності англомовного поетичного дискурсу XXI століття.....	3
Андрійшина К. І. Конструювання індивідуальної авторизації в англомовних журнальних статтях.....	8
Андрусак І. В. Англійська новітня лексика сфери сімейного життя.....	12
Артеменко Ю. О. Дискурсотвірний потенціал стратегії неввічливості в англомовному діалогічному дискурсі.....	18
Боднар О. М. Методологічні засади лінгвістичного аналізу німецької фахової мови екології.....	23
Будій З. І. Ітеративність як умова функціонування перформативних мовленнєвих актів (на матеріалі англійської мови).....	30
Ганжело С. М. Субституція як засіб структурно-семантичної трансформації фразеологічних одиниць німецької мови.....	35
Горбач О. В. Атрибутивні неологізми-композити лексики маркетингу (на матеріалі сучасної німецької мови).....	39
Гринюк О. С. Семантична категорія дії та її репрезентація в семантичних структурах афіксів сучасної німецької мови.....	44
Гриняк О. О. Актуалізація імплікатів на фонографічному рівні поетичного тексту (на матеріалі американської поезії XX–XXI століть).....	50
Давидюк Ю. Б. Вербалізація архетипних концептів <i>FIRE / ВОГОНЬ I WATER / ВОДА</i> в ідіюстилі Рея Бредбері.....	54
Dyachenko G. F., Tsynovaya M. V., Sirotenko T. V. The verbs of common lexical layer in the texts of scientific style “acoustics and ultrasonics”.....	60
Єсипенко Н. Г. Лінгвостатистичні методи у вивченні вербалізованих англійських художніх концептів.....	65
Запоточна Л. І. Вплив грецьких і латинських терміноелементів на формування англійських термінів фахової мови кардіології.....	69
Івасишин М. Р. Феномен мультимодальності в коміксах (на матеріалі англійської мови).....	75
Іщенко Н. Г. Семантичні зв'язки в системі однокореневих утворень сучасної німецької мови.....	80
Камінська М. О. Прагматичний аспект імпліцитної негативної оцінки комуніканта (на матеріалі англомовного діалогічного дискурсу).....	84
Капинус Е. Л. Элементарные и цельные предложения в правовом дискурсе (на материале англоязычной документации по решениям административного трибунала международной организации труда)....	89
Коваль Н. Є. Лексичний склад та термінологічний інструментарій англомовного судового дискурсу.....	93
Kovbasyuk L. A. Deutsche Korpora der internetbasierten und mobilen Kommunikation.....	98

Козубська І. Г. Семантичні відношення між мовними одиницями (на матеріалі англійських монографій з інформаційних технологій).....	103
Коломийська І. А. Особливості вживання фразеологічних одиниць у різногендерному мовленні (на матеріалі німецьких газетних статей щоденного видання “Süddeutsche Zeitung”).....	108
Короткова Л. В. Синестезійність як один із принципів архітектоники англомовного креативного дискурсу.....	112
Кравченко В. Л. Функціонування політичних метафор із концептом «Європа» в англомовному євроінтеграційному дискурсі.....	117
Купчишина Ю. А. Когнітивна природа метафоричних перетворень в англомовних художніх текстах.....	121
Кучеренко І. В. Структурно-семантичні, когнітивні та комунікативні особливості функціонування відфраземних дериватів у публіцистичному дискурсі німецької мови.....	126
Луньова Т. В. Лінгвокогнітивна динаміка абстрактного – конкретного у семантиці метафоричного терміна “directed motivational currents” (на матеріалі робіт професора Золтана Дьорнеї).....	131
Макарова О. А. Комунікативно-прагматичний потенціал образності австралійських художніх текстів.....	136
Мартинів О. М. Психонетичність і етноцентризм як основні принципи дослідження фразеологізмів у поліпарадигмальному просторі сучасної мовознавчої науки.....	139
Матвієнків О. С. Узуальні й оказіональні трансформації семантики фразеологізмів англійської мови в художньому тексті доби постмодерну.....	144
Мукутіук І. М. System of lexical nomination in author’s discourse.....	147
Михайлюк Н. П. Языковые средства гендерной идентификации зоонимов в авторских сказках О. Уайльда.....	152
Мікула О. І. Репрезентація емотивного концепту ГНІВ (на матеріалі англомовної малої прози).....	157
Морозова І. І. Моно- й кросгендерні комунікативні ситуації англомовного жіночого дискурсу ХІХ і ХХІ століть.....	161
Морозова Л. І. Німецькомовний епістолярій Фелікса Мендельсона Бартольдї періоду італійських гастролей 1830–1831 років: типологічний аспект.....	166
Найдеш О. В. Фоносемантичний аналіз прозових текстів (на матеріалі німецькомовної літератури).....	171
Неврева М. Н., Дьяченко Г. Ф., Топчая Н. И. Взаимосвязь статистических и лексических особенностей именных суффиксальных морфем в текстах научного функционального стиля (на материале английских текстов по химическому машиностроению, автомобилестроению и электротехнике).....	176
Нідзельська Ю. М. Реалізація образного компонента єврейського концепту ШАББАТ засобами сучасної англійської мови	181
Овсієнко Л. О. Комунікативно-прагматична організація німецькомовного Інтернет-дискурсу.....	186
Оксанич М. П. Функціонування підрядних причинових сполучників у середньовісній німецькій мові.....	190
Петлюченко Н. В. Кинетическая специфика инспиративного дискурса харизматических политиков современной Германии.....	195

Потапова Р. К., Потапов В. В., Комалова Л. Р. Гендерные особенности воспринимаемого просодического образа «АГРЕССОР».....	201
Почтарук Г. Я., Зайцева О. Ю., Хуторная А. А. Реализация семантической структуры английского существительного SYSTEM в текстовом корпусе «Автоматизация теплоэнергетических процессов».....	207
Прима В. В. Особливості словникових дефініцій термінологічного поля «туризм» (на матеріалі англійської мови).....	211
Присянікова Я. М. Створення тривимірного простору адресанта засобами індексальних художніх порівнянь (на матеріалі англійських канадських поетичних творів).....	216
Рубанець Т. В. Семантичні моделі конверсії в англійській мові (на прикладі вербалізації N → V).....	220
Сергієнко В. Л. Теоретичні основи ідентифікації лінгвокультурних концептів PRIDE і NOBILITY в британській мовній картині світу.....	225
Sereda N. A. Sprach- und Redebesonderheiten von morphologisch-stilistischen Mitteln in den Werken von Th. Thiemeyer.....	228
Сітко А. В., Струк І. В. Комунікативне навантаження риторичних запитань (на матеріалі англійської художньої прози).....	231
Скриннік Ю. С. Еколінгвістичні виміри зміни соціальних ролей мовців у англійському побутовому дискурсі.....	236
Томнюк Л. М. Номінативне поле концепту GEFÄNGNIS як сукупність мовних засобів його вербалізації.....	240
Фоменко Е. Г. Вербализация контекста-текста-подтекста в «Двух щеголях» Джеймса Джойса.....	245
Чрділелі Т. В. Мовні засоби вираження категорії оцінки в англійському політичному дискурсі.....	250
Щербак О. М. Вербализация суспільних топосів у текстах німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект.....	257
Юровських К. А. Методологічні засади соціокогнітивної парадигми дослідження комунікативного непорозуміння в англійському діалогічному дискурсі.....	261

НОТАТКИ

Наукове видання

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 9
Том I

Виходить два рази на рік

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Коректор – А. Новікова
Комп'ютерна верстка – Н. Кузнецова

Підписано до друку 10.05.2017 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 31,26, ум.-друк. арк. 31,62.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 100 примірників. Замовлення № 1005-17.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua